Dai rapporti politici del nunzio apostolico in Ungheria
Angelo Rotta 1930-1939

Angelo Rotta magyarországi nuncius
politikai jelentéseiből 1930–1939

+ Angelo Rotta Arc
Nunzio Apost.

Középen: Angelo Rotta pápai nuncius, aki Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapáttal fog kezet
és Kühár Flóris OSB-ra tekint
Felvétel a Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeiből

Nunciusi jelentések 3/1.

Dai rapporti politici del nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta

Parte I: 1930-Febbraio 1939

Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből

I. rész: 1930–1939

Szerkesztette: Csíky Balázs

Sajtó alá rendezte: Somorjai Ádám OSB

BUDAPEST, 2022

Kiadja:
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM) Budapest
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
www.heh.hu

Felelős kiadó:
Várszegi Asztrik

Kiadói szerkesztő
Zombori István

Fordította:
Az olasz nyelvű jelentéseket Csíky Balázs és Korompai Eszter,
a latin és német nyelvű szövegrészeket Somorjai Ádám OSB

Sajtó alá rendezte:
Somorjai Ádám OSB

Lektorálta:
Dudás Róbert Gyula

A mutatókat készítette:
Dudás Róbert Gyula és Somorjai Ádám OSB

A kötet megjelenését támogatta:

Magyarország
Barátai
Alapítvány

ISBN 978-615-5826-28-3

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO Nyomda
www.efonyomda.hu

TARTALOM

Bevezetés 7

Dudás Róbert Gyula: Rotta nuncius jelentései a harmincas években 11

A jelentések fordítása magyar nyelven

1930. 45
1931. 56
1932. 62
1933. 73
1934. 95
1935. 104
1936. 126
1937. 139
1938. 162
1939. 207

A könyvben szereplő jelentősebb személyek életútja – Biografie 215
Felhasznált irodalom – Bibliografia 231

Rapporti in lingue originali

1930. 239
1931. 250
1932. 257
1933. 268
1934. 292
1935. 301
1936. 324
1937. 338
1938. 361
1939. 408

Levéltári források – Fonti consultate 417
Névmutató – Indice dei nomi 419
Földrajzi névmutató – Indice dei nomi geografici. 425

BEVEZETÉS

Csíky Balázst (1978–2016) doktori értekezésének témája Serédi Jusztinián esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása. E témát kutatva[1] a hazai levéltárakon túl a vatikáni levéltárakba is eljutott, ahol több alkalommal saját kutatásokat végzett a Vatikáni Titkos Levéltárban.[2] Látogatásai idején betekintést nyert az „Archivio Nunziatura di Ungheria" fondba, továbbá a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának anyagába,[3] amely előbb a Titkos Levéltárban, majd 2011-től kezdve a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának[4] történeti levéltára kutatótermében tanulmányozható. Életének utolsó esztendeiben többek között a disszertáció egyes fejezeteinek további, alaposabb feldolgozása foglalkoztatta, ezek előbb tanulmány formájában jelentek meg,[5] majd a doktori értekezés nyomtatott változatában jelentek meg.[6] Már ekkor dolgozott Angelo Rotta nuncius jelentésein, amelyek eredeti példányait a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának levéltárában, a fogalmazványokat és egyéb kísérő iratokat a Vatikáni Titkos Levéltár említett fondjában tanulmányozta.

A hagyatékban megtaláltuk az egyes nunciusi jelentéseket, közülük a legtöbbet már computerbe beírva és feldolgozva, jegyzetekkel ellátva. Ezek alapján egy önálló kötet kerekedett ki, amelyekben Szerző jegyzeteit (Cs.B.) megjegyzéssel láttuk el. Az ilymódon előkészített forrásközlést saját gyűjtésünkkel kiegészítettük. További, itt nem közölt, de

---

1 Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége, doktori értekezés, ELTE BTK 2010. kézirat.

2 A nagy presztízsű „Archivio Segreto Vaticano", magyarul: 'Vatikáni Titkos Levéltár' elnevezése 2019 októberétől: „Archivio Apostolico Vaticano", magyarul: 'Vatikáni Apostoli Levéltár'. A rövidítés így a korábbi ASV vagy A.S.V.-ről AAV-re, vagy A.A.V-re változott.

3 S. Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinarii, rövidítve: AA.EE.SS.

4 2020. március 2-a óta új rövidítés: ASRS (Archivio della Sezione degli Rapporti con gli Stati), vö. http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/sezione-rapporti-stati/archivio-storico/regolamento/regolamento_it.html

5 Csíky Balázs bibliográfiájához lásd Somorjai Ádám OSB: Csíky Balázs 1978–2016 publikációi és kéziratos írásai, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 28 (2016/1–4) 223–230, továbbá: *Jubileumi esztendők és katolikus megújulás. Csíky Balázs (1978–2016) válogatott írásai.* Sajtó alá rendezte: Somorjai Ádám. METEM, Budapest 2021.

6 Nyomtatásban posztumusz, Tóth Krisztina szerkesztésében jelent meg, bővített változatban: Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása,* Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte Tóth Krisztina (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Redigit Pál Fodor– Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (Collectanea Studiorum et Textuum, Classis I, vol. 3). MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018.

idézett dokumentumokra kiválóan használható a nyomtatott disszertáció, amelyben a levéltári jelzeteket közreadó gondozta és saját kutatásaival is kiegészítette.[7]

Kötetünk törzsanyaga ennek alapján készült, a sorozat első két kötetéhez hasonlóan,[8] továbbra is válogatás. Meggyőződésünk, hogy ezekből a nunciusi jelentésekből új szempontból világíthatók meg az egyes események; egy olyan szempontból, amelyből nézve a magyarországi események részeivé válnak a világ, nevezetesen a világegyház történéseinek.

Az apostoli nunciusok jelentéseiket diplomáciai postán a Vatikáni Államtitkársághoz küldték, ahol ezek iktatószámot kaptak, majd az Apostoli Szentszék hivatalai között címzés, ill. illetékesség szerint szétosztották. Az egyes jelentéseknél feltüntetjük a nunciatúrai és az AA.EE.SS. iktatószámokat. A sorszámozás önálló a sifrírozott táviratok (olaszul: cifra) esetében.

Az első itt közölt első jelentés dátuma, 1930. május 14., iktatószáma 3432. Az iktatószámok folyamatosan növekednek 1936 végéig: 10170/36. Az első iktatókönyv betelt, ezért 1937-ben új sorozat kezdődött, ebből az 1937. március 13-i dátumú első jelentés iktatószáma 188/1937, kötetünk utolsó jelentésének dátuma 1939. február 1., iktatószáma 1968/39. Más szavakkal ez azt jelenti, hogy az első iktatókönyvből kb. 6700-6800 tétel Rotta nunciusé, a második iktatókönyvből pedig legalább 1970 darab.[9] Összesen tehát mintegy 8670 jelentésből válogattuk ki az itt közölt 97 számozott dokumentumot.

Rotta összes jelentéséből tehát címadásunk szerint a politikai jelentések közül válogattunk. Az itt közölt dokumentumok sorszámából is következik, hogy ez az összes nunciusi jelentéseknek csak töredéke. Ha teljes kiadásra törekednénk, akkor a Vatikáni Apostoli Levéltár fondját kellene alapul venni, és az összes vatikáni hivatal levéltárában fel kellene kutatni ezeknek az útját. Jelen szövegkiadásunk tehát erős válogatással készült, a táviratokat csak néhány kivétellel közöltük, de akkor is csak lényeges részeiket, mert ugyan korukban friss híreket továbbítottak, de számunkra nem hoznak új információkat, hiszen a jelentések, amelyek a táviratokat követően készültek, összefoglaló és elemző jellegűek, és tartalmazzák a korábban táviratilag megküldött információkat is. Mindazonáltal ez is, mint a sorozat előző két kötete, csupán egy első közlés, figyelemfelhívó vállalkozás. Jobban kellene ismerni a vatikáni levéltárakat ahhoz, hogy egyfajta kritikai kiadás készülhessen, és szükséges lenne mind az itt tárgyalt témák, mind pedig azok összefüggéseinek ismerete, hogy újabb és újabb tényfeltáró, mélyfúró kutatásokat végezhessünk.

---

7 Lásd az előző jegyzetet.

8 *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920-1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925.* Szerk. Somorjai Ádám. (Nunciusi jelentések, 1.), METEM, Budapest 2020; *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Cesare Orsenigo 1925-1930 – Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930.* Szerk. Somorjai Ádám. (Nunciusi jelentések, 2.), METEM, Budapest 2021.

9 Fennmaradtak a vonatkozó iktatókönyvek, lásd: Tusor Péter–Tóth Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatúra levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016. Továbbá: Mrkonjić, Tomislav: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest"), aa. 1920–1939. Indice 1235. Kézirat 2007. LI. 262. A budapesti nunciatúrai levéltár elszállítására lásd Somorjai Ádám: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából:* https://archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol 21. évf (2021) 2. szám, 2021. május 28.

Az itt közölt – és nem közölt – nunciusi jelentések az eredeti, az Államtitkársághoz, általában Gasparri* bíboros államtitkár nevére címzett szövegek. A hivatali példányt is *(minuta)* figyelembe vesszük, amennyiben megtaláltuk, ezt általában a Vatikáni Titkos Levéltár „Fondo Nunziatura in Ungheria" fondjában őrzik. Anyaggyűjtésünkhöz felhasználtuk az *Inventarium Vaticanum*ot,[10] valamint az Apostoli Levéltár konzultációs termében tanulmányozható „Indice"-t.[11] Ugyanígy vétel érkeztetését is az államtitkárságon *(accusa ricevimento),* amely általában rövid, néhány soros vételigazolás volt, de fontos esetekben ezen túlmenően értékelhette a jelentést, ill. további utasításokat tartalmazott. Amikor hasznosnak tűnt, ezekből idéztünk is a jegyzetekben.

Az elmúlt évtizedek folyamán tucatnyi magyar – és nem magyar – kutató tanulmányozta a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja történeti levéltárának magyar vonatkozású anyagát.[12] Forrásgyűjteményünk ezt a munkát van hivatva kiegészíteni, abban a reményben, hogy a kutatás hamarosan meg fogja haladni az e kötetben tanulmányozható információkat és felismeréseket. Ugyanis a szövegkiadás során nem vállalkoztunk arra, hogy bevonjuk az összes vonatkozó szakirodalmat, inkább csak azt akartuk elérni, hogy a szövegértést elősegítendő bevonjuk azokat a publikációkat, amelyeknek ismerete feltétlenül szükséges. Itt sem törekedtünk teljességre, inkább csak arra, hogy elősegítsük a szövegértést.

A jelentések számos helyen magyar hivatalos szövegeket közölnek olasz fordításban. Ezek magyar szövegét igyekeztünk megtalálni; ahol nem sikerült, ott olaszból fordítottuk vissza. Az olasz nyelvű források magyar nyelvű fordítása Csíky Balázs és Korompai Eszter munkája. A német nyelvű és a latin szövegeket e sorok írója gondozta, csakúgy, mint az olasz nyelvű rész szövegközlését. A szerkesztői megjegyzéseket szögletes zárójelben hozzuk. A bevezető tanulmányt Dudás Róbert Gyula írta, ő egyben kötetünk lektora is. A mutatókat Dudás Róbert Gyula és e sorok írója készítette.

Kelt Pannonhalmán, 2021. július 11-én

Somorjai Ádám OSB

10 Tusor Péter – Tóth Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatúra levéltára (1920–1939)* i. m. Lásd recenziónkat: Somorjai Ádám: Lendületben a vatikáni kutatások, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 350–355.

11 Mrkonjić, Tomislav: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria.* I. m.

12 Vö. Somorjai Ádám: Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában, in: *Levéltári Szemle* 66 (2016), 3. sz. 45–57.

Dudás Róbert Gyula

ROTTA NUNCIUS JELENTÉSEI A HARMINCAS ÉVEKBEN

A 20. század első fele magyar történelmének egyik legismertebb, s bizonyos szinten az utókor által is legelismertebb személye volt Angelo Rotta,* thébai címzetes érsek, apostoli nuncius.[1] Máig tartó tiszteletét mi sem jelzi jobban, hogy 2010-től nevét viseli a budai rakpart Margit híd és Batthyány tér közötti szakasza, ahol naponta több ezren közlekednek. Mégis, ha megkérdeznénk az „utca emberét", bizonyosan kevesen tudnák felidézni tetteit, munkásságát, s azok is, akiknek esetleg van valami emlékképük, elsődlegesen a II. világháború alatti zsidómentő tevékenységére emlékeznek vissza, pedig tizenöt éves tevékenységének ez az aránylag rövid – noha rendkívül fontos – időszakát fedi csak le.

Angelo Rotta 1873. december 13-án született Milánóban, teológiai tanulmányait szülővárosában, valamint Rómában végezte el, s 1895. február 10-én szentelték pappá. Teológiai tanár volt Mantovában, majd Milánóban. 1904-től a római lombard kollégium rektora volt, ezzel egy időben az Index Kongregáció[2] tagja, kanonok.

A korábbi milánói pátriárka, XI. Piusz* pápa 1922. október 12-én nevezte ki thébai címzetes érsekké, és október 16-i dátummal közép-amerikai apostoli internunciussá.[3]

---

1 A nuncius pápai követ, az Apostoli Szentszék egy adott államhoz, annak a kormányához akkreditált állandó képviselője püspöki vagy érseki rangban. A diplomáciai jog szerint nagykövetnek számít; a legtöbb országban őt tekintik a diplomáciai testület rangelsőjének (doyenjének). A pápa nevezi ki és hívja vissza, a nemzetközi jog szabályainak megfelelően. A nunciusok feladata, hogy a római pápa személyét tartós jelleggel képviseljék azoknál a részegyházaknál vagy államoknál és hatóságoknál, melyekhez küldetésük szól; erősítsék az Apostoli Szentszék és az állam hatóságai, illetve a helyi egyház és a Szentszék közti kapcsolatokat; tárgyaljanak a helyi egyház és az állam közti viszonnyal kapcsolatos kérdésekről, különösen pedig a konkordátumok és más hasonló megállapodások létrehozásáról és végrehajtásáról. A nunciusok tevékenységükkel és tanácsaikkal támogatják a helyi püspököket; a püspökök kinevezésével kapcsolatban jelölteket javasolnak vagy pedig a jelöltek nevét az Apostoli Szentszéknek továbbítják. – Vö.: Erdő Péter szerk.: *Az Egyházi Törvénykönyv – A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal.* Budapest: Szent István Társulat (1985, 2001, 2015), 361–397. kánon. Lásd még Alberto Bottari de Castello nuncius ajánlását a következő kötethez: *Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925,* METEM, Budapest 2020. (Nunciusi jelentések, 1.) 8. lapon

2 A tiltott könyvek indexének összeállításával foglalkozó hivatal volt Vatikánban, 1571–1917 között működött.

3 Az Apostoli Szentszék rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rangú diplomáciai képviselője kormányoknál. A nemzetközi diplomáciában a nagykövetei, nunciusi rang előzi meg. A diplomáciai rangokkal kapcsolatban lásd: Šmíd, Marek: *Mission: Apostolic Nuncio in Prague Czechoslovakian-Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950,* Karolinum Press, Prága, 2020. 17–18.

Feladata volt a Szentszék képviselete Costa Rica, Honduras, Nicaragua, San Salvador államokban. Ez a szolgálata 1923. október 13-tól Panamára is kiterjedt.

1922. november 1-jén szentelte püspökké Pietro Gasparri bíboros, Jules Tiberghien* és Carlo Cremonesi* érsekek segédletével. 1925. május 9-én ankarai apostoli delegátusi kinevezést kapott.[4] Törökország a vatikáni diplomáciában egy sok figyelmet igénylő, mondhatni kényes állomáshelynek számított.

Innen helyezték át 1930. február 19-én[5] a magyarországi nunciatúra élére, s ekkor még természetesen nem tudhatta, hogy a korábbi szokásokkal ellentétben sokkal hosszabb időt, 15 évet fog ebben a pozícióban eltölteni.[6]

Az 1930-as évekig a vatikáni, mondjuk így „személyzeti politika" a mai rendszerhez hasonló, illetve a nemzetközi szokásoknak megfelelő volt, miszerint egy diplomata három-öt évnél tovább nem maradt egy szolgálati helyen. Ennek elsődleges oka az lehet, hogy ennyi idő után óhatatlanul kialakulnak kapcsolatok, akár még barátságok is, amelyek megnehezítik az objektív munkát. Egy nagykövet, egy nuncius pedig semmiképpen nem magánember, hanem ő a küldő állam, illetve esetünkben a pápa szeme és füle, s fontos, hogy ne kerülhessen semmiféle befolyás alá.

Az 1930 utáni kinevezéseket tanulmányozva megfigyelhető, hogy ez a felfogás a Vatikánban megváltozott. Az internetes honlap „The Hierarchy of the Catholic Church – Diplomatic Posts of the Holy See,"[7] valamint a Pápai Évkönyv[8] adatait vizsgálva megállapítható, hogy a nunciusok többségét 8-10, de akár még több évre nevezték ki egy-egy szolgálati helyre, s az esetleges változás oka szinte kizárólag az adott személy esetleges halála, vagy lemondása volt, visszahívás, áthelyezés a legritkább esetben történt. Ez a változás még további kutatásnak lehet a tárgya, az is lehetett az oka, hogy az első világháborút követően elszaporodtak a nemzetállamok, valamint a Lateráni Egyezmény[9] után az

4 A Szentszék állandó képviselője, ha küldetése kizárólag a helyi egyházhoz szól, s így nem szoros értelemben diplomáciai jellegű, még ha kapcsolatban van is a helyi szervekkel.

5 Több forrás – például a katolikus püspökök adatait összegyűjtő „The Hierarchy of the Catholic Church" internet-oldal – kinevezésének dátumaként február 19-ét jelöli meg, viszont az „Annuario Pontificio" 1930-as kiadásában március 20-i kinevezés szerepel. Az eltérésnek oka ismeretlen, feltételezhető, hogy a kinevezés ekkorra gyakorlatban már megtörtént, de a formális pápai breve kiadása tovább tartott, s ennek dátumát tartalmazza az évkönyv. - Vö.: AAS 1930, 330., in: http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-22-1930-ocr.pdf (A letöltés dátuma: 2020. november 13.).

6 Nunciusi jelentések sorozatunk készülő 3/2. kötete fogja bemutatni Rotta nuncius 1939–1945 közötti tevékenységét. 1939 utáni életrajzi adatai röviden összefoglalva: 1945-ben – szovjet követelésre – kiutasítják Magyarországról, ezután a Vatikánban szolgált, többek között a Keresztény Egység Titkárságának tagjaként. Már 84 éves is elmúlt, amikor 1957-ben végleg visszavonult a diplomáciai szolgálatból. 92 éves korában, 1965. január 1-jén hunyt el Rómában.

7 *The Hierarchy of the Catholic Church – Diplomatic Posts of the Holy See,* http://www.catholic-hierarchy.org/country/xdip.html (A letöltés dátuma: 2020. november 13.).

8 A Pápai Évkönyv, azaz az „Annuario Pontificio" évente jelenik meg a Vatikánvárosban, tartalmazza – többek között – a római pápákat, a világegyház püspökeit, az Apostoli Szentszék valamennyi tisztségviselőjét, valamint Vatikán állam külföldi diplomáciai képviseleteit, illetve a Szentszékhez akkreditált nagykövetek neveit, adatait, továbbá a férfi és női pápai jogú szerzetesrendek elöljáróinak adatait. A kiadvány célja gyakorlati jellegű, de idővel haszonnal forgathatják a történészek.

9 A lateráni egyezmény vagy lateráni szerződés Olaszország és a pápaság között Rómában, a lateráni palotában megkötött egyezmény az olasz állam és a pápaság viszonyának rendezéséről. 1929. február 11-én írta alá az Apostoli Szentszéket és XI. Piusz pápát képviselő Pietro Gasparri bíboros államtitkár és Benito Mussolini. Diplomáciai szempontból Vatikán teljesen független, szuverén állam lett.

Apostoli Szentszék diplomáciai kapcsolatai olyan szinten bővültek ki, annyi új országgal vették fel a diplomáciai kapcsolatot, hogy egyszerűen hiányozottak alkalmas jelöltek.[10]

Rotta, mint említettem egy nagyon nehéz, kihívásokkal teli helyről a szekuláris Törökországból került át Magyarországra, ahol – sokak véleménye szerint, szemben előző szolgálati helyével – a katolikus egyház iránti jóindulat semmiképpen nem volt megkérdőjelezhető.[11]

Személyéről Barcza György,* korabeli vatikáni magyar nagykövet így számolt be: „Meglehetősen egyszerű ember benyomását keltette, kinek látóköre nem terjed túl azon a határon, melyet sok vatikáni személyiségnél tapasztalhattam. Megjelenése és fellépése egy falusi plébánoséra emlékeztetnek, olaszul beszél, a franciát elég jól bírja, és igen örül Budapestre menetelének. Ott otthon fogja magát érezni, mert olyan országba kerül, ahol a katolikus egyház hívei fogják körülvenni."[12]

I. Történelmi környezet

Az 1930-as évek Magyarországa éppen kilábalt a Trianon okozta sokkból, amikor egy sokkal nagyobb, s az egész világ gazdaságát szinte romba döntő csapás következett be, a New York-i tőzsdekrach 1929. október 24-én. Ez a válság hazánkba az 1930-as évek elején gyűrűzött be. Hatására – különösen a mezőgazdaság területén – csökkenteni kellett a termelést, amely az egyházi nagybirtokok szempontjából komoly nehézséget és bevételkiesést okozott.

Megvizsgálva a történelmi környezetet, amely meghatározta Angelo Rotta nuncius első éveit, látható egyfajta – s erről a jelentésekben is beszámolt – politikai nyugtalanság. A gazdasági válság miatti elbocsátások ürügyén számos tüntetés zajlott le, egy részük békésen, de van, melyben összecsapások voltak a rendfenntartó szervek és a tüntetők között. 1931-re a válság elérte a bankszektort, hitelválság alakult ki, az állami kiadásokat nem tudták finanszírozni. Bethlen István* miniszterelnök 1931. augusztus 24-én, több mint 10 év hatalomban eltöltött idő után lemondott, ezzel megrendült az un. „alkotmányos diktatúra" rendszere. Utódjául – rövid egy éves időszakra – Károlyi Gyulát* nevezték ki.

A kormány gazdaságpolitikája – az emberek életszínvonalára is jelentős kihatással – a takarékossági program lett. Az állami fizetéseket (a miniszterelnöktől kezdve a falusi tanítóig) csökkentették, elhalasztották az állami beruházásokat, külföldi hiteleket vettek fel, amelyek bár rövid távon segítették a helyzetet, de hosszú távon továbbra is bizonytalan, illetve inkább rossz volt a pénzügyi egyensúly.

Az országban megtapasztalható feszültség miatt – felhasználva Matuska Szilveszter biatorbágyi robbantását,[13] mint egyfajta „casus belli"-t – bevezették a kemény kéz poli-

10 Az első világháború előtt az Apostoli Szentszék öt államba delegált nunciust és 11 másik államba pedig internunciust. 1933-ra ez 33-ra emelkedett. Jelenleg 198 országgal, illetve nemzetközi szervezettel van diplomáciai kapcsolata a Szentszéknek., Vö.: Šmíd, Marek, i. m. 18–19.

11 Vö.: Borbély István: *Rotta Angelo és a magyarországi nunciusok,* in: Magyar Papi Egység, 1965. 33–34. szám, 26.

12 Lásd Beke Margit: Angelo Rotta apostoli nuncius és hazánk, in: *Vigilia* 79 (2014) 3. szám, 181.

13 A biatorbágyi merénylet (korábban torbágyi merénylet) 1931. szeptember 13-án történt, amikor Matuska Szilveszter* felrobbantotta a biatorbágyi vasúti viadukt vasúti pályájának egy részét. A robbantás 22 halálos áldozatot követelt.

tikáját, valamint a statáriumot, különösen az ekkor illegális kommunista párttal szemben. Két kommunista politikust, Sallai Imrét és Fürst Sándort gyorsított eljárásban – mint később kiderül ebben az ügyben teljesen ártatlanul – halálra ítéltek,[14] és 1932. július 29-én kivégeztek. A merényletet valójából elkövető személyt, Matuskát később Ausztriában fogták el, majd azzal a kitétellel adták át Magyarországnak, hogy mivel az osztrák jogrend nem ismerte a halálbüntetést, ezért itt sem ítélhetik halálra. A merénylet háttere, okai a mai napig számos vitára adnak alkalmat és módot.[15] A Károlyi-kormánnyal kapcsolatos bizalmatlanság – elsősorban gazdasági és külpolitikai tényezők miatt – egyre nőtt, mely végül Károlyi Gyulát lemondásra kényszerítette.[16]

Gömbös Gyula* 1932. szeptember 29-én vette át a miniszterelnöki széket,[17] s az év végén kivezette a statáriumot, mivel véleménye szerint a helyzet stabilizálódott, ezért nem volt szükség rá. Október végén beterjesztette a 95 pontos munkatervet,[18] amely lényegében mindenkinek ígért valamit. A program számos ponton ütötte egymást, hiszen nem lehet egyszerre juttatásokat adni, valamint kiadásokat csökkenteni. Javaslatával Gömbös volt az első olyan miniszterelnök, aki tételesen kifejtett, az ország valamennyi életének területével foglalkozó programot vezetett elő.

A túltermelést (mely nagyon nehéz helyzetbe hozta az egyházi nagybirtokokat is) Gömbös azzal a módszerrel akarta csökkenteni, hogy külföldön keresett vevőket, így közeli kapcsolatba került Hitlerrel*[19] és Mussolinivel*[20] is, valamint XI. Piusz pápával.[21] Ezzel párhuzamosan megtörtént a kapcsolatfelvétel, valamint 1934-ben a diplomáciai kapcsolatok felvétele a Szovjetunióval.[22] Ez utóbbinak a fő célja az volt, hogy újabb exportpiacokat nyisson, még akkor is, ha a szovjetek politikáját messzemenőkig elítélte a magyar politikai elit,[23] és azt kimondva-kimondatlanul ellenezte az Apostoli Szentszék is.[24]

Az az állam, melynek képe a Nemzeti Munkatervben látható, Gömbösnek már az 1920-as években kialakult felfogását idézi. Jóllehet a miniszterelnök az ország minden dolgozó rétegét képviselő parlamentet, a titkosság elvére épülő választójogi reform tervét és a társadalom akaratát érvényesítő többpártrendszerű parlamentáris demokráciát ígért, a többi pont és Gömbös később megfogalmazott konkrét tervei, valamint politikai lépései

14 *Statáriális tárgyalás,* in: Az Est, 1932. július 3. 1-4.; Halálra ítélték Sallai-Hollender Imre* és Fürst Sándor* kommunista vezetőket. in: *Pesti Hírlap,* 1932. július 30. 5-7.

15 Korabeli széles körben elterjedt gyanú szerint a merényletet valójában Gömbös Gyula honvédelmi miniszter szervezte Horthy Miklós kormányzó jóváhagyásával. Gömbös és Horthy e nézet szerint a szükségállapot kihirdetése révén akarták hatalmi pozícióikat megerősíteni Károlyi Gyula miniszterelnökkel szemben.

16 Károlyi Gyula gróf szerdán délelőtt kormányával együtt lemondott, in: *Reggeli Hírlap,* 1932. szeptember 22. 1. lap.

17 Gömbös az új miniszterelnök, in: *Reggeli Hírlap,* 1932. szeptember 30. 1. lap.

18 Vö.: *Az országrendezés mérnöki megvilágításban – A nemzeti munkaterv alapján,* A Magyar Mérnök- és Építész-egylet, Budapest, 1933.

19 Vö.: RÉTI György: Gömbös és a római hármas egyezmény, 1934. in: *Történeti Szemle* XXXVI (1994) 1-2. szám, 135–165.

20 Mussolini és Gömbös több mint kétórás tanácskozása, in: *Pesti Hírlap,* 1934. november 7. 2. lap.

21 A pápa a Pius-rend nagykeresztjét adományozta Gömbösnek, in: *Pesti Hírlap,* 1934. november 8. 2. lap.

22 Vö.: SERES Attila: Orosz levéltári források a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételéről (1934), in: *Világtörténet,* 2008. 1. szám, 69–92.

23 Vö.: SERES Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok, 1920–1941.* Budapest, MTA Történelemtudományi Intézete, 2010.

24 Vö.: 34. számú (1934. február 8.) jelentés.

ezzel ellentétes törekvéseket bizonyítanak. Ezek legfontosabb jellemzője a társadalom mozgásterének, kormányzati politikát befolyásoló szerepének szűkítése, az erős központi hatalomnak a társadalom feletti uralmának egyidejű növelésével,[25] mely leegyszerűsítve a fékek és ellensúlyok rendszerének gyöngítését jelentette.

1935-ben a miniszterelnök viszonya már annyira elmérgesedett Bethlen Istvánnal, hogy márciusban Horthy* feloszlatta az Országgyűlést, mire Bethlen és csoportja kilépett a NEP-ből. Gömbös elérte Horthynál, hogy politikai céljai (Bethlen híveinek és a Független Kisgazdapártnak a visszaszorítása) érdekében még a titkos szavazás bevezetése előtt írja ki a választásokat, amin igen durva, erőszakos eszközökkel (pl. az elhíresült endrődi sortűz[26]) pártja és támogatói elsöprő győzelmet arattak mind a konzervatív, mind a baloldali erők felett.

1936-ra Gömbös Gyula lényegében bukott politikus volt, leváltása csak – mondhatni – „kegyeleti" okokból nem történt meg, mivel Gömbös ekkor már halálos beteg volt, s 1936. október 6-án bekövetkezett haláláig[27] meghagyták státuszában, noha a döntések előkészítését és lebonyolítását egyre inkább átvette Darányi Kálmán,* aki Gömbös alatt földművelésügyi miniszter volt. Darányit 1936. október 10-én nevezte ki Horthy Miklós miniszterelnöknek. Ezt a feladatkört 1938. május 14-ig töltötte be. Az ország az ő regnálása alatt tolódott egyre inkább a Központi Hatalmak irányába. 1938 után Magyarország Németország közvetlen szomszédjává vált, ezzel egyre inkább megindult az erőteljes náci propaganda. A miniszterelnököt sokan tétlenséggel vádolták, maga Horthy is erélyesen szólította fel, hogy vessen véget a folyamatosan tömeggyűléseket és felvonulásokat szervező nemzetiszocialisták masírozásainak.

Darányi gazdaságpolitikája – reflektálva a magyar haderő alig tartható állapotára – erőteljesen militáns jellegű volt, meghirdette az Imrédy Béla* nevével jegyzett egymilliárd pengős fegyverkezési programot.

Megkezdte az első zsidótörvény kidolgozását, amely szerint bizonyos foglalkozásokban (orvos, ügyvéd, stb.) a zsidó származású személyek arányát 20%-ra kell csökkenteni.

Darányi bukása után – egyes vélemények szerint tekintettel az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszusra, valamint a Szent István-évre – Horthy a meggyőződéses katolikus Imrédy Bélát nevezte ki miniszterelnöknek.[28] Miniszterelnöki tevékenységét 1938 májusa és szeptembere között a Darányi-kormány politikájának továbbvitele jellemezte: a szociális törvényalkotás folytatása, a rend megszilárdítására irányuló korlátozó intézkedések és végül az egyre hangosabbá váló nyilasok megfékezése. Imrédy messzemenően támogatta XI. Piusz pápát annak keresztény-szociális elképzeléseiben.

Az 1930-as évek belpolitikai alapgondolata és célja a trianoni békediktátum megszüntetése volt. Ez nem volt tekinthető egységes eszmerendszernek, mégis rendkívül erős hatást gyakorolt a korszak felfogására. Ha kicsit túlozni akarok, azt is írhatnám, hogy ez a felfogás, miszerint a trianoni béke igazságtalan, az ország megcsonkítása csak ideiglenes lehet, valamint ezek a „szenvedések" megmutatják a felemelkedés biztos útját, a Hor-

25 Vö.: Az 1935. évi választás és következményei, in: *Magyarország a XX: században,* főszerk.: Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd 1996–2000.

26 A csendőrsortűz 1935. március 20-án a Független Kisgazdapárt jelöltjének, Andaházi-Kasnya Béla gyűlésekor dördült el, a gyűlés feloszlatására. A következmény nyolc halott és sok sérül. Az elhunytak közül hatan a helyszínen, két ember később halt bele sérüléseibe.

27 Vö.: 54. számú (1936. október 10.) jelentés.

28 Vö.: 90. számú (1938. november 17.) jelentés.

thy-korszak mindennapjainak része volt. Az ún. „nemzeti tárgyaknak" (magyar nyelv és irodalom, latin, történelem, földrajz, hittan) kiemelt szerepe volt ebben, de a közoktatás egészében, amolyan kereszttantervi célként, minden tantárgyban és a tanórán kívüli tevékenységekben is kódolva volt (pl. Magyar Hiszekegy imádkozása, iskolai ünnepségeken irredenta előadások, pályázatok, irredenta dekorációk, sőt írószerszámok).[29]

Ennek a politikának a legnagyobb sikere az 1938-as müncheni négyhatalmi konferencia volt, melynek végén az első bécsi döntés eredményeként november 5-én megkezdődött a magyar csapatok bevonulása a Felvidékre és Kárpátalja déli övezetébe. November 13-án kihirdették az 1938. XXXIV. törvénycikket a Magyarországhoz visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal való egyesítéséről.

Angelo Rottának természetesen ezeket a tényezőket figyelembe kellett vennie, s diplomáciai tevékenysége során érteni, s megértenie kellett a „magyar lelket", de úgy, hogy közben a Szentszék érdekei ne sérülhessenek. Ekkor még – tevékenységét és jelentéseit vizsgálva – jól látható, hogy a napi eseményeket kívülről, a külső megfigyelő szemszögéből kíséri, személyes beavatkozása a történésekbe csak a 2. világháború vészterhes időszakára jellemző.

II. Angelo Rotta közéleti és egyházi tevékenysége 1930–1939 között

A nuncius 1930-as kinevezését az új vatikáni államtitkár, korábbi berlini nuncius Eugenio Pacelli*, (akinek a helyére elődje, a magyarországi nuncius Cesare Orsenigo* érkezett), levélben tudatta Serédi Jusztinián* esztergomi érsekkel.[30] A Nemzeti Újság 1930. február 13-i számában számolt be arról, hogy a nunciatúra élén változás várható: „Római magánjelentés szerint már megtörtént a legfelsőbb döntés az új berlini nuncius kinevezésére vonatkozóan. E szerint új berlini nunciussá Cesare Orsenigo érsek, budapesti nuncius neveztetett ki, akinek helyébe Budapestre nunciusnak Angelo Rotta kerül, aki ez idő szerint Konstantinápolyban teljesít szolgálatot, mint apostoli delegátus és aki régebben Dél-Amerikában internuncius volt."[31]

A hírt pár napon belül a legtöbb magyar sajtóorgánum átvette, s kész tényként közölte, noha az erre vonatkozó vatikáni bejelentés csak 1930. február 20-án született meg.

Rotta részére külön követutasítás nem készült,[32] gyakorlatban elődje Cesare Orsenigo feladatait kellett további vinnie, hiszen a trianoni béke miatti un. „szelt-egyházmegyék" ügye még továbbra is rendezetlen volt, az egyházi javak körül is számos kérdés merült fel, nem is beszélve az állam vissza-visszatérő kísérleteire az un. főkegyúri jog alkalmazásával kapcsolatosan.

---

29 Vö.: Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között,* Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. valamint ugyanő: *A revíziós gondolat,* Osiris, Budapest, 2001.

30 Beke, Uo.

31 Hírek a budapesti nunciatúrán történő változásokról, in: *Nemzeti Újság,* 1930. február 13. 3. lap.

32 Lásd: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 32. fasc. 1.2. ff. 12–53. Vö: *Inventarium Vaticanum I. – A Budapesti Apostoli Nunciatúra levéltára (1920–1939),* szerk.: Tusor Péter és Tóth Krisztina, Gondolat Kiadó, Budapest 2016. 167. A kérdéssel bővebben foglalkozik: Tóth Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai,* szerk: Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 85–105.

A kinevezést széles, s kifejezetten lelkes sajtóérdeklődés kísérte,[33] számos újság, mint például a kor egyik vezető médiuma: a Pesti Hírlap interjút készített a kinevezett nunciussal. Ebben a nyilatkozatban Angelo Rotta jelezte, hogy mennyire várja azt, hogy Budapesten szolgálhasson: „Szívem mélyéből örülök és hálás vagyok a Gondviselésnek, hogy Budapestre mehetek és hogy Szent István birodalmában lehetek követe a Szentatyának, abban az országban, amelynek első királya, a nép első szentje is volt és amely föld annyi szentet adott az Egyháznak és ahol Szent István és Szent Gellért emléke egy évezreden át olyan élénken él a lelkekben. A nagy magyar király szent fiának, Szent Imrének ünnepségei, a kilencszázadik évforduló alkalmából, most kezdődnek majd Magyarországon... Boldog vagyok, hogy ezeken az ünnepségeken már én is részt fogok venni!”[34]

A Friss Újság 1930. május 9-én számolt be arról, hogy az új nuncius előző nap a trieszti gyorsvonattal Budapestre érkezett, s őt jelentős notabilitások köszöntötték a pályaudvaron.[35]

Megbízólevelét 1930. május 12-án délben nyújtotta át Horthy Miklós kormányzónak, Umberto Kaldewey* nunciatúrai uditore, valamint Dr. Walko Lajos* külügyminiszter, és Dr. Vértesy Sándor,* a kabinetiroda vezetőjének részvétele mellett.[36]

Tevékenysége – elődeihez hasonlatosan – jelentősen túlmutattak egy külföldi állam nagykövetének tevékenységén. Az 1930-as év a magyar egyházban Szent Imréről szólt. Ennek az emlékévnek az egyházi és világi ünneplésében is részt vett a nuncius. Beke Margit erről így számolt be: „Megtaláljuk az Úrnapi körmeneteken, amelyeket a várban rendeztek, valamint a júniusi Jézus Szíve tiszteletére rendezett körmeneteken, s több alkalommal együtt találjuk Serédi Jusztinián bíborossal. Így például a hitoktatók háromnapos Szent Imre jubileuma alkalmával rendezett kongresszust Serédi nyitotta meg, Rotta pedig latin nyelvű szentbeszédet tartott. Ott találjuk a Magyar Tudományos Akadémia patinás épületében, ahol a nemzetközi katolikus pedagógiai konferencia elnökségi tagja. Szívesen volt jelen a szerzetesek ünnepélyein. Így 1930. október 5-én a domonkosok pesti házában a rend hétszáz éves jubileumán ünnepi misét celebrált. Felavatta a Notre Dame de Sion apácák Sas-hegyi új zárdáját és leányinternátusát. Elhívták Szegedre is, hogy a Fogadalmi templom felszentelésekor szentmisét mutasson be.”[37]

A nuncius feladata – többek között –, hogy a diplomáciai testület nevében minden újévkor köszöntse Horthy Miklós kormányzót. Ezt a funkcióját Rotta minden évben el is látta, melyről természetesen a sajtó be is számolt, mind a köszöntőbeszédet, mind pedig az erre adott válaszbeszédet közölve. A beszéd általában – a jókívánságon túl – az aktuális problémákról adott egy rövid összefoglalást, például az 1931. január 1-jén elhangzott beszédben a nagy gazdasági világválságra reflektált Rotta, kiemelve, hogy jól látja a dip-

33 Ez a sajtóérdeklődés a későbbiekben is megmaradt. A jelen kötetben vizsgált 1930–1935 közötti időszakra vonatkozóan az Arcanum Digitális Adattár gyűjteménye 1975 db teljes nevű találatot jegyez, amely nagyságrendekkel nagyobb, mint az aktuálisan Magyarországon szolgáló más nemzetek képviselőire vonatkozó találatok száma.

34 Angelo Rotta, a pápa uj budapesti követe nyilatkozik a Pesti Hírlap olaszországi munkatársának. in: *Pesti Hírlap,* 1930. április 1. 5. lap.

35 Vö.: *Friss Újság,* 1930. május 9. 4. lap.

36 Vö.: *Magyar Hírlap,* 1930. május 14. 7. lap.

37 Beke, i. m. 182.

lomáciai kar, hogy a magyar kormány „minden erejével a válság enyhítésére alkalmas gyógyeszközök megtalálásán és alkalmazásán”[38] dolgozik.

Cesare Orsenigo egyik fontos tevékenységét az új nuncius fejezte be, mégpedig a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációját, amely két fázisban folyt. Az első szakasz Orsenigo nunciusságának idején, 1927–1930 között zajlott le, a második fázis pedig Angelo Rotta munkásságának kezdeti éveire (1930–1935) esett. XI. Piusz pápa 1927. június 14-én rendelte el a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációját.[39] A cél a szerzetesrendek helyzetének lelki, fegyelmi és anyagi szempontú feltérképezése volt. Mind a női, mind a férfi szerzetesrendek belső életét nagyító alá vették a vizitáció során, amelynek szükségességét a pápa azzal indokolta, hogy az első világháborút követően Magyarországon rendkívül súlyos helyzet állt elő minden téren, így egyházi tekintetben is.

Angelo Rotta feladatköre nem állt meg az egyházpolitikai kérdéseknél, hiszen egy nuncius, a diplomata funkciója mellett elsődlegesen pap. Így számos esetben vett részt lelkipásztori eseményeken, mint például Kalocsán a Jézus Szíve ünnepségen, 1932. június 7-én,[40] vagy pedig a XXIII. Országos Katholikus nagygyűlésen, 1932. októberében.[41] Ez utóbbit már az 1890-es évektől – német, illetve osztrák mintára – rendszeresen megtartották Magyarországon. Célja az első időszakban a 19. században előretörő liberális ideológia elleni küzdelem, valamint tiltakozás volt, hiszen a liberalizmus egyik fő célja az egyház és az állam szétválasztása volt, s ez sokban sértette az egyház(ak) érdekeit. A magyar püspökök először erős távolságtartással tekintettek erre az egyfajta „egyházi parlament” jellegű tevékenységre, de az 1890-es évek egyházpolitikai küzdelmeinek hatására és XIII. Leó pápa sürgetésére a magyar püspökök félretették korábbi aggályaikat, és előbb regionális összejövetelekbe egyeztek bele, majd azok sikerét látva 1894-ben egy fővárosi nagygyűlés megrendezésébe is. A budapesti tiltakozó nagygyűlés szervezői (köztük Zichy Nándor*) ugyanakkor még nem tudták az intézményesülés útjára terelni a kezdeményezést, csak 1900-ban indult útjára a rendszeresen megtartott országos nagygyűlések sorozata,[42] noha az első nagyjából harminc évben a rendezvénysorozat az egyházi események között csak marginális szerepet játszott, hiszen azon sem a magyar püspökök hivatalosan nem vettek részt, sem pedig a nuncius nem jelent meg. Az 1930-as évektől az esetleges állami politikával kapcsolatos kritikai hangvétel megszűnt, a püspöki kar egyre nagyobb befolyást szerzett a nagygyűlés szervezésében. Ezt segítette elő az a tényező is, hogy a szervező szervezet átalakult, a korábbi Országos Katolikus Szövetség új nevet és funkciót kapott Actio Catholica[43] néven. Magyar vezetője a rend-

38 „Igyekszünk, hogy nemzeti létünk feltételeinek Javítására alkalmas helyzetet teremtsünk” – Horthy Miklós kormányzó fogadta a diplomáciai kar újévi üdvözlését, in: *8 órai újság,* 1931. január 3. 3. lap.

39 Vö.: SOMORJAI Ádám OSB: *Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciusok szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935*, in: FEJÉRDY, i. m. 211–226.

40 „Érthető és indokolt az a Különleges szeretet, amelyet a Szentszék mindenkor tanúsít Magyarországgal szemben“ mondotta Angelo Rotta Kalocsán, in: *Nemzeti Újság,* 1932. június 8. 2. lap.

41 Megkezdődött a XXIII. Országos Katholikus Nagygyűlés, in: *Pesti Hírlap,* 1932. október 16. 12.

42 Vö.: GIANONE András – KLESTENITZ Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon,* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2017.

43 Az Actio Catholica (magyarul Katolikus Akció, rövidítve AC) a katolikus egyház kiemelkedően fontos mozgalma volt az első világháború és a második vatikáni zsinat közötti időszakban. XI. Piusz pápa (1922–1939) buzdítására a világ számos országában létrehozták az AC-t azzal a céllal, hogy a világi híveket bevonják az egyház életébe és munkájába a hierarchia vezetése alatt. Az AC tevékenységi köre mindazt magában foglalja, amire az Egyház apostoli küldetése szól, ennyiben különbözik a társulatoktól és egyesületektől, melyek csak egy-egy konkrét területen tevékenykednek. Magyarországon a püspöki kar

kívül agilis esztergomi egyházmegyés Mihalovics Zsigmond* lett, aki új alapokra helyezte a katolikus nagygyűlések kérdését is. A programot ettől kezdve az esztergomi érsek, illetve a püspöki kar hagyta jóvá. A tematikát ebben az időszakban az egységesség jellemezte, igaz, emiatt a megszólalások sokszínűsége némileg csökkent. A központi témát illusztrálták a mottók, amelyek egyúttal az Actio Catholica éves munkatervét is meghatározták. Ez utóbbi azt jelentette, hogy a nagygyűlések utáni időszakban is foglalkoztak az ott felvetett problémákkal, többek között az egyházközségekben a késő ősszel, illetve télen tartott népművelő előadásokon. Az pedig, hogy a mindenkori nuncius részt vegyen az eseményen, legalább a nyitó, vagy a záró szentmisét ő végezze, s lehetőleg szólaljon fel, szinte természetes volt.[44] Az 1932-es eseményen Rotta a gazdasági világválság kapcsán beszélt és a felebaráti szeretet fontosságát emelte ki.[45] Az 1935-ös rendezvényen az Actio Catholica aktuális kérdéseiről beszélt a nuncius, kiemelve, hogy a nagygyűlés fő témája a katolikus házasság és a család volt.[46] Ezeket a találkozókat egészen 1943-ig gyakorlatilag évente megrendezték, de utána a világháborús helyzet lehetetlenné tette a lebonyolításukat. Az országos katolikus nagygyűlések folytatásának tekinthető az 1947 októberében megrendezett Nemzeti Mária Kongresszus.[47] Ezt a nagygyűlések hagyományos őszi időpontjában rendezték meg és a program felépítése is sokban hasonlított azokéhoz, viszont korabeli politikusok nem kaptak már szerepet és a beszédek jelentős része is hitbuzgalmi témájú volt. A 20. század végén a Magyar Katolikus Püspöki Karban is felmerült a Katolikus Nagygyűlés gondolatának újraélesztése, mely végül egyszeri alkalomnak bizonyult 2000. július első napjaiban.[48]

III. Angelo Rotta jelentései (1930–1939)

A kötetben található 97 jelentés öt nagyobb témakörre osztható fel. Természetesen meg kell jegyezni, hogy ezzel csak a főbb vonalak jelölhetőek ki, további források felderítésével, valamint további jelentések bevonásával ezek a témakörök tovább finomíthatóak. Néhány jelentés, tematikája alapján, több témakörbe is beosztható lett volna, ezek esetében a fő mondanivaló szerint történt a besorolás.

III.1. Az állami szervekkel való kapcsolattartás

Mint egy idegen állam hivatalos képviselőjének egy másik országban a nagykövetnek, illetve jelen esetben a nunciusnak az egyik legfontosabb tevékenysége, hogy kapcsolatban áll formálisan a hivatalos állami szervekkel, valamint a teljesebb információszerzés

alapította 1932-ben, hivatalosan egészen az 1990-es rendszerváltásig fennmaradt. A kérdéssel bővebben foglalkozik: Gergely Jenő: *A katolikus egyház…,* IV/7. A magyarországi Actio Catholica, 152–155

44 A gazdasági válságról és a lelkek válságáról beszéltek a Katholikus nagygyűlés szónokai, in: *Pesti Hírlap,* 1932. október 18. 4. lap.

45 Vö.: Balogh Margit – Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon, 1790–1992. Kronológia.* História – MTA Történettudományi Kutatóintézete, Budapest, 1933. 207–208.

46 Vö.: Balogh – Gergely, i. m. 212.

47 Vö.: Nemzeti Mária-kongresszus, in: *Magyar Katolikus Lexikon,* IX (2004) 705.

48 *Katolikus Nagygyűlés,* szerk.: Gorove István, Haáz Andrea, Tóth Judit, et alii, Magyar Katolikus Püspöki Kar Lelkipásztori Intézete, Budapest 2000.

érdekében informálisan az ellenzéki pártokkal is. A nunciusnak ezen kívül fontos szerepe van abban is, hogy a helyi egyházat és az Apostoli Szentszéket összekapcsolja, közvetítse a kéréseket, az utasításokat, valamint beszámoljon ez utóbbiak teljesítéséről. Jelen kötet jelentései közül szorosan öt sorolható ebbe a kategóriába.[49]

Az állami szervekkel történő kapcsolattartás lényegében az egyik – látszólag – legformálisabb része a nuncius tevékenységének, mégis a protokollon túl, amint például a megbízólevél átadása, egyfajta személyes információszerzési lehetőséget jelentett, s jelent a mai napig. Rottát Horthy kormányzó 1930. május 13-án fogadta, s ekkor vette át a megbízólevelét. A szokások és hagyományok alapján ilyenkor a fogadott nagykövet köszöntőt mond, melyre a fogadó állam képviselője (esetünkben a kormányzó) válaszol.[50] A megbízólevél átadásával az új nuncius formálisan is megkezdheti tevékenységét, diplomáciai mentessége teljessé válik, amelyről a belügyminiszter az 1940/1930. B.M. számú körrendeletében tájékoztatta valamennyi törvényhatóság első tisztségviselőjét, valamint a rendőrséget.[51] A beiktatás hagyományosan szűk körű fogadással zárult a kormányzónál, majd egy nagyobb létszámú köszöntés zajlott le a nunciusi rezidencián. Egy új nuncius, vagy nagykövet érkezése mind a politikai körökben, mind pedig a sajtóban jelentős eseménynek számított, hiszen ebben az időszakban a Magyar Királysághoz 32 állam akkreditált nagykövetet, de ezek közül 15 nagykövetség oldallagosan, másik országból látta el feladatkörét.[52]

A nuncius Horthyval való kapcsolattartása a későbbiekben is formális maradt, főleg ünnepélyes köszöntésekre korlátozódott, mint például a diplomáciai testület nevében január elsején,[53] vagy pedig a kormányzó születésnapján elhangzott beszédek, bár néhány alkalommal a kormányzó nejével találkozott, s vele hosszasan elbeszélgetett.

Rotta feladata volt az is, hogy előkészítse egy-egy magasabb személyiség vatikáni látogatását, mint ahogy tette ezt Gömbös Gyula esetében is, aki 1932-ben járt a pápánál, vagy Horthy Miklósét, aki ezt 1936-ban tette meg.[54]

Megjegyezhető, hogy a nuncius kapcsolattartása az egyes állami szervekkel, politikusokkal kvázi a jéghegy csúcsa volt. Erre csak akkor került sor, ha Rotta ki szeretett volna „puhatolózni" egy-egy információt, vagy elérni valamit. Egyéb esetekben az információszerzés alacsonyabb szinten zajlott, melyeket a jelentésekben számos esetben összefoglaltak, s a nuncius, vagy távollétében az uditore közölt feletteseivel. Az is erősen feltételezhető, hogy ezekről az esetleges találkozókról a másik fél (tehát az illetékes magyar állami tisztségviselő) is készített feljegyzést, ezek – amennyiben fennmaradtak – valószínűsíthetően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában találhatóak.

---

49 1. számú (1930. május 14.); 17. számú (1932. október 29.); 19. számú (1932. november 15.); 20. számú (1932. november 22.); 97. számú (1939. február 1.) jelentések.

50 Angelo Rotta bemutatta megbízólevelét a kormányzónak, in: Nemzeti Újság, 1930. május 14. 8. lap.

51 227. A m. kir. belügyminiszternek 1940/1930. B.M. eln. számú körrendelete. Belügyi Közlöny, 1930. június 1. (26.) szám, 467.

52 Adatok forrása: Magyarország tiszti cím- és névtára, 42. évf. 1932. A m. kir. kormánynál akkreditált idegen diplomáciai képviseletek és a Magyarország területén székelő idegen konzuli hivatalok, 34–35.

53 Vö.: 74. számú (1937. december 24.) jelentés.

54 Vö.: 59. számú (1936. december 4.) jelentés.

III.2. Eseménybeszámolók

Ha a jelentések besorolását nézzük, akkor az egyik legáltalánosabb jelentés-forma, amikor a nuncius beszámolt a különféle eseményekről, amelyek a Szentszék érdeklődését is felkelthették. Ebbe a csoportba 15 jelentés sorolható.[55] Az esemény beszámolók két további típusra oszthatóak; az egyik, amelyen a nuncius maga is részt vett, illetve azok az események, amelyeken maga nem volt jelen, de bizonyos okokból lényegesnek látta, hogy beszámoljon a jelentések címzettjének, Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak, aki hivatali felettese volt.

Az első nagy esemény, melyen a nuncius részt vett és beszámolt, rögtön érkezésekor zajlott, az 1930-as Szent Imre év. Ez a rendezvénysorozat az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus mintegy „főpróbája" volt, 1930–1931-ben Szent Imre herceg halálának 900. évfordulójához kapcsolódva.[56] A jubileumi év[57] keretében rendezett hitbuzgalmi és kulturális rendezvények százezreket – köztük rengeteg fiatalt – vonzottak Magyarországról és külföldről egyaránt. A központi ünnepségek augusztus 16-án kezdődtek Budapesten, ekkor érkezett a fővárosba Aloisio Sincero* bíboros, XI. Pius pápa legátusa.[58] Az ünnepségeken még számos más egyházi méltóság is részt vett, köztük Michael von Faulhaber* München–Freising-i érsek és Bulgária apostoli vizitátora, Angelo Roncalli,* a későbbi XXIII. János pápa. Különleges színfoltot jelentett az ünnepségeken, hogy a pápai legátus több alkalommal magyar nyelven köszöntötte a résztvevőket,[59] noha megszólalásai egy része – politikai szempontból – nem volt sikeres, azok ellen a kisantant képviselői élénken tiltakoztak.[60]

A Szent Imre éven kívül két nagy, nemzetközi, katolikus esemény volt Magyarországon. Az egyik az 1933. augusztus 2.–15. között Gödöllőn megrendezett 4. Cserkész Világ-jamboree,[61] a másik pedig az 1938. május 25.–29. között megrendezett 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus. Bár a cserkészek világtalálkozóján Rotta nem vett részt,[62] de azt mégis figyelemmel kísérte, illetve kísértette, s a Vatikánnak küldött jelentésben kifejezetten kiemelik, hogy mennyire fontos az, hogy cserkészetnek, noha eredetileg anglikán kezdeményezés, mégis hazánkban milyen sok katolikus tagja van, s az eseményen a magyar katolikus cserkészek milyen szép oltárt építettek.

---

55 2. számú (1930. június 16.); 3. számú (1930. augusztus 23.); 25. számú (1933. április 20.); 29. számú (1933. augusztus 14.); 35. számú (1934. február 9.); 37. számú (1934. június 23.); 38. számú (1934. október 15.); 41. számú (1935. március 15.); 54. számú (1936. október 10.); 59. számú (1936. december 4.); 72. számú (1937. október 20.); 76. számú (1938. január 30.); 81. számú (1938. május 2.); 82. számú (1938. június 3.); 83. számú (1938. augusztus 22.); 90. számú (1938. november 17.) jelentések.

56 Bár az még ekkor bizonytalan volt, hogy az 1938-as kongresszus Magyarországon lesz megrendezve, mivel a lengyel egyház is pályázott a megrendezés jogára. A püspöki kar megbízta a hercegprímást, hogy kérje meg a lengyel prímást, tekintsen el az 1938-as rendezéstől.

57 A Szent Imre évről lásd bővebben: Gergely Jenő: *A katolikus egyház…,* i. m. 230–231.

58 A pápa levelet intézett a hercegprímáshoz és a magyar püspöki karhoz, in: *Pesti Hírlap,* 1930. június 24. 6.

59 Vö.: Egész Magyarország ünnepelte a pápa legátusát, in: *Nemzeti Újság,* 1930. augusztus 17. 6–7. lapok.

60 Vö.: Gergely Jenő: *A katolikus egyház…,* i. m. 231.

61 Vö.: *Magyar Cserkész-jamboree 1933.* Budapest-Gödöllő, 1933.

62 Lásd 29. számú jelentés, melyet Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő jegyez. Ez arra utal, hogy a nuncius ebben az időszakban nem tartózkodott szolgálati helyén, s ezért a jelentést a nunciatúrát ideiglenesen vezető ügyvivő küldte.

A magyar katolikus egyház szempontjából, s talán az is mondható, hogy Rotta – békeidőbeli – tevékenységét tekintve is, az 1930-as évek csúcspontja a 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus volt.[63] Kis túlzással az is mondható, hogy ez volt az a pár nap, amikor a világ katolikussága Magyarországra figyelt. A világ minden részéről érkeztek zarándokok. Természetesen ez egy hosszabb előkészületet igényelt, melyet a nuncius is figyelemmel kísért. Külön színfoltja volt a kongresszusnak, hogy számos olyan magyar, illetve magyar pap is hazalátogatott, s hozta híveit, aki évek-évtizedek óta az emigrációban élt.[64] Ez elsősorban Shvoy Lajos* székesfehérvári püspöknek köszönhető, aki 1937 nyarán végiglátogatta az amerikai magyar templomokat, s beszámolója, melyet „Amerikai levelek" címen jelentetett meg az emigrációtörténet kutatása szempontjából meghatározó kordokumentum.[65]

Kiemelendő, hogy a kongresszus nem volt mentes a kor meghatározó politikai kérdésétől, amely a trianoni béke miatt elvesztett területek sorsáról szólt. Így például Budapesten a szentségimádás a Dunán, a „magyar sors folyóján" zajlott le, stb. Rotta ezen az eseményen némileg háttérbe szorult, hiszen a pápát közvetlen a pápai legátus képviselte, „legatus a latere"[66] rangban, Eugenio Pacelli, bíboros-államtitkár, a későbbi XII. Piusz pápa.

A kongresszus minden bizonnyal az utolsó olyan nemzetközi esemény volt, amely a béke jegyében született, s melyen a későbbi egymással háborúba lépő nemzetek képviselői egységesen vettek részt.

III.3. Személyi kérdések

A személyes kérdések témakör egy-egy adott személy sorsát, tevékenységét, a velük kapcsolatos információkat tartalmazza, valamint ide soroltam a magyar kormány összetételével, illetve esetleges programjával kapcsolatos kérdéseket is. A témakörbe tizenöt jelentés sorolható be.[67]

A személyi kérdésekről szóló jelentések egyik csoportja egy-egy adott személyről szóló beszámoló, akinek tevékenységét a nuncius érdemesnek talált arra, hogy róla Vatikán felé is beszámoljon.

Különösen fontosnak tartotta a nunciatúra, hogy három jeles politikus haláláról, illetve temetéséről hírt adjon. Ezek közöl az első Vass József,* kanonok, miniszter, a második Apponyi Albert,* valamint Gömbös Gyula miniszterelnök temetése. Vass József – ellentétben Apponyival, vagy Gömbössel – ma már szinte ismeretlen a köz előtt,

63 Az Eucharisztikus Világkongresszussal kapcsolatban lásd: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház…,* i. m. 232–235.

64 Például Gáspár János, Passaic-i (New Jersey) plébános, aki később 1945 után, valamint az 1956-os események során nagyszabású támogatás-gyűjtő akciót vezényelt le.

65 Vö.: SHVOY Lajos: *Amerikai levelek,* Vörösmarty Nyomda, Székesfehérvár, 1938.

66 Legatus a latere: eseti megbízással rendelkező, legmagasabb rangúnak számító követ: megbízatása kivételes esetekre szól, és rövid tartamú.

67 4. számú (1930. szeptember 13.); 6. számú (1930. december 15.); 7. számú (1931. augusztus 21.) 8. számú (1931. augusztus 25.); 15. számú (1932. szeptember 23.); 16. számú (1932. október 6.); 22. számú (1933. február 8.); 23. számú (1933. február 14.); 32. számú (1933. december 29.); 44. számú (1935. május 2.); 45. számú (1935. május 7.); 46. számú (1935. július 2.); 57. számú (1936. december 5.); 73. számú (1937. november 19.); 84. számú (1938. szeptember 9.) jelentések.

pedig korának egyik legjelentősebb szociálpolitikusa volt. Vass jegyezte az 1927-ben és 1928-ban megszületett szociálpolitikai törvényeket, amelynek pozitív hatását a városi munkásság döntő többsége élvezte. A lex Vass I (1927/XXI. tc) megnövelte a betegségi és baleseti járadék összegét a háború előtti időszakhoz képest. A lex Vass II. (1928/XL. tc.) pedig bevezette az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági ellátást és létrehozta az Országos Társadalombiztosítási Intézetet (OTI). A gazdasági világválság kirobbanása ugyanakkor megakadályozta a betegségi és baleseti biztosítás kiterjesztését a mezőgazdaságban dolgozók részére is. A nunciust – távollétében – Kaldewey uditore képviselte Vass temetésén, miután már korábban ugyanő megjelent közvetlenül Vass halálos ágyánál is.[68] Ekkor beszámolt Vass József családjának arról is, hogy a „pápának a szomorú gyászesetről jelentés ment."[69]

Apponyit a magyar politika egyik legnagyobb személyiségének tekintették, s ezt a nézetet Rotta is osztotta: „…az elhunyt nagy tiszteletben álló személyiség volt, mi több, valóságos hódolat övezte egyeneslelkűségéért és lángoló hazaszeretetéért; a magyar gondolat élő szimbóluma és fáradhatatlan hőse volt. Távozásával a legitimistákat is súlyos veszteség érte, akik vezérüknek tekintették, legalábbis eszmei síkon."[70]

A nuncius – hasonlatosan Vass József temetéséhez – Apponyi temetéséről is beszámolt, méghozzá első kézből, mivel – szemben Vass temetésével – Apponyién személyesen is részt vett.[71] Beszámolójában Apponyit nagy halottnak nevezi, s ezt indokolja is: „Nagy halottról beszélek, mert gróf Apponyi Albert valóban nagy volt minden téren: a nemzetközi politikában az egyik legjelentősebb személyiségnek számított, nagy volt intellektuális vonatkozásban, kitűnt éles elméjével, szónoki képességeivel, széles körű műveltségével és szellemi frissességével idős korában is. Nagy katolikus is volt, ezért halála súlyos csapás a magyar katolikusok számára. Igaz, hogy a közéletben, amikor miniszter volt, nem hagyott mély nyomokat maga után. Inkább töprengő szellem volt, jobban vonzotta a tanulás, mint a gyakorlati élet vagy a szervezés, és a korabeli uralkodó liberális hangulat alól sem tudta kivonni magát, bár ugyanakkor tiszteletet is tudott kelteni, hiszen magánéletében a mély vallásosság, az egyeneslelkűség és a szigorú erkölcsök mintaképe volt. Soha nem mulasztotta el, hogy szavával és értékes példájával hozzájáruljon a vallásos közélethez is: legutóbb is jó szívvel elfogadta az ACTIO CATHOLICA elnöki tisztét, és kötelességének érezte, hogy ebben a minőségében jelen legyen az elnökségi ülésen néhány nappal utolsó genfi útja előtt."[72]

Gömbös Gyula temetéséről szintén Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő számolt be, mivel Rotta a miniszterelnök halálának napján utazott el szabadságra Olaszországba. Bár a temetésre – a többi diplomáciai testülettel egyhangúan – a nunciatúra is meghívást kapott, de azon az ügyvivő – tekintve, hogy Gömbös evangélikus volt – nem vett részt, s ezt a Külügyminisztériumban tudomásul is vették.[73] A jelentés külön érdekessége, hogy a temetést végző evangélikus püspököt, Raffay Sándort* „úgynevezett püspöknek" nevezte, tehát az ökumenizmusról, legalábbis amit mi manapság gondolunk erről, még szó sincsen.

68 Vass József végrendelete, in: *Pesti Hírlap,* 1930. szeptember 14. 4. lap.
69 Vass József tragikus éjszakája, in: *Pesti Hírlap,* 1930. szeptember 10. 2. lap.
70 22. számú (1933. február 8.) jelentés.
71 A gyászszertartás rendje a kupolacsarnokban, in: *Kis Újság,* 1933. február 14. 3. lap.
72 23. számú (1933. február 23.) jelentés.
73 Vö.: 54. számú (1936. október 10.) jelentés.

A személyi kérdések között emlékezett meg még a nuncius elődjéről, Mons. Schioppa* érsekről, akinek halála után az egyetemi templomban mutattak be szentmisét, melyet névleg az esztergomi egyházmegye budapesti helynöke kezdeményezett, de gyakorlatilag a nuncius kérésére. Érdekességként jegyezhető meg, hogy – egyéb más nagykövetekkel szemben, akiknek személye a távozása után a közvélemény elől teljesen eltűnt – a magyar sajtó még ekkor is, Schioppa súlyos betegsége időszakában is, sokat foglalkozott vele, a korábbi nunciussal, kifejezetten jó indulatáról biztosítva őt és felgyógyulását remélve. Haláláról számos orgánum fontos, vezető hírként számolt be.[74]

A személyi kérdések másik köre a kormánnyal, illetve annak összetételével foglalkozik. Rotta nunciusi tevékenységének első kilenc évében öten töltötték be a miniszterelnöki posztot, s értelemszerűen az adott kormány róluk lett elnevezve, mely elnevezések a jelentésekben is szerepeltek:

gróf Bethlen István (1921. április 14. – 1931. augusztus 24.)[75]
gróf Károlyi Gyula (1931. augusztus 24. – 1932. október 1.)
Gömbös Gyula (1932. október 1. – 1936. október 6.)
Darányi Kálmán (1936. október 6. – 1938. május 14.)[76]
Imrédy Béla (1938. május 14. – 1939. február 16.)[77]

A kormányok összetételével, változásaival, a várható eredményekkel a nuncius több jelentésben is foglalkozott, mint ahogy beszámolt az adott kormány lemondásáról, valamint az országgyűlési választásokról, a különböző pártok politikai programjáról is. Ez alapjába véve a nuncius alapvető feladatának tekinthető, hiszen „az apostoli nuncius a Szentatya szeme és füle egy adott országban."[78]

Külön fontos arról is megemlékeznünk, hogy a nuncius feladata a Szentszéket tájékoztatni az egyes egyházi tisztségviselők úgymond „viselt dolgairól". Így például egy egész jelentést szánt annak a kérdésnek, hogy Serédi Jusztinián bíboros részt vett a református Horthy István tábornok (a kormányzó bátyjának) temetésén. Rotta ezzel kapcsolatban elég sarkosan fogalmazott: „Ez a számomra megmagyarázhatatlan hiba (úgy gondolom, nem lehet másnak nevezni akkor sem, ha figyelembe vesszük a felhozható enyhítő körülményeket) természetesen nagy örömet szerzett a protestánsoknak, akik ennek a jelenlétnek olyan értelmezést adnak, amely kevéssé hízelgő a bíboros prímás őeminenciájára nézve."[79] Bár Serédi már az evangélikus Gömbös Gyula temetésén is részt vett, de azt a nuncius tudomásul vette, mint a C.J.C. 1258. § 2.[80] szakaszának megfelelő részvételt, feltételezhetően azért, mivel úgy gondolta, hogy egy elhunyt miniszterelnök temetésén való részvétel teljes elutasítása politikailag hátrányos lehet, de egy politikai tisztséget be nem töltő személy temetésén való megjelenésre semmiféle indokot nem tudott elfogad-

74 Vö.: Meghalt Schioppa Lőrinc volt budapesti pápai nuncius, in.: *Budapesti Hírlap,* 1935. április 24. 4. lap.

75 A kötetben szereplő első jelentés dátuma: 1930. május 14.

76 1936. október 6 és 12. között ügyvezető miniszterelnökként.

77 A kötetben szereplő utolsó jelentés dátuma: 1939. február 1.

78 DUDÁS Róbert Gyula – UDVARVÖLGYI Zsolt: Az önálló Magyarország második nunciusa: Cesare Orsenigo, in: *Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930.* Szerk. SOMORJAI Ádám OSB. (Nunciusi jelentések 2.), Budapest 2021. 15–33.

79 73. számú (1937. november 19.) jelentés.

80 Vonatkozó paragrafus az 1917-ben kihirdetett (első) kánonjogi kódex számát adja meg, amely tiltja a nem katolikus szertartásokon való aktív részvételt, de bizonyos feltételek mellett megengedi a temetéseken, ünnepélyes esküvőkön való passzív jelenlétet.

ni,[81] sőt sugalmazta elöljárójának, hogy az államtitkárság lépjen közbe, s ha máshogy nem megy a Szent Officium a hercegprímást figyelmeztesse egy általános jellegű, ad hoc nyilatkozattal, figyelmeztetéssel. Azt, hogy Rotta milyen kapcsolatban volt Serédivel ma már természetesen nem tudhatjuk, de bizonyos szinten beszédes lehet viszonyukról az, hogy már korábban, 1935-ben a nuncius egy névtelen memorandumot közvetített[82] – sikertelenül, hiszen az abban foglaltak nem valósultak meg – „egy nagyobb katolikus társaság" nevében Rómába. Ez a memorandum Serédi Jusztinián leváltását szerette volna elérni az esztergomi érseki székből. Bár lehet azt mondani, hogy a nuncius feladata, hogy minden olyan beérkező dokumentumot, amely a Szentszék érdeklődésére számot tarthat, el kell juttatnia, de a névtelen leveleket általában ad acta szokták helyezni.

Rotta hozzáállása a magyarországi protestánsokhoz jól mutatja, hogy egy másik kultúrából (esetünkben a teljesen katolikus Olaszországból) érkező személy mennyire tudja, vagy nem tudja elfogadni annak az országnak a szokásait és szabályait, ahova érkezett. Számomra úgy tűnik, hogy Rotta – elődjéhez hasonlóan – nem igazán tudta tolerálni azt, hogy Magyarország vallási összetétele sokkal összetettebb, s kimondva-kimondatlanul előjogokat akart elérni a katolikus egyház számára, legyen az a kormány összetétele, vagy pedig a házassággal kapcsolatos kérdések.[83]

III.4. Egyházpolitikai jelentések

A csoportba két témakör alapján lehet besorolni a jelentéseket. Az egyik az egyházmegyék területi kérdéseit, különösen a felvidéki, ekkor Csehszlovákiához csatolt területek egyházkormányzatát vizsgálja, a másik pedig az egyházmegyék anyagi kérdéseivel kapcsolatosak, amely szorosan összefügg a majd a későbbiekben tárgyalandó telepítési kormányprogrammal. Jelen témakör 22 jelentést[84] tartalmaz, azzal a kitétellel, hogy található ezek között több, a nunciustól független dokumentum is, amely közül az egyik egy levél,[85] melyet Mihalovics Zsigmond küldött a nunciusnak, s azt Rotta továbbította Rómába. Valamint egy pro memoria,[86] amely jelentésnek nem tekinthető, lényegét tekintve feljegyzés, emlékeztető, de ilyen névtelen memorandumban panaszolták be Serédi Jusztiniánt is, melyet a nuncius kommentár nélkül továbbított Rómába,[87] habár később leírta véleményét a kérdésben.[88]

81 Vö.: 54. számú (1936. október 10.) jelentés.
82 47. számú (1935. május 5.) jelentés.
83 Vö.: 57. számú (1936. december 5.) jelentés.
84 18. számú (1932. november 1.); 21. számú (1932. november 30.); 47. számú (1935. május 5.); 48. számú (1935. május 23.); 49. számú (1935. június 18.); 56. számú (1936. november 23.); 55. számú (1936. november 17.); 64. számú (1937. március 13.); 66. számú (1937. augusztus 16.); 67. számú (1937. augusztus 23.); 68. számú (1937. augusztus 28.); 69. számú (1937. szeptember 2.); 70. számú (1937. szeptember 6.); 71. számú (1937. szeptember 8.); 85. számú (1938. szeptember 11.); 86. számú (1938. október 10.); 88. számú (1938. november 8.); 89. számú (1938. november 17.); 92. számú (1938. december 14.); 93. számú (1939. január 9.); 94. számú (1939. január 9.) jelentések.
85 64. számú (1937. július 10.) dokumentum.
86 93. számú (1939. január 9.) számú dokumentum.
87 47. számú (1935. május 5.) jelentés.
88 48. számú (1935. május 23.) jelentés.

A trianoni békeszerződés következtében a magyar egyházi struktúra teljesen szétzilálódott. Az új politikai határok az egyházmegyék mintegy felét, 13 egyházmegyét úgy érintettek, hogy teljes egészükben az új magyar határokon kívülre kerültek. Ezek az esztergomi érseki tartományból Csehszlovákiába: a nyitrai, besztercebányai és szepesi latin, valamint a munkácsi görög katolikus egyházmegye. A kalocsai érseki tartományból Romániába az erdélyi püspökség. Az egész gyulafehérvár-fogarasi érseki tartomány Romániához került 3 parókia kivételével.[89] Ugyancsak teljes egészében átkerült a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba, a későbbi Jugoszláviába a zágrábi metropólia. Összesen tehát két érsekség és 11 püspökség.

Ezzel szemben Magyarországnak érintetlenül csupán négy egyházmegyéje maradt meg: az esztergomi metropóliából Veszprém, Székesfehérvár, Vác, illetve az egri érsekség. Az új államhatárok mentén a többi 13 egyházmegyét két vagy három részre szabdalták. Ezek helyzete és kormányzata jelentette az alapvető – szervezési, logisztikai, joghatósági, stb. – problémákat az elkövetkező évtizedekben. Legnagyobb vesztesége az esztergomi főegyházmegyének lett, Budapestet, az Esztergom környéki plébániákat, a Szigetközt és Nógrádot leszámítva majdnem a teljes egyházmegye kikerült az ősi érseki szék fennhatósága alól. Majdnem ötszáz plébániája közül 397 került csehszlovák fennhatóság alá, az 1922. május 29-én felállított Nagyszombati Apostoli Kormányzóságba.[90] A csehszlovák kormány nem titkolt célja volt, hogy a magyar ajkú területek egyházkormányzását felszámolja, s azt a csehszlovák püspökök irányítása alá helyezze, mely törekvést a magyar püspökök, de a magyar állam is folyamatosan támadta, s azt minden erejével ellenezte. Részben megegyezés híján, részben pedig a magyar főpapság kérésének megfelelően a Szentszék igyekezett a politikai változásokat figyelmen kívül hagyni, tehát a lehető legtovább fenntartani az eredeti helyzetet. Ahol kényszerűségből változtatásokat hajtottak végre, ott hangsúlyozták ezen változások ideiglenes jellegét. Ott és ahol nem kötelezte Vatikánt konkordátum vagy más egyéb szerződés, a politikai határokon átnyúló megoldások érvényesültek: az ordináriusok székhelyükről vikáriussal kormányozhattak. Amikor a kényszerű részekre osztás bekövetkezett, akkor is a függetlenné vált új egyházkormányzati egységekből nem teljes jogú egyházmegyéket alakítottak, hanem apostoli kormányzóságokat, lehetőleg az eredeti határok megtartásával. Ez – a felvidék esetében – egészen 1937-ig tartott, amikor Róma megpróbálkozott a helyzet rendezésével. Különösen azért is volt ez egy lényeges kérdése a magyar egyháznak, mivel számos per volt folyamatban, melyeknek célja a magyarországi egyházi javadalmasok követeléseinek érvényesítése volt a csehszlovák területre került javadalmaik tekintetében.[91] 1934-ben az 1928. február 2-án a Szentszék és Csehszlovákia által aláírt „Modus Vivendi" értelmében felállított vagyonkezelő bizottság javaslatot tett arra, hogy a lefoglalt birtokok jövedelmét osszák meg, s az esztergomi érsek 40%-ot, a majdan létrehozandó csehszlovák területen lévő egyházmegye 60%-ot kapjon meg. Ezt Serédi Jusztinián esztergomi érsek elfogadható-

89 Vö: 89. számú (1938. november 17.) jelentés.

90 Vö.: Nagyszombati Apostoli Kormányzóság, in: *Magyar Katolikus Lexikon,* IX (2004) 541.

91 1932 novemberében kilenc ilyen per volt folyamatban: csornai premontrei rend (300 kh), győri káptalan (251 kh), zirci ciszterci rend (1476 kh), pannonhalmi Benedekrend (4100 kh), esztergomi érsekség 51 368 kh), esztergomi szeminárium (5112 kh), esztergomi főkáptalan (31 571 kh), budapesti Központi Szeminárium (565 kh), valamint Radnai Farkas címzetes érsek pere elvett egyházi javai miatt. – Vö. GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945.,* Pannonica Kiadó, Budapest 1999. 65.

nak tartotta, viszont fontosnak gondolta, hogy a magyar állam is (mint vagyonfelügyelő) járuljon hozzá. A Külügyminisztérium viszont ettől a megoldástól teljesen elzárkózott.[92]

A kérdésnek – részleges – lezárására 1937-ben került sor. Ekkor megtörtént a szelt egyházmegyék felosztása. Az egyházi birtokok felügyeletét a cseh kormány átadta Vatikánnak, aki – Rotta szerint – ki fogja elégíteni a magyar egyházi igényeket.[93] A csehszlovák modus vivendit életbe léptető bullát az Acta Apostolicae Sedis 1937. szeptember 6-i száma közölte. Ennek főbb pontjai az alábbiak voltak:

A rozsnyói és kassai egyházmegyék magyarországi területein ad natum S. Sedis apostoli adminisztratúra jött létre. Ezeknek vezetőjének Serédi Jusztiniánt nevezték ki, mint apostoli kormányzó.[94]

Az esztergomi főegyházmegye csehszlovák területre került része, továbbra is mint nagyszombati apostoli kormányzóság működött.

A kassai, rozsnyói és a szepesi püspökségek az egri, besztercebányai, nyitrai, munkácsi (görög) és eperjesi (görög) püspökségek az esztergomi főegyházmegyékből kiszakíttattak, s közvetlenül a Szentszék joghatósága alá kerültek.

A helyzet igen rövid ideig állt így fenn, hiszen 1938-ban az első bécsi döntés következtében a Csehszlovákiába került területek egy jelentős része visszatért Magyarország fennhatósága alá, s ezáltal – részben – az egyházkormányzat is helyre állt ezeken a területeken.[95] Serédi érsek – már egy szűk hónappal az első bécsi döntés meghozatala előtt – kérte, hogy az 1937. szeptember 2-án kelt pápai bulla, amely kizárólag a politikai határ miatt született, azonnal helyeztessék hatályon kívül, s az esztergomi érsek kapja vissza joghatóságát a visszatérő területeken.[96] A Szentszék tájékoztatta Serédit, hogy „az esztergomi egyházmegye Csehszlovákiában maradt részei pusztán abból a tényből következően, hogy ismét egyesülni fognak a politikai Magyarországgal, automatikusan visszakerülnek a főegyházmegyéhez."[97] Bár még maradt fenn néhány – elsődlegesen személyi – probléma, de mind a jelentésekből, mind pedig a történelmi tényekből levezethető, hogy az elszakított egyházmegyék feletti joghatóság visszaszerzése nagyobb zökkenő nélkül zajlott le.

III.5. Politikai és társadalmi hírek

Kifejezetten a belpolitikai kérdésekkel a politikai és társadalmi hírek témakör foglalkozik, amely 37 jelentést tartalmaz.[98] A témakör elég összetett, vegyes, politikai színezetű jelentéseket tartalmaz, s szinte mindegyik jelentésről külön alfejezetet lehetne nyitni.

92 Vö.: Gergely Jenő: *A katolikus egyház...,* i. m. 66.

93 Vö.: 7. számú (1937. augusztus 23.) jelentés.

94 70. számú (1937. szeptember 6.) jelentés.

95 A nuncius azért megjegyezte, hogy nagyon szomorúan vették tudomásul a magyar hatóságok, hogy a korábbi fővárost, Pozsonyt nem kapták vissza, noha tudták, hogy ennek a városnak az átadása, már csak a nemzetiségi összetétel miatt is kis valószínűséggel történt volna meg. – Vö.: 88. számú (1938. november 8.) jelentés

96 86. számú (1938. október 10.) jelentés.

97 86. számú (1938. október 10.) jelentés 2. melléklet.

98 5. számú (1930. november 22); 9. számú (1931. november 27.); 10. számú (1931. december 19.); 11. számú (1932. február 9.); 12. számú (1932. április 7.); 13. számú (1932. június 22.); 14. számú (1932. július 1.); 24. számú (1933. március 11.); 26. számú (1933. május 23.); 27. számú (1933. június 19.); 28. számú

Ezek a jelentések elsődlegesen a politikai hangulatról és eseményekről szólnak, s úgy, hogy ezekben a nunciusnak inkább tájékoztató, mint részt vevő szerepe volt. Jelen tanulmány IV. szakaszában némelyik kérdéssel bővebben foglalkozom, ezért itt elsődlegesen egy rövid összefoglalást szeretnék nyújtani a témakörben található jelentések alapgondolatairól.

Angelo Rotta ezen jelentéseit négy csoportra lehet osztani:

– Gazdasági és politikai helyzetjelentések
– A katolikus egyház helyzete és hozzájuk kapcsolódó történésekről szóló beszámolók
– Nemzetközi diplomáciával kapcsolatos kérdések
– A királykérdés vissza-visszatérő problematikája.

Nagyon fontos kérdése a nunciusi jelentéseknek, hogy egy kívülálló vajon hogyan látja, hogyan láthatja a fogadó ország társadalmi berendezkedését, illetve a politikai és gazdasági kérdésekre adott reakcióit. Rotta ezzel a kérdéssel számos jelentésben foglalkozik. Magyarország az időszak elején nagyon komoly gazdasági válságon, majd ehhez kapcsolódó politikai válságon is ment át. Hogy a helyzet nagyon nehéz, azt nuncius is érzékelte: „Azt hiszem, nem felesleges beszámolnom Eminenciádnak Magyarország jelenlegi gazdasági és politikai körülményeiről, mivel a helyzet súlyos, és ennek hatásai lehetnek az ország határain kívül is."[99]

Véleménye szerint a gazdaság kritikus állapota tükröződik a politikai életben is, ami általában teljesen normális dolog, hiszen ahol gazdasági válság van, ott a bizalom a politikai elit felé általában meginog, s ez újabb gazdasági problémákat okozhat, mivel nincsen egy olyan vezető réteg, amelyhez alkalmazkodni lehet, s amelynek szavára a szélesebb tömegek adnak. Ilyenkor a vezető szerepet betöltő pártokban is kialakulhat válság, melyről a nuncius 1932. június 22-én kelt jelentésében számolt be: „Magában a kormánypártban – az ún. Egységes Pártban – ellenzékieskedés ütötte fel a fejét, a kormánnyal szemben rossz indulatú csoportok vagy társaságok alakulnak, ezért sokan közeli válságot jósolnak.[100]

Meg kell jegyeznem, olvasva a jelentések hangnemét, a nuncius semmiképpen nem vádolható „ellenzékieskedéssel", a jelentésekben inkább a mindenkori kormánypárt felé nyit, ami részben érthető is, hiszen kapcsolatai – diplomata feladatköréből következően – a kormányhivatalokkal álltak fenn, így információit is onnan szerezte be.

Rotta jelentésében beszámol néhány politikai pártról, illetve annak irányultságáról, például a Keresztény Szociális Pártot – erős emberek híján – irányvesztettnek, a baloldali pártokat heves kormányellenesnek nevezi, de azt is kijelenti, hogy az – egyébként betil-

(1933. június 28.); 30. számú (1933. október 31.); 31. számú (1933. november 14.); 33. számú (1934. január 31.); 34. számú (1934. február 8.); 36. számú (1934. április 27.); 39. számú (1935. január 31.); 40. számú (1935. március 6.); 42. számú (1935. április 13.); 43. számú (1935. május 1.); 50. számú (1935. június 5.); 51. számú (1935. október 15.); 52. számú (1936. június 10.); 53. számú (1936. június 20.); 60. számú (1936. december 27.); 62. számú (1937. április 23.); 63. számú (1937. július 6.); 65. számú (1937. július 16.); 74. számú (1937. december 24.); 75. számú (1938. január 2.); 77. számú (1938. február 28.); 78. számú (1938. március 9.); 79. számú (1938. április 4.); 80. számú (1938. április 12.); 87. számú (1938. november 1.); 91. számú (1938. december 9.); 95. számú (1939. január 9.); 96. számú (1939. január 16.) jelentések.

99 9. számú (1931. november 27.) jelentés.

100 13. számú (1932. június 22.) jelentés.

tott – kommunisták nem fognak számottevő hatást gyakorolni, de Hitler mozgalma sem talál kedvező talajra, még akkor sem, ha létezik egy jellemzően antiszemita, nacionalista irányzat, – az akkor még csak miniszter – Gömbös Gyulával az élen.

A politikai kérdéseken túl Rotta beszámol egyéb, a katolikusokat érintő – nem egy esetben a vallási türelmetlenség talaján álló – eseményekről, például amikor egy piarista tanárt, Polcsik Lénárdot* „nemzetgyalázás" ürügyén – egy protestáns diák apjának feljelentésére – őrizetbe vettek.[101] Rotta szerint ez a protestánsok nagy befolyásának köszönhető, amely jóval nagyobb, mint ahogy azt a lakosságszám indokolttá tenné.[102] Polcsik ellen egyébként a vádakat ejtették,[103] de személye kellemetlenné vált a rendnek, ezért kilépett és a szepesi egyházmegyében látott el lelkipásztori feladatokat.[104]

Szintén a protestánsok egyik – véleménye szerint illegális – tevékenységeként tünteti fel, hogy Debrecenben krematóriumot építettek, amely – szerinte – az első volt az országban.[105]

A jelentésekből kitűnik, hogy Rotta – szemben elődeivel – sokkal több figyelmet szánt a protestánsok elleni küzdelemre, s az ezekről való információk küldésére.

IV. A jelentésekben felmerülő fontosabb kérdések

A harmincas évek politikáját, illetve egyházpolitikáját öt fő kérdés befolyásolta, s ezen témákkal – rövidebb-hosszabb szinten – Angelo Rotta is foglalkozott. Az egyik az egyházi nagybirtokok helyzete, a második a királykérdés, amely a konkrét témán kívül Horthy Miklós kormányzó feladatkörével is foglalkozott, az úgynevezett főkegyúri jog problémája, valamint ezen felül a polgári házasság és a válás több évtizeden át húzódó problematikája, illetve a zsidókérdés.

IV.1. Az egyházi nagybirtokok kérdése

A vizsgált időszakban a katolikus egyház volt a legnagyobb haszonélvezője az egyházi földbirtokok rendszerének, hiszen az ország területének mintegy 5%-át (504.883 hektár, azaz 5048,83 km^2) birtokolta, igaz, ez a földbirtokrendszer – a trianoni békediktátum következtében – rendkívül szétzilált, sok esetben össze nem függő területekből állt.[106]

---

101 Nemzetgyalázás vádja miatt őrizetbe vettek egy tatai piarista tanárt, in: *Az Est,* 1932. március 4. 3. lap.

102 12. számú (1932. április 7.) jelentés.

103 A tatai kulturbotrányt elítéli az egész ország közvéleménye, in: *Komárommegyei Hirlap,* 1932. március 12. 2. ill. uo. március 19. 2. A piarista tanár életútjára lásd: Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Sajtó alá rendezte: Koltai András, Magyar Piarista Tartományfőnökség – METEM, Budapest 1998. 303.

104 *A kegyesrendiek vezetése alatt álló szegedi városi róm. kat. Dugonics András Gimnázium értesítője,* Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Rt. Szeged, 1933. 72.

105 A kérdéssel a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia is több alkalommal foglalkozott: 1932. március 16-án, valamint 1932. október 19-én. Lásd: Beke Margit: *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között,* I. kötet, Auróra, München–Budapest, 1992. 413–414. 444–445.

106 Gergely Jenő: A katolikus egyházi nagybirtok kérdéséhez a Horthy-korszakban. In: *Katolikus Egyháztörténeti Konferencia Keszthely 1987.* Szerk.: Hölvényi György. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest 1989. 94.

Az egyházi földbirtokokat tekintve, már a 19. század második felétől komoly nehézségek merültek fel, noha némelyik tényező már mutat bizonyos pozitív fejlődési irányt:

Az 1848-as évi áprilisi törvények, valamint az 1867. évi kiegyezés politikai-társadalmi konszolidációjának köszönhetően a hűbéri társadalom megszűnt, s emiatt a működési rendszernek változnia kellett volna, viszont a nagybirtokok nagyüzemekké válása csak nagy nehézségek mellett folyt le.[107] Komoly nehézséget jelentett, hogy ezek a birtokok un. kötött (korlátolt forgalmú) birtokok voltak, amely azt jelentette, hogy elidegenítésükhöz, megterhelésükhöz, valamint a tervezett beruházásokhoz is számos egyházi elöljáró, akár a legfelsőbb vatikáni szinten, vagy testület engedélye kellett.[108] Nem is beszélve arról, hogy a főkegyúri jogból következően vagyonfelügyeletet gyakorolt felettük a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Ez elsődlegesen arra terjedt ki, hogy a javadalmas eleget tesz-e legfőbb kötelezettségének, azaz csorbítatlanul fenntartja-e a javadalom állagát. Nem megfelelő eljárás esetén a birtokot zár alá lehetett venni, amely több esetben meg is történt.[109] Emellett megállapítható, hogy az egyes javadalmasok birtokméretében jelentős eltérés mutatható ki, melyet többször is a nuncius szóvá tett.[110]

Noha az 1848. évi IX. törvény a világi földesurakat kármentesítette a felszámolt úrbéli javak miatt elszenvedett káraik alól, de ez az egyházi javak tekintetében csak 1853-ban az un. úrbéri pátens hajtotta végre. Ebben a katolikus egyház a volt úrbéri jövedelemnek megfelelő tőkét 5%-al kamatozó földtehermentesítési kötvényben kapták meg. Ezt viszont a legritkább esetben fordították fejlesztésre, legtöbb esetben és helyen a napi működésre használták fel.

A fentiek következtében egyházi birtokok tekintetében állandósul a tőkehiány, ezt különféle gazdasági trükkökkel, pl. a bencés rend esetében Balaton-parti telkek eladásából[111] próbálták rendezni, s ez által finanszírozni a tőkés üzemre való áttérés költségeit.[112] Szintén komoly nehézséget jelentett a megfelelő munkaerő biztosítása is, viszont

107 Vö.: FÜLÖP Éva Mária: Konvenciós alkalmazottak a magyarországi bencés kongregáció birtokain a jobbágyfelszabadítás után. In: *Élet a birtokon.* Discussiones Neogradienses 13. Szerk. Szirácsik Éva. Salgótarján, 2013, 37–55.

108 Vö.: 18. számú (1932. november 1.) jelentés.

109 Például 1937-ben a kalocsai érseki uradalom olyan rossz anyagi helyzetbe került, hogy működőképességnek helyreállítására bizottságot kellett kiküldeni, de a szombathelyi püspöki javadalom gazdálkodását is többször felül kellett vizsgálni. – Vö.: CSÍKY Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása,* Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte TÓTH Krisztina (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Redigit Pál Fodor – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (Collectanea Studiorum et Textuum, Classis I, vol. 3) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018. 256.

110 Például 1935-ben az egri főkáptalannak 67.447 katasztrális hold birtoka volt, a szombathelyi káptalannak viszont csupán 5285 katasztrális hold. Lásd: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház…,* i. m. 298–299.

111 Vö.: FÜLÖP Éva Mária: Fejezetek a tihanyi apátság balatonendrédi gazdaságának történetéből (1716–1945), in: *Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár Közleményei, 1986–1987.* Szerk: FÜR Lajos, Budapest 1987. 311–340.

112 Vö.: FÜLÖP Éva Mária: A bencés birtokok gazdasági irányítása (1848–1949.). In: *Egyházak a változó világban.* (Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia. Esztergom, 1991. május 29–31.) Szerk. BÁRDOS István — BEKE Margit. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat – József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya-Esztergom 1992. 495–497.

pozitívumként jegyezhető meg, hogy egyre inkább megjelenik az un. okleveles, tehát szakképzett, hozzáértő gazdatisztek rendszere.[113]

Erőteljesek a centralista törekedések, melynek lényege, hogy a birtokigazgatás központi kézbe kerüljön, összehangolva nem csak az irányítást, hanem a termelést és az értékesítést is. Szintén megjelent a bérbeadás intézménye, ez elsődlegesen a zirci ciszterci rend gazdálkodására jellemző. Ebben az esetben a bevételek jelentős részét jelentik a bérletbe kiadott földterületek után fizetett járandóságok, noha az örök dilemma fennmaradt: „hogy gazdasági szempontból a kisbirtok vagy a nagybirtok, illetve tágabb értelemben a kisüzemi vagy a nagyüzemi forma alkalmasabb-e. Katolikus szempontból nem az a perdöntő, hogy melyik üzemi forma termel olcsóbban, többet és jobbat, hanem az, hogy melyik tart el több családot. Márpedig a kisbirtok több embert tart el, mint a nagy- és középbirtok."[114]

Lassan, igen nehézkesen, de beindult a modern gazdálkodás, a szántóföldi területek művelésének korszerűsítése, a növénynemesítés, a fokozott talaj-erőpótlás.

A katolikus egyházi nagybirtokok többsége nagyon rossz anyagi helyzetben volt, melyet jól példáz az a eset, miszerint 1933-ban a kormány – a szintén gyenge lábakon álló költségvetést – részben belső, önkéntesen felajánlott kölcsönökből kívánta fedezni. E célból a nagybirtokosoktól 15 millió pengő megajánlását kérte. A pénzügyminiszter által összehívott 1933. február 15-i megbeszélésen az érseki és püspöki javadalmak képviseletében megjelent Glattfelder Gyula* csanádi püspök, Drahos János* esztergomi kanonok, aki a kanonoki javadalmakat képviselte, valamint Sebes Ferenc piarista, a szerzetesrendek nevében kijelentette, hogy az egyházi birtokok szinte végletesen el vannak adósodva, a bevételeik nagy része pedig kötött bevétel, a kegyúri és nyugdíjterheket, a székesegyházak, szemináriumok, valamint egyéb tanintézetek működtetését fedezik belőle. Így pénzt semmiképpen nem tudnak felajánlani.[115]

Már a Gömbös-kormány 95 pontból álló Nemzeti Munkaterve is foglalkozott az úgynevezett telepítési tervvel,[116] melynek lényege az volt, hogy bizonyos népcsoportokat, személyeket az ország különböző helyére áttelepítve, valamint a szövetkezeti mozgalom (hitelszövetkezetek, gazdálkodási, fogyasztási, termelési és értékesítési szövetkezetek) segítésén és fejlesztésén keresztül, földterülethez juttasson tömegeket. A földbirtokhoz juttatás részben tulajdonjogot, részben pedig tartós haszonbérletek alakítását, földbérlőszövetkezetek létesítését jelentette. A Magyar Katolikus Püspöki Kar (a továbbiakban: MKPK) – mondhatni – megdöbbenésére Gömbös Gyula miniszterelnök jelezte, hogy a reformnál az egyházi birtokokat is igénybe fogják venni (az erdőbirtokok kivételével), igaz „méltányos" megváltási ár ellenében. Ezt, illetve a telepítés módját a püspökök a katolikusok tervszerű elnyomásának, és a protestánsok támadásának tekintette. Az MKPK,

113 Vö.: Fülöp Éva Mária: Gazdatisztek a Tihanyi Apátság uradalmában (1848–1945). In: *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból.* 15. Szerk. Á. Varga László Rendi Társadalom – Polgári Társadalom. 1. Társadalomtörténeti Módszerek és Forrástípusok. Salgótarján, 1987. 421–426.

114 Csíky: *Serédi Jusztinián…,* i. m. 268.; Nagy Gyula: A magyar földkérdés megoldása és a katolikus közterhek. In: *Katolikus Szemle* 49 (1935) 6. sz. 330–336.

115 Vö.: Gergely Jenő: *A katolikus egyház…,* i. m. 305–306.

116 51. pont: „A tulajdon egészséges elosztásának érdekében telepítési politikát fogunk kezdeményezni és igyekezni megvalósítani. Erőfeszítéseink közben a nemzet magasabb érdekeit tartjuk szem előtt, gondunk lesz arra, hogy a termelés folyamatossága és minősége ne szenvedjen csorbát." 52. pont: „A telepítési politika céljából egy telepítési alapot kívánunk létrehozni az állam elővásárlási jogával élve."

s képviseletében Serédi Jusztinián esztergomi érsek – azért cserébe, hogy kvázi „belemennek" a telepítési tervbe – elvárta, hogy biztosítsák a rászorulók földhöz jutását, valamint akadályozzák meg a vegyes vallású falvak létrejöttét. A kérdéssel Rotta nuncius is foglalkozott,[117] hiszen az egyházi földbirtokok státuszának megváltoztatásához elvben a Szentszék hozzájárulása is szükséges volt. A telepítési törvényt végül 1936-ban sikerült elfogadni, de annak megvalósulását a 2. világháború megakadályozta.[118]

Szintén az agrártársadalmat érintő jelentős kérdés volt, s a katolikus egyház próbálkozása, az 1930-as évek végén a jezsuita Kerkai Jenő* által létrehozott Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete, azaz a KALOT. Bár elképzeléseik előremutatóak voltak, de a KALOT viszonya a püspöki karral, valamint a püspöki kar viszonya a szervezethez sok esetben ellentmondásos, mi több konfliktusos volt.

IV.2. A királykérdés

A legitimizmus kérdése a magyar közélet jelentős kérdése, s elsősorban katolikus követelés volt az 1930-as években. A problémát jól illusztrálja dr. boldogfai Farkas Tibor* országgyűlési képviselő néhány évvel korábban elhangzott parlamenti hozzászólása, amikor azt közölte: „Én király nélküli királyságot elképzelni nem tudok, mint ahogy nem tudok elképzelni aranypengőt sem arany nélkül és nem tudok elképzelni nemzeti egységet a lelkek egysége nélkül."[119] A királykérdéssel a nuncius is több esetben, számos jelentésben foglalkozott.[120]

Bár az utolsó magyar király IV. Károly* ekkor már régen meghalt, de a legitimisták jelentős része fiában, az ekkor már nagykorúvá vált Ottóban* látták meg a jövő reménységét. Az 1930-as évek legjelentősebb királypárti politikusa gróf Apponyi Albert volt, akinek „Távozásával [értsd halálával – a szerző] a legitimistákat is súlyos veszteség érte, akik vezérüknek tekintették, legalábbis eszmei síkon."[121] Kvázi utódjaként gróf Sigray Antal* vette át a magyar legitimista politika irányítását. Ő országgyűlési képviselőként többször is hangot adott királyságot támogató elveinek.[122] A királypártiság különösen erősnek bizonyult a szombathelyi egyházmegyében, melynek püspöke Mikes János* – Rotta megítélése szerint – túlságosan is lelkes legitimista volt.[123] Szintén a szombathelyi egyházmegye területén, Zalaegerszegen épült az első olyan templom, melynek célja IV. Károly király emlékének megőrzése, a zalaegerszegi Jézus szíve ferences plébániatemplom. Ennek építtető-plébánosa Pehm József* volt, aki később Mindszenty József* néven Magyarország hercegprímása lett.

---

117 Lásd: 21. számú (1932. november 30.) jelentés.

118 Vö.: 85. számú (1938. szeptember 11.) jelentés. A kérdéssel bővebben foglalkozik: CSÍKY Balázs: *Serédi Jusztinián…,* i. m.: VIII. fejezet: A földkérdés és a katolikus nagyjavadalmasok, 255–301.

119 PAKSY Zoltán: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete 1919–1939,* Millecentenáriumi Közalapítvány, 2011. 101.

120 5. számú (1930. november 22.); 14. számú (1932. július 1.); 26. számú (1933. május 23.); 27. számú (1933. június 19.); 28. számú (1933. június 28.) jelentések.

121 Vö.: 22. számú (1933. február 8.) jelentés.

122 Lásd: 72. számú (1937. október 20.) jelentés.

123 Vö.: 5. számú (1930. november 22.) jelentés.

A királykérdés még az 1920-as és 1930-as évtizedekben még igen is aktuális volt, hiszen a Horthy Miklós kormányzót támogató Nemzeti Egység Pártja (NEP) után mindig a legitimisták szerezték meg a legtöbb szavazatot.[124] A legitimistáknak az egyik legfontosabb politikai pártja a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, amely 1926 és 1937 között működött gróf Zichy János* elnöksége alatt. A legitimista körök politikai fő elvei között nem csak a királykérdés, pontosabban a Habsburgok visszatérése a trónra, merült fel, hanem – az egyház szociális tanításának nyomán – fontosnak tartották a mezőgazdasági fejlesztést, illetve a vidéki embereknek és életszínvonalának felemelését. Erős szociálisan érzékeny politikájuk volt, melynek célja a szegény emberek istápolása, azok életének, anyagi és lelki gondjainak orvosolása. A legitimisták többsége római katolikus meggyőződésű, és a jobboldali szélsőségeket erősen elutasította, így ellenezte a nemzetiszocialista nézeteket.

A legitimizmus Magyarországon lényegében két szakaszra osztható. Békés Márton erről így írt: „Ha a legitimista mozgalom történetét időben kettéosztjuk, és az egyes szakaszok között eltéréseket tapasztalva, ezeket az elviség és passzivitás, valamint a gyakorlat-orientáltság és az aktivitás ellentétpárjával szemléltetjük, akkor vélekedésünk szerint a mozgalom dinamikáját és a politikai cselekvés szempontjából korántsem egységes világát jól meg tudjuk ragadni. Ez a módszertanilag fontos elválasztás azonban nem jelenti azt, hogy a legitimizmus ne lett volna gondolati, filozófiai szempontból egységes. A huszonöt éves legitimista jelenlét ugyanis kezdetektől fogva ugyanarra a kérdésre reagált, amire a Horthy-korszak végén is, vagyis a trónjától törvény- és alkotmányellenesen megfosztott uralkodó, illetőleg a Habsburg-ház jogának érvényesítése, azaz a magyar királyság teljes körű restaurációja. Míg azonban a kormányzóválasztástól Gömbös miniszterelnökségének kezdetéig a legitimista politizálás szinte kizárólagosan – s most a két 1921-es restaurációs kísérlet kivételére gondolunk – elvi értelemben tartotta csak fenn ezen leglényegesebb követelését, és közpolitikai kérdésekben is majdhogynem passzív magatartást tanúsított; addig a ’30-as évek elejének magyar és világszinten is jelentős változásokat hozó időszakától egészen a világháború végéig egy olyan perspektívába helyezte a restaurációt, amely kiegészült számos szociális, gazdasági és főként külpolitikai törekvéssel, amely sokkal relevánsabb és aktívabb jelentést hordozott, mint a jogelviség és a jogfolytonosság pusztán jogi ortodoxiába záródó, gyakran egysíkú hangoztatása.”[125]

A legitimisták követelései öt pontban foglalhatóak össze:[126]

– A legfontosabb a restauráció, a királykérdés végleges, megnyugtató rendezése, lehetőleg úgy, hogy a dunamenti népek (tehát lényegileg a Trianon előtti Magyarország) alkotmányosan együttműködve, társadalmilag kiegyenlített, szélsőségektől mentes, magyar dominanciájú, de Ausztriával lehetőleg közös király alatt élő országot teremtsen meg.
– Fontos céljuk volt, hogy a parlament mind alsó, mind felsőházában a legitimisták többségbe kerüljenek.
– A szociálpolitikai reformok megteremtése, a szegények gyámolítása és segítése, figyelembe véve a Rerum Novarum című pápai enciklika útmutatásait.

124 1926-ban 15,33%, 1931-ben 14,69%, 1935-ben 8,87%.

125 Békés Márton: Apponyi és Sigray, in: *Vasi Szemle* 64 (2010) 5. szám, 542–562.

126 Vö.: Békés Márton: A legitimisták és a legitimizmus. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* Szerk.: Romsics Ignác. Osiris, Bp. 2009. 234–239.

– Széles mozgásterű külpolitika, annak elfogadtatása más országokkal is, hogy Ottó trónörökös királlyá koronázása egy alkotmányos monarchista program része.
– A legitimizmus alkotmány- és függetlenség-védő politikai mágnessé formálása, amely minden olyan magyar polgári erővel, illetőleg külföldi hatalommal kész együttműködni, amely úgy a német, mint a szovjet expanzív törekvéseket elutasítja.

Természetesen – igaz, nem túl komoly szinten –, de felmerült az a lehetőség, hogy esetleg a kormányzó, a református vallású Horthy Miklós legyen az új király, viszont ez a legitimisták szemében valószínűleg elfogadhatatlan lett volna, valamint az ötletet Horthy is határozottan elutasította: „A kormányzónak nagyon nem tetszett, hogy lehetséges királyként szóba került a neve. Négy nappal ezelőtt Szolnokon tartott beszédében – amely a magyar népnek szánt üzenettel ért fel, és a külföldi sajtó is foglalkozott vele – nyíltan megvallotta, hogy teljes mértékben ragaszkodik az alkotmányhoz, a királysághoz, a Szent Korona jogaihoz, és kijelentette, hogy a nevét egyáltalán meg sem kell említeni a királysággal összefüggésben; a királyság eszméjét nem szabad kihasználniuk a politikai pártoknak, a királykérdést csak felelős személyek oldhatják majd meg a maga idején; esetleges diktatúrától nem kell félni, mert ezzel a veszéllyel szemben éberen őrködnek a törvényes hatalmak, beleértve a felsőházat, amely az alkotmány hű őre."[127]

Maga a királykérdés Rotta nunciusi működése alatt nem oldódott meg, illetve a status quo változatlan maradt, a Magyar Királyság, király nélküli királyság maradt, Horthy Miklós kormányzósága alatt. Persze egy pillanatig érdemes eljátszani a gondolattal, hogy vajon, ha Horthy katolikus lett volna, akkor a legitimista nézetűek ugyanúgy elzárkóztak volna-e személyétől, vagy pedig – miután több éven keresztül „bizonyította rátermettségét" – királlyá választották volna? Erre természetesen nincsen egzakt, történészi válasz. Mindenesetre kijelenthető, hogy a királykérdés csak jóval később az 1940-es évek végén, Magyarország köztársasággá válása után szűnt meg.

IV.3. A püspöki kinevezések körüli vita

A magyar politikai vezetés és a püspöki kinevezések körüli vita már IV. Károly király uralkodói jogairól való lemondása óta jelentős kérdésként merült fel.[128] A Tanácsköztársaság alatti zűrzavar után 1920. március 1-jén kormányzót választottak, Horthy Miklós személyében. A kormányzói tisztség – amely ebben a formában ismeretlen volt eddig a magyar jogban[129] – egyfajta államfőnek számított, viszont jogköre valamivel korlátozottabb volt, mint addig a mindenkori uralkodóé. Nem gyakorolhatta a – Magyarország apostoli királyát 1918-ig megillető – úgynevezett főkegyúri jogot, tehát a főpapok kine-

127 74. számú (1937. december 24.) jelentés.

128 A kérdéssel bővebben foglalkozik: CSÍKY Balázs: *Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben*, in: FEJÉRDY, i. m. 127–145. ill. DUDÁS Róbert Gyula: Állami beavatkozás a katolikus főpapok kinevezésébe a 20. századi Magyarországon, sajtó alatt.

129 A magyar történelemben, jogtörténetben 1446-ban hozták létre a kormányzói tisztséget. A kormányzó a király helyett vezette az országot, ha nem volt törvényes király vagy még kiskorú volt. A tisztség így egyenértékű volt a régenssel. Viszont Horthy státusza állandó jellegű volt, a királyi trón betöltését a politika nem szorgalmazta, sőt később még Horthy István személyében utódlási joggal felhatalmazott kormányzó-helyettest is választottak, tehát a feladatkört dinasztikus jellegűen „király-pótlékként" használták fel.

vezésének, illetve egészen pontosan fogalmazva – szinte kötelező jellegű – prezentálásának jogát, valamint nem adományozhatott nemesi tisztséget. Ez utóbbi pótlására a vitézi rend megalapítása szolgált,[130] viszont a főkegyúri joggal kapcsolatosan számos kérdés felmerült, már a kormányzó megválasztásakor, melyről – Drozdy Győző* visszaemlékezései alapján – Ernszt Sándor katolikus pap, nemzetgyűlési képviselő így számolt be:

„Nem akarta megérteni, hogy ő [Horthy – a szerző] nem lehet »vaskalapos« államfő, mert Magyarországon bizonyos jogokat csak a király gyakorolhat. Vannak jogok, amelyek ex officio csak egy király nyerhet el. Ezekbe a dolgokba beleszólnia nem illenék senkinek. Példának okából említettük csak meg az értekezleten a főkegyúri jognak református egyén által való gyakorlását. Eleinte nem csodálkoztam azon, hogy a paragrafusok között járatlan katonaember tárgyi tévedésben volt. Ugyanis a főkegyúri jogban az isteni jogot, [az elítéltek irányába való – a szerző] kegyelem gyakorlásának jogát értette. […] Amikor a miniszterelnök úr [Huszár Károly* – a szerző] megmagyarázta neki a katolikus autonómia alapelveit, hogy hát amíg ő lesz az államfő, ki gyakorolja a főkegyúri jogot? Amikor tudtára adtuk, hogy az egyházi hatóságok, a vallás és közoktatásügyi miniszter, a püspökök és a római pápa, de szükség esetén maga a Nemzetgyűlés, ezzel a megjegyzéssel élt:

– Szóval mindenki, csak a kormányzó nem. És Hunyadi Jánosnak megvolt ez a joga? – vetette a vitába döntő argumentumát. […] Méltóztassék figyelemmel lenni arra – mondottuk neki -, hogy Hunyadi János katolikus volt. A katolikus autonómia pedig azt jelenti, hogy más vallásúak ne üssék orrukat legbensőbb dolgainkba. Mi se szólunk bele a protestáns ügyekbe.

– Hát akkor a törvényszentesítési jogot is azért vonták meg tőlem, mert csak a katolikusoknak vannak szentjeik? – sóhajtotta [Horthy – a szerző] indignálódva.”[131]

Az idő múlásával egyértelművé vált két tényező. Az egyik, hogy Horthy Miklós, noha jogköre inkább a mai köztársasági elnökéhez volt hasonlatos, megkerülhetetlenné vált, a második, hogy valószínűtlen lett, hogy Habsburg uralkodó (tehát a trónörökösnek tekintett Ottó) kerülhessen a trónra. Az 1920-ban felállított status quo-t, amely szabályozza, hogy a kormányzó milyen kérdésekben nem dönthet, s ezek egyike a főkegyúri jog volt, egyre többen és hangosabban akarták megváltoztatni, a kormányzói jogokat bővíteni. Ennek számos oka volt, az egyik, hogy Horthy egyre idősebb lett, gondoskodni kellett az utódlás kérdéséről, valamint az egyre bővebb körű titkos választójog miatt lehetőséget biztosított az esetleges szélsőséges pártoknak a parlamentbe kerülésre, s ezzel szélesebb beleszólási jogokkal a közéletbe. A főkegyúri jog kérdése nagyjából nyugvópontjára 1927-ben, Serédi Jusztinián kinevezése után[132] (melyet a magyar állam nem támogatott, de ettől függetlenül a Szentszék keresztülvitt) érkezett, amikor Pietro Gasparri vatikáni államtitkár és Klebelsberg Kuno* kultuszminiszter megállapodott abban, hogy a magyar államnak joga van politikai és egyéb kifogást tenni. Fontos megjegyezni, hogy ez nem

130 Horthy Miklós kezdeményezésre a 6650/1920 M.E. rendelettel alapították meg a vitézi rendet, mely alapítást az 1920:XXXVI törvénycikk 77. paragrafusa megerősített.

131 Drozdy Győző: *Elvett illúziók, Drozdy Győző emlékiratai,* szerk. Paksy Zoltán, Budapest, Kossuth Kiadó –Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2007, 266.

132 Vö.: Krizsán Bálint: Serédi Jusztinián esztergomi érsek politikai szerepvállalása a II. világháború éveiben, in: *Újkor.hu,* http://ujkor.hu/content/seredi-jusztinian-esztergomi-ersek-politikai-szerepvallalasa-ii-vilaghaboru-eveiben (Letöltés dátuma: 2020. október 14.).

két állam közötti egyezmény volt, hanem lényegében a Szentszék szóban közölte (intesa semplice)[133] Klebelsberggel az engedményeit, amelyet a magyar állam képviselője köszönettel tudomásul is vett.[134] Ez alapján 1933-ban a győri püspöki szék betöltésekor már bizonyíthatóan volt titkos egyeztetés az Apostoli Szentszék, illetve a részben azt képviselő hercegprímás, valamint a magyar kormány között.

1937-ben jól nyomon követhető, a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye új püspökének kinevezése körüli tárgyalás. Giuseppe Pizzardo* érsek, az Apostoli Szentszék Államtitkárságáról utasította Angelo Rotta nunciust, hogy tudja meg, milyen elvárásai vannak a magyar államnak az új püspök személyével kapcsolatban, s kezdjen óvatos információgyűjtésbe két személlyel kapcsolatosan. Az egyik a későbbi „nyertes" Dudás Miklós,* a bazilita rend magyarországi tartományfőnöke,[135] a másik az ekkor már az Amerikában élő püspöki címmel rendelkező Takács Bazil* volt. Rotta jelezte a Szentszéknek, hogy a kialakult gyakorlat szerint a magyar kormánynak két hónapja van megnevezni jelöltjeit, s ezt a kormány december 17-én meg is tette, a fenti két pap személyében. A magyar kormány kijelentette, hogy mind a két személy számára elfogadható, bár a sorrend körül volt némi zavar. Rotta azzal a kitétellel juttatta el a listát Rómába, hogy kijelentette, véleménye szerint a Szentszéknek szabadon lehet döntenie, ő maga mindössze annyit kér, hogy a döntést időben hozzák tudomására, hogy a kormányzat felé közvetíthesse azt, ne történjen olyan, hogy a kormányzat (vagy, mint Virág Ferenc* pécsi püspök esetében maga a jelölt)[136] az új kinevezett nevét a sajtóból tudja meg. Végül – noha egy ideig Takács Bazil tűnt esélyesnek, de egy vele kapcsolatban felmerült, s soha nem tisztázott pletyka, miszerint apasági per indult ellene – lehetetlenné tette kinevezését, így – több éves széküresedés után – 1939. április 25-én Dudás Miklóst nevezték ki hajdúdorogi püspöknek.[137]

1937-ben Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek utazott Rómába, azzal a céllal, hogy az 1927-es „megállapodás" módosítását elérje. Javaslata szerint széküresedés esetén a magyar kormány jelölhet három személyt, akit elfogadhatónak tekint, s ezeket felterjesztik a hercegprímáshoz.[138] Ezek közül ő kizárja azokat a személyeket, akik valamilyen okból nem felelnek meg a követelményeknek, s erről tájékoztatja a magyar kormányt, aki élhet új jelölt nevével. Megegyezés esetén a hercegprímás felterjeszti a neveket Vatikánnak, amely vagy ezek közül választ (s ebben az esetben a magyar államnak a jelöltet kötelessége elfogadni), vagy más jelöltet nevez meg, de ebben az esetben a kormánynak vétójoga van. Kivétel ez alól az esztergomi érsek, akinek esetében nincsen joga felterjeszteni a kormánynak neveket, ellenben rendelkezik vétójoggal. Hosszas tárgyalások és egyeztetések után Angelo Rotta nuncius közölte Serédivel,[139] hogy mivel ez

133 Nagy Elek,* az Apostoli Szentszékhez akkreditált magyar követ „accordo"-nak, tehát államok közötti megállapodásnak, míg Gasparri válaszlevelében „intesa semplice"-nek nevezte. Vö. CSÍKY Balázs: *Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben,* in: FEJÉRDY, i. m. 127–145.

134 Vö. FEJÉRDY, i. m. 131.

135 Vö. FÖLDVÁRI Katalin: Sorsfordító bazilita szerzetesek a kommunizmus árnyékában, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 (2019) 1-4. szám, 190–205.

136 Vö.: TÓTH Krisztina: A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok* 154 (2020) 4. szám, 855–880.

137 A témával kapcsolatosan bővebben ír: VÉGHSEŐ Tamás: *Az apostoli szentszék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata a két világháború között,* in: FEJÉRDY, i. m. 147–172.

138 A javaslat szövegét közli: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház…,* i. m. 72–74.

139 Serédit szintén bizonyos szinten a kormány ellenkezésével nevezte ki a pápa, mivel a kormány az akkor már 76 éves egri érseket, Szmrecsányi Lajost szerette volna esztergomi érseknek. Vö. Cesare Orsenigo

a javaslat a prezentációs jog burkolt formája lenne, a javaslatot nem tudják elfogadni. Azt viszont tudomásul veszik, hogy ha a kormány szükségesnek tartja, tárgyaljon az alkalmas jelöltekről, s ezen részt vehet a hercegprímás is, viszont ez semmiképpen nem kötelezi a pápát, a Szentszéknek joga van figyelmen kívül hagyni a megnevezett személyeket, de azért erősen valószínűsíthető, hogy a Szentszék figyelembe fogja venni azokat, noha ígéretet nem tesznek rá. Ezt Serédi – noha gyakorlati okokból nem szívesen fogadta el –, de tudomásul vette.

Serédi tárgyalásaival párhuzamosan Darányi Kálmán miniszterelnök javaslatot tett a parlamentnek, hogy a kormányzó jogköreit, többek között a főkegyúri jog gyakorlása terén is terjessze ki.[140] Indoklásnak Hunyadi János kormányzót hozta fel, akinek ez a joga megvolt.[141] Azért is fontosnak gondolta a főkegyúri jog gyakorlásának újbóli bevezetését, mivel a magyarországi főpapok egyházi státuszuk mellett közjogi státusszal is rendelkeznek, például többségük a felsőház tagja. Ez ellen érvelt Glattfelder Gyula csanádi püspök, aki kijelentette, hogy főkegyúri jog hiánya nem jelent egyértelmű közjogi hátrányt, s majd ha a teljes rend helyre áll – tehát, ha lesz megkoronázott király – akkor ez a kérdés önmagától is rendeződik. Nagyon fontos kitételként jegyezte meg, s ezzel Darányi is egyetértett, hogy bármilyen lépés csak a Szentszékkel egyeztetve tehető meg, Vatikán pedig lényegében elzárkózott a bármiféle ilyen lehetőségtől.

A korszakot megvizsgálva kijelenthető, hogy sem az 1927-es megállapodás, sem pedig a későbbi tárgyalások nem beszéltek konkrétan a kormányzó személyéről, noha egyértelmű, hogy (a református) Horthyval egyeztettek az esetleges széküresedések esetén, s véleményét figyelembe is vették. Noha a kérdés de iuris nem volt rendezve, de megvizsgálva a korszak kinevezéseit látható, hogy a Szentszék az 1929 és 1944 közötti kinevezések (18 fő) közül mindössze négy alkalommal nem vette figyelembe a magyar kormány jelöltlistáját, igaz ebből három már az 1943-44 körüli háborús időszakban volt.[142]

IV. 4. A polgári házasság problematikája

A házasságok kérdése – különösen a reformáció óta – jelentős, mondhatni neuralgikus kérdés az egyházak között. Magyarországon az első lényegi – állami intézkedés – ezzel kapcsolatban 1868-ban volt, amikor is kijelentésre került, hogy a vegyes házasságok esetén az a szabály, hogy a gyermekek vallása a nemüket követi. Tehát, ha az apa katolikus, akkor a fia is katolikus lesz, ha az anya protestáns, akkor a lánya lesz protestáns. A katolikus egyház viszont megkövetelte az un. reverzálist, amelyben a protestáns fél lemond arról a jogáról, hogy bármilyen nemű gyermeke protestáns legyen. Ez a követelés számos

1927. szeptember 8-án kelt 946 sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak, közli: *Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. (Nunciusi jelentések 2.), Budapest 2021.

140 A kérdés felvetését megelőzte az 1936. december 2 és 4. között, valamint 1937. április 16-án és 23-án tartott politikai értekezlet, amelyen az összes jelentősebb politikai szervezet részt vett. Ezeken az üléseken a főkegyúri jog gyakorlásáról nem sikerült megegyezni. – Vö. Albrecht Ferenc: A kormányzói jogkör kiterjesztése, in: *Az ország útja* 1 (1937) 3. szám. 17–22.

141 Igaz, ő a kiskorú király helyett volt gyámkormányzó, nem pedig saját jogkörű önálló kormányzó.

142 Vö. Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben,* in: Fejérdy, i. m. 137–138.

konfliktust okozott, melyet bizonyos szinten tovább nehezített a polgári házasság kötelezettségének bevezetése.

A polgári házasság intézménye a polgári házasságról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk szentesítésére 1894. december 9-én került sor, amely felváltotta az addig érvényben lévő nyolcféle felekezet házassági jogát. A korábbi rendszerben a vegyes házassággal, és az ezekből származó gyermekekkel kapcsolatos szabályok is – némileg – tisztázatlanok maradtak. Ezen kívül rendezetlen volt az izraeliták házassági joga is, mivel azt az állam nem ismerte el. Ennek az állapotnak a rendezését kísérelte meg az udvari kancellária 1863:15940. számú rendelete, valamint az osztrák polgári törvénykönyv hatályának kiterjesztése e kérdésben az erdélyi izraelitákra.[143] Abban sem volt egységes álláspont, hogy mi lesz azokkal a polgárokkal, akik egyik elfogadott egyházhoz sem tartoztak.

Az új házassággal kapcsolatos rendszer az egyházpolitikai reform keretében került bevezetésre, azzal a fontos kitétellel, hogy a házasulandókat nem tiltotta el attól, hogy a vallásuk szerint meghatározott pap előtt is frigyre léphessenek, de polgári jogi követelményeket kizárólag az állami szervek előtt kijelentett házassági szándék jelentett.[144] Ez alapján a polgári házasságkötés három fő alakja közül (kisegítő, fakultatív, illetve kötelező)[145] Magyarországon a kötelező alak került bevezetésre, amely – a katolikus egyház véleménye szerint – hátrányosan érintette az egyházak jogait, valamint nagyban megkönnyítette az addig elképzelhetetlen, vagy csak nagyon nehezen kivitelezhető válást.

Az 1894-es törvényjavaslat három fontos alapelvből áll:

– Egységes állami házassági jog, kötelező házasságkötési forma
– Állami jurisdikció által a házassági jog modernizációja
– A vallási kötelezettségek érintetlenül maradtak.

A törvény kifejezetten kifejti, hogy ez a szabályozás semmiképpen nem érinti a vallási felfogások jogosultságát, szabad fejlődését, érvényesülését, s azt nem is akarja csorbítani, mégis ennek ellenére az egyház(ak) meghatározó szerepét (és beleszólási jogukat) elveszi, s azt áthelyezi az állami hatóságok kezébe.

A katolikus püspöki kar kezdetektől kifogásokat emelt a törvény ellen, különösen annak a válásra vonatkozó kérdéskörét boncolgatta negatív színben. Véleményük szerint a házasság felbonthatatlanságának nem csak jogi, hanem természetjogi alapjai is vannak, ezért nem csak egyházi, hanem állami szempontból is veszélyes lehet. A törvény társadalmi hatása elsősorban egyházi-vallási vonatkozásban jelentkezett. Egyrészt a felekezeti házassági jog lényegében nem befolyásolta az állampolgárok állami polgári jogviszonyait, csupán a felekezet belső jogát jelentette, melyhez állami kényszerítőerő nem fűződött. Másrészt a törvény az 1894-95. évi másik négy egyházügyi törvénnyel együtt, átalakította

143 Vö.: dr. RÁDONYI Dénes: *„Sponsalia longa?" – avagy az eljegyzés (jegyesség) lehetséges joghatásai a magyar jogban* (Közjegyzők Közlönye, 2011. 6. szám)

144 Valójában a köznép körében az egyházi házasság fontossága és gyakorlata a 20. század közepéig alig változott. Jól mutatja ezt, hogy a polgárilag és egyházilag egyaránt megkötött házasságok aránya még az 1930-as években is elérte a 90 százalékot.

145 Az elsőnek célja lehetségessé tenni az egybekelést olyanoknak, akik az egyházjog által felállított valamely házasságra nem léphetnek. Ilyen ok a vallásküllönbség (cultus diparitas), amelynél fogva keresztény és nem keresztény érvényes házasságot egymással nem köthetnek. A fakultatív polgári házasság az állampolgároknak tetszésére bízza a házasságnak az egyház színe vagy a polgári hatóság előtt megkötését. A kötelező polgári házasság szerint érvényes házasságot csak polgári hatóság előtt lehet kötni, ami természetesen a hívőknek a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességeiket nem érinti, szabadságukban állván jelesül a feleknek az, hogy házasságukat egyházilag is megáldassák.

az egyházak egymás közötti kapcsolatát. A legnagyobb súrlódási felületet továbbra is a gyermekek vallására vonatkozó megegyezések ügye képezte, hiszen a reverzálisok rendszere a törvényi keretek között, „megegyezésként" élt tovább.

Rotta nuncius behatóbban 1934-től foglalkozott a magyar házasságjog kérdésével, amikor is Serédi Jusztinián tájékoztatta, hogy Gömbös Gyulával több alkalommal egyeztetett a házassági törvény reformjáról. A püspöki kar elsődleges célja egy „válásellenes" törvény, illetve szabályozás létrehozása volt, mégpedig úgy, hogy az a felekezetek viszonyait és szabályait figyelembe vegye, de természetesen elsődlegesen a katolikus egyháznak kedvezzen.[146] A nuncius jelezte, hogy a megegyezés egyik legfőbb akadálya a katolikus egyház követeléseivel szemben az állam (illetve a protestáns egyházak) hozzáállása a vegyes házasságban született gyermekek vallási nevelése kérdésében.

Noha a miniszterelnök támogatásáról biztosította a hercegprímást, de a politika közbeszólt, s lényegében a kérdés ad acta került, mivel a kormány, szem előtt tartva a többi felekezet érdekeit is, későbbi időkre halasztotta ennek az ügynek a megoldását. Rotta ezt a katolikusok kvázi gyengeségével magyarázta feletteseinek: „De miért nem tudnak érvényesülni a katolikusok? A válasz nem olyan egyszerű, mint a kérdés. A katolikusok, akik többségben voltak és katolikus királyuk volt, erősen támaszkodtak a királyra, mindent tőle vártak (beleértve a király kegyúri jogán adott kedvezményeket), és mivel lojálisak voltak a hatalommal, nem alakult ki bennük valami nagy harci szellem. A protestánsok azonban mindig aktívabbak voltak, mert előnyökhöz akartak jutni és könnyíteni a sorsukon, amiben segített nekik az uralkodó liberális szellem; ez megerősítette őket, a katolikusokat pedig legyengítette. Ezért a protestánsok jobban szervezettek és harciasabbak. A monarchia megszűnésekor a katolikusok sokan voltak, de szétszóródva és irányt vesztve; tudjuk, hogy a küzdelmet nem annyira a sereg létszáma dönti el, mint inkább a fegyelmezettsége és a lelkesedés szelleme."[147]

Az kijelenthető, hogy bár Magyarország lakosságának többsége katolikus volt, de mégsem sikerült sem a reverzális kérdésében, sem pedig a válás kérdésében a Vatikánnak megnyugtató módon sikereket elérni.[148] Ennek egyik legkomolyabb oka az volt, hogy a reverzális egyértelműen a katolikus egyháznak kedvezett, s ezt pedig a protestáns egyházak semmiképpen nem akarták hagyni. A kérdés lezárásaként Rotta az alábbiakat írta: „Sajnos, a polgári házasságról és a válásról szóló szerencsétlen törvények hatalmas károkat okoztak a családok összetételében, ami sok lelket nagyon súlyosan akadályoz abban, hogy igazán keresztényi életet éljen."[149]

IV.5. A zsidókérdés

Magyarországon egészen az 1930-as évek elejéig a zsidókérdés nem számított elsődleges problémának. Az izraelita vallású személyek száma az ország lakosságának nagyjából 5 százalékát tette ki, s ezen személyek majdnem fele Budapesten élt, általában

146 Vö.: 38. számú (1934. október 15.) jelentés.

147 48. számú (1935. május 23.) jelentés.

148 A reverzális kötelezettséget – különösen a jobb anyagi helyzetben lévők – sok helyen úgy próbálták kikerülni, hogy külföldön kötöttek házasságot, amit a MKPK erősen nehezményezett. Vö.: Beke: *A magyar katolikus…,* 332.

149 77. számú (1938. február 28.) jelentés.

nagyjából zárt tömbben. Megjegyzendő, hogy a zsidó lakosság túlnyomó többsége magyar anyanyelvűnek vallotta magát.[150] Az 1930-as évekre jól megfigyelhető egy lassú, de egyenletes népességcsökkenés a zsidó közösségen belül, melynek oka a természetes fogyáson kívül (a születésszám csökkenése, a halálozási szám növekedése) a nagy számú „kikeresztelkedés", azaz az új – keresztény – vallás választása. A bethleni konszolidáció alatt – a numerus clausus ellenére – a kikeresztelkedés még csak évi néhány száz fő volt, majd a harmincas években előbb évi ezer fő fölé nőtt, a zsidótörvények időszakában (1938-41) pedig csaknem 20 ezer áttértet jegyeztek fel. A teljes időszakban a kikeresztelkedések több, mint háromnegyede Budapesten történt. Tovább csökkentette a zsidóság számát a kivándorlás, bár megjegyzendő, hogy a más vallásokra jellemző „szigetszerű" kivándorlási célhely – tehát egy-egy külföldi város meghatározott negyede, mint magyarnegyed – a zsidóságra nem volt jellemző.

A zsidók által betöltött főbb foglalkozások nagyjából a zsidótörvényekig változatlanok maradtak. 1920 körül újságírók 34%-a, a színészek 23%-a, más művészek 15-25% volt zsidó. Ugyanekkor a gyárak tulajdonosainak 40,5%-a, és az 1000 holdnál nagyobb birtokok tulajdonosainak 19,6%-a volt zsidó. A zsidóság alapvetően városi, polgári társadalmi csoport volt, melynek több mint 60 százalékát alkották a középréteghez tartozók, 3 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, 13 százaléka volt ipari munkás.

A numerus clausus[151] alkalmazása következtében a közigazgatásban, vagy a felsőoktatásban dolgozó zsidók aránya a 30% körüliről kb. 10%-ra esett vissza, majd a 30-as évek közepétől tovább csökkent 5% alá.

Hitler hatalomra jutása után öt évvel a magyarországi zsidóság helyzetének romlása a három zsidótörvény (1938,[152] 1939,[153] 1941[154]) és számos életüket tovább korlátozó törvény megszavazása és életbe lépése után gyorsult fel igazán. A zsidók gazdasági erejét Rotta is kiemeli, miszerint „a zsidók (a lakosság egyhatoda) nagyon erősek gazdasági téren és a sajtóban is."[155] A nuncius véleménye szerint a zsidók többsége a Liberális Demokrata Pártot támogatja, amely a tiszta liberális és demokrata elvek védelmezőjeként lép fel.[156]

Rotta jelentéseiben élesen fellép az antiszemita mozgalmak és annak képviselői ellen, bár 1935-ben még úgy látja, hogy ez Magyarországon nem jelent lényegi veszélyt. A kérdés 1938-ra kezdett egyre hangsúlyosabbá válni, amikor a Darányi-kormány programbeszédében három fő téma hangzik el, az egyik az újrafegyverkezés, majd a zsidókérdés, illetve a gazdasági-társadalmi élet fejlesztése. A zsidók hagyományos egy tömbben élését ekkor

150 Vö.: SEBŐK László: A magyarországi zsidók a számok tükrében, in: *Rubicon – OnlinePlusz,* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_magyarorszagi_zsidok_a_szamok_tukreben/ (A letöltés dátuma: 2020. november 16.).

151 A magyar numerus clausus-törvény (1920. évi XXV. törvénycikk) a Horthy-korszak egyik korai jogszabálya, a legnagyobb presztízsű (orvosi, jogi, műegyetemi, közgazdasági, tudományegyetemi) egyetemi karokon (jellemzően 30% feletti) 1920-ra kialakult magas zsidó hallgatói arányokat kívánta országon belüli számarányuknak megfelelő mértékre korlátozni. Összegségében viszont 1920-ban 10,4%-os volt a zsidók aránya a felsőoktatásban. A törvény gyakorlati életbelépésének évében, 1921-ben pedig 11,6%.

152 1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról.

153 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról.

154 1941. évi XV. törvénycikk. a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.

155 12. számú (1932. április 7.) jelentés.

156 42. számú (1935. április 13.) jelentés.

már veszélyesnek ítéli meg Darányi Kálmán: „Ami a zsidókérdést illeti, Darányi elfogadja, hogy az létezik, de persze nem erőszakos eszközökkel kell megoldani, hanem tervszerűen és a törvényesség határain belül. A zsidók tömörülése a nagyvárosokban és különösen Budapesten, a magyar gazdasági, kereskedelmi és kulturális életre is gyakorolt óriási befolyásuk veszélyes. A magyar keresztény ifjúságot megfelelően fel kell készíteni, hogy lassanként elfoglalhassák a felelős posztokat a társadalmi élet különféle területein."[157]

A nuncius részletesen beszámol az 1938. évi un. II. zsidótörvényben foglaltakról, s „egy kis kommentárjában" megjegyzi, hogy a magyar mentalitásban az antiszemitizmus mélyen visszhangra talál.[158] Még az áttért zsidókat is erős gyanakvással szemlélik, s nehezen asszimilálhatónak minősítik. Noha a magyar katolikus püspökök erősen követelték, hogy azt vegye figyelembe az állam, ha egy személy megkeresztelkedik, hiszen akkortól kedve már nem zsidó, de ezt nem sikerült keresztülvinniük.[159] Serédi javaslata alapján: „A […] szülőre való tekintet nélkül minden megkeresztelt keresztény legyen és [a keresztény párt – a szerző] nem szavazhat meg olyan javaslatot, amely erőszakos megkülönböztetést akar tenni keresztény és keresztény között, faj szempontjából."[160] Természetesen senki nem láthatott a jövőbe, s nem lehet azt mondani, hogy eleve elrendelt kérdés volt az, hogy a zsidóság jog- és térfosztása egyenesen a holokauszt felé vezetett volna, mint ahogy valójában történt.

V. Összegző gondolatok

Egy nunciusról szóló kötet zárása általában az adott személynek a szolgálati helyéről való távozásának körülményeit, az utódlás kérdéseit vizsgálja. Rotta esetében ez nem így van, s ennek az az oka, hogy 1939. február 10-én meghalt XI. Piusz Pápa. Ráadásul 1939. szeptember 1-jén kitört a második világháború, s Vatikánnak, mint semleges államnak a diplomáciai tevékenysége olyan szinten növekedett, változott meg, hogy a XII. Piusz pápasága alatti jelentések egy következő kötetre várnak.

Angelo Rotta tevékenysége a vészkorszak alatt közismert, számtalan forrás emlékezik meg róla. Olyan források is, amelyek hajlamosak elfelejteni, hogy az egyház mit tett az üldözöttekért, legyenek akár azok zsidók, vagy akár hadifoglyok, vagy más üldözöttek. Egyesek hajlamosak olyan felvetést is tenni, hogy azt még elfogadják, hogy az egyház mentette a menthetőt, de történelmi bűne, hogy nem tett előzetesen semmit az ellen, hogy bekövetkezzék a háború, valamint a holokauszt. Nagyon leegyszerűsítve azt várnák el, hogy egy a harmincas években élő személy (legyen az a nuncius, vagy bármelyik felettese) a kétezres évekbeli személy agyával gondolkozzon. Azt várnák el, hogy az akkori tetteik megfeleljenek a mai felfogás szerinti követelményeknek. Meggyőződésem, s áttekintve Angelo Rotta politikai jelentéseit 1930–1939 (eleje) között, hogy a nuncius a legjobb felfogása, s a kor „köztudatának" megfelelően járt el. Azt sem ő, sem mások nem tudhatták, hogy az a Magyarországon minimális befolyást szerzett szélsőjobb néhány éven belül magyar emberek, zsidók, illetve zsidó felmenőkkel rendelkező keresztények,

157 78. számú (1938. március 9.) jelentés.
158 80. számú (1938. április 12.) jelentés.
159 Vö.: Gergely Jenő: *A katolikus egyház…,* i. m. 114–115.
160 A zsidótörvény tárgyalása, in: *Magyarország,* 1939. január 22. 1. lap.

de papok és szerzetesek százezreit küldik a pusztulásba. Ezt pedig felróni a nunciusnak rendkívül történelmietlen.

Rotta életművének rejtőzködőbb, a hagyományos diplomata felfogásnak inkább megfelelőbb időszaka volt ez a kilenc év. A sémákból való kilépés, a kiteljesedés, az embermentés pedig még ez után következett. De az már nem ennek a kötetnek a témája.

A JELENTÉSEK FORDÍTÁSA MAGYAR NYELVEN

1930

1
MEGBÍZÓLEVELEK ÁTADÁSA

Angelo Rotta nuncius 3432. sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1930. május 14.[1]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 1842/30
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 50 P.O., fasc. 45, ff. 83rv-84r

(melléklet: 2 db)

Eminenciás és Főtisztelendő Uram,[2]

f. hó 8-án szerencsésen megérkeztem Budapestre, amint Eminenciád erről már valószínűleg értesült a még aznap Önnek küldött táviratomból. Az állomáson Mons. Kaldewey ügyvivő, Casari* főtisztelendő atya – a szerviták provinciálisa, aki sokat fáradozik a nunciatúra érdekében –, az általános helynök mint a hercegprímás őeminenciájának képviselője, a tábori püspök és a katolikus szervezetek elnöke fogadtak. A helyi protokoll szabályai szerint nem volt jelen a kormány képviselője. A magam részéről előzőleg kértem az ügyvivő urat, hogy érkezésemkor, amennyire lehetséges, kerüljük a nagy nyilvánosságot.

Másnap felkerestem Walko Urat, a külügyminisztert, aki nagyon kedves, jóravaló ember, és rendkívül tiszteli a nunciatúrát, bár protestáns. Átadtam a neki szóló leveleket: megállapodtunk a megbízólevelek átadásában, és szükség esetére kitűztük a következő keddet, f. hó 13-át. Közben levélben tisztelettel üdvözöltem a hercegprímás őeminenciáját[3], aki rögtön nagyon szívélyesen válaszolt, később pedig értesítettem valamennyi püspököt a kinevezésemről és a megérkezésemről, ha csak levélben is.

Tegnap délben történt meg a megbízólevelek átadása a szokásos szertartás keretében, amely itt igen ünnepélyes formát ölt, amint a különböző fegyveres testületek színes egyenruhájukban sorfalat állnak a palota termeiben. Egy szárnysegéd jött értem autón, egy másik kocsiban pedig az ügyvivő úr foglalt helyet. Itt, úgy látszik, nem nagy jelentőséget tulajdonítanak az eseménynek, mert a napilapok meg sem említették, kivéve egy utólagos, rövid kormányközleményt, amely nem is utal az elhangzott beszédek tartalmára.

---

1 A jelentés vételének nyugtázása: 1930. június 6-án, ikt. sz. AA.EE.SS. 1842/30. Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 50 P.O., fasc. 45, f. 88r.

2 Mindegyik jelentés így szólítja meg a bíboros államtitkárt, ezért a továbbiakban a megszólítás közlésétől eltekintünk.

3 Serédi Jusztiniánt.

Csatolom a szokásos beszédek másolatát.[4] – Horthy[5] admirális díszegyenruhában fogadott a kormányfő és a külügyminiszter jelenlétében, aki bevezetett a terembe. A hivatalos üdvözlések után rövid beszélgetésre invitált. Nagyon barátságos ember; nem mulasztotta el hangsúlyozni, egyebek között, a katolikusok és a protestánsok uniójának szükségességét, amelyet azonban, úgy tűnik, inkább keveredésként értelmez.[6]

Ezután látogatást tettem Horthy asszonynál: sok mindenről beszélgettünk, de egy szó sem esett a lánya házasságának kényes témájáról.[7]

Miután a protokoll véget ért, még aznap értesítettem róla a különböző diplomáciai missziók vezetőit. Egyelőre nincsenek határozott benyomásaim, mert alig ismerem a környezetet és az embereket. Összességében azonban állíthatom, hogy a pápa képviselőjét tisztelet és szeretet övezi.

Néhány nap múlva adom át a külügyminiszternek a *„Pontificum Romanorum diplomata papyriacea… phototypice espressa”* című munka egy példányát,[8] amelyet a Szentatya a magyar kormánynak küldött. Tegnap a fogadás után már utaltam rá a miniszternek, aki nagyon megörült neki.

Remélem, hogy ezen a héten látogatást tehetek a már említett hercegprímás őeminenciájánál.

Első jelentésem végére érve, úgy érzem, kérnem kell Eminenciádat, szíveskedjék kieszközölni számomra a Szentatya külön áldását, hogy tehessek valami jót ezen az új munkaterületen, amelyet az engedelmesség megnyitott előttem.

Szent bíborát csókolva küldöm legmélyebb tiszteletemet és maradok *Eminenciás és Főtisztelendő Uram legalázatosabb, leghűbb és legengedelmesebb szolgája Jézus Krisztusban*

+Angelo Rotta érsek
apostoli nuncius[9]

4 Lásd a mellékletben. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 50 P.O., fasc. 45, ff. 85r-86r. Horthy válaszát lásd i. h. ff. 87rv.

5 Az olasz nyelvű jelentések végig „Horty”-t írnak!

6 A szerző itt lefordíthatatlan szójátékkal él: „unione-confusione”. (Korompai Eszter, a ford. megjegyzése. A továbbiakban: K. E.)

7 Horthy Paulette (1903–1940), frissen kötötte második házasságát Gróf Károlyi Gyulával (1930. február 14-én). Édesapja, Horthy Miklós református, édesanyja, Purgly Magdolna* katolikus volt. A kor szokásai szerint leányuk édesanyja vallását követte. A katolikus egyházjog felfogása szerint a polgári válás nem érvényteleníti az első házasságot, a nuncius erre utalhat.

8 A Vatikáni Apostoli Könyvtár kiadványa, 15 középkori pápai dokumentumot közöl fakszimilében. Bibliográfiai adatai: *Pontificum romanorum diplomata papyracea quae supersunt in tabulariis Hispaniae Italiae Germaniae phototypice expressa, iussu Pii P. P. XI, consilio et opera procuratorum Bybliothecae Apostolicae Vaticanae,* szerk. Carlos da Silva Tarouca és Carl Erdmann, Angelo Mercati bíboros prefektus előszavával, Romae, Apud Bybliothecam Vaticanam, 1929. – A kötet ajándékozásához lásd még a levelezést AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, ff. 598-603.

9 Ez a záradék és természetesen az aláírás visszatér minden egyes jelentés végén, olykor variánsban, de hasonló tónusban. Ezért a továbbiakban nem közöljük.

2
GIUSEPPE PIZZARDO, A RENDKÍVÜLI EGYHÁZI ÜGYEK SZENT KONGREGÁCIÓJA[10] ÉRSEK TITKÁRÁNAK VISSZAIGAZOLÁSA ANGELO ROTTA NUNCIUSNAK

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2019/30
Vatikán, 1930. június 16.
Gépelt tisztázat, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, f. 283r, Nunc. sz. 3531

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

Sincero bíboros úr, a pápai legátus nevében kérem, szíveskedjék tájékoztatni a Szent Imre-ünnepségek programjáról és arról, hogy milyen eseményeken kellene őeminenciájának részt vennie. Továbbá, tekintettel arra a várható veszélyre, hogy egyesek nemzeti követelések kifejezésére használnák fel az ünnepet, legyen szíves megbizonyosodni arról, hogy a pápai követ nem fog kellemetlen helyzetbe kerülni.

Az alkalommal élve maradok megkülönböztetett tisztelettel

Excellenciád alázatos szolgája
+ G. Pizzardo
niceai érsek

SINCERO BÍBOROS PÁPAI LEGÁTUS PROGRAMJA A SZENT IMRE ÜNNEPSÉGEKEN

Angelo Rotta 3532. sz. jelentése Giuseppe Pizzardónak,
a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának
Budapest, 1930. június 21.
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49, P.O. fasc. 45, ff. 73rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, ff. 284rv

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

ezúton válaszolok 2019/30 sz., június 16-án kelt nagyra becsült levelére,[11] amelyben felvilágosítást kér a közelgő Szent Imre-jubileummal kapcsolatban eminenciás Sincero bíboros pápai legátus nevében.

Tegnap alkalmam volt találkozni ez ügyben Serédi bíboros úrral, aki azt mondta, hogy hamarosan közvetlenül Sincero bíboroshoz fordul, és pontosan közli vele az összes tudnivalót mind az ünnepségek programjáról, mind pedig azokról az eseményekről, amelyeken a pápai követnek részt kell majd vennie.

Ami a politikai hangulatot illeti, amely az eléggé elterjedt szóbeszéd szerint rányomhatná bélyegét az ünnepségekre, a bíboros úr úgy látja, hogy katolikusellenes elemek

10 A latin és az olasz is megkülönbözteti a *sacrum*ot a *sanctus*tól. Előbbi illetheti az emberi intézményeket, mint a korszakban a vatikáni kongregációkat, dikasztériumokat, utóbbi csak Istent illetheti.

11 Lásd az előző dokumentumot.

manipulációjáról van szó, akik alá akarják ásni a nagyszabásúnak ígérkező esemény jelentőségét. A bíboros úr állítja, hogy a mendemondáknak nincs semmi alapjuk, a szervezőbizottság pedig a legnagyobb gondossággal fogja megakadályozni, hogy csorbát szenvedjen az ünnep tisztán vallási és katolikus jellege, amely a rendezvények egyetlen és természetes célja, ahogy az alkalomhoz illik.

Ugyanebben az értelemben nyilatkozott a bizottság elnöke is, akivel a közelmúltban beszélgettünk; én kitartóan fagattam erről a fontos kérdésről, ahogy ezután is megragadok minden alkalmat arra, hogy szóba hozzam.

3
SZENT IMRE ÜNNEPSÉGEK

Angelo Rotta 3675 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1930. augusztus 23.[12]
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49, P.O. fasc. 45, ff. 73rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, ff. 321r-326r

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

fölöslegesnek tartom, hogy beszámoljak a Szent Imre tiszteletére nagy pompával és ünnepélyességgel megrendezett események menetéről. Nem beszélve arról, hogy az újságok részletesen tárgyalják, tudom, hogy a pápai legátus őeminenciája és később, a következő októberben a hercegprímás őeminenciája római tartózkodása során szóban részletes jelentést tesz majd. Ezért csak a legjellemzőbb vonásokra szorítkozom, amelyek meghatározták az ünnepségek hangulatát.

A bíboros legátus úr őeminenciája elégedett lehetett a szívélyes és nagyszerű fogadtatással. Fáradhatatlanságát és arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a különböző alkalmakkor, amikor nyilvánosan kellett beszélnie, magyar nyelven fejezze ki magát, mindenki nagyra értékelte, sokakban ébresztett rokonszenvet. Úgyhogy ha Eminenciás Sincero bíboros úrnak ezekben a napokban sokat kellett fáradoznia, mégis azzal vigasztalhatja magát, hogy nem volt hiába.

Az ünnepségek nagyon jól sikerültek, nem volt semmi zavaró körülmény, minden a vallási ünnep keretei között maradt, és Serédi bíboros úr őeminenciájának, aki igen sokat munkálkodott a rendezvények sikere és az esetleges politikai felhangok megjelenésének elhárítása érdekében, minden oka megvan arra, hogy teljes mértékben elégedett legyen az évforduló nagyszerű lebonyolításával.

Különösen nagy öröm volt látni annak a szívből jövő lelkesedésnek a megnyilvánulásait, amelyet a magyarok tanúsítottak bíboros érsekük iránt. A hosszú szerdai körmenetben, amely a Szent István-bazilikától a Hősök teréig tartott (kb. 3 km), az út teljes hosszában emberek százezrei valóságos elragadtatással köszöntötték a hercegprímást.

12 A jelentés vételének nyugtázása: 1930. augusztus 31-án, ikt. sz. AA.EE.SS. 2865/30. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, f. 327r. Nunciatura száma: 3709. Fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49, P.O. fasc. 45, f. 78r. – További részletes dokumentáció in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, ff. 281-357.

Az ünnepségekből szinte felnagyítva magaslik ki a hercegprímás alakja, akinek lankadatlan fáradozása nélkül vagy nem is került volna sor a rendezvényre, vagy nem lett volna ilyen diadalmas sikere: a nép ezt megértette, úgyhogy a bíboros erkölcsi befolyása jelentősen megnőtt a nép és a kormány köreiben egyaránt.

Az ünnepségeknek kifejezetten katolikus jellegük volt, és megmutatták, milyen szorosan kötődik a nemzeti lélek és történelmi hagyománya a katolicizmus eszméjéhez. Néhány évvel ezelőtt megpróbáltak tisztán hazafias színezetet adni a Szent István-napnak úgy, hogy a körmenetet – ha keresztény alapokon is – polgári felvonulássá alakították át, amelyen hivatalosan is részt vesznek a protestánsok. Akkor meghiúsult ez a próbálkozás, de a csodálatos szerdai ceremónia mintegy véglegesen megadta a rendezvény igazi arculatát.

Mert a protestantizmus mint olyan ténylegesen távol maradt. A kormányzó és a miniszterelnök emberei, valamint a kormány más protestáns tisztviselői szinte kényelmetlenül érezték volna magukat egy ilyen rendezvényen, amely igazán a magyar nép lelkületét fejezi ki.

Ezért az ünnepségek, amelyeknek fényét a külföldi bíborosok és püspökök jelenléte is emelte – világosan mutatva a katolikus egyház egyetemességét és erejét –, rendkívül hasznosnak bizonyultak nem csupán a szellemi ébredés, hanem a számunkra oly fontos eszmék felértékelődése szempontjából is.

A kormány és Budapest Város magatartása minden szempontból kifogástalan volt: embereik mindvégig hivatalosan jelen voltak és hatékonyan együttműködtek nemcsak a rendfenntartásban, hanem a különböző rendezvények ünnepélyességének és fényének emelésében.

És, persze, sokatmondó volt a Parlament homlokzatán a körmenet estéjén ragyogó kivilágított kereszt, amelynek szimbolikus tartalmát mindenki nagyra értékelte, amiképpen Szent Imre emléktáblájának felavatását is a Parlament csodálatos központi termében és a nagyszabású fogadást, amelyet ugyanott adtak a bíboros legátus úr, más bíborosok és valamennyi személyiség tiszteletére, akik a jubileum alkalmával Budapestre érkeztek.

Ezeket az eseményeket természetesen nem nézték jó szemmel a kisantant kormányai. A román kormány ugyan engedélyezte a részvételt (maga Maniu* miniszterelnök azonban, az összeütközések elkerülése érdekében, lebeszélte róla az erdélyi püspököt, Mons. Majláthot,* aki egyébként éppen Magyarországon töltötte szabadságát). A csehszlovák és, azt hiszem, a jugoszláv kormány is nagyon ellenségesnek mutatkozott, és szinte senki sem érkezett ebből a két országból.

Az eminenciás bíboros legátus érkezését követő napon (az érkezés napján ugyanis délután már foglalt volt egy előre bejelentett bemutatkozó fogadáson a külügyminiszternél, de a nunciatúrán; itt ez a szokás) a nunciatúrán teát adtam a bíboros úr tiszteletére, hogy a pápai követ megismerkedhessen a diplomáciai testülettel. Jelen voltak a diplomáciai testület Budapesten lévő tagjai, a miniszterek, a főbb állami tisztségviselők, a magyar és a külföldi bíborosok és püspökök, valamint a külföldről érkezett neves személyiségek, mintegy 200 személy. Nagyon jól sikerült.

Később igyekeztem mindenütt jelen lenni, ahová a pápai követnek mennie kellett, beleértve a számos unalmas ebédet és reggelit, amelyek nem éppen a legkevésbé fárasztották a bíboros legátus urat és a többieket.

Ebben a kormány kívánt elöl járni: reggeli a kormányzónál, reggeli a miniszterelnöknél pohárköszöntővel és a Szentszék iránti nagy tiszteletadással, reggeli a külügymi-

niszternél, reggeli a kultuszminiszternél pohárköszöntővel, kerti parti a kormányzónál. Ezenkívül egy-egy reggeli Izabella főhercegnőnél* és a hercegprímásnál Esztergomban, ebédek József főhercegnél* és a lengyel pápai követségen. Eminenciád látja, hogy volt mit tenni ezen a téren is.

Az ünnepségeknek, mint mondtam, vallási jellegük volt, ami azonban nem zárja ki azt, hogy, közvetve, politikai vonatkozásban is volt és lesz hatásuk a későbbiekben.

Az a rendkívül jó benyomás, amellyel a külföldiek, magas rangú személyiségek is távoztak a nagyszabású rendezvényekről, egyúttal nagyszerű, csendes propaganda is Magyarország mellett: a magyar nép megmutatta, hogy vallásos, tiszteli a rendet, szereti a hazáját, őrzi a hagyományait, képes cselekedni és helyesen cselekedni; úgyhogy azok a nagyrészt jogos panaszok, amelyek a Magyarországgal méltatlanul elbánó trianoni békeszerződést illetik – és ebből a magyarok nem csinálnak titkot senki előtt – itt igazán megértő fülekre találtak, és legalább meghallgatták őket.

Az itt lezajlott ünnepségek pompája láttán, különösen, hogy egy pápai követ is kitüntette őket a jelenlétével, néhány csehszlovák újság, amelyeknek a kivonatos tartalmát a helyi lapokban olvastam, összeszorított fogakkal kénytelen volt elismerni, hogy a Magyarország iránti tisztelet növekedni fog a művelt világban, míg Csehszlovákiában tavaly a Szent Vencel-ünnepségeknek közel sem tudtak ilyen fényt adni, sem így megrendezni a külföldi vendégek fogadását, ami pedig olyan sokat használt volna az ország tekintélyének.

Az ünnepségek alkalmából több találkozót és kongresszust is szerveztek, lehetetlen volna valamennyit követni; engem egy kicsit jobban érdekelt a pedagógia, és örömmel állapíthattam meg, hogy az előadások milyen gyakran térnek vissza a Szentatya nevelésnek szentelt nagyszerű enciklikájára, amely az annyira fontos keresztény nevelés Magna Chartája és szilárd hittani alapja.

Íme röviden az első benyomások, amelyeket a mostani ünnepségek keltettek bennem azt hiszem, nem fölösleges ezekről beszámolnom Eminenciádnak, mert a Szentatya bizonyára nagy megelégedéssel fogja látni, hogy általam is megerősítést nyernek a rendezvények csodálatos szervezéséről szóló jó hírek, és megtudja, milyen nagyra értékelték itt a Szentszék a pápai misszió általi részvételét.

4
MONS. VASS HALÁLA ÉS TEMETÉSE

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 3737 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak[13]
Budapest, 1930. szeptember 13.
Gépelt hivatali példány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 33, fasc. 7, ff. 626rv-629r

Mons. Vass József földi maradványai most a budapesti Egyetemi templom kriptájában nyugszanak, ahová Magyarországon az egyház legnagyobb halottait szokás temetni.

13 A jelentés vételének nyugtázása 1930. szeptember 25-i dátummal, 94411 (államtitkársági) ikt. sz. alatt. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 7, f. 631r. Ugyanott részletes dokumentáció: ff. 611-634.

Tegnap este szállították oda a Parlamentből, reggeltől ennek nagy kupolája alatt volt felravatalozva. Koszorúk százai vették körül, a hercegprímás áldotta meg, jelen volt a kormányzó, a főhercegek, a miniszterek, a törvényhozó és a diplomáciai testületek tagjai.

Az utcák, amelyeken a hosszú gyászmenet elhaladt, szó szerint zsúfolásig teltek emberekkel; minden üzlet zárva volt, a házak ablakaiban a gyász jelei, mindenütt fekete zászlók. A „nagy halottat" valóban nemzeti gyász övezte egész Magyarországon. Ma délelőtt a történelmi koronázótemplomban ünnepélyes gyászmisét mondtak. Valamennyi szomorú szertartáson részt vettem a nuncius képviseletében is, aki pillanatnyilag rövid szabadságon van.

Mons. Vass személyét és munkáját Eminenciád már jól ismeri. Az elhunyt vitathatatlan érdeme főleg abban áll, amit mint népjóléti és munkaügyi miniszter tett a keresztény szociális politika területén, s amiért Magyarországon a modern szociális politika atyjaként emlegetik.

Ugyanis neki köszönhető a tüdőbetegség leküzdésére és megelőzésére hivatott, ingyenes gondozóintézetek létrehozása, a gyermek- és csecsemőmenhelyek, a hadirokkantak és hadiárvák támogatása. Mons. Vass egyébként csodálta és többször is volt alkalma ismertetni a „RERUM NOVARUM" című enciklikát.

Továbbá alapvető jelentőségű az a két törvény, a „lex Vass I." és a „lex Vass II.", amelyeket azért jeleznek az ő nevével, mert ő volt a szerzőjük.

Az első Vass-törvény kötelezővé teszi a dolgozók baleset- és betegbiztosítását. Ezekről a törvényekről a Budapesten németül megjelenő, zsidó kézben lévő újság, amelyet külföldön is igen sokan olvasnak, ezt írja: „Die Lex Vass I[a] und Lex Vass II[a] sind epochale Schöpfungen. Durch die erstere hat er die Unfall- und Krankenheitsversicherung auch neue Grundlagen gestellt: er gibt keinen in der Industrie, im Handwerk und im Handel beschäftigten Menschen, auf den sich die Segnungen der Sozialversicherung nicht erstrecken."[14] A második Vass-törvény az idős rokkantak és az anyaság védelmét szolgálja.

Mons. Vass már 10 éve volt miniszter, és mint korelnök Bethlen gróf távollétében ideiglenesen ő látta el a miniszterelnöki teendőket, mint éppen ezekben a napokban is, amikor a miniszterelnök Genfben tartózkodott. Hirtelen hunyt el a múlt hétfőn, a korai órákban. Az előző vasárnapot Egerben töltötte katolikus munkások gyűlésén, és a hozzájuk intézett beszédében elhangzott néhány mondat, amelyek a közeli vég előérzetét sejtetik.

Az első voltam – és ezt az újságok kiemelték –, aki siettem térdet hajtani az elhunyt ravatala előtt. A Szentszék és a távol lévő nuncius nevében azonnal részvétemet fejeztem ki a családnak és a külügyminiszternek, Eminenciád tegnapi távirata pedig alkalmat adott arra, hogy személyesen felkeressem a miniszterelnököt és egyelőre szóban tolmácsoljam a Szentatya és Eminenciád részvétét. A kormány a helyi újságokban közölte a távirat szövegét. Azt is szükségesnek véltem, hogy a nuncius és a magam nevében rövid levélben részvétünket fejezzük ki az elhunyt tiszteletreméltó édesanyjának, aki már udvariasan meg is köszönte sorainkat.

Ki lesz Mons. Vass utóda? Egyelőre csak azt tudom válaszolni erre a kérdésre, hogy a Keresztény Szociális Párt, amelynek Vass a legfontosabb szószólója volt, meghívta egyik

14 „Az első és a második Vass-törvény korszakalkotó művek. Az elsővel új alapokra helyezte a baleset- és betegbiztosítást is, és nem maradt nagyipari, kisipari és a kereskedelemben foglalkoztatott dolgozó, akikre ne vonatkoznának a társadalombiztosítás áldásai." (Német)

tagját, Mons. Túri Bélát* Genfbe – vélhetőleg magának a miniszterelnöknek a kívánságára –, hogy tárgyaljon Bethlen gróffal, aki ott tartózkodik. Túri Bélát, aki képviselő, nagyon tisztelik mint írót is, és jó pap hírében áll. Néhány újság a legalkalmasabb jelöltenk tartja Mons. Vass utódlására.

Mivel szociálpolitikáról van szó, szükségesnek tartom itt megjegyezni, hogy a magyar fővárosban az elmúlt szeptember 1-jén lezajlott munkástüntetések alkalmával valóban súlyos zavargások voltak, de a külföldi újságok túloztak: nem három halott volt, amint ezt magam olvashattam néhány nem magyar lapban, hanem csak egy, és a rendzavarást az itt nagy tiszteletben álló rendőrség gyorsan, jó érzékkel és nagyon óvatosan leszerelte. A tüntetés délelőtt 11 óra körül kezdődött, és délután 3 órára már teljes mértékben helyreállt a rend.

A szent bíbor előtt csókra borulva maradok a legmélyebb tisztelettel

Főtisztelendő Eminenciád
alázatos, odaadó és elkötelezett szolgája
Umberto Kaldewey
ideiglenes ügyvivő

5
POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3921 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1930. november 22.[15]
N. Prot. AA.EE.SS. 3886/30
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 4rv-5rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 33, fasc. 5, ff. 574rv-574Arv

November 20-án Ottó főherceg, az elhunyt Károly király és Zita főhercegnő* fia, a magyar korona vélelmezett örököse, akiben a legitimisták reménykednek, nagykorú lett. A nap nyugodtan telt, ami megcáfolta a kisantant lapjaiban terjesztett sok szóbeszédet bizonyos lehetséges katasztrofális eseményekről, amelyeknek ezen a napon kellett volna bekövetkezniük.

A legitimista bizottmány felhívására, hogy lobogózzák fel a házakat, valójában kevesen reagáltak; ünnepélyes szertartás volt a Szent István-székesegyházban,[16] amelyen sokan megjelentek, különösen a főúri körökből; a szentmisét Mons. Mikes János szombathelyi püspök celebrálta, aki – túlságosan is – lelkes legitimista. Este volt egy összejövetel, ezt ünnepi vacsora követte, amelyen a legismertebb legitimista személyiségek és nem is kevés pap vett részt a világi és a szerzetes papság soraiból egyaránt.

15 A jelentés vételének nyugtázása 1930. december 11-i dátummal, ikt. sz. AA.EE.SS. 3886/30, tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, f. 575r; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 6r.

16 A budapesti Szent István-templom 1931-ban basilica minor rangot kapott, és csak 1993-ban lett az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye társszékesegyháza. Rotta idejében, bár a jelentés a „Cattedrale", katedrális, székesegyház szót használja, szoros értelemben véve nem volt székesegyház.

A dolgok pedig maradnak úgy, ahogy voltak: a körülmények egyáltalán nem tesznek lehetővé változást, különös tekintettel a kisantant országainak hangulatára, amelyek, úgy tűnik, készek lennének háborút indítani, ha itt a királyságot visszaállítanák egy Habsburg személyében.

Mindenféle változás ellen szól Magyarország igen nehéz gazdasági helyzete is; az ország nagyon megsínyli az általános válságot, mert a fő erőforrását jelentő mezőgazdasági termékeket most csak a termelési költségeknél alacsonyabb áron lehet eladni. A válsággal járó veszélyek tehát a kormány teljes figyelmét lekötik, de másokét is, akik érzékelik a jelenlegi nehézségeket.

Ahogy az szinte mindenütt lenni szokott, a kormány a bűnbak, minden panasz, szemrehányás és vád ellene irányul a válság károsultjai és a munkanélküliek népes serege részéről.

A jövő év végén országgyűlési választások lesznek, és ha a dolgok így mennek tovább, az eredményektől, sajnos, nem sok sikert lehet várni.

A jövő hónapban, decemberben kell vagy kellene lenniük a helyhatósági választásoknak Budapesten.[17] A kormány meglehetősen aggódik, mert a szocialisták győzelme vagy sikere – akik nagyon aktívak, és a lakosság jelentős részének gazdasági nehézségeiből előnyöket tudnak kovácsolni maguknak – gyászos reakciót váltana ki az egész országban, ha pillanatnyilag nem is adná kezükbe a várost Budapest helyhatósági szervezetének felépítése miatt, amelyben a tanácsosok egy részét nem a nép választja.

Azért mondtam, hogy *„kell vagy kell lenniük”,* mert a törvény szerint még az év vége előtt kellene megtartani a választásokat, és a pártok már jó ideje dolgoznak ezen, de a belügyminiszter, miközben állítja, hogy meglesznek, még nem jelölte ki a dátumot; azt mondja, technikai okok miatt.

A városházán tíz éve többségben van a keresztény párt, de a hatalom kimerülése, néhány elkövetett hiba és a gazdasági nehézségek erős fegyvert adnak az ellenfelek kezébe.

A miniszterelnök, Bethlen gróf megpróbált létrehozni egy polgári egységfrontot a szocialistákkal szemben, de az ellenzéki, ún. Demokratikus Párt, amely mögött nagyon népes, közel 200.000 főt számláló zsidó (és szabadkőműves) elem áll, elutasította a javaslatot, úgyhogy a keresztények pártjának harca két fronton zajlik. Nyilván nem sok jót várhatunk.

Ennyit röviden Magyarország politikai és társadalmi életének jelenlegi körülményeiről. Jó lenne, ha a *status quo* fennmaradhatna, ez a kisebbik rossz, mert, sajnos, minden változás rosszabb lenne és ártana a nép vallásos életének. Adja Isten, hogy a püspöki kar és a papság felmérje a mostani idők veszélyeit, és igazán apostoli munkát tudjon végezni a pasztorálás és a jótékonyság fokozásával.

Az újságok régen bejelentették Walko külügyminiszter visszavonulását, aki protestáns, de nagyon előzékeny és szolgálatkész a Szentszékkel szemben. A hírt cáfolták, nekem azonban úgy tűnik abból, amit néhány, rendszerint jól informált körben hallani lehet, hogy a hír megalapozott.

---

17 Lásd a nuncius 4022 ikt. sz. jelentését, kelte 1930. december 29, in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, ff. 577rv-579rv (fogalmazvány); ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 7rv -9rv (tisztázat).

6
ÚJ KÜLÜGYMINISZTER

Angelo Rotta nuncius 4004/30 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1930. december 15.[18]
Gépelt tisztázat, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 33, fasc. 5, ff. 584rv

Amint az előrelátható volt (ld. 3921/30. sz. tiszteletteljes jelentésemet[19]), Walko külügyminiszter beadta a lemondását, amelyet ez alkalommal Bethlen gróf elfogadott. „Ez alkalommal", mondom, ugyanis Walko Úr már régóta kérte, hogy mentsék fel hivatalából, amelyet már 5 éve látott el, miután 3 évig kereskedelmi miniszter volt.

Az ok, legalábbis a kívülállók számára, hogy egy kis pihenésre van szüksége; ez részben igaz lehet, de nem zárható ki, hogy mint bankár és a legjelentősebb magyar bank elnökének a veje vissza szeretne térni az üzleti életbe, hogy készenlétben legyen, ha az apósa helyét esetleg át kellene vennie.

Mindenesetre, mint már mondtam, távozását nagyon sajnálta a diplomáciai testület, mert sokaknak meg tudta nyerni a rokonszenvét. A diplomáciai missziók vezetői jövő csütörtökön bankettet szándékoznak rendezni a tiszteletére, hogy kifejezzék iránta érzett megbecsülésüket és szeretetüket.

Az utódja gróf Károlyi Gyula, aki Walkotól eltérően katolikus. Kiváló ember, a főrendiház tagja, de mindig távol állt a politikától; csak arra emlékeznek vele kapcsolatban, hogy a bolsevik uralom alatt egy ellenállási mozgalom élére állt és ellenkormányt alakított Szegeden, amelynek vezetője volt. De csak rövid életű dologról volt szó, mindössze egy hétig tartott, mert az ellenállási mozgalom később más fordulatot vett és más emberekkel. Már 60 év körül jár, úgy tűnik, kissé zavarban van az új környezetben, amelyben élnie kell; másodvonalbeli szereplő, de talán éppen ilyen emberre van szükség, mert így Bethlen gróf szabadon irányíthatja, ill. befolyásolhatja a külpolitikát.

Amint kinevezték, azonnal felkeresett, hogy a Szentatya képviselőjének személyében hódolatát fejezze ki Őszentsége iránt.

A sajtónak revizionista szellemű nyilatkozatokat adott, ami nyilván nem túl sok rokonszenvet kelt a kisantant politikai köreiben.

Mielőtt zárnám soraimat, meg kell említenem, hogy végre kitűzték a közelgő helyhatósági választásokat (ld. a 3921. sz. jelentést[20]), méghozzá e hónap 21–22-ére. Mint már jeleztem, a baloldali pártok, különösen a szocialista párt szavazatainak növekedésére lehet számítani, de nem annyira, hogy ez felborítsa a jelenleg hatalmon lévő pártok koalícióját, amelyeknek az élén a katolikus többségű keresztény párt áll.

Megjegyzés: December 18-án este 8 órakor a Dunapalota Szállóban (Ritz) a diplomáciai testület kezdeményezésére vacsorát adtak Walko őexcellenciája tiszteletére, aki elhagyja a külügyminisztériumot. Csak a missziók vezetői voltak jelen a hölgyek nélkül és a

18 A jelentés vételének nyugtázása 1931. január 22-i dátummal, ikt. sz. (Segreteria di Stato) 98377, tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, f. 585r..

19 Lásd fentebb, 52. l.

20 Lásd fentebb, 52. l.

külügyminisztérium (állam)titkára, Kuen-Daruváry [sic!][21] *Úr. A vacsora 38,30 pengőbe került fejenként. Fénykép is készült, amelynek ára 4 pengő volt példányonként.*

U. Kaldewey – ügyvivő – 1930. december 26.

21 Daruváry Géza* mindenütt csak egy családnévvel fordul elő. Rotta irodája összetévesztette az egyébkén h-val írandó (Kun-nak ejtendő) Khuen-Héderváry család nevével.

1931

7
BETHLEN GRÓF LEMONDÁSA

Angelo Rotta nuncius 5516 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1931. augusztus 21.[22]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 2265/31
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 22rv

Tegnap bombaként robbant a diplomáciai körökben is teljesen váratlan hír, hogy Bethlen gróf és a kormány lemondott.

Egy parlamenten kívüli kormányválságról van szó. Lemondásának oka részben a fáradtság, hiszen több mint tíz éve van hatalmon; részben az, hogy némiképp megnyugtassa a parlamenti és a sajtóellenzéket, amely nem népes, de nagyon hangos és aggresszív csoport, ami a kritikus pillanatokban megnehezítette a kormány életét; részben pedig az a gondolat, hogy új emberekkel, akiket a túlköltekezés múltban elkövetett hibái kapcsán nem hoztak hírbe, könnyebb lesz határozottan fellépni az állami költségvetés egyensúlyának helyreállítása érdekében. Bethlen lemondása azonban pillanatnyilag kizárja, hogy másokkal kormányt alakítson.

Az utódlás nagyon nehéz kérdés; eddig Károlyi Gyula gróf, a jelenlegi külügyminiszter a legesélyesebb jelölt, aki megbízást kapott az új kormány megalakítására, s ezt el is fogadta. Eminenciád jól ismeri őt, mert az idén hivatalos látogatást tett a Szentatyánál és Eminenciádnál. Jó katolikus, nagyon szerény, becsületes és egyenes ember, aki a rokonszenves egyszerűség hátterében, amennyire erre következtetni lehet, rátermettségről és nagy tapintatról tehetett bizonyságot hivatalának ellátásában, ha egy ilyen nehéz és felelősségteljes posztra jelölték. Ha meg tudná valósítani a céljait, meg lehetnénk elégedve.

Mons. Ernsztről* mint lehetséges kultusz- és oktatási miniszterről beszélnek, ő is nagyon komoly ember és jó pap, aki jelenleg társadalombiztosítási miniszter. Tavaly májusban Rómában is volt a magyar zarándokokkal.

Bethlen gróf nem kíván visszavonulni a politikától, sőt, azt nyilatkozta, hogy az Egységes Pártban[23] fog dolgozni, amelyet ő vezet. Ennek a pártnak van abszolút többsége a parlamentben, és ez az a párt, amely a Keresztény Szociális Párttal egységben Bethlen támasza volt, és ezután is az új kormány erőssége lesz.

Mindenesetre aggodalomra nincs ok, mert – mint augusztus 17-i, 5508. sz. jelentésemben[24] már írtam erről – előreláthatólag nem kell attól félni, hogy a válság megoldása kellemetlen meglepetésekkel járna a valláspolitika terén, hiszen ez a válság az itt most nagyon súlyos és nehéz gazdasági helyzettel függ össze.

---

22 A jelentés vételének nyugtázása 1931. augusztus 28-i dátummal, 2265/31 ikt. sz. alatt. Fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 24r.

23 Olaszul: Partito Unitario. Hivatalos nevén 1922–1932 között „Keresztény-Keresztyén Földmíves-, Kisgazda- és Polgári Párt”, ezt követően 1938-ig: „Nemzeti Egység Pártja”.

24 Kötetünkben nem közöljük.

Ma este, mint már írtam, rendes szabadságra megyek, és a nunciatúrát Mons. Kaldewey ügyvivő gondjaira és buzgalmára bízom.

8
AZ ÚJ KORMÁNY MEGALAKULÁSA

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 5522 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1931. augusztus 25.[25]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 2285/31
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 25r-26r

A Bethlen gróf lemondása által kiváltott, parlamenten kívüli kormányválság, amelyről a nunciatúra a f. hó 21-jén kelt 5516. sz. jelentésében tisztelettel tájékoztatta Eminenciádat, sikeresen megoldódott.

A válság megoldása eleinte nem tűnt könnyűnek, főleg azok miatt a nehézségek miatt, amelyeket az Egységes Párt és a Keresztény Szociális Párt néhány követelése okozott, akiknek a támogatása nélkül viszont a kormány nem tudná tartani magát. Ezeket a nehézségeket azonban orvosolták magának a rögtön cselekvő Bethlen grófnak a jószolgálatai, amelyeket az egész sajtó dicsér, úgyhogy Károlyi gróf megalakíthatta az új kormányt, amelynek az összetétele a következő:

miniszterelnök: gróf Károlyi Gyula,
külügyminiszter: Walko Lajos,
belügyminiszter: Keresztes-Fischer Ferenc,*
igazságügyminiszter: Zsitvay Tibor,*
mezőgazdasági miniszter: Ivády Béla,*
kereskedelmi miniszter: Kenéz Béla,*
honvédelmi miniszter: Gömbös Gyula,
kultusz- és oktatási miniszter: Mons. Ernszt Sándor,
a kisbirtokos gazdák tárca nélküli minisztere: Mayer János.*

A pénzügyminisztérium ügyvezetését egyelőre Károlyi miniszterelnökre, a társadalombiztosítási minisztériumét pedig Mons. Ernsztre bízták.

Megjegyzendő: 1) Az új kormányban csak két miniszter nem katolikus, Gömbös, a honvédelmi és Walko, a külügyminiszter. 2) A Bethlen-kormányból többen maradtak az új kormányban: Gömbös a honvédelmi, Zsitvay az igazságügyi tárcánál és Mons. Ernszt is, aki kultusz- és oktatási miniszter lett, de mondhatjuk, hogy Walko is, mert ő csak mintegy nyolc hónappal ezelőtt hagyta el a Bethlen-kormány külügyminiszteri tárcáját, amelyhez most általános megelégedésre tér vissza, mert tisztelik egyeneslelkűségéért és szeretik egyszerű, őszintén szívélyes modorát. Walko protestáns, de nagyon szolgálatkész a Szentszékkel és mindazzal szemben, ami a katolikus egyházat érinti.

25 A jelentés vételének nyugtázása 1931. augusztus 31-i dátummal, 2285/31 ikt. sz. alatt. Fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 27r.

Az új miniszterelnök már megtartotta első programbeszédét, amelyben megerősítette, hogy a Bethlen-kormány irányvonalát szándékozik követni; ami a külpolitikát illeti, hangsúlyozta, hogy szeretné megőrizni és tovább mélyíteni az olasz–magyar baráti kapcsolatokat, belpolitikai vonatkozásban pedig minden erejével arra fog törekedni, hogy jelentős megtakarítások által rendezze az ország pénzügyi helyzetét.

9
MAGYARORSZÁG JELENLEGI GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI HELYZETE

Angelo Rotta nuncius 5713 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1931. november 27.[26]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3055/31
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 28r-30v

Beérkezés ikt. sz.: 456/32.[27]

Azt hiszem, nem fölösleges beszámolnom Eminenciádnak Magyarország jelenlegi gazdasági és politikai körülményeiről, mivel a helyzet súlyos, és ennek hatásai lehetnek az ország határain kívül is.

A miniszterelnök, Bethlen gróf tavaly júliusi váratlan lemondása, miután fényes győzelmet aratott az országgyűlési választásokon, rávilágított arra, hogy nem a szokásos egészségi problémák, hanem sokkal súlyosabb okok lehettek a háttérben. És valóban, azok a kemény megszorítások, amelyeket a kormányzó rendeletileg foganatosított a bankbetétekkel és a külföldi devizában folytatott kereskedelemmel kapcsolatban, rögtön elárulták, hogy az eddig jobbára rózsaszínben feltüntetett gazdasági helyzet súlyos, nagyon súlyos, és a Bethlent követő Károlyi gróf komoly nehézségekbe fog ütközni.

Az új kormány azt kérte a Népszövetségtől, hogy küldjön szakértőket, akik kivizsgálnák Magyarország gazdasági helyzetét.

A Népszövetség elfogadta a felkérést és küldött egy bizottságot, amely gondos tanulmányozás után közzétette a jelentését. Kínos megállapításokat tett a könnyelmű külföldi kölcsönszerződésekkel és a pénzzel kapcsolatban, amelyet nem teljes egészében fordítottak jövedelmező beruházásokra, kimutatta, hogy a hitelek összesen (állam + városok + bankok, az államé kb. 50%) kb. 4 milliárd pengőt – mintegy 13 milliárd olasz lírát – tesznek ki, köztük sok a rövid lejáratú kölcsön és valamennyi magas kamatozású.

A bizottság azt javasolta, hogy először állítsák helyre a költségvetési egyensúlyt a kiadások további jelentős csökkentésével (ahogy ezt a kormány már megtette) összesen 890 millióról 800 millióra, majd csökkentsék a behozatalt és növeljék a kivitelt, közben ajánlatos lenne tárgyalásokat kezdeményezni a hitelezőkkel a rövid lejáratú kölcsönök visszafizetésének átütemezéséről és a kamatfizetés könnyítéséről.

---

26 A jelentés vételének nyugtázása 1932. február 23-i dátummal, 456/32 ikt. sz. alatt. Fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 36r.

27 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén. (A továbbiakban ezt a megjegyzést nem közöljük.)

Ezek teljesen nyilvánvaló teendők, de az a baj, hogy a költségvetést tovább csökkenteni nagyon nehéz: a békeszerződésben Magyarországra rótt jóvátételi kötelezettségek (!) óriási terhet jelentenek; az adók most a legfelső határig emelkedtek, de nem hoznak annyit, amennyit rendes körülmények között lehetne tőlük remélni; ráadásul tavaly a mezőgazdaság rossz évet zárt előbb a tartós aszály, majd a jégverés miatt. És miközben a belső fogyasztás pénz hiányában csökken, visszaesik a kivitel is, mert a többi államnak is magáról kell gondoskodnia, ezért ők is ugyanúgy korlátozzák a behozatalt. Tegyük hozzá, hogy a pénz külföldre vitelét szabályozó kemény megszorítások komolyan akadályozzák a kereskedelmet: gyárak és üzletek zárnak be a munkanélküliség és az általános elégedetlenség fokozódása miatt. A kép szomorú, de, sajnos, megfelel a valóságnak. A gyakorlati következmény, azt hiszem, az lesz, hogy Magyarországnak egyelőre fel kell függesztenie a külföldi kölcsönök törlesztését.

A parlamentben, ahol már három hete a kormány válságkezelő terveinek és nyilatkozatainak a vitája zajlik, a nem nagy létszámú, de harcos ellenzéknek jó „lapjai" vannak Károlyival szemben, aki nem tagadta meg a Bethlen-kormányt – bár nem értett vele egyet mindenben, különösen pénzügyi téren nem –, az ellenzék pedig ádáz küzdelmet folytat Bethlen és tízéves kormányzása ellen, mert voltak hibák és visszaélések abban az időszakban a külföldi kölcsönök nem is mindig előnyös és a parlament által sem ellenőrzött felhasználása körül. A parlamenti többség is kissé kellemetlenül érzi magát: az ellenzékieskedés szele kezd lengedezni közöttük, és a két kormánypárt néhány képviselője keserédes hangnemben beszélt.

Bizonyos irányvesztés tünetei is észlelhetők, a többségi pártokhoz tartozók mintha új kapcsolódási pontokat keresnének.

Megbirkózik-e Károlyi gróf nehéz és hálátlan feladatával? Ez a kérdés foglalkoztat mindenkit, és a nagy többség, akit nem vakítottak el politikai szenvedélyek, természetesen azt kívánja, hogy a válasz pozitív legyen.

A gróf olyan ember, akinek becsületessége minden próbát kiállt, és nagy az akaratereje: lesz-e kellő éleslátása és befolyása is ahhoz, hogy felsorakoztassa maga mögé és összetartsa a többséget?

Bethlen gróf visszatérése pillanatnyilag nem lehetséges, bár a nem túl távoli jövőben újra fel fog tűnni a láthatáron, mert itt nincs sok nagy formátumú politikus, és ezért ő az egyetlen ember, aki hazájában és még inkább külföldön annak a tiszteletnek és tekintélynek örvend, amely nélkülözhetetlen a „gyógyító" befolyás megszerzéséhez.

Magától értetődik, hogy a gazdasági kérdés mellett, amely most a legfontosabb, minden egyéb másodlagos. Valaki megjegyezte, hogy harcolni kell a nagybirtok ellen, mert ez a gazdasági bajok egyik oka; bizonyos Károlyi Imre gróf* – aki katolikus, legalábbis születése szerint, és rokona a miniszterelnöknek – két hónappal ezelőtt könyvet adott ki erről a témáról, amelyben támadást intéz a nagybirtokok és, következésképpen, az egyházi intézmények nagy ingatlanai ellen. A könyvet természetesen nagy tetszéssel fogadták az újságok és a baloldali elemek. Néhányan a katolikus táborból könyvben válaszoltak, és a hercegprímás őeminenciája is erélyes szavakkal célzott a dologra egyik beszédében. A kérdésről pillanatnyilag hallgatnak, annál is inkább, mert ezeket a nagy ingatlanokat adósságok és kötelezettségek terhelik, tehát nagyon kérdéses, hogy milyen előnyökkel járna a megszüntetésük. De az bizonyos, hogy később elkerülhetetlenül újra felvetődik a kérdés, különösen ha a baloldal emberei kerülnének kormányra – ami azonban egyelőre nem valószínű.

Ugyanakkor ebben a nehéz időszakban, amely veszélyessé válhat a közrendre nézve, Istennek hála, sokasodnak és szerveződnek a jótékonysági kezdeményezések. A kor-

mányzó Őfőméltósága felesége évek óta élén áll egy ilyen mozgalomnak, amelynek célja a nélkülözők támogatása, különösen télen; tevékenységük sokat fejlődött az utóbbi két évben, és sok jót tesznek. Mussolini parlamenti képviselő egy hónappal ezelőtt 10.000 lírát küldött a mozgalom számára, de példájának külföldön nem akadtak követői. A nunciatúra, a többi pápai követséghez hasonlóan, a szokásos adományát (100 pengő) juttatta el.

A Szentatya felhívása, amellyel a püspökökhöz fordult, hogy a gazdasági válsággal járó bajok enyhítése érdekében álljanak élére egy keresztényi szeretet által vezérelt mozgalomnak, nem maradt pusztába kiáltó szó Magyarországon. A katolikusok mindenütt jótékonysági akciókat szerveznek, itt pedig, Budapesten létrehoztak egy központot számukra (a hercegprímás őeminenciája kezdeményezésére és akaratából), amelynek minden plébánián vannak munkatársai. Ehhez a központhoz csatlakoznak a szegényeket támogató katolikus akciók, így összehangolt munka folyik. A kezdeményezéstől sok jótétemény várható, ha kitartóak lesznek azok, akik melléálltak. A nunciatúra, sejtve a Szentatya gondolatát, maga is hozzájárult 275 pengő adománnyal.

Szerencsére a különböző területeken folyó jótékonysági akciók nem akadályozzák egymást, hanem kölcsönös megértésre törekedve működnek.

Adja Isten, hogy a fájdalmas próbatétel, amely többé-kevésbé minden nemzetnek, de különösen a legyőzötteknek osztályrésze lett, hamarosan véget érjen, mert nem tudni, mit hoz a jövő, sem itt, sem máshol.

10
POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI HELYZET. A PÜSPÖKI KAR LELKIPÁSZTORI KÖRLEVELE

Angelo Rotta nuncius 5772/31 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1931. december 19.[28]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3227/31
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 32rv-33rv

Beérkezés iktatószáma: 456/32.

A politikai és a gazdasági helyzet, amelyről már beszéltem a múlt hó 27-i, 5713/31. sz. jelentésemben,[29] sajnos, nem mutat javulást, bizonyos értelemben romlott.

A már egy hónapja tartó parlamenti vita a kormánynak a gazdasági válságot érintő nyilatkozatairól végre befejeződött – a többség jóváhagyásával.

Ebből az alkalomból a miniszterelnök megerősítette azokat a gondolatokat, amelyeket a vita elején kifejtett, kitartott a további költségcsökkentés szükségessége és amellett, hogy lehetetlen egy hosszú lejáratú gazdasági programot kitűzni és a pengő értékét tartani, vagyis elkerülni az inflációt, amikor a külső körülmények állandóan változnak.

28 A jelentés vételének nyugtázása 1932. február 23-i dátummal, 456/32 ikt. sz. alatt. Fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 36r.

29 Lásd fentebb, 58. l.

Éppen a kormány hajlíthatatlansága vezetett szakadáshoz közte és a Keresztény Szociális Párt között. A kormány ugyanis mindenáron a bérek és a nyugdíjak csökkentésével akarja korrigálni a költségvetést, a párt pedig, nem értve egyet a csökkentésnek a kormány által javasolt mértékével, visszahívta képviselőit a rendkívüli pénzügyi bizottságból, és felszólította Mons. Ernsztet, a kormánypárt szószólóját, hogy mondjon le kultusz- és oktatási miniszteri posztjáról. Ő valóban be is nyújtotta a lemondását, amit nemcsak az egyébként teljes mértékben valós egészségi okokkal indokolt, hanem a kormány és a párt viszonyának megváltozásával is.

Az Egységes Pártban is – amely egyedül élvezi az abszolút többséget a parlamentben, és amelyhez Károlyi gróf, a miniszterelnök tartozik – repedések mutatkoznak: a párt néhány tagja kilépett. Ez a szétforgácsolódás nem jó előjel, kellemetlen és veszélyes.

A Keresztény Szociális Párt nem lesz állandó ellenzék, de megtartja a mozgásszabadságát, egyébként a kormány minden olyan kezdeményezését támogatni fogja, amely megfelel keresztény és nemzeti elveinek.

A liberális lapok természetesen azt hiszik, hogy a Keresztény Szociális Párt magatartásának magyarázata nem más, mint a népszerűség elvesztésétől való félelem, amennyiben túlságosan szigorú szabályokat hagyna jóvá.

A ma reggeli lapok megnevezik Mons. Ernszt utódját kultusz- és oktatási miniszteri székében. Az illető bizonyos Karafiáth Jenő* parlamenti képviselő, azt mondják, katolikus és jó ember, az Egységes Párthoz tartozik.

Ami a gazdasági helyzetet illeti, javulásnak semmi jele. Most már úgy vélem, hogy a külföldi hitelezők – akarva, nem akarva – fizetési haladékot fognak adni, mert a *rövid* lejáratú hitelek visszafizetése – több mint egymilliárd pengő! – lehetetlen.

Sikerül-e a kormánynak megakadályoznia a pengő leértékelését? Van rá remény, de a nehézségek súlyosak. Csak a külföldi devizás kereskedelmet érintő drákói intézkedésekkel lehet megőrizni a pengő legális értékét; annál is inkább, mert a forgalomban lévő mintegy négyszázmillió pengő érctartaléka messze alatta marad a törvényes mértéknek, mivel 30% alá csökkent.

Most már csak a Nemzeti Bank engedélyével lehet pénzt küldeni külföldre, a bank pedig csak az ipar és a mezőgazdaság számára szükséges import nyersanyagok kifizetésére ad engedélyt.

Tehát komoly akadályok nehezítik a kereskedelem és a külföldiek helyzetét. A nunciatúra is megérzi a jelenlegi nehézségeket saját kis körében.

Ezért rendkívül jól jött ebben a helyzetben a magyar püspöki kar körlevele, amelyet a napokban adtak ki, és Advent második vasárnapján minden templomban felolvasnak. A levél a szociális kérdésről szóló *Quadragesimo anno* kezdetű enciklika tanításait alkalmazza a helyi körülményekre.

Készítettem belőle egy kivonatot, de nem küldöm el, mert látom, hogy a *L'Osservatore Romano* december 12-i száma megelőzött. A levélben az egyházi javakról van szó, a püspöki kar így közvetett formában világosan állást foglal a Károlyi Imre gróf könyvében felvetett kérdéssel kapcsolatban, amelyről legutóbbi, 5713/31. sz. jelentésemben múlt hó 27-én beszámoltam.[30]

A mostani időszak itt különösen nehéz és nyugtalanító, a lassan véget érő év meglehetősen súlyos örökséget hagy a közelgő új évre.

30 Lásd fentebb, 58. l.

1932

11
POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 5899/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. február 9.[31]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 456/32
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 34rv

A gazdasági válság itt továbbra is nagyon súlyos, politikailag azonban némi javulás tapasztalható, mert a pénzügyminiszteri tárca megtalálta a maga Cirénei Simonját Korányi báró* személyében, aki katolikus vallású, nagy tapasztalattal rendelkezik, és jó neve van pénzügyi körökben. Továbbá a kormány és a Keresztény Szociális Párt elkerülték a szakítást, úgyhogy a többség felmorzsolódása megállt. Károlyi gróf nagyon energikus embernek bizonyul, és eddig sikeresen szállt szembe az ellenzékkel, amely szünet nélkül ostromolja őt a kormány elleni ádáz harcban. Az ellenzéknek, sajnos, vannak érvei, mert az előző kormány öröksége, amelyet az új kormány egyfajta szolidaritásból egészében véve elfogadott, nagyon súlyos és bizonyos pontokon valóban veszélyes.

Sajnos, az elhunyt Mons. Vass prelátus személye, aki több éven át volt népjóléti miniszter és halálakor is ezen a poszton volt, sokat veszített nimbuszából, mert éppen az általa hosszú ideig vezetett minisztériumban fedeznek fel mostanában számos hibát, amelyek ugyan nem érintik az ő személyes becsületét, de rossz színben tüntetik fel a minisztériumot. Utóda a miniszteri székben Mons. Ernszt volt, aki minden szempontból szigorú és feddhetetlen ember, de vissza kellett vonulnia egészségi okokból és pártja problémái miatt. Most egyenesen a miniszterelnök került átmenetileg ennek a minisztériumnak az élére.

A jövőt még egyáltalán nem lehet látni, és a felső körökben, amennyire érzékelem, bizonyosan nem az optimizmus az uralkodó hangulat.

A katolikusok folytatják a karitatív tevékenységet, és nagyon eredményesen végzik áldásos munkájukat; a miniszterelnök felesége, Károlyi grófnő* is aktívan együttműködik velük.

---

31 A jelentés vételének nyugtázása 1932. február 23-i dátummal, 456/32 ikt. sz. alatt. Fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 36r.

12
A KATOLIKUSOK SIKERE HÁROM ESEMÉNY KAPCSÁN

Angelo Rotta nuncius 6012/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. április 7.
AA.EE.SS. ikt. sz.:. 1117/32
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 37rv-38r

A magyar közéletre változatlanul a gazdasági válság nyomja rá a bélyegét, amely minden egyebet háttérbe szorít. Ennek ellenére, ami a katolikus életet illeti, ki kell emelni három eseményt, amelyek mutatják, hogy mennyire résen kell mindig lenni, és milyen nagy szükség van a katolikus szervezetekre.

1) Az egyik megyében a körzeti bíró sokat kellemetlenkedett a papoknak azzal, hogy hazafiatlansággal rágalmazta őket. 2) Tatán egy piarista atyát, a helyi piarista gimnázium tanárát azzal vádolták (egy kálvinista diák apja szerint), hogy az iskolában sértő szavakkal illette a magyar nemzetet.[32] A helyi csendőrfőnök parancsára rögtön elfogták – hallatlan! –, és Tatáról Győrbe kísérték, hogy a bíró elé vezessék.[33] 3) Debrecenben, a kálvinisták fellegvárában, ahol ők többségben vannak, illegálisan egy krematóriumot építettek; ez volna az első ilyen létesítmény, és állítólag a napokban avatták fel.

Ez a három eset határozott reakciót váltott ki a katolikusok körében, akik számos gyűlésen tiltakoztak és interpelláltak a parlamentben. A kormány helyesen cselekedett és helyt adott a katolikusok jogos tiltakozásának, a hamvasztás ellenzését viszont kifogásolták a protestánsok, legalábbis hivatalos képviselőik, ún. püspökeik, akik mellette nyilatkoztak. A katolikus püspökök a hercegprímás őeminenciája bölcs irányításával rendes márciusi konferenciájukon világosan állást foglaltak a három esettel kapcsolatban, és jól átgondolt tiltakozással fordultak a belügyminiszterhez, ami nyilván nem maradt és nem is marad hatástalan.

Sajnos, annak ellenére, hogy a lakosság jó kétharmada katolikus, a protestánsoknak nagy befolyásuk van Magyarországon, nagyobb, mint amekkorát számarányuk lehetővé tenne számukra. Tegyük hozzá, hogy a zsidók (a lakosság egyhatoda) nagyon erősek gazdasági téren és a sajtóban is, így még jobban érthető, milyen nehéz küzdelmet folytatnak a katolikusok és mennyire szükség van a szerveződésükre. Annál is inkább, mert a szocialista veszély fenyegetése nem múlt el, sőt, napról napra nő a munkanélküliség és a gazdasági bajok miatt, ami nagyon kedvező talaja mindenféle felforgató tevékenységnek.

Mint mondtam, a három eset ugyan nem végződött rosszul, akár hasznosak is lehettek a katolikusok és a püspökök éberségének fokozása szempontjából, mégis figyelemre méltó tünetek, annál is inkább, mert a nagyon közeli jövőben megváltozik a választási törvény: jelentős mértékben csökkenni fog a kormány és a nagybirtokosok befolyása a választásokon, mivel bevezetik a titkos szavazást vidéken is, ennélfogva erősebbek lesz-

32 Polcsik Lénárd piarista tanár a VI. osztály angol óráján a fiúk rendetlen viselkedésére a következő kijelentést tette: „Ázsiai magyar csürhe!... Ilyeneknek nem kell revízió!". Néhány szülő nemzetgyalázással vádolta meg és peres eljárás indult ellene. Lásd: *Komárommegyei Hírlap,* 1932. március 5. 3. old., továbbá 1932. március 15. 2. old.

33 Az eljárás a belügyminiszterig jutott, aki a megvádolt piarista tanárt fölmentette, a csendőrparancsnokot pedig áthelyeztette. *Komárommegyei Hírlap,* 1932. március 19. 2. old.

nek a parlamentben a baloldali pártok, úgyhogy még keményebb és makacsabb küzdelemre lehet számítani.

Istennek hála, a katolikusoknál sokat ígérő fellendülés észlelhető, különösen a tanulóifjúság körében, és mind a világi, mind a szerzetes papság jobban érzi, mint azelőtt, hogy szükség van a szerveződésre, dolgozni kell a vallás és a nevelés területén, és még jobban kell közeledni a tömegekhez. Mindez reményt ad arra, hogy a jövő nem találja felkészületlenül a katolikusokat lelkiismeretük szent jogainak védelmezésében, még ha – tegyük fel – a legrosszabbul alakulnának is a dolgok, ami a legkevésbé valószínű.

13
MAGYARORSZÁG POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI HELYZETE

Angelo Rotta nuncius 6185/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Budapest, 1932. június 22.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1876/32

Gépelt tisztázat, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 39rv-40rv

Beérkezés iktatószáma: 1878/32[34]

Nem tartom fölöslegesnek, hogy néhány szót szóljak Magyarország politikai és társadalmi helyzetéről a jelenlegi igen nehéz időszakban.

Istennek hála, a tél különösebb rendbontások nélkül telt el. A magyar nép nyugodt és vallásos lelkülete, a szenvedők megsegítésére hozott különböző intézkedések – köztük előkelő helyen a katolikusok által a püspökök biztatására végzett karitatív munka – lehetővé tették, hogy súlyos megrázkódtatások nélkül teljen el a fenyegető téli időszak a Szocialista Párt nyílt hadakozása és a kommunisták alattomosabb – mert leplezett – mesterkedése ellenére. De a nehézségek változatlanul nagyon súlyosak, és ha csökkent is a munkanélküliség, még mindig megdöbbentő mértékű. A következő termés bőségesnek ígérkezik, de itt meg az alacsony árak és a bizonytalan export okoznak súlyos gondokat. Magyarország mint termelő nem tudja mesterségesen – mint például Olaszország a vámokkal – jövedelmező belső áron tartani a gabonát, ezért az ára annyira leesik, hogy nem elegendő sem a költségekre, sem a magas adókra.

A gazdaság kritikus állapota tükröződik a politikai életben is. A kormánynak minimumra kellett csökkentenie a költségvetést, és innen-onnan meg is nyirbálta. Igaz ugyan, hogy – egyebek között – új adókkal megteremtette a költségvetési egyensúlyt, és legalább belföldön megmentette a valuta értékét, megakadályozva ezzel az inflációt, de a különböző társadalmi osztályokban nagy elégedetlenséget keltettek mind a kivetett magasabb adóterhek, mind pedig a bérek, illetve a bevételek csökkenése. Ez a rossz hangulat oka. Magában a kormánypártban – az ún. Egységes Pártban – ellenzékieskedés ütötte fel a fejét, a kormánnyal szemben rosszindulatú csoportok vagy társaságok alakulnak, ezért sokan közeli válságot jósolnak. Károlyi gróf, a miniszterelnök nagyon ingerült a dolgok

34 A jelentés érkezésének nyugtázása 1932. július 20-án kelt, ikt. sz. 1878/32. Lásd AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 1, f. 19r. Nunciatúra száma: 6252/32.

ilyetén állása miatt. Ő, akit nem ambíció vezérelt, hanem csupán kötelességérzetből vette magára a hatalom nehéz keresztjét, most választás elé állítja az embereket: vagy jó szívvel támogatják, vagy lemond. Az utóbbi esetben, azt beszélik, bizonyos Ráday Gedeon* lenne az utóda, aki protestáns, régi ember a politikában, és Bethlen közeli barátja. Az a hír járja, hogy a parlamenti ülésszak végén – vagyis rövid idő múlva – terítékre kerül a kérdés, és dönteni fognak.

Úgy tűnik, hogy itt, Magyarországon Hitler mozgalma nem talál nagyon kedvező talajra. Már régóta létezik ugyan egy jellegzetesen antiszemita beállítottságú, nacionalista irányzat, amelynek vezetője a honvédelmi miniszter, Gömbös altábornagy,[35] de eddig háttérbe húzódott. Egy héttel ezelőtt egy képviselő fekete ingben, Hitler-bajusszal jelent meg a parlamentben, és bejelentette a Nemzetiszocialista Párt megalakulását. A hitleri program pontjait fogalmazta át, és körülírással igyekezett kerülni az antiszemitizmus túlságos hangsúlyozását; azt mondta, hogy a földtulajdont csak azoknak kellene fenntartani, akik turáni vagy árja származásúak. A dolgot nem vették komolyan.

A parlamenti ülésszak során az ellenzéki pártok, mindenekelőtt a szocialisták szünet nélkül és hevesen támadták a kormányt epés megjegyzések kíséretében, és a minden beszédben visszatérő refrén – mint Karthágó elpusztításáé – az volt, hogy radikálisan meg kell változtatni a jelenleg hatályos választási törvényt, különösen is a kisvárosokban és a falvakban még szokásos, kiáltóan ellentmondásos nyílt szavazást kell eltörölni. A törvény valóban tarthatatlan úgy, ahogy most van, és Károlyi gróf, a miniszterelnök is megerősítette, hogy a következő választásokat nem a jelenlegi törvény szerint fogják lebonyolítani, de az ellenzék azonnal akarja a módosítást, hogy máris elindíthassa az új választásokat, amit azonban a kormány nem akar, mert *maiora premunt.*[36]

A rendkívül súlyos gazdasági nehézségek, akárcsak az ellenzékiségből fakadó nyilvánvaló előny a propagandában, nagy lendületet adnak az ellenzéki pártoknak, és felbátorítják őket. A szocialisták messzemenően ki is használják ezt egy nagyszabású kampány folytatására vidéken is, egyelőre azonban nem sok eredménnyel. Ennek ellenére persze ébernek kell lenni azért is, mert a kommunisták sokféleképpen igyekeznek beszivárogni, de erre majd akkor szeretnék visszatérni, amikor majd kitölthetem a témával kapcsolatban nekem küldött kérdőívet. Még várnom kell, hogy biztos adataim legyenek.

Ennyit röviden a politikai és a társadalmi élet jelenlegi állapotáról ebben az országban, ahol még mindig elevenek a szerencsétlen trianoni szerződés okozta sebek; a magyar nép ebben látja jelenlegi válságának egyik fő okát.

35 Az olasz eredeti tábornoknak tartja.

36 Latin. Szó szerint: „nagyobb dolgok szorítanak”, azaz vannak fontosabb és sürgősebb dolgok (K.E.)

14
MEGOLDÓDOTT A MAGYAR KIRÁLYVÁLSÁG

Angelo Rotta nuncius 6205/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. július 1.[37]
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 43r (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 1, f. 18r

Amint már június 22-i, 6185/32. sz. jelentésemben beszámoltam,[38] kormányválság volt várható. És valóban, négy nappal ezelőtt a miniszterelnök őexcellenciája benyújtotta a kormány lemondását a kormányzó őfőméltóságának, csak ő nem fogadta el. Egyébként a miniszterelnököt nagyon elismerő levélben válaszolt. Az Egységes Párt, vagyis a kormánypárt, akinek ingadozó magatartása a válság első kiváltó oka volt, Bethlen gróf felszólalása után ünnepélyes gyűlésen erősítette meg teljes bizalmát Károlyiban. A válság tehát elmaradt, ami a legjobb megoldás. Politikai körökben a hír jó benyomást keltett annál is inkább, mert az utódlás nagyon nehéz lett volna, tekintettel arra is, hogy a mostani vészterhes időkben nemcsak Magyarország van igen kényes gazdasági és politikai helyzetben, hanem más nemzetek is.

15
A KORMÁNY LEMONDÁSA

Giuseppe Sette[39] nunciatúrai titkár, ideiglenes ügyvivő 6358/32 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak[40]
Budapest, 1932. szeptember 23.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 2836/32
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 46rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, ff. 27r-28r

Tegnapi, 16. sz. jelentésemet[41] folytatva, sietek alázatosan közölni Eminenciáddal azokat a híreket, amelyekhez eddig hozzá tudtam jutni a kormány lemondásával kapcsolatban.

A Károlyi-kormány f. hó 20-án este nyújtotta be a lemondását, amelyet másnap adtak át a kormányzó Őfőméltóságának, aki azt elfogadta, de csak késő este hozták nyilvánosságra. A lemondás senkinek sem okozott meglepetést, mivel már régóta kormányválságról beszéltek.

---

37 A jelentés érkezésének nyugtázása 1932. július 20-án kelt, ikt. sz. 1878/32. Lásd AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 1, f. 19r. Nunciatúra száma: 6252/32.

38 Lásd fentebb, 64. l.

39 Don Giuseppe Sette pápai titkos kamarás rövid ideig, 1932. évben kapott beosztást Budapestre, majd ugyanebben az évben a berlini apostoli nunciatúrára helyezték át.

40 A jelentés érkezésének nyugtázása 1932. szeptember 27-én kelt, ikt. sz. 2836/32, lásd tisztázatát: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 29r és fogalmazványát: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 48r.

41 Kötetünkben nem közöljük.

Ugyanis úgy tűnt, hogy a kormány nem elég erélyes és aktív egy szilárd és népszerű gazdasági program egyre sürgetőbb megvalósításában, amellyel valahogy kezelni tudná a mind súlyosabb és fenyegetőbb gazdasági válságot. A programmal kapcsolatos különböző kérdésekben az utolsó üléseken egyre élesebb nézetkülönbségek támadtak az Egységes Párt és a kormány között. A kormány nem fogadta el a párt többségének, különösen az agrárcsoportnak a követeléseit az alábbi területeken: a) a külföldi adósságok rendezése, b) a belső hitelek átvétele az agrárreform miatt, c) kamatcsökkentés, d) a munkanélküliek segélyezése az államháztartási mérleg megváltoztatása nélkül. A kormány, miután látta, hogy elvesztette az Egységes Párt bizalmát, amely mint egyetlen többségi párt a támasza volt, lemondott.

Ami az új kormányt illeti, még nem lehet tudni semmit. A kormányzóval folytatott megbeszélés során Károlyi gróf nem vállalta új kormány alakítását, és kijelentette, hogy vissza óhajt vonulni a politikai élettől. Mondják, hogy esetleg visszatér a kálvinista Bethlen gróf, mások egyre Zsitvay Tibor Úr nevét emlegetik, aki kiváló katolikus, megint mások az evangélikus Gömbös Gyula Urat, de pontosan semmit nem lehet tudni.

16
AZ ÚJ KORMÁNY MEGALAKULÁSA

Giuseppe Sette nunciatúrai titkár, ideiglenes ügyvivő 6380/32 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. október 6.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3039/32
Tisztázat, gépírás, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 49rv
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, ff. 30rv

Szerencsésen megoldódott a Károlyi gróf lemondásával kialakult kormányválság, amelyről a nunciatúra szeptember 23-án kelt, 6358. sz. jelentésében[42] tisztelettel tájékoztatta Eminenciádat.

Az új kormány összetétele a következő:
miniszterelnök: Gömbös Gyula,
külügyminiszter: Puky András,*
belügyminiszter: Keresztes-Fischer Ferenc,
igazságügy-miniszter: Lázár Andor,*
pénzügyminiszter: Imrédy Béla,
földművelésügyi miniszter: Kállay Miklós,*
kereskedelmi miniszter: Fabinyi Tihamér,*
honvédelmi miniszter: Gömbös Gyula,
vallás- és közoktatásügyi miniszter: Hóman Bálint*.

Az új kormány négy tagja nem katolikus: Gömbös (evangélikus), Lázár (református), Puky (református), Fabinyi (evangélikus).

42 Lásd fentebb, 66. l.

A Károlyi-kormányból csak ketten maradnak az új kormányban: Gömbös és Keresztes-Fischer. Az új miniszterelnök már megtartotta programbeszédét, amelyben – előrebocsátva, hogy nagyon számít az Egységes Párt támogatására, de pártdiktatúra nélkül, és megbékélést óhajt a felekezetek között – megerősítette, hogy nem kíván változtatni a külpolitikán; különös lelkesedéssel hangsúlyozta az olasz–magyar politikai és kereskedelmi kapcsolatokat, kifejtette, hogy javítani kívánja a szomszédos államokkal fennálló viszonyokat, és kiemelte, hogy békés eszközökkel sürgősen cselekedni kell a békeszerződés felülvizsgálata érdekében. Belpolitikai vonatkozásban megerősítette, hogy az államháztartás egyensúlyának helyreállítására fog törekedni, ezért a maximális takarékosság elvét követi, garantálja a magyar fizetőeszköz stabilizálását, és javasolja, hogy a munkanélküliek helyzetén segélyek helyett munkahelyek teremtésével könnyítsenek.

17
LÁTOGATÁS A KORMÁNYFŐNÉL

Angelo Rotta nuncius 6419/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. október 29.[43]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3243/32
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 51rv

Miután szabadságomról visszatértem Budapestre, kihallgatást kértem az új kormányfőtől, Gömbös tábornoktól [sic!], hogy tiszteletemet fejezzem ki és személyesen is megismerjem. Ő azonban tudatta velem, hogy először ő szeretne jönni hozzám, így f. hó 24-én látogatást tett nálam, amit én tegnap viszonoztam.

A légkör nagyon szívélyes volt, a kormányfő kifejezte, hogy a maga részéről mennyire csodálja a katolikus egyház szervezetét, és mennyire sajnálja a vallási megosztottságot, amely Magyarországon érzékelhető. Örült annak, hogy – amint a Szentszék magyar követétől értesült – a programbeszéde olyan jó fogadtatásra talált a hit és az erkölcs elveihez való visszatérés szükségességére mint válságkezelésre tett utalások miatt, hiszen a válság háttere nem csak gazdasági. Azt is mondta, hogy római útja alkalmával nem fogja elmulasztani, hogy kihallgatást kérjen a Szentatyától és Eminenciádtól, és örül annak is, hogy németül beszélgethet a Szentatyával és Eminenciáddal, mivel nem tud franciául. Nyíltsága és szívélyessége jó benyomást kelt, nagyon energikus ember.

A találkozónkról tudósító újságok kiemelték, hogy én tettem viszontlátogatást. Nincs kizárva, hogy ebben a gesztusban politikai célzat is van, vagyis az a hátsó szándék, hogy egy kis örömet szerezzenek a katolikusoknak, akiket nyilván nem lelkesít a túlságos jóindulat, amelyet a protestánsok élveznek a politikai életben.

43 A jelentés érkezésének nyugtázása 1932. november 11-én kelt, ikt. sz. 3243/32. Lásd AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 48r. N. Nunz. 6454/32. Fogalmazványa: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 53r.

18
AZ EGYHÁZI JAVAKKAL KAPCSOLATOS SZERZŐDÉSKÖTÉS JOGA

Angelo Rotta nuncius 6428/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. november 1.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3260/32
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 9rv

913 – 1927. aug. 17.
„Pro gratia" ugyanazokkal a feltételekkel
Előzmények[44]

A hercegprímás őeminenciája a Magyar Királyság valamennyi megyéspüspöke nevében kéri a nunciatúrától, hogy újítsa meg és hirdesse ki az egyházi javakkal kapcsolatos szerződéskötés jogát, amelyet öt évre kapott Mons. Cesare Orsenigo apostoli nuncius őexcellenciája 1927. szeptember 12-i rendeletével, különleges apostoli megbízás alapján, eminenciás bíboros államtitkár 1927. szeptember 6-i, 88. sz. utasítására.

A jogot tíz évre kérik, mint a háború előtt volt, amikor azt közvetlenül az államtitkárság adományozta (maguknak) a megyéspüspököknek a hercegprímás őeminenciája szavai szerint.

Mivel az 1927-ben tapasztalt nehézségek nem szűntek meg, alázatosan kérem Eminenciádat, hogy ha és amennyiben jónak látja, szíveskedjen elérni számomra egy új apostoli megbízást a fenti jog tíz évre szóló meghosszabbítására, amint kiváló elődöm rendeletében áll:

„Facultatem *ad decennium* omnibus Ordinaris Regni Hungarici permittendi, in ordine ad praescripta Canonis 1530. §1. n.3., celebrationem contractum bonorum ecclesiasticorum, sive agatur de rebus alienandis, sive de bonis oppignorandis vel hypotecae nomini obligandis, sive de aere alieno contrahendo, etiam si contractus excedat valorem triginta millium libellarum seu francorum, prout in Can. 1532. §1. n.1. et n.2., eisdem conditionibus servatis – et quidem sun poena invaliditatis – quae requiruntur pro contractibus minoribus ad normam Can. 1532. §3., seu dummodo accesserit pro unoquoque casu consensus tum Capituli cathedralis, tum Consilii administrationis, tum eorum quorum interest; et sine praejudicio ceterarum solemnitatum quae a Jure requiruntur."[45]

---

44 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.

45 1937. június 5-én az engedély meghosszabbítása. Ennek szövege: „Mivel változatlanul fennállnak azok az okok, amelyek az előző engedélyeket indokolták, a Szentatya kegyeskedett jóindulatúan, »pro gratia« elbírálni a magyar püspöki kar kérését ugyanazokkal a feltételekkel, tehát öt évre. Excellenciád szíveskedjen majd időben megküldeni nekem annak a dokumentumnak a másolatát, amelyet a tárgyban szerkeszteni fog, hogy tájékoztathassam róla a Szent Zsinati Kongregációt. Azoknak a kellemetlenségeknek az elkerülése érdekében, amelyektől Excellenciád tart a nem megfelelő egyházmegyei igazgatás ott már többször észlelt hibája miatt, felhatalmazzuk, hogy a szóban forgó fakultás meghosszabbítását a megyéspüspökök körében szabályozó feltételek közé iktassa be a dekrétumba, amely ezt a jogot meghosszabbítja, vele egyben a hercegprímás Őeminenciája előzetes hozzájárulását is." – Eugenio Pacelli bíboros államtitkár utasítása Angelo Rotta nunciusnak. Három fogalmazvány, gépírás, aláírás hiányzik, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 22rv, 24rv, 25r-28r. N. Prot. 2030/37. – Rotta ilymódon dekrétumot adott ki a magyarországi ordináriusok számára, amely engedélyezte a kért meghatalmazást az

19
A MINISZTERELNÖK RÓMAI LÁTOGATÁSA

Angelo Rotta nuncius 6460/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. november 15.[46]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3437/32
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 54rv
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 49r

A miniszterelnök olaszországi útja természetesen nagyon jó sajtót kapott. Az újságok hosszasan beszámolnak az utazás minden részletéről, a Gömbös őexcellenciája által tett látogatásokról, és a kommentárok bizonyos optimizmust sugallnak a gyakorlati eredmények tekintetében. Bőségesen tárgyalják a Szentatya audienciáját is, és nem mulasztják el kiemelni, milyen nagy örömmel töltötte el a miniszterelnököt a Legfőbb Főpásztor kifinomult jósága és a szívélyes fogadtatás, amelyben részesítették.

Hazaérkezése estéjén látogatást tettem a külügyminiszternél, és megragadtam az alkalmat, hogy néhány közvetlen benyomást szerezzek. A külügyminiszter megerősítette, hogy őexcellenciája valóban el volt ragadtatva[47] a vatikáni látogatástól, és mély benyomásokkal tért haza. Erről más forrásból is megbizonyosodtam.

Reméljük, hogy a Szentatya áldása az isteni oltalom előjele egész Magyarország számára.

20
A MINISZTERELNÖK LÁTOGATÁSA A SZENTATYÁNÁL

Angelo Rotta nuncius 6584/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. november 22.[48]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3485/32
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 59rv

Hivatkozva 6460/32. sz. jelentésemre,[49] amelyben tisztelettel beszámoltam Gömbös miniszterelnök őexcellenciájának a Szentatyánál tett látogatásával kapcsolatos benyomása-

---

egyházi javakkal kapcsolatos szerződések aláírására,lásd 1937. július 2-án kelt 443/37 ikt. sz. jelentését (N. Prot. AA.EE.SS. 2770/37), lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 29rv, melyhez csatolta a dekrétum másolatát: ff. 31rv.

46 A jelentés vételének nyugtázása 1932. november 22-i dátummal, ikt. sz. 3260/32, lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 58r.

47 A jelentésben itt németül: „entzückt".

48 „A Legfőbb Főpásztor, akinek tudomására hoztam a benne foglalt híreket, nagy örömmel fogadta, hogy a miniszterelnök úr mély benyomást szerzett az audiencián. Méltóztatott azonban mosolyogva megjegyezni, hogy 'a Szentatya nem a magyar kenyérről beszélt, hanem a jó fajta, gyönyörű magyar lovakról.' " A jelentés vételének 1932. november 28-én kelt nyugtázásából, ikt. száma: 3485/32, tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 51r. Nunciatúra száma: 6606/32, fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 62r.

49 Lásd az előző dokumentumot.

iról, kötelességemnek tartom, hogy másolatban megküldjem Eminenciádnak azt az újságcikket, amely magának a miniszterelnöknek a parlament külügyi bizottsága előtt tett nyilatkozatát közli legutóbbi olaszországi útjáról, beleértve a Szentatyánál tett látogatását is.

Csak egy pontatlanságot szeretnék megjegyezni: a miniszterelnök azt mondta, hogy Magyarországon a katolikusok aránya 64%, ami igaz, ha csak a római szertartású katolikusokat számítjuk, de ha hozzátesszük – amint hozzá is kell tenni – a görög szertartás követőit, ez a szám meghaladja a 67%-ot.

A (szintén protestáns) kereskedelmi miniszter, akivel néhány napja beszélgettem, először is a nagy tisztelet hangján teljes mértékben megerősítette, hogy a miniszterelnökben mély benyomást hagyott a Szentatyánál tett látogatása, és nagy örömmel mesélte nekem, hogy Őszentsége, mint mondta, magyar kenyeret szokott enni, és nagyon finomnak találja.

Közben Gömbös őexcellenciája nagyon tevékeny, és, úgy látszik, kezd teret nyerni.

21
EGYHÁZI JAVAK

Angelo Rotta nuncius 6597/32 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1932. november 30.[50]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3628/32
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 63rv-64r

Beérkezés iktatószáma: 451/33

Jónak látom elküldeni Eminenciádnak a *Pester Lloyd* csatolt cikkét. Ez zsidó szellemiségű, tekintélyes liberális napilap, a cikk címe: *Catholicismus und Liberalismus,* ami önmagában jelzés értékű lehet.

Ez a furcsa cikk, közvetve, gyanús dicséretek és nyilvánvaló tévedések között arra a következtetésre jut, hogy az itt széles körben elterjedt nagybirtokot fel kell darabolni: az olvasó megérti, hogy az egyházi javak kérdésére való reagálásról van szó. Azért mondom, hogy a cikk jelzés értékű lehet, mert Károlyi Imre gróf már a múlt évben kiadott egy könyvet ezzel kapcsolatban, amely nagy visszhangot keltett (vö. 5713/31. sz., 1931. november 27-i jelentésemmel);[51] sőt, most az új miniszterelnök, Gömbös őexcellenciája így fejezi ki magát Nemzeti Munkaterve[52] 51. pontjában: „A tulajdon egészséges elosztásának érdekében telepítési politikát fogunk kezdeményezni és igyekezni megvalósítani. Erőfeszítéseink közben a nemzet magasabb érdekeit tartjuk szem előtt, gondunk lesz arra, hogy a termelés folyamatossága és minősége ne szenvedjen csorbát." És az 52. pontban: „A telepítési politika céljából egy telepítési alapot kívánunk létrehozni az állam elővásárlási jogával élve." Kissé rejtélyes szavak ezek, az érdekelt körökben riadalmat keltenek,

50 A jelentés vételének nyugtázása 1933. február 18-i dátummal, ikt. sz. 451/33, lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 70r.

51 Lásd fentebb, 58. l.

52 A jelentésben csak: „programja".

mert nem lehet másképp magyarázni az ilyen belső telepítést, mint a nagy földbirtokok felparcellázásával. Másrészt úgy látszik, hogy maga a miniszterelnök, aki személyesen tart szónoki körutakat vidéken, szeretné magához vonzani a földműveseket és a kisbirtokosokat egy olyan programmal, amely megnyeri a rokonszenvüket. Mindezekből a megnyilvánulásokból logikusan következik, hogy az egyházi javak kérdése hamarosan talán végzetes aktualitássá válik: reméljük, hogy ebben az esetben olyan megoldás születik, amely – ami a lényeget illeti – megkíméli az egyház jogait.

Ennyit tartottam szükségesnek tájékoztatásul Eminenciád tudomására hozni.

1933

22
APPONYI GRÓF HALÁLA

Angelo Rotta nuncius 6796/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. február 8.[53]
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 68rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 7rv

Amint f. hó 7-i, 6794/33. sz. jelentésemben utaltam rá,[54] már minden remény elveszettnek tekinthető gróf Apponyi Albert őexcellenciája felgyógyulását illetően. És valóban, tegnap 16 óra 20 perckor Genfben meghalt, miután világos tudattal magához vette a saját maga által kért szentségeket. Nem táviratoztam meg Eminenciádnak a hírt, mert az újságok bizonyosan megelőztek volna.

Amint értesültem a dologról, gyásztáviratot küldtem Genfbe az özvegynek a magam nevében.

Itt nagy hatása volt a hírnek, mert az elhunyt nagy tiszteletben álló személyiség volt, mi több, valóságos hódolat övezte egyeneslelkűségéért és lángoló hazaszeretetéért; a magyar gondolat élő szimbóluma és fáradhatatlan hőse volt. Távozásával a legitimistákat is súlyos veszteség érte, akik vezérüknek tekintették, legalábbis eszmei síkon.

A holttestet f. hó 11-én, szombaton délelőtt fogják Budapestre szállítani. Vasárnap és hétfőn a Parlament nagytermében fogják felravatalozni, és kedden ugyanott lesz a halott búcsúztatása, majd ünnepélyesen a temetés helyszínére viszik.

A kormány, aki az elhunytat – nem ok nélkül – Magyarország büszkeségének tekinti, természetesen nemzeti gyász jelleget fog adni a temetési szertartásnak.

23
APPONYI GRÓF TEMETÉSE

Angelo Rotta nuncius 6819/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. február 14.
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 73rv-74r (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 14rv-15r

Ma volt a köztiszteletben álló gróf Apponyi Albert ünnepélyes temetése, amely rendkívül impozánsnak bizonyult. A Parlament ravatalozóvá alakított kupolatermében 10 órakor megjelent a kormányzó őfőméltósága, a főhercegek, valamennyi miniszter, a püspöki kar és a diplomáciai testület tagjai, a legmagasabb állami tisztségek viselői, számos város és különböző intézmények képviselői. A hercegprímás őeminenciája szentelte be az elhunytat a központi szeminárium *Scuola Cantorum*a által csodálatosan előadott gregorián

53 A jelentés vételének nyugtázása 1933. február 18-i dátummal, ikt. sz. 451/33, lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 70r.

54 Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 71rv.

ének kíséretében. A szertartás után csak a miniszterelnök, Gömbös őexcellenciája mondott beszédet, amelyben igazán keresztényi hangon emlékezett az elhunytra.

A maga egyszerűségében és méltóságában ünnepélyes mise után a holttestet fényes kísérettel szállították a Parlamentből a koronázótemplomba – a budai hegyre –, ahol Mons. Mikes szombathelyi püspök végezte a temetési szertartást, ezt követően temették el az altemplomban. Holnap, szerdán ugyanott ünnepélyes gyászmisét mond a hercegprímás őeminenciája az összes tekintélyes személyiség jelenlétében a nagy halott áldott lelkének üdvéért.[55]

Nagy halottról beszélek, mert gróf Apponyi Albert valóban nagy volt minden téren: a nemzetközi politikában az egyik legjelentősebb személyiségnek számított, nagy volt intellektuális vonatkozásban, kitűnt éles elméjével, szónoki képességeivel, széles körű műveltségével és szellemi frisseségével idős korában is. Nagy katolikus is volt, ezért halála súlyos csapás a magyar katolikusok számára. Igaz, hogy a közéletben, amikor miniszter volt, nem hagyott mély nyomokat maga után. Inkább töprengő szellem volt, jobban vonzotta a tanulás, mint a gyakorlati élet vagy a szervezés, és a korabeli uralkodó liberális hangulat alól sem tudta kivonni magát, bár ugyanakkor tiszteletet is tudott kelteni, hiszen magánéletében a mély vallásosság, az egyeneslelkűség és a szigorú erkölcsök mintaképe volt. Soha nem mulasztotta el, hogy szavával és értékes példájával hozzájáruljon a vallásos közélethez is: legutóbb is jó szívvel elfogadta az *ACTIO CATHOLICA* elnöki tisztét, és kötelességének érezte, hogy ebben a minőségében jelen legyen az elnökségi ülésen néhány nappal utolsó genfi útja előtt.

Úgyhogy halálát mélyen gyászolják a katolikusok Magyarországon, mert Apponyi gróf azzal a tekintéllyel, amelyre kiváló adottságai és forró, ugyanakkor méltóságteljes hazaszeretete okán szert tett, tiszteletet tudott ébreszteni a saját hite iránt, magasra tartotta a katolicizmus zászlaját ebben a környezetben, ahol, sajnos, nagy befolyása van a protestantizmusnak, amely szinte úgy akar feltűnni, mint a nemzeti művelődés és a magyar haza legtekintélyesebb védelmezője. Isten adjon örök békességet az elhunyt kiváló férfi lelkének.

Nyilvánosságra hoztam a hírt, hogy Eminenciád megbízott Őszentsége legkegyelmesebb részvétének közvetítésével az özvegy felé; nagyon jó visszhangja volt.

24
POLITIKAI ÉS VALLÁSI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 6906/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. március 11.[56]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1035/33

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 77rv-78rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 21rv-22rv

A politikai és a vallási életben Magyarországon az év első hónapjaiban nem történt semmi fontos esemény, amelyet érdemes lenne külön kiemelni.

55 A fordításnál figyelembe vettük a következő tanulmányt: Miklós Gábor: Gróf Apponyi Albert halála és temetése, in: *Belvedere meridionale* 2008/XX. 3–4. sz. 4–16.

56 A jelentés vételének nyugtázása 1933. április 15-i dátummal, ikt. sz. 1035/33, lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 79r.

A gazdasági nehézségek nem enyhülnek. Annyira, hogy a munkavállalók bérének csökkentésével és az adófizetők megterhelésével kell az államháztartás hiányával szembeszállni, ha ez egyáltalán lehetséges. Mindez kellemetlen a kormány és a miniszterelnök számára, aki apadni látja maga körül a hatalomra kerülésekor sokakban ébredt bizalmat. De mit is lehetett tőle józanul remélni a világválság nehéz éveiben? A külföldi hitelezők konzorciumánál elérte, hogy engedélyezzék 15 millió pengő kölcsön felvételét az itt fekvő összegen felül, amely a külföldi adósságok *felfüggesztett* kamatainak felel meg; és most tárgyalnak a parlamentben 50 millió pengő belső kölcsön engedélyezéséről, amit a kormánytól közmunkákra kérnek, és ami a munkanélküliség csökkentését is szolgálná.

Hála Istennek, a tél különösebb zavargások nélkül telt el. A hatóságok és a magánszemélyek által megszervezett gondoskodás – jelentősége és hatékonysága miatt meg kell említeni a katolikus *Caritas* intézményét – lehetővé tette sok nyomorúság enyhítését, és a viszonylag enyhe évszak is könnyített a helyzeten; annyira, hogy azt lehet mondani, Magyarország a Duna-medence egyik legnyugodtabb országa.

A kormány ellenzéke, amelynek képviselői a baloldali pártokból kerülnek ki, változatlanul kemény; a gazdasági nehézségeket és a választási törvény hiányosságait arra használja fel, hogy heves kampányt indítson a kormány ellen. Különösen agresszívnek látszik vidéken a kisgazdák pártja, amelynek nincs világos programja, ugyanakkor épp azért érvényesül, mert az agrárelem szószólója, akit különösen is sújt a jelenlegi válság.

A Keresztény Szociális Párt jóindulatú semlegességet tanúsít a kormány iránt, de mintha erős emberek hiányában, a gyenge kezdeményezőképesség és szervezőkészség miatt irányt vesztett volna.

A kormányt a Nemzeti Egységpárt támogatja, amely csaknem a parlament kétharmadát tömöríti. Különféle irányzatok vannak benne jelen, a kohéziót csak a miniszterelnök személyes befolyása tartja fenn, aki a párt vezetője is. De azt hiszem, hogy a választási törvény esetleges módosítása, különösen a titkos szavazás bevezetése vidéken is, amit az ellenzék szinte mindennap követel, és amit a kormány legutóbb meg is ígért, érzékelhető elmozdulásokhoz fog vezetni a parlamenti szektorokban, bár nem fogja megváltoztatni az általános képet.

A kommunisták nem tudnak számottevő hatást gyakorolni, mert a szervezetük be van tiltva, de fű alatt nagy elszántsággal dolgoznak; szerencsére a rendőrség közelről figyeli őket, és gyakran rajtaüt a pártsejteken, a tagjait bíróság elé állítja és a szervezetet feloszlatja.

Valláspolitikai téren nincs különösebb esemény. Gömbös őexcellenciája változatlanul szeretne jó kapcsolatban maradni a katolikusokkal: néhány nappal ezelőtt Esztergomban tisztelgő látogatást tett a hercegprímásnál, aki ott tartotta ebédre, és a találkozó nagyon szívélyes légkörben zajlott.

Őeminenciája f. hó 8-án Budapesten volt, de másnap el is utazott. Ez alkalommal Habsburg József Ferenc (József főherceg fia) és Anna szász főhercegnő* fiát keresztelte meg.[57] Ez a negyedik gyermekük, de az első fiú, ezért a keresztelőnek nagyon ünnepélyes keretet adtak. Őeminenciája még aznap megtartotta az egyetemen első előadását a három közül, amelyeket a kánonjog kodifikációjának szentel a római és a keleti egyházakban; a másik két előadásra e hó 16-án és 23-án kerül sor. A jogi kar meghívásának tesz eleget. Az előadás igazi esemény volt. Özönlöttek az egyetemi tanárok, ügyvédek, bírók, joghall-

57 József Árpád főherceget (1933–2017).

gatók és a tudományos élet neves személyiségei. A terem zsúfolásig megtelt, a környező folyosók is tömve voltak. Az előadás végén egy joghallgató latinul mondott köszönetet őeminenciájának.

Amikor találkoztunk, beszélgettünk Albert főherceg* házasságáról is. Őeminenciája megerősítette, amit már írtam 6877/33. sz. jelentésemben,[58] vagyis hogy szeretné, ha az ügyet a legvégén Rómában tárgyalnák, ezért javasolni fogja az ügyvédnek a fellebbezést akkor is, ha a második ítélet kimondaná az érvénytelenítést.

A közelgő tavaszi püspöki konferenciával kapcsolatban, amelyet f. hó 22-én tartanak, azt mondta, hogy az Actio Catholicáról lesz szó, amely a püspöki kar által kiadott irányelvek szerint folytatja szervezőmunkáját a különböző egyházmegyékben; szó lesz továbbá, mondjuk így, gyakorlati természetű belső kérdésekről, bizonyos törvények alkalmazásáról, az iskolai támogatások elosztásáról stb.

Minden püspök beszélt a szentévről az egyházmegyékhez intézett körlevelekben. Sajnos, az általánosan rossz gazdasági körülmények és a külföldi valuta engedélyezésével kapcsolatos szigorú intézkedések sok embert fognak akadályozni abban, hogy Rómába jöjjenek zarándoklatra, bár szeretnének. Ennek ellenére azért lesz néhány zarándok.

25
A PÜSPÖKI KAR AD LIMINA[59] LÁTOGATÁSA

Angelo Rotta nuncius 7015/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Budapest, 1933. április 20.[60]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1720/33

Gépelt tisztázat, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 80rv-85r

Április 3-án kelt, 880/33. sz. nagyra becsült utasításának[61] megfelelően, amelyben értesít a SZENTATYA kívánságáról, hogy a két magyar apostoli kormányzó, a nagyváradi és a szatmári is jöjjön az ad limina látogatásra – eltekintve kinevezésük kánonjogi súlyától[62] –, kötelességem volt közölni a dolgot az érintettekkel. Mindketten válaszoltak, megköszönték, és biztosítottak arról, hogy a SZENTATYA kívánságát híven teljesíteni fogják.

Ebből a hírből kiindulva bátorkodom hozzászólni a magyar püspökök ez évi ad limina látogatásához általánosságban, és néhány megjegyzést tenni, amelyek talán hasznosak lehetnek.

58 Kötetünkben nem közöljük.

59 „(az apostolok) küszöbéhez" (latin), vagyis Rómába, a Szentszékhez. A magasabb egyházi méltóságok számára előírás, hogy időnként ún. ad limina látogatást tegyenek a pápánál beszámolás céljából.

60 „A Magyar Püspöki Kar 'ad limina' látogatásakor ez az Államtitkárság, Excellenciád bölcs véleménye értelmében szívesen elidőzött volna a 7015. sz. jelentésben felvázolt különböző kérdéseken, de az excellenciás püspökök általában nagy sietséget mutattak azirán t, hogy visszatérjenek hazájukba, ezért nem volt lehetséges semmiféle eredményes tárgyalás." A jelentés vételének nyugtázásából 1933. június 23-i dátummal, 1720/33 ikt. sz. alatt. Tisztázatát lásd AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 36r; fogalmazványát: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 87r.

61 Kötetünkben nem közöljük.

62 A nuncius arra utal, hogy a szelt egyházmegyék magyarországi kormányzásával megbízott két kormányzó nem részesült szentszéki kinevezésben.

A magyar püspöki karban nincsenek markáns személyiségek, akik tudásukkal és szónoki képességeikkel kitűnnének. Ez alól kivételt képez a jogi tudománya miatt tisztelt hercegprímás és szónoki tehetsége miatt Mons. Glattfelder csanádi püspök, akit mindenki jó orátornak tart. Ami őeminenciáját illeti, a múlt hónapokban három előadást tartott a budapesti egyetemen a kánonjog kodifikációjáról, ami nagyszerűen szolgálta a téma jobb megvilágítását, és az előadónak is megszerezte a művelt réteg elismerését és tiszteletét. Mons. Glattfelder pedig egyenrangú partnere az ún. protestáns püspököknek,[63] akik között két vagy három igazán ügyes szónok van, és ezáltal bizonyos tekintélyt élveznek ebben az országban, ahol szeretnek sokat beszélni.

Úgy vettem észre, hogy a magyar püspökökben kevés az atyai érzület; a hívek és a papok is inkább tisztelik a püspököt, talán félnek is tőle, mintsem szeretnék. Ez a régi szellem maradványa, amikor a püspökök az udvarhoz tartozó nagyurak voltak, és nem ápoltak atyai viszonyt az alacsonyabb rangúakkal, amit pedig más országokban olyan kedvesen és hatásosan gyakorolnak. Most a szomorú gazdasági helyzet és a megváltozott légkör, remélem, jó hatással lesz ennek a mentalitásnak a változására, és bensőségesebbé válik a viszony magasabb és alacsonyabb rangúak között. Figyelembe kell azonban venni a magyar karaktert, amely nem olyan közlékeny, mint a latin, és a századokon át tartó, hosszú formálódása miatt szinte ösztönösen bizonyos tartózkodást tanúsít az alacsonyabb rangúakkal szemben, ami inkább kidomborítja, mintsem enyhítené a társadalmi különbségeket és távolságokat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy jobban átérzett és szélesebb körben gyakorolt pasztoráció ne győzné le ezt az akadályt is, és ne vinne több melegséget püspökök, papok és hívek viszonyába az atyai szeretet, ideértve a plébánosok és lelkivezetők kapcsolatát is lelki gyermekeikkel. Ezért ha inzisztálnánk ebben a kérdésben, amikor a püspökök majd Rómában lesznek, úgy vélem, nagyon hasznos dolgot cselekednénk. Ha már felvetettem ezt a kérdést, bátorkodom hozzátenni, hogy véleményem szerint az is nagyon előnyös lenne, ha a hercegprímás őeminenciáját rá lehetne venni, hogy jöjjön gyakrabban Esztergomból Budapestre – most az egyházmegye legnagyobb részét a főváros teszi ki –, hogy közelről jobban szemmel tarthassa a dolgokat, és intenzívebb kapcsolatot tarthasson fenn mind a papsággal, mind pedig a kormánnyal. Nyilván az lenne a legjobb, ha egyenesen áttenné rendes tartózkodási helyét Budapestre, de mivel ez történelmi okok és hagyományok miatt nagyon nehéz, őeminenciájának legalább gyakrabban kellene idejönnie, mint ahogy most teszi, mert látogatásai ritka, szinte futó alkalmak. A hercegprímásnak rendes kis lakása van Budapesten, persze szerényebb stílusú. Én is meg tudom érteni a hosszú tartózkodások során felmerülő gyakorlati nehézségeket, különösen ha két házat kellene vinnie, ami a jelenlegi szűkös anyagi körülmények között nagyon súlyos terhet jelentene, de – szerény véleményem szerint – legalább hetente egyszer, vagy téli időszakban legalább kéthetente Budapestre kellene jönnie. De az túlzás, hogy több mint egy hónap telik el anélkül, hogy idejönne, mint ez néhányszor már megtörtént, ami nyilván nem szolgál a főegyházmegye pasztorációjának javára. Esztergom és Budapest között kb. 50 km a távolság. Vasúton kényelmetlen az utazás, autóval viszont nagyon kényelmes, mert kitűnő az út.

63 Itt két szempont jelentkezik. Egyrészt a katolikus felfogás szerint a protestánsok püspökei nem tekinthetők püspököknek, mert hiányzik az apostoli szukcesszió és a római kinevezés vagy megerősítés. Másrészt a protestánsok maguk sem nevezik egyházi elöljáróikat püspöknek, csak a katolikusok analógiájára. A hazai gyakorlat a német nyelvhasználat nyomán terjedt el.

Azután úgy tűnik, hogy a püspökök kissé sommásan intézik a pasztorációs látogatásokat, mert a májusban és júniusban szokásos bérmáló körútjaikra korlátozódnak; ezért, azt hiszem, nem volna fölösleges megkérdezni tőlük, hogyan teremtenek alkalmat néhány jótékonysági felhívásra.

Ami a püspöki karban uralkodó általános szellemet illeti, azt kell mondanom, hogy, Istennek hála, valamennyi püspök római szellemben formálódott. Természetesen azok, akik sokáig ott éltek, jó példájukkal elöl járnak. Ebben a tekintetben meg kell említeni a buzgó váci püspököt, Mons. Hanauert.*

Személyes kapcsolataim a püspökökkel kitűnőek; csupán azt vettem észre, hogy némelyikük mintha félne a nunciatúrától. Nagyon ritkán látogatják a nunciatúrát, szinte csak az illendőség szűk keretei között.

Egyikük, Győr püspöke immár magatehetetlen (ld. az 1933. március 25-i, 6944/33. sz. jelentést),[64] mert bénulása annyira előrehaladott, hogy bizonyosan nem élhet sokáig. Természetesen nem fog tudni Rómába menni, ahogy minden valószínűség szerint nem fog menni a jó egri érsek sem, aki több mint 80 éves és beteg.

Az általam beszerzett információk alapján úgy tűnik, hogy a különböző szemináriumokban uralkodó szellem jó; közvetlen tapasztalatból mondhatom, hogy itt, a budapesti központi szemináriumban mind a rektor, mind pedig a spirituális vezető kiváló emberek, és jótékony hatást gyakorolnak a különböző egyházmegyék diákjaira, akik az egyetem teológiai karát látogatják. Az egyetem tanárai közül is ismerek kiváló papokat. Jó benyomásokat szereztem Kalocsa és Veszprém helyi szemináriumaiban tett látogatásomkor. Mivel azonban a szeminárium fontos szerepet játszik egy egyházmegye spirituális életének fejlődésében, szintén nagyon hasznos lenne arra buzdítani a püspököket, hogy fordítsanak rá több gondot gyakori látogatásukkal is, személyesen tájékozódjanak, és ismerjék meg az embereket annál is inkább, mert a papjelöltek száma nő; tehát a püspökök fokozott figyelme igencsak hasznos, sőt, szükséges lehet abból a szempontból is, hogy megakadályozza a visszaéléseket azok részéről, akik a gazdasági válság hatására túlságosan emberi célokból szeretnének egyházi pályára lépni.

Összességében azt lehet mondani, hogy a nép megnyugtatóan gyakorolja a keresztényi életet, különösen az idén volt észlelhető nagy fellendülés a hitéletben; ha valamennyi pap buzgólkodna, igazán nagyszerű eredményeket lehetne elérni, mert a nép lelke mélyén nagyon vallásos és nyugodt.

Mint már több korábbi, a magyarországi vallási és politikai élet általános helyzetéről szóló jelentésemben rámutattam, a protestánsoknak nagy befolyásuk van a közéletben, nyilvánvaló, hogy nagyobb, mint amekkorára számarányuk feljogosítaná őket. Bár sokan közülük egyáltalán nem gyakorolják a vallásukat, a címke rajtuk marad, és őrzik azt a szolidaritást is, amellyel kölcsönösen segítik és támogatják egymást, amiképp a makacs ellenségességet is mindennel szemben, ami katolikus. Vallási szempontból persze nem üdvös, hogy ilyen befolyásuk legyen a nemzet és a katolikusok körében. Továbbá mivel a protestánsok anyagi körülményei általában jobbak, mint a katolikusokéi, a vegyes házasságok egyre kívánatosabbá válnak, és, sajnos, nagyon gyakoriak, ami az ország katolikus életének egyik nagy betegsége. A legtöbb vegyes házasságot katolikus szertartás szerint kötik, tehát reverzálisban kötelezik magukat arra, hogy valamennyi gyermeküket katolikus nevelésben részesítik. Mint ennek a következménye gyakran előfordul az is,

64 Kötetünkben nem közöljük. Fetser Antalról lehet szó (szül. 1862. Győr püspöke 1915–1933. október 6.).

hogy néhány évi házasság után a nem katolikus házastárs áttér, de ettől függetlenül a baj fájdalmasan nagy, ha másért nem, hát azért, mert csaknem akaratlanul bizonyos vallási közömbösséghez vezet a családokban. A püspököket is aggasztja ez a dolog, de ha a híveknek ezzel kapcsolatban nyújtott szélesebb körű vallásoktatás némiképp fékezheti is a tendenciát, sajnos soha nem lesz képes megállítani. Mindent egybevetve azonban hangsúlyozni kell, hogy a katolikusok száma progresszíven emelkedik nemcsak abszolút értelemben, hanem relatíve is: ugyanis 1910-ben a régi Magyarországon, a jelenlegi határok között számítva, a népesség 65%-a volt katolikus, 1920-ban 66,1%-a, 1930-ban pedig 67%-a. Ez a növekedés abból fakad, hogy, bár a születések száma általában véve relatíve csökken, a katolikusoknál mégis magasabb, mint a protestánsoknál és a zsidóknál; az utóbbiaknál a legalacsonyabb. Megállapítható például, hogy az elemi iskolákban a katolikus gyermekek száma nem 67, hanem 71%. Nem ilyenek az arányok a közép- és felsőfokú intézményekben, ahol a protestánsok és főleg a zsidók relatíve magasabb arányban vannak jelen, mint az a számuknak megfelelne. Ez éppen ennek a két kisebbségnek a jobb anyagi körülményeivel függ össze.

Egy másik, még nagyobb csapás a polgári házasságról szóló törvény, amelynek két sarkalatos pontja van: csak a polgári házasságot ismeri el, és legalizálja a válást. Ezeket a lesújtó törvényeket mintegy negyven évvel ezelőtt hozták, amikor tombolt a liberalizmus, és, sajnos, nem törölték el őket az alkalmas pillanatban, vagyis az antikommunista fellépés idején, és most tovább rombolják a társadalmat. Mint más országokban látható, minél több idő telik el, annál nehezebbnek bizonyul orvosolni a problémát, és közben az a furcsa ellentmondás keletkezik, hogy egy országban, amely keresztény alapokra óhajt építkezni, a család teljesen elvilágiasodik. A családnak a szentségtől való megfosztása és a válás eszméje nagymértékben hozzájárult a családi kötelékek meglazulásához, sajnos, a katolikusok között is, számos botrány van, különösen a polgári, de a főúri családokban is, így pedig sok rendellenes kapcsolat alakul ki.

A jelenlegi politikai körülmények között, amikor a protestánsoknak ilyen nagy a befolyásuk, és az, aki a kormányt vezeti, nemcsak protestáns, de elvált is, és egy második polgári házasságot kötött egy ugyancsak elvált asszonnyal, nem lehet remélni a fenti törvények eltörlésére irányuló, eredményes megmozdulást, és még a korrekciójukra sem lehet gondolni, ha nem születik olyan megállapodás a protestánsokkal, amely ellenkezik a magatartásukkal.

Én mindenesetre úgy vélem, ha szabad alázatosan kifejtenem a véleményemet, hogy nagyon jó lenne, ha Eminenciád kegyeskedne felhívni a hercegprímás különleges figyelmét erre a témára, hogy fokozza érdeklődését a probléma iránt. Radikális megoldásra gondolni, mint mondtam, pillanatnyilag nem aktuális, de hasznos lenne tanulmányozni legalább egy olyan törvénymódosítás lehetőségét, amely elfogadható a protestánsok és a zsidók számára is: a módosítás érvényesnek ismerné el az egyházi házasságot, és ha azt így kötik meg, az illetékes vallásfelekezet törvényei szerint rendelné fennmaradni. A polgári házasságot azok választhatnák, akik nem kívánnak egyházi szertartást; ha egyházi házasságkötésről van szó, válás csak abban az esetben lenne lehetséges, ha az illetékes vallásfelekezet azt elvi szinten elfogadhatónak nyilvánítaná. Ezek lehetnének azok az alapelvek, amelyeket *nem* a püspökök által hivatalosan ajánlott tervezet tartalmazna – ez túlságosan távol esne az igazi tanítástól –, hanem néhány befolyásos csoport javasolna a katolikusok támogatásával, akik mint a jelenlegi körülmények között kisebb rosszat és elérhető maximumot fogadnák el. Ebben az esetben az Actio Catholica nagyon szé-

les területen tevékenykedhetne a család szentségének védelme és támogatása, valamint a házasság – legalábbis a katolikusok számára – szent kötelékének felbonthatatlansága érdekében. De csak a felsőbb tekintélynek a püspökökhöz és különösen a hercegprímáshoz intézett szavai tudnának célt érni, hogy legalább kezdjék tanulmányozni a kérdést a püspöki konferenciákon. Azért mondom, hogy „tanulmányozni", mert, mint fentebb jeleztem, én is megértem a pozitív cselekvés gyakorlati nehézségeit: a miniszterelnök személyes körülményei, az a tény, hogy az igazságügy-miniszter protestáns, a jelenlegi nehéz gazdasági helyzet, amely szinte minden erőfeszítést elnyel, és azt igényli, hogy pillanatnyilag tegyenek félre mindent, ami megoszthatja a lelkeket – mindez meganynyi akadály és teher, amelyeket számításba kell venni a fájdalmas csalódások elkerülése érdekében. De a probléma tanulmányozása és állandó szem előtt tartása, ha másra nem, arra jó lesz, hogy készek legyünk élni egy jó alkalommal, amely a jövőben kínálkozhat.

Abból, amit a terepet vizsgálva meg tudtam állapítani, az látszik, hogy a körülmények egyáltalán nem alkalmasak egy konkordátum gondolatának felvetéséhez. Az itt mélyen gyökerező meggyőződés, hogy a dolgok jelenlegi állapota csak ideiglenes, és hogy a békeszerződések revíziójával Magyarország viszonylag rövid időn belül visszanyeri régi területének legalább egy részét és talán a királyát is, kizárja egy olyan megállapodás létrehozását, amelyet egy ideiglenes rezsimnek kellene megkötnie, és ha a most Magyarországon maradt, töredék egyházmegyékben tartós helyzetet teremtenének, szinte szentesítenék és elfogadnák a szerencsétlen trianoni szerződést. Attól tartok, hogy az egész magyar nép egyébként igazán jogos reményei túlságosan nagyok. Mindenesetre mindent kerülni kell, ami sértőnek tűnhetne a nemzeti gondolat számára; talán ide is illik a híres aforizma, miszerint semmi sem tartósabb a politikában, mint … ami ideiglenes.

Ami a legitimizmust illeti, bizonyos fellendülés észlelhető a javára; de míg a katolikusok általában rokonszenveznek ezzel a felfogással, a kormánykörök és a protestánsok inkább hidegen, ha nem ellenségesen viszonyulnak hozzá. A monarchiával általában egyetértenek, de az uralkodó személye körül nagy vita folyik: a legitimisták Ottó főherceget szeretnék, az ellenfelek a nemzet által közvetlenül választott más személyt. Azután ezzel kapcsolatban itt van a nemzetközi kérdés is, ami még nehezebbé teszi a problémát. Tehát egyelőre itt is az ideiglenes győz.

A hitleri mozgalomra itt nem volt semmilyen érzékelhető reakció; a súlyos anyagi gondok ellenére a dolgok nyugodtan folynak, mint azelőtt.

Ezek a rövid jegyzetek valamennyire megvilágítják a magyarországi helyzetet, és talán még hasznosak lehetnek annak, akinek a püspökökkel kell tárgyalnia az ország vallási életét érintő különböző problémákról.

Úgy vélem, érdemes a jelentés másolatát ezzel egyidejűleg megküldenem a Szent Konzisztoriális Kongregációnak.

26
A KIRÁLYKÉRDÉS

Angelo Rotta nuncius 7104/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. május 23.[65]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1719/33

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 43rv-46r (Gépelt tisztázat, aláírt)

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 32rv-35r

Beérkezés iktatószáma: 1720/33[66]

Ezekben a napokban újra felszínre került a királykérdés a magyar parlamentben a költségvetési előirányzat vitája során, amelyen Gömbös miniszterelnök őexcellenciája kijelentéseit nagyon rosszul fogadták a legitimisták. Úgy gondolom, erről be kell számolnom Eminenciádnak.

Ausztria Németországhoz csatolásának néhány napja kiéleződött kérdése, amely közvetve ugyan, de Magyarországot is érinti, mivel nem szeretne közös határokat egy ilyen hatalmas és, persze, fenyegetést is jelentő országgal, mint Németország, bizonyos magyar legitimista körökben azt a gondolatot ébresztette, hogy Ausztriának és Magyarországnak egy közös uralkodó – természetesen Ottó főherceg – személyében történő egyesítésével, mindkét állam függetlenségét megtartva, meg lehetne akadályozni az Anschlusst, egyúttal gondoskodni lehetne a két nemzet megfelelő berendezkedéséről egyrészt a pángermán, másrészt a pánszláv veszéllyel szemben. Pontosan ezzel az elképzeléssel szemben foglalt állást először az egyik kormánypárti képviselő – nyugodtan lehet feltételezni, hogy a miniszterelnök sugalmazására –, aztán nyíltan maga Gömbös miniszterelnök a költségvetés általános vitáját lezáró beszédében, amelyben a legitimisták által felvetett speciális kérdésről visszatért a királyság visszaállításának általános kérdésére.

A miniszterelnök nyilatkozatát, amelyet alább ismertetek, megtapsolta a többségi párt és a legfontosabb pontokon a baloldali ellenzék is, de kedvezőtlenül fogadta a Keresztény Szociális Párt, amelyben főleg – de nem kizárólag – legitimisták működnek. Ezért válaszolt jobbára éles szavakkal Mons. Túri Béla képviselő, aki ehhez a párthoz tartozik, és többek között vitatta a kormánynak azt a jogát, hogy az ország legitimistáinak a szervezetével szembehelyezkedjen.

És most néhány megjegyzés.

Mint már 1933. április 20-i, 7015/33. sz. előző jelentésemben[67] jeleztem, fellendülés tapasztalható a legitimista mozgalomban. A nagy tiszteletben álló Apponyi gróf halála, aki a mozgalom élén állt, a vezető személyiségek változásával lehetővé tette, hogy a legitimista irányzat nagyobb lendületet vegyen. Apponyi gróf ugyanis részben a kormánnyal fennálló szoros kapcsolatai, részben előrehaladott kora, nem kevésbé a külföldi diplomáciai körökkel való gyakori érintkezése okán is néhány szép beszédre korlátozta a

65 A jelentés vételének nyugtázása 1933. június 23-i dátummal, 1720/33 ikt. sz. alatt. Tisztázatát lásd AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 36r; fogalmazványát: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 87r.

66 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.

67 Lásd fentebb, 76. l.

tevékenységét, mert meg volt győződve arról, hogy a kérdésnek pillanatnyilag nem lehet gyakorlati megoldása, és csupán teoretikusa maradt a legitimizmusnak. Most azonban, a halála után úgy gondolják, hogy több életet lehet vinni a mozgalomba azért is, mert sokakban az a meggyőződés alakult ki, hogy a restauráció aktuálissá vált.

Gömbös miniszterelnök azt állítja a parlamenti nyilatkozatában, hogy – bár a szavai inkább hűvösek – egyetért a királyság gondolatával, mint általában minden magyar, kivéve a szocialistákat, tagadja azonban, hogy a kérdés aktuális lenne, és veszélyesnek is tartja azt a szándékot, amely nemzetközi jellegű kérdésekkel akarja azt összekapcsolni; majd arra a következtetésre jut, hogy a királyság esetleges restaurációját csak magyar nemzetiségű királlyal lehet elképzelni, mert miután Magyarország annyit harcolt azért, hogy elszakadjon Ausztriától, nagyon furcsa lenne, ha politikailag ismét egyesülne vele, és egy osztrák császár lenne az államfő. Mint látható, ez a Habsburgok visszatérését burkoltan ugyan, de szinte kizárja, aminek nemzeti jellegű háttere van, a mélyben azonban – és ez a gyanú nem alaptalan – elhallgatott vallási okok is meghúzódnak. A protestánsok ugyanis nincsenek és nem is lehetnek jó viszonyban egy ilyen családdal, és a dolgok jelenlegi állása nekik nagyon kedvező, tehát természetes, hogy a megoldást a végtelenségig halogatják. Látva azt a fölényt, amellyel Magyarországon a protestánsok a politikai életben rendelkeznek, azt hiszem, ma talán illúzió lehetségesnek tartani a Habsburgok restaurációját (azért mondom, hogy „ma", mert a politikában, különösen a mai időkben, nem könnyű a jövőbe látni), ráadásul jó érveket szolgáltathat ellene a kisantant országainak erős és veszélyes ellenszenve is.

Én nem tudom felmérni a legitimista mozgalom itteni bázisát. Bizonyos, hogy a püspöki kar és a papság nagy része támogatja, amiképp az arisztokraták többsége is. De hogy a nép érzi-e vagy sem a kérdés súlyát, nem tudnám megmondani, mert a harangok a saját hangjukon szólnak, vagyis a tárggyal kapcsolatos vélemények ellentmondóak: attól függ, kivel beszélek.

A kérdésre még visszatértek tegnap a parlamentben, amikor megvitatták a külügyi költségvetést, de a külügyminiszter nem mondott erről semmit a beszédében.

Ezzel kapcsolatban azt hiszem, hogy az Actio Catholicának teljes mértékben távol kell tartania magát a problémától akkor is, ha – mint sokan gondolják – a Habsburgoknak kedvező megoldás előnyös lenne a katolikus egyház számára is. Ahogyan veszélyes dolog és végzetessé is válhat a katolikus ügy összekapcsolása egy párt ügyével, úgy egy dinasztia sorsához sem szabad azt hozzákötni; szolgáljanak tanulságul a múlt szomorú tapasztalatai. Ezért, szerény véleményem szerint, ebben a kényes témában soha nem lehet elegendő óvatosságot ajánlani a püspöki karnak, a papságnak és a küzdő katolikusoknak.

Fentebb utaltam a Keresztény Szociális Pártra, amelyre a katolikus választók általában szavaznak, bár a párt az összes felekezetet tömöríti, és nem szigorúan véve katolikus.

A kormány most serényen dolgozik azon, hogy megtalálja a közéletből való eltávolításának módját.

A Keresztény Szociális Párt kissé felemás helyzetben van: nem kormánypárt, bírálja a kormányt, de mellette szavaz. Azt állítja, hogy tevékenysége keresztény alapokon áll, de a kormány ugyanezt mondja a saját pártjáról. Ezért van az, hogy a határozott programmal és saját erős emberekkel sem rendelkező Keresztény Szociális Párt, amelynek Budapestet kivéve nincs komoly szervezete, gyenge pontokat mutat, és nehezen, csak sok energiával tud majd ellenállni a kormány Nemzeti Egység Pártja által folytatott lemorzsolásnak. Az utóbbi rendelkezik azokkal az előnyökkel, amelyeket egy fentről kedvezményezett párt élvez és Gömbös miniszterelnök személyes tekintélye biztosít, aki a párt tényleges elnöke

is, és hatásos propagandista. A Nemzeti Egység Pártjának a protestáns főtitkár a lelke, bár jó katolikusok is küzdenek benne, és protestáns a Polgári Városi Párt vezetője is. Ez a párt a Keresztény Szociális Párttal együtt (amely a legerősebb) többséget alkot a budapesti városi tanácsban. Nos, ez a párt Gömbös nemzeti pártjának szekciójává szándékozik átalakulni, ezért a szervezete megszilárdításán és megerősítésén fog dolgozni, hogy fölényt szerezzen a fővárosban a Keresztény Szociális Párttal szemben.

A több országban is – jelenleg különösen Németországban – megfigyelhető egyesülési hajlammal kapcsolatban itt is hangsúlyozni kell, hogy nem a horogkereszt árnyékáról van szó – Gömbös kormányfő ezt kifejezetten kizárta –, hanem a magyar kettős keresztről, amely a mozgalom szigorúan nemzeti jellegének megtartását hivatott kifejezni.

Szerencsétlen módon ennek a mozgalomnak a felső vezetése nagyrészt a protestánsok kezében van, akik azt nyilatkozzák, hogy összhangot és kölcsönös tiszteletet szeretnének a különböző vallási felekezetek között, gyakorlatilag azonban tevékenységükkel és befolyásukkal a protestáns elemet igyekeznek egyre inkább érvényesíteni a politikai életben annak ellenére, hogy az ország többsége katolikus.

Egy holland mintájú sajátos politika itt most nem is lehetséges és nem is szükséges. Az, hogy a bolsevik forradalom után egyszerűen csak keresztény, tehát interkonfesszionális alapokra helyezték az arra történt reakciót, fejetlenséghez vezetett, és meg is fosztotta a katolikusokat egy igazán katolikus napilaptól; a *Nemzeti Újság*-nak, amely igyekszik közeledni a katolikus újságtípushoz és gyakorlatilag a katolikusok napilapjának tartják, ez az alcíme: *Keresztény Politikai Újság.* Az Actio Catholica felvilágosító és tudatformáló munkája lehetne a legjobb eszköz ahhoz, hogy felkészítsük az embereket egy jobb jövőre. Közben az is kívánatos, úgy gondolom, hogy a Keresztény Szociális Párt a gyengeségei ellenére is tartsa életben, bővítse és erősítse a szervezőmunkát Budapesten kívül is. Bár interkonfesszionális párt, a katolikusok alkotják a gerincét: tehát szükség esetén ez a párt lesz a katolikus gondolatnak szinte természetes szóvivője politikai téren.

Ezeket az észrevételeket tartottam szükségesnek Eminenciáddal közölni a politikai élet jelenlegi állapotáról Magyarországon talán lehet valamennyi értékük.

27
A KIRÁLYKÉRDÉS

Angelo Rotta nuncius 7153/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. június 19.[68]

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 49rv-50rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 42rv-34rv

Az április 20-i, 7015/33. sz.[69] és május 23-i, 7104/33. sz.[70] jelentéseimre hivatkozom; remélem, rendben megérkeztek.

68 A jelentés érkezésének nyugtázása 1933. július 19-én kelt, ikt. sz.: 2013/33. Tisztázatát lásd AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, f. 46r. N. Nunz. 7251/33. Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, f. 51r.

69 Lásd fentebb, 76. l.

70 Lásd fentebb, 76. l.

A királykérdés kiéleződött az utóbbi napokban. A miniszterelnök, Gömbös őexcellenciája a parlamentben tett, kissé meggondolatlan kijelentései után (ld. a 7104. sz. jelentést) pártelnöki minőségében megszavaztatott a Nemzeti Egység Pártjával egy határozatot, amely szerint a tagjai kötelesek tartózkodni a királyság visszaállítása érdekében kifejtett mindenféle agitációtól az egész országban. Ez, természetesen, még jobban elkeserítette a legitimistákat. A Keresztény Szociális Párt összeült a dolog megvitatására. Két irányzat körvonalazódott, egy mérsékelt és várakozó álláspontra helyezkedő, illetve a kormánnyal határozottan szembenálló csoport. A költségvetési tervezet parlamenti vitájának alkalmával Zichy János gróf, aki a Keresztény Szociális Párt vezető alakja, a Gömbös miniszterelnökkel szemben legharcosabb csoport nevében beszélt a párt jellemzően inkább legitimista tagjainak és más ellenzéki pártok néhány tagjának tapsától kísérve, akik rokonszenveznek a legitimista felfogással is, miközben a keresztény szociális csoport kevésbé határozott tagjai semmiféle megnyilvánulással nem lépték át a határokat.

Mivel így előtérbe került a királykérdés, a többi párt szónokai sem tehették meg, hogy nem szólnak hozzá, természetesen más és más hangvételben.

A f. hó 13-i parlamenti ülésen Gömbös miniszterelnöknek a költségvetési tervezet elfogadásáról folytatott vität lezáró beszédében újra vissza kellett térnie a királykérdéshez. Óvatosabb kijelentéseket tett, amivel indirekt módon elismerte, hogy egy kissé erősen fejezte ki magát. Azt mondta, nem ő a hibás abban, hogy egy ilyen égető kérdés terítékre került; és bár lényegében a saját gondolatait erősítette meg, nyíltabban megfogalmazta, hogy ő is támogatja a királyság gondolatát, de a kérdést nem találja aktuálisnak; továbbá hogy Ausztria és Magyarország egyesülését egy közös uralkodó alatt, bármennyire is független a két ország, nem tartja alkalmasnak arra, hogy valóban megvédelmezze Magyarország teljes függetlenségét és megoldja az Anschluss kérdését, amely ugyan elsősorban osztrák probléma, de nemzetközi vonatkozása is van; meggyőződése, hogy 1921-ben a magyar parlament törvényesen mondta ki Károly király és dinasztiája jogvesztését, amiképp a Pragmatica Sanctio eltörlését is, tehát a nemzet alkalmas időben szabadon választhat királyt; egyébként ha ő legitimista volna, nagyon is őrizkedne attól, hogy támogassa egy húszéves fiú királlyá választását ilyen nehéz időkben, amikor annyira súlyos és sürgető kérdések várnak megoldásra; talán ez veszélyeztetné leginkább magát a monarchiát.

A miniszterelnök nagy tapssal fogadott beszéde után nem voltak hozzászólások, és a törvényt névsorolvasás nélkül jóváhagyták.

Azt hiszem, átmenetileg vissza fog térni a nyugalom és félreteszik ezt a kérdést, amely tényleg nem tűnik aktuálisnak, mert, sajnos, *maiora premunt.*[71]

Közben a kormány támogatásával megerősödött Nemzeti Egység Pártja szervezkedik az egész országban; Úrnapján és az utána következő vasárnapon 3400 gyűlést tartottak a különböző városokban és falvakban éppen azért, hogy minden helységben hivatalosan megalakuljanak a pártszervezetek. Egerbe maga a miniszterelnök ment, hogy irányítsa a pártszekció megalakulását; az alkalomra nagy beszéddel készült, amelyben ünnepélyesen kijelentette, hogy Magyarország megmentése érdekében mindenkinek a Nemzeti Egység Pártjában kell egyesülnie társadalmi és vallási hovatartozásra való tekintet nélkül. Nem mulasztott el nagyon elismerően szólni az egész ország által nagyra becsült és tisztelt egri érsekről, aki természetesen nem volt jelen. A gyűlés szűnni nem akaró tapssal fogadta a szavait. Az előadás után az új pártszekció vezetői egy előírt formula szerint együttműkö-

71 Nagyobb dolgok szorítanak (latin), értsd: vannak sürgősebb dolgok.

dést és engedelmességet ígértek a miniszterelnöknek, aki azután az érsek vendége volt vacsorára. Ezen nem kell csodálkozni, mert Magyarországon az a szokás, hogy a vidéki városokban az odaérkező előkelőségeket a helyi püspök vendégül látja.

A következő – de nem túl közeli – parlamenti választásokat a jelenlegi választási törvény módosítása után, tehát az egész országra kiterjesztett titkos szavazással kell megtartani, legalábbis amint ezt Gömbös miniszterelnök többször megerősítette. A miniszterelnök már a választási csapat felkészítésén dolgozik, és ilyen körülmények között az ellenzéki pártoknak nem lesz könnyű megszervezni magukat és harcolni, miközben a győzelemre nem sok esélyük van. Részben a különböző országok nacionalista pártjainak módszereit követik, bár mérsékeltebb és szelídebb formában, ami jobban megfelel a magyar mentalitásnak, ezért nem fordulnak elő irritáló durvaságok, mint másutt. De ha nem is kell attól félni – legalábbis amennyire előre lehet látni –, hogy ennek a pártnak a győzelme esetén az egyházzal ellentétben álló törvények születnek (talán csak az agrárkérdés megoldása fog nehézségekkel járni), a dolog természetéből mégis az következik, tekintettel a körülményekre, hogy a Nemzeti Egység Pártjának győzelme esetén a protestánsok politikai befolyása csaknem végzetesen felerősödik.

Ezeket a dolgokat tartottam kötelességemnek tájékoztatásul Eminenciád tudomására hozni.

28
A KIRÁLYKÉRDÉS A FELSŐHÁZBAN

Angelo Rotta nuncius 7187/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. június 28.[72]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2012/33

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 47rv-48rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 44rv-45rv

Beérkezés iktatószáma: 2013[73]

Amint május 23-i, 7104/33.[74] és június 19-i, 7153. sz.[75] korábbi jelentéseimben már szóltam róla, Gömbös miniszterelnök a királykérdéssel kapcsolatban az alsóházban kissé meggondolatlan és legalábbis alkalmatlan kijelentéseket tett – már csak azért is, mert semmi szükség nem volt rájuk –, ezzel felizgatta a kedélyeket, bár azok aztán lecsillapodtak. Most azonban ismét hullámzik a víz, mert a költségvetés vitája alkalmából a felsőházban folytatódik a vita a királykérdésről, igaz, sokkal nyugodtabb hangnemben.

Először a hercegprímás szólt hozzá nagyon emelkedett formában és, mint világosan kijelentette, nem a katolikus egyház nevében, hanem annak a tekintélynek a birtokában,

72 A jelentés érkezésének nyugtázása 1933. július 19-én kelt, ikt. sz.: 2013/33. Tisztázatát lásd: : AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, f. 46r, N. Nunz. 7251/33. Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, f. 51r.

73 A jelentés érkezésének nyugtázása 1933. július 19-én kelt, ikt. sz.: 2013/33. Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, f. 46r. N. Nunz. 7251/33.

74 Lásd fentebb, 81. l.

75 Lásd fentebb, 83. l.

amely őt a magyar alkotmány szerint magas méltósága okán a nemzet életében megilleti. Nem bocsátkozott vitába, hanem – miután történelmi visszatekintést adott a magyar nép múltjára, és rámutatott, hogy Magyarország mindig szükségét érezte egy nagyhatalom támogatásának, illetve hogy történelme négy évszázad óta összekapcsolódott a Habsburgokkal – azt mondta, hogy nem szabad könnyelműen a sötétbe ugorni, és ha már meg kell változtatni a régi alkotmányt, azt csak a beleszólási joggal rendelkező *valamennyi* népelem hozzájárulásával és a nemzet *szabad beleegyezésével* lehet megtenni.

Ez a nyilatkozat indirekt módon voltaképpen cáfolta Gömbös miniszterelnöknek azt az állítását, hogy a parlament által 1921-ben kimondott trónfosztás érvényben volna, még akkor is, ha azt, mondjuk így, a kisantant fegyveres fenyegetése kényszerítette ki. A bíborost nagyon megtapsolták, maga Gömbös kezet fogott vele, és később az egyik miniszternek azt mondta, hogy szinte mindenhez a nevét adhatta volna, amit a bíboros mondott.

A többi hozzászóló ugyanerről a témáról beszélt a királyság eszméjét támogató, mi több, legitimista hangnemben; senki sem szólt ellene. Nyilvánvaló, hogy a felsőház az összetétele miatt jellegzetesen konzervatív.

Gömbös miniszterelnöknek f. hó 24-én, a múlt szombaton vitazáró válaszában visszsza kellett térnie a királykérdésre, amint ez várható volt. Nagyon megfontolt és óvatos kijelentéseket tett: elsősorban egységes szándékra van szükség ezekben a nehéz időkben, amelyeket most Magyarország átél; ennek az egységnek nyugodt környezetet kell teremtenie, mert csak így lehet és kell majd megfelelőképpen tárgyalni a királyproblémát is, amikor majd eljön az ideje, és egy ilyen fontos kérdést majd csak akkor kell megoldani, amikor a nemzet teljesen szabadon nyilváníthat véleményt.

A gyűlés nagy tapssal fogadta a miniszterelnök szavait. Ha őexcellenciája ugyanezzel a mértéktartással fejezte volna ki magát a parlament másik házában is ahelyett, hogy megtette az első nyilatkozatokat, amivel nem egyengette, hanem mélyítette a közélet különböző irányzatait elválasztó gödröt, elkerülte volna a kedélyek felborzolását, és nem gyarapította volna annak a nemzeti egységnek az akadályait, amelyet – mint mondja – el akar érni.

Gömbös miniszterelnök kicsit heves vérmérsékletű ember és jól tud beszélni, de ez a tehetség, amellyel rögtönözni is képes a beszédeit, olykor csúnyán rászedi.

A másik dolog, amelyet a kormányfő politikai ellenfelei messzemenően kihasználtak, váratlan berlini útja volt, amelyről a sajtó csak akkor szerzett tudomást, amikor kis híján már célba is ért. Ezért is keményen támadták a parlamentben. Ő azt nyilatkozta, hogy erre az utazásra nyilván nem az késztette, hogy kifejezze szolidaritását Hitlerrel Németországnak Ausztriával szemben tanúsított ellenséges magatartása miatt, nem is az, hogy átültesse Magyarországra a hitleri módszereket, hanem hogy személyesen meggyőződjön a Németországban uralkodó hangulatról, és főleg hogy előmozdítsa a gazdasági tárgyalásokat Magyarország szükségleteinek kielégítése érdekében, mert közeleg a betakarítás ideje, és az országnak piacra van szüksége, ahol nagy tételekben értékesítheti mezőgazdasági termékeit.

A Parlament hamarosan becsukja a kapuit, és akkor a dolgok lecsendesednek, a szabadság és a meleg is hatásos nyugtató. Bármennyire tagadhatatlan, hogy Gömbös helyzete egy kissé megingott, nem várható változás sem a személyekben, sem a politika általános irányelveiben.

Ennyit tartottam szükségesnek Eminenciád tudomására hozni a korábbi jelentéseimben foglaltak kiegészítéseképpen.

29
IV. JAMBOREE

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 7311/33 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. augusztus 14.[76]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 2295/33
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 89rv-90r

Holnap ér véget a IV. Jamboree, a cserkészek (esploratori, éclaireurs, Pfadfinder) világtalálkozója, amelyet az idén Magyarországon rendeztek meg a csodálatos Budapest-környéki gödöllői parkban, ahol a kormányzó őfőméltósága a nyári hónapokat szokta tölteni.

A rendezvényen kb. 22.000 fiatal vett részt a világ minden tájáról, Ausztráliától kezdve Japánon át Irakig és Sziámig, még egy orosz emigránsokból álló csapat is.

A tábor ünnepélyes megnyitása a múlt hó 2-án volt egyebek között a diplomáciai testület jelenlétében. Valamennyi csapat, mindegyik a saját nemzeti zászlójával, szemlére vonult fel a kormányzó őfőméltósága és Lord Baden-Powell,* a cserkészmozgalom atyja előtt, akik mindketten lóháton jelentek meg.

A szemle végén a kormányzó rövid beszédet intézett az impozáns tömeghez magyar és angol nyelven. Mint mondta, Magyarország örömmel látja vendégül a világ minden részéből összesereglett fiatalságot, és meg van győződve arról, hogy ez a világtalálkozó *a népek kölcsönös megértését is fogja szolgálni, az egyetértést és a békés együttműködést az emberiség javára.*[77] Lord Powell különösen arra buzdította a fiatalokat, hogy használják ki ezt az alkalmat arra, hogy új és tartós barátságokat kössenek.

Úgy gondolom, ki kell itt emelnem azt a tényt, hogy a magyar katolikus cserkészek, akik többségben vannak az országban, a többi vallási felekezettől elkülönülve és magukat megkülönböztetve szerveződnek, és miközben nagyon sokat dolgoztak a IV. Jamboree előkészítésén, igyekeztek annak határozottan keresztény jelleget adni. A hatalmas tábormezőn óriási keresztet emeltek, alatta egy pavilonban tetszetős oltárt rendeztek be, ahol a múlt vasárnap a hercegprímás ünnepélyes szentmisét celebrált az összes katolikus cserkésznek, és Mons. Tóth Tihamér* egyetemi tanár, a budapesti szeminárium rektora három nyelven mondott beszédet, amelynek másolatát mellékelem.[78] A táborozás alatt természetesen a nem katolikus fiataloknak is mindvégig volt alkalmuk a saját szertartásukat gyakorolni, de elkülönülve és megkülönböztetve a katolikusokétól. Az utóbbiakat mindig a káplánjaik kísérték, akik maguk is felvonultak a nagyszabású szemlén; feltűnt, hogy a francia káplánok – sokan voltak – mind reverendát viseltek.

76 A jelentés vételének nyugtázása 1933. augusztus 24-én kelt, ikt. sz. 2295/33. Fogalmazványát lásd in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 91r.

77 Idézet német nyelvű forrásból, idézőjel nélkül: …dass die Völker – zum Heile der Menschheit – einander gleichfalls verstehen, einträchtig und friedlich zusammenwirken. (K.E.)

78 Kötetünkben nem közöljük.

A Jamboree megnyitásának előestéjén a katolikus cserkészek ünnepélyes misén a *Veni Creator*-t énekelték a Szent István-bazilikában, a zsinagógában és a protestáns templomokban pedig az odatartozó fiatalok számára volt szertartás.

Ma este szentségimádás lesz a táborban, amelyen minden katolikus cserkész részt vesz, holnap pedig Nagyboldogasszony ünnepe és a tábor utolsó napja közös szentáldozással és szentmisével, amelyet a váci püspök, Mons. Hanauer celebrál.

A Jamboree-t balillák és avantgardisták népes csoportja is felkereste, káplánjukkal érkeztek az elmúlt napokban Olaszországból a magyar fővárosba; nagyon szívesen látták őket.

30
A PILLANATNYI POLITIKAI HELYZET ÉS A KATOLIKUSOK

Angelo Rotta nuncius 7454/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. október 31.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 3233/33

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 3rv-6rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 56rv-59rv

A magyar politikai életben továbbra is bizonytalan, hogyan fog viselkedni Gömbös. Közben a protestánsok egyre elbizakodottabbak, és előnyükre könyvelhetnek el egy tényt: a közoktatási miniszter, aki jó katolikus is,[79] szünetet engedélyezett az iskolákban október 29-étől november 2-áig a szüreti mulatságok ürügyén, de valójában azért, hogy így leplezze az október 31-i szünet engedélyezését, amely a protestánsok számára a reformáció nagy ünnepe. A hercegprímás őeminenciája azonban dicséretre méltó módon rögtön elrendelte, hogy a katolikus felekezeti iskolákban – amelyek számára a szünettel kapcsolatos miniszteri rendelkezés csak felhívás jellegű, de nem kötelező – legyen tanítás október 30-án és 31-én. Példáját követte a többi püspök is. Sokatmondó tény ez, mert egyre jobban mutatja a protestánsok mesterkedését annak érdekében, hogy vallási téren egyenjogúak legyenek a katolikusokkal.

Milyen magatartást tanúsítsanak a katolikusok a jelenlegi politikai körülmények között?

Azt hiszem, hogy azokban, akik felelősséget éreznek az ország katolikus életéért, esztönösen az a kérdés merül fel elsőnek, hogy elég erősek-e politikailag és egységesek-e annyira a katolikusok, hogy komoly reményt fűzhessenek a kormány befolyásolásához, bölcs és kitartó ellenállással egy saját vonalvezetés elfogadtatásához?

Persze kívánatos lenne, hogy egyszer már a katolikusok is határozottan érvényt szerezzenek a saját tanításuknak és a számarányuknak (több mint 67%). Sajnos azonban a hosszú, évtizedekig tartó alkalmazkodás ahhoz a fölényhez, amelyet a protestánsok nagyon ügyesen meg tudtak szerezni, kikezdte a jellemeket. És most mindazon próbálkozásnak, amellyel a katolikusok némi erőt kívánnak felmutatni, a protestánsok azzal az ürüggyel állják útját, hogy nem szabad megzavarni a felekezeti békét; így tudták és tudják megtartani és megerősíteni a számarányukhoz képest (kb. 28%) privilegizált helyzetüket. Az a tény, hogy a kálvinista Tisza 17 évig, a kálvinista Bethlen 10 évig volt miniszterel-

79 Hóman Bálint.

nök, majd egy évnyi katolikus zárójel, Károlyi után ismét protestáns került a kormányfői posztra az evangélikus Gömbös személyében, éspedig az ugyancsak kálvinista Horthy őfőméltósága kormányzósága alatt, amely 13 éve tart – még jobban rávilágít arra, hogyan szereztek maguknak a protestánsok hatalmat és tekintélyt, amelynek a leépítése rendkívül kemény munkának bizonyul.

Nos, vannak-e a katolikus táborban olyan emberek, akiknek mélyen vallásos lelkülete intelligenciával, energiával, erkölcsi tisztasággal és harci készséggel párosul, és felvállalnák a küzdelem nehéz feladatát? A jelenlegi körülmények között lehetséges és kell-e egy ilyen harcot folytatni, amely felekezeti jelleget öltene? Mindenesetre nem hiszem, hogy egy ilyen kampányban számítani lehetne a katolikus napisajtó támogatására, mert – sajnálatos módon – ilyen, a szó minden értelmében katolikus sajtó itt nem létezik, és a Keresztény Szociális Pártra sem nagyon lehetne számítani. Ebben a pártban – legalábbis a vezetői között – nem látok erre alkalmas személyeket; ezek korban előrehaladott, megfáradt emberek, akik jól kijöttek a Bethlen-kormánnyal, tehát valamiképpen kompromittálódtak, és ha holnap választások lennének, a párt néhány komoly embere szerint a keresztény párt képviselői megfogyatkoznának. Állítják, hogy a nép Gömbös ellen van, ez igaz is lehet, de egy kormánynak Magyarországon túl sok eszköz van a kezében ahhoz, hogy keresztülvigye az akaratát és a jelöltjeit.

Én úgy vélem, taktikai hiba is túl nagy jelentőséget tulajdonítani a legitimista kérdésnek, mint ahogy most teszik – talán Gömbös antilegitimista kijelentései ellen lázadozva –, akkor is, ha a katolikusok többsége a legitimisták pártján áll és a győzelemtől a katolikus elem felértékelődését reméli. De más országok tapasztalata óvatosságra kellene, hogy intsen, hiszen azt mutatja, hogy a legitimizmus mindenütt szinte végzetes kudarcra van ítélve: mint egy lábbilincs, megnehezíti a járást, miközben a környező világ halad, de még mennyire!

Mármost ha a nyílt harcot ki kell zárni, két út marad: lehet továbbra is a hűvös passzivitás jelenlegi módszerét követni és vállalni a belőle fakadó, kevéssé szerencsés következményeket, vagy tanulmányozni kell azt a kérdést, hogy lehetséges-e tisztességesen megegyezni Gömbössel.

De egy ilyen megállapodásnak is megvannak a nehézségei. Mint már másutt mondtam, Gömbös nem az az ember, aki lemond a hatalomról, ha már egyszer megszerezte. Intelligens, jól beszél, energikus és, azt hiszem, őszintén szereti a hazáját; sajnos protestáns mentalitású, bár nem fanatikus, mindenesetre a barátai és a támogatói főleg az azonos vallásúak közül kerülnek ki. Egyesíteni szeretné az összes pártot, tehát az ellenzéki pártok felszámolására törekszik. Egyelőre csak bomlasztja őket, igyekszik minél több embert magához vonzani a tagjaik közül, de nem lehet tudni, mit tesz majd később. Ez a felmorzsolódás nem kerüli el a Keresztény Szociális Pártot sem: aki most biztosítani akarja a jövőjét, a felkelő csillag felé fordul. Szóval a miniszterelnök más országok példáját igyekszik utánozni, és alkotmányos formák leple alatt egyfajta diktatúrát vezet be. Hogy világosan lássunk, azt is hozzá kell tenni, hogy Gömbös nem csak a protestánsok között toboroz híveket: katolikusok, sőt, papok is vele tartanak, különösen azok, akik már a régi Bethlen-párthoz is csatlakoztak, amely most kibővült és az új nemzeti párt lett.

Amint Eminenciád előtt ismeretes, Gömbös programjának nincs antiklerikális jellege, keresztény alapon áll, és semmi jel nem mutat ellenségességre a katolikusokkal szemben. Ha vitára bocsátják a nagybirtokok és a belső telepítés kényes kérdését, talán sor kerülhet bizonyos konfliktusra az egyházi birtokok miatt.

De a legmagasabb képzettséggel rendelkező katolikusok, a papok többsége és a Keresztény Szociális Pártra támaszkodó réteg nem támogatja a Gömbös-kormányt részben azért, mert nem bíznak eléggé a miniszterelnök személyében, részben pedig a legitimizmus kérdése miatt, de azért sem, mert ezek a katolikusok nem akarnak a nemzeti párt katonái lenni. Attól tartanak, hogy a közéletben szinte nullára csökkenne a kifejezetten katolikus befolyás, mivel a párt most legrangosabb képviselői révén protestáns színben tűnik fel, és azt sem találja mindenki elfogadhatónak, hogy egy pártfunkció betöltéséhez ígéretet kelljen tenni.

[Jegyzet az eredeti szövegben:] A nemzeti párt elnökhelyetteseinek, titkárainak és tanácsosainak engedelmességi ígérete: „Én… becsületes magyar lelkemre ígérem, hogy szolgálatom során követni fogom vezetőmet, a nemzeti egység politikai és társadalmi mozgalmának vezérét, Gömbös Gyulát, és a nemzeti munkaterv megvalósítása során mindig feltétlen hűséggel, lelkiismeretesen és fegyelmezetten végre fogom hajtani a nekem közvetlenül vagy közvetve adott utasításait."

[Folytatódik a főszöveg:] Végül tegyük hozzá, félnek attól is, hogy a párt így egy diktatúrát akar létrehozni, amely idegen a magyar nemzeti szellemtől.

Íme, így fest Magyarországon a katolikusok bonyolult és a jövőre nézve fontos problémája. Azért mondtam, hogy „bonyolult", mert annak, aki külföldi lévén a magyar élet peremén él és csak a külső megnyilvánulásokat észleli, de nem tud a nemzet lelkébe látni, nehéz egyértelmű képet alkotnia a szóban forgó tárgyban. Mindenesetre ha okos dolognak minősülne megkísérelni a megegyezést Gömbössel, szerény véleményem szerint senki sem lenne alkalmasabb a megvalósítás gyakorlati útjának megtervezésére, mint a hercegprímás, mert nagy befolyása van a püspöki karban és a papság körében, továbbá mert mint prímás nagy tekintéllyel is rendelkezik, amelyet mindenki elismer, és nem csupán katolikus körökben.

Magyarország jelenlegi helyzetén töprengve ezek a gondolatok merültek fel bennem; nem tudom, mennyit érnek, mindenesetre kihasználva az írás szabadságát – amelyet az tesz lehetővé, hogy bizalmi ember viszi majd ezt a jelentést Rómába –, kötelességemnek éreztem megosztani őket Eminenciáddal. Eminenciád, aki ott bizonyosan találkozni fog Serédi bíborossal és megpendíti őeminenciájának ezeket a húrokat, közismert bölcsességével meglátja majd, hogy a gondolataim megalapozottak és méltók-e a megfontolásra, illetve milyen mértékben.

Utóirat: Miközben éppen készülök elküldeni ezt a jelentést, olvasom az újságok beszámolóját az október 31-én este a Vigadó nagytermében tartott protestáns ünnepről.

A résztvevők között volt a kormány két tagján, két protestáns miniszteren kívül Horthy kormányzó őfőméltósága is (a katolikus kongresszuson katolikus miniszterek vettek részt). Mint a gyűlés elnöke nem minden elégedettség nélkül hangsúlyozta, a magyar államfő *első alkalommal* volt jelen egy ilyen ünnepen.

Anélkül, hogy eltúloznám ennek a megnyilvánulásnak a jelentőségét, kétségtelen, hogy jellegzetes és alátámasztja a jelentésemben mondottakat a protestánsok erőlködéséről, amellyel nyilvánosan egyenjogúsítani igyekeznek magukat a katolikusokkal vallási téren.

Gömbös miniszterelnök nem volt jelen, ezekben a napokban nincs Budapesten. Amikor visszatért Törökországban és Bulgáriában tett útjáról, azt mondta, hogy egy kis pihenésre van szüksége, ezért vidéke utazott. Hogy aztán ez volt-e távollétének az igazi oka, nem tudnám megmondani.

31
POLITIKAI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 7474/33 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1933. november 14.[80]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 3372/33

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 7rv-9rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 62rv-64rv

*Hivatkozó cédulát készíteni Mons. Zadraveczre**[81]

(1 melléklet)[82]

Kihasználva a kínálkozó alkalmat, hogy ezt a jelentést közvetlenül az Ön kezébe adják, úgy gondolom, hasznos lesz, ha kiegészítem a magyarországi politikai élet további híreivel. Gömbös miniszterelnök f. hó 12-én, vasárnap három beszédben fejtette ki a programját, másolatban mellékelem a *Pester Lloyd*-ban megjelent részletes összefoglalókat.

Az első beszéd délelőtt hangzott el a ún. nemzeti munkahét megnyitóján, de nincs különösebb jelentősége; a másodikra délután került sor a Tattersaalban[83] az egységpárt budapesti szekciójának megalakulása alkalmából, különös tekintettel a főváros közigazgatására; a harmadikat aznap este mondta el egy 1200 fős banketten, amelyre a nemzeti hét bizottságának elnöke hívta meg.

Mint a második és a harmadik beszédből kitűnik, a miniszterelnök kitartóan ismételgeti, hogy el kell törölni a pártokat, és minden magyart a nemzeti párt zászlója alatt kell egyesíteni, amelybe felekezeti hovatartozásuktól függetlenül nyugodtan beléphetnek, mert a nemzeti párt nem arra kívánja alapozni magát és a munkáját, ami elválasztja az embereket, hanem arra, ami összeköti őket.

Nagy tömeg sereglett össze a nap különböző rendezvényein, sokan érkeztek vidékről, ahonnan számos különvonatot indítottak Budapestre, de azt is mondják, hogy sok ember nem önszántából vett részt a demonstráción, hanem kényszerítették őket.

A Keresztény Szociális Párt, amely nagyon erős a városban (ld. az 1930. december 29-i, 4022. sz. jelentést[84]) és a fővárosi közigazgatás tartóoszlopa, változatlanul ellene van mindenféle fúziónak. Egy héttel ezelőtt, Wolff Károly* névnapja alkalmából, aki a Keresztény Szociális Párt vezetője a Városi Tanácsban, a párt hívei nagyszabású gyűlést tartottak a Vigadóban, nagyon sokan voltak, és izgatottan lelkes hangulatban. A gyűlés ter-

80 „Miután Őeminenciája nagyra becsült rendelkezése értelmében azonnal tájékoztattam a minorita generális atyát annak érdekében, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket, a főtisztelendő atya küldött egy levelet az államtitkárságra, amelynek másolatát Excellenciád itt találja a mellékletben. ...” A jelentés érkezésének 1933. december 13-án kelt nyugtázásából, ikt. száma: 3372/33. Tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, f. 66r, a nunciatúra száma: 7566/33; fogalmazványát: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 12r.

81 Tollal írt feljegyzés a jelentés felső részén. Zadravecz István esetleges újbóli politikai szerepléséről a kormánypártban további iratok találhatók mind a Vatikáni Apostoli (volt Titkos) Levéltár budapesti nunciatúrai anyagában, mind az AA.EE.SS. „Ungheria” sorozatában.

82 Kötetünkben nem közöljük.

83 A nuncius Tattersaal-nak írja, Nemzeti Lovarda.

84 Kötetünkben nem közöljük. Tisztázatát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 7rv-9rv. Fogalmazványa: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, ff. 577rv-579rv.

mészetesen ellenzéki jellegű volt, tiltakozás… az öngyilkosság gondolata ellen. Gömböst kissé felzaklatta a dolog, amint hallottam valakitől, aki hiteles személynek tűnik: állítólag magához kérette Wolffot, hogy közös megoldást találjanak, mire Wolff öt pontot javasolt volna kiindulási alapként, Gömbös pedig időt kért a válaszadásra. De úgy látszik – ha igaz, amit nekem mondtak –, hogy nem jutottak semmilyen gyakorlati eredményre, mert tegnap (13-án) a Városi Tanács megbeszélésén a keresztény párt három tagja, beleértve magát Wolffot is, vitába szállt Gömbös beszédeinek bizonyos kijelentéseivel, és a keresztény szociálisok parlamenti csoportjának ülésén Mons. Túri Béla, a jelenlévők tapsától kísérve, kifogásolta, amit Gömbös az egyik beszédében mondott a keresztény szociálisok és a katolikusok politikai magatartásáról. Hát így állnak a dolgok; hogy mi lesz a vége, nem lehet előre látni. Gömbös, a második beszéd alkalmával hozzá intézett kérdésre válaszolva, az általános és titkos szavazati jogra mint már túlhaladott kérdésre tett célzást, amiből arra lehetne következtetni, hogy szándékai nem nagyon kedveznek egyáltalán a választás elvének. Különösen ez a nyilatkozata váltotta ki Rassay* képviselőnek, a Liberális Demokrata Párt vezetőjének (ld. a fent hivatkozott jelentést) a heves támadását Gömbös ellen, amelyet a hívei nagyon megtapsoltak egy tegnap tartott pártgyűlésen.

Sokan gondolják és mondják, hogy Gömbös, akivel személyesen nem sokan rokonszenveznek, nem rendelkezik elegendő szellemi tőkével ahhoz, hogy egy Mussolini vagy egy Hitler legyen belőle, következésképp nem tud sem diktátorrá válni, sem erre alkalmas környezetet találni a magyar emberek között, akik kitartóan tiltakoznak mindenféle beolvasztás ellen. Mint már mondtam legutóbbi jelentésemben, egy külföldi számára nehéz ítélkezni a tárgyban, annál is inkább, mert az ember már megszokta, hogy politikai téren a hihetetlent is megvalósulni lássa. Szóval nem lenne min csodálkozni, ha egy szép napon Gömbös a más országokban már jól bevált, új és erőteljes módszerekkel olyan új helyzetet teremtene, amely meghiúsítana minden, az ellenkező irányban táplált reményt és derűlátó illúziót. Nem szabad elfelejteni, amit Gömbös a harmadik beszédében mondott: ellenzi a diktatúrát, de nem hiányzik belőle a diktátori képesség.

Ha a véleményemet, vagy sokkal inkább csak a benyomásomat kellene megfogalmaznom, bevallom, hogy nem könnyen csatlakoznék túlzott optimizmusra hangolt elképzelésekhez. A példák végzetesen fertőzőek: az, ami Olaszországban és legújabban Németországban, de Ausztriában is történt – elgondolkodtató.

Közben az egységpárt fővárosi megszervezésének feladatával megbízott emberek élén a főpolgármester, Huszár Aladár*[85] áll, aki volt már tagja a Keresztény Szociális Pártnak, katolikus, de engedékeny. Érvényes házasságot kötött egy protestáns asszonnyal (a házasságkötés a kánonjogi kódex kihirdetése előtt történt), de a felesége akaratának engedve, aki fanatikus protestáns, valamennyi gyermekét protestáns szellemben neveltette; személyiségét tekintve nem rossz ember. Aztán itt van egy bizonyos Tabódy*[86] is, aki jó katolikus, néhány hónappal ezelőttig a Keresztény Szociális Párthoz tartozott, de nem tűnik különösebben intelligensnek.

Azt mondják, hogy a Nemzeti Egység Pártjának megszervezésére a budai körzetben Mons. Zadraveczet, a volt minorita tábori püspököt jelölték ki, akit ott jól ismernek a pénzhamisítási per fájdalmas bírósági ügyei miatt, amiért le is kellett mondania. Ha a

85 A név tollal aláhúzva az eredetiben.
86 A név tollal aláhúzva az eredetiben.

dolog igaz, akkor az, hogy most újra a politikába vetette magát, miután megígérte, hogy soha többé nem politizál, nyilván a józan ész teljes hiányáról tanúskodik.

Nagyon jó lenne, ha a rend generálisa – a Szent Konzisztoriális Kongregáció egyetértésével – megtalálná a módját, hogy egy alkalmas pillanatban elhagyja Magyarországot, amit egyébként maga a püspök régóta kifejezetten óhajt (ld. az 1930. december 5-i, 3966. sz. jelentést[87]).

Ennyit láttam jónak tájékoztatásul Eminenciád tudomására hozni.

November 15. *Utóirat:* A *Pester Lloyd* tegnap esti száma megerősítette a Gömbös és Wolff között lezajlott tárgyalás hírét, amelyről a jelentésben szóltam. Az újság szerint arra az egyezségre jutottak, hogy a Keresztény Szociális Párt folytatja munkáját a fővárosban, és – ahogyan eddig – a többség részét képezi, a Nemzeti Egység Pártja pedig a főpolgármestert adná, aki békülékeny ember és jó kapcsolatban van a keresztény szociálisokkal.

De – mint a ma reggeli lapokban olvasható – a Keresztény Szociális Párt frakcióján belül folytatódik a Gömbös elleni vita, és maga Wolff, bár tartózkodóbban fejezte ki magát, azt mondta, hogy a miniszterelnök pártját szervező akcióra a keresztény tömegek szervezésével kell válaszolni, mint a múltban, a munkát pedig ugyanúgy kell folytatni, mint azelőtt. Ez kétértelmű beszéd, amely nem zárja ki egy hallgatólagos megegyezés lehetőségét.

32
TÜRR* ASSZONY LEVELE

Angelo Rotta nuncius 7606/33 sz. jelentése Giuseppe Pizzardo érseknek,
a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának
Budapest, 1933. december 29.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 23/34
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 13rv-14r[88]

Olvastam Türr asszony levelét, amelyet Excellenciád volt szíves eljuttatni hozzám. Nem ismeretlen bajokról szól a panaszos levél, mert annak idején írt már róluk az államtitkárságnak nagyra becsült elődöm, és én is többször kitértem rájuk. Hogy csak erre az évre szorítkozzam, az alábbi jelentések olvashatók a tárgyban: április 20-án a 7015/33. sz.,[89] május 23-án a 7104/33. sz.,[90] június 19-én a 7153/33. sz.,[91] június 28-án a 7187/33. sz.,[92] október 28-án a 7445/33. sz.,[93] október 31-én a 7454/33. sz.[94] és november 14-én a 7474/33. sz.[95]

87 Kötetünkben nem közöljük.
88 A mellékletben Türr asszony olasz nyelvű levelének eredetije, kék tollal, kézírással, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 15rv-16rv.
89 Lásd fentebb, 76 l.
90 Lásd fentebb, 81. l.
91 Lásd fentebb, 83. l.
92 Lásd fentebb, 85. l.
93 Kötetünkben nem közöljük.
94 Lásd fentebb, 88. l.
95 Lásd fentebb, 91. l.

Sajnos igaz, hogy a protestánsok politikai téren fölényben vannak; igaz, hogy a katolikusoknak nincs a szó igazi értelmében vett katolikus napilapjuk; igaz, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítanak a legitimista kérdésnek; hozzátehetem még, az is igaz, hogy a családot alapjaiban fenyegetik a polgári házasságról és a válásról szóló rossz törvények. Jelentéseimben arra is rámutattam, hogy miért állnak így a dolgok, és milyen súlyos nehézségekkel küzd a jelenlegi körülmények között a katolikus értelemben vett közéleti cselekvés.

Excellenciádnak módja lehetett még jobban megismerni a dolgok állását, amikor ott a magyar püspökökkel és különösen a hercegprímás őeminenciájával beszélt az ad limina látogatás alkalmával.

Lehetséges, hogy néhány protestáns egyesület a gazdasági válságot kihasználva, a karitatív tevékenység leple alatt vallási szempontból káros befolyást gyakorol bizonyos körökben. Olyasmi ez, ami a mostani szomorú időkben mindenütt előfordul valamilyen mértékben. Meg kell azonban mondani azt is, hogy a katolikusok sokat és eredményesen dolgoznak a „Caritas”-programjukkal, és igazán jótékony tevékenységet fejtenek ki széles körben.

A levél általános hangvétele mégis túlságosan borúlátó, mintha Magyarországon egy Kulturkampf, vagy a katolicizmus lerombolása állna küszöbön. Vannak bajok és komoly bajok, ez igaz, de ennek ellenére még van mit megköszönni az Úrnak ahhoz képest, ami más országokban történik. A kormánynak sem áll egyáltalán szándékában vallási hátterű harcot folytatni annak ellenére, hogy nacionalista indíttatásból diktatoriális szeszélyeknek enged, amelyek azonban, úgy tűnik, most kissé alábbhagytak. Hogy érzékeltethessem azt a szellemet, amely a kormányt vezérli, csatolom Gömbös őexcellenciája, ill. a kultuszminiszter által az új győri püspöknek küldött két távirat szövegét.[96]

Tehát vannak bajok és súlyosak, veszélyek is vannak, de ahhoz kell tartani magunkat, ami van, és dolgozni kell. Mindenesetre soha nem lehet elég nyomatékosan ajánlani az éberséget és az Actio Catholicát, de nem kell túlzásokba esni és a dolgokat túl sötét színekkel ecsetelni, amelyek nem felelnek meg a valóságnak, és hamis képet alakíthatnak ki a tényleges helyzetről.

Itt a külügyminisztériumban Türr Stefánia asszonyt, amennyire meg tudtam állapítani, nem sokra tartják.

96 Kötetünkben nem közöljük.

1934

33
POLITIKAI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 7705/34 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1934. január 31.[97]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 597/34
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 24rv

A magyar politikai életben nincs semmi nagy újság.

Bethlen grófnak a múlt decemberben Angliában tartott beszédei, amelyek a békeszerződés revíziójának kérdésével foglalkoztak, úgy tűnik, jó fogadtatásban részesültek, és nagy visszhangra találtak itt, Magyarországon is. Bethlen gróf már halványuló tekintélye újra megnőtt: sokan vannak, akik ismét szívesen látnák a hatalomban, bár annak idején nem nagyon támogatták. Talán ez is egy módja a Gömbös-kormányra való reagálásnak, amely iránt inkább csökkenni látszik a rokonszenv, mintsem növekedni.

A miniszterelnök bizonyos szónoki túlzásai és az a legutóbbi javaslat, hogy korlátozzák – valójában megszüntessék – Budapest közigazgatási autonómiáját, fellobbantották az ellenfelek haragját. A saját pártjában is többen ellene vannak ezekkel a dolgokkal kapcsolatban. Igyekezett menteni, ami menthető, és egy Bethlen gróffal folytatott hosszú megbeszélés után úgy döntött, hogy töröl a törvénytervezetből két olyan cikkelyt, amelyek a legjobban ingerelték a közvéleményt. A tervezetet még ebben a módosított formájában is a végsőkig fogják vitatni, de azt hiszem, át fog menni. Mindenesetre Gömbös erkölcsi tekintélye megingott, és egy diktatúra lehetősége, úgy tűnik, már szertefoszlott.

Bethlen gróf a múlt vasárnap Debrecenben, a választókerületében nagy horderejű politikai beszédet mondott, amelyben különösen a külpolitikával foglalkozott. Kijelentette, hogy ő Gömbös barátja és támogatója, és távol áll tőle az a szándék, hogy visszatérjen a belpolitikai porondra. De azért megengedte magának, hogy néhány ponton bírálja a kormány gazdasági programját.

Egyelőre nem várható változás, nincs azonban kizárva az a lehetőség a közelebbi vagy távolabbi jövőben, hogy Bethlen gróf visszatér a színtérre és újra kezébe veszi a hatalmat. A dolgok jelenlegi állása alapján úgy vélem, hogy Gömbös addig lesz kormányon, amíg a kormányzó Őfőméltóságának és Bethlen grófnak tetszik.

---

97 A jelentés vételének nyugtázása 1934. február 24-én kelt, 573/34 ikt. sz. alatt. Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 26r.

34
MAGYARORSZÁG ÉS OROSZORSZÁG [SIC!] DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAI

Angelo Rotta nuncius 7741/34 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1934. február 8.[98]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 640/34
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 27rv-28r

Beérkezés iktatószáma: 573/34
Megköszönni vételét: 7625, 7574[99]

Amint Eminenciád már értesülhetett róla, Magyarország és Oroszország Rómában megállapodást írt alá a diplomáciai kapcsolatok felvételéről.

A hír, amelyet itt a tegnap reggeli lapok közöltek, mindenkit teljesen váratlanul ért. A tárgyalások a legnagyobb titokban folytak, aminek megvan a maga oka. Már 1924-ben voltak megbeszélések a magyar és a szovjet kormány között pontosan a fenti célból, nevezetesen Berlinben, amelyeken magyar részről a jelenlegi külügyminiszter, annak idején teljhatalommal felruházott követ, Kánya[100] vett részt. De a magyar parlamentben olyan erős volt az ellenállás, hogy jobbnak látták elhalasztani a tárgyalásokat, jóllehet Bethlen gróf lelkesen védte a megállapodást. Túlságosan elevenen éltek még a magyarok emlékezetében a bolsevik kormányzás tragikus napjai. A kormányzó is határozottan ellenezte a dolgot, és a Keresztény Szociális Párt, az akkori parlamenti többség is ellene használta fel a befolyását.

Most talán azért választották a kész tények elé állítás módszerét, hogy megakadályozzák az ellenállást, amely nyilván nem maradt volna el, mint ahogy nem is fog elmaradni, ha a dolog a parlament elé kerül.

Azóta tíz év telt el, tehát a lelkekben halványul a múlt emléke. A vezető nemzetek szomorú példája, akik minden erkölcsi természetű megfontolást félretéve, gazdasági és politikai okokból hivatalosan elismerték a szovjeteket, szinte végzetszerűen húzta magával az örvénybe a kisebb nemzeteket.

A hivatalos lapok nyilván nem a bolsevizmus iránti rokonszenvvel, hanem gazdasági és a revizionista remények miatt politikai jellegű okokkal is magyarázzák a kormány magatartását, aki különösen a lóexport helyreállítását reméli az orosz piacon.

A keresztény szociálisok lapja, a *Nemzeti Újság* kemény cikkben tiltakozott, de azt hiszem, ez alkalommal megvalósul, amit elhatároztak, és innentől kezdve Magyarország is közvetlen kapcsolatba lép Oroszországgal.

Az itteni diplomáciai testület tagjai, akikkel beszéltem, elkerülhetetlennek tartják a dolgot. Beszéltem a pénzügyminiszterrel, – a külügyminiszter ugyanis a napokban na-

98 A jelentés vételének nyugtázásának adatai azonosak az előző jegyzetben közöltekkel.

99 Az itt jelzett 7625/34 ikt. sz. jelentés dátuma 1934. január 2, tárgya a kormányzó újévi köszöntése, mellékletében a beszédek szövegei, lásd in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 17rv, 19rv, 20.

100 Kánya Kálmán*.

gyon elfoglalt az osztrák kancellár, Dollfuss* érkezése miatt –, és ő azt mondta, hogy a lelke mélyén egyetlen magyar sem helyeselte ezt a megállapodást, amely azonban kísérletet tett az exportfeltételek lehetőség szerinti javítására; továbbá, mivel minden jelentős nemzet elismerte a szovjeteket, a dolog sürgetővé vált, és az is fontos körülmény, hogy Oroszország nap mint nap egyre többet vásárol Nyugaton is. Arra a kérdésemre, hogy nem tartanak-e a bolsevik propaganda veszélyeitől, azt válaszolta, hogy ebben a tekintetben a kormány elég nyugodt, mert a magyar nép inkább ellenáll az ilyen propagandának, ráadásul a magyar rendőrség olyan jól szervezett, hogy bajosan kerülné el a figyelmét minden afféle próbálkozás.

Sajnos, mint annyi más esetben is, a politikai és gazdasági megfontolások elnyomták az érzelmi és erkölcsi természetűeket.

A kérdés további alakulásáról, ha majd érdemesnek látom, nem mulasztom el tájékoztatni Eminenciádat.

35
AZ OSZTRÁK KANCELLÁR BUDAPESTI LÁTOGATÁSA

Angelo Rotta nuncius 7747/34 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1934. február 9.[101]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 453/34

Gépelt tisztázat, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 21

Amint Eminenciád előtt ismeretes, Dollfuss kancellár e hó 7-én Budapestre érkezett, hogy viszonozza Gömbös miniszterelnök látogatását. Nagyon szívélyes fogadtatásban részesítette a kormány és a lakosság is. Két napig tartózkodott itt.

Az újságok már beszámoltak a látogatás eredményeiről; összefoglalva: a) folytatódik a két nemzet kapcsolatának helyreállítása, b) intenzívebb gazdasági együttműködés várható.

A kancellár járt a nunciatúrán, mint a diplomáciai testület doyenjének itthagyta nekem a névjegyét, és személyes látogatást tett a hercegprímásnál. Egyszerű és kedves modorával sokak rokonszenvét meg tudta nyerni. Nekem kétszer volt alkalmam találkozni vele, nagyon jó benyomást tett rám.

Ennyit tartottam kötelességemnek Eminenciád tudomására hozni.

101 A jelentés vételének nyugtázása 1934. február 18-i dátummal, 453/34 ikt. sz. alatt. Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 23r.

36
POLITIKAI ÉS VALLÁSI HELYZET MAGYARORSZÁGON

Angelo Rotta nuncius 7985/34 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1934. április 27.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 1675/34
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 36rv-37rv

Ami a kormány valláspolitikáját illeti, semmi említésre méltó dolog nem történt Magyarország életében.

Gömbös miniszterelnök, miután visszatért Rómából, látogatást tett a hercegprímás őeminenciájánál, és elmondta neki, milyen örömet szerzett vatikáni fogadtatása, a Szentatya és Eminenciád iránta tanúsított jósága. Azt is mondta Serédi bíborosnak, hogy közölte a Szentatyával, a hercegprímás egyetértésével kíván működni.

Gömbös pozíciója, különösen az olasz–osztrák–magyar megállapodás után megszilárdult, amihez hozzájárult az is, hogy jobban megválogatta a szavait, és ehhez most is tartja magát az olykor elkerülhetetlen nyilatkozatok megtételekor. De a Keresztény Szociális Párt változatlanul ellenáll, és elhatározta, hogy nem fogja megszavazni a parlamentben most vitára bocsátott költségvetést; ennek a magatartásnak a hátterében még mindig nagy szerepet játszik a királyság visszaállításának problémája.

Legutóbb jóváhagytak egy új törvényt a középfokú oktatásról: Hóman oktatásügyi miniszter, aki jó katolikus, megkérdezte a tárgyban a hercegprímás véleményét, mielőtt a törvényt a parlament elé terjesztette volna. Az új törvény sokkal kedvezőbb a katolikus iskolák számára, mint a korábbi, amely gyakorlatilag azt az anomáliát szentesítette, hogy a katolikus iskolák alacsonyabb rendűek voltak a nagyobb önállóságot élvező protestáns intézményekhez képest. Most azonban ez a kiáltó ellentmondás megszűnt.

Mivel néhány nappal ezelőtt egy-két újság jelezte, hogy Serédi bíboros április 23-án tölti be az 50. életévét, itt szerették volna megünnepelni ezt a napot, de nem bizottság által szervezett rendezvényekkel, amelyeket őeminenciája nem is kíván. Gömbös miniszterelnök az alkalomból táviratot küldött a hercegprímásnak, amelyet érdemesnek tartok idézni a hangvétele miatt: „Engedje meg Eminenciád, hogy 50. születésnapja alkalmából a magam és a magyar királyi kormány nevében, amelynek miniszterelnöke vagyok, őszinte tisztelettel köszöntsem, és teljes szívemből legőszintébb jókívánságaimat fejezzem ki. Adja a mindenható Isten, hogy Eminenciád mint hercegprímás még sok évig folytathassa áldásokban gazdag tevékenységét egyháza és hazája javára.” A bíboros így válaszolt erre a táviratra: „Fogadja Excellenciád legőszintébb és legmelegebb köszönetemet az Ön és a magyar királyi kormány nevében az 50. születésnapom alkalmából küldött szívélyes jókívánságokért. Azon fogok fáradozni, hogy Excellenciád és a magyar királyi kormány támogatásával, Isten segítségével egyházam és hazánk számára mindenkor hasznos munkát végezzek.”[102]

Mivel az ünnepet rögtönözték és, hogy úgy mondjam, esetleges módon – annál is inkább, mert egy ilyen évfordulót általában nem szokás ünnepelni –, nem volt lehetőségem időben felhívni rá Eminenciád figyelmét; mivel más okokból írnom kellett Serédi

102 Mindkét szövegrész visszafordítás olaszból.

bíborosnak, én magam – *post factum* – arra szorítkoztam, hogy az alkalommal élve jókívánságaimat fejezzem ki.

Ezekből a rövid hírekből látható ugyan, hogy a miniszterelnök nem rosszindulatú az egyházzal szemben, mégsem szabad azt hinni, hogy a dolgok itt a lehető legjobban mennének. Sajnos, itt is jelen van – mint bizonyos mértékben mindenütt – az az újpogány hullám, amely a nép erkölcsi életét fenyegeti; sőt, folytatja romboló munkáját a családot emésztő halálos kór, a válási törvény, és nagy pusztítást végez.

Azt hallom, hogy az idén októberben tartandó katolikus kongresszus témája „a család". Ha a dolog igaznak bizonyul, kitűnő választás ez, és remélhetőleg eredményesen hívja fel mindenki figyelmét erre a Magyarország vallási és társadalmi élete szempontjából döntő jelentőségű problémára. A magyar nemzetet sorvasztó másik nagy baj az, hogy a vezető körökben túlsúlyban vannak a protestánsok, ami azonban, sajnos, régi keletű betegség, és ráadásul a közélet jelenlegi körülményei között csaknem végzetesen súlyosbodik.

Ami az Actio Catholicát illeti, vezető emberei nem elégedetlenek a mozgalom fejlődésével, és – amennyire én meg tudom ítélni – a szervezőmunka folytatódik az egész országban.

Egyébként Eminenciádnak hamarosan lehetősége lesz elbeszélgetni a magyar ügyekről Mons. Breyer István* őexcellenciájával, az új győri püspökkel, akit a múlt év decemberében neveztek ki. Ugyanis május közepén, ha semmi nem jön közbe, magyar zarándokok mennek Rómába, és most éppen Mons. Breyer fogja vezetni őket, aki az alkalmat kihasználva szeretné megköszönni a kinevezést és leróni fiúi tiszteletét Őszentsége előtt. Mons. Breyer, mint máskor már mondtam, nagyon jóságos és mindenki által tisztelt személy, inkább félénk és tartózkodó, de nagyon komolyan veszi püspöki kötelességeinek teljesítését. Eminenciádhoz hasonlóan beszél latinul és németül.

37
VEGYES HÍREK[103]

Angelo Rotta nuncius 8167/34 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1934. június 23.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 2297/34
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 38rv-39r

Beérkezés iktatószáma: 2287/34

Úgy gondolom, nem fölösleges tudatnom Eminenciáddal néhány Magyarországot érintő hírt, ha nem is tarthatnak számot nagy érdeklődésre.

Politikai élet. A parlamenti szünet beálltával a magyar politikai életben nyugalmi időszak kezdődött. A legutóbbi időkben az alsóház kormánnyal szembeni ellenállása is veszített elemi erejéből, így most nincs és a jövőre nézve sem körvonalazódik semmi említésre méltó újság, legalábbis egyelőre.

103 Az eredeti példányon ceruzával: *Politikai és vallási helyzet.*

Barthou beszéde. A francia külügyminiszter kegyetlenül metsző, tömör kijelentései, amelyekkel romániai tartózkodása során a területi revízió ellen foglalt állást, itt, természetesen, nagyon rossz benyomást keltettek. A még dolgozó felsőházban József főherceg vállalta a magyar közvélemény szószólójának szerepét, aki általános helyeslésétől kísérve a fájdalomnak és a méltatlankodásnak adott hangot azok miatt az állítások miatt, amelyek szilárd alapok híján történelmileg sem állják meg a helyüket. A kormány igyekezett megnyugtatni a közvéleményt, és a sajtó is méltóságteljes magatartást tanúsított.

A Dréhr-per. Ezekben a napokban a budapesti bíróságon per folyik a népjóléti minisztérium volt államtitkára, Dréhr ellen,[104] aki akkor foglalta el ezt a posztot, amikor Mons. Vass volt a miniszter, neki pedig Dréhr volt a jobbkeze. Hűtlen pénzkezeléssel vádolják, és a per rosszul alakul. Mintha arra kellene következtetni belőle, hogy a kérdéses összegeket az elhunyt miniszter által felvett hitelek visszafizetésére költötték (volna), amelyekből vagy a családját segítette, vagy a meghiúsult banki spekulációit fedezte. Hogy mi igaz ebből, nem lehet biztosan tudni, szegény Mons. Vass nem tud védekezni. Mindenesetre akárhogy alakul is a per, sajnos szomorú árnyékot vet az elhunyt prelátus emlékére, ami nyilván nem használ a katolikus egyház tekintélyének Magyarországon.

Mons. Prohászka szobrának felavatása.* A múlt vasárnap, 17-én avatták fel az 1927. április 2-án a budapesti Egyetemi templomban prédikálás közben szélütés következtében elhunyt püspök, Mons. Prohászka tiszteletére emelt szép szobrot az egyetemhez közeli téren. Mons. Prohászka Ottokár Székesfehérvár püspöke volt, kitűnő apologéta, aki irodalmi érdemeivel, szónoki tehetségével, irgalmasságával és karitatív tevékenységével fényes emléket hagyott maga után Magyarországon. Nagy hatással volt a művelt emberekre, és minden bizonnyal nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a keresztény felfogás újra teret hódítson éppen a magasabb társadalmi osztályokban. Néhány pontatlansága, még talán tudományos tévedése is és jobbára bonyolult kifejezésmódja nem kerülte el a Szent Index Kongregáció figyelmét, különösen azokban az években, amikor tombolt a modernizmus, és 1911-ben három munkáját elmarasztalták. Fölösleges hozzátenni, hogy Prohászka készségesen alávetette magát a Szentszék ítéletének, és haláláig folytatta a magyarországi katolikus kultúra számára igen hasznos munkáját. De szónoknak és karitatív munkásnak rátermettebb volt, mint püspöknek, mert az irányítás és az adminisztráció területén kívánnivalókat hagyott maga után.

Az emlékmű felavatásán jelen volt eminenciás Serédi bíboros, számos püspök, a szellemi és társadalmi élet kiválóságai. A nunciatúrát az ügyvivő úr képviselte, mert én akadályoztatva voltam azon a napon. A kormány és Budapest Város is képviseltette magát.

104 Dréhr Imre.* Nagyméretű panamák miatt elítélték. A kúriai ítéletet megelőzően 1936-ban öngyilkos lett. Ügye árnyékot vetett Mons. Vass József miniszterre is, akinek államtitkára volt. Lásd: Hámori Péter: A Horthy-kor legnagyobb korrupciós pere, in: *HVG* 2011. május 7. Interneten: http://hvg.hu/itthon/201118_a_horthykor_legnagyobb_korrupcios_pere_kis_

38
A HÁZASSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY

Angelo Rotta nuncius 8350/34 sz. jelentése Giuseppe Pizzardo érseknek,
a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának
Budapest, 1934. október 15.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3434/34
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 64 P.O., fasc. 52, ff. 27rv-29rv

Kitüntetés megbeszélve a helyettes államtitkár úrral[105]

Mivel a hercegprímás a napokban Budapestre érkezett, az alkalmat kihasználva sietve kihallgatást kértem tőle. Szombaton este fogadott, és különböző nyitott kérdésekről beszélgettünk egy kicsit.

Különösen szerettem volna hiteles forrásból megtudni, hol tart a házasságról szóló jelenlegi törvények korrekciójának folyamata.

Amennyire meg tudtam állapítani, a bíboros úr nagyon szívén viseli ezt a kérdést, mert átérzi teljes súlyát. Beszélt már róla a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel,[106] aki kedvezően ítéli meg és támogatja a mozgalmat, és még azon a szombaton közvetlenül Gömbössel is tárgyalt.[107]

Nagyon készségesnek találta a miniszterelnököt, bár kissé tartózkodó volt, mert a tárgy közvetlenül nem az ő illetékessége. Gömbös azt mondta, személyesen tapasztalta, hogy a válás rossz dolog, és örül, hogy most rendbe tudta hozni az ügyet.

Arra jutottunk, hogy a bíboros úr készíteni fog a tárgyban egy törvényvázlatot, amelyet aztán közösen fognak áttanulmányozni: a bíboros vagy egy küldötte, a vallásügyi és az igazságügyi miniszter (az utóbbi protestáns), mert ez alkalommal Gömbös azt szeretné, hogy a tervezetet ne egy képviselő terjessze a parlament elé, hanem maga a kormány.

A bíboros úr – aki egyébként örömmel hallotta, hogy elküldtem Rómába a kongresszuson elhangzott záróbeszédének pontos fordítását, amelyhez magyarázatokat is fűztem javaslatának értelmével és jelentőségével kapcsolatban – azt mondta, hogy természetesen ott majd még jobban kifejti az elképzelését, és hát persze megbeszélik a kormánynak tanulmányozásra benyújtandó tervezetnek, illetve vázlatának a hangvételét.

Mivel tudtam, hogy két évvel ezelőtt a bíboros úr nem támogatta Gömbös esetleges kitüntetését, ki akartam puhatolni a terepet, de ez alkalommal ő is azon a véleményen van, hogy át lehet adni a kívánt kitüntetést, mivel a korábban ellene szóló okok megszűntek. Sőt, úgy gondolja, hogy a kitüntetés adományozása, különösen ha lehetséges lesz néhány jó szóval kísérni annak érdekében, hogy Gömbös érzelmeit a házassági törvény reformjának elfogadására és megvédelmezésére hangolja, előnyösnek bizonyulhat annak a célnak

105 A jelentés fejlécén ceruzával írt megjegyzés. A vatikáni gyakorlatban a szubsztitutusról van szó, aki érseki rangban helyettese a bíboros államtitkárnak és az Államtitkárság (ez idő szerint) 2. szekciójának (Általános ügyek) élén áll. Ez idő szerint Alfredo Ottaviani töltötte be ezt a tisztet.

106 Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter.

107 Gömbös Gyula miniszterelnök.

a szempontjából, amelyet az Actio Catholica az idén egész évben követ és követni fog, vagyis a család értékének helyreállítása szempontjából.

Mindenesetre a bíboros úr elhatározott szándéka, hogy ébren tartja a katolikusok figyelmét ezzel a nagyon fontos problémával kapcsolatban.

Kellő időben minden katolikus képviselőt hívatni fog magához, bármelyik párthoz tartozzanak is, hogy kérje a támogatásukat. Arra az esetre, ha a dolog elhúzódna, és az alsóház nem jutna döntésre, azt javasoltam a bíboros úrnak – és ő helyeselte ezt –, hogy a püspöki kar írjon egy közös pásztorlevelet a tárgyban még az új választások előtt, és abban követendő szabályként ajánlja a katolikusok számára, hogy csak azokat a jelölteket támogassák, bármelyik párthoz tartozzanak is, akik kötelezik magukat arra, hogy a törvénynek a kívánt irányban történő átalakításáért szállnak síkra.[108]

Összességében úgy látom, hogy a bíboros úr inkább optimista a végkifejletet illetően, de, mint mondta, imádkozni és dolgozni kell. Itt van még a protestáns kérdőjel, különösen a vezető körökben, ahol a válást, sajnos… értéknek tartják.

Nekem úgy tűnik, hogy a lélektani pillanat megfelelő egy ilyen reform számára. Ugyanis a kormányzó őfőméltósága örül, hogy a lánya házasságának[109] felbontásával kapcsolatos kérdés szerencsésen megoldódott, és nagyon örül annak, hogy legutóbb a püspöki kar testületileg köszöntötte kormányzóságának 15. éve alkalmából; szinte átölelte a vallásügyi minisztert, akinek meghatottan azt mondta, hogy felejthetetlen negyedórát szerzett neki. Ami Gömböst illeti, az a tény, hogy rendezte a családi helyzetét,[110] megkönnyíti számára, hogy benyújtson és támogasson egy válásellenes törvényjavaslatot. Továbbá a válások számának nagyon aggasztó növekedése és a születések számának csökkenése, amit maga Gömbös több alkalommal is elítélt, a kérdést aktuálissá teszi és kedvező fényben tünteti fel.

A liberális sajtó továbbra is hallgat, a protestánsok sem nyilatkoznak. Amit nem tudnak megemészteni, az az egyház természetes meg nem alkuvása a vegyes házasságokban született valamennyi gyermek katolikus nevelését illetően. Ezzel kapcsolatban enyhítést szeretnének elérni és visszatérni a Lambruschini bíboros 1841. évi utasításában foglalt toleranciához.[111] A hercegprímással folytatott megbeszélésen Gömbös is érintette ezt a kérdést, de a bíboros úr megértette vele, hogy nem kell összekeverni a dolgokat: a javasolt törvénymódosítás a kormánynak a házassághoz való viszonyát érinti, míg a vegyes házasság szabályai a katolikus egyház és a többi felekezet viszonyára vonatkoznak. Továbbá a katolikus egyház a Lambruschini-féle utasításban foglalt toleranciát akkor azért fogadta el (amint a bíboros úr Gömbösnek mondta), mert anélkül nem lehetett volna elérni számos házasság jogi elismerését a polgári hatóság részéről, ami nagyon szomorú következményekkel járt volna a gyermekekre nézve. De ma, amikor ez az elismerés attól függetlenül biztosítva van, hasonló engedékenységre nincs többé semmi ok.

---

108 Ez be is következett. 1935 tavaszán rendkívüli választásokat tartottak, és Serédi Jusztiniánnak ez alkalomból kiadott pásztorlevelében ez a kitétel is szerepelt.

109 Horthy Paulette és Fáy László házasságáról van szó.

110 Gömbös elvált ember volt, aki második feleségének halála után, 1934-ben újra feleségül vette első feleségét.

111 Az elmérgesedett magyarországi helyzet megoldása érdekében kiadott, Luigi Lambruschini bíboros államtitkárnak XVI. Gergely pápa *Quas vestro* brévéjéhez csatolt utasítása, amelyben a Szentszék elismeri a Trienti Zsinat előtti forma szerint kötött vegyes házasságok érvényességét.

A kérdés most így vetődik fel: ha a logika mindig diadalmaskodna, a győzelmet bizonyosra lehetne venni, mert Magyarország, amely ad arra, hogy keresztény állam – és ezt maga Gömbös többször is megerősítette –, keresztény szellemet érvényesít az oktatásban, a közéletben stb., ugyanakkor a nemzetek éltető magját alkotó család teljes mértékben világias. Egyébként maga Gömbös is elismerte a hercegprímással folytatott beszélgetésben, hogy a jelenlegi házassági törvényeket az annak idején uralkodó szabadkőművesség alkotta.

Beszélgetésünk során érintettük a hercegprímással Mons. Shvoy és a legitimizmus kérdését is, de erről beszámoltam f. hó 13-i, 8349/34. sz. jelentésemben.[112] Mons. Shvoy kapcsán a bíboros úr hozzátette, hogy a püspök nagyon nehéz anyagi körülmények között van az elődje által hagyott adósságok miatt. Őeminenciája erről majd ott kíván beszélni a legközelebbi látogatása alkalmával, és beszámol majd a Szent Konzisztoriális Kongregáció által a szombathelyi püspökség anyagi körülményeivel kapcsolatban rábízott vizsgálat eredményéről is.

A hercegprímás november 7-e körül indul Magyarországról, és azt hiszem, kb. tíz napot fog ott tartózkodni.[113]

112 Tisztázatát lásd in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 55rv-56r.

113 A vegyes házasság kérdésével foglalkozik az egész 64 sz. positio: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 64 P.O., fasc. 52, ff. 27-40.

1935

39
POLITIKAI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 8690/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. január 31.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 677/35
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 42rv-43rv
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 2rv-3r

Az utóbbi időben a magyar politikai életben némi izgatottság érzékelhető, méghozzá azért, mert a kormányt támogató Nemzeti Egység Pártjában újabban ellenzékieskedés ütötte fel a fejét Gömbös miniszterelnökkel szemben.

Nyilván nem lehet azt állítani, hogy a külpolitika legújabb megnyilvánulásai örömmel töltötték volna el a magyar nemzetet. A marseille-i királygyilkosság kapcsán Jugoszláviával támadt konfliktus megoldását – annak ellenére, hogy még nem végleges – inkább rezignáltan fogadták, mintsem megelégedéssel. A római francia–olasz megegyezése nem váltott ki nagy lelkesedést, mert bár nem zárja ki a békeszerződés revízióját, Magyarországnak mégis úgy tűnt, hogy kissé elhomályosítja ezt a gondolatot, amely a nemzetnek még mindig élő és változatlan igényét fejezi ki. Ezért a kormány biztosan fontolóra fogja venni a nem túlságosan lelkes és bizonyos fenntartásokkal hozzá intézett meghívást, hogy csatlakozzon a római egyezményekhez. Azt lehet mondani, hogy külpolitikai vonatkozásban az egész nemzet felzárkózott a kormány mögé, még ha vannak is olyan emberek, akik szorosabb együttműködést szeretnének Németországgal, amely a magyar mezőgazdasági termékek számára is fontosabb piac, mint Olaszország és Ausztria, mégpedig aktív kereskedelmi mérleggel Magyarország javára.

De a Gömbössel szembeni, többé-kevésbé leplezett ellenzékiség okai a saját pártjában belpolitikai természetűek: a napirenden lévő különféle reformok, a választási törvény reformja a titkos szavazással és ennek ellensúlyozásaként a felsőház illetékességének és a kormányzó hatalmának kiterjesztése, az agrárreform – ezek azok a kérdések, amelyekben Gömbösnek nem könnyű összehangolni a többség különféle irányzatait. És itt van a Nemzeti Egység Pártjában régóta gyűrűző rossz hangulat, amelynek megnyilvánulására néhány napja kedvező alkalom kínálkozott. Kölcsönös, szinte hivalkodó rokonszenv érzékelhető a miniszterelnök és Eckhardt* képviselő között: annak ellenére, hogy az utóbbi az ellenzéki kisgazdapárt vezetője, Gömbös kinevezte a genfi küldöttség vezetőjévé. Ez az Eckhardt legutóbb két beszédet is mondott Gömbös és a reformjai mellett, de az egységpárt ellen, mintha az meg akarná buktatni a miniszterelnök által kívánt reformokat. Ez felizgatta a kedélyeket az egységpártban, mert azt gyanítják, hogy Gömbös az ellenzéki pártok bevonásával szándékozik megszilárdítani a kormány helyzetét. Innen a harag, amely a Gömbös elleni keserédes beszédeket táplálta a párt néhány nappal ezelőtt tartott közgyűlésén. A miniszterelnök azt válaszolta, hogy amint a múltban, úgy a jövőben is kizárólag a Nemzeti Egység Pártjában látja a támaszát, és minden további nélkül bizalmi szavazást kezdeményezett. A gyűlés Bethlen grófnak, a párt szürke eminenciásának pél-

dáját követve (aki a rossz nyelvek szerint a párt álcázott belső ellenzékének első számú szervezője) egyhangúlag bizalmat szavazott a miniszterelnöknek.

Eckhardt aztán a maga részéről egy nyilvánosságra hozott levelében azt nyilatkozta, hogy a közte és Gömbös közötti együttműködés csak az új választási törvényben foglalt titkos szavazás kérdésére vonatkozott, és nem jelentette azt, hogy az egész kormányprogrammal egyetért. Továbbá, érzékelve a vele szemben az egységpártban megnyilvánuló ellenséges indulatokat, benyújtotta a lemondását a genfi magyar küldöttség vezető tisztéről. Eckhardt magatartása megnyugtatta a nemzeti pártban felbolydult kedélyeket, úgyhogy Gömbös egyelőre folytathatja a munkáját. Azért mondom, hogy „egyelőre", mert a kormányzó őfőméltósága még mellette áll, és – legalábbis látszólag –, Bethlen gróf is, de ha egy napon bármelyikük megvonná a támogatását, lemondásra kényszerülne.

Megragadom az alkalmat, hogy pusztán tájékoztatásul tudassam Eminenciáddal, hogy a szombathelyi püspök, Mons. Mikes János őexcellenciája egészségügyi okokból, orvosai tanácsára egy héttel ezelőtt Taorminába utazott, ahol számításai szerint március végéig fog tartózkodni. Saját szememmel látva megállapíthattam, hogy valóban beteg, nincs rendben a szíve.

40
ÚJ MINISZTÉRIUM ÉS POLITIKAI VÁLASZTÁSOK

Angelo Rotta nuncius 8792/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. március 6.[114]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1175/35

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 47rv-49rv (Gépelt tisztázat, aláírt)

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 4rv-6rv

Azt mondhatnánk, hogy egy valóságos mozifilmhez asszisztáltunk a magyar belpolitikában az elmúlt két nap során. Igazán fölöslegesnek tartottam, hogy táviratilag tudósítsam Eminenciádat a különböző eseményekről, mert nyilván megelőztek volna az újságok és a rádió, amelyek megengedhetik maguknak a részletekben gazdag tájékoztatást, nem úgy, mint a távirat.

Mint 1935. január 31-i, 8690/35. sz. jelentésemből látni lehetett,[115] megmozdultak a hullámok a kormány támaszát képező egységpártban is. Január végétől mostanáig folyik az álcázott küzdelem a két irányzat, a Bethlen vezette konzervatívabb társaság (jobban mondva, akiknek Bethlen *volt* a vezetője) és a Gömbössel tartó, haladóbb csoport között. Hozzá kell tenni Eckhardt képviselő ismételt támadásait Bethlen ellen, a gróf válaszait és a Bethlen-féle partizánok körében a Gömbös és Eckhardt közötti leplezetlen, nem titkolt rokonszenv miatt kialakult rossz hangulatot. Úgyhogy a nyugalom látszata párton belüli nézetkülönbségeket takart, és a Gömbös által javasolt reformokat finoman meghiúsították. A dolgok odáig jutottak, hogy Gömbös jobbnak látta függetleníteni magát Bethlentől, és miután megbizonyosodott a kormányzó támogatásáról, puccsot kísérelt meg.

114 A jelentés vételének nyugtázása 1935. április 12-i dátummal, 1179/35 ikt. sz. alatt, Mons. Pizzardo aláírásával. Tisztázata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 21r; fogalmazványa in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 51r.

115 Lásd az előző dokumentumot.

Mivel a belügyminiszter, Keresztes-Fischer kifejezte lemondási szándékát, Gömbös f. hó 4-én, szombaton azt javasolta a minisztertanácsban, hogy az egész kormány mondjon le. Ezt jóvá is hagyták. Gömbös azonnal a kormányzóhoz sietett, aki elfogadta a lemondást, és ezzel egyidejűleg megbízta Gömböst az új kormány megalakításával. Fél óra múlva minden megvolt, és a kormányzó jóváhagyását adta. Nem egész két óra alatt kirobbant és megoldódott a válság.

A lemondott, ímmel-ámmal katolikus, de a hercegprímással szemben nagyon szolgálatkész Keresztes-Fischer helyére bizonyos dr. Kozma Miklóst* neveztek ki, aki szintén katolikus, amint katolikus az új kereskedelmi miniszter, Bornemissza Géza* is. Hogy mennyire katolikusok, nem tudom, csak az új belügyi államtitkár-helyettest, Preszly Elemért* ismerem, aki eddig a fontos Pest megye főispánja volt; olyan típusú jó katolikus, mint Hóman Bálint miniszter.

A válság és a megoldása természetesen élénk benyomást keltett annál is inkább, mert senki nem tudta megmagyarázni, vajon miért nem volt elegendő egy egyszerű kormányátalakítás, hiszen a többi miniszter a helyén maradt.

A legkézenfekvőbb magyarázat az, hogy Gömbös a kormányzó bizalmának újabb bizonyítékával szerette volna megerősíteni pozícióját a közvélemény előtt. De másnap világosabbá váltak az indítékai, amikor annak ellenére, hogy az egységpárt egyhangú szavazással közösséget vállalt Gömbös miniszterrel, néhány órával később, tegnap este az alsóházban minden további nélkül felolvastatta a parlament feloszlatásáról szóló dekrétumot, és azonnali új választásokat rendelt el. Az időpont még nincs kitűzve, de április 27-én megnyílik az új parlament. Mindebből az derül ki, hogy az új kormányalakítási megbízást Gömbös azzal a feltétellel fogadta el, hogy – a parlament feloszlatásáról szóló rendelettel a zsebében – szabad kezet kap.

Mintha bomba robbant volna, olyan váratlan volt a dolog, pedig már suttogták, hogy ez a parlament nem természetes halállal fog kimúlni, ami egyébként a következő év júniusában lett volna esedékes.

A parlament feloszlatása nagy csapás Bethlen számára, ugyanis az egységpártnak ő volt a vezető személyisége, és neki, aki 1931-ben miniszterelnök volt, a most lemondott Keresztes-Fischer pedig akkor belügyminiszter, a párt tagjai adósak voltak a megválasztásukkal. Most, hogy a belügyminisztert egy Gömbös-kreatúra váltja fel és új választások lesznek, Gömbösnek módjában áll érvényesíteni a tekintélyét a jelöltek kiválasztásában éppúgy, mint a megbízhatatlan tagok kizárásában, és így kivonhatja magát Bethlen gyámsága alól.

A gróf megérezte a csapást, lemondott egységpárti tagságáról, és új ellenzéki pártot szándékozik alakítani, amelyhez, úgy tűnik, az egységpárt 36 tagja csatlakozott.

Vajon hogyan végződik majd a választási küzdelem? Ha figyelembe vesszük, hogy a nyílt szavazás vidéken és a kisebb városokban nagyon erős fegyver a kormány kezében, előre lehet látni, hogy Gömbös megszerzi a többséget annak ellenére, hogy az ellenzéknek módja lesz markánsabb megnyilvánulásokra, különösen a nagyvárosokban, ahol titkos szavazás van érvényben.

Ami a kormány választási programját illeti, semmi új nem lesz az irányelvekben: keresztény alapok és reformszellem. Az agrárkérdés lesz a legkomolyabb és legkényesebb kérdés. Gömbös erre vonatkozó tervei nem ismeretesek, csak annyit mondott, hogy egy ilyen problémának a megoldását, amely a belső telepítés és az agrárproletárok számának csökkentése felé mutat, a tulajdonjog elismerésére kell alapozni, és nem lehet a nagy-

birtokhoz ragaszkodó, ellenséges előítéletekre bízni. Egyelőre nem lehet tudni, hogy a házassági törvények reformja benne lesz-e a kormányprogramban, Gömbös csak azt jelentette ki több alkalommal, hogy intézkedéseket fognak hozni az egyke gyermekvállalás kifogásolható gyakorlata ellen és a család intézményének megerősítése érdekében.

Ezzel kapcsolatban hozzáteszem, hogy a hercegprímás őeminenciája néhány nappal ezelőtt bemutatta az általa készített törvénytervezet vázlatát személyesen Gömbösnek. Egy futó budapesti látogatása alkalmával megkérdeztem őeminenciáját, hogy milyen benyomásokat szerzett a megbeszélésen. Azt mondta, hogy a szokásos zavarosságot tapasztalta, amely mögött az a szándék bújik meg, hogy az egyházi házasságkötés állami elismerésének kérdését egyesítsék az egyház vegyes házasságokkal kapcsolatos szabályainak enyhítésével. Őeminenciája azt is mondta Gömbösnek, hogy kész magánbeszélgetéseket folytatni a többi felekezet képviselőivel, hogy jól megértesse velük a tervezet jelentőségét. A hercegprímás komolyan foglalkozik az üggyel, a következő tavaszi püspöki konferencián, március 20-án közösen vitatják meg a kérdést. Dolgozni és imádkozni kell, mert nehézségekből és ellenvetésekből van bőven, és Eminenciádnak Hóman Bálint közoktatásügyi miniszterrel folytatott megbeszélésén szerzett benyomásai jól mutatják, mekkora ellenállást kell legyőzni ahhoz, hogy az akár nagyon is jó, de kissé gyenge és túlságosan engedékeny emberek leküzdjék a tétovázásukat. Nem mulasztottam el bizalmasan beszámolni a dologról a hercegprímásnak.

Mit fog tenni a Keresztény Szociális Párt a következő választásokon? Már elkezdett dolgozni, de tekintettel arra, hogy Gömbössel szemben nyíltan ellenzéki magatartást tanúsít, és nincs egy igazi, saját vidéki szervezete, nem lehet nagyon hízelgő eredményre számítani.

Újra felvetődik a papok jelölésének kérdése az új választásokon.

Én elvileg nem nagyon támogatom ezeket a jelöléseket, annál is inkább, mert ebben az évben nem láttam, hogy a pap képviselők munkája használt volna az egyház ügyének. Azt is gondolom, hogy a hercegprímás sem nézi jó szemmel; mindenesetre ha a kérdés ott majd felmerül, jobbnak tűnik inkább szigorúságot, mint engedékenységet mutatni, hacsak a Szentszék nem tartja helyesnek, hogy a dolog sürgősségére való tekintettel közvetlenül őeminenciájának adjon utasításokat ezzel kapcsolatban, ha másképp nem, a határozott tiltás, legalábbis erős megszorítás értelmében.[116]

Ha történik valami, feltétlenül tájékoztatni fogom Eminenciádat arról, hogyan folynak a dolgok a magyarországi életnek ebben a kissé mozgalmas időszakában.

116 A bekezdés kék ceruzával megjelölve a lapszélen.

41
VÁLASZTÁSI KÜZDELEM

Angelo Rotta nuncius 8820/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. március 15.[117]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 1174/35
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 44rv-45rv

Beérkezés iktatószáma: 1179/35

(2 db melléklet)[118]

Most, hogy a választási kampány viszonylag nyugodtan elkezdődött, nem fölösleges rövid tájékoztatást adnom a küzdelem első szakaszáról.

Kétségtelen, hogy a parlament teljesen váratlan feloszlatása minden pártot meglepetésszerűen ért, először megdöbbenést, majd zavarodottságot keltett – annál is inkább, mert a választásokat a lehető leghamarabb, a különböző helységektől függően, március 31-e és április 7-e között meg kell tartani.

Most a választási kampány első fejleményeinek jellemző hangulata a zavarodottság. Gömbös miniszterelnök rádióbeszédben nyitotta meg a kampányt (a beszéd másolatát mellékelem), de nem mondott semmi újat, csak a szokásos általános megállapításokat tette a reformok szükségességéről anélkül, hogy mélyebben érintette volna a témát. Hogy reformokra van szükség, ezzel most többé-kevésbé mindenki egyetért, de pillanatnyilag nem világos, hogy mi különbözteti meg a pártokat egymástól.

Gömbös miniszterelnök még a reformokra vágyó ifjúságot is megszólította, hogy még inkább kivonja magát Bethlen gróf gyámsága alól, ezért a képviselőjelöltek listájának jó felét (a Bethlenhez legjobban kötődő személyeket) kizárta (az egységpárt képviselőinek száma a parlamentben 143 volt az összesen 245 képviselő közül), a helyükre pedig a politikai életben újnak számító embereket állított, az ún. reformgenerációhoz tartozó fiatalokat, akiknek szószólója az új ipari miniszter, Boromissza [Bornemissza]. Bár Gömbös ezzel a lépéssel sokak rokonszenvét meg tudta nyerni, a legismertebb politikusok körében mégis ellenállást gerjesztett az az ismeretlen tényező, amely a politikai előélettel nem rendelkező, új emberekben rejlik. A kizártak közül sokan független jelöltként indulnak, és a dolgok természete szerint külön kis csoportot fognak alkotni a parlamentben Bethlen körül, bár ő azt nyilatkozta, hogy nem szándékozik új pártot alakítani. Debrecen városába, a régi választókörzetébe vonult vissza a küzdelemből, ahol Eckhardt képviselő lesz az ellenfele, győzni fog azonban egy vidéki körzetben, Nagykanizsán, ahol nem lesznek ellenfelei.

A különböző ellenzéki pártok programját így lehet összefoglalni: hűség az alkotmányhoz és semmi diktatúra, legyen az bár többé vagy kevésbé leplezve.

---

117 A jelentés vételének nyugtázása 1935. április 12-i dátummal, 1179/35 ikt. sz. alatt, Mons. Pizzardo aláírásával. Tisztázata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 21r; fogalmazványa in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 51r.

118 A mellékleteket nem közöljük.

A papság magatartása a választások során igazodik a különböző választókörzetek sajátos körülményeihez. Abban a kevés számú körzetben, ahol a Keresztény Szociális Párt jelen van, azt részesítik előnyben. A papok nem hiányoznak a képviselőjelöltek közül, talán többen is vannak, mint az előző választásokon, de tudomásom van arról, hogy több pap kérelmét elutasították a püspökök, mert nem tartották indokoltnak.

A hercegprímás is ellenállt néhány ilyen kérelemnek. Ha ő, aki személyesen nem nagyon támogatja egyházi személyek jelölését, kérte Eminenciádtól – amint tudom, hogy kérte és meg is kapta –, ahogy már 1931-ben, hogy mentse fel a Szentszék által 1927-ben a lelkigondozásban részt vevő papok számára előírt megszorító szabályok alól, azt kell gondolni, hogy szükségét érezte ennek. Annál is inkább, mert a parlament váratlan feloszlatása, az új választások nagyon gyors kitűzése és a jelölések benyújtásának bonyolult szabályai miatt kevés idő maradt bizonyos, önmagukban is indokolt ellenlépések előkészítésére, amelyek talán túlságosan felizgatták volna az embereket.

Közben őeminenciája nem mulasztotta el közzétenni a papságnak írt szép levelét (mellékelem a másolatát),[119] amelyben egyebek között emlékezteti a katolikusokat arra, hogy kötelességük azokra a jelöltekre szavazni, akik megígérik, hogy támogatni fogják a házasságról szóló törvények módosítását. Hogy mi lesz a sorsa őeminenciája bátor kezdeményezésének, amelyet erélyesen támogat az Actio Catholica is, sikerül-e a keresztény házasságot megillető értéket elismertetni, most még nem lehet előre látni. A választások váratlan kitűzése nyilván megfosztotta az Actio Catholicát attól a lehetőségtől, hogy legyen ideje dolgozni és előkészíteni a környezetet.

Ezek a választások talán veszélyeztetik azoknak a missziónak a sikerét is, amelyeket a szentév alkalmából Budapesten 54 templomban egyidejűleg tartanak március 23-ától 31-éig a nők és március 31-étől április 7-éig a férfiak részvételével. Az éppen akkor tetőző választási agitáció miatt nem lesz meg az a lelki nyugalom, amely oly jótékonyan hatott volna.

Mi lesz a választások eredménye? Ha mindenütt titkos szavazással kellene lebonyolítani, az ember megengedhetné magának azt a luxust, hogy ilyen vagy olyan értelemben jóslásokba bocsátkozzon, de mivel a választókörzetek nagy többségében nyíltan szavaznak, semmi kétség, hogy az urnák ún. válasza a kormánynak fog kedvezni.

119 Kötetünkben nem közöljük.

42
POLITIKAI VÁLASZTÁSOK[120]

Angelo Rotta nuncius 8893/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. április 13.[121]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1547/35

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 54rv-57r (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 22rv-24rv

Beérkezés iktatószáma: 1548/35

Csak tegnap ismerhettük meg a Magyarországon lezajlott általános politikai választások végleges eredményét.

Az eredmény a következő (zárójelben az 1931. évi választásokon a pártonként megszerzett mandátumok száma látható):

Nemzeti Egység Pártja	170 (156)
Kisgazdák	24 (10)
Keresztény szociálisok	14 (31)
Szocialisták	11 (14)
Liberális demokraták	7 (9)

Ezután a képviselők és a kisebb pártok következnek. Az összes mandátum száma 245.

Néhány kommentár:

Nemzeti Egység Pártja. Mint látható, a kormány győzelme lehengerlő: megszerezte a mandátumok több mint kétharmadát, a pártból kizárta a megbízhatatlan elemeket, kilencven parlamenti helyet a politikai életben teljesen új szereplők foglalnak el, többségében fiatalok és számos tiszt, akik a hadsereghez tartoznak, ha nincsenek is aktív állományban, szóval olyan emberek tömege, akik Gömbösnek köszönhetik a politikai karrierjüket. Az egységpártban van néhány pap is (4). Az arisztokrácia is képviselve van, bár kisebb mértékben, mint a korábbi törvényhozásban. Úgyhogy Gömbösnek biztos bázisa van, tehát most hozzáfoghat a megígért reformok megvalósításához anélkül, hogy csapdáktól kellene félnie, ám még nem lehet tudni, milyen határok között mozognak majd ezek a reformok. Ugyanis az új parlament májusban kezdi meg a munkát, és elsősorban a költségvetést kell megvitatnia, az új reformtervek vélhetően csak a nyári szünet után, októberben vagy novemberben kerülhetnek napirendre.

Kisgazdák. Bármilyen jelentős is a párt által megszerzett mandátumok száma, nincs arányban a kapott szavazatok számával és a kifejtett propaganda nyomán elért eredménynyel. Az arányossági törvény szerint a kisgazdák mandátumainak száma ötven fölé emelkedett volna, míg az egységpárti többség ötven hellyel csökkent volna. A kisgazdapárt vezére, Eckhardt még fiatal, intelligens ember, katolikus, de sajnos elvált és polgári há-

120 Lásd még az 1935. március 27-én kelt 8847/35 sz. jelentést is, tisztázata: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 52rv-53rv; fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 19rv-20rv.

121 A jelentés vételének nyugtázása 1935. május 14-i dátummal, 1548/35 ikt. sz. alatt, Mons. Pizzardo aláírásával. Tisztázata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 33r.

zasságot kötött egy másik nővel. Azt remélte, hogy ötven-hatvan mandátumot szereznek, amivel majd feltételeket szabhatnak Gömbösnek, akivel egyébként jó személyes kapcsolatban áll. De Gömbösnek már nincs rá szüksége, úgyhogy Eckhardt kényelmetlen helyzetben van. Helytartója a kálvinista Ulain.[122] A párt katolikus szempontból nem nagyon rokonszenves.

Keresztény szociálisok. Mint a fenti kimutatásból látható, ez a párt alulmaradt a küzdelemben. Két fő képviselője, Mons. Ernszt és Zichy János gróf épphogy megmenekültek a hajótörésből, de ők már törődött emberek, nem gondolom, hogy a helyzet magaslatán állnának. A pártnak nyitnia kellene, friss levegőre, fiatal emberekre van szüksége, ha nem akar éhen halni, ráadásul a budapestin kívül nincs egyetlen komoly szervezete sem, úgyhogy nincs min csodálkozni, ha ez alkalommal, a kormány támogatása nélkül, sőt, ellenfeleként nem sikerült többséget szereznie a nyíltan szavazó vidéki körzetekben, ahol megjelent. Budapest városa azonban kitett magáért.

Íme a fontosabb pártok szavazatainak kimutatása (zárójelben az 1931-ben szerzett szavazatok száma látható):

Nemzeti Egység Pártja	64812 (60666)
Keresztény párt	64177 (54208)
Szocialista Párt	56134 (67452)
Liberális Demokrata Párt	47050 (49421)

Ezen túl a Keresztény Szociális Pártnak a vidéki választókörzetekben szerzett 8 mandátumához hozzáadódik a városok 6 képviselője, ez összesen 14 parlamenti hely.

Azt azonban nem lehet mondani, hogy a párt egységes volna, mert a városok képviselői, akik Wolffot tekintik vezérüknek (jó katolikus), engedékenyebb irányzatot képviselnek, és nem lenne meglepő, ha Wolff előbb-utóbb csatlakozna Gömböshöz. Persze jellemző, hogy Budapesten a párt nem Keresztény Szociális Párt néven, hanem egyszerűen Keresztény Pártként jelent meg.

A *Keresztény vagy Keresztény Szociális Párt,* mint másutt már jeleztem, felekezetektől független, bár a választók és a választottak többsége katolikus. Választott képviselői között három pap van.

Szocialista Párt. Ez a párt is vereséget szenvedett, hiszen megszerzett szavazatainak és mandátumaiknak a száma csökkent. Még mindig lehet azonban tartani attól, hogy mindenhová eljuttathatja veszélyes propagandáját, különösen majd amikor egész Magyarországon titkos lesz a szavazás, mert a pártot kereszténynellenes szellem vezérli, és hatással van a dolgozó tömegekre.

Liberális Demokrata Párt. Ez az a párt, amelyhez nagy többségben zsidók csatlakoznak, és amely a tiszta liberális és demokratikus elvek védelmezője kíván lenni. Csak a városokban vannak hívei. Választott képviselőinek száma szintén csökkent.

Nem beszélek a kisebb pártokról (legitimisták – 1 képviselő, nemzetiszocialisták – 2 képviselő stb.) A legitimisták szánalmas eredménye is igazolja, amit már mondtam, hogy nem volt jó politikai lépés egy párt zászlójára tűzni a legitimizmust.

Egyébként jól ismert legitimistákat választottak meg a különböző pártokban, a Keresztény Szociális Pártban, a függetlenek között, és vannak képviselőik az egységpártban és a liberális demokraták között is.

122 Ulain Ferenc.*

Végezetül azt lehet mondani, hogy a kormány ugyan győzött, de ha közelebbről jól megnézzük a dolgot, nem olyan nagy ez a diadal, mint első látásra tűnhetne.

Ugyanis a nemzet valódi gondolkodásának mutatója vagy – hogy úgy mondjam –, érverése nem lehet ez a 150-es szám, sem pedig a többség nyílt szavazással választott képviselői. Köztudott, hogy túl sok választónak *kényszerből* kell így szavaznia, és pontosan ezen a választási módszeren alapul a diktatúra, amelyet többé-kevésbé leplezett formában mindig gyakoroltak Magyarországon, korábban Bethlen gróf, most Gömbös.

Ha azonban a kormánypárt által titkos szavazással szerzett szavazatokat nézzük, meg kell állapítani, hogy az ellenzéki pártokra összesen adott szavazatok száma, amint a megválasztott képviselőiké is, sokkal nagyobb, mint az egységpárt szavazatainak a száma. Csak azt lehet a kormány győzelmének tartani, hogy ezeken a választásokon az egységpártra adott szavazatok száma a titkosan szavazó körzetekben 1931-hez képest nőtt. De mivel – természetesen – a parlamenti helyek száma az, ami számít, a kormánynak most számos olyan manőverre van lehetősége, amelyekkel átléphet az összes képviselő kétharmadán. Most nagy mozgásszabadsága és sok lehetősége van.

Milyen lesz az álláspontja az új parlamentnek az Egyházzal kapcsolatban?

A dolgok jelenlegi állása szerint a válasz attól függ, hogy milyen magatartást tanúsít majd Gömbös, aki – legalábbis most – a helyzet korlátlan ura.

Kérdőjel előtt állunk.

Vannak, akik sötéten látják a jövőt, a kevébé pesszimisták bizonyos fenntartásaik kifejezésére szorítkoznak. Jó néhány társadalmi körben bizalmatlanság uralkodik vele szemben. A legitimizmus ellen két évvel ezelőtt tett nyilatkozatai, bár később enyhítette a mondottakat, ártottak neki, ahogy az a DUCE-s viselkedés is ingerli azokat, akik foggalkörömmel ragaszkodnak Magyarország több évszázados politikai alkotmányához. Meg kell azonban mondani, hogy valójában Bethlen sem volt híve egyáltalán a legitimizmusnak, most sem az, és bár óvatosabban fejezte ki magát, és jobban őrizte a látszatot, gyakorlatilag leplezett diktatúrát tartott fenn ő is.

Úgy vélem, hogy kerülni kell a túlzások és az a priori okoskodás csábításait, meg kell majd nézni és mérlegelni a bevezetni szándékozott reformok horderejét, amikor a komplett tervek ismertté válnak; mert azt mindenki elfogadja, hogy reformokra szükség van, de minden a tartalomtól és a hogyantól függ. Ami a házasságról szóló törvények reformját illeti, itt is van egy ismeretlen tényező: pillanatnyilag egyedül Gömbös az úr, de az új törvények benyújtására nem nagyon fogja őt ösztönözni az a tény, hogy több híve – köztük az új belügyminiszter, aki katolikus – szabálytalanul egyszerű polgári házasságot kötött, mert valamelyik fél előzőleg elvált.

Tagadhatatlan és erősen kifogásolható, hogy a protestáns elem gyakorlatilag megerősödik, és egyre nagyobb befolyása van a közéletben.

A parlament megnyitó ülése f. hó 30-án lesz. Ugyanaznap délelőtt istentiszteleteket tartanak a különböző felekezetek számára. A katolikusoknak Serédi bíboros úr mutatja be az ünnepélyes szentmisét, amelyen a kormány képviseletében hivatalosan részt vesz a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Gömbös az evangélikusokkal tart.

Megragadom az alkalmat, hogy az ügyvivő úr nevében is tiszteletteljes jókívánságaimat küldjem Eminenciádnak a közelgő húsvéti ünnepekre, és a szent bíbor előtt stb.

43
AZ ÚJ PARLAMENTI CIKLUS MEGNYITÁSA

Angelo Rotta nuncius 8928/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. május 1.[123]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 1549/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 60rv-61r (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 32rv

Beérkezés iktatószáma: 1548/35

Tegnap volt az új parlament nyitó ülése. Ünnepélyes keretek között zajlott, régi idők nosztalgikus emlékét idézte, ami napjainkban kissé hamisan cseng.

A Parlament csodálatos épületének nagyszabású központi termében tartott megnyitón jelen voltak az alsó- és a felsőház tagjai, az állam legmagasabb rangú vallási, polgári és katonai vezetői, a főhercegek és az egész diplomáciai testület; a kormányzó őfőméltósága felolvasta a szokásos beszédet. A beszéd inkább a miniszterelnökre, mint az államfőre vallott, ugyanis fél órán keresztül a Gömbös által már sokszor elmondott gondolatokat ismételte. Mellékelem a másolatát.[124] A beszéd általános hangvétele a külpolitikai témákkal kapcsolatban kemény volt, ugyanakkor visszafogottan utalt az ígért reformokra, amiből kitűnik, hogy el akarják kerülni a veszélyes szélsőségeket.

Szó volt benne arról, hogy a népek közötti békét az igazságosságra kell alapozni, és hogy Magyarország ezen az alapon, ebből a célból kíván munkálkodni; a beszéd utalt a különböző területeken végrehajtandó belső reformokra. Ami az agrárkérdést illeti, elhangzott, hogy fenn kívánják tartani a jövedelmező nagy- és középbirtokokat, ugyanakkor lehetővé tenni, hogy növekedjen a kis földbirtokosok száma. A kormányzó általánosságban utalt arra, hogy meg kell védeni a családot, küzdeni kell az egygyermekes családmodell ellen, végül összefogásra szólított fel mindenkit, hogy a vallásfelekezeti különbségek ne okozhassanak megosztottságot, és a nemzet érdekeivel szemben vétkeseknek nevezte azokat, akik vallási alapon akarnak viszályt és harcot provokálni politikai vagy társadalmi téren. Kissé rejtélyes mondatok ezek, de egyébként nem újak. A beszéd végén Isten áldását kérte az új testület munkájára. Sajátos benyomást keltett az a tény, hogy ami az alkotmányos jellegű reformokat illeti – a kormányzói hatalom kiterjesztése, a felsőház átalakítása, a titkos szavazás stb. –, nem hangzott el semmi konkrétum.

A parlament most megkezdi munkáját. Majd meglátjuk, hogyan működik, reméljük, hogy jól és jót fog cselekedni.

Miközben az új parlament munkához lát, Budapesten kezdődik a küzdelem az új Városi Tanács általános választásain, amelyeket június 2-án és 3-án tartanak. A kormány feloszlatta a régi tanácsot azért, hogy az új testületben az egységpárt a létszámának és a jelentőségének megfelelő képviselethez juthasson, ill. olyan új embereket vihessen be,

123 A jelentés vételének nyugtázása 1935. május 14-i dátummal, 1548/35 ikt. sz. alatt, Mons. Pizzardo aláírásával. Tisztázata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 33r; fogalmazványa in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 59r.

124 A melléklet újságkivágás a *Pester Lloyd,* Nr. 97, Jahrgang 82, 1935. április 30-i számából, 1–2. lap: Die Ansprache des Reichsverwesers zur feierlichen Reichtagseröffnung, lásd in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 61r.

akik jobban tükrözik a kormány elképzeléseit. De bármennyire is megnőtt az egységpárt megválasztott képviselőinek a száma, nem fog tudni egyedül kormányozni, és szüksége lesz a Keresztény Szociális Párt támogatására, amely a városban tekintélyes számbeli erővel rendelkezik.

44
REKVIEM MONS. SCHIOPPA ŐEXCELLENCIÁJA LELKI ÜDVÉÉRT

Angelo Rotta nuncius 8931/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. május 2.[125]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 1548/35
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 58rv

Amint a múlt hó 24-én kelt, 8913/35. sz jelentésemben[126] már tudattam Eminenciáddal, ma délelőtt mondtak szentmisét az elhunyt Mons. Schioppa lelki üdvéért a budapesti Egyetemi templomban.

A nunciatúra akarta ezt a misét, de úgy, hogy a nyilvánosság és az újságok számára Budapest helynöke legyen a kezdeményező, aki egyébként azonnal és szívesen magáévá is tette a gondolatot. Ennek nyilvánvaló oka, hogy nem akartak diplomáciai jelleget adni egy olyan rendezvénynek, amelynek a Magyarország első pápai nunciusa iránt a papság és a nép által lerótt illő tisztelet természetes keretei között kellett maradnia.

A szertartás igazán szép volt, nagyszámban jelentek meg a hívek, elmélyültség és áhítat volt érezhető. Én celebráltam az ünnepélyes rekviemet, erre a helynök kért meg. A nunciatúra ügyvivőjén kívül jelen voltak a kormány, a külügyminisztérium és az egyetem képviselői, számos plébános és a rendek elöljárói, valamint a főváros fő nőintézeteinek képviselői. Egy különleges kis kórusban Auguszta* főhercegnő is részt vett.

A központi szeminárium elöljárói és hallgatói énekeltek és szolgáltak az oltárnál, mégpedig a tőlük megszokott buzgalommal és figyelmességgel.

Az elhunyt Mons. Schioppa, aki nagyon szerette Magyarországot, megérdemelte a hála és a szeretetét ilyen megnyilvánulását a magyar nemzet részéről.

125 A jelentés vételének nyugtázása 1935. május 14-i dátummal, 1548/35 ikt. sz. alatt, Mons. Pizzardo aláírásával. Tisztázata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 33r.

126 Kötetünkben nem közöljük.

45
GRÓF PÁLFFY FIDÉL PÁPAI KAMARÁS

Angelo Rotta nuncius 8950/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. május 7.[127]
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, ff. 141rv

(melléklettel)

Úgy vélem, érdemes tájékoztatnom Eminenciádat egy legutóbb zajlott perről, amelynek legkevésbé sem szimpatikus főszereplője Pálffy Fidél* gróf volt, Őszentsége pápai kamarása, aki 1930-ban tagja volt a Szent Imre-centenárium alkalmából Budapestre küldött pápai képviseletnek.

Pálffy gróf a nyilaskeresztesnek mondott nemzetiszocialista párt egyik vezetője, amely a nácizmus többé-kevésbé silány utánzata, természetesen magyar alapokon. Ez a mozgalom már több éve igyekszik megvetni a lábát, de tevékenykedése ellenére nem ért el nagy eredményeket már csak azért sem, mert a kormány nagyon komolyan ellenáll a propagandájának. A kormány ugyanis tavaly feloszlatta a párthoz tartozó militáns szervezeteket. A legutóbbi választásokon nem választották újra Meskó* képviselőt,[128] a párt volt vezérét – aki katolikus és Pálffy barátja –, Festetics grófot[129] azonban – aki, azt hiszem, katolikus –, a párt befolyásos tagját nemcsak újraválasztották, hanem kétszer is megválasztották. Pálffy gróf jelöltette is magát, és jelentős számú – 8700 – szavazatot szerzett, de a második fordulóban 500 szavazattal lemaradt kormánypárti ellenfele mögött. Azt mondják, hogy Pálffy rendes, jó szándékú fiatalember, de nacionalista lelkesedésében egy kissé naiv.

Nos, két évvel ezelőtt Pálffynak az a szerencsétlen ötlete támadt, hogy lefordítja magyarra és kiadja gróf Reventlow* könyvét a nemzetiszocializmusról, bár kiegészítette néhány jegyzettel, amelyben elutasítja a könyv keresztény- és katolikusellenes hangjait. Egy székesfehérvári pap és teológiatanár szigorú kritikát írt a könyvről a város egyik lapjában. Pálffy gróf sértve érezte magát a bírálatban foglaltak miatt, és rágalmazási pert indított a pap ellen a polgári bíróságon, de a papot első- és másodfokon is ártatlannak találták. A Pester Lloyd mellékelt cikke[130] erről az ügyről számol be.

Ennyit tartottam érdemesnek Eminenciáddal közölni tekintettel arra a pozícióra, amelyet Pálffy a pápai udvarban elfoglal.

---

127 „Köszönöm Excellenciádnak a részletes információkat az illetőnek a nemzetiszocialista ideológiához való csatlakozásáról. Tekintettel ennek az irányzatnak a kereszténye llenes tendenciájára, Excellenciád legyen szíves figyelmeztetni őt, hogy hagyjon fel ezzel a propagandával, és hogy amennyiben nem tesz eleget a figyelmeztetésnek, minden további nélkül törölni fogják a pápai kamarások névsorából." A jelentés érkezésének 1935. május 15-én kelt nyugtázásából, ikt. sz. Államtitkárság 144550. Tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, f. 143r, N. Nunz. 8984/35. – Umberto Kaldewey ceruzával írt megjegyzése: *1935. május 28-án a nuncius elolvastatta ezt a levelet Serédi bíboros Őeminenciájával, és kérte, hogy ismertesse meg ő a tartalmát Pálffy gróffal. Ő megígérte, hogy megteszi.*
U. K. 1935. V. 28.

128 Meskó Zoltán.*

129 Festetics Sándor gróf.*

130 Kötetünkben nem közöljük.

46
PÁLFFY FIDÉL GRÓF

Angelo Rotta nuncius 9123/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. július 2.
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, ff. 146rv

(melléklettel[131])

Amint 1935. május 29-én kelt 9007/35. sz. jelentésemben[132] már tudattam Eminenciáddal, a körülmények miatt nem tartottam alkalmasnak közvetlenül Pálffy Fidéllel beszélni az ügyről, hanem megkértem eminenciás Serédi bíboros urat, hogy hívassa magához a grófot, aki nem Budapesten lakik, és fejtse ki neki a Szentszék álláspontját vele kapcsolatban.

A bíboros úr teljesítette a rábízott feladatot, és most elküldte nekem a gróf mellékelt levelét, aki kéri, hogy juttassák el azt Eminenciádnak. Levelében megmagyarázza magatartását, és azt állítja, hogy a magyar nemzetiszocializmus más alapokon nyugszik, mint a német, és leginkább antiszemita mozgalom, amelynek célja Magyarország megszabadítása a zsidó elnyomástól. Elismeri, hogy hibázott, amikor az egyházjog nem ismerete miatt a szükséges engedély nélkül bíróság elé idéztetett egy papot, és hozzáteszi, hogy már visszavonta a fellebbezést, amely még folyamatban volt a papot felmentő ítélet ellen.

Levelében azonban Pálffy hallgat arról a baklövésről, amelyet Reventlow könyvének magyarra fordításával követett el, még ha el is látta azt jegyzetekkel.

Mi a teendő? Mint a levélből kitűnik, és más forrásokból én is úgy tudom, Pálffy jó szándékú ember, akinek javára válik majd a kapott lecke, másrészt a nemzetiszocialista mozgalom itt, Magyarországon, úgy látom, nem kelt aggodalmat, és nem is veszik komolyan. Úgyhogy mindent egybevetve azt tartanám jónak, ha az ügynek nem lenne folytatása: ha nem válaszolunk, mindig Damoklész kardjaként fog függeni felette a kapott fenyegető figyelmeztetés.

Levelében Pálffy elmondja, hogy járt a nunciatúrán. Valóban eljött, de ez régen volt. Én ugyanis észrevételt tettem a zirci apátnak azért, mert egy ciszterci szerzetes segített Pálffynak Reventlow könyvének fordításában, és Pálffy igyekezett felmenteni előttem a szerzetest minden felelősség alól, mondván, hogy csekély közreműködése is esetleges volt és csupán irodalmi természetű a magyar fordítás érdekében. Emlékszem, hogy találkozásunk alkalmával említette Mezgár* paptanár szigorú bírálatát, amelyet igazságtalannak tartott. Erre nem mondhattam mást, mint hogy én nem vagyok jogosult ítélkezni, azt csak az illetékes püspök teheti.

131 A melléklet nincs az iratok között.

132 Kötetünkben nem közöljük. Fogalmazványát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, ff. 144rv.

47
A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI HELYZET

Névtelen memorandum Eugenio Pacelli bíboros államtitkár részére
a magyarországi egyházi helyzetről
Budapest, 1935. május 5.[133]
Gépelt tisztázat, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, ff. 593rv-595r

Egy nagyobb katolikus társaság nevében, még inkább: minden belátó és egyházhű magyarországi katolikus nagy többsége nevében megy a kérés Eminenciádhoz: segítsen a magyarországi katolicizmusnak! Mert ami miatt szenvedünk és majdnem tönkremegyünk, azok a mi püspökeink, és mindenekelőtt Serédi bíboros. Nagy nyomorúság, hogy éppen azok rombolják le az egyházat, akiknek azt meg kellene őrizniük és különösen azok, akiket az Apostoli Szentszék maga nevezett ki.

Kérdezze meg Eminenciád Magyarország legjobb katolikusait, miért nem jutunk előbbre, miért van az, hogy többségünk és az állam által nyújtott nagy előjogok ellenében, olyan szégyenteljesen vissza vagyunk vetve: százból kilencven azt fogja Önnek válaszolni, hogy nincsenek igazi püspökeink és még inkább, nincs igazi primásunk. Nálunk minden a primástól függ, aki egy erős, agilis személyiség, mindent el tud érni; ő egy báb, akit mások táncoltatnak. Ez a helyzet nálunk.

Mily tétlenség! Mily mulasztás! Mely ostobaságok lépten nyomon! Köteteket lehetne erről összeírni. Csak egy példa. Az országban a legnagyobb baj a házassági törvénykezés. Amikor Zsitvay, egy jó katolikus, igazságügyminiszter volt, ő maga indítványozta, hogy egyházi részről kérjék, hogy a válási törvényeket változtassák meg. Ő aztán megtenné azt, ami az ő feladata. Nem, a primás elutasította ezt a merész kezdeményezést. Most, amikor Zsitvay átadta helyét egy vad kálvinistának, hirtelen eszébe jut a bíborosnak, hogy a házassági törvények megválasztását kérje. Ahelyett azonban, hogy a kormánnyal megegyezne, vagy laikusok és jóindulatú protestánsok mögé rejtőzne, javaslatával a katolikus nagygyűlésen maga jött elő. Ezzel a vereség meg volt pecsételve és a katolikusoknak az a szégyen és demoralizáló hatás jutott osztályrészül, hogy egy maroknyi protestáns erősebb, mint a bíboros és az egész katolicizmus. Ügyetlenebbül és megfontolatlanabbul nem lehetett volna elővezetni ezt a kérdést.

Halálosan kompromittálta az Actio Catholicát is. Könnyedén elérhette volna, hogy az egy impozáns szervezetté válhatott volna, amelyben tekintélyes katolikusok is részt vesznek. Nem, ezt ismét alaposan elrontotta a bíboros. Annak élére két előkelő urat nevezett ki, akiket azonban országszerte gyűlölnek és megvetnek lustaságuk és tétlenségük miatt. Ráadásul az egyik hosszú ideig egy zsidó nővel élt házasságtörő viszonyban, amely eléggé ismert volt. Egyikük pedig, Zichy gróf, a parlamenti ellenzék vezetője, ami miatt a kormány ellenségessé vált az Actio Catholica irányában. Ugyancsak gyűlölik az Actio Catholica egyik alelnökét, Huszár Károlyt, mind a kormány, mind a katolikusok. Az Actio Catholica további vezetői is jelentéktelen emberek, egy vagy két egyházi személyen kívül.

133 Eredetileg a Vatikánba érkezett be. A nunciatúrának – véleményt kérve – megküldte Giuseppe Pizzardo érsek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkára, 1935. május 11-én. Tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, f. 592r. Nunziatúra száma: 8976.

Azt lehetett volna remélni, hogy legalább a többi, az Apostoli Szentszék által kinevezett püspök jobb lesz. Tévedés! Hász* tábori püspök nyilvános botrányt okozott azzal, hogy az elvált és a miniszterelnök által feleségül vett katolikus asszonyt nem csupán ünnepélyes temetésben részesítette, hanem ünnepélyes rekviemet is mondott érte, sőt: egyik predikációjában égig dicsérte ezt a házasságtörő asszonyt. Breyer, az új győri püspök ugyanígy tehetetlen és tétlen, gyenge és jelentéktelen volt és van, mint maga a prímás. Ilyenek a többi püspökeink is. Az emberek kinevetik őket, ők egyáltalán nem számítanak. Ugyanakkor a protestáns püspökök, mind tehetséges és aktív emberek, egyre nagyobb befolyásra tesznek szert. Nem lehet azzal érvelni, hogy nem volnának jobb püspökjelöltek az országban, ez helytelen lenne. De az energikus, jelentős és erős személyiségektől önkéntelenül félnek a gyengék.

Veszprémben a püspököt – nem alaptalanul – „Rott nagynéninek" csúfolják. Mons. Rott* valóban egy jámbor, de teljesen alkalmatlan öregasszony. Úgy tűnik, beleszeretett irodaigazgatójába, Wéber Pálba,* akit kanonoknak nevezett ki, és aki karrierjét a szánalomra méltó behízelgésnek köszönheti. Háza Veszprémben nyilvános házként működik. Egészen nyilvánosan viszonya van több nővel is és szolgáival kondomot vásároltat. Az egész egyházmegye dühös rá, az egész város beszél szerelmi kalandjairól, a püspököt számtalanszor óvták már. Nem használ semmit, megtartja hízelgőjét és most püspökké akarja szenteltetni.

Megbotránkozva kérdezik: lehetséges-e ez egy katolikus országban? Ahol azonban a fej beteg, az egész test beteg lesz.

Da sitzt der Apostolische Nuntius, ein lieber, braver Mann. Sieht er nichts? Berichtet er nichts nach Rom? Oder ist man in Rom nicht in der Lage einzugreifen?[134]

A megfelelő megoldás minden bizonyára az lenne, ha Serédi bíborost egy ürüggyel kurális bíborosként Rómába hívnák, hogy ilymódon eltávolítsák őt. Különben a magyar katolicizmus még talán harminc évig is fej nélkül marad. Romok a romokon, csupán azért, mert őeminenciája megtévesztette Gasparri bíborost és egy hű famulusát és levéltárosát alkalmatlan módon „megjutalmazta". Egy egész országnak kell hordoznia ennek a „jutalmazásnak", ennek lelki nepotizmusnak a terheit![135]

Az Úr világosítsa meg Eminenciádat, az Egyház reményét és indítsa arra, hogy valamely módon segítsen a halálosan megsebzett magyar katolicizmusnak!

A fenti információk igazságtartalmát vizsgáltassa meg Eminenciád legjobb belátása szerint. Ezt a levelet azonban nem akarjuk megmutatni az érintetteknek, mert akkor a levél írójának kilétét könnyen ki lehetne találni.

Eminenciád iránti legmélyebb tisztelettel

---

134 „Itt ez az apostoli nuncius, egy szeretetreméltó, jó ember. Nem látja mindezt? Nem ír jelentéseket Rómába? Vagy Rómában nem képesek cselekedni?".

135 „Eine richtige Lösung wäre allerdings nur diese, dass man den Kardinal Serédi unter einem Vorwand nach Rom beruft zum Kurialkardinal, oder sonstwie ihn entfernt. Sonst wird der ungarische Katholizismus vielleicht noch 30 Jahre lang kopflos bleiben. Ruinen auf Ruinen, bloss weil sich Seine Eminenz der selige Kardinal Gasparri geirrt hat und seinen treuen Famulus und Kartothekar auf eine recht unpassende Weise »belohnt« hat. Ein ganzes Land muss nun die traurigen Früchte dieser »Belohnung«, dieses geistigen Nepotismus tragen!"

48
A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI HELYZET

Angelo Rotta 8991/35 sz. jelentése Giuseppe Pizzardónak,
a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának
Budapest, 1935. május 23.

Gépelt fogalmazvány, aláírás hiányzik

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, ff. 596rv-599r

Ezt a levelet a testvérem viszi Olaszországba, ezért kihasználom a lehetőséget, hogy nyíltabban fogalmazzak meg néhány gondolatot, amelyeket az Excellenciád által szíves tájékoztatásul május 11-én küldött memorandum ébresztett bennem.

Még egy ilyen felületes levél alapján is rögtön megállapítható, hogy aki írta, meglehetősen nyugtalan lélek, mert bizonyos vonatkozásokban nyilvánvalóan túloz, bár igaz dolgokat állít, amelyek megérdemlik, hogy mélyebb elemzés tárgyává tegyük őket.

A levél írója szerint Magyarországon veszélyben van a katolicizmus, szinte mintha küszöbön állna az összeomlása. Különböztessünk meg a katolicizmuson belül két dolgot: a vallásos élet gyakorlását és a közéletre gyakorolt hatását. Az előbbi szempontból én nem látok ilyen veszélyt, sem komoly fenyegetést. Ami azonban a másik szempontot illeti, sajnos igaz, hogy a Gömbös által pártfogolt nemzeti gondolatnak mint legfőbb kormányprogramnak a meghirdetése, amely egyértelmű a különböző vallásfelekezetekhez tartozó állampolgárok számára és függ a felekezeti békétől, többet árt a katolicizmusnak, mint a protestantizmusnak vagy a judaizmusnak. Így a felekezeti béke kedvéért nagyvonalúan bánnak a vallási kisebbségekkel, hogy csaknem egy szintre kerülhessenek a katolikusokkal, akiknek minden panaszát elhallgattatják mint – hogy úgy mondjam – felekezeti gerincvelősorvadással fertőzöttet, mondván, hogy ártanának a békességnek. Úgy gondolom, hogy ezzel a taktikával elaltatják majd a házassági törvény reformjának tervezetét is, amelyet a hercegprímás javasolt. Az ún. protestáns püspökök legutóbb ellene nyilatkoztak, és akkor a kormánynak könnyű dolga lesz… a béke érdekében minden valószínűség szerint irattárba kerül a tervezet.

De miért nem tudnak érvényesülni a katolikusok? A válasz nem olyan egyszerű, mint a kérdés. A katolikusok, akik többségben voltak és katolikus királyuk volt, erősen támaszkodtak a királyra, mindent tőle vártak (beleértve a király kegyúri jogán adott kedvezményeket), és mivel lojálisak voltak a hatalommal, nem alakult ki bennük valami nagy harci szellem. A protestánsok azonban mindig aktívabbak voltak, mert előnyökhöz akartak jutni és könnyíteni a sorsukon, amiben segített nekik az uralkodó liberális szellem; ez megerősítette őket, a katolikusokat pedig legyengítette. Ezért a protestánsok jobban szervezettek és harciasabbak. A monarchia megszűnésekor a katolikusok sokan voltak, de szétszóródva és irányt vesztve; tudjuk, hogy a küzdelmet nem annyira a sereg létszáma dönti el, mint inkább a fegyelmezettsége és a lelkesedés szelleme. Tegyük még hozzá, hogy a protestánsok számarányukhoz képest többen vannak – és voltak a múltban is – a középosztály soraiban, a közhivatalokban, az oktatásban, különösen a nagy felsőoktatási intézményekben, tehát több lehetőségük volt befolyásolni a közélet alakulását.

Az a tény, hogy a kormányzó kálvinista, s a miniszterelnökök 1920-tól valamennyien protestánsok (eltekintve Károlyi Gyula gróf rövid kormányzásától), természetesen világos magyarázattal szolgál a protestáns befolyás végzetes megnövekedésére. Továbbá a legitimizmus eszméjét a protestánsok többsége elutasítja, ugyanakkor túl sok katolikus

lát benne univerzális csodaszert, a közéleti befolyás visszaszerzésének egyetlen eszközét, miközben sok embert elidegenít a kormánytól, és könnyű prédává teszi őket abban a Gömbös kiszorításáért folytatott harcban, amely csendesen, de szünet nélkül zajlik. A legitimizmus sok jó embert ringat abban a végzetes illúzióban, hogy csak az általuk biztonságosnak képzelt Habsburg-monarchia azonnali visszaállítása adná meg a katolikusoknak azt a tekintélyt, amellyel politikai értelemben most nem rendelkeznek, és miközben reménykednek, nem tesznek mást, mint beszélgetnek, morognak és … alszanak.

Nem ez az első alkalom, hogy a dolgok ilyetén állapotáról jelentést teszek. A helyzet annál is inkább szomorú, mert jellemző, hogy a püspökök és a katolikus világ jelentős személyiségei itt legitimisták, legalábbis a szívük mélyén, ami hozzájárul ahhoz, hogy kapcsolataik a kormánnyal – amely köztudottan nem támogatja a legitimizmust – nemcsak tartózkodóak, de nélkülözik a szívélyességet is. Itt a magyarázata annak is, hogy a püspöki kar miért nem látta, milyen meggondolatlanság volt a legitimizmus egyik fő képviselőjét (egyéb okoktól el is tekintve), Zichy János grófot kinevezni az Actio Catholica elnökévé, még akkor is, ha ez jobbára csak tiszteletbeli cím. A memorandumnak igaza van, elhibázott lépés volt; erre már nemegyszer felhívtam a Szentszék figyelmét, kérve, hogy értesse meg Serédi bíboros őeminenciájával gyakori római látogatásai alkalmával, mennyire kedvezőtlen ez a döntés.

És ha már a hercegprímás őeminenciájáról szólok, legyen szabad hozzátennem még valamit. A memorandum nagyon szigorúan ítéli meg a hercegprímást és a magyar püspöki kart. Amit mond, abban van igazság, de sok túlzás is. Azt el lehet fogadni, hogy a magyar püspöki karban nincsenek kiemelkedő személyiségek, egyesek öregek, mások betegesek. Itt, ahol különösen a szónoklás művészetének van nagy, túlságosan nagy jelentősége, a püspöki kar fogyatékosnak bizonyul, mert csak a csanádi püspököt, Mons. Glattfeldert lehet igazi szónoknak nevezni, míg a többiek beleillenek az összképbe, beleértve a bíboros prímást is. Ő jó és szép dolgokat mond, de a beszéde monoton és tanáros, nélkülözi a művészet varázserejét, szóval nem olyan ember, aki magával ragadná a közönséget. Sajnos az is igaz, hogy az ún. protestáns püspökök ebből a szempontból jobban szerepelnek, de azt is hozzá kell tenni, hogy a protestánsokat sokkal könnyebben megtapsolják, mert általában hazafias hátterű vagy aktuálpolitikai témákat érintenek, míg a katolikus püspököknek más, jóval komolyabb és kevésbé szimpatikus témákhoz kell nyúlniuk beszédeik szokásos tárgya számára.

Való igaz, amit a memorandum arról ír, hogy a bíboros prímásnak itt egyházi értelemben is nagyon fontos pozíciója van, mert a püspökök általában nem vállalkoznak vagy nem határozzák el magukat külső cselekvésre, hacsak nem a hercegprímás példáját vagy tetteit követve. Tehát Magyarországon sok múlik a bíboros prímáson az egész magyar egyházi élet alakulásában. Annyi bizonyos, hogy Serédi hercegprímás nem egy Ferrari bíboros,* nem is egy Schuster bíboros*. Az a buzgalom, amelyet erre a két érsekre jellemző intenzív pasztorációs forma rejt, itt ismeretlen. Ez nem rossz szándékból van így, hanem a temperamentumok különbözőségével és főleg az itt kialakult, több évszázados hagyománnyal van összefüggésben, amely a püspököket nagyurakká tette anélkül, hogy állandó, szívélyes és atyai kapcsolatban lettek volna a papsággal és a hívekkel. Ez a jellegzetesség tükröződik abban is, ahogyan a plébánosok és az alsópapság viselkedik, azt lehetne mondani, hogy sokan közülük inkább egy alkalmazott mentalitásával fogják fel az egyházi szolgálatot, mintsem pásztori lelkülettel. Természetesen jó volna, ha változás történne, és már érezhető a javulás; aztán a képzettebb papság, az idő, a körülmények, talán a gazdasági válság is hozzájárulnak majd az átalakuláshoz. De úgy jellemezni Serédi bíborost, mint egy nyomorult alakot, aki hagyja, hogy minden tönkremenjen, nyilván-

valóan nem felel meg a valóságnak. Félretéve azt a tényt, hogy jogi tudományáért megérdemelt elismerésben részesítik a művelt körök, ami megbecsülést és tiszteletet szerez neki, kétségtelen, hogy tiszta életével, őszinte és cselekvő jó szándékával, valamint a pártharcokban megőrzött magasrendű tartásával becsülettel áll a helyén, ha vannak is hiányosságai. De kérdem én, hogyan is ne találnánk hibát ott, ahol emberekről van szó?

Egy dolog bizonyosan kívánatos, hogy ti. Serédi bíboros jöjjön gyakrabban Budapestre és tartózkodjon itt hosszabb ideig. Ezt a fontos dolgot többször szorgalmaztam jelentéseimben, és ismét szorgalmazom azzal a kívánsággal, hogy tekintélyi szóval tanácsolják ezt a bíboros úrnak, megértetve vele, mennyire hasznos, hogy azt ne mondjam, szükséges volna a jelenléte. Itt lüktet Magyarország szíve, itt székel a kormány, itt van a főegyházmegye híveinek legnagyobb része. Ha a bíboros úr gyakrabban időzne itt, jobban felügyelhetné a papságot és gyorsabban hozhatna jobb intézkedéseket mind a papok, mind az emberek érdekében, gyakrabban érintkezhetne a kormánnyal és a legismertebb közéleti személyiségekkel, miáltal szívélyesebbé és termékenyebbé válna a kormánnyal való kapcsolata, aminek lennének előnyei a dolgok általános menetére nézve.

Ami a memorandumban említett többi püspököt illeti, Mons. Hász tábori püspökkel kapcsolatban annak idején már részletesen tájékoztattam a Szentszéket a szóban forgó szomorú esetről; amit Mons. Breyerről állít a levél írója, az nem felel meg a valóságnak. A hozzám befutott információk szerint olyan ember, aki nem csap zajt maga körül, de dolgozik, teljesíti a jó püspök kötelességeit, és képes a megfelelő időben és helyen erőt mutatni, különösen a papi fegyelem terén.

Mons. Rottról szólva, az biztos, hogy nem tűnik ki tettrekészségével. Nem tartom valószínűnek, hogy igaz volna, amit a memorandum Mons. Weberről, a veszprémi püspöki hivatal igazgatójáról állít, bár három héttel ezelőtt súlyos vádak jutottak a fülembe vele és egy másik veszprémi kanonokkal kapcsolatban. Azt mondtam a papnak, aki eljött a nunciatúrára jelentést tenni, hogy – természetesen titoktartás mellett – foglalja írásba ezeket a dolgokat. Azt ígérte, hogy a hónap végére elkészül vele. Amint a kezemben lesz egy hitelt érdemlő, írásos dokumentum, azonnal határozott hivatalos levelet írok Mons. Rottnak, titoktartás mellett, hogy sürgősen rendeljen el szigorú vizsgálatot és tegyen komoly intézkedéseket, amennyiben a vádak megalapozottnak bizonyulnának, s értésére adnom, hogy különben egyenesen a Szentszéknek teszek jelentést.

Azt hiszem, érintettem a memorandum legfontosabb pontjait. Itt, sajnos, van baj, de tisztán vallási tekintetben, ami a papság képzését illeti, a dolgok sokkal jobban mennek, mint a háború előtt. Nem kell tehát engedni sem a túlzott optimizmus, sem a túlzott peszszimizmus kísértésének, mindkettő félrevezető.

A Gömbös-kormányban nyilván rejlik bizonyos ismeretlen tényező, de nem kell könnyelműen hitelt adni azoknak a hangoknak, amelyek Kulturkampfról vagy majdnem arról szólnak és terjednek. Ezeket én túlzásnak és ártalmasnak tartom, elkeserítik a lelkeket, és olykor éppenséggel kiválthatnak fájdalmas intézkedéseket. Visszatérve arra a Gömbös ellen felhozott vádra, hogy előnyben részesíti a protestánsokat az állások és tisztségek elosztásakor, azt kell mondani, hogy a vád, sajnos, nem alaptalan. Felmerülhet a kérdés, hogy a katolikusok valamilyen mértékig nem hibásak-e ebben – akiknek nagy része többé-kevésbé leplezetten ellenséges magatartást tanúsít Gömbössel szemben és csak a rossz oldalát képes meglátni –, amikor kettősséggel vádolva és elvitatva tőle a magas poszt betöltéséhez szükséges műveltséget és képességeket, idegenkednek tőle és másokat is elidegenítenek. Én nem akarom vitatni Gömbös rátermettségét és értékes tulajdonságait.

Nyilván nem valami politikai zseni. Én gyakorlatiasan nézem a dolgot: Gömbös van hatalmon, most erősebb, mint korábban, és – amennyire előre lehet látni – nem is lesz olyan könnyű eltávolítani. Megy majd a maga útján, keresni és találni fog munkatársakat ott, ahol nem ütközik ellenállásba és bizalmatlanságba.

49
A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI HELYZET

Giuseppe Pizzardo, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának
2012/35 sz. utasítása Angelo Rotta nunciusnak
Vatikán, 1935. június 18.
Gépelt tisztázat, az AA.EE.SS. levélpapírján
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, ff. 600rv-601r, nunciatúrai szám: 9092/35

Mindenekelőtt köszönöm Excellenciádnak 8991. sz. jelentését,[136] amelyben volt szíves néhány hasznos felvilágosítással szolgálni. Ezzel segítségemre volt abban, hogy a valóságnak megfelelő fényben lássam a magyarországi vallási helyzetet, amelyet a múlt hónapban Önnek elküldött „memorandum" nem pontosan mutat be. Mivel Excellenciád olyan jól azonosította azokat az okokat, amelyek miatt csökkent a katolikus vallás befolyása a magyar közéletben, semmi kétségem, hogy az Önt vezérlő apostoli buzgalommal továbbra is azon fog fáradozni minden körülmények között,[137] hogy a magyar püspöki kar aktívabb és a pillanatnyi szükségletekhez jobban alkalmazkodó lelkipásztori közreműködéssel igyekezzen a szóban forgó okokra megfelelő ellenszert találni. Ugyanis a közvetlen helyszíni cselekvés az, ami általában hatásosabbnak bizonyul a baj megállításában, sőt, olykor egyenesen a megelőzésében. Ezzel összefüggésben Excellenciád jóságosan engedje meg, hogy tudassam Önnel: az államtitkárság pontosan végrehajtotta, amit Ön Zichy gróf kinevezésével kapcsolatban javasolt, vagyis szóvá tette Serédi bíboros úrnak az ügyet, és kifejtette neki a kinevezés keltette aggodalmakat. De mivel már végrehajtott, nyilvánosságra hozott és élő intézkedésről van szó, az államtitkárságnak arra kellett szorítkoznia, hogy hangsúlyozzon egyet s mást, ami nyilván nem változtatott a körülményeken.

Excellenciád a jelentésének egy másik helyén ismét szorgalmazza, hogy az államtitkárság tekintélyi szóval javasolja a bíboros prímásnak, hogy gyakrabban menjen Budapestre és több időt töltsön ott. Engedje meg Excellenciád, hogy ezzel kapcsolatban is figyelmébe ajánljam, hogy egy ilyen természetű felhívás a Szentszék részéről a bíboros prímás úr felé nemcsak túl nagy jelentőségre tenne szert, de kétségtelenül arra engedne következtetni, hogy az apostoli nunciatúra volt az értelmi szerzője. Ezt Ön bizonyosan nem szeretné. Nekem azonban úgy tűnik, hogy Excellenciádnak, aki a helyszínen tartózkodik és a saját szemével meg tudja állapítani, hogy a panaszolt dolog milyen hátrányokkal jár, nem volna nagyon nehéz közvetlenül vagy közvetve felhívni rá az Eminenciás úr figyelmét úgy, hogy ő is belássa hosszabb budapesti tartózkodásának szükségességét.

Kérem Excellenciádat, hogy fogadja jóindulatúan ezeket a megjegyzéseket, amelyeket azzal az egyetlen céllal bátorkodtam tenni, hogy megkönnyítsem az Ön oly kényes küldetését. Örömmel ragadom meg az alkalmat...

136 Lásd fentebb, 119. l.
137 „Opportune et importune" (Latin) – akár alkalmas, akár alkalmatlan.

50
HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOK BUDAPESTEN

Angelo Rotta nuncius 9021/35 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. június 5.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 2294/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 63rv-64r (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 35rv-36r

Beérkezés iktatószáma: 2293/35

Amint a múltkor már jelentettem, f. hó 2-án és 3-án Budapesten lezajlottak a helyhatósági választások. Az eredménnyel meg lehetünk elégedve. Általában a választók markáns jobbratolódása érzékelhető. A választásokat a régi, 1930-as választási listákkal bonyolították le, amelyeken még több mint 20.000 már elhunyt személy és kb. 3000 olyan jelölt szerepel, akik elhagyták a várost és máshol laknak. Ebből látható, hogy a szavazási kötelezettség ellenére a szavazók száma csak kb. 70% volt, míg 1930-ban több mint 90%. Ez a körülmény azt is megmagyarázza – legalábbis részben –, hogy 1930-hoz képest miért szerzett kevesebb szavazatot a választáson részt vevő valamennyi párt, kivéve a kormány egységpártját, amely nagyot lépett előre.

A keresztény szociálisok, akik 1930-ban a második helyen álltak (akkor a szocialisták szerezték a legtöbb szavazatot), most az első helyen vannak, még a kormánypártot is megelőzik, amely a legutóbbi, múlt áprilisban tartott parlamenti választásokon itt, a városban enyhe fölényben volt velük szemben.

A megválasztandó tanácsosok száma 150-ről (1930) 108-ra csökkent, tehát az egyes pártok mandátumainak száma arányosan kevesebb.

Az eredmények táblázata a következő (zárójelben az 1930. évi eredmények láthatók):

SZAVAZÁSRA JOGOSULTAK

292946

SZAVAZÓK

1935. év	1930. év
216613	(265930)

	Szavazatok száma	Megszerzett mandátumok
Keresztény Szociális Párt –	58326 (72334)	33 (45)
Egységpárt –	54887 (41893)	29 (26)
Ellenzéki liberálisok –	42682 (57044)	18 (32)
Szocialisták –	48649 (73427)	21 (36)
Kisebb pártok –	kb. 12000	7 (11)

A mandátumhoz jutott hét kisebb párt a jobboldalhoz tartozik.

Amint mondtam, örülhetünk az eredménynek, amennyiben nemcsak relatív, hanem abszolút értelemben is jellemzően csökkent a szocialistákra és az ellenzéki liberálisokra adott szavazatok száma. Ebből a kormánypárt húzott hasznot. A keresztény szociálisok, lévén a szavazók száma kevesebb, sikeresen megtartották pozíciójukat.

Így Budapest Várost előreláthatólag az egységpárt és a Keresztény Szociális Párt koalíciója fogja vezetni, mint eddig, azzal a különbséggel, hogy most nagyobb befolyása lesz a kormánypártnak. Tehát vallási szempontból, Istennek hála, semmi nem változott.

51
ÚJ PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK. A MINISZTERELNÖK KÉT BESZÉDE

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 9305/35 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1935. október 15.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3706/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 71rv-72rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 44rv-45rv

Amint Eminenciád előtt ismeretes, a múlt áprilisban itt lezajlott parlamenti választások a Nemzeti Egység Pártja, azaz a kormánypárt jelentős győzelmével végződtek. Számos tiltakozás volt azonban a választások lebonyolítása közben elkövetett törvénytelenségek miatt, amelyek különösen a Keresztény Szociális Pártnak, a legitimistáknak és a kisgazdáknak okoztak kárt; az utóbbiak vezetője Eckhardt, aki a volt miniszterelnökkel, Bethlennel együtt Gömbös kemény ellenfele.

Az illetékes bíróság elismerte, hogy ezek a törvénytelenségek valóban megtörténtek, és semmisnek nyilvánította tíz képviselő megválasztását Budapest déli körzetében, három képviselőét Debrecen nagyvárosban és a nyírbátori képviselőét.

Ezért gyűlések és beszédek formájában újra fellángolt a harc a különböző pártok között az említett tizennégy parlamenti helyért. Az új részleges választások a hónap vége felé lesznek; majd meglátjuk, hogy az eredmény a kormánypárt vagy az ellenzéki pártok számára lesz-e kedvező. A parlament tegnap újra megnyílt egy formális üléssel. Őszi ülésszakának munkájától nemcsak sok új törvényjavaslat várható – az ellenzéki újságok szerint túlságosan is sok –, hanem viharos ülések is, mint a ma reggeli *Pester Lloyd* írja.

A miniszterelnök két beszéde jelezte, hogy a nyári szünet véget ért, és újraindul a politikai élet. Az első beszéd a múlt csütörtökön hangzott el a Nemzeti Egység Pártjának tanácsülésén. Gömbös, belpolitikáról szólva, miután kijelentette, hogy pártja keresztény és szociális alapokra helyezkedett, szomorúan állapította meg, hogy a másik, szintén keresztény alapokon álló párt, amelyet mindig testvérpártnak tekintett (a miniszterelnök nyilván a Keresztény Szociális Pártra céloz), távol tartja magát a közös építőmunkától. „Felejtsük el már végre, hogy vannak pártvezetők; nem az a cél, hogy a magyar közéletből pártvezetők gyülekezetét hozzuk létre, hanem hogy összehangolt munkával megvalósítsuk mindazt, amit a keresztény közvélemény eddig hiába kért meddő gyűlések alkalmával."[138]

Wolff képviselő, a Keresztény Szociális Párt Budapesten elismert vezetője azt mondta a múlt vasárnap a közelgő részleges választásokra való tekintettel tartott beszédében, hogy örömmel hallotta a miniszterelnök nyilatkozatát, miszerint a keresztény nemzeti programot kell követni. „Ha a miniszterelnök valóban hozzá akar járulni a keresztény

138 A Gömbös beszédeiből vett idézeteket a jelentés a Pester Lloyd nyomán, németből fordította olaszra, mi ebből az olaszból magyarra.

nemzeti eszme megvalósításához, csatlakozzon a nemzeti Keresztény Szociális Párthoz, amely nagyon szívesen megvalósítja azt vele együtt."

Külpolitikai kérdésekre térve Gömbös azt mondta: „Külpolitikailag Magyarország helyesen ítéli meg a saját helyzetét, amikor a békeszerzés szolgálatába áll. Mi valóban ezt a békepolitikát kívánjuk követni. Az európai politikában sajnos nem kezdeményezhetünk, mert kevesen vagyunk és az országunk kicsi. Alkalmazkodnunk kell a körülöttünk kialakult körülményekhez. Csupán annak a nemzetközi igénynek lehetünk szorgalmas munkásai, hogy Európában béke legyen, őszinte béke. Tegnap este is (arra utal, hogy Genfben a magyar küldött Olaszország mellett foglalt állást a szankciók kérdésében) a béke őszinte szolgálata mellett foglaltunk állást Genfben a Népszövetség ülésén, amely a szankciókkal kapcsolatban határozatokat hozott Olaszország ellen. Vagyis mi úgy látjuk, hogy a szankciók nem a békét szolgálják, hanem háborús konfliktusok lehetőségét rejtik. Amikor két egymással szembenálló félről van szó, egy afrikai állam problémájáról és barátunk, Olaszország problémájáról, természetes, hogy a magyar hűség és a magyar becsület jegyében nem szavazhattunk Olaszország ellen. Sokan azt mondják, hogy a politikában nincs helye érzelgősségnek. A magyarok egy egész évezreden át az etikai elvek megvalósításáért szálltak síkra, és ha mi bízunk az isteni igazságosságban – márpedig bízunk –, nem cselekedhetünk olyan módon, amely ne volna összhangban a barátság szent fogalmával. Magyarország gazdasági érdekei sem engedik meg, hogy Olaszország elleni szankciókat támogassunk. Könnyű ilyen elveket megfogalmazni, de egy kis ország, amelyben minden mázsa búza értékesítése létkérdés, nem tehet mást, mint hogy gazdasági érdekből is sértetlenül őrzi a barátságot."

A közelmúltban tett németországi útjával kapcsolatban, ahová azért ment, hogy Göring meghívására részt vegyen egy közös vadászaton, de ami sok feltételezésre és szóbeszédre adott alkalmat, Gömbös a beszédében megjegyezte, hogy a békeszerződés egyik rendelkezésével sem ellenkezik az, hogy vadászaton vegyen részt Romintenben;[139] hasonlóképpen egyik rendelkezés sem tiltja, hogy Magyarország miniszterelnöke eszmét cseréljen más baráti nemzetek államférfiaival. „Mint realista politikus azt állítom, hogy Magyarországnak szüksége van a hozzá oly közel álló, nagy és erős német birodalommal való barátság ápolására. Már régóta hirdetem ezt a barátaimmal. Tény, hogy a Harmadik Birodalom megerősödött, és erőit a béke szolgálatára fordítja. A 68 milliós német nép magatartása nem közömbös Közép-Európában egy olyan nemzet számára, amelynek a Kárpát-medence az otthona. A realista politika szabályainak megfelelően Magyarország baráti viszonyt ápol Olaszországgal és Németországgal a Lengyelország és Ausztria iránti barátság folyományaként."[140]

139 Rominten (Krasznüj Lesz [orosz]) valamikor porosz királyi vadászterület, 1935–1944 között Göring vadászkastélya Kelet-Poroszországban, ma Oroszország része, Kalinyingrádtól (Königsberg, Poroszország egykori fővárosa) délkeletre, a lengyel–litván határon.

140 Lásd még az 1935. november 2-án kelt 9342/35 ikt. sz. jelentést, melynek tárgya: „Politikai választások. Kiegészítés", tisztázata in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 73rv-74r.

1936

52
POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 9820/36 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1936. június 10.[141]

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 69, P. O., fasc. 53, 41rv-41arv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 3rv-4rv

A legutóbbi időkben semmi említésre méltó dolog nem történt a magyar politikai életben.

Nincs változás abban az irányban sem, amelyet a kormány a nemzetközi politikában követ: a fő érv, amely még mindig feszültté teszi a kapcsolatokat a kisantant államaival, és amely miatt lehetetlen velük tartós megállapodást kötni, a trianoni békeszerződés revíziója. Ezt legutóbb Kánya külügyminiszter ismét szorgalmazta a költségvetést tárgyaló parlamenti ülésen. A kisantant természetesen nem akarja ezt tudomásul venni, úgyhogy Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában folytatódik a harc a magyar kisebbségek beolvasztásáért, aminek az a következménye, hogy egyre élesebbek az ellentétek Magyarország és a fenti államok között. Ellenben a Habsburg-restauráció kérdése nem nagyon érdekli a jelenlegi magyar kormányt, úgyhogy ebből a szempontból a kisantanttal való szembenállás nem volna komoly akadálya a megállapodásnak.

A magyar politikai élet indulatainak csillapodásához hozzájárult Gömbös miniszterelnök betegsége is.

Mint Eminenciád előtt bizonyosan ismeretes, Gömbösnek betegség miatt kb. egy hónappal ezelőtt néhány hét szabadságot kellett kérnie, hogy egészségileg rendbe jöjjön, távol az ügyektől, a Balaton tó nyugodt környezetében, ahol jelenleg szigorú gyógykezelésen tartózkodik. Most tehát, a lovagiasság szellemében, hallgatólagos fegyverszünet van, de ez nem jelenti azt, hogy a dolgok ilyetén állapota sokáig tartana, amennyiben a miniszterelnök visszatérne és kezébe venné a tényleges irányítást. A magyar nép egy kicsit olyan, mint a francia: individualista, és fellázad a diktatúra vagy a majdnem diktatúra gondolatára. Ezzel magyarázható, hogy Gömbös diktatúrára emlékeztető állásfoglalásai kormányzása elején komoly ellenállást váltottak ki, amely még most is tart.

Igaz, hogy a parlament hamarosan mintegy négy hónapos nyári szünetet tart – miután jóváhagyta az 1936/37. évi előzetes költségvetést –, közben majd megnyugszanak a kedélyek és lecsendesedik az ellenzék.

Azt mondják, hogy Gömbös egészségi állapota javult, a barátai szerint teljesen rendbe jött, és hamarosan visszatér a kormányba. De olyanok is vannak jó néhányan, akik úgy vélik, hogy a dolog nem olyan egyszerű, tekintettel a súlyos vesebetegségre, amelyben szenved, és amely a legjobb esetben is nyugodt életet kíván, márpedig Magyarország miniszterelnökének élete nyugodt nem lehet. Sőt, ezek már azt híresztelik, hogy küszöbön áll a válság, és a jelenlegi belügyminisztert, Kozmát nevezik meg mint a miniszterelnök valószínű utódát. Ezeket a híreket természetesen fenntartással kell kezelni.

---

141 A jelentés vételének nyugtázása a következő dokumentum.

Valláspolitikai téren sincs semmi igazán említésre méltó dolog.

A telepítési törvényt, amelyről korábbi jelentéseimben már beszéltem, néhány – inkább konzervatív szellemű – módosítással elfogadta a felsőház is. Tehát újra a parlament elé kell vinni a végrehajtott módosítások jóváhagyása végett, ami hamarosan meg fog történni, még a parlamenti szünet beállta előtt.

Hóman vallás- és közoktatásügyi miniszter néhány nappal ezelőtt visszatért Budapestre berlini útjáról, ahová azért utazott, hogy viszonozza Németország közoktatásügyi miniszterének néhány évvel ezelőtt a magyar fővárosban tett látogatását.

Hóman nagyon jó fogadtatásban részesült, a berlini egyetemtől honoris causa doktori címet kapott, és Hitler fogadta őt.

A hazatérő Hóman miniszter a lapoknak adott interjúkban nagyon elégedetten, hogy azt ne mondjam, lelkesen, bár bizonyos tartózkodással nyilatkozott arról, amit megfigyelt a Birodalom kulturális életében és szervezettségében: Magyarország jelenlegi politikai orientációjának talán van valami köze ezekhez a nagy rokonszenvet tükröző megnyilvánulásokhoz. A látogatás eredményeképpen aláírtak egy magyar–német kulturális megállapodást egyebek között tanár- és diákcserékről, amivel kapcsolatban néhány újság már ki is fejezte azt az aggodalmát – úgy vélem, nem teljesen alaptalanul –, hogy ezzel úgymond hivatalosan zöld utat kapott egy erőteljesebb náci propaganda Magyarországon.

53
A NEMZETISZOCIALIZMUS RASSZISTA KULTURÁJA PROPAGANDÁJÁNAK VESZÉLYE MAGYARORSZÁGON

Eugenio Pacelli bíboros államtitkár 2077/36 sz. utasítása Angelo Rotta nunciusnak
Vatikán, 1936. június 20.

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 5rv. Nunciatúra száma: 9848/36 (Gépelt tisztázat, aláírt)

Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. pos. 69 P. O., fasc. 63, 42r-43r

Amint Excellenciád előtt ismeretes, a magyar kultuszminiszter, dr. Hóman Bálint Úr legutóbb Berlinben járt, hogy viszonozza dr. Rustnak, Németország birodalmi nevelésügyi miniszterének[142] korábbi látogatását. Excellenciád volt szíves erről tájékoztatni engem 9820. sz. nagyra becsült jelentésében.[143]

Mivel a látogatás a két nemzet közötti *kulturális megállapodással* végződött, arra lehet gondolni, hogy egyik célja a két nép közeledése volt intellektuális téren, más szavakkal: a nemzetiszocializmus rasszista kultúrájának propagandája a katolikus Magyarországon.[144]

Bár Excellenciád észrevette ezt a veszélyt, mégis jónak látom újra felhívni rá Excellenciád figyelmét azért, hogy amikor alkalma lesz beszélgetni a hercegprímás őeminen-

142 Bernhard Rust.*

143 Lásd az előző dokumentumot.

144 Az államtitkársági utasítás Orsenigo berlini nuncius 1930. május 30-án kelt 17170 ikt. sz. jelentésén alapul, lásd ennek tisztázatát in: ASRS AA.EE.SS. pos. 69 P. O., fasc. 63, 44rv-45r. Ennek mellékletében újságkivágás a „Frankfurter Zeitung" 1936. május 29-én kelt, N. 272/73 számából, a következő címmel: „Das deutsch-ungarische Kulturabkommen. Am Donnerstag in Berlin unterzeichnet." Lásd i. h. f. 46r.

ciájával, hozza ezt szóba, tekintettel a kormányhatóságok felé esetleg teendő lépésre, és igyekezzen fokozni a püspöki kar éberségét ezzel kapcsolatban.

54
GÖMBÖS GYULA MINISZTERELNÖK TEMETÉSE[145]

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 10028/36. sz. jelentése Giuseppe Pizzardo érseknek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának
Budapest, 1936. október 10.[146]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3976/36
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 27rv-28rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 45rv-46rv

Az egész jelentés felolvasva a Szentatyának[147]

Amint megkaptam a helyettes államtitkár úr táviratát, kihallgatást kértem és kaptam a magyar külügyminiszternél, akinek élőszóban is tolmácsoltam a Szentatya, Pacelli bíboros és az egész államtitkárság részvétét. Mivel a nuncius aznap délelőtt utazott el Olaszországba szabadságra, az ő és a magam nevében is részvétet nyilvánítottam. A miniszter állva hallgatott meg. Mondta, hogy már közvetlenül Excellenciád is küldött táviratot, kifejezve a Szentatya részvétét.

Minden újság beszámolt a külügyminiszternél tett látogatásomról és az ott elhangzottakról, amit ő maga tétetett közzé, sőt, a katolikus *Nemzeti Újság* félkövér szedésben jelentette a hírt (ld. a mellékletet[148]).

Azonnal félárbócra eresztettük a nunciatúra pápai zászlóját, így maradt máig, a temetés napjáig. Én is jegyeztem egy koszorút, amelyet az itteni diplomáciai testület helyezett el a ravatalon.

Mint minden diplomáciai követség, a nunciatúra is megkapta a külügyminiszter által szétküldött meghívót a gyászszertartásra, amely ma délelőtt volt a Parlament nagy kupolatermében, ahová a holttestet szállították, amikor a bajorországi Münchenből megérkezett Budapestre.

A szertartást egy ún. evangélikus püspök, Raffay végezte, akit számos evangélikus ministráns vett körül. Serédi bíboros őeminenciája, akinek mint Magyarország primásának nagy politikai befolyása is van az országban – annyira, hogy Gömbös halála után elsőként őt kérette magához a kormányzó őfőméltósága –, jelen volt a szertartáson, de

145 Gömbös Gyula 1936. október 6-án halt meg, vesebetegség következtében.

146 A jelentés vételének nyugtázása 1936. október 18-én kelt, ikt. sz. 3976/36, tisztázatát lásd in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 48r; fogalmazványát in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 30r.

147 Ceruzával írt feljegyzés a jelentés felső részén.

148 Nemzeti Újság, 1936. október 8. újságkivágás, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 29r.

a bíborosi méltóság minden külső jelzése nélkül, egyszerű papi öltözetben. Nekem úgy tűnik, hogy ezt a C.J.C. 1258. § 2.[149] értelmében tette így.

Én mint a Szentszék képviselője az adott körülmények között nem vettem részt a nem katolikus szertartáson. A külügyminisztériumban, ahol vannak barátaim, akik jó katolikusok, azonnal és teljes mértékben elismerték, hogy a távollétem indokolt volt, sőt, megjegyezték, hogy a Szentszék és a nunciatúra már többször és nyilvánosan kifejezte a részvétét. (Egyébként, az igazat megvallva, feltéve, ha el is mentem volna, a jelenlétemet alig vagy egyáltalán nem lehetett volna észrevenni, mert nem a missziók vezetői között lett volna a helyem, hiszen mindenki tudja, hogy a nuncius szabadságon van Olaszországban.)

Átmásolok ide az elhunyt miniszterelnökről a magyar sajtóban megjelent néhány értékelést. A *Függetlenség* című kormánylap ezt írja vezércikkében: „50 évet élt, de hitének és cselekedeteinek emléke mindvégig fennmarad, amíg magyarok élnek a földön."[150] A *Budapesti Hírlap* (szintén kormánylap) így ír: „Ez a vitéz, kemény katona, aki szent hittel hitte, hogy hazája földjének és népének szüksége van az ő aktivitására, igazán magyar katonához illően állott az őrhelyen, amelyre a nemzet és az államfő bizalma állította. [...] Elesett a becsületes közéleti munka csataterén."[151] A katolikus és legitimista *Nemzeti Újság* ezt írja: „Mindig készek voltunk együttműködni vele a keresztény és nemzeti irányzat céljaiért, a nemzet legmagasabb rendű érdekeiért, mert tudtuk, hogy őszinte pártfogója volt ennek az iránynak. Nem rajtunk, katolikusokon és híveinken múlott, hogy ezzel a jó szándékkal szemben ő és azok, akik körülvették, a hatalmat olyan módon gyakorolták, amellyel nem érték el az óhajtott nemzeti egységet. Ezért Gömbös programja eltorzult, mielőtt még a kór megtámadta volna a szervezetét. A vele szemben általunk tanúsított őszinteség kötelez arra, hogy a gyász pillanatában is kimondjuk ezeket a szavakat. Az ember iránt teljes a részvétünk. Az ítélet és a megbocsátás Isten kezében van."[152] A liberális ellenzéki lap, az „Újság" így fejezi ki magát: „Gömbös [...] Mussolininek érezte magát – ő is tudna olyat alkotni, mint olasz mintaképe. De egyben érezte, hogy amit Olaszországban meg kellett tenni, mert lehetett, azt Magyarországgal nem szabad, mert nem lehet. Látta és meg is mondta, hogy magyar ákácot nem lehet olasz pálmával felcserélni. Látta, megmondta, de ideálnak megmaradt benne az olasz pálma, sőt a német tölgy is. [...] Revideálta felfogását, de önmagát mégsem tudta legyőzni. [Ha ezt a csatát meg tudta volna nyerni, nemcsak a nemzet méltó vezetőjévé vált volna, de talán még most is élne.]"[153]

Az új kormány megalakítására előreláthatólag a jelenlegi ügyvezető miniszterelnök, Darányi fog megbízást kapni, aki a feladatot nagyon gyorsan végre fogja hajtani, talán

149 Vonatkozó paragrafus az 1917-ben kihirdetett (első) kánonjogi kódex számát adja meg, amely tiltja a nem katolikus szertartásokon való aktív részvételt, de bizonyos feltételek mellett megengedi a temetéseken, ünnepélyes esküvőkön való passzív jelenlétet.

150 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

151 *Budapesti Hírlap* 1936. október 7. címoldal, gyászkeretes méltatás, részlet. Lásd: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirlap_1936_10/?pg=60&layout=s

152 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

153 „Újság". Budapest 1936. október 7. címoldal, méltatás, jegyzi: K.T. Az utolsó mondat Kaldewey szavaival összefoglalás, bár ő a jelentésben idézőjelbe tette. Lásd: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Ujsag_1936_10/?pg=104&layout=s

már a következő hétfőre és kevés változtatással. Mindenképpen tájékoztatni fogom Excellenciádat erről is.

Mondták, hogy ez a kormányfő sem katolikus, de a miniszterelnök Darányitól mégis remélhető, ha nem csalódom, hogy a katolikusoknak a házassági törvény életfontosságú reformjáért tett erőfeszítéseit siker koronázza, és a reform megvalósul.

Többször volt alkalmam Darányit megszólítani, és többször ültem a közelében a miniszterelnökségen adott ebédnél: nyugodt, derűs ember, viselkedése egyszerű és udvarias, nincsenek előítéletei a katolikusokkal szemben, sőt, katolikus rokonai is vannak. Nagyszerű családapa.

55
VALLÁSPOLITIKAI HÍREK

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 10095/36 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1936. november 17.[154]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4645/36
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 34rv-35rv

Ciano gróf* olasz külügyminiszter és felesége tegnap este elhagyták Budapestet. Nagy ünneplésben volt részük, amíg a magyar fővárosban tartózkodtak. Egy nagy budapesti teret elneveztek „Mussolini tér”-nek.[155]

A miniszterelnök és a budapesti olasz követség ünnepélyes fogadásokat adtak az illusztris vendégek tiszteletére. A diplomáciai testület valamennyi tagját meghívták, így én is részt vettem az eseményeken.

A németbarát nacionalista újság, az Új Magyarság egyebek között ezt írja a bécsi háromhatalmi konferencia kapcsán: „Korai volna jóslásokba bocsátkozni a Róma–Berlin tengely jövőjét illetően, de az bizonyos, hogy Olaszország továbbra is azon szándékozik dolgozni, hogy elháruljanak az akadályok az osztrák-német közeledés elől, és hogy a Duna mentén élő katolikus népek egy olyan Németországgal működhessenek együtt, amely jó barátságot ápol a Vatikánnal. Az olaszok most is hangsúlyozzák a németek előtt, hogy a fasiszta rezsim akkor talált igazán szilárd alapokra, amikor Mussolini megállapodott a Vatikánnal, és – a nemzeti nevelés kérdéseiben is – összehangolta az egyházzal az olasz nacionalizmust, amely a fasizmus berendezkedése előtt liberális és szabadkőműves alapokon állt. A Bécsben összegyűlt németek is állítják, hogy a Duna-medence sorsának szerves rendezéséhez Németországnak is rendezett kapcsolatokat kell szerveznie a Vatikánnal.”[156]

154 A jelentés vételének nyugtázása 1936. december 9-i dátummal, 4645/36 ikt. sz. alatt. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 76r, N. Nunz. 10154/36; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 36.

155 A mai Oktogon.

156 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

A magyar külügyminiszter, Kánya fogja elkíséri a kormányzó Őfőméltóságát Rómába, bár korábban az a döntés született, hogy nem Kánya, hanem Apor* báró, a külügyminisztérium főtitkára megy majd Rómába ebből az alkalomból.

Darányi, az új miniszterelnök a képviselőházban tartott programbeszédében hangsúlyozta, hogy meg kell őrizni a felekezetek közötti békét, és hogy e béke megzavarására irányuló minden szándék az egész kormánnyal fogja szembetalálni magát.

Most éppen a képviselőház elnöke, a protestáns Sztranyavszky,* – aki maga is képviselő és az evangélikus egyház főfelügyelője – intézett éles támadást a katolikus egyház ellen néhány nappal ezelőtt egyháza egyik gyűlésen, amikor beszédében a középkori inkvizíció maradványának nevezte a *reverzálist,* amelyet a katolikus egyház vegyes házasságok esetében megkíván.[157]

Ez természetesen kiváltotta a katolikusok jogos neheztelését: Mons. Glattfelder csanádi püspök és a nagyra becsült szónok, és a katolikus Zichy János gróf, a nemzeti Keresztény Szociális Párt elnöke, nyilvános beszédekben adtak hangot valamennyi katolikus felháborodásának az egyházukra nézve ennyire sértő támadás miatt, amely annál is inkább elítélendő, mert egy magas közéleti tisztséget betöltő személy indította.[158]

A liberális sajtó is egyhangúan elítélte Sztranyavszky eljárását. Például a *Pester Lloyd* című zsidó lap vezércikkben foglalkozik vele, amelyben egyebek között ezt írja: „Dr. Sztranyavszky ily módon nem csupán a kormánypolitika egyik legfontosabb alapelvét szegte meg, hanem egyidejűleg a katolikus egyházat is provokálta és egy elhárító akciót is kiváltott, melynek következménye a vallásfelekezetek harmonikus együttélésének megzavarása és legszerencsétlenebb esetben az ország belső nyugalmának és rendjének felkavarása is lehetett volna. Dr. Sztranyavszky talán akaratán kívül okozott nehézségeket a kormányzatnak, amelyek megzavarták azt legfontosabb feladatai végzésében, bár ő nem csupán a kormánypárthoz tartozott, hanem annak éveken át elnöke is volt."[159]

A katolikus képviselők interpellációt szándékoznak benyújtani az ügyben a képviselőháznak. Úgy tudom, hogy a miniszterelnökségre is számos távirat érkezik a katolikus egyesületektől, akik Sztranyavszky lemondását követelik a házelnök magas tisztségéről.

---

157 A bekezdés ceruzával megjelölve a lapszélen.

158 Kézírásos feljegyzés a lapszélen a fejezet mellett: „Scheda". Ez utalás a levéltárosnak, hogy készítsen levéltári cédulát Sztranyavszkyról, hogy később könnyebben meg lehessen találni. – „A Sztranyavszky-ügy" címmel lásd az alfejezetet in: Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása.* Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte Tóth Krisztina (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Redigit Pál Fodor – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (Collectanea Studiorum et Textuum, Classis I, vol. 3) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018. 153–160.

159 Az ügyvivő idézi a német szöveget, amit mi magyar fordításban adunk.

56
A SZTRANYAVSZKY-ÜGY[160]

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 10100/36 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1936. november 23.[161]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4686/36
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 37rv-40rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 77r-80r

Beérkezés iktatószáma: 4645/36

A kormányzó úr őfőméltósága ma utazott el Rómába. Én is elmentem az állomásra tiszteletemet tenni, mivel utazásának az is célja, hogy látogatást tegyen a Legfőbb Főpapnál.

F. hó 17-i, 10095. sz. jelentésemben[162] beszámoltam Eminenciádnak arról, hogy minden magyar katolikus egyhangúlag és jogosan sértve érezte magát a durva támadás miatt, amelyet a jelenlegi parlament protestáns házelnöke, Sztranyavszky intézett a katolikus egyház ellen egy evangélikus gyűlésen, amikor azt mondta, hogy a vegyes házasságok esetében megkövetelt *reverzális a középkori inkvizíció maradványa.*

A katolikusok felindulása nem csillapodik: szaporodnak a tiltakozások az újságokban, a nyilvános beszédekben, és számos távirat érkezik a miniszterelnökségre, amelyek Sztranyavszky lemondását követelik magas tisztségéről. Tíz éve vagyok Magyarországon, és ez az első alkalom, hogy az egész magyar katolikus közösséget egy emberként látom talpra ugrani, hogy visszautasítsa a vallását ért sértést, amelyet egy magas közéleti tisztséget betöltő személy követett el. Úgy tűnik, a magyar katolikusok végre visszanyerték erejüket, ami az Actio Catholica munkájának megnyugtató gyümölcse.

Sztranyavszky nyilatkozatot tett, amelyben ezt mondta: „Felhívom a magyar közvéleményt, hogy a szavaimnak ne adjon olyan értelmezést, amely nem felel meg a tényeknek és szándékaimnak. Én csak azokat a módszereket akartam bírálni, amelyeket néhány ember alkalmaz, és semmiképp sem akartam megsérteni a katolikus egyházat. Nem volt és nem is lehetett ilyen célom."[163]

A katolikus közvéleményt azonban egyáltalán nem nyugtatta meg ez a nyilatkozat.

Ami engem illet, volt alkalmam beszélgetni a külügyminisztérium főtitkárával és a miniszterelnökség államtitkárával is, aki nagyon közel áll a kormányfőhöz. Mindkét esetben hangsúlyoztam, hogy a katolikusokat joggal ingerelték fel Sztranyavszkynak az egyházi doktrínát sértő szavai. Azt mondták, hogy a külügyminisztert rendkívül nyugtalanítják a történtek, és hogy Sztranyavszky nem valami nagy elme.

Tegnap, vasárnap késő este érkezett Esztergomból Budapestre Serédi bíboros őeminenciája. Ma reggel nyolc órakor magához kéretett, és azt mondta, hogy délután beszélni fog a miniszterelnökkel a Sztranyavszky-ügyről.

---

160 A jelentés végig Stranyavszkyt ír, S-sel.

161 A jelentés vételének nyugtázása 1936. december 9-i dátummal, 4645/36 ikt. sz. alatt. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 76r, N. Nunz. 10154/36; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 36.

162 Lásd fentebb, 130. l.

163 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

Valóban, ma délután hívott, hogy beszámoljon a kormányfővel folytatott megbeszélésről. A bíboros úr hangsúlyozta, hogy az igazán joggal felháborodott katolikusok nem elégedhetnek meg Sztranyavszky egyszerű nyilatkozatával. Milyen benyomást kelthet a Vatikánban, hogy egy magas közéleti tisztséget betöltő személy így megsérti az egyházat éppen akkor, amikor a Szentatya ünnepélyes keretek között fogadni készül a magyar nemzet vezetőjét és kormányfőjét? Lesújtó volna megállapítani, hogy miközben a Szentatya arra is kész volt, hogy a kormányzó őfőméltósága és vele a miniszterelnök fogadása kedvéért elhalassza lelkigyakorlatát, a magyar kormányfő egyetlen lépést sem tett annak érdekében, hogy jogos elégtételt szerezzen a megsértett katolikusok számára.

Az egyetlen elégtétel, amelyet a katolikusok vártak, az lett volna, hogy a miniszterelnök legalább ígérje meg, hogy Rómából visszatérve lemondatja Sztranyavszkyt a tisztségéről. A kormányfő, bár maga is határozottan elítélte a történteket és bizonygatta, hogy igyekezni fog lemondatni Sztranyavszkyt, mégis hangsúlyozta a bíboros úrnak, hogy nem ígérheti meg teljes bizonyossággal az eredményt, mert a képviselőház elnökét nem ő nevezi ki, hanem a képviselők. Jóllehet ő a kormánypárt vezetője, a párton belül számos olyan frakció működik, amelyek bizonyosan nem fogadnák el a javaslatát. A miniszterelnök azt mondta, hogy a maga részéről nagyon szívesen megszabadulna Sztranyavszkytól, aki az elhunyt Gömbös kormánya idején sokat hallatott magáról szélsőséges jobboldali nézetei miatt. Ő szeretett volna kormányfő lenni, de ennek lehetőségére a katolikus sajtó egyöntetűen felhördült, és talán ez az egyik oka az egyház elleni újabb kirohanásának.

Egy dolgot Darányi biztosra ígért: római útja idején a képviselőház zárva lesz, visszatérése után pedig ő maga más képviselőkkel együtt megtervez és előkészít egy másik, jobban kifejtett nyilatkozatot, amelyet Sztranyavszkynak a parlament nyilvánossága előtt kell majd tennie, s amelyről kikérik a bíboros prímás véleményét, mielőtt elhangzana.

Rómában az excellenciás magyarországi nuncius bizonyosan találkozni fog az új miniszterelnökkel és a külügyminiszterrel is. Szerény és alázatos véleményem szerint a nuncius úrnak sem lesz nehéz módot találni arra, hogy rámutasson a külügyminiszter előtt, mennyire sajnálatos, ami történt.

57
SZTRANYAVSZKY-ÜGY

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 10110/36 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1936. december 5.[164]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4687/36
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 41rv-42rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 84rv-85rv

(2 melléklet)
Beérkezés iktatószáma: 4645/36

A múlt hó 23-án kelt, 10100/36. sz. tiszteletteljes jelentésemben[165] siettem beszámolni Eminenciádnak Serédi bíboros úr és a miniszterelnök beszélgetéséről, amelyet néhány órával a kormányfő Rómába indulása előtt folytattak.

A megbeszélés eredményeképpen a kormányfő megígérte, hogy minden lehetőt megtesz annak érdekében, hogy Sztranyavszkyt alkalmasabb nyilatkozatra bírja, mint az első volt, mert az nemcsak csillapítani nem tudta, hanem még fokozta is minden katolikus jogos felháborodását az immár jól ismert szavak miatt, amelyekkel a „reverzálist" ő „a középkori inkvizíció maradványának" nevezte.

Aznap délelőtt, amikor a miniszterelnök hazatért Budapestre római útjáról, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Hóman tényleg elolvastatta a bíboros prímás úrral Sztranyavszky írásban tett nyilatkozatát, amelyben a képviselő kérte, hogy az általa a protestáns egyház gyűlésén mondott szavakat tekintsék úgy, mintha „nem hangzottak volna el". A bíboros prímás tudomásul vette, ugyanakkor kifejezte azt az óhaját, hogy a jövőben többé ne ismétlődjenek meg hasonlóan bántó esetek. Mellékelem ennek a nyilatkozatnak a hiteles olasz fordítását (1. sz. melléklet).[166] A hercegprímás őeminenciája kifejezett kívánságára Sztranyavszky nyilatkozatát azonnal teljes terjedelemben közölte minden újság, legalábbis mindazok, amelyekre a kormánynak befolyása van.

A miniszterelnök olaszországi útja alatt zárva maradt képviselőház még aznap újra megnyílt, amikor Darányi visszatért Budapestre. A kormányfő szót kért, és tudatta a házzal, hogy a *Sztranyavszky-kérdés,* amellyel kapcsolatban néhány képviselő interpellációra készült, *már* minden illetékes személy egyetértésével *megoldódott.* Csatolom az olasz fordítását ennek a kormánynyilatkozatnak is (2. sz. melléklet).[167]

A katolikusok tervezett interpellációja elveszítette aktualitását, és az újságok nem írtak többet a sajnálatos esetről, amely több hétig tartotta jogos ingerültségben a katolikusokat és sajtójukat.

---

164 A jelentés vételének nyugtázása 1936. december 9-i dátummal, 4645/36 ikt. sz. alatt. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 76r, N. Nunz. 10154/36; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 36.

165 Lásd fentebb, 132. l.

166 A mellékletet lásd gépelt másolatban: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 86r, 87r (két példány).

167 A mellékletet lásd gépelt másolatban: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 88r, 89r (két példány).

Sztranyavszky nem önként tett újabb nyilatkozatot, hanem rávették, ami a bíboros prímás és Hóman kultuszminiszter hosszú tárgyalásainak eredménye. Darányi, mielőtt Rómába utazott volna, megbízta Hómant, hogy Serédi őeminenciájával közösen keressenek és találjanak módot arra, hogy a katolikusok megkapják a jogosan követelt elégtételt az egyházukat ért súlyos sértés miatt, amelyet egy ilyen magas közéleti tisztséget betöltő személy követett el.

Ez alkalommal a katolikusok nagyon erélyesnek mutatkoztak, és egy emberként ugrottak talpra, ami elsősorban az Actio Catholica érdeme, amely – el is kell ismerni – itt, Magyarországon is dolgozik.

A bíboros prímás volt olyan kedves, hogy egy második alkalommal is hosszú beszélgetésre hívott és tájékoztatott arról, mire jutottak a kultuszminiszterrel a kínos ügy megfelelő lezárásának kérdésében. Azt mondta, hogy Sztranyavszky azokban a napokban többször sírt – bukott ember lett belőle. És még ő akart miniszterelnök lenni…

Mielőtt zárnám jelentésemet a derék magyar katolikusok által megnyert csatáról, úgy vélem, ki kell emelnem valamit: nem volt jó ötlet, amelyet az első pillanatokban a katolikusok a nyilvános tiltakozások során és a sajtóban felvetettek, sőt, a bíboros prímás őeminenciája is támogatott első beszélgetésünk alkalmával (amikor magához kéretett), nevezetesen az, hogy a kormányfő mindenáron mondassa le Sztranyavszkyt a képviselőház elnöki tisztéről. Serédi őeminenciája a második beszélgetésünk során megjegyezte, hogy ez valóban nem volt jó gondolat. – Darányi nem kényszeríthette lemondásra Sztranyavszkyt, mert nem a kormányfő választja a házelnököt, hanem az *egész* parlament, amely a miniszterelnök által érinthetetlen előjogokkal rendelkezik. Igaz, hogy Darányi a nagy parlamenti többséget élvező Nemzeti Egység Pártjának is vezetője, de az is igaz, hogy a kormánypárton belül vannak olyan frakciók, amelyek nem hajlandók mindig, mindenben támogatni a miniszterelnököt.

58
BELSŐ FELJEGYZÉS A SZTRANYAVSZKY-ÜGYRŐL A SZENTSZÉKI VEZETŐK SZÁMÁRA

dátum nélkül

Gépelt fogalmazvány

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 45rv

Mons. Titkár úr azt mondta, hogy a Szentatya és a bíboros úr most beszéltek a magyar vezetőkkel, 1936. nov. 27.[168]

Sztranyavszky Úr,[169] aki a magyar képviselőház elnöke, evangélikus vallású és – úgy látszik – a magyar protestánsok egyik vezetője (felügyelő), néhány nappal a kormányzó elutazása előtt tartott beszédében éles támadást intézett a katolikus egyház ellen, amelyben a vegyes házasságok esetében megkövetelt *reverzálist* „az inkvizíció maradványá”-nak nevezte (10.093. sz. jelentés).

168 Kézírásos feljegyzés az irat felső részén.

169 Az olasz nyelvű feljegyzés készítő előbb „Straniosky”-t, majd zárójelben „Sztranyavzky”-t ír.

A beszéd heves reakciót váltott ki a katolikusok körében, mivel a szónok magas posztot tölt be, élesen fogalmazott, és a kormányzó éppen akkor készült látogatást tenni a Szentatyánál.

Sztranyavszky azt nyilatkozta, hogy nem a katolikus egyházat akarta bírálni, hanem a néhány ember által alkalmazott módszereket (sic).[170]

A felindulás nem csillapodott. Ügyvivő úr kapcsolatba lépett a külügyminisztériummal, azt válaszolták neki, hogy Darányi Úr nagyon nyugtalan.

Darányi elutazása előtt a bíboros prímás beszélgetett vele az ügyről, és rámutatott, hogy Sztranyavszky nyilatkozata nem elegendő; az eset rossz benyomást fog kelteni a Vatikánban stb. A katolikusok által várt elégtétel az lett volna, hogy a miniszterelnök elítéli az esetet és, mint mondta, „gondoskodni fog" a vétkes lemondatásáról, de… útban volt a képviselőház. Darányi azt ígérte meg, hogy miután visszatér Budapestre, a parlament nyilvánossága előtt egy jobban kifejtett nyilatkozatra bírja az illetőt, amelyet előzőleg a bíboros úr jóváhagy (10.100. sz. jelentés).

Mons. Rotta őexcellenciája azt kérdezi, hogyan kellene a dolgot rendezni.

Jó lenne-e, ha az elöljáró őeminenciája[171] üzenne a miniszterelnöknek vagy a külügyminiszternek, Kányának, aki katolikus?

A nuncius úr bátorkodik emlékeztetni az államtitkárságot arra, hogy mivel a budapesti nunciatúra egyenesen a Szentszéknek küldte a jelentéseit, másrészt mivel ő maga nem hivatalos minőségben véletlenül Rómában tartózkodik, nem hiszi, hogy tolmácsa lehetne a Szentszék elgondolásának. Tehát csak baráti beszélgetést folytathatna mintegy a sajtóból merített hírekről, ami megfosztaná súlyától az üzenetet.

59
A KORMÁNYZÓ ŐFŐMÉLTÓSÁGA HAZATÉRT MAGYARORSZÁGRA

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 10109/36 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1936. december 4.[172]
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 81rv

(melléklettel)

Amikor a kormányzó őfőméltósága hazaérkezett Rómából, én is ott voltam az állomáson tiszteletemet tenni. Az alkalomra egész Budapestet fellobogózták, a nunciatúra épüle-

170 Elhagytam az idézőjelet, mert a szöveg nem pontosan ugyanaz, mint amelyet fentebb már idéztek, és nem e. szám 1. személyben áll. (K. E.)

171 Lévén, hogy a Vatikáni Államtitkárságon az elöljáró a bíboros államtitkár, aki ez idő szerint Eugenio Pacelli, eme hivatali fordulattal őrá utal a feljegyzés készítője.

172 Lásd Mons. Kaldewey 1936. november 4-én kelt, 10072/36 ikt. sz. jelentésének fogalmazványát, melynek tárgya: „Magyarország Őfőméltóságú Kormányzójának utazása", in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 70rv; tisztázatát lásd in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 31rv-32r. – A jelentés vételének nyugtázása 1936. december 20-án kelt, ikt. sz. (Államtitkárság) 159151, ennek tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 90r.

tére is kitettük aznap a pápai zászlót. Legyen szabad alázatosan megjegyeznem, hogy ezt a két dolgot – vagyis jelenlétemet az állomáson és a zászlót a nunciatúrán – méltányolta a külügyminisztérium, ahol ezt mondták: „A magyar nemzet vezetője az, aki hazatér a Legfőbb Főpapnál tett, tisztán hivatalos látogatásáról."

Darányi miniszterelnök közvetlenül érkezés után nyilatkozott a rádiónak, és beszédében a nagyszabású római eseményeket méltatva ezt mondta a SZENTATYÁNÁL és EMINENCIÁDNÁL tett látogatásról: „Mély és tartós benyomást tett ránk a vatikáni fogadtatás, amelyben a pápa Őszentsége és Pacelli bíboros államtitkár részesítette a kormányzó őfőméltóságát és bennünket a legrégibb hagyományok szertartása szerint. Boldog vagyok, hogy Őszentsége a hozzánk és rajtunk keresztül a – mint mondta – forrón szeretett nemzethez intézett meleg szavakkal volt kegyes megáldani bennünket."[173]

Óriási örömet szerzett a magyaroknak az a hír, hogy 1938-ban Budapesten rendezik a nemzetközi eucharisztikus kongresszust. A hírt nagybetűkkel közölte valamennyi újság.

Igazán nagy örömmel olvastam a *L'Osservatore Romano* „Leszerelés" című, nov. 30-án – dec. 1-jén megjelent szép cikkét, amely Horthy őfőméltóságáról és feleségéről szól, aki Rómában számos bizonyítékát adta mély áhítatosságának. Gondoltam, hogy Horthy őfőméltósága és Horthy asszony is szívesen olvasták volna azt a cikket, ezért megtaláltam a módját, hogy eljuttassam hozzájuk a magyar külügyminisztériumon keresztül, ahol vannak katolikus jó barátaim. Látom, hogy a cikket jól lefordították magyarra, mint a *Nemzeti Újság* ma reggeli számának mellékelt másolatából kitűnik.[174]

60
VALLÁSI ÉS POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 10170/36 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1936. december 27.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 178/37

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 59rv-60rv (Gépelt tisztázat, aláírt)

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 93rv-95r

Beérkezés iktatószáma: 179/37

Magyarországon változatlanul élénken érdeklődnek a Szentatya drága egészsége iránt. Azok, akikkel alkalmam van beszélgetni, először mindig Őszentsége egészségéről kérdeznek. Imádkoznak és fogadalmakat tesznek, hogy mielőbb megérkezzen az áhított hír, miszerint a Szentatya – miután megszűntek súlyos és kínzó fájdalmai – újra a megszokott lendülettel folytathatja csodálatosan tevékeny életét az egyház javára. Adja Isten!

A Szentatya karácsonyi üzenetét megszerezte a budapesti rádió, hogy lemezre vegye, amelyet aztán este 8 órakor lejátszott a magyar fordítással együtt. Fölösleges hozzátenni, hogy a technikai nehézségek miatt nem tökéletes és nem teljes adást is áhítattal hallgatták a hívek, és nem kerülte el a figyelmüket a Szentatya meghatottsága a beszéd csúcspont-

173 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

174 Újságkivágás: „Az Osservatore Romano meleghangú vezércikket írt a Kormányzó és felesége római útjáról", in: Új Lap, 1936. december 6. 3. o. – lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 83.

jain. Egyes újságok teljes terjedelemben közölték a pápa üzenetét, mások csak a legfontosabb részleteket.

Mint már jelentettem, itt nagy örömmel fogadták a hírt, hogy 1938-ban Budapest lesz az eucharisztikus kongresszus helyszíne. Már meg is kezdődtek a felkészülési munkálatok. A rendezőbizottság lelke Nagy Elek őexcellenciája, aki volt már magyar követ a Szentszéknél, s nagy lelkesedéssel látott munkához. Nem túlságosan okos ember, de mélyen katolikus érzelmű. Nagy buzgalommal fogadta el a bíboros prímás megbízását, amellyel szent apostoli küldetést szeretne teljesíteni.

A magyar belpolitikai életben enyhül a feszültség: a Gömbös-kormány idején oly heves pártharcok sokat veszítettek erejükből, más a levegő. Ez a megfontoltabb, óvatosabb és a hagyományokat jobban tisztelő politika eredménye, amelyet az új miniszterelnök, Darányi követ. Ennek a megbékélésnek a jele és hatása a Nemzeti Egység Pártjának vezetőségében történt változás: eltávolították a szélsőjobboldali elemeket, mint Marton,* Sztranyavszky[175] (utóbbi az ismert baklövésről vált híressé, amelyről a korábbi jelentésekben szóltam), akik hajlottak a pártdiktatúrára. Úgy látszik, hogy a régóta húzódó és az embereket annyira megosztó választási reform is elindult a végleges megoldás felé a titkos szavazás várható bevezetésével a vidéki körzetekben is, valamint a jelöltetéshez szükséges, ún. „ajánlások" rendszerének radikális megváltoztatásával, amely annyi erőszakoskodás forrása.

Elég jól érzékelhető közeledés figyelhető meg Eckhardt képviselő (a kisgazdapárt vezetője, Gömbös heves ellenfele) és Darányi miniszterelnök között, míg Mons. Ernszt, a Keresztény Szociális Párt befolyásos tagja (aki véleményem szerint politikai téren nem túl jelentős személyiség a pesszimizmusra való veleszületett hajlama miatt sem) sokkal tartózkodóbbnak mutatkozott a legutóbb tartott beszédében, amelyben elmarasztalta Darányit, amiért túl lassan halad a reformja megvalósításában.

Darányi miniszterelnök legutóbb látogatást tett nálam mint a diplomáciai testület rangidős tagjánál. Szokás szerint nagyon kedves volt, újra felidézte a Rómában és a Szentatyánál tett látogatása alkalmából szerzett felejthetetlen benyomásait, kifejezte jókívánságait Őszentsége mielőbbi gyógyulásáért; mondta, hogy örül a Sztranyavszky-ügy tisztességes megoldásának, és hozzátette azt is, hogy amint hazaérkezett Rómából, meglátogatta a bíboros prímást (mint ezt ő már korábban mondta nekem), hogy megköszönje a kultuszminiszterrel közösen tanúsított együttműködését az incidenst lezáró visszavonó nyilatkozat megfogalmazásában.

Úgyhogy mindent egybevetve az ország nyugodtabban él akkor is, ha a lakosság nagy részének szűkös életkörülményei aggodalomra adnak okot.

Ami a külpolitikát illeti, az egyetlen feltűnő jel a Romániával szembeni indulatok fokozódása a szaporodó zaklatások miatt, amelyekkel elnyomják a magyar lakosságot Erdélyben. Úgy tűnik, haragból teszik, amire Mussolini milánói beszéde adott alkalmat Romániának; ő kifejezetten támogatta a békeszerződés revízióját „a nagy rokkant", Magyarország javára.

A diplomáciai testület az idén január 7-ére halasztotta az újévi jókívánságok átadását a kormányzó Őfőméltóságának, ami szokás szerint január 1-jén lett volna esedékes, de a testület néhány tagja ezt kérte, mert a hazájukban szeretnék tölteni a karácsonyi ünnepeket.

175 Pirossal aláhúzva a név.

1937

61
P. BANGHA S.J.[176] CIKKE (KERESZTÉNY UNIÓ)

Angelo Rotta nuncius 188/1937. sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. március 13.

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 71 P.O., fasc. 54, ff. 3rv-4rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 54, fasc. 3, ff. 535rv-536rv

Beérkezés iktatószáma: 960/37

Néhány hónappal ezelőtt Bangha páter S.J.,* az ismert és nagyra becsült író és szónok, „Keresztény unió" címmel cikket közölt a *Magyar Szemle* című folyóiratban,[177] amelynek szerkesztőbizottsági elnöke Bethlen gróf, a volt miniszterelnök.

A cikkben rámutat, hogy sokan érzik szükségét valamennyi keresztény felekezet összefogásának a bolsevizmus elleni közös védekezés érdekében. De hogyan valósítható meg ez az összefogás? Emlékeztet azokra a súlyos károkra, amelyeket a kereszténység megosztottsága idézett elő Keleten az egyházszakadással, Nyugaton a protestantizmussal, előbbi a félhold ellen, utóbbi a racionalizmussal és a francia forradalom elveivel folytatott harcban. Kimutatja azoknak a próbálkozásoknak a hiábavalóságát, amelyeket eddig a szövetségen vagy néhány alapvető igazság elfogadásán alapuló összefogás megvalósítására tettek, majd kizárja a tömeges megtérések valószínűségét korunkban. Ezek után konkrétabban megvizsgálja, melyek a valódi összefogás előtt álló nehézségek. Bangha páter szerint ezek a nagyon súlyos nehézségek háromféleképpen mutatkoznak meg: dogmatikai, történelmi és érzelmi vagy politikai természetűek. Beszél a jövőben lehetséges közeledés reményéről is. Ezt arra alapozza, hogy elég sok protestáns körből származnak olyan tanulmányok, amelyek hajlandóak tárgyilagosabban értékelni a dogmatikai különbségeket, a felek igyekeznek szabadulni a filozófiai, történelmi és nemzeti előítéletek rabságából, és kezd kialakulni egy ökumenikusabb légkör a két tábor között. A szerző szerint azonban, mint már mondtam, a legnagyobb akadály most és a jövőben is a katolikus egyház részéről teljesen jogos és szükséges hajthatatlanság dogmatikai és erkölcsi kérdésekben, ezért kizárt egy kompromisszumos megoldás lehetősége, amely hízelghetne a protestánsok önszeretetének. Úgyhogy egyelőre az óhajtott jövőbeli összefogás elindításáról kell gondoskodni egy kevésbé ellenséges, szeretetteljesebb és előítéletektől mentesebb légkör kialakításával, nem kevésbé egy mélyebb és jobban átérzett keresztény szellemből fakadó érzelmek felkeltésével. Ez teszi majd lehetővé, hogy bensőségesebben megértsük a mi Urunk kívánságát és imáját: „…hogy egyek legyenek…"[178]

---

176 Kézírásos feljegyzés a lapszélen a fejezet mellett: „schedare".

177 Bangha Béla S.J.: Keresztény unió, in: *Magyar Szemle* 28. kötet 1937. 2. sz. 105–115. Interneten: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarSzemle_29_1937_01-04/?pg=104&layout=s

178 Jézus főpapi imájából, Ján 17,11 /Békés–Dalos, Újszövetségi Szentírás, 1991/(K. E.)

A *Nemzeti Újság* által is átvett cikk,[179] ökumenikus hangvétele miatt, úgy látszik, nem keltett rossz benyomást protestáns körökben, és volt némi visszhangja is, bár, természetesen, minden gyakorlati és kézzelfogható eredmény nélkül.

A protestánsok itt is olyanok, mint csaknem mindenütt, annyira erősek az előítéleteik, és annyira konokul ragaszkodnak egy kényelmes és kevés helyet foglaló kereszténységhez, hogy egy folyóiratcikktől nyilván nem remélhető a megtérésük. Például néhány héttel ezelőtt Darányi miniszterelnök egy banketten, amelyet a kálvinista egyház presbitériuma rendezett a tiszteletére, amikor kinevezték a fenti egyház világi vezetőjévé a város kerületében, így fejezte ki magát: „…azt hiszem, hogy elődeink, akik a múltban ennek a városnak a peremén emelték az első református templomot, most csodálattal eltelve látnák, hány templomban hangozhatnak fel a kálvinisták imái itt, a városban."[180]

Azzal folytatta, elítélőleg, hogy sok ezren vannak, akik nem látogatják a templomot, és akik között missziós tevékenységet kellene folytatni. Befejezésül kifejezte azt a reményét, hogy ezekben a szomorú időkben is lehet hatásosan küzdeni a bolsevizmus ellen, majd ezzel zárta: „Tisztelt barátom (Kelemen)[181] említést tett itt a felekezetek közötti békéről. Közös ellenségeink száma olyan nagy, hogy minden felekezetnek meg kell győződnie arról, hogy a kölcsönös harcok ideje végleg elmúlt, és hogy minden erőt a közös ellenségre kell koncentrálni. Erőinket egyesítve lehetséges lesz felvenni a harcot azokkal, akikről az imént beszéltem."[182]

Tudom, hogy Darányi miniszter megbeszélésre hívta Bangha pátert, de ő akkor még nem tudott elmenni, mert beteg volt, később meg úgy gondolta, hogy okosabb lesz ejteni a dolgot.

Ugyanezen alkalommal Ravasz,* a helyi protestantizmus egyik fontos embere, ún. püspök Darányi miniszter után szót kért, hogy rámutasson Bangha páter cikkének jelentőségére azért is, mert általa a többség nyújt kezet a kisebbségnek, mégpedig egy jezsuita közvetítésével. Emlékeztetett a Bangha páter által már jelzett nehézségekre, amelyek az összefogás útjában állnak, hozzátéve, hogy ha négy évszázad mélyítette el az árkot, amely elválaszt, nincs min csodálkozni, ha hosszú idő szükséges a betemetéséhez. Mindenesetre látva, hogy mi történik Oroszországban, Mexikóban és Spanyolországban, békét szeretne a vallásos felekezetek között, hogy együtt küzdjenek a közös ellenség ellen azoknak az igazságoknak a védelmében, amelyeket mindannyian vallanak: Isten, Szentháromság, Krisztus országa. Ugyanez a Ravasz később közölt egy cikket „A protestáns egyházak szemléje" címmel,[183] amelyben kitart amellett, hogy Magyarország keresztény egyházainak meg kell állapodniuk egymással, és ebben Bangha páter cikkére is támaszkodniuk kell. Ravasz cikkét átvette a *Budapesti Hírlap* és más lapok is.

---

179 „P. Bangha Béla S. J. a keresztény unióról", in: Nemzeti Újság, 1937. február 4., 5–6. lap. Lásd az újságkivágást in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 54, fasc. 3, ff. 542rv – és további újságkivágásokat.

180 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

181 Utalás feltehetően Kelemen Krizosztom* pannonhalmi főapátra, akinek vonatkozó publicisztikája azonban csak öt évvel később jelent meg. Lásd: az *„Aranyhíd" Pannonhalma és Debrecen között* c. fejezetet in: Várszegi Imre Asztrik: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát (1929–1950),* in: Sólymos László Szilveszter OSB: *Kruesz Krizosztom (1865–1885)*. Várszegi Imre Asztrik OSB: *Kelemen Krizosztom (1929–1950),* METEM, Budapest 1990. 323–326.

182 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

183 Helyesen: Egység, vagy barátság. Válasz Bangha Béla cikkére. In: *Protestáns Szemle* 1937. 161–166.

Márc. 7-én a *Függetlenség* című kormánylap vezércikkben idézte fel azokat a különböző cikkeket, vitákat és nyilatkozatokat, amelyek az utóbbi időben a magyarországi keresztény egyházak megállapodása mellett szólnak. A lap hangoztatja, hogy a probléma dogmatikai vonatkozásain felülemelkedve protestánsoknak és katolikusoknak, akiket Isten kegyelme az ország élére helyezett, módot kell találniuk arra, hogy a legszívélyesebb kapcsolatokat tartsák fenn egymással, különösen a jelen pillanatban: ma, amikor a világot olyan sátáni erők fenyegetik, mint még soha, szükség van mindazoknak az együttműködésére, akik hisznek Istenben, és meg akarják védeni a vallásos hit által képviselt erkölcsi és spirituális kincseket.

Minderről csak tájékoztatásul szándékoztam beszámolni anélkül, hogy nem létező jelentőséget tulajdonítanék akár a cikknek, akár a visszhangjának; írásom csupán arra szolgál, hogy pontosabb képet nyújtson a valóságról. Sajnos a felekezeti béke, amelyet annyira óhajtanak a protestánsok és oly gyakran hallani a szájukból, gyakorlatilag egy óvintézkedésre korlátozódik, hogy ne kellemetlenkedjenek nekik és ne háborgassák őket, hanem nyugodtan folytathassák a legjobb állások megszerzésének nagyon eredményes munkáját. Legalábbis az esetek többségében.

62
VALLÁSI ÉS POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 288/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. április 23.[184]
AA.EE.SS. ikt. sz. 1653/37
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 68rv-70rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 21rv-23r

A magyar politikai életben továbbra is viszonylagos nyugalom van, amire már utaltam korábbi jelentéseimben. Ez az állapot stabilizálódik, különösen Darányi miniszterelnök körültekintő és kiegyensúlyozott tevékenysége következtében, amellyel rokonszenvet vagy legalábbis tiszteletet kelt a pártján kívül is. Jól érzékelhető a különbség az ő és elődje, Gömbös vonalvezetése között. Az utóbbi a fasizmus vagy a nemzetiszocializmus mintáját követve nem titkolta hajlamát bizonyos szélsőségekre – még ha az utolsó időkben vissza fogta is magát –, ez pedig erős és hajthatatlan ellenzék kialakulásához vezetett. Darányi ellenben nyíltan kimondja, hogy egyáltalán nem vonzódik sem a diktatúrákhoz, sem a führerekhez, távol áll tőle minden szélsőségesség, szilárdan támaszkodik az ezeréves magyar alkotmányra, és idegenek tőle a közönséges és erőszakos antiszemitizmus formái is, bár világosan elismeri, hogy létezik Magyarországon zsidókérdés a maga ártalmaival és veszélyeivel. A múlt vasárnap, 18-án Szegeden tartott nagy politikai beszédében Darányi világosan összefoglalja a gondolatait: éppen ez az álláspont, amely annyira megfelel a hagyományoknak és a személyes szabadságra érzékeny, az ezeréves alkotmányhoz ragaszkodó magyar nép lelkületének, teszi őt rokonszenvessé és egyben

184 A jelentés vételének nyugtázása: 1937. május 4-én, ikt. sz. AA.EE.SS. 1653/37. Tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 24r; fogalmazványát in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 72r.

lehetővé számára, hogy szívélyes kapcsolatokat tartson az ellenzéki pártokkal, akiknek a támogatásával előkészítheti az alkotmánymódosítást, ugyanis tervezik a kormányzó és a felsőház jogkörének kiterjesztését és a titkos szavazáson alapuló választási törvényt.

A parlament költségvetési bizottságában ezekben a napokban zajlott le az 1937–38. évi előzetes költségvetés vitája, amely hevesnek heves volt, de nagyon korrekt és tiszteletteljes, ami szintén az előző időszak feszültségét felváltó lelki enyhülés bizonyítéka.

Az új belügyminiszterrel, Széll Józseffel*[185] (jó katolikus) is azért rokonszenveznek, mert ellenez mindenfajta szélsőségességet, nemcsak a baloldalit, hanem a jobboldalit is, és egyáltalán nem támogatja a nyilaskeresztesek[186] ultranacionalista mozgalmát, amely a német horogkeresztesek silány másolata.

Darányi kormányának, mondjuk úgy, középutas tendenciái miatt Magyarország kapcsolatai Németországgal valójában nem túl szívélyesek, még ha kívülről másképpen festhetnek is a dolgok. A Németország iránti rokonszenv, amelyet mindig is élvezett, most kissé megcsappant, mert az itteni (kb. félmillió lelket számláló) német kisebbség körében folytatott rasszista propaganda elégedetlenséget és nyugtalanságot kelt. Ezért vélhető, hogy a Szentatya *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikája egyáltalán nem volt a magyar kormány ellenére, annál is inkább, mert a magyarországi német kisebbség nagy része katolikus vallású. Úgyhogy az Actio Catholica közvetítésével a körükben terjesztett enciklika éberré fogja tenni őket az alattomos és veszélyes propagandával szemben. És ha itt nem is nagy a lelkesedés, nem mondom, hogy Mussolini, de a fasizmus iránt, mindenki elismeri, hogy különbség van közte és a nemzetiszocializmus között. Egyebek között azért is, mert a fasizmus képviselői Magyarországon nem adnak okot panaszra, nagyon korrektek, és tevékenységüket megfelelő korlátok között tartják.[187]

Éppen ezért az olasz király és királyné Őfelségét itt őszinte szívélyességgel és lelkesedéssel fogják ünnepelni, mert Olaszország, miközben segítette és segíti is Magyarországot, semmiféle bomlasztó tevékenységet nem folytat az országban, és arra sem törekszik, hogy olyan kormányformát erőltessen, amely nem felel meg sem a magyar nép gondolkodásmódjának, sem törekvéseinek.[188]

Vallási téren a kormány korrekt és tisztelettudó magatartást tanúsít. Mivel akcióprogramját a keresztény és nemzeti eszmére építi, fontosnak tartja a lelki erők hozzájárulását a nemzet életének és békés fejlődésének kibontakozásához. A vallási egység hiánya, ami nagy probléma, sajnos ahhoz vezet, hogy az erők szétforgácsolódnak, és csökken az ellenállás a felforgató eszmék terjedésével szemben, amelyek ide is beszivárognak, még ha gátat szabnak is nekik, szemmel tartják és szükség esetén elfojtják őket.

Bizonyos, hogy a kormány szívesen fogja támogatni a jövő évi nemzetközi eucharisztikus kongresszust.[189]

Már megszületett a szervezéssel kapcsolatos megállapodás: a napokban érkezett Budapestre Mons. Heylen,* namuri püspök épp azért, hogy felvegye a kapcsolatot a szervezőbizottsággal. Nagyon szívélyes volt a fogadtatása, az eminenciás bíboros prímás kíséretében látogatást tett a nunciatúrán, a kormányzó Őfőméltóságánál és feleségénél, aki

185 A név kék ceruzával aláhúzva, a lapszélen: „scheda”.
186 A szó kék ceruzával aláhúzva, a lapszélen: „scheda”.
187 Ceruzával írva a bekezdés mellé a lapszélen: „scheda”.
188 Ceruzával írva a bekezdés mellé a lapszélen: „scheda”.
189 Ceruzával írva a bekezdés mellé a lapszélen: „scheda”.

örömmel vállalta el a kongresszus védnökségét, továbbá Darányi őexcellenciájánál, a fő miniszterekénél és a város polgármesterénél; mindenütt a legjobb fogadtatásban részesült.

Tegnapelőtt a bíboros úr őeminenciája villásreggelit adott Mons. Heylen tiszteletére, amelyen az apostoli nunciuson kívül jelen volt Darányi őexcellenciája, minden miniszter, aki jelenleg Budapesten lakik, a polgármester stb.

Elutazása előtt Mons. Heylen nagyon elégedetten nyilatkozott fogadtatásáról és a legjobb előjelekkel már megkezdődött felkészülési munkálatokról is.

Röder*[190] honvédelmi miniszter, jó katolikus, a bizottság rendelkezésére bocsátotta a katonaságot a szállások előkészítése céljából. Továbbá a polgármester és az eminenciás bíboros prímás egyszerre tettek közzé egy-egy felhívást, amelyben arra kérik az állampolgárokat, hogy jelezzék a rendelkezésre álló szálláshelyeket a jövő évi eucharisztikus kongresszus számára. A városi tanács már meg is kezdte ezt az összeszámlálást. Mindez bizonyítja, hogy a különböző hatóságok jól együttműködnek a kongresszus sikere érdekében.

Közben idén május 23-án ünnepélyesen megkezdődik az Eucharisztia Éve, egész Magyarországon különleges szertartásokat, kilencedeket, triduumokat, közös szentáldozásokat tartanak, hogy felkészítsék a lelkeket a nagy vallási eseményre. Az Eucharisztia Évét Serédi bíboros prímás fogja ünnepélyesen megnyitni Budapesten a Szent István-bazilikában.

Eminenciás Serédi bíboros a pünkösdöt követő nyolcadik nap után Rómába utazik, hogy személyesen tárgyaljon a kongresszust érintő kérdésekről.

Úgy látom, itt pillanatnyilag nincsenek más események, amelyek különös figyelmet érdemelnének.

63
INFORMÁCIÓ KÉRÉS: MAGYAR SZOLIDARITÁS AZ ÜLDÖZÖTT NÉMET KATOLIKUSOKKAL

Giuseppe Pizzardo érsek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkárának 2576/37 sz. utasítása Angelo Rotta nunciusnak

Vatikán, 1937. július 6.

Gépelt tisztázat, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 57r. Nunciatúra száma: 466/37

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

a *L'Avvenire d'Italia* f. hó 2-i száma cikket közölt ezzel a címmel: „Magyar szolidaritás az üldözött német katolikusokkal".[191]

Őeminenciája szeretné, ha az ottani apostoli nunciatúra jelentést küldene ezzel kapcsolatban, és esetleg tájékoztatna ehhez hasonló kérdésekről.

190 A név ceruzával aláhúzva, a lapszélen: „scheda".

191 La solidarietà ungherese per i cattolici tedeschi perseguitati. Le ripercussioni nel campo politico – Testimonianze non sospette – Echi al Parlamento. In: *L'Avvenire d'Italia,* Anno XLII, N. 150, 2 Luglio 1937-XV, p. 1.

Örömmel ragadom meg az alkalmat megkülönböztetett tiszteletem kifejezésére és maradok

Főtisztelendő Excellenciád
legodaadóbb szolgája
+ G. Pizzardo
niceai címzetes érsek

64
MIHALOVICS ZSIGMOND LEVELE ANGELO ROTTA NUNCIUSNAK
Budapest, 1937. július 10.
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 63r-64r
Tisztázat, magyar nyelvű, gépírás, aláírt
a XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus szervező irodájának levélpapírján

Főtisztelendő Atyám!

Közi-Horváth* éppen szabadságra ment, ezért én adok választ a hozzánk juttatott bizalmas kérdésekre vonatkozólag. De talán jobb is, ha én adom meg a választ, mert ebben a kérdésben három hónappal ezelőtt bizalmas kérdőívet intéztem azon vidékek plébánosaihoz, ahol tudomásunk szerint erős gyökeret vert az ún. Nyilaskeresztes Mozgalom. A beérkezett több mint 150 válaszból a következőket vontam le tanulságképpen.

Olyan nemzeti szocialista mozgalom, mely vallásos szempontból veszedelmet involválna hála Istennek még nincs Magyarországon. A Nyilas keresztes vezetők kifejezetten a kereszténység alapelvén állanak. Pálffy Fidél például kastélyában házi lelkészt tart most is, mindennap hallgat szentmisét és évenként többször is járul a szentségekhez. A magyar nemzeti szocialista mozgalom lényegében politikai mozgalom, pontosabban fogalmazva, kifejezetten antiszemita mozgalom. Belejátszik még az a körülmény is, hogy az elhagyott néppel eddig még nem törődött elég intenzíve a vezető osztály. A falu népe elhagyatva érzi magát, azért hallgat szívesen azokra, akik nagyokat ígérnek. A nemzeti szocialisták pedig fűt fát ígérnek: a zsidó kapitalizmustól való szabadulást, földet és más ilyen, a szegény földműves fülének kellemes dolgokat. Némely helyen ugyan a mozgalom papellenes is volt. Maguk temettek egy pár helyen, nem kellett nekik a pap. Ennek a magyarázata azonban a helyi viszonyokban keresendő. Nem szeretik a papot és így akarnak az orra alá borsot törni. Ezzel szemben viszont például Tapolcán és más zalamegyei helységben, továbbá Heves megyében és a Hajdúságban a nemzeti szocialisták most húsvétkor korporatíve végezték el a húsvéti gyónásukat. – Lelkiismeretem szerint állíthatom tehát, hogy a magyar nemzeti szocializmus nem involvál még most ellenségeskedést az egyházzal szemben.

Meg kell azonban emlékeznem a Turáni egyistenhívő mozgalomról, mely kifejezetten pogány mozgalom. Az ős magyar pogány vallást akarják feltámasztani. Lapjuk is van *Turáni roham* a címe. Ez a mozgalom kifejezetten keresztényellenes, ideológiája egészen olyan mint a német nemzeti szocializmusé, bár magyar ruhába öltöztetik. A hatóság egyelőre keményen üldözi őket, mert nem tartoznak a bevett vallási felekezet közé. A mozgalom néhány fanatikus embernek a műve, eddig a nagyközönség mosolyogva, némelykor

bosszankodva figyeli őket. Hogy mennyi taguk van, nem tudjuk, de nagyon kevés. Ettől a mozgalomtól nem kell félnünk.

ad 2.) A magyarországi németek között a nemzeti szocializmus nagyon el van terjedve, ezt a jelenséget azonban nagy német mozgalomnak minősítem. Régóta küzdenek a németek iskolai jogaikért. A papság egy része a fennálló rendelkezések értelmében kénytelen volt ezen törekvéssel szembehelyezkedni és ezen mozzanat folytán a németajkú helységekben mutatkozik némi szakadás a pap és a nemzeti szocialista érzelmű német lakosság között. Van egy jóindulatú szervezkedésük is, az „Ungarländisch-deutscher Volksbildungsverein", vezetője Gratz Gusztáv* volt miniszter; de van egy disszidens mozgalom is, melynek vezetője Husz Richárd, debreceni egyetemi tanár. Ezek azt hirdetik, hogy hiába lojálisak a németek az egyházzal és az állammal szemben, nem kapnak jogokat. Ez a disszidens ág meglehetős erőre vergődött, újabban azonban kedvezőtlen helyzetbe jutott, mert a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki a németajkú vidékeken levő iskolákban német parallel osztályok nyitására. Úgy látom tehát, hogy a magyarországi németek között elterjedt nemzeti szocializmus sem vette át azt az egyházellenes irányzatot, mely Németországban tapasztalható.

ad 3.) A magyar katolikusok egyöntetűen elutasító álláspontot foglalnak el a Németországban folyó vallásüldözésekkel szemben. Nemcsak a zsidóktól szuszpendált lapok, de a jobboldali lapok általában és kifejezetten a katolikus lapok pontosan tájékoztatják olvasóközönségüket a német egyházüldözésről és egyöntetűen és határozottan állást foglalnak ellene. Gyűléseiken, nyomdáikban, cikkeikben gyakran jelenik meg a magyar katolicizmus, sőt mondhatom az egész magyar társadalom averziója a német jelenségekkel szemben. Nincs ember és nincs lap, aki mentegetni próbálná nálunk a német manővereket.

ad 4.) Sajnos, nincs arra időm, hogy Közi-Horváth röpiratát röviden összefoglaljam. A röpirat azonban a pápai encyklika alapján világítja meg ezt a nemzetiszínű pogányságot. A magyar katolicizmus hangulatára jellemző, hogy e füzetecske két hét alatt 200.000 példányban nyert elterjedést. A Lendvay tollából megjelent iratokat én magam sem igen ismerem. Lendvayn kívül még Cséry Rezső* nevezetű fiatal pap[192] tollából is jelent meg egy nyolcoldalas röpirat a magyar nemzeti szocializmusról egészen népies hangon, nem annyira meggyőzésre, mint inkább lehengerlésre törekedve tárgyalja Festetichéket [sic!] és a magyar nemzeti szocialistákat. A Mária Kongregáció és a Szív újság mellékletben adták ki a Szent Atya levelének teljes fordítását.

ad 5.) Széchényi György* parlamenti felszólalása zavarba fúlt, ennek az volt az oka, hogy kifejezetten a magyar kormányt interpellálta meg. Az út eme kiválasztása szerencsétlen, mert hiszen Magyarország, úgy mint Olaszország is, külpolitikailag együtt halad Németországgal. Széchényi György felszólalása bármily határozott is volt, azáltal, hogy a magyar kormányt kérdezte meg a tennivalókat illetőleg, nem mondható szerencsésnek. Sokkal szerencsésebb felszólalást tett Petrovácz Gyula* a költségvetéssel kapcsolatban, aki kifejezte a magyar katolicizmus és a magyar társadalom elítélő felfogását a német egyházüldözésekkel szemben. Nem kért a kormánytól intézkedést, ellenben hangot adott annak a felfogásnak, mely általánosan betölti a magyar társadalmat. Éppen azért felszólalásának igen nagy volt a visszhangja. Szép, nyugodt, okos és még hozzá teljesen katolikus felszólalás volt.

192 Helyesen: Dezső és nem volt pap, hanem újságíró.

ad 6.) A főrendi házban nem csak Papp* szólalt fel, hanem nálánál sokkal szerencsésebben Heckenberger Konrád.* Heckenberger és Petrovácz felszólalása a legtöbbet ért a parlamenti megnyilatkozások között. Ugyancsak igen talpraesetten tette szóvá a német eltévelyedést Szontágh Jenő* nyugalmazott főispán is.

ad 7.) Az egyházi hatóság részéről nem történt kifejezett intézkedés. Ennek magyarázata az első pontokban adott információmban keresendő: vagyis a mozgalom nem megy abban az irányban, mely szükségessé tenné az egyházi hatóság intézkedését. A fajra és vérre való hivatkozás nálunk – mint fentebb említettem – antiszemitizmust jelent csupán és nem többet. Kár is volna, ha az egyházi hatóság intézkedéseket léptetne már most életbe, mert ezáltal fellobbantanánk a mozgalmat. Így pedig remélhető, hogy elterelhetjük az egyházellenes célkitűzésétől és marad a magyar politikai élet egy jelensége, mely most van és holnap már el is fog múlni.

Mindezeket közölve, maradok

Budapest, 1937. július 10.

mély tisztelettel

Mihalovics Zsigmond [sk.]

tb. kanonok, országos igazgató

65
A NÉMETORSZÁGI VALLÁSELLENES HARC VISSZHANGJA MAGYARORSZÁGON

Angelo Rotta nuncius 483/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Budapest, 1937. július 16.

Gépelt fogalmazvány, aláírás hiányzik

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 59r-62r

Nagyon szívesen teljesítem Eminenciád kívánságát, miszerint tájékoztatást óhajt kapni arról a reakcióról, amelyet a német kormány által vallási téren tanúsított magatartás váltott ki Magyarországon. Nem tudok azonban olyan híreket közölni, amelyek utalnának egy nagyszabású ellenmozgalomra, tekintettel Magyarország politikai körülményeire, amelyek bizonyos diszkrécióra kényszerítik. Ez a kormányzati körökre közvetlenül vonatkozik, de lecsapódik a legfelső egyházi hatóságoknál is. Magyarország orientálódása – akarva, nem akarva – a Róma–Berlin tengely felé egyfajta biztonságot nyújt neki a kisantant magyarellenes törekvéseivel szemben, ugyanakkor arra kötelezi, hogy ne haragítsa magára egyik tengelyhatalmat sem. Azt is hozzá kell tenni, hogy Németországot itt nem szeretik, hanem félnek tőle. Magyarország, amely nem túlságosan bízik abban, hogy Ausztria ellenáll az Anschluss-mozgalomnak, nem szeretne szomszédos lenni a vele ellenséges, hatalmas Németországgal. És az, hogy együtt küzdöttek a nagy háborúban, hozzájárult ugyan bizonyos bajtársiasság kialakulásához, különösen katonakörökben, de ahhoz is, hogy a magyar lélekben egyre mélyebben megtapadt az az érzés, hogy Németország ereje nagyon veszélyes. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Németország a magyar mezőgazdasági termékek széles skálájának felvevőpiaca, tehát a politikai okok mellett gazdasági okok is arra kényszerítik Magyarországot, hogy nagyon tartózkodó magatartást

tanúsítson. Egyébként Eminenciád túl jól tájékozott az európai sakktábla politikai játszmáiban ahhoz, hogy további magyarázatokra legyen szükség.

Ez lehet az oka annak, hogy itt nem voltak, mondjuk így, hivatalos és nagyszabású tiltakozó megmozdulások sem a kormánykörök, sem a parlament, de még a püspöki kar részéről sem.

Arra a kérdésre, hogy a szomorú németországi esetek milyen benyomást tettek és tesznek a magyarokra, könnyű gyorsan válaszolni: lesújtót. Ugyanakkor ideológiai vonatkozásban ki lehet zárni, hogy a rasszizmus ostoba tanainak bármilyen kedvező visszhangja lenne Magyarországon. A rasszizmusnak a német birodalomban támogatott durva formája és az annyira jellegzetes keresztényellenes tendencia, amely belőle fakad, itt nem jár szerencsével. Tudtommal egyetlen hang sem szólalt meg a védelmükben, viszont jó néhányan megtámadták. A kormánysajtóra természetesen inkább a hallgatás jellemző, és nem ok nélkül. Amikor a magyar kormány a nyilatkozataiban ragaszkodik a nemzeti és keresztény gondolat követéséhez, elsősorban a kommunizmussal és a zsidó térfoglalással szemben kívánja meghatározni magát, de közvetve kizártnak tartja a Németországban most divatos eszmék bármiféle helyeslését is. Az itteni politikai vezetőkkel több alkalommal folytatott beszélgetésekből félreérthetetlenül megállapíthattam, hogy élénken ellenzik a rasszizmus őrült tanait. A sajtó a papság ellen Németországban indított botrányos perek idején is általában nagy és dicséretes óvatosságot tanúsított, amit nem tarthatunk a kormánytól idegen magatartásnak.

Az itt elismert politikai pártok közül a nyilaskeresztes nemzetiszocialista párt lehetne az egyetlen, amely könnyebben vághatna jó képet a német tanokhoz és harci módszerekhez, ez azonban magyar párt, amelynek fő képviselői között katolikusok is vannak, mint Festetics és Pálffy grófok. Ha ez a párt szélsőséges propagandája miatt aggodalomra adhat is okot társadalmi vonatkozásban, vallási téren helyesen viselkedik. Fontosnak tartja kijelenteni, hogy keresztény alapokon kíván tevékenykedni, és ha a gyakorlatban tesz is némi engedményt a rasszizmusnak, ez nagyon erős antiszemitizmusa miatt van, amely szerepel a programjában.

Állítólag van még egy… nem is párt, hanem egy ún. turáni mozgalom, amely fel akarja támasztani a régi magyarok pogány kultuszát, úgyhogy a rasszista újpogányság szövetségesének lehetne tekinteni, de a mozgalom nem komoly, annál is inkább nem, mert az ilyen felújított kultuszokat a polgári törvények nem tartják megengedhetőnek, tehát a rendőrség megakadályozza, hogy egyáltalán propagandával próbálkozzanak.

Így aztán Németország újpogány tanai nemcsak hogy nem találnak itt jó fogadtatásra, de egyenesen ellenzik őket, mégpedig komolyan. Fölösleges hozzátenni, hogy a püspökök nem mulasztották el figyelmeztetni a híveket ezekre a vallási és erkölcsi természetű felforgató tanokra. A püspöki karnak azonban nem volt közös akciója a Németországban üldözött katolikusokkal való szolidaritás kifejezésére. Azt kell gondolni, hogy nem akartak nehézségeket támasztani és kínos helyzetbe hozni a kormányt, amint azt sem lehet kizárni, hogy nem akartak akadályokat gördíteni a jövő évi eucharisztikus kongresszus elé. Remélik ugyanis, hogy a katolikus németek részt vehetnek rajta, méghozzá sokan, és hogy a német kormány megkönnyíti azoknak a résztvevőknek a vasúti közlekedését is, akiknek át kell haladniuk az országon. Már megkezdődött az ügyintézés ennek érdekében, és, úgy tűnik, jó fordulatot vett. Talán félnek attól, hogy túl határozott lépésekkel veszélyeztetnék a folyamatban lévő tárgyalásokat, vagy elveszítenék a már elért kedvezményeket.

Amit azonban a püspöki kar nem lát jónak hivatalosan és ünnepélyesen megtenni, megteszi a katolikus sajtó, amely nem mulasztotta el nyilvánosságra hozni a Németországban zajló romboló és kereszténye llenes tevékenységet. Az Actio Catholica a maga részéről széles körben terjeszti a Szentatya enciklikáját, és kisebb művek kiadásával – mint a *Nemzeti színű pogányság* és a *Proletárok megváltása,* amely szintén széles körben terjed – gondoskodik a közvélemény felvilágosításáról és a katolikusok figyelmeztetéséről. Ez a munka nemcsak hasznos, hanem szükséges is, különösen a német származású magyarok körében (kb. félmillió ember, túlnyomórészt katolikusok), akik között nagy propagandát fejt ki a – horogkeresztes német – nemzetiszocializmus.

Az alsó- és a felsőházban is tiltakozások hangzottak el a katolikusok németországi üldözése miatt, anélkül azonban, hogy a megnyilvánulásoknak lett volna folytatása, vagy, mondjuk így, hivatalos jelleget öltöttek volna, amint például a mexikói katolikusok üldözésekor már megtörtént; és mindez nyilvánvaló politikai okok miatt.

A képviselőházban Széchenyi gróf és Petrovácz képviselő, a felsőházban Papp, Heckenberger[193] és Szontágh képviselők szólaltak fel.

A *L'Avvenire d'Italia* július 2-i száma nagyon kidomborítja Széchenyi gróf interpellációját. Derék ember, kiváló katolikus, de kissé különc, és mint politikust nem tartják sokra a keresztény párt tagjai, akik közé tartozik. Senki sem fog szemrehányást tenni az újságnak, ha a viták szokása szerint egy kicsit eltúlozta a színeket úgy is, hogy elszórtan előforduló esetekből túl merészen általánosított, és úgy is, hogy Széchenyi gróf interpellációjának hamis beállításával annak túl nagy jelentőséget tulajdonított, miközben itt inkább baklövésnek tartották a felszólalását, és szinte elhallgatták. Azt kérdezte, mit szándékozik tenni a kormány a Németországban folyó üldözések láttán? A kormány kérte, hogy vonja vissza a kérdést, aztán a kormány gyakorlatilag elbújt, és semmit nem válaszolt. A többiek pedig, akik felszólaltak, beérték azzal, hogy csak a költségvetés vitája alatt adtak hangot a magyar katolikusok, sőt, az egész nemzet rosszallásának a német üldözések miatt, anélkül hogy kérdeztek volna valamit a kormánytól, ezért az ő nyilatkozataiknak jobb volt a fogadtatásuk.

Néhány vidéki tanácsban is – mint a hevesi – voltak tiltakozó hangok. A hevesi tanács úgy döntött, hogy táviratot küld az érseknek Egerbe – amely város a megyeszékhely is –, s ebben elítéli a németországi üldözést. Úgyhogy amikor a katolikusok összegyűltek, itt-ott elhangzottak tiltakozások, de ezek elszigetelt esetek.

Befejezésül: ha helyi okok miatt eddig nem voltak is említésre méltó, hivatalos jellegű vagy bizonyos súlyú megnyilvánulások a Németországban folyó üldözések ellen, világos jelei vannak annak, hogy a magyar lélek félreérthetetlenül elutasítja a keresztény tanítással és az igazságossággal, az igazsággal, a civilizációval ellentétes elméleteket és módszereket.

Azt hiszem, teljesítettem a kívánságot, amelyet Mons. Pizzardo őexcellenciája közvetített 2576/37. sz., július 6-án kelt, nagyra becsült utasításában.[194]

Megragadom az alkalmat, hogy nagy örömmel gratuláljak Eminenciádnak lisieux-i küldetése csodálatos sikeréért.[195] Itt, Magyarországon, politikai körökben ezt az utazást

193 A jelentés tévesen „Eckkenberger"-t ír.

194 Lásd fentebb, 143. l.

195 XI. Piusz pápa bíboros államtitkárát, Pacellit küldte Lisieux-be a Szent Teréz-bazilika felszentelésére, amelyre 1937 júliusában került sor.

a németországi üldöztetés elleni tiltakozásnak és Franciaország diplomáciai győzelmének tekintették.

Ezekben a nyugtalan időkben hol nem tűnik fel a politika?

66
A CSEHSZLOVÁK „MODUS VIVENDI”-RŐL

Eugenio Pacelli bíboros államtitkár 3211/37 sz. utasítása Angelo Rotta nunciusnak
Vatikán, 1937. augusztus 16.
Gépelt tisztázat, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 71rv. Nunciatúra száma: 551/37

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

mint Excellenciád értesülhetett róla, az 1928. február 2-án a Szentszék és Csehszlovákia által aláírt „Modus Vivendi” kimondja, hogy a csehszlovák köztársaság egyházmegyéinek határai azonosak a politikai határokkal.

Mivel a „Modus Vivendi” e pontjának végrehajtása érdekében közzé kell tenni a bullát, a Csehszlovákiával határos magyar egyházmegyék határát néhány esetben módosítani kell.

A Szentszék jónak látja, hogy udvariasan közölje ezt a magyar kormánnyal, hangsúlyozva azt is, hogy a „Modus Vivendi” foganatosításáról folytatott tárgyalásokon a lehető legjobban szem előtt tartotta a magyar egyházmegyék és vallási intézmények védelmezését.

Ezért kérem Excellenciádat, hogy közölje ezt a külügyminiszter úrral, amikor és ahogyan a legalkalmasabbnak látja; ennek érdekében Önre bízom a mellékelt bizalmas emlékeztetőt,[196] amelyet felhasználhat a külügyminiszter úrral folytatott megbeszélésen.

Örömmel élek az alkalommal, hogy kifejezzem mély és őszinte megbecsülésemet és maradok

Főtisztelendő Excellenciád
szolgálatában
E. Pacelli bíboros[197]

196 Francia nyelvű pro memoria (ff. 72r-73v, 74r-75r), nem közöljük.

197 1937. augusztus 22-én küldött 11. sz. rejtjelzett táviratban érkezett az értesítés: „Hivatkozással a 3211. sz. utasításra értesítem Excellenciádat, hogy a területi egységekről szóló bullát szeptember 6-án, hétfőn hozzák nyilvánosságra.” Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 76r. Nunciatúra száma: 558/37. Vö. 1937. szeptember 4-én kelt 3525/37 ikt. sz. utasítással Rottához: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 101r. Nunciatúra száma: 601/37.

67
A CSEHSZLOVÁKIAI EGYHÁZMEGYÉK HATÁRAIRÓL SZÓLÓ BULLA KIHIRDETÉSE

Angelo Rotta nuncius 560/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. augusztus 23.
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 77rv-78rv

Megkaptam Eminenciád 1937. augusztus 16-án kelt, 3211/37. sz. nagyra becsült utasítását[198] a csehszlovákiai (egyházi) területi egységekről szóló bullával kapcsolatban és tegnap este a táviratot arról, hogy mikor hozzák nyilvánosságra.

Amint megkaptam a fenti 3211/37. sz. utasítást, minden eshetőségre felkészülve siettem a külügyminisztériumba, hogy tájékoztatással szolgáljak.

A külügyminiszter most szabadságon van, Apor báró államtitkár helyettessel beszéltem. Közöltem vele a hírt az emlékeztetőben foglalt magyarázatokkal együtt. Apor báró jó katolikus, és megérti a Szentszék nehéz helyzetét, de azt gondolja, hogy a bullát, az általa kapott tájékoztatás szerint, csupán azután teszik közzé, hogy a Serédi bíboros és a csehszlovák kormány között még függőben lévő kérdést rendezik. Igyekeztem hangsúlyozni, hogy a Szentszék a maga részéről minden lehetőt megtett a magyar intézmények érdekeinek védelmében. Ő újra visszatért a csehszlovák területen élő magyar katolikusok pasztorálásának témájára, és egyre csak azt sürgette, hogy a Szentszék viselje a szívén ezt a kérdést. Azt válaszoltam, hogy a Szentszék a legjobbat akarja a híveknek, ez a cél vezérli a cselekedeteit. A jelen esetben persze nagyon előnyös, sőt, a hívek lelki épülése érdekében szükséges lenne az anyanyelvű vallási támogatás, úgyhogy a kormány óhaja találkozik a Szentszékével, de a nyers valóság, sajnos, olykor meghiúsítja a legjobb szándékokat is.

A bulla kihirdetésének az lesz a következménye, hogy az egyházmegyéikről leszakadó kassai, ill. rozsnyói csonka egyházmegyék Magyarországon maradnak, amelyeket most a helynökök vezetnek, az egyik Putnokon a rozsnyói, a másik Sátoraljaújhelyen, a kassai. A két maradvány egyházmegye rendezésével kapcsolatban csak hivatkozom arra, amit már 1935-ben írtam erről az alábbi jelentéseimben: június 13-án Eminenciádnak (9049/35. sz.), június 14-én (9058/35. sz.), június 19-én (9081/35. sz.) és június 29-én (9110/35. sz.) Mons. Pizzardo őexcellenciájának.[199]

Akkor az alábbi következtetésekre jutottam:

1. hogy, kellő tekintettel a magyar kormányra, a két csonka egyházmegye éljen továbbra is önálló életet mint két apostoli kormányzóság.

2. Annak érdekében, hogy ne szaporítsuk az apostoli kormányzók számát, akik nem püspökök (és vannak már ilyen kormányzók, a szatmári és a debreceni – Nagyvárad –), nevezzék ki a két maradvány egyházmegye apostoli kormányzójává a bíboros prímás őeminenciáját.

3. Ennek végrehajtásása előtt meg kellene állapodni a magyar kormánnyal.

198 Lásd fentebb, 149. l.
199 Ezeket nem közöljük.

4. Ha a bulla kihirdetése előtt nem születne a tárgyban végső döntés, a nunciatúra kapjon felhatalmazást arra, hogy átmenetileg, a bulla hatályba lépésének napjától az új kormányzó kinevezéséig, nevezze ki a jelenlegi helynököket ideiglenes apostoli megbízottnak (vagy más, alkalmasabb címen, amelyet Eminenciád javasolna), és erre az időre biztosítsa nekik azokat a jogokat, amelyekkel jelenleg rendelkeznek.

Várom az utasításokat akár a legelső időkben esetleg sürgőssé váló intézkedésekre, akár a későbbi végső rendezésre nézve, amelyről a fent hivatkozott jelentésekben szóltam.

Szeptember 6-a előtt beszélni fogok a dologról a bíboros prímás őeminenciájával, aki most kezdte meg a lelkigyakorlatokat Esztergomban.

Megragadom az alkalmat, hogy jelentsem az 1937. augusztus 18-i, 3169/37. sz. *bizalmas* körlevél vételét.[200]

68
A CSEHSZLOVÁKIAI EGYHÁZMEGYÉK HATÁRAIRÓL SZÓLÓ BULLA KIHIRDETÉSE

Angelo Rotta nuncius 580/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. augusztus 28.[201]

Gépelt fogalmazvány, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 79rv-82r

Hivatkozom az 1937. augusztus 23-i, 560/37. sz. jelentésemre,[202] amelyet a csehszlovákiai egyházmegyék új határairól szóló bulla küszöbönálló (szeptember 6-i) kihirdetésével kapcsolatban írtam. Ebben azt mondtam, hogy amint lehetséges lesz, látogatást teszek az eminenciás bíboros prímásnál, hogy megbeszéljük ezt a kényes kérdést. Miután őeminenciája befejezte a lelkigyakorlatokat, tényleg elmentem hozzá Esztergomba.

A jobb érthetőség és a rövidség kedvéért vázlatosan összefoglalom a bíboros prímás gondolatait.

1. Őeminenciája mint magyar ember és mint esztergomi érsek nem tudta leplezni a bulla küszöbönálló kihirdetése miatt érzett keserűségét, annál is inkább nem, mert személyesen egyáltalán nem bízik a csehszlovák kormány szavainak hitelében.
2. Őeminenciája mint érdekelt fél hivatalos értesítést vár a bulla kihirdetéséről.

200 Kötetünkben nem közöljük.

201 A jelentés érkezésének nyugtázása 1937. szeptember 1-jén kelt, 2. sz. rejtjeltáviratban. Ennek szövege: „Szentatya jóváhagyta a 580/37. jelentés javaslatait. Excellenciád felhatalmazva, hogy annak megfelelően intézkedjen. Bulla kihirdetése Acta Apostolicae Sedis szeptember 6. Szent Konzisztoriális kongregáció fenti dátummal rendelkezik Serédi bíboros kinevezéséről a két maradvány kormányzójává, akkor veszi birtokba, amikor jónak látja. Excellenciád felhatalmazva, hogy közölje a kinevezést a kormánnyal." Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 83r. Nunciatúra száma: 583/37. – Rotta táviratozott Serédinek Esztergomba (f. 84r, 584/37/IVa), majd szeptember 2-án Kánya Kálmán külügyminiszternek írt francia nyelvű levelet (f. 85r, 585/37/IVa); ennek csak az első oldala van meg a nunciatúra iratai között. (Cs.B.)

202 Lásd az előző dokumentumot.

3. Elfogadja, hogy kinevezzék a Magyarországon maradó kassai és rozsnyói csonka egyházmegyék apostoli kormányzójává.
4. Azt gondolja, hogy az ő kormányzásának rögtön akkor el kellene kezdődnie, amikor a kassai és a rozsnyói püspökök joghatósága megszűnik, így elkerülhető az átmeneti időszak, és elejét lehet venni a szóbeszédeknek.
5. Adott esetben szükségesnek tartja, hogy három nappal a kormányzás megkezdése előtt hivatalos értesítést kapjon a kinevezéséről, hogy ő is megtehesse a megfelelő intézkedéseket.
6. A kinevezésről akár az államtitkárság, akár a konzisztoriális kongregáció rendelkezhetne rövidített formában. Az a fontos, hogy az államtitkárság a lehető leggyorsabban és táviratilag közölje a hírt a budapesti nunciatúrával kb. így: kinevezés megtörtént, közölni kell a bíboros prímással, rendelkezés megy, bulla hatályának első napja…

Akkor én rögtön közölném a hírt a bíboros úrral, aki egy futó látogatás után, amelyet f. hó 31-én tesz majd Budapesten, visszavonulna néhány napra vidéki házába, az erdőbe, ahol időben írhatna a kassai és a rozsnyói egyházmegyék magyar részén illetékes két jelenlegi helynöknek, felruházva őket a szükséges jogokkal.

Ami a kormányt illeti, a bíboros úr véleménye a következő:

1. Inkább bőkezűen kellene bánni a figyelmességekkel, hogy gyógyítsák egy kicsit a sebet.

2. Ezért a nunciatúra közvetlenül a kormánnyal közölje a hírt, hogy a két maradvány egyházmegye kormányzóság rangjára emelkedett, és hozza tudomására a bulla kihirdetésének, ill. hatályba lépésének napját is.

3. Azt is mondta, hogy a nunciatúra ezzel egyidejűleg hivatalosan közölje az apostoli kormányzó nevét, mégha a tételes jog ezt nem követeli is meg. Miután a Szentszék és a cseh kormány (aki a rabló) hosszú tárgyalásokat folytattak, illendőnek tartja, hogy a magyar kormányt (az áldozatot) se állítsák kész tények elé, minden előzetes tájékoztatás nélkül, mert ez a kormánnyal szemben tapintatlanság lenne.

Amit leírtam, az kissé nyers megfogalmazása őeminenciája gondolatainak, amelyek – mint ez 1935. évi jelentéseimből kitűnik – gyakorlati vonatkozásban és lényegében megfelelnek az általam akkor javasolt irányelveknek. Én is azt hiszem, hogy jobb lenne elkerülni az interregnum időszakát, és a bíboros prímás által javasolt eljárás gyakorlati végrehajtása szerintem nem ütközik nehézségekbe.

Ami a kormányt illeti, ma is azon a véleményen vagyok, mint 1935-ben: inkább készségesnek kell mutatkoznunk, végül is nem a kormány hozzájárulását kérjük, hanem egyszerű kommunikációról van szó. Ami pedig a kormányzóságokat illeti, két új jogi intézményről beszélünk, amelyek, ha ideiglenesen is, Magyarországon létesülnek, és elkerülhetetlenül kapcsolatot kell tartaniuk a kormánnyal. A kormányzó nevét a kinevezett személy maga is minden további nélkül a kormány tudomására hozhatná, mielőtt az köztudottá válna, de úgy láttam, hogy őeminenciája más véleményen van a jelen esetben fennálló körülmények miatt. Hozzáteszem, hogy mivel egy kormányzóvá kinevezett bíborosról van szó, talán méltóbbnak is tarthatjuk, hogy ne őt személyesen kötelezzük ennek közzétételére.

Mindenesetre Eminenciád tiszta ítélőképességével meg fogja majd találni a követendő legjobb utat.

Bátorkodom ajánlani, hogy az első és a második pontot illetően (eminenciás Serédi bíboros kinevezése apostoli kormányzóvá, ill. a kormány tájékoztatása) táviratilag haladéktalanul kapjam meg a kellő utasításokat. Az első ponttal kapcsolatos érveket fent jeleztem, különös tekintettel arra, hogy őeminenciája ott remeteségben, elszigetelten él, ahol a közlekedés és a posta akadozik; a második ponttal kapcsolatban szeretném kiemelni, hogy, mivel Kánya* miniszter most tér vissza a szabadságáról, kapóra jön, hogy vele beszéljem meg a dolgot, de szükségem van néhány napra, amíg fogadni tud. Egyébként minél gyorsabban igyekszünk érintkezésbe lépni a kormánnyal, szerény véleményem szerint, annál több nagyobb tekintetet érezhet a részünkről.

69
A CSEHSZLOVÁKIAI EGYHÁZMEGYÉK HATÁRAIRÓL SZÓLÓ BULLA KIHIRDETÉSE

Angelo Rotta nuncius 591/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Budapest, 1937. szeptember 2.

Gépelt fogalmazvány, aláírt.

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 87rv

Megkaptam a 12. sz. rejtjeltáviratot, és az abban foglalt utasítások szerint intézkedtem.

Táviratilag azonnal közöltem a tartalmát a bíboros prímás őeminenciájával, és ugyancsak tegnap beszéltem a külügyminiszterrel is. Mindent a kapott utasítás szerint közöltem, amit ő tisztelettel fogadott. Itt nagyon – talán túlságosan is – bíznak abban, hogy a Szenszék Magyarországnak kedvező megoldást tud elérni a javak kérdésében.

A múlt kedden volt szerencsém látni őeminenciáját. Rövid időre megjelent Budapesten, hogy fogadja Liénart bíborost* és Mons. Feltint,* akik volt francia frontharcosok népes csoportja élén érkeztek ide.

Serédi bíboros őeminenciája – aki, ha érez is keserűséget a bulla kihirdetése miatt, tisztában van a dolgok realitásával, és sohasem hazudtolja meg a Szentszék iránti tiszteletét és szeretetét – azt mondta, egy bizonyos közleményt ír a sajtó számára, amely a bulla kihirdetése után jelenne meg. Ebben a kellő megvilágításba helyezi a Szentszék közreműködését, hogy elébe menjen az ellenfelek lehetséges vádaskodásának, és így felvilágosítja a magyar közvéleményt. Természetesen én csak bátorítani tudtam ennek a valóban gyakorlatias gondolatnak a megvalósítására.

A talaj jól elő van készítve, most már bízni lehet abban, hogy a bulla kihirdetését csendes belenyugvással fogadják majd.

70
SERÉDI BÍBOROS KINEVEZÉSE A KASSAI ÉS ROZSNYÓI RÉSZEK APOSTOLI KORMÁNYZÓJÁVÁ

Az Államtitkárság rejtjeltávirata a budapesti nunciatúrának
Vatikánváros, 1937. szeptember 6.
Gépírás
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 89r. Nunciatúra száma: 603/37

13. sz. rejtjeltávirat. Hivatkozva a Főtisztelendőségednek küldött 12. sz. táviratra, kérem, közölje Serédi bíborossal, hogy a konzisztoriális kongregáció kiadta a dekrétumot,[203] amellyel rábíz két apostoli kormányzóságot, de szükségesnek látja, hogy ne vegye birtokba a pápai bulla végrehajtása előtt. Felhívta Csehszlovákia apostoli nunciusának figyelmét a bulla azonnali végrehajtására és Excellenciád tájékoztatására a végrehajtás napjáról.

Pacelli bíboros

71
A CSEHSZLOVÁKIAI EGYHÁZMEGYÉK HATÁRAIRÓL SZÓLÓ BULLA KIHIRDETÉSE

Angelo Rotta nuncius 608/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. szeptember 8.
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 92rv

(melléklettel[204])

Tegnapelőtt este megkaptam a 13. sz. rejtjeltáviratot[205] és kötelességemnek tartottam azonnal expressz levélben közölni a tartalmát Serédi bíboros őeminenciájával.

Közben tegnap (7-én) reggel az itteni újságokban már megjelent egy – nyilván a bíboros úrtól származó – közlemény, amely tudósít arról, hogy a bullát kihirdették, két [apostoli] kormányzóságot hoztak létre Magyarországon, és a bíboros prímás őeminenciáját nevezték ki kormányzóvá, továbbá hogy neki alárendelve a két kormányzóság helynökévé Mons. Meszlényi Zoltánt* nevezték ki, akit eminenciás Serédi bíboros már ajánlott oda segédpüspökének.

---

203 A Konzisztoriális Kongregáció 1937. szeptember 6-i dátummal adta ki dekrétumát, amelyben kinevezte Serédit a kassai és rozsnyói apostoli adminisztratúra élére. (AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 105r, N. 621/37/IVa, a Konzisztoriális Kongregáció iktatószáma: 298/35. másolat, lásd: f. 105r) A dekrétumot a Konzisztoriális Kongregáció szeptember 14-én küldte meg Rotta nunciusnak (f. 106r, N. 620/37/IVa, idegen szám: N. 298/35), amit Kaldewey ügyvivő hivatalosan október 16-án (!) továbbított Serédinek (f. 114r). (Cs.B.)

204 A mellékletet, amely egy közlemény (ff. 93r-94r), nem közöljük.

205 Lásd az előző dokumentumot.

Másolatban csatolom a közleményt,[206] amelynek célja, mint már írtam erről, a Szentszék jelen helyzetben tanúsított magatartásának igazolása a magyar közvélemény előtt. Valamennyi újság többé-kevésbé részletesen közölte. Ám valójában kissé korai volt ez a közlemény. Talán ezzel akarták elejét venni a mindenféle mendemondáknak és előre tájékoztatni a közvéleményt. Tegnap este őeminenciája sajnálatát fejezte ki előttem, hogy ilyen alkalmatlan pillanatban jelent meg a közlemény, számításba kell azonban venni, hogy ez akkor történt, amikor őeminenciája még nem ismerte a 13. sz. távirat tartalmát. Mindenesetre a birtokbavételre csak a bulla csehszlovákiai végrehajtása után fog sor kerülni. Őeminenciája ezt írta nekem: „603/37 ikt. sz. becses levelével kapcsolatban[207] szerencsémnek tartom Excellenciád tudomására hozni, hogy a kassai és rozsnyói apostoli kormányzósági helynököket akkor értesíteném kinevezésemről, ha megérkeznek Excellenciádnak fent említett levelei (az én expressz-levelem [– a nuncius olasz nyelvű kiegészítése – A szerk.]) az új apostoli kormányzóságok birtokbavételének késésével kapcsolatban."[208]

A budapesti nunciatúra tehát várja a prágai nunciatúra értesítését, hogy megtörtént a bulla végrehajtása, és annak megérkezésekor azonnal tájékoztatni fogja Serédi bíboros őeminenciáját, hogy intézkedjen a birtokbavételről.

72
EXTRÉMIZMUS ÉS LEGITIZMUS A KÖRMENDI GYŰLÉSEN

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 681/37 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. október 20.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4399/37
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 70rv-71rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 146rv-147rv

A parlament még zárva van, hamarosan megnyílik. Közben néhány nappal ezelőtt a nyugat-magyarországi Körmenden, Batthyány-Strattmann herceg kastélyának tágas udvarán ötezer ember jelenlétében beszédeket tartottak a jobboldali ellenzéki pártok képviselői, jelen voltak felsőházi tagok és nemesek is. Az összejövetel ünnepélyes tiltakozó demonstrációvá vált nemcsak a baloldali, de a jobboldali szélsőséges irányzatok ellen is, amelyek erősödnek Magyarországon, és egyúttal nagyszabású *legitimista* gyűlés is volt.

Körmend képviselője, Sigray Antal gróf, aki elsőnek kért szót, ezt mondta: „Tagadom, hogy a ma Magyarországon meglévő egyenlőtlenségek és igazságtalanságok megoldhatók lennének *diktatúrákkal!* Ha van kiút a jelenlegi állapotokból, az nem lehet más, mint a törvényes királyság visszaállítása. Mi, akik a törvényes királyság támogatóinak nevezzük magunkat, nem félünk a titkos szavazás bevezetésétől és a magyar nemzet akaratának megnyilvánulásaitól, mert tudjuk, hogy a király jogai és tekintélye olyan tényezőt képviselnek, amely a legalkalmasabb a felforgató elemek és az ilyen szándékkal folyta-

206 Szövegét lásd: i. h., ff. 93rv-94r.
207 Ennek szövegét lásd in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 88rv.
208 Serédi latin nyelvű leveléből, i. h. f. 91r, N. 607/37, Esztergom, 1937. szeptember 7., tisztázat. (Cs.B.)

tott propaganda ellensúlyozására. Ez az oka annak a követelésünknek, hogy a kormány tegyen meg minden lehetőt annak érdekében, hogy a nemzet szabadon dönthessen a trón visszaállításának kérdéséről."[209]

A második felszólaló Eckhardt képviselő volt, a tekintélyes kisgazdapárt aktív és harcos vezére: „Mi az alkotmányos monarchia elvét támogatjuk – mondta –, és rendíthetetlenül ezt az elvet fogjuk továbbra is támogatni, bármilyen változást hozzon is a történelem. Ezt nemcsak a legszebb magyar hagyományok iránti tiszteletből tesszük, hanem azért is, mert szüntelenül aggódunk az ország jobb jövőjéért. Ugyanis egy becsületes, szilárd, tartós, megingathatatlan tekintéllyel rendelkező kormányt csak az alkotmányos monarchia alapjain tudok elképzelni az ország számára, hogy *elkerülhető legyen mindenféle választás.* A mi kis nemzetünknek, amelynek valóságos kulcspozíciója van Európa térképén, a legteljesebben mértékben ki kell zárnia minden idegen beavatkozás lehetőségét, és az államfő kérdésének megoldásában mindenekelőtt arra kell vigyáznia, hogy semmilyen körülmények között se érvényesülhessenek idegen érdekek. Egyetlen értelmes és becsületes magyar ember sem tudja elképzelni az alkotmányos monarchiát másképpen, mint Szent István királyságának visszaállításával. Amikor látom, hogy az országban mennyi légből kapott ideológia szörnyszülöttei vannak jelen, még sokkal inkább érzem, mit jelent *Szent István királysága.* A mai politikai nemzedéknek nincs sürgetőbb feladata és kötelessége, mint úgy cselekedni, hogy a pártok fölé emelkedve, minden magyar azonosuljon Szent István királyságának eszméjével. Mi mindannyian maximálisan lojálisak vagyunk az ideiglenes államfő, a kormányzó személye és minden közintézmény iránt, amelyeknek tekintélyét és jogait érintetlenül megőrizni mindannyiunk kötelessége, másrészt azonban azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a jelenlegi állapotok véglegessé válhatnak. Az erőszakos megnyilvánulások, amelyek a diktatúrák jegyében igyekeznek teret nyerni, kétségtelenül felerősítették a restauráció gondolatát. A nemzetközi események fokozzák a restaurációt támogató politika aktualitását, mert a Duna menti népek autonómiájának még sohasem volt olyan nemzetközi jelentősége, mint ma, amikor a láthatáron egyik oldalról pánszláv, a másik oldalról pángermán törekvések tűnnek fel. A restaurációt még aktuálisabbá teszi, hogy az a férfi, akihez a restaurációs törekvéseink kapcsolódnak, elérte a nagykorúságot. Tavaly nyáron volt szerencsém személyesen megismerni a felfogását és a személyiségét. Meggyőződtem arról, hogy a személye minden körülmények között garantálja ennek az országnak keresztény és nemzeti alapokon történő megújulását, amikor eljön a pillanat, és ezekre az alapokra nyugodtan lehet majd egy szebb és jobb jövőt építeni."

Az Egyesült Keresztény Párt elnöke, Zichy János gróf kijelentette, hogy „Eckhardt beszéde a legitimizmus szempontjából rendkívüli jelentőségű. Akarjuk a titkos szavazást, és támogatjuk a restaurációt, mert az alkotmányos életünk csúcsát és betetőzését jelenti."

Az utolsó felszólaló Rassay Károly képviselő volt, aki megállapította, hogy „…az országban vannak olyan elemek, akiknek egész műveltsége Hitler »Mein Kampf« című könyvéből áll, és akik számára senki sem elég keresztény, sem a római pápa, sem a hercegprímás. Most már itt az ideje, hogy szembenézzünk ezekkel az emberekkel, akik sárba merészelik hajítani a Szűz Máriás-zászlót és az »Isten, király, haza« mottót, miközben ha egy német agitátor autóval áthajt Magyarországon és horogkeresztes zászlót lobogtat, vigyázzba állnak és szalutálnak."

209 Itt és a következőkben visszafordítás olaszból. (K. E.)

A magyar sajtó terjedelmesen foglalkozott a körmendi gyűléssel. A kormánylapok azonban, mint a *Függetlenség* és az *Esti újság* csak jegyzetet közölnek, és ezt kérdezik: „…gondoltak-e a körmendi szónokok arra, hogy az ilyen nyilatkozatok esetleg ingerelhetik a magyar külpolitikát éppen az európai politika egyik legjelentősebb és legkényesebb időszakában.” Ugyanezek az újságok Eckhardt beszéde kapcsán így írnak: „Örömmel vesszük tudomásul Eckhardt nyilatkozatát, miszerint lojalitással viseltetik az »ideiglenes államfő« iránt, de ki kell jelentenünk, hogy ha a kormányzóság átmeneti intézmény is, az államfő nem ideiglenes államfő, mert egész életére választották, továbbá az utódlásról is jóváhagyott, szabályos törvény rendelkezik.”

73
A PROTESTÁNSOK ÉS A BÍBOROS PRÍMÁS

Angelo Rotta nuncius 757/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. november 19.

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 157rv-158r (Gépelt tisztázat, aláírt)[210]
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 154rv-155r[211]

Melléklettel

Eminenciás Serédi bíboros jelen volt azon a gyászszertartáson, amelyet a kormányzó őfőméltósága fivérének halála alkalmából szeptemberben egy kálvinista templomban tartottak; erről Mons. Kaldewey 1937. szeptember 27-én kelt, 647/37. sz. jelentésében[212] beszámolt. Ez a számomra megmagyarázhatatlan hiba (úgy gondolom, nem lehet másnak nevezni akkor sem, ha figyelembe vesszük a felhozható enyhítő körülményeket) természetesen nagy örömet szerzett a protestánsoknak, akik ennek a jelenlétnek olyan értelmezést adnak, amely kevéssé hízelgő a bíboros prímás őeminenciájára nézve. Ez tűnik ki a mai Pester Lloyd mellékelt írásából.[213]

Mármost ha a múltat nem tudjuk is megváltoztatni, azért azonban lehet tenni, hogy legalább a jövőben ne forduljon elő ilyesmi, ami csakis gyengíthetné az egyházi fegyelem erejét.

Úgyhogy bátorkodom halkan felvetni, nem volna-e jó, ha az államtitkárság megértetné Serédi bíboros őeminenciájával (figyelembe véve szándékainak egyenességét és a körülményeket, amelyek arra a hamis meggyőződésre bírhatták, hogy illik passzívan részt vennie a szóban forgó szertartáson), hogy hasonló esetekben a jövőben nagyobb tartózkodást kellene tanúsítania, tekintettel prímási és bíborosi méltóságára is. Vagy lehetne másképpen intézkedni valamilyen általános jellegű, ad hoc nyilatkozattal, például a Szent Officium[214] részéről, amint, ha jól tudom, néhány más esetben történt.

210 Az eredeti példány a nunciatúrán maradt!
211 Piros ceruzával kézírás: „megsemmisítve, nem lett elküldve”.
212 Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 67rv.
213 Fol. 156r. Reformierter Distriktskonvent. In: *Pester Lloyd,* Jahrgang 84, 19. November 1937, 2. p.
214 Korábbi nevén: A Római és Egyetemes Inkvizíció Szent Kongregációja (1542-től), majd Szent Officium Szent Kongregációja (1908-tól), Szent Hittani Kongregáció (1965-tól), Hittani Kongregáció (1988-tól).

Megragadom az alkalmat, hogy felhívjam Eminenciád figyelmét egy másik dologra. A mellékelt újságcikkből Eminenciád látni fogja, a protestánsok folytatják kampányukat, hogy a kormány törölje el a *reverzálisokra* vonatkozó törvényt, amely vegyes házasságok esetén egy vallásfelekezet javára rendelkezik. Legalább az 1868. évi törvényhez kívánnak visszatérni, amelynek értelmében a vegyes házasságok esetén az a szabály, hogy a gyermekek *vallása a nemüket követi*. Ezt a szabályt egyébként jelenleg is alkalmazzák, amikor nincsenek egy vallásfelekezet javára adott reverzális nyilatkozatok.

Ez szinte parancsszóvá vált, amely az utóbbi időben a protestáns lelkészek minden összejövetelén ismételten elhangzik; láthatólag fel akarják készíteni a közvéleményt, hogy gyakoroljon nyomást a kormányra.

Nem hiszem, hogy sikerülni fog nekik, de ez egy jellegzetes mozgalom, amelyet nem szabad semmibe venni. A mozgalom valódi oka az, hogy a vegyes házasságokban a katolicizmus javára adott nyilatkozatok vannak túlsúlyban.

74
VALLÁSPOLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 837/37 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1937. december 24.[215]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 32/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 75rv-78rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 161rv-164v

I-I-38
Megköszönni és néhány jó szó…[216]

Ha az év távlatában visszatekintünk Magyarország politikai életére, általánosan jellemző vonásként a viszonylagos nyugalom tűnik fel, amelyet csak elszórtan szakítanak meg inkább szóbeli, mint tevőleges megnyilvánulások.

Az utóbbi időszak kiemelkedőbb eseményei az alábbiak voltak: a felsőház jogköreit kiterjesztő törvény jóváhagyása, a berlini kongresszus és a szélsőséges jobboldali elemek kissé nyomatékosabb mozgolódása.

Az elfogadott új törvény értelmében a felsőházat a képviselőházzal egyenjogúnak lehet mondani, mert a törvények érvényességéhez most mindenképpen szükséges a jóváhagyása. Az új törvény különleges rendelkezése, hogy abban az esetben, ha konfliktus támad az alsóház és a felsőház között, a megegyezésre tett kísérletek pedig ismételten meghiúsulnak, a két ház tagjai közös ülésen, vita nélkül, titkosan szavaznak a szóban forgó törvénytervezetről, és ennek az eredménye fogja véglegesen eldönteni a kérdést.

215 A jelentés érkezésének nyugtázása 1938. január 7-i dátummal, ikt. sz. 32/38. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 166r; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 79r.

216 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.

Könnyen belátható, hogy a kormányzói jogkört kiterjesztő törvény elfogadása után, amelyről július 2-i, 444/37. sz. jelentésemben írtam,[217] ez az új törvény újabb csapás a jobboldal felé. A felsőház természeténél fogva konzervatív, olyan az összetétele. Ugyanis a főhercegeken kívül ex jure ott vannak az egyházmegyék püspökei, a három érseki káptalan nagyprépostjai, a négy tanítórend elöljárói, a különböző vallásos felekezetek képviselői, beleértve a főrabbit, és a legmagasabb rangú állami tisztviselők. Ott van a főnemesség kb. negyven képviselője is, akiket tíz évre választottak a főnemesi családok tagjai (mintegy 170 választó), továbbá a kormányzó őfőméltósága által közvetlenül kinevezett tagok, az egyetemek, a megyei tanácsok, a nagyobb városi tanácsok, a kereskedelmi és agrárkamara, a különböző szakmai szakszervezetek (orvosok, ügyvédek stb.) által választott tagok. A teljes létszám kb. 250 fő, közelítőleg ugyanannnyi, mint a képviselőházé, de a felsőház tagjainak száma soha nem haladhatja meg az alsóházét.

A felsőház megnövekedett tekintélye újabb fékező erőt jelent az alsóház esetleges túlkapásaival szemben, úgyhogy a kormány most nyugodtabb, ezért hamarosan benyújtja az általános titkos választójogról szóló tervezetet, amely az utolsó alkotmányos jellegű törvénytervezet. Semmi kétség aziránt, hogy Darányi miniszterelnök, aki nagyon ügyes és megfontolt ember, szerencsésen révbe tudja majd vinni a törvényt a következő év folyamán.

Ami Darányi miniszterelnök és Kánya külügyminiszter legutóbbi berlini látogatását illeti, keveset lehet hozzátenni ahhoz, amit az újságok erről hosszasan írtak. Néhány nappal ezelőtt Kánya miniszterrel folytatott beszélgetésünkből azt vettem ki, hogy a látogatás nem annyira a barátság, mint inkább a Magyarország és Németország között hagyományos szövetség megerősítésére és a magyarországi német kisebbség helyzetének rendezésére szolgált. Semmi több és semmi különleges új kötelék. Magyarország kényes helyzetben van: miközben a Róma–Berlin tengelyhez csatlakozik, nem akar eltávolodni – elsősorban gazdasági okokból – a Párizs–London tengelytől sem, tehát egyensúlyoznia kell.

Megkérdeztem a minisztert, milyen benyomásokat szerzett legutóbb Németországban vallási téren. Azt mondta, hogy módja volt találkozni két katolikus barátjával, az egyik a Centrum-párt volt képviselője, a másik a *Németország*[218] újságírója. Az előbbi, mondta, mindent sötéten lát, az utóbbi kevésbé.

Azt is megkérdeztem, hogy Németország meg fogja-e engedni állampolgárainak, hogy Budapestre jöjjenek az eucharisztikus kongresszusra. Azt válaszolta, hogy Darányi személyesen érdeklődött a dologról von Neurath* külügyminiszternél, aki – lévén intelligens ember – támogatta a részvétel gondolatát, és ilyen értelemben előzetesen beszélt róla Hitlerrel, a két magyar miniszter látogatása előtt. Darányi azután közvetlenül Hitlerrel beszélt, aki megismételte szokásos mondókáját, hogy semmi baja a katolikusokkal, de szeretné, ha abbahagynák a politizálást; a kongresszuson való részvételt függőben hagyta, nem mondott sem igent, sem nemet. Majd meglátjuk, hogy Németország is osztozik-e Oroszországgal abban a siralmas dicsőségben, hogy állampolgáraik nem vehetnek részt a kongresszuson.[219]

A belpolitikai életben a szélsőjobboldali elemek fokozott aktivitása figyelhető meg, akik a nyilaskeresztes (magyar nemzeti és szocialista) párt élén állnak, ennek a pártnak a csúcsszervezete pedig a „Nemzeti akarat" frakció, amelynek a vezére egy volt őrnagy,

217 Kötetünkben nem közöljük. Fogalmazványát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 1, ff. 51rv-52r.

218 A jelentés „Germania"-t ír. Értelemszerűen a *Germania - Zeitung für das Deutsche Volk*-ról lehet szó, amely 1871–1938 között jelent meg, mint a „Deutsche Zentrumpartei", más néven a „Zentrum napilapja".

219 Kézírásos feljegyzés a lapszélen a fejezet mellett: „Scheda".

bizonyos Szálasi.* Ezek a szélsőségesek vad antiszemiták, de olykor nem kímélik az egyházat sem, különösen a nagybirtokok kérdésében, amelyek a püspöki és a káptalani járandóságokat biztosítják. Antilegitimistáknak is mondják magukat, és egy nem sokkal ezelőtt Debrecenben tartott gyűlésükön megszavazták a kormányzó őfőméltósága kikiáltását királlyá I. Miklós néven. Budapesten is ilyen tartalmú röplapokat és plakátokat osztogattak, illetve függesztettek ki.

A nyilaskeresztesek elhitetik az emberekkel, hogy titokban a kormányzó őfőméltósága, sőt, Hóman miniszter támogatását és rokonszenvét is élvezik, így igyekeznek híveket toborozni, nagyon intenzív propagandát folytatva.

A többi párt, különösen az ellenzéki pártok nagyon nyugtalanok, és nem győznek állandóan mennydörögni e propaganda és a diktatúra veszélye ellen, amely szerintük megjelent a láthatáron. Ezzel kapcsolatban súlyos szóváltásra került sor Hóman közoktatásügyi miniszter és Eckhardt képviselő között. Azután minden elsimult, amikor a miniszter kijelentette a parlamentben, hogy soha nem fogja megengedni a szélsőséges propagandát az iskolákban, különösen nem az egyetemeken, és az ezeréves magyar alkotmány védelmezőjének vallotta magát.

A kormányzónak nagyon nem tetszett, hogy lehetséges királyként szóba került a neve. Négy nappal ezelőtt Szolnokon tartott beszédében – amely a magyar népnek szánt üzenettel ért fel, és a külföldi sajtó is foglalkozott vele – nyíltan megvallotta, hogy teljes mértékben ragaszkodik az alkotmányhoz, a királysághoz, a Szent Korona jogaihoz, és kijelentette, hogy a nevét egyáltalán meg sem kell említeni a királysággal összefüggésben; a királyság eszméjét nem szabad kihasználniuk a politikai pártoknak, a királykérdést csak felelős személyek oldhatják majd meg a maga idején; esetleges diktatúrától nem kell félni, mert ezzel a veszéllyel szemben éberen őrködnek a törvényes hatalmak, beleértve a felsőházat, amely az alkotmány hű őre.

A kormányzó beszédét mindenki nagyon jól fogadta, és mintegy karácsonyi ajándéknak tekintették. Úgyhogy a hullámok lecsendesedtek, legalábbis egyelőre.

Pénzügyileg egy kicsit jobban mennek a dolgok, mint korábban: a kivitel meghaladja a behozatalt, az államháztartás egyensúlyban van, és a háború utáni időszakban felvett külföldi hitelek egy részét visszafizették. Ez azonban nem jelenti azt, hogy már nincsenek gazdasági nehézségek, méghozzá súlyosak. A nagybirtokok nehéz és kényes kérdése még mindig napirenden van, előbb-utóbb megfelelő megoldást kell találni rá, ha valóban tenni akarnak valamit a megbékítő társadalmi igazságosságért.

Az idén, mint tavaly is, a diplomáciai testület nem január 1-jén, hanem január 8-án fogja kifejezni jókívánságait a kormányzó Őfőméltóságának.

Vallási téren meg kell említeni, hogy a katolikusok lázasan dolgoznak az eucharisztikus kongresszus előkészítésén és lelki vonatkozásban is, mert vidéken szaporodnak a szent missziók, hogy felkészítsék az embereket a nagy eseményre. Húsvét előtt Budapesten is missziókat tartanak minden plébánián. Természetesen minden erő erre a fontos témára koncentrál. A sajtó külföldön is naponta kap tájékoztatást a szervezőbizottság munkájáról. Illik megemlíteni, hogy a kormány is segíti a szervezőbizottság munkáját.

Nyilván nem lehet azt mondani, hogy a protestánsok örülnek a kongresszusnak: félnek a tömegekre gyakorolt hatásától, és néhány helyen már most figyelmeztetik híveiket, hogy ne hagyják magukat félrevezetni; ilyen tartalmú röpiratot is terjesztettek.[220]

220 Kézírásos feljegyzés a lapszélen a fejezet mellett: „Scheda. Congress. Euc. e Protestan.”

Összejöveteleiken mindig felekezeti békéről beszélnek, de különösen hajtogatják azt is, hogy fokozni kell a kampányt az ellen a törvény ellen, amely vegyes házasságok esetén a reverzálist egy felekezet javára rendeli adni. Egyszerűen vissza kívánnak térni az 1868. évi törvényhez, amely salamoni ítélettel a gyermekek vallását nemük szerint szabályozta: a fiúknak az apa, a lányoknak az anya vallását kellett követniük. Mindezt azért, mert a reverzálisok a vegyes házasságok többségében a katolikus egyház javára nyilatkoznak annak ellenére, hogy a protestánsok serényen dolgoznak azon, hogy híveiket rávegyék a szekta javára szóló reverzálisok kiállítására. Ez azzal jár, hogy csökken a felekezetükhöz tartozó hívek száma, annál is inkább, mert a protestánsoknál kisebb a születési arány, mint a katolikusoknál. Természetesen nem mulasztják el merevséggel és a katolikus fölény rögeszméjével vádolni az egyházat, mert az nyíltan ellenez egy olyan törvényt, mint az 1868. évi, amely a vallási közömbösség legnyilvánvalóbb megnyilatkozása.

Reméljük, hogy 1938 a vallási élet fellendülését és a valóban katolikus szellem felvirágzását hozza Magyarország számára.

1938

75
VALLÁSPOLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 857/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. január 2.[221]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 162/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 80rv-81rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 381rv-381Arv

1938. I. 8.
Mons. Rotta fölébredt...
Megköszönni és gratulálni ??[222]

1937 végét és az új év kezdetét három jelentősebb esemény jegyzi Magyarország életében.

Az első az, hogy a parlamentben benyújtották az általános titkos választójog bevezetéséről szóló törvény tervezetét. Erről most még nincs mit mondanom, majd akkor térek vissza a témára, amikor a tervezet végleges formát ölt, miután a bizottságok és a parlament megvitatták; a viták hosszadalmasak és hevesek lesznek. A tervezet ugyanis nagyon konzervatív szellemben készült: a fenti jog érvényesülését annyi óvintézkedés és megszorítás korlátozza, hogy gyakorlatilag 25%-kal csökken a választók jelenlegi száma; csak a 26. életévüket betöltött választók jogosultak a szavazásra, nem vehetnek részt a választásokon az alacsony iskolázottságú emberek és azok, akik nem rendelkeznek valahol állandó lakhellyel legalább hat év óta, miáltal sok földműves és munkás nem élhet a szavazati joggal. Egyelőre elég lehet ennyit megjegyezni.

A második esemény Darányi miniszterelnöknek Szent Szilveszter estéjén a magyar néphez rádión intézett üzenete. A beszéd mintegy zárómérlege a kormány 1937. évi tevékenységének, és az 1938-ra tervezett tevékenység előirányzata.

Az üzenet konzervatív és keresztény szellemű. Darányi beszél a Szent István centenáriumról és az első király nagy alakjáról, különös tisztelettel fejezve ki magát, hogy kímélje a katolikusok jogos érzékenységét. Társadalmi vonatkozásban is keresztény álláspontra helyezkedik, és kijelenti, hogy a keresztény etikát a kormány irányadónak tekinti a társadalmi és a politikai életben is, tehát ellenez minden szélsőségességet, bármelyik

221 „Az Ön által szorgalmasan jelentett események között leginkább a kormányzati üzenetét és a magyar püspökök közös lelkipásztori körlevelét említem: ez a két dokumentum Szent István, Magyarország Királyának, a Katolikus Egyház dicsőségének kilencedik centenáriumával foglalkozik és, ha eltérő eredményességgel is, a magyar nép keresztény értelemben vett lelki és erkölcsi jobbítását proponálják. Igen tetszett még az a hír, amelyben Ön megemlíti, hogy ugyanazon püspökök megvetik és elítélik a rasszista elméleteket, továbbá a magyar sajtó magatartása általában, amelyben beszámolt a Szentatya karácsonyi szózatáról." A jelentés érkezésének 1938. január 16-án kelt nyugtázásából, ikt. száma: 162/38, eredeti: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 387rv; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 82r.

222 Ceruzával írt feljegyzés a jelentés felső részén.

oldalról származzon is. Politikai téren a már meglévő barátságok ápolását ígéri, nem zárva ki a lehető legszívélyesebb kapcsolatok kialakításának szándékát más nemzetekkel is. A magyar külpolitika két gyakorlati irányelvének egyike a többi nemzettel való egyenjogúság – tehát az újrafegyverkezés joga is –, a másik pedig a jelenleg más nemzetek részét képező magyar kisebbségek azon jogainak és azoknak a garanciáknak a gyakorlati és tényleges elismerése, amelyeket számukra a békeszerződések biztosítottak.

Az üzenet Darányi gondolkodásmódjának őszinte tükre, aki ösztönösen konzervatív. Nem kiemelkedően tehetséges, de jó gyakorlati érzékkel rendelkezik, és nagyon jól ismeri az embereket és a környezetet, személye szerint pedig hívő keresztény.

A harmadik esemény a magyar püspöki kar közös pásztorlevele, amelyet a szokásos hálaadó istentisztelet alkalmából minden templomban felolvastak az év utolsó napján. Néhány hónappal ezelőtt a püspöki kar kiadott egy közös pásztorlevelet az eucharisztikus kongresszussal kapcsolatban, ez az utóbbi azonban, az új év eleji, Szent István halálának 900. évfordulójáról szól. Kidomborítja a szent király nagy alakját, hatalmas művét és mély vallásos hitét, mindenkit arra buzdítva, hogy maradjon hű a példájához és a tanításaihoz személyes, családi, társadalmi és politikai téren. A püspöki kar megragadja az alkalmat, hogy elítélje az újpogányságot és a fajgyűlölet elméletét, befejezésül pedig felszólít a jubileumi év méltó megünneplésére.

Ezzel a pásztorlevéllel kapcsolatban, amely figyelmezteti a híveket a Németországból származó ártalmas elméletekre, örömmel állapítom meg, hogy a Szentatya szomorú szavait, amelyeket karácsony előestéjén elhangzott fontos beszédében mondott a [Bíborosi] Szent Kollégium jókívánságaira válaszolva, nem hallgatták el Magyarországon, sőt, a sajtó jól fogadta.

A jelentős budapesti katolikus napilap, a *Nemzeti Újság* teljes terjedelemben, félkövér szedésben közölte a beszédet, a többiek pedig – nem csupán a katolikus, hanem a különféle egyéb lapok is – kiemelték a legfontosabb részeket.

A magyar sajtónak a Németországot érintő kérdésekkel kapcsolatos magatartását illetően a magyar külügyminiszter nem sokkal ezelőtt bizalmasan azt mondta nekem, hogy a birodalmi kormány értésére adta, hogy nincs megelégedve a magyar sajtó hangvételével német ügyekben. A miniszter azt válaszolta, hogy Magyarországon sajtószabadság van, és ha csak a zsidók elhallgattatásáról volna szó, akik egy kisebbséget képeznek, a dolog még lehetséges is volna, de a magyar kormány nem hallgattathatná el a katolikusokat, akik a népesség kétharmadát alkotják.[223]

Adja Isten, hogy 1938 megkönnyebbülést hozzon a gyötrődő világnak és vigaszt a Szentatya szomorú szívének.

223 A bekezdés a lapszélen ceruzával megjelölve.

76
EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS

Angelo Rotta nuncius 944/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. január 30.[224]
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, ff. 74rv

Eminenciád már értesült arról, hogy a német kormány állítólag nem járult hozzá a birodalom katolikusainak részvételéhez a következő nemzetközi eucharisztikus kongresszuson, bár kifejezetten hivatalos nyilatkozatot erről, úgy tudom, nem adott ki.

A katolikus lapok által eleinte kérdő formában közölt hírt átvette és megerősítette minden helyi újság. A hír rossz benyomást keltett Magyarországon, és a sajtó is kiemelte, hogy nem éppen rokonszenvről tanúskodik a baráti Magyarország iránt. Azon a napon, amikor az első hír megjelent, alkalmam volt találkozni a magyar külügyminiszterrel, és megkérdeztem tőle, hogy megalapozott-e a hír vagy sem. Azt válaszolta, attól tart, hogy megalapozott, és hozzátette, hogy erre a magatartásra, ha jól emlékszem, a trieri püspök legutóbbi beszéde szolgáltatott ürügyet, mivel felingerelte Hitlert.[225] A szokásos történet.

A ma reggeli lapok német forrásból származó hivatalos hírben közlik, hogy a német katolikusok nem vesznek részt a kongresszuson, aminek – írják – nem vallási vagy felekezeti jellegű okai vannak, hanem csak az, hogy nem szeretnék a német résztvevők lelkiismeretét kitenni annak, hogy a nemzetiszocializmusra nézve kedvezőtlen dolgokat halljanak, de a legfőbb ok a külföldi devizával való takarékoskodás.

Van azonban, aki kétségbe vonja, hogy érdemes volt kiteregetni a nyilvánosság előtt ezeket a híreket, hiszen még túl messze van a kongresszus, és talán jobb lett volna egyelőre hallgatni róluk, hogy legyen idő újabb kísérletekkel próbálkozni, nem pedig még jobban ingerelni a német kormányt és még inkább megerősíteni csupán politikailag is erősen kifogásolható szándékában.

A magyar kormánynak sem tetszik a német kormány magatartása, és ez nyilván nem fogja szorosabbra fűzni a két nemzet közötti, többé-kevésbé őszinte barátság kötelékét.

A kormányzó őfőméltósága hamarosan Lengyelországba utazik, ahová elkíséri Kánya külügyminiszter. Ez is újabb jele annak, hogy a magyar kormány nem akar túlságosan kötődni Németországhoz, és saját jogon szándékozik politizálni. Erre a Népszövetség pénzügyi bizottságának legutóbbi határozata is bátorítja, amely március 31-ével megszünteti Magyarország pénzügyi ellenőrzését. Ezt, természetesen, itt nagy megelégedéssel fogadták.

---

224 „Érdeklődéssel olvastam, amit arról ír, hogy Magyarországon rossz benyomást, sőt, visszatetszést keltett a német kormány által tervezett kifogásolható intézkedés, amely, sajnos, ellentétes az eucharisztikus kongresszusok egyik fő céljával. Mint Excellenciád előtt jól ismeretes, a kongresszusok nem csupán a népek hitéletének támogatását szolgálják, de csodálatos módon a béke ügyét is, mert közel hozzák egymáshoz a nemzeteket a közös vallásos érzelmek nyilvános és ünnepélyes megvallása által." A jelentés érkezésének nyugtázásából, melynek kelte 1938. február 8., ikt. száma: 451/38. Tisztázata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, f. 77r. Nunciatúra száma: 990/38. – Az Eucharisztikus Kongresszusról lásd az egész faszcikuluszt: busta 58, fasc. 2.

225 A hír nem illik Franz Rudolf Bornewasser (1866–1951) trieri püspökre (1922–1951), 1944-től érsekre, hanem Gr. Clemens August von Galen (1878–1946), 1933-tól münsteri püspökre, 1946-tól bíborosra, akit XVI. Benedek pápa 2005-ben boldoggá avatott.

77
POLITIKAI ÉS VALLÁSI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 1041/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. február 28.[226]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 879/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 72rv-75rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 403rv-407r

5-3-'38
Megköszönni... jó szó. Mons. Rotta bizonyos időközönként rövid jelentéseket küld a politikai helyzetről. Jó gondolat.[227]

Mivel a rádió és a sajtó bő terjedelemben és gyorsan terjeszti a híreket mindenütt, nem marad más dolgom, mint leírni azokat a benyomásokat, amelyeket a nap nagy politikai eseményei keltettek Magyarországon.

Nem tagadható, hogy a berchtesgadeni találkozó híre az egész rejtélyes háttérrel, amelyben megjelent, egy kis nyugtalanságot keltett, mert attól félnek, hogy Ausztria feltétel nélküli megadását jelenti. Az osztrák állam vezetésében bekövetkezett személyi változások jobbára igazolták ezt a félelmet. Világos, hogy Magyarország mennyire nem örülne Németország szomszédságának, még ha egy bábállam közöttük áll is. Ez csakis félelmet kelthet, nem annyira Magyarország formális, mint tényleges függetlenségének veszélyeztetése miatt. Magyarország ugyanis ebben az esetben Németországnak csak alázatos vazallusává válhatna, és aki ismeri a magyarok veleszületett szabadságszellemét, el tudja képzelni, mennyire sértené ez a nemzeti érzésüket. Hitler beszéde sem olyan volt, hogy elűzte volna a gyanakvást és a félelmet. Az itteni sajtó nagyon tartózkodónak mutatkozott a birodalom és Ausztria közötti kapcsolatok életbevágó kérdésének megítélésében, Schuschnigg* beszédét azonban nagy megelégedéssel fogadták, különösen a baloldali újságok. Nem takarékoskodtak a bátorságát és a hazaszeretetét dicsérő szavakkal; a lapok kiemelték az Ausztria függetlenségét hangoztató szenvedélyes nyilatkozatokat és a nagy lelkesedést, amellyel az osztrák néptömegek azokat fogadták. Ez bizonyos megkönnyebülést váltott ki, jóllehet itt sem rejtik véka alá, hogy a veszély még mindig fennáll, mert nem lehet tudni, hogy Ausztria képes lesz-e, illetve mennyire lesz képes ellenállni a német kolosszus nyomásának, különösen ha Franciaország és Anglia nem fognak neki segíteni elsősorban tettekkel, nem pedig szavakkal.

Az itteni magasabb körökben dicsérik Schuschniggot, de – taktikai okokból – állítólag kívánatos néhány dicsérő szót ejteni Hitlerről.

---

226 „Gratulálok Excellenciádnak a dicséretes szorgalomért, amellyel a Szentszéket tájékoztatja nemcsak a magyar eseményekről, hanem a nap fő politikai történéseinek ottani visszhangjáról is. [...].” A jelentés érkezésének 1938. máárcius 12-én kelt nyugtázásából, ikt. sz. 879/38, kézzel írt fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 76r. Tisztázata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 408.

227 Domenico Tardini kézírásos feljegyzése a jelentés felső részén.

***

A Romániában történt események, amelyek úgy követték egymást, mint egy mozifilmben, itt aggodalmat keltenek, különösen tekintettel arra a reakcióra, amely a jelentős erdélyi magyar kisebbséget érintheti.[228]

Úgy látszott, hogy Goga* bizalmat ébresztett, és már arról beszéltek, hogy a magyar kisebbség kész részt venni a választási küzdelemben a kormány szövetségeseként, amikor az egész épület hirtelen összeomlott.

Hogyan fog viselkedni az új rezsim ezen a téren? Csak arról van tudomásom, hogy Tătărescu* hivatalosan kérte a magyar kormánytól, hogy utasítsa és hatalmazza fel a bukaresti magyar követet a tárgyalásokra; az utasítás megtörtént, de a jövő titka, hogy mi lesz az eredménye.

***

Eden* lemondását vezető körökben tartózkodóan fogadták, mert Magyarország tiszteletet szeretne mutatni Anglia felé, annál is inkább, mert maga Eden sohasem volt rosszindulatú Magyarországgal szemben, sőt, mint mondják, állítólag inkább valamelyes megértést tanúsított iránta a békeszerződésben foglalt méltánytalan bánásmód miatt. Így aztán a lapok kommentárjai terjedelmesek voltak, de tárgyilagosak, és mellőzték a személyes jellegű értékelést. De a kormány valójában jónak tartja, hogy távozott, ahogy mindent jónak tart, ami javíthatja Anglia és Olaszország kapcsolatait, vagyis Magyarországot kisegítheti annak a [harmadik félnek] zavarba ejtő helyzetéből, aki két nagy ellenfél barátja akar lenni.

***

Egyelőre újra csend van Zogu király* és Apponyi grófnő* házassága körül. Az első napokban természetesen hosszasan írt róla a sajtó, de inkább a közönség kíváncsiságának kielégítése céljából, mint a bensőséges öröm hangján. A keresztény – különösen a katolikus – gondolkodás számára szinte taszító az ilyen egyesülés, mert erős ellentétet érez a kereszténység és az iszlamizmus között. Ráadásul nem tekintik nagy megtiszteltetésnek Magyarország számára, hogy egy régi magyar nemesi család leszármazottja egy operettkirálynő méltóságára emelkedik. De nem lehet kizárni, hogy ebbe az utóbbi vélekedésbe egy kis irigység és féltékenység is vegyül.

Ami az eljegyzés lebonyolításában megnyilvánuló sietséget illeti, itt két okot emlegetnek. Az egyik az, hogy Zogu király szeretné kivonni magát egy nagyhatalom nyomása alól, amely állítólag házassággal szándékozik még jobban magához kötni Albániát. A másik az, hogy elejét vegye az utóbbi időkben megszaporodott házassági ajánlatoknak, ha az igazi ok nem is az volt, hogy kész tények elé állítva a világot előnyre tegyen szert. Ebben a pillanatban hallom, hogy egy budapesti lazarista állítólag Albániába utazik éppen a házasságnak ezzel a kérdésével kapcsolatban.

---

228 A bekezdés mellett a lapszélen ceruzával írt megjegyzés: „scheda. Romania. Nuovo governo 1938 e minoranza ungherese di Transilvania.” – Cédula: „Románia. Új kormány 1938 és magyar kisebbség Erdélyben”.

***

A külpolitikáról a belpolitikára térve három dolgot kell kiemelni:

1.) A választási törvény vitája elég nyugodtan zajlik, de még sokáig fog tartani a vele kapcsolatos számos kérdés miatt. Előre látható azonban, hogy a törvény, fő vonalaiban jelentős módosítások nélkül, révbe jut, amire már céloztam 857/38. sz., január 2-i jelentésemben.[229] Egyébként fölösleges hosszasan időzni a témánál, csak akkor lesz érdemes visszatérni rá, amikor a törvény elfogadása után pontosan meg lehet majd mondani, miről hogyan rendelkezik.

2.) A jobboldali pártok szélsőséges szárnyát, a volt őrnagy, Szálasi[230] által vezetett, úgynevezett „Nemzeti Akarat Pártjá”-t, amelyről 837/37. sz., 1837.[231] december 24-i jelentésemben[232] írtam, a kormány feloszlatta.

Ez a Szálasi, amint hallom, inkább Hitler, mint Mussolini silány utánzata a kissé egzaltált és profetikus allűrjeivel. Támogatói között – kb. 8000 ember egész Magyarországon szétszórva – olyan nyugtalanító figurák is vannak, akik 1918-ban a kommunistákkal barátkoztak.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jobboldali mozgalmat gyökerestől felszámolták. Ha nem a Szálasi-féle túlzott formában, de él és erősödik, különösen a fiatalok között, és jó néhány támogatója van a politikai élet szereplői között is. Például a parlament elnöke, a hírhedt Sztranyavszky néhány nappal ezelőtt egy banketten népes közönség előtt tartott beszédében kijelentette, hogy feltétlenül támogatja ezt az irányzatot.

Nyilvánvaló, hogy a mérsékelt elemek, akik szeretnének hűek maradni a politikai hagyományokhoz és Magyarország alkotmányához, nyugtalankodnak. Én magam hallottam kormányközeli személyektől, hogy egy kicsit erélyesebb fellépést sürgetnek Darányi miniszterelnök részéről egy olyan propaganda megfékezése érdekében, amelyről nem tudni, hová vezethet.

Van, aki már azt jósolja, hogy az eucharisztikus kongresszus után lényeges változás lesz a magyar közéletben: győzedelmeskedik a jobboldali irány. Vajon így lesz-e?

3.) Az eucharisztikus kongresszusról szólva örömmel állapítom meg, hogy nemcsak anyagiakban, hanem lelkileg is egyre intenzívebben készülnek rá, különösen az eucharisztikus triduumokkal, amelyek szaporodnak az egész országban a különböző társadalmi osztályok tagjai és a különféle foglalkozású emberek számára külön-külön. Igazán örvendetesen nagy számban gyűlnek a jelentkezők, akik előre írásban jelzik az eseményen való részvétel szándékát, köztük szakmabeliek, a minisztériumok és a városi hivatalok dolgozói, a különböző közszolgálatok alkalmazottai és különböző gyárak munkásai is, mindez a miniszterek, a polgármesterek és a cégtulajdonosok előzetes beleegyezésével.

Én magam nagy örömmel megyek egy külkerületi plébániára március 13-án áldoztatni, ami záró aktusa lesz egy nagy létesítmény munkásai számára tartott triduumnak több

229 Lásd fentebb, 163. l.

230 Aláhúzva Szálasi neve és a lapszélen ceruzával írva: „scheda”.

231 Az évszám mellett az elírásra utalva ceruzával: „un secolo fa”: „egy évszázada”. Nyilvánvaló elírás.

232 Lásd fentebb, 158. l.

mint 1500 fő részvételével, akik már jelentkeztek. Március 20-án az Egyetemi templomban zárom áldoztatással a tanárok, hallgatók és egyetemi alkalmazottak számára tartott triduumot.

A kongresszus az általános érdeklődés miatt nemzeti jellegű esemény is lesz. A budapesti és más városi tanácsok, a minisztériumok már rendelkeztek a katolikus alkalmazottak szabadságolásáról a kongresszus idejére, hogy részt vehessenek rajta, az iskolák zárva lesznek, és a legfelső jogi hatóság határozata értelmében a bíróságok is zárva lesznek azokon a napokon, amelyeket ünnepnapoknak kell tekinteni.

Örvendetes ez az egész Magyarországra kiterjedő mozgalom, amelytől a legjobb eredményeket és bőséges isteni áldást lehet remélni az eucharisztikus kongresszuson.

A magyar nép jólelkű és vallásos; és itt kevésbé vannak tekintettel emberi szempontokra, mert a vallást mindig tisztelte és nélkülözhetetlennek tartotta az egyén és a társadalom életében egyaránt.[233]

Sajnos, a polgári házasságról és a válásról szóló szerencsétlen törvények hatalmas károkat okoztak a családok összetételében, ami sok lelket nagyon súlyosan akadályoz abban, hogy igazán keresztényi életet éljen, és, ami a kongresszust illeti, azon átéléssel vegyen részt és lelkileg épüljön.

78
DARÁNYI MINISZTERELNÖK BESZÉDE

Angelo Rotta nuncius 1065/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. március 9.[234]

AA.EE.SS. ikt. sz.: 986/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 86rv-88r (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 412rv-413rv-414r

1938. III.16.
Megköszönni[235]

Még nem halkultak el Darányi miniszterelnök múlt szombaton, 5-én Győrött tartott nagy programbeszédének visszhangjai, amelyről a külföldi lapok is beszámoltak, mert nemcsak magyar belpolitikai, hanem külpolitikai szempontból is fontos beszéd volt. Mindenesetre elegendő lesz néhány gondolat a Darányi által érintett fő témákból.

---

233 „Il popolo ungherese è buono, religioso, e qui si conosce meno che altrove il rispetto umano, perchè la Religione fu sempre considerata e rispettata come un elemento indispensabile per la vita individuale e sociale."

234 „Érdeklődéssel olvastam a szóbanforgó beszéd Ön által készített alapos összefoglalását és tetszik az a mérséklet, amelyet Darányi úr a zsidókérdés megoldásával, valamint a gazdasági újjáépítés tervezetével kapcsolatban tanúsított. Sajnálatos, hogy az újrafegyverkezés költségének programja, amelyet ez a Nemzet is magára kell vállaljon, nagymértékben múlékonnyá teszi azt a javulást, amint Ön is jelzi, amely a gazdasági-társadalmi téren már megmutatkozóban van." A jelentés vételének igazolásából, kelte 1938. március 23., ikt. száma 986/38. Eredeti példány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 415r; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 90r.

235 Tollal írt feljegyzés a jelentés felső részén.

A fő témák: az újrafegyverkezés, a zsidókérdés és a gazdasági-társadalmi élet fejlődése.

Az általános irányvonal az egyensúly megtartása, távol a határozottan elutasított jobb- és baloldali szélsőségektől, de hangsúlyozott jobboldali irányultsággal Magyarország nemzeti és keresztény alapokon történő újjáépítése érdekében. Darányi kijelenti, hogy hisz a nemzet ezeréves alkotmányának erejében, amelynek védelmezője és garanciája a kormányzó őfőméltósága.

Az újrafegyverkezést feltétlenül szükségesnek tartják, különösen a szomszédos nemzetek erőteljes fegyverkezése láttán, amihez képest még nyilvánvalóbb Magyarország gyengesége. Most már semmi kétség, ezt meg kell oldani.

Ami a zsidókérdést illeti, Darányi elfogadja, hogy az létezik, de persze nem erőszakos eszközökkel kell megoldani, hanem tervszerűen és a törvényesség határain belül. A zsidók tömörülése a nagyvárosokban és különösen Budapesten, a magyar gazdasági, kereskedelmi és kulturális életre is gyakorolt óriási befolyásuk veszélyes. A magyar keresztény ifjúságot megfelelően fel kell készíteni, hogy lassanként elfoglalhassák a felelős posztokat a társadalmi élet különféle területein.

A gazdasági és társadalmi helyzetről szólva, miután kijelentette, hogy a mezőgazdaság ezidőre túlélte a rettenetes válság csapásait, azzal folytatta, hogy a gazdaságban általában jó előjelek vannak, mert a nemzet nagy áldozatok árán konszolidálni tudta az államháztartást. Most további lépésekre van szükség az ország gazdasági életének fellendítéséhez, és a kulturált igényeknek megfelelő új életet kell lehelni különösen a falvakba és általában a vidékbe.

A fegyverkezéshez és ehhez az építőmunkához is anyagiakra van szükség. Alapos tanulmányozás után úgy találták, hogy egy ilyen 5–10 éves munkaterv megvalósításához egymilliárd pengőre van szükség. Hogyan lehet szert tenni erre a pénzre? Semmi infláció, semmi külföldi kölcsön, semmi pénzfelvétel a banki letétekből; hatszázmillió biztosítható az 50.000 pengő feletti vagyonokból egy 5-10%-os rendkívüli adó kivetésével, amelyet részletekben lehet megfizetni bizonyos számú év alatt; a többi négyszázmillió rendes hitelkonstrukciókkal, azaz belföldi kölcsönökkel megoldható. És mivel azonnal el kell kezdeni a munkálatokat, az anyagiakat először a kölcsönökből fedezik, aztán apránként, a szükséges ellenőrzések után, hozzá lehet jutni az említett adóból származó bevételekhez.

Ez a beszéd fő mondanivalója, amelyen most sokat vitatkoznak, és amely valóban a lényegi része. Mert ami a külpolitikát illeti, a beszéd az Olaszországgal, Ausztriával és Németországgal fennálló barátság szokásos megállapítására és a szomszédos nemzetekkel való megbékélés vágyára korlátozódik, utóbbira azzal az elengedhetetlen feltétellel, hogy méltányos bánásmódban részesüljenek a magyar kisebbségek. Ami aztán a belpolitikát illeti, Darányi újra felszólítja a polgári ellenzéket, hogy a nemzet javának érdekében működjön együtt a kormánnyal.

Fölösleges mondani, hogy a beszéd élénk érdeklődést keltett, és, amint mondják, jó sajtója volt. A szocialisták lapját kivéve az összes újság lényegében kedvezően ítélte meg, természetesen mindegyik a karakterének megfelelő elfogultsággal. A jobboldali orgánumok mindig a zsidókérdésnél kötnek ki, a baloldaliak az alkotmányhoz való hűségnél és az alkotmány sérthetetlenségénél, amit Darányi ünnepélyesen deklarált. A zsidóbarát lapok szemére hányják a miniszterelnöknek, hogy nem helyezte kellő megvilágításba a zsidók kimagasló hozzájárulását az ipar fejlődéséhez, ami nélkül Magyarország most sokkal elmaradottabb volna.

Mint el is lehet képzelni, nagy várakozás előzi meg azokat a politikai intézkedéseket, amelyeket a kormány a programjában foglalt célok mielőbbi megvalósítása érdekében szándékozik hozni. Az előkészületi munkálatokban és a későbbi kibontakozásban is fontos szerep vár a Magyar Nemzeti Bank elnökére, Imrédy Bélára, a volt pénzügyminiszterre, aki nagyon tehetséges ember, és akit – a legutóbbi hírek szerint – minden valószínűség szerint tárca nélküli miniszterré fognak kinevezni azzal a megbízással, hogy vezesse a kormány által javasolt terv végrehajtásának komplex irányítását. Ha így lesz, nyilván kitűnő választás lesz, mert nemcsak nagyon ügyes ember, de köztudottan becsületes is. Jó katolikus, egyike az eucharisztikus kongresszusra a világiak képviseletében kijelölt szónokoknak.

Úgy vélem, hogy a miniszterelnök kissé merész lépése – amely azonban nem újdonság, hiszen máshol hasonló intézkedések előzték meg – hasznos volt azért is, mert megakadályozza, hogy szélsőséges elemek a társadalmi rendre veszélyes kampányra használják fel a vidéki lakosság szegénységét és a nyomorúságos higiéniai stb. körülményeket, amelyek között a falvak élnek.

Tehát reméljük, hogy Darányi programját békés légkörben lehet majd megvalósítani, és a vagyonos osztályok valóban megértik, hogy áldozatokat kell hozniuk.[236]

79
POLITIKAI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 1146/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Budapest, 1938. április 4.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1465/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 94rv-95rv (Gépelt tisztázat, aláírt)

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 426rv-427rv

(két melléklettel)[237]

1938. IV. 10.
Megköszönni[238]

1938. március 29-i, 1124/38. sz. jelentésemre hivatkozva[239] további hírekkel szolgálok a magyar politikai helyzetről.

A korábbi jelentéseimben említett nyugtalanság és bizonytalanság, amely Magyarországon az osztrák eseményeket követte, nem látszik csillapodni. Ezért a kormány kötelességének tartotta, hogy tekintélyével a nyugalom helyreállítására szólítson fel, és leszerelje azt a hisztériát, amely különösen Budapesten hódít. Ezért Darányi miniszterelnök a parlament múlt pénteki ülésén, 1-jén röviden, de határozottan állította, hogy nincs semmi ok arra az izgalomra, amely egyes körökben megnyilvánult; a kormány éber és megaka-

236 Darányi kormányáról lásd még Rotta 1938. március 18-án kelt, 1090/38 sz. jelentését, in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 416rv-417rv.

237 A mellékleteket nem közöljük.

238 Tollal írt feljegyzés a jelentés felső részén.

239 Kötetünkben nem közöljük. Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 422rv-423rv-424r.

dályozza, hogy a vizek felkavarodjanak és egyesek a zavarosban halászhassanak. Azt is mondta, hogy f. hó 8-án benyújtja a győri beszédében meghirdetett munkálatok mielőbbi megvalósítására készült első terveket, és hogy a biztonság érzésével lehet a jövő elé nézni.

A kormány szavainak nagy nyugtató hatása volt. A kormányzó őfőméltósága, aki a kormánynyilatkozatnak további nyomatékot kívánt adni, f. hó 3-án, vasárnap este rádióbeszédben fordult a magyar néphez.[240] Az Anschlussról azt mondta, hogy sorsszerűnek tartja, és megfelel a német lélek évszázados törekvéseinek, majd az osztrák események magyarországi visszhangjáról beszélt: elítélte, hogy egyesek okot keressenek bennük az ország békéjének és nyugalmának megzavarására. Senki sem fogja igazságos büntetését elkerülni, aki a rendet merészelné fenyegetni. Van egy ötéves munkaprogram, a hadsereg megerősítését és népjóléti intézkedéseket tartalmaz, amit meg fognak valósítani. A szabadság garanciája az alkotmány. Az, hogy valaki a világ megmentőjének kiáltja ki magát, nem elegendő ahhoz, hogy az legyen, miközben beéri azzal, hogy szenzációs frázisokkal felhecceli a népet. A rend alapvető feltétele a hadsereg, amelynek pártokon felül kell állnia, hogy csakis a nemzetet szolgálja. Pozitív munkára és arra van szükség, hogy a fiatalok főleg az ipari és a kereskedelmi tevékenységnek szenteljék magukat. A külpolitikai helyzet lassan tisztázódik, bízni kell a kormányban, ahogy ő maga ad erre példát; súlyos hibát követnek el azok, akik viszályt szítanak; ő képesnek érzi magát arra, hogy megszabadítsa a hazát a bujtogatóktól.

A nemzet által meglehetős szorongással várt és mindenütt nagy érdeklődéssel hallgatott [kormányzói] beszédet általános megkönnyebbülés fogadta; a sajtó egyhangúlag, fenntartások nélkül dicsérte, a baloldali lapok talán jobban, mint a jobboldaliak. Nyilván nagy hatással lesz a nyugalom és a nemzetbe vetett bizalom helyreállítására, amire oly nagy szükség van ezekben a nehéz időkben. Ezért bármennyire is részletesen ismert már ez az üzenet, mellékelem a másolatát (1. sz. mell.)[241]

Nyilvánvaló, hogy a magyar kormány egyre inkább jobbra tolódik, amint ez néhány intézkedésből és kinevezésből látszik, de ura akar maradni a helyzetnek, és nem engedi meg, hogy felelőtlen elemek fölényt szerezhessenek, akik meggondolatlanul veszélyes felindulás prédájává tennék az országot. Az ötéves terv gyors megvalósítása sokat fog segíteni a békesség biztosításában már azzal is, hogy munkát ad sok embernek. Közben a kormánypárt kinevezett egy bizottságot a kényes zsidókérdés tanulmányozására, a parlamentben pedig folytatódik az új választási törvény vitája, de elég nyugodt légkörben, úgyhogy előreláthatólag hamarosan révbe is jut.

Tehát a hangulat javulóban van, így biztosak lehetünk abban, hogy a közelgő eucharisztikus kongresszus nyugodtan és ünnepélyesen fog lebonyolódni.

Mint már utaltam rá korábbi jelentéseimben, itt keveset vagy semmit sem tudnak arról, ami Ausztriában történik, úgy értem, vallási téren. A sajtó semmit nem ír róla. A magyar lapok beszámoltak a *L'Osservatore Romano* közleményéről, amely szerint a Vatikán teljes mértékben elhatárolódik az osztrák püspökök ismert *nyilatkozatától:* a tegnapi *Pester Lloyd* utalt Innitzer bíborosnak* Bürckel* Gauleiterhez[242] intézett levelére,

240 Szövegét lásd: *Horthy Miklós titkos iratai.* Sajtó alá rendezte, magyarázta és jegyzetelte: Színai Miklós és Szűcs László, Corvina, Budapest 1965. 170–177. Interneten: http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/doku/horthy380403.html

241 A mellékletet nem közöljük.

242 A jelentés „Gauleiter"-nek titulálja Josef Bürckelt, aki „Reichstatthalter", birodalmi helytartó volt Ausztriában.

amelyben cáfolja a Havas-ügynökség által közölt hírt, miszerint az osztrák püspökök lépése kapcsolatban volna a berlini nuncius Ribbentropnál* tett látogatásával. A *Pester Lloyd* egy Bécsből küldött táviratban cáfolta azt az angol forrásból származó hírt is, hogy a Vatikánban kegyvesztetté vált Innitzer bíboros kolostorba kívánna vonulni.

F. hó 2-án, szombaton és 3-án, vasárnap több újság közölte a Rómából érkezett táviratot: a Vatikáni Rádió péntek esti adásának kivonatát, amely a „Politikai katolicizmus"-ról szólt. A *Nemzeti Újság*-ban az összefoglalót a lap római tudósítójának (Mons. Pucci) szavai követik, amelyek tompítják az adás jelentőségét. A ma reggeli lapok közlik a *L'Osservatore Romano* jegyzetét, amely tagadja az említett rádióadás hivatalos vagy akár félhivatalos jellegét. Mellékelem a mai *Pester Lloyd* erről szóló cikkét (2. sz. melléklet).[243]

Megragadom az alkalmat, hogy tudassam Eminenciáddal, tegnap beszélgettem eminenciás Serédi bíboros úrral, és úgy gondoltam, illik tájékoztatnom őt arról, amit Eminenciád írt nekem március 29-én kelt, 1180/38. sz., nagyra becsült utasításában[244] Zogu király házasságával kapcsolatban. Serédi őeminenciája sem tud semmi újat erről a házasságról; kértem, hogy ha esetleg találkozik Károlyi grófnővel – vagy ha nem, akkor más módon – hívja fel erre a figyelmét.

80
POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 1168/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. április 12.[245]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 1476/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77 P.O., fasc. 57, ff. 6rv-9r (Gépelt tisztázat, aláírt)[246]
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 430-433r

1938. IV.19.
Megköszönni[247]

Április 4-i, 1146/38. sz. előző jelentésemben[248] utaltam arra, hogy Darányi miniszterelnök hamarosan bemutatja a győri program megvalósítására készült törvényterveze-

243 A mellékletet nem közöljük.
244 Kötetünkben nem közöljük.
245 „Elidőztem a *zsidókérdésnél,* és elolvastam, amit Excellenciád szorgalmasan kifejt a témáról, annál is inkább, mert néhány visszhang ide is eljutott az Ön jelentésétől függetlenül. Különösen furcsának és önkényesnek tűnik az a túl általános megítélés, amely a zsidó hitről 1919 után keresztény hitre tért személyek őszintétlenségét feltételezi, és ellentétben van a magyar nép nagylelkűségével. Reméljük, hogy az ottani kormány a magyar nemzet jogos érdekeit védelmezve sem jut odáig, hogy túlzottan szigorú intézkedéseket hozzon a zsidók ellen, és hogy a magyar katolikusok a jelen körülmények között egészséges mérsékletet tanúsítanak." A jelentés érkezésének 1938. május 8-án kelt nyugtázásából, ikt. sz. 1476/38. Tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 435rv. Nunciatúra száma: 1268; fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77 P.O., fasc. 57, f. 10r.
246 A faszcikuluszban magyarországi zsidó állampolgárok levelei az Apostoli Szentszékhez, ff. 11r-28r.
247 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.
248 Lásd fentebb, 170. l.

teket. Valóban benyújtotta őket, április 7-én a kormánypártnak, 8-án pedig hivatalosan a parlamentnek.[249]

A közfigyelem nem annyira a pénzügyi jellegű tervekre irányult, mint inkább a *zsidókérdés* megoldását érintő javaslatokra, amelynek Magyarországon nyilván nagy jelentősége van.

A tervezet lényege, hogy 20%-ban maximálja a zsidók részvételét a létrehozandó sajtó- és színházi kamarákban. A kamarai tagság elengedhetetlen feltétele minden újságírói, színházi, filmművészeti stb. tevékenység folytatásának. Ugyanez az arány érvényes a már meglévő orvosi, ügyvédi, mérnöki stb. kamarákban való részvételre. Hasonló intézkedéseket fognak hozni az értelmiségieket foglalkoztató vállalatoknál, valamint a gazdasági és pénzügyi jellegű cégeknél is. Szigorú intézkedéseket terveznek annak érdekében, hogy megakadályozzák a törvények megkerülését és azt, hogy az egyes vállalatoknál foglalkoztatott zsidók munkabérének hányada meghaladja az összesen felvett munkabér 20%-át.

Míg az új kamarák létrehozásához három hónap áll rendelkezésre, a vonatkozó jogszabályok hatályba lépésének végső határideje 1939 vége; a kereskedelmi és a pénzügyi jellegű vállalatoknak öt, kivételes esetben tíz éven belül kell eleget tenniük valamennyi előírt jogszabálynak; a már meglévő (orvosi stb.) kamarákban a halálesetek miatt megüresedő helyeket egyelőre legfeljebb csak 5%-os arányban tölthetik be zsidók, amíg a kamara zsidó tagjainak számaránya nem csökken 20%-ra.

Ezzel egyidejűleg egy olyan törvénytervezetet is benyújtottak, amely megszorító intézkedésekkel szabályozza mind a sajtó működését, mind a vezetőség és a szerkesztőség összetételét, amelyben a zsidók aránya nem haladhatja meg a 20%-ot, ami minden lapra és folyóiratra vonatkozik.

Közben Darányi miniszterelnök kijelentette, hogy a kormány javasolja ugyanennek a problémának a gyors rendezését a földbirtokok vonatkozásában is.

És most egy kis kommentár.

Általában jól fogadták ezeket a törvénytervezeteket, mert az antiszemita mozgalom valahol mélyen visszhangra talál a magyarok jelenlegi mentalitásában. Még az áttért zsidókat is erős gyanakvással szemlélik, és a magyar fajba nehezen asszimilálható elemeknek tartják őket. Ezért az új törvénytervezetek csak azokat (és gyermekeiket) nem tekintik már zsidóknak, akik 1919. augusztus 1-je (vagyis a kommunizmus feletti győzelem) előtt tértek át a keresztény hitre, a többiek pedig, akik később keresztelkedtek meg, e törvények alkalmazásában zsidóknak minősülnek. Nyilvánvaló a bizalmatlanság velük szemben, mintha az áttérésük csak látszat volna, és ebben a megítélésben sok katolikus is osztozik.[250]

Persze kívánatos lenne, hogy legalább azokat a zsidó szülőktől származó gyermekeket tekintsék keresztényeknek – e törvények alkalmazásában –, akik, ha 1919 után lettek is megkeresztelve, keresztényként nevelkedtek kora gyermekkoruktól fogva. Ez azért is jó lenne, mert a jelenlegi szabály gátolja a keresztény hitre térést, amelynek, mindent egybevetve, a zsidók inkább a hátrányait érezhetik, mint az előnyeit.[251]

Amint említettem, a katolikusok között is széles körben elterjedt ez a bizalmatlanság a zsidókkal szemben, még ha azok át tértek is. Így például az Americana – a legnépesebb

249 Ceruzával írt feljegyzés a lapszélen a bekezdés mellett: „[levéltári] utalást készíteni a »zsidókérdésről«".

250 Ceruzával megjelölve a bekezdés a lapszélen.

251 Ceruzával megjelölve a bekezdés a lapszélen.

egyetemi egyesület, amely Magyarország katolikus hallgatóinak többségét gyűjti maga köré – legutóbb közzétett egy tíz pontból álló nyilatkozatot. Ebben az olvasható, „hogy az Americana, szabályzatának 5. cikkelye értelmében, nem foglalkozik politikával, de megengedi a tagjainak, hogy részt vegyenek bármilyen mozgalomban, amely nem veszélyezteti[252] a katolikus vallás és a haza érdekeit"; lejjebb, a 2. pontban pedig ez áll: „az Americana nem tekinti feltétlenül magyaroknak a megkeresztelt zsidókat és leszármazottaikat."[253] Ez, mint mondtam, egy széles körben elterjedt érzés kifejeződése, amelyet aztán tovább táplál napjaink szélsőséges jobboldali propagandája.

A többségében zsidók által uralt liberális és demokratikus sajtó morcosan fogadta ezeket a terveket, amelyeket nem tart összeegyeztethetőnek a magyar alkotmány szellemével és magával a keresztény szellemmel; a tervek hálátlanságról is tanúskodnak a zsidósággal szemben, amelynek Magyarország az ipar és a kereskedelem fejlődését és virágzását köszönheti. Bár ez a sajtó – ha nem szívesen is – elismeri, hogy a körülmények aktuálissá teszik a zsidóproblémát, de humánusabb megoldását követelik. Ellenben a jobboldali sajtó nagyon elégedettnek látszik, és arra biztatja Darányit, hogy gyorsan fogadtassa el a vonatkozó törvényeket, ill. erélyesen szerezzen nekik érvényt.

Úgy tűnhetne, hogy a zsidóknak végül is nincs okuk panaszra a törvényben számukra előírt bánásmód miatt, mert ott 20%-os arányról van szó, míg a zsidók a lakosságnak csak mintegy 5%-át teszik ki. De meg kell jegyezni, hogy bizonyos ipari, kereskedelmi és pénzügyi ágazatokban, ahogyan bizonyos foglalkozási körökben is, mint az ügyvédi, az orvosi stb. pálya, a zsidók sokkal magasabb, 50-60%-os arányban vannak jelen; továbbá a létszámukhoz képest aránytalan mértékben rendelkeznek olyan ingatlanokkal és földbirtokokkal is, amelyeket főleg a háború utáni nehéz időszakban vásároltak.

Ez a magyarázata annak, hogy míg a zsidók nem tartják elegendőnek a 20%-os arányt, a másik oldal egyenesen túl soknak tartja. A kormánynak egy középértéket kellett alkalmaznia, hogy ne veszélyeztesse túl gyors ugrásokkal az általános gazdaságot. De az igazság kedvéért azt is meg kell mondani, hogy a hadseregben és a közalkalmazottak között a zsidók aránya nagyon alacsony, nem éri el az 5%-ot.

A miniszterelnök már március 5-én bejelentette a zsidókérdés várható szabályozását, tehát akkor, amikor még nem lehetett előre látni az ausztriai események gyors és mindent felkavaró kibontakozását; ennek ellenére vannak, akik azt mondják, hogy a zsidókérdéssel kapcsolatos tervek határozott és sietős benyújtása összefügg a határon túlról érkező buzdítással, egyesek szerint valóságos fenyegetéssel. Nem lehet tisztán látni, mi igaz ebből. Ezekben a napokban, különösen Budapesten, annyi szóbeszéd kering, hogy nagyon óvatosan kell mérlegelni a hitelességüket. Annyi biztos, hogy az ausztriai események – mondjuk így – ideológiai visszhangja, főleg a magyar fiatalok körében, és a jobboldali mozgalom fellendülése Magyarországon az eseményeket követően – megtette a maga hatását a kormányra: arra késztette, hogy véget vessen a halogatásnak és elégtételt adjon a közvéleménynek, amelyet végül is tekintélyes személyek képviselnek magában a kormányban – mint Hóman és Bornemissza miniszterek – és a kormánypártban is. Végül Darányi miniszterelnöknek nyíltan ki kellett mondania a f. hó 7-i pártgyűlésen, hogy a kormányt támogatni kell, anélkül hogy alattomos ütésekkel próbálnák hátba támadni.

252 Ceruzával írt megjegyzés a lapszélen: „túl kevés ez a negatív álláspont!"

253 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

Darányinak ezzel az állásfoglalásával a kormány nyilván megerősödött és – legalábbis egyelőre – megszűntek az aggodalmak, annyira, hogy a húsvéti ünnepekre szinte valamennyi miniszter szabadságra megy és elhagyja Budapestet.

Ami az ausztriai eseményeket illeti, a magyar lapok természetesen, beszámoltak a népszavazás eredményéről, de nem ütöttek meg túlzottan lírai hangokat. A sajtó beszámolt Innitzer bíboros római látogatásáról, és minden újság közölte a bécsi bíboros őeminenciája magyarázó nyilatkozatát is, amely a *L'Osservatore Romano* hasábjain jelent meg.

Az itt kialakult új légkörben sajnos nem várható, hogy a katolikus sajtó egy kicsit harcias irányvonalat fog követni a szóban forgó tárgyban; nagyon kényes helyzetben van. Mindenesetre a nunciatúra nem fogja elmulasztani, hogy alkalomadtán és amikor szükségesnek látszik, jó szóval éljen a tárggyal kapcsolatban.

Megragadom az alkalmat, hogy a tanácsos úr[254] nevében is a legőszintébb jókívánságaimat fejezzem ki Eminenciádnak tekintettel a közelgő szent húsvéti ünnepekre, ...

Utóirat. Amikor éppen készülök elküldeni ezt a jelentést, úgy gondolom, hozzá kell tennem, amit a ma reggeli lapokban olvasok az Americana nyilatkozatáról, amelyről szó van a jelentésben az áttért zsidókkal kapcsolatban, és látom, hogy a fenti egyesületre nézve egyáltalán nem kedvező kommentárokat váltott ki – jogosan.

A nagy tiszteletnek örvendő Bitter atya,* aki az egyesület nagy részét alkotó ciszterciekhez tartozik, az Új Nemzedék-nek adott és más lapok által átvett interjújában megmagyarázza az Americana zsidókkal kapcsolatos álláspontjának jelentését.

Íme a magyarázat összefoglalása: „Az a megszorítás nem mitikus elméletekhez való csatlakozásról szól, hanem a valódi értelmében vett kereszténységről; mert a magyarok családjába való beolvadáshoz nem elegendő a megkeresztelés puszta ténye, hanem bizonyságot kell tenni a magyar lélek katolikus keresztény szellemének elsajátításáról mind a tanításokat, mind az erkölcsöt illetően, és az életvitellel kell tanúsítani, hogy az áttérést nem az érdek, hanem igazi meggyőződés diktálta."[255]

Budapest, 1938. április 13.

81
EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS

Angelo Rotta nuncius 1242/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Budapest, 1938. május 2.

Gépelt fogalmazvány, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, ff. 100rv

Eminenciádnak a közelgő eucharisztikus kongresszus pápai legátusává való kinevezését, bár nem volt teljesen meglepetésszerű, Magyarországon több okból is nagy örömmel fogadták, amint ez várható volt. Az egyik ok az, hogy a Szentatya Magyarország iránti egészen különleges jóindulatát jelzi, hogy ezt a magas képviseletet egy ilyen közeli

254 Utalás Umberto Kaldewey nunciatúrai tanácsosra.

255 Visszafordítás olaszból. (K. E.)

és ilyen tekintélyes munkatársára kívánta bízni; a másik, hogy Eminenciád személye, akit itt jól ismernek a Szentszék szolgálatában hosszú évek óta fáradhatatlanul és bölcsen végzett munkája révén újabb fénybe vonja ezt a magas megbízást.

Az újságok élénk rokonszenvvel kommentálták a hírt, és Eminenciád életrajzi adataival is szolgáltak.

A közös örömhöz tegyük hozzá, hogy én és a magyar nunciatúra tanácsosa különösen örülünk; boldogok leszünk, hogy ezen a nemes magyar földön fejezhetjük ki tisztelt elöljárónk iránt érzett legmélyebb hódolatunkat, és a legnagyobb öröm az lesz, ha valamiképpen hasznosak lehetünk majd Eminenciád számára budapesti tartózkodása során.

Ami az [eucharisztikus] kongresszust illeti, az előkészületek gyorsított ütemben folynak mind lelki téren, mind a szoros értelemben vett szervezés terén, és minden arra a reményre jogosít, hogy nagy sikere lesz akkor is, ha a legutóbbi politikai események egy kis zavart keltettek.[256]

Közben a politikai hangulat javul Magyarországon. Az ismét összeült parlamenti bizottságok jelentéktelen módosításokkal jóváhagyták az úgynevezett zsidótörvényt, amelyről április 12-i, 1168/38. sz. jelentésemben írtam,[257] bár a zsidó és liberális elemek önérzetesen ellenálltak, de anélkül, hogy a fenti jelentésemben tárgyaltakhoz képest újabb érveket vagy ellenérveket hoztak volna fel, és ízléstelen összetűzésekre sem került sor. A törvényt hamarosan a parlament nyilvánossága elé terjesztik, ahol kétségtelenül most már komoly vita nélkül el fogják fogadni. Továbbá a parlament már jóváhagyta azokat a rendkívüli intézkedéseket, amelyek a hadsereg megerősítését és népjóléti jellegű fejlesztést irányoznak elő, amiről már írtam az idézett jelentésemben. Szóval egy kicsit nyugodtabb időszak vette kezdetét. Úgy tűnt, hogy a zsidók álcázott bojkott formájában egyfajta passzív ellenállást kezdeményeznek, de most, legalábbis kívülről így látszik, a kormány lojális munkatársainak szándékoznak mutatkozni az ötéves terv minél nagyobb sikere érdekében.

Úgyhogy a kongresszus nyugodt vizeken hajózhat majd, a politikai szenvedélyek lecsendesedtek. Remélhetőleg maga a kongresszus is megnyugvást hoz a felindult lelkeknek, akiket izgalomban tartanak az egymást követő, természetüknél fogva nyilván nyugtalanító események, amelyek inkább szélsőséges és veszélyes tendenciákat szülnek és gerjesztenek.

82
AZ EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS ÉRTÉKELÉSE

Angelo Rotta nuncius 1338/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Budapest, 1938. június 3.

Gépelt fogalmazvány, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, ff. 188rv

Tisztelettel köszöntöm Eminenciádat Rómába való hazatérése alkalmából az oly szerencsésen és annyi megnyugtató eredménnyel Budapesten teljesített küldetése után. Kötelességemnek érzem, hogy még egyszer megköszönjem Eminenciádnak az irántam

256 Az 1938. évi budapesti, 34. Eucharisztikus Világkongresszus dátuma: május 25–29.

257 Lásd fentebb, 172. l.

magyarországi tartózkodása során tanúsított rendkívüli jóságát és azt a nagyon kedves emléket, amelyet számomra hagyott; ez mindig felidézi majd bennem azt a személyt és azokat a dolgokat, amelyek már nem hullanak ki egykönnyen az emlékezetemből.

Itt még mindig érezhető a kongresszusi napok nagy érzéseinek hangulata: minden újság, még a baloldali lapok is a csodálat hangján írnak a kongresszus nagy sikeréről, ilyen értelemben nyilatkozott a parlamentben a költségvetés külügyi referense és több képviselő is. Imrédy miniszterelnök is meghatottan szólt róla, mint a mellékelt újságcikkből látható.

Nem kétséges, hogy ezeknek a szent napoknak a termése, Isten áldásával, tartós lesz és sok jónak a forrása.

83
POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 1573/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. augusztus 22.[258]

N. Prot. AA.EE.SS. 3323/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 54rv-57rv (Gépelt tisztázat, aláírt)

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 457rv-460rv

Melléklettel[259]

Szent István-évi ünnepségek. – A Szent István tiszteletére rendezett események az idén a szokásosnál ünnepélyesebbek voltak, mert most van halálának a 900. évfordulója. Nem tartom szükségesnek a részletes beszámolót, mert az újságok már megelőztek, a *L'Osservatore Romano* terjedelmes jelentést közölt róla. Csak néhány megjegyzést teszek hozzá.

F. hó 15-én nyitották meg az Árpádok régi esztergomi palotájának öt évvel ezelőtt kezdődött ásatásait. Az ünnepélyen jelen volt a kormányzó őfőméltósága, valamennyi miniszter és más jeles magyar személyiségek. A diplomáciai testületet nem hívták meg, de eminenciás Serédi bíboros kivételt tett velem, úgyhogy jelen voltam én is, és részt vettem a bíboros úr által a kormányzó és neje őfőméltóságainak és az összes jelen lévő előkelőségnek adott villásreggelin is. Ez utóbbi nem szerepelt a programban, a bíboros úr akarta így azért, hogy vendégül láthassa a kormányzót a prímási palotában.

Azután augusztus 18-án, a Szent István által Székesfehérváron összehívott első [ország] gyűlések emlékére, a parlament két háza rendkívüli közös ülést tartott annak a törvénytervezetnek a jóváhagyása céljából, amely Szent István tiszteletére évente megtartandó nemzeti ünneppé nyilvánítja augusztus 20-át. A törvényt rögtön aláírásra terjesztették elő a kormányzó Őfőméltóságának, aki szintén jelen volt, és még az ülésen alá is írta. Az ülés nagy hatással volt a környezetre mind a gazdagon díszített magyaros viseletek és régi nem-

258 A jelentés érkezésének nyugtázása: 1938. szeptember 3, ikt. szám: 3323/38. Tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 4, ff. 461rv; fogalmazványát in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 70rv.

259 A melléklet a *Nemzeti Újság* egy cikke, amit a jelentés ismertet. A mellékletet nem közöljük.

zeti női divatok pompás felvonulása, mind az esemény tartalma miatt. Örömmel vettem észre, hogy Horthy asszony és Imrédy asszony[260] is a „Pro Ecclesia et Pontifice" kitüntetést viselték.[261] Az ülést a felsőház elnöke nyitotta meg és az országgyűlés elnöke zárta; a miniszterelnökön kívül négyen szólaltak fel, ketten a felsőház, ketten pedig az országgyűlés képviseletében, két katolikus és két protestáns: a katolikusok részéről a bíboros prímás úr mint felsőházi tag és Hóman korábbi miniszter, a parlament tagja. Azután felavatták Szent István lovas szobrát, amit fogadás követett a városházán. A meghívottak között volt a diplomáciai testület, amelyet sokan képviseltek, természetesen én is jelen voltam.

A jubileumi év alkalmából a közönség megtekinthette a királyi palotában féltve őrzött Szent Koronát. Igazi esemény volt: három napon keresztül végeláthatatlan sorokban érkeztek az emberek a palota nagytermébe, ahol ki volt állítva, hogy lássák ezt a koronát, amelynek a magyarok magasztos, mondhatnám, szinte misztikus jelentőséget tulajdonítanak azok miatt a jogok miatt, amelyeket felfogásuk szerint jelképez és kifejez.

Augusztus 20-án, Szent István ünnepén, amelyet ezen a napon tartanak, mint minden évben, most is megrendezték az ünnepélyes Szent Jobb-körmenetet, amely a királyi palotától a koronázótemplomig vezetett.[262] Felmerült az a gondolat, hogy a minél nagyobb részvétel és ünnepélyesség érdekében a körmenetet ugyanazon az útvonalon tartsák meg, mint májusban, a Parlament épületétől a Hősök teréig, de aztán jobbnak látták, ha nem változtatják meg a hagyományt, részben mert nagyon meleg az évszak, részben más, belső természetű megfontolások miatt.

A körmenet még ünnepélyesebbre sikerült, mint az elmúlt években, mert nagyon sok állami vezető és [diplomáciai] képviselet vett rajta részt, és jelen volt az egész magyar püspöki kar, amely kifejezetten a jubileumi év alkalmából kapott meghívást. A körmeneten részt vett a kormányzó őfőméltósága, Imrédy miniszterelnök és a miniszterek többsége.

Az őeminenciája által celebrált főpapi misén megjelent a kormányzó, a főhercegek,[263] továbbá a kormány, a bírói testület, az egyetem és a hadsereg képviselői, akik a körmeneten is részt vettek. A diplomáciai testület, azt lehet mondani, teljes létszámban jelen volt a misén, és megjelentek az olasz és a német kormány különleges képviselői is, akiket erre az alkalomra küldtek Budapestre. Az ünnepi beszédet is Serédi bíboros őeminenciája tartotta ebben az évben, ünnepélyes szentmise keretében.

Hivatalosan, a kormány részéről ezzel zárultak a Szent István-év jubileumi ünnepségei.

Szeptember végén az úgynevezett aranyvonaton még egyszer ünnepélyesen elviszik a Szent Jobb-ereklyét Veszprémbe és Pannonhalmára, hogy a hívek leróhassák előtte tiszteletüket; nem kétséges, hogy az ereklye újabb diadalútját, akárcsak az előzőeket, végig az élő hit megnyilvánulásai fogják kísérni. Serédi bíboros őeminenciája fogja elkísérni az ereklyét az úton, mintegy pecsétet téve a jubileumi évre.

Politikai helyzet. A politikai életben egész hónapban nagy nyugalom volt. Ehhez nemcsak a nyári szabadság, hanem a különböző pártok hallgatólagos egyetértése is hozzájá-

260 Imrédy Béláné, született Nelky Irén.*

261 Pápai kitüntetés.

262 A Szent Jobb-körmenetet ekkoriban a királyi palota kápolnájából a Mátyás-templomba átvonulva tartották meg. (Cs. B.)

263 A Habsburg főhercegek.

rult, hogy semmiképpen ne zavarják meg a folyamatban lévő jubileumi ünnepségeket. Most a kormányzó őfőméltósága németországi útjával előtérbe került a politika.

Őfőméltósága olaszországi, ausztriai és lengyelországi útja után erre a látogatásra politkailag szükség volt, bár azt hiszem, inkább elszenvedte, mint kívánta ezt az utazást. Köztudott, hogy őfőméltósága nyíltan helyteleníti a Harmadik Birodalom pogányságot utánzó és kereszténye llenes politikáját, Imrédy miniszterelnököt és Kánya[264] minisztert pedig, akik nagyon kiegyensúlyozott emberek, száz százalékig magyar szellem vezérli, tehát ragaszkodnak a hagyományokhoz. Mindez alapot ad arra a reményre, hogy itt nem fognak érvényesülni ideológiai hatások, csak valószínűleg gazdasági és szűk értelemben vett politikai jellegűek.

Ez nem jelenti azt, hogy a *nyilaskeresztes* mozgalom, vagyis a magyar nemzetiszocializmus ne ragadná meg az alkalmat, ha a saját malmára hajthatja a vizet.

Ez a mozgalom tovább él, és különösen a fiatalok körében nem eredménytelenül működik (a szimpatizánsok között van néhány pap is), bármennyire is fékezte őket Imrédy miniszterelnök és a belügyminiszter[265] erélyes fellépése, aminek következtében azért bizonyos repedések már mutatkoznak a nemzetiszocialista csapatban.

Ezeknek a nyilaskereszteseknek van pénzük – vajon honnan? –, és sokukat fűt valamiféle fanatizmus, amely fokozza az erőket, és szinte spontán felértékel egy ilyen mozgalmat az emberek szemében.

A most lezajlott ünnepségek alatt a rendőrség kissé aggódott, mert a nyilaskeresztesek, kihasználva, hogy sok hívük érkezett vidékről Budapestre, pártfelvonulást akartak szervezni elsősorban azért, hogy elérjék a vezérük, Szálasi őrnagy szabadlábra helyezését, aki most börtönben van, mert három évre elítélték. Tényleg volt néhány kis felvonulás, de a rendőrség azonnal elfojtotta őket, és kb. száz tüntető fiatalt vett őrizetbe.

A nemzetiszocialista mozgalom még mindig veszélyt jelent, még ha mostanában erélyesebben és hatékonyabban küzdenek is ellene. Már programszerűen hirdet bizonyos vallási eszméket, amelyek nem egyeztethetők össze a katolikus tanítás hitvallásával és gyakorlatával, de amelyről több vezetőjük, magával Szálasival az élen, azt állítja, hogy követi, és katolikusnak vallja magát. Ezzel kapcsolatban a katolikus *Nemzeti Újság* f. hó 14-i számában Ők és a katolicizmus címmel megjelent egy cikk a nyilaskeresztesek vallási programja ellen.[266] Mellékelten küldöm a fenti cikk olasz fordítását,[267] amelyet magának a lapnak az igazgatósága bocsátott szívességből a rendelkezésemre. Megismerhetők belőle ezeknek a nemzetiszocialistáknak az eszméi, amelyeket a párt két legjobb újságírójának tollából hoztak nyilvánosságra.

Mint a cikkből kitűnik, a kereszténység, közelebbről a katolicizmus és a *nyilaskeresztes mozgalom* viszonyáról van szó.

Rögtön megállapítható, hogy a mélyben ugyanaz a német náci mentalitás rejtőzik, amely a mozgalom alapgondolata. A hungarizmus egyfajta istenség rangjára emelkedik, a kereszténység szerepét pedig szinte kizárólag a nemzeti gondolat függvényében ítéli meg. A főkegyúri jog feltétel nélküli gyakorlását tartja szükségesnek, az oktatást és

264 Kánya Kálmán külügyminiszter.

265 Keresztes-Fischer Ferenc.*

266 „Ők és a katolicizmus. Mit hirdet a nyilasok hivatalos egyházpolitikája?” in: *Nemzeti Újság,* 1938. augusztus 14., 5–6. p. (Cs. B.)

267 Kötetünkben nem közöljük.

a nevelést – ha nem mondja is ki nyíltan – ki kell venni az egyházi irányítás alól, az egyházi birtokokat fel kell darabolni, és az így keletkező földeket a plébániáknak kell juttatni mint az alsó papság eltartásának egyetlen bázisát, a papoknak pedig esküt kell tenniük a magyar népközösség eszméjéhez való hűségre, és tartózkodniuk kell minden olyan propaganda jellegű tevékenységtől, amely a más felekezetekhez tartozó emberek megtérítésére irányul.

A múlt vasárnap a magyarországi katolikus egyesületek nagy összejövetelén (400 szekció, 40.000 tag) Subik prelátus az egri főegyházmegyéből[268] erélyesen állást foglalt a nyilaskeresztesek vallási programja ellen; azt mondta, hogy a papságot nem lehet a sekrestyébe száműzni, mert joga és kötelessége a közügyekkel foglalkozni a társadalom újjáépítésének és a nép erkölcsi és vallási épülésének előmozdítása érdekében. A gyűlésen jelen lévő Bornemissza kereskedelmi miniszter azt mondta szép beszédében, hogy őt a pápai enciklikák tanításai vezérlik munkája során, és befejezésül hozzátette, hogy szociális téren még sokat kell tenni a dolgozó osztályokért.

És pontosan így van, a *nyilaskeresztes mozgalom* ellen komoly szociális reformokkal és az agrárkérdés méltányos megoldásával lehet hatékonyan küzdeni.

Persze szükség esetén nem hiányzik a kormány jó szándéka. A minisztertanács több egymást követő napon reggeltől estig ülésezett éppen azért, hogy kidolgozza a parlament elé terjesztendő főbb terveket. Mivel azonban még nem merítették ki a témát, Imrédy miniszterelnök és két kollégája Németországból való hazatérése után még két-három napra összeül a minisztertanács. Eddig teljes diszkrécióval kezelték a meghozott döntéseket, csupán az ülések végén fognak kiadni egy hivatalos közleményt a tárgyalt témákról, amit a nyilvánosság jogos kíváncsisággal vár.

Reméljük, hogy Imrédy miniszterelnök, Isten segítségével, megvalósítja azokat a jelentős reformokat, amelyeket javasolt, és amelyeknek elkerülhetetlenségét elsőként érezte meg, hogy Magyarország, Szent István szellemében, dicsőséges hagyományainak kultuszával össze tudja hangolni az intézményrendszer fejlesztését a kor szükségleteinek megfelelően.

268 Subik Károly.*

84
A MINISZTERELNÖK PROGRAMBESZÉDE

Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivő 1608/38 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. szeptember 9.[269]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3511/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, ff. 34rv-36rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 462rv-465r

1938. IX.13.
Megköszönni[270]

A parlament október elején nyitja meg újra a kapuit, közben Imrédy miniszterelnök múlt vasárnap Kaposváron megtartotta már bejelentett programbeszédét, amelyet azonnal közöltek a külföldi lapok; a *L'Osservatore Romano* is – láttam – alapos összefoglalást jelentettek meg.

Külpolitikáról szólva a miniszterelnök megjegyezte, hogy a kormányzó és az ő látogatása az olasz és a német külügyminiszternél Magyarországnak ehhez a két nagy nemzethez fűződő barátságát kívánta megerősíteni, amely azonban nem irányul senki ellen, csak ahhoz a közös munkához csatlakozik, amelyet a nemzetek az általános jólét érdekében végeznek.

Ezt bizonyították a bledi tárgyalások, ahol az utódállamok végre elismerték Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát. De Bledben Magyarországot mindenekelőtt az érdekelte, ami mindig is a külpolitikája előterében állt, vagyis az utódállamokban élő magyarok életkörülményeinek rendezése. Azokkal a magyarokkal kapcsolatban, akik az északi határon túl, vagyis Csehszlovákiában élnek, a kérdés különösen aktuális. Ismeretes, jegyezte meg Imrédy, hogy ennek a szomszédos országnak a szerkezete egészen egyedülálló, mivel a benne élő különböző nemzetek népessége meghaladja a cseh nemzetiségét. Tehát egy nemzetiségi államról van szó, amelyben az egyes nemzetiségek jogi helyzete és életkörülményei merőben különleges rendezést igényelnek. (Én azt gondolom, hogy ha néhány évvel ezelőtt valaki a magyar kormányból nyilvánosan ilyen kijelentéseket mert volna tenni, tiltakozó kampányt[271] idézett volna elő Csehszlovákia részéről, most pedig… hogy' megváltoznak a dolgok!) Ami a miniszterelnök belpolitikai programját

269 „A beszéd Ön által készített alapos összefoglalásából, amit megküldött nekem, az következik, hogy Imrédy úr két pontot emelt ki, amelyek kapcsolatban vannak a magyarországi Katolikus Egyház érdekeivel, ezek: a házasságkötés előtti orvosi vizsgálat kötelező ereje és az Egyház földvagyona egy részének felosztására vonatkozó javaslat a földművesek között. Ki fogom kérni ezzel kapcsolatban Eminenciás Serédi bíboros tekintélyes véleményét. A második ponttal kapcsolatban már felhívták az Apostoli Szentszék figyelmét azzal a német nyelvű memorandummal, amelyet folyó hó 11-én, a 3426/38 ikt. számú instrukcióval már megküldtünk az apostoli nunciatúrának. Olyan kérdésről van szó, amelynek megoldását, a háború utáni periódusban, többször elhalasztották, de amely ma is aktuális, hogy az Egyházat megkíméljük a súlyos lelki és anyagi károktól." A jelentés vételének 1938. szeptember 16-án kelt nyugtázásából: ikt. sz. AA.EE.SS. 3311/38. Eredeti példány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 481rv. Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, ff. 38rv.

270 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.

271 A jelentés a „colluvie" szót használja, amely 'szennyáradat' szóval is fordítható.

illeti, bejelentette, hogy rögtön a parlament összehívása után előterjesztenek egy *honvédelmi* törvényt, amely elrendeli a hadköteles férfiak összeírását, előírja a katonai szolgálat tartamát és a „leventék”[272] jelenlegi ifjúsági egyesületének átalakítását előzetes katonai kiképző szervezetté, továbbá minden szabadságon lévő katonát egy céllövészeti egyesületbe osztanak be, ami a polgári társadalom és a hadsereg kapcsolatát hivatott szolgálni, ezzel is összekovácsolva a nemzetet.

Számos más intézkedés is várható szociális és gazdasági téren, amelyek – nyugodtan lehet mondani – a katolikus egyház tanításait valósítják meg a gyakorlatban, amelyeket a SZENTATYA, XI. PIUSZ *Casti connubii* kezdetű enciklikájában – a kellő időben – megerősített (Imrédy intelligens, tudós ember, hitét valóban gyakorló katolikus): „…az állami lét és a közjó felelős őrei a házastársak és a családok megsegítését nem hanyagolhatják el anélkül, hogy súlyosan ne ártanának az államnak és a közjónak is. A törvényhozásban tehát és az állami költségvetés megállapításakor úgy gondoskodjanak a szegény családok támogatásáról, mint akik az *ilyen gondoskodást legelső kötelességeik közé sorolják*.” Létrehoznak egy alapot a nagycsaládok támogatására, amelyet azoknak a hagyatékából, ill. örökségéből töltenek fel, akik gyermektelenül halnak meg vagy kevés gyermeket hagynak hátra. Ebből családi pótlékot és segélyt osztanak a gyermekek nevelésére. A gyermekek egészséges fejlődésének előmozdítása érdekében tej- és cukorosztást szerveznek egész Magyarországon. Kötelező lesz a *házasságkötés előtti orvosi vizsgálat* is.[273] Ez utóbbival kapcsolatban hinni lehet, hogy a miniszterelnöknek nincs szándékában túlmenni azon, amit a már említett *Casti connubii* kezdetű enciklika világosan kimond: „…teljesen igazságtalan súlyos bűnnel vádolni olyan embereket, akik – bár a házasságkötésre alkalmasak – minden igyekezetük és törődésük ellenére is csak valamely szempontból fogyatékos gyermeket hozhatnak világra; mindazonáltal *gyakran tanácsos lehet lebeszélni őket a házasságról.”*[274]

Aztán a gazdák életével szorosan összefüggő problémákról szólva, amelyek sok tekintetben országossá vált problémák, megjegyezte, hogy a jelenlegi tendencia[275] a nagybirtokok feldarabolása és a kisbirtokok növelése felé mutat. A 300 holdnál nagyobb *egyházi* földbirtokok és hitbizományok egyharmadát, valamint az 500 holdnál nagyobb magánbirtokok egynegyedét mezőgazdasági kisvállalatok létesítésére szánják, amelyeket kis földbérlőknek adnának ki hosszú távra.

Így az egyház javainak egy részét is hosszú lejáratú bérletbe kell adni. De az a baj, jegyezte meg nekem mosolyogva tegnapelőtt Budapest helynöke, hogy aztán különösen azok a *keresztények* feledkeznek meg gyakran és szívesen a fizetésről, akik az egyházi földeket veszik bérbe…

Nemrégiben egy budapesti pap ismerősöm bizalmasan azt mondta, hogy manapság többen vannak a magyar földművesek között olyanok, akik nem nagyon rokonszenveznek az első király, Szent István alakjával, mert túl sok földet adott a püspököknek, és egyesek még a Szent Istvánhoz szóló imákat tartalmazó azokat a lapokat is kitépik az imakönyvükből. Erre én megjegyeztem, hogy abban a korban (és később is), amikor a szent király

272 A jelentés a „Levante” szót használja. Az olasz mentalitás az ismeretlen magyar levente szónál az ismert levantéra kapcsol át.

273 Lapszélen ceruzával írt megjegyzés: „Scheda”.

274 XI. Piusz pápa 1930. december 31-én kelt *Casti connubii* kezdetű enciklikája a keresztény házasságról. Interneten: http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=123#N15 (a fordító nevének megadása nélkül).

275 A lapszélen ceruzával írt megjegyzés: „Scheda”.

a magyar földeket a püspököknek, jobban mondva, az egyházmegyéknek adta, a papság volt a legalkalmasabb arra, hogy jól igazgassa őket, és századokon keresztül mindig az egyházra nehezedtek a templomok és az iskolák építésének és fenntartásának költségei, a földeken pedig családok ezrei találtak tisztességes és nyugodt megélhetést.

Két vagy három évvel ezelőtt Budapesten egy diplomáciai ebéden a román követség katonai attaséja mellett ültem, komoly és kiegyensúlyozott ember volt. Miután ő maga kezdeményezte a beszélgetést, azt mondta, hogy hazájában már több éve végrehajtották a nagybirtokok felosztását, és hogyha Magyarországon nem teszik meg most ugyanezt békés körülmények között, egy napon erőszakra fog sor kerülni.

Éppen ma délelőtt szándékoztam megírni, hogy a miniszterelnök biztosított arról, hogy az egyház javait illetően maximális gondossággal fognak eljárni.

Az egyházi javak és a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat témáira, amelyek különösen fontosak az egyház számára, még vissza fogok térni egy későbbi jelentésben, miután alkalmam lesz találkozni és beszélni Serédi őeminenciájával, aki mindig nagyon szolgálatkész a nunciatúrával szemben. Most azonban a prímás úr őeminenciája Esztergomban van.

Ami a bonyolult csehszlovák problémát illeti: az egész magyar sajtó részletesen tudósít róla mindennap, amint ez természetes, de nyugodtan, tárgyilagosan, anélkül, hogy olajat öntene a tűzre, ami nyilván felsőbb utasításra történik így.

El kell ismerni, hogy ebben a háború óta eltelt húsz évben, amelyek tele voltak Magyarország számára nehéz és megalázó eseményekkel, ez a nemzet mindig bölcs, türelmes, méltóságteljes külpolitikát tudott folytatni, amit a saját szememmel láthattam, hiszen tizenegy éve vagyok Budapesten; úgyhogy most nyugodtan várhatja ennek a problémának a megoldódását, amely immár nemzetközi jelleget öltött. Népszavazást kell-e majd tartani, avagy a cseheknek bele kell törődniük népszavazás nélkül is abba, hogy a többi nemzetiség elszakad, és Csehszlovákia népessége homogén tömeg marad? Majd meglátjuk.

85
NÉVTELEN FELJEGYZÉS A SZENTSZÉKNEK AZ EGYHÁZI NAGYBIRTOKOKRÓL

Eugenio Pacelli bíboros államtitkár 3426/38 sz. utasítása Angelo Rotta nunciusnak
Vatikánváros, 1938. szeptember 11.
Gépelt tisztázat
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 2, ff. 326rv. Nunciatúra száma: 1613
Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, ff. 39rv

A legfelső parancsnak engedelmeskedve[276] sietek elküldeni Excellenciádnak a magyarországi egyházi nagybirtokokkal kapcsolatos feljegyzés mellékelt másolatát, hogy Ön „nézze meg és – ezek a Szentatya szavai – komolyan foglalkozzon a súlyos kérdéssel”.

276 „A Szentatya utasítása, hogy az iratot kapja meg a budapesti nuncius, nézze meg és komolyan foglalkozzon a súlyos kérdéssel.” Kézírásos belső feljegyzés a mellékelt német nyelvű dokumentumon, 1938. szeptember 5: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 39r, 41rv.

Ez a feljegyzés, amely éppen most érkezett a Szentszékhez, különböző és nem apró kellemetlenségekről szól, amelyek állítólag ezeken a nagybirtokokon előfordulnak, és egyidejűleg rámutat arra a kedvező alkalomra, hogy az egyház – a saját portáján – jó példával járhatna a magyar kormány előtt a tervezett agrárreform megvalósításában.

Mint Excellenciád előtt ismeretes, ezzel a kérdéssel, bár más szempontból (akkoriban mindenekelőtt az egyházi javak jövedelmeinek az egyházon belüli méltányosabb elosztása volt a cél), sokat foglalkoztak Excellenciád kiváló elődei az ottani apostoli nunciatúrán az államtitkárságnak küldött különböző és részletes jelentéseikben; a nunciatúra a maga részéről nem mulasztott el érdeklődni a dolog iránt, másrészt azonban nem tudott konkrét eredményeket elérni a tárgyban.

Mivel a mostani időknek kedvező események sürgetnek, elérkezettnek tűnik a megfelelő pillanat, hogy az egész kérdést újabb és alapos vizsgálat tárgyává tegyük, hogy olyan megoldást találjunk erre a nagyon kényes problémára, amely az egyház jogait is megvédelmezi, de a lehetőség határain belül megfelel napjaink társadalmi igényeinek is.

Kérem, hogy szíveskedjen folyamatosan tájékoztatni arról, amit módjában lesz tenni ezzel kapcsolatban. [...]

MELLÉKLET AZ UTASÍTÁSHOZ
NÉVTELEN FELJEGYZÉS A SZENTSZÉKNEK A FÖLDKÉRDÉSRŐL

dátum nélkül

AA.EE.SS. ikt. sz.: 3426/38

Gépelt tisztázat, német nyelvű

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. f. 42r

Magyarországon a Katolikus Egyház nagybirtoka több mint egymillió hold nagybirtokkal rendelkezik. Ennek a vagyonnak egy részét jól kezelik, egy másik része azonban folyamatosan nehézségekkel küzd és az államnak a püspökök óhajára gyakran állami intézőket kell alkalmaznia. Több püspök súlyosan eladósodott. Bár ez a vagyon az Egyházat, egyházi célokat szolgál és a püspökök abból intézményeket is fenntartanak, ez a rendszer az ország összlakosságára kedvezőtlenül hat. Alapjában véve nincs Magyarországon egyházellenes mozgalom, a nép jámbor és elviseli a nagymértékű szociális igazságtalanságokat. Egyre inkább azonban azt lehet hallani, hogy az Egyház Magyarországon „feudális Egyház", a régi idők maradványa. Sokat beszélnek és írnak arról, hogy a püspököknek a szegény emberek oldalára kellene állniuk. Egyetlen szemrehányásként mindig „az Egyház gazdagságát" hozzák fel. Már számos tervezet készült, hogy az egyházi vagyont megmentsék az államosítástól, javaslatok készültek arra, hogy az egyházi vagyont jobban kezeljék, bizottságot akartak bevezetni a javak felügyeletére, hogy az egyházi visszaéléseket megelőzzék. El akarták kerülni a meglévő „személyes püspöki vagyon" látszatát. Mindezidáig azonban minden tervezet meghiúsult a püspökökön. Nomármost, néhány éve, és most is, azt tanácsolták az illetékes egyházi helyeknek, hogy az egyházi javak egy *kis* részét örökbérletbe adják. Ez alatt a következőt értették: A javak tulajdonjoga az Egyházé marad, a földművesek azonban tovább örökíthetik a családban. Ha az idén ősszel összeülő püspöki kar meghirdet egy ilyen tervet, az nem csupán a hatalmas szociális ellentétek lényeges csökkentését érné el, hanem ezen túl a földműveseket határozottan azok oldalára állítanák, akik a szélsőséges mozgalmakat pozitív eszközökkel

akarják leküzdeni. Most a magyar kormány is mezőgazdasági reformokat tervez. Várható, hogy egy szociális törvényhozás esetében a Magyar Katolikus Egyház az első és a legjobb példát adná.

*

A nagybirtokokkal kapcsolatos névtelen feljegyzéssel kapcsolatos iratok átkerültek a XII. Piusz pápasága idején keletkezett Ungheria, 82 sz. pozícióba, bár az időhatár nem indokolná ezt. A folytatást lásd a Nunciusi jelentések sorozat következő, 4. kötetében.

86
SERÉDI BÍBOROS JOGHATÓSÁGA A VISSZATÉRŐ TERÜLETEKEN

Umberto Kaldewey nunciatúriai ügyvivő 1660/38 sz. jelentése
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. október 10.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 3887/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 3rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 493rv

Az 1937. szeptember 2-án kelt "Ad Ecclesiastici regiminis" apostoli konstitució[277] értelmében megszűnt a jurisdikciója azoknak a magyarországi ordináriusoknak, akik politikailag Csehszlovákia határain belül vannak.

A mellékelt levélben, amelyről köteles másolatot készítettem az irattár számára, eminenciás Serédi bíboros kéri, hogy a Szentszék az említett apostoli konstitúció[278] visszavonásával sürgősen hatalmazza fel őt arra, hogy *automatikusan* érvényesíthesse régi joghatóságát azokon a területeken, amelyek lassanként visszatérnek és újra egyesülnek a velük egyébként határos esztergomi főegyházmegyével.

A prímás úr őeminenciája ugyanezt kéri Magyarország többi megyéspüspöke (apostoli kormányzója) számára azokon a területeken, amelyek az érintett, Csehszlovákiában maradt egyházmegyékből visszatérnek a politikai Magyarországhoz.

Egyetértve Serédi őeminenciájával, mellékelek egy vázlatot, amelynek alapján a Szentszék választ adhatna az esztergomi bíboros érsek levelére.

277 Hivatalos latin szövege megjelent az Apostoli Szentszék hivatalos közlönyében, az Acta Apostolicae Sedisben: 29 (1937) 366–369. Gyakorat így idézik: „Ad Ecclesiastici regiminis incrementum".

278 *Ad ecclesiastici regiminis* (1937).

1. melléklet

Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás 3887/38 sz. levele
Umberto Kaldewey nunciatúrai ügyvivőnek
Budapest, 1938. október 9.
Kézírásos, olasz nyelvű tisztázat
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 5r-6r

Mélyen tisztelt Monsignore és Főtisztelendő Úr,

tekintettel arra, hogy a Trianonban megállapított csehszlovák–magyar határ a müncheni egyezmény értelmében talán napokon belül megváltozik, és bizonyos területek Csehszlovákiából visszakerülnek Magyarországhoz, alulírott esztergomi bíboros érsek a budapesti apostoli nunciatúrán keresztül a legalázatosabban nagyon sürgős kéréssel fordul a Szentatyához, és a legmagasabb választ táviratban várja. Mivel az 1937. szeptember 2-án *kizárólag* a fenti politikai határ miatt kiadott pápai bulla – amely kettészelte a főegyházmegyét és leválasztotta róla a néhány évvel ezelőtt csehszlovák fennhatóság alá eső részt – *okafogyottá* vált, azonnal veszítse hatályát, és ahogy a főegyházmegye ezeréves területei lassanként visszatérnek a politikai Magyarországhoz, azok *automatikusan* kerüljenek vissza és ismét egyesüljenek az esztergomi főegyházmegyével (amellyel egyébként határosak), hogy ily módon az esztergomi érsek haladéktalanul és teljes mértékben érvényesíthesse régi joghatóságát, ami nélkülözhetetlen lesz a szóban forgó területeken, amint visszatérnek a főegyházmegyéhez.

Ugyanez a kérés vonatkozik azokra a magyar megyéspüspökökre is, akiknek a területeihez visszatérnek azok a részek, amelyek szintén a csehszlovák–magyar határ miatt voltak csehszlovák fennhatóság alatt az utóbbi években, és az említett pápai bulla leválasztotta őket a magyar egyházmegyékről.

Fogadja, Monsignore, különleges megbecsülésem és hálám kifejezését. Maradok

Főtisztelendő Méltóságod
legodaadóbb híve
Serédi Jusztinián bíboros [sk.],
Magyarország hercegprímása,
esztergomi érsek

2. melléklet

Feljegyzés
Gépírás, a nunciatúra bélyegzőjével
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 7r
Kézírásos: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 494r, nunciatúra száma: 3887/38
Gépelt: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 495r, nunciatúra száma: 3887/38

Válasz: „Közölje Serédi bíborossal és az érdekelt apostoli kormányzókkal, hogy az esztergomi egyházmegye Csehszlovákiában maradt részei pusztán abból a tényből követ-

kezően, hogy ismét egyesülni fognak a politikai Magyarországgal, automatikusan visszatérnek a főegyházmegyéhez.

A magyar apostoli kormányzók gyakorolhatják joghatóságukat azokon a területeken, amelyek a Csehszlovákiában maradt vonatkozó egyházmegyékből visszatérnek majd a politikai Magyarországhoz."

Domenico Tardini 20. sz. rejtjeltávirata a budapesti nunciatúrának
elküldve 1938. október 13-án
AA.EE.SS. ikt. sz. 3888/38
Gépírás
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 9r

20. sz.: Serédi őeminenciája kérte a Szentszéket, hogy *automatikusan* gyakorolhassa régi joghatóságát az esztergomi főegyházmegyének visszaadott területeken.

Őeminenciája azt a választ kapta, hogy a Szentszék vizsgálja a kérdés megoldásának gyakorlati módját; az illetékes megyéspüspökök ugyanakkor érjék el, hogy a jelenlegi rendkívüli körülmények között a hívek ne nélkülözzék a lelki támogatást. Excellenciád haladjon az eseményekkel.

Tardini

87
POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. november 1.[279]
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 505r-506v, N. 1705/38/IVa
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 505rv-506rv

Amikor visszaérkeztem Magyarországra, kissé zaklatott politikai hangulatot találtam, különösen az ország belpolitikai életében.

Az ember azt gondolta volna, hogy az utóbbi hetek nagy eseményei az egész népet és valamennyi pártot a kormány körül tömörítik, de ez nem így történt, legfeljebb egészen rövid időre. Az első napokban nagy volt a lelkesedés, és a plakátokon leggyakrabban látható, illetve a hazafias gyűléseken visszahangzó kifejezés ez volt: „mindent vissza." Sokan már azt képzelték, hogy Szlovákia és Kárpátalja visszacsatolásával helyreállnak majd a régi határok, de aztán a tények valóságával és azokkal az akadályokkal szemben, amelyek rögtön felmerültek egy ilyen terv megvalósulása előtt, bizonyos lehangoltság és idegesség ütötte fel a fejét, amit az is fokozott, hogy a közvetlen tárgyalások megszakadását pangás követte. Ebből fakadt, hogy a kormányt gyengeséggel vádolták, mert a szélsőségesek háborút szerettek volna, és ahogy biztos forrásból tudom, magában a kor-

279 A jelentés érkezésének nyugtázása 1938. november 18-án kelt, Pacelli bíboros államtitkár aláírásával, ikt. sz. „AE" 4282/38. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Pio XII, Parte I, pos. 82, f. 17.

mányban is volt két miniszter, akik ezt az elképzelést támogatták; velük szemben Kánya miniszternek kellett állást foglalnia, hogy győzzön a diplomáciai eszközökhöz folyamodás eszméje.

Megtudtam, hogy Imrédy miniszterelnök két tűz közé került: a liberális demokraták diktátori hajlamokkal, a jobboldali szélsőségesek pedig, akiknek ő ellenfele, azzal vádolják, hogy nem nagyon rokonszenvez Németországgal, és angolbarát. Tehát megnehezítik az életét, bár nem vitatják, hogy jó pénzügyi szakember, de nem sokra becsülik politikai hozzáértését, és mivel jól tud beszélni és írni – talán túlságosan is –, egyesek bankárköltőnek hívják. A saját miniszterei felől sem érzi magát teljes biztonságban, mert ketten-hárman ingadoznak, és tegyük hozzá, hogy Imrédy nem szimpatikus Hitlernek, ami köztudott. Részben a neki tulajdonított angolbarátság, részben az eucharisztikus kongresszuson oly nyíltan kifejtett véleménye állítólag ellene hangolták a Führert. Emiatt, burkoltan, már majdnem Imrédyt hibáztatják azért, hogy Hitler kevés lelkesedést mutat a magyar területi igényekkel szemben, aminek megvannak a következményei!

Nos, bizonyos körökben ezért attól tartanak, hogy Imrédy nem tudja sokáig vinni az ügyek vezetését, ami persze igazán sajnálatos lenne, mert sok olyan jó tulajdonsággal rendelkezik, amelyek a magyar politikai élet egyik legismertebb szereplőjévé teszik, és a katolikusok között ő az egyik legkiemelkedőbb személyiség.

Közben a nyilaskeresztes párt változatlanul folytatja propaganda-tevékenységét, a földművesek, a fiatalok és a hadsereg tisztjei között sok szimpatizánsra talál, még a papság soraiban is igyekszik érvényesülni, különösen a fiatalok és a vidékiek körében, úgyhogy van miért aggódni a jövőre nézve. Ami ennek a jobboldali irányzatnak a fő vezetőit illeti, Festetics gróf, Pálffy gróf, Szálasi, Meskó katolikusok ugyan, de, mint már utaltam arra korábbi jelentéseimben, az általuk vallott tanok szinte elkerülhetetlenül vezetnének a nácizmus szomorú példáinak gyakorlati követéséhez.

Megkérdeztem a külügyminisztert, hogy nem aggasztja-e őket ennek a pártnak a propagandája. Azt válaszolta, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítunk neki, mindenesetre a belügyminiszter biztosította őt arról, hogy bármilyen felforgatási kísérletet feltétlenül le tudnak szerelni. Reméljük, hogy ez igaz, és Magyarországnak nem kell újabb fájdalmas megrázkódtatásokat átélnie.

Nagy vonalakban most már előre lehet látni, hogy milyen ítéletet hoznak a döntőbírók – Olaszország és Németország – a csehszlovák–magyar határ kérdésében, mivel elfogadták azt az elvet, hogy csak az etnikai hovatartozás lehet az irányadó szabály. Szlovákiára tehát már nem lehet gondolni (legalábbis pillanatnyilag), és úgy tűnik, Kárpátalja sem tér vissza; remélik, hogy Kassát visszaadják Magyarországnak; ez a magyaroknak különösen kedves város, mert Kassán van a nemzeti hősük, Rákóczi sírja, aki Magyarország védelmében a Habsburgok büszke ellenfele volt.

Adja Isten, hogy a döntés, amelyet türelmetlenül várnak szerda estére, kielégítse a magyar közvéleményt, nyugtassa meg és egyesítse a lelkeket, és hamarosan újra lehessen kezdeni a társadalom átszervezését, amelyre olyan nagy szükség van a nemzet nyugodt jövője érdekében.

Határozottan állítják, hogy a következő héten összehívják a parlamentet, és Imrédy miniszterelnök teljhatalmat fog kérni a visszacsatolt területekkel kapcsolatos kérdések rendezésére.

SERÉDI BÍBOROS JOGHATÓSÁGA A VISSZATÉRŐ TERÜLETEKEN

Angelo Rotta nuncius 21. sz. rejtjeltávirata a Szentatya Államtitkárságának

Beérkezett 1938. november 3-án

AA.EE.SS. ikt. sz.: 4212/38

Gépírás

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 10r[280]

Gépelt példány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 499r

Bíboros prímás sürgeti joghatósága engedélyezését már Esztergomhoz tartozó területeken, amelyeket szombattól foglalnak vissza és eddig nagyszombati apostoli kormányzó vezetett, aki Csehszlovákiában marad.

Rotta

SERÉDI BÍBOROS JOGHATÓSÁGA A VISSZATÉRŐ TERÜLETEKEN

Eugenio Pacelli bíboros államtitkár 21. sz. rejtjeltávirata a budapesti nunciatúrának

Elküldve 1938. november 5-én

Tisztázat, gépírás

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 11r, N. Prot. AA.EE.SS. 4212/38[281]

Gépelt másolat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 499r

Távirat Budapestre, feladva: 1938. XI. 5., 21. sz.
Apostoli nunciatúra, Budapest

Szentatya kinevezi bíboros prímást Eminenciád 21. sz. rejtjeltáviratában említett területek apostoli kormányzójává, fenntartva, hogy később intézkedik szabályos rendezésükről.

Pacelli bíboros

280 A távirat megtalálható itt is: Prímási Levéltár, Esztergom, Cat. D/c, 4670/1938. (4818/1938. alapszám) (Cs. B.)

281 A távirat megtalálható itt is: Prímási Levéltár, Esztergom, Cat. D/c, 4670/1938. (4818/1938. alapszám) (Cs. B.)

88
CSEHSZLOVÁKIA ÉS MAGYARORSZÁG

Angelo Rotta 1718/38. sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. november 8.[282]
N. Prot. AA.EE.SS. 4418/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 29rv-32r (Gépelt tisztázat)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 511rv-514r

1938. XI. 13.
Barbetta *alaposan tanulmányozza a* határokat *a referensekkel*[283] *egyeztetve…*
Szomszédos…[284]

Október 28-án kelt, 1695/38. sz. legutóbbi jelentésemben[285] azt óhajtottam, hogy egy Magyarország számára kielégítő döntőbírósági ítélet adja vissza az emberek nyugalmát, teremtsen újra egységet a lelkekben, megerősítve ezzel a kormány tekintélyét és tevékenységét.

Hála Istennek, a döntés kedvező volt, és jó fogadtatásban részesült. Mint Eminenciád számára már valószínűleg ismeretes, a magyar kéréseket majdnem 90%-ban teljesítették. A Magyarország által kért valamivel több mint 14.000 négyzetkilométernyi területből 12.400-at adtak vissza összesen 1,060.000 lakossal, akik között azonban jelentős szlovák és német kisebbség is van.

Természetesen nagyon fájt, hogy Bratislavát (Pozsonyt[286]) nem kapták vissza, amely fontos és történelmi okokból a magyarok szívének nagyon kedves város, bár illetékes körökben semmi remény nem volt arra, hogy vissza lehet szerezni; tény, hogy a lakosságának legfeljebb mintegy 40%-a magyar, ráadásul az egyetlen kijárat a Dunára, amely így Csehszlovákiáé marad. Márészt azt sem lehet kizárni, hogy Hitler szemet vetett rá. Érzékeny pont Nyitra elvesztése is, amelyet Csehszlovákiának hagytak, úgy tűnik, azért, hogy ne szakítsák el a hátországától.

Ezek a veszteségek, miként a népszavazás elmaradása Szlovákiában és Kárpátalján – amelyet Magyarország óhajthatott és óhajtott, de nem javasolhatott a döntőbíróságnak –, érvekkel szolgáltak a nyilaskeresztesek számára agitációjuk folytatására; azt a szerencsétlen tényt is, hogy Szlovákia és Kárpátalja élén most egy-egy pap tűnt fel, rosszindulatúan arra használták fel, hogy úgy mutassák be a katolikus papokat mint politikai kalandorokat és Magyarország ellenségeit.

Ezzel kapcsolatban néhány napja baráti beszélgetést folytattam a bíboros prímással, aki azt mondta, hogy az említett két pap erkölcsi magatartása ellen semmit nem lehet

282 A jelentés vételének nyugtázása: 1938. december 7-én, ikt. sz. AA.EE.SS. 4582/38. Tisztázatát lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 516rv; fogalmazványát in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 45rv.

283 „Fogalmazvány", szó szerint 'följegyzéskészítő', megfelel a magyar 'referens' kifejezés tartalmának.

284 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.

285 Szövegét lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 497rv; tisztázatát in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 13rv. Lásd még az 1938. október 29-én kelt 1697/1938 ikt. sz. jelentést, in: i. h., ff. 15rv.

286 A város magyar nevét az olasz eredeti is feltünteti a zárójelben.

felhozni, de becsvágyóak, Beneš hosszú kezének számítanak, és most Németországot szolgálják ki,[287] miközben az ott lakó szlovák és rutén lakosság inkább Magyarország, mint Csehország felé húz. Ennek gazdasági okai is vannak, mert a kárpátaljai medence Csehországtól elkülönül, míg völgyei a magyar alföldre nyílnak, és most minden fontos vasúti csomópont Magyarországon van ebben a medencében.

A bíboros prímás úgy gondolja, hogy a dolgok jelenlegi állapota nem végleges.

Ennyit tartottam szükségesnek jelenteni, nem azért, hogy kezeskedjek a mondottak igazságtartalmáért, hanem csak azért, mert a bíboros úr gondolatai többé-kevésbé képviselik a magyarok gondolatait is, tehát mint a tényezők egyike hozzájárulhatnak a helyzet értékeléséhez, és ezekben az annyira kritikus időkben minden segíthet a gyakorlati álláspont kialakításában. Hozzáteszem még, hogy a magyar sajtó, főleg a lengyel újságokból átvéve, kárpátaljai zavargásokról és Prága elleni mozgolódásokról tudósít (amelyeknek a szervezése nem idegen a magyar szélsőségesek tevékenységétől): a dolgok tehát, úgy tűnik, nem túlságosan világosak, és a jövőbeli rendezés tárgyában talán még nem mondták ki az utolsó szót.

Azt mondtam, hogy a bírósági ítéletet jól fogadták. Halottak napja estéjén nagy volt a várakozás, és amint ismertté vált a döntés, lelkes felvonulások zajlottak az olasz követség, a miniszterelnökség és a kormányzó őfőméltósága palotája, valamint a német és a lengyel követség előtt. A várost fellobogózták, a kormányzó a legmagasabb magyar kitüntetést adományozta Imrédy miniszterelnöknek, Kánya miniszternek és Teleki miniszternek.[288] Közben a lakosság örömujjongásától kísérve megkezdődött az új területek elfoglalása; 6-án, vasárnap az emberek nagy lelkesedéssel fogadták a hadsereg élén Komáromba bevonuló kormányzó Őfőméltóságát. Ezekben a napokban a parlament egészen bizonyosan felruházza a kormányt az általa kért teljhatalommal mindazoknak az intézkedéseknek a végrehajtása érdekében, amelyek az új területek rendezéséhez szükségesek.

Imrédy helyzete megszilárdult, bár folytatódik ellene a szokásos sajtókampány, Mussolini tekintélye nagyon megnőtt, hivatalosan dicsérik Hitlert is, azonban a közvéleményben – és a legmagasabb körben is – erősen lelohadt az iránta érzett tisztelet és csodálat, mert neki tulajdonítják – és azt hiszem, nem ok nélkül –, hogy – politikai megfontolások miatt – megakadályozta Kárpátalja visszacsatolását Magyarországhoz, ami miatt megszűnt a Lengyelországgal közös határ lehetősége, pedig azt a magyarok sokra tartották.

Az új területek visszacsatolása gazdaságilag is előnyös lesz Magyarország számára: a nagyobb részt kitevő alföld nagyon termékeny, aztán sok erdő is van rajta (csaknem 300.000 hektár), amelyek biztosítani fogják az eddig importból fedezett tűzifát. Több város is visszatér, de ha Kassa nem lesz köztük 70.000 lakosával, a többi népessége legfeljebb 25.000 főre tehető.

Az új területek mezőgazdasága nagyon fejlett, Magyarországhoz képest különösen, de az ipar kevésbé. A csehek akadályozták ott az ipar fejlődését, hogy ne teremtsenek maguknak konkurenciát; az új területek így kifutást is fognak biztosítani a magyar ipar számára, miközben még jobban fellendül majd a mezőgazdasági cikkek és az állatállomány exportja.

---

287 Kézírásos feljegyzés a lapszélen a bekezdés mellett: „Non così Rev. M. Rotta", „Nem így van, Főtisztelendő Mons. Rotta." A nunciusnak szól a megjegyzés, aki viszont Serédi véleményét idézi. A kritika tehát Serédinek, általa a magyar álláspontnak szól.

288 Megkapták a Magyar Érdemrend nagykeresztjét.

Közben minden jel arra mutat, hogy a nagyszabású reformokat azonnal be kell vezetni Magyarországon annak érdekében, hogy a hazához visszatérő részek szociális vonatkozásban legalább azonos szintre kerülhessenek. Úgyhogy az agrárkérdésre sürgősen megfelelő megoldást kell találni; ezekben a napokban sokan hallatják a hangjukat itt, Magyarországon is, kitartóan követelve ezt.

A múlt szombaton rögtön közöltem eminenciás bíboros prímás úrral a 21. sz. rejtjeles távirat[289] tartalmát a joghatósággal kapcsolatban.

Nos, így alakul most az egyházmegyéknek a határmódosítás következtében kialakuló új területe:

1. Az esztergomi főegyházmegye gyarapodik az elveszített területek jó részének visszatérésével.
2. Visszatér Magyarországhoz a latin szertartású rozsnyói és kassai, továbbá a rutén szertartású munkácsi püspöki székhely.
3. Csehszlovákiából Magyarországra kerül az ungvári apostoli kormányzóság székhelye (kb. 18 plébániával), amelyet Csehszlovákiában hoztak létre az elszakított szatmári, latin szertartású plébániák számára.
4. Tehát meg kell szüntetni a múlt évben létrehozott két kormányzóságot, a kassait és a rozsnyóit (amelyek Serédi bíboros őeminenciájára voltak bízva), hogy az ottani híveket újra a régi egyházmegyékben egyesítsék.
5. Egyesíteni is kell a két apostoli kormányzóságot a volt szatmári egyházmegye híveinek érdekében, kivéve ha az ungvári kormányzósági székhely más szlovákiai városba költözik az esetleg ott maradt hívek miatt.[290]
6. A görög-rutén szertartású miskolci apostoli kormányzóság területét azokra a plébániákra kell korlátozni, amelyek már az eperjesi görög-rutén szertartású egyházmegyéhez tartoznak, és a volt munkácsi egyházmegye plébániáit (vagy plébániáját) nyilván a saját püspökük joghatósága alá kell rendelni.

Talán néhány más intézkedésre is szükség lesz, különösen ha a nyitrai egyházmegye egyes plébániái Magyarországra kerülnek.

Aztán itt lesz a kinevezések kérdése: mellesleg beszéltem erről eminenciás Serédi bíboros úrral, és, azt hiszem, hasznos lesz, ha a gondolatait megosztom Eminenciáddal. Ő úgy véli, hogy Mons. Bubnics* őexcellenciája kinevezése rozsnyói apostoli kormányzóvá és Mons. Sztojka* kinevezése munkácsi görög-rutén szertartású püspökké nem ütközik akadályba sem a magyar kormány, sem a nép részéről, mert mindketten korrekt magatartást tanúsítanak a magyarokkal szemben. De valószínűleg gondot fog okozni Mons. Csárszky* kinevezése kassai apostoli kormányzóvá, mert magyarellenes szellemű, annnyira, hogy még egyetemi hallgató korában eltávolították a magyar kollégiumból, a bécsi Pázmáneumból pánszláv érzelmei miatt, és állítólag legutóbb is ilyen érzelmeknek adott hangott egy újságíróknak adott interjúban. Pénteken, 11-én csapatai élén ünnepélyesen bevonul Kassára a kormányzó; érdekes lesz látni, hogyan viselkedik majd Mons. Csárszky. A három prelátusról Serédi bíboros őeminenciájának jó információi vannak, ami a magatartásukat illeti.

Nincsenek híreim Mons. Svobodáról,* az ungvári (uzsgorodi) apostoli kormányzóról, sem arról, hogy mennyire áll a kormány mellett. Nem tudom, Szlovákiában marad-e,

289 Lásd fentebb, 189. l.

290 Ceruzával írt kérdőjel a bekezdés mellett a lapszélen.

hogy folytassa küldetését az ott maradók érdekében, vagy átjön-e Magyarországra. Ebben az esetben választani kell majd közte és Mons. Székely* között, aki jelenleg mérki apostoli kormányzó. Már írt nekem a tárgyban, kérdezte, mihez tartsa magát. Azt válaszoltam, hogy egyelőre a két kormányzóság tovább működik, és ha valamilyen különleges nehézsége támadna, forduljon a nunciatúrához.

Íme nagy vonalakban a nem egészen világos helyzet, és talán még további változások lesznek, különösen, ha terítékre kerül a Romániában és Jugoszláviában élő magyar kisebbségek kérdése. A magyar kormány egyelőre – jó okkal – hallgat. Van azonban néhány kiáltó anomália, amelyek gyors intézkedést kívánnának – legalább átmenetileg.

89
CSEHSZLOVÁKIA ÉS MAGYARORSZÁG

Angelo Rotta 1739/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. november 17.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4882/38
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 39rv-40rv

(melléklettel)

1938. XI. 23.
A referens figyeljen az új határok előkészítésére és tanulmányozására…[291]

Hivatkozva f. hó 8-i, 1718/38. sz. jelentésemre,[292] további hírekkel szolgálok.

Úgy vélem, mindenekelőtt néhány statisztikai adatot érdemes közölnöm, amelyek ugyan nem véglegesek, de közelítenek a valósághoz. Ami a Magyarországhoz csatolt területek lakosságát illeti, az 1910. évi népszámlálás szerint az állítólag kb. 862.000 fő, az 1930. évi szerint azonban 1.030.000.

Vallási tekintetben az 1910. évi statisztikák szerint a katolikusok a lakosságnak kb. 60%-át, ellenben az 1930. évi népszámlálás szerint 70%-át alkotják. Míg a kálvinisták és az evangélikusok száma csaknem változatlan, a katolikusoké emelkedik. Ez részben azzal magyarázható, hogy időközben számos – legalábbis katolikusnak anyakönyvezett – cseh telepedett le itt. Sokan közülük már visszatértek a hazájukba.

Esztergomi főegyházmegye. Ide 152 plébánia tér vissza, majdnem félmillió lakos, 243 plébánia Csehszlovákiában marad.

Kassai egyházmegye. 42 plébánia tér vissza a püspöki székvárossal; Szlovákiában marad 119.

Rozsnyói egyházmegye. 43 plébánia tér vissza a püspöki székvárossal; Szlovákiában marad 36 plébánia.

Munkácsi egyházmegye (görög-rutén). 29 rutén szertartású és, azt hiszem, 4 görög szertartású plébánia tér vissza a püspöki székvárossal; Kárpátalján marad 294 plébánia.

291 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.
292 Lásd az előző dokumentumot.

Eperjesi egyházmegye (görög-rutén). 5 plébánia tér vissza; a püspöki székhellyel Kárpátalján marad 155 plébánia lelkipásztori ellátásra.

Ungvári apostoli kormányzóság (Uzsgorod) (a volt szatmári egyházmegye latin szertartású hívei). 18 plébánia tér vissza a kormányzósági székhellyel; 33 plébánia marad Kárpátalján.

Ami a kinevezett méltóságokat illeti:

A rozsnyói apostoli kormányzó, Mons. Bubnics Mihály őexcellenciája terjedelmes nyilatkozatban fejezte ki lojalitását a magyarokkal: már küldött nekem egy táviratot, amelyben hódolattal adózott a Szentszéknek a káptalan, a hívek és a saját nevében.

Az ungvári apostoli kormányzó (Szatmár), Mons. Svoboda is küldött egy tisztelgő táviratot.

Mindkettőjüknek egyszerű köszönettel válaszoltam.

A kissé magyarellenes érzelmeiről ismert kassai apostoli kormányzó, excellenciás Jozef Csárszky a kormányzó ünnepélyes kassai bevonulásának napján mértéktartó beszédben üdvözölte Őfőméltóságát a lojalitás hangján; de – amint az újságokból megtudhattam – később nem jelent meg az esemény alkalmából tartott polgári jellegű rendezvényeken.

Ma eljött hozzám. Kifejtette a eddig általa tapasztalt nehézségeket és helyzetének kényes mivoltát; a jelenlegi körülmények között állítólag nem tudja eredményesen gyakorolni hivatását. Azután kérte, hogy a nevében fejezzem ki a Szentatyának azt a hő kívánságát, hogy kapjon felmentést a jelenlegi kormányzóság irányítása alól. De ha a Szentatya óhajának is megfelel az ő gondolata, kész elfogadni annak az új apostoli kormányzóságnak a vezetését, amelyet a most Szlovákiában maradt 119 kassai plébánia számára kell majd létrehozni. Úgy gondolom, el kell fogadni Mons. Csárszky kérelmét, és, átmenetileg – akár a két jelenlegi kormányzóság egyesítésével – a püspök kinevezéséig rá kell bízni ezeknek a vezetését Serédi bíboros őeminenciájára.

Nem tudtam erről tárgyalni Serédi bíborossal, mert az új egyházmegyék látogatása miatt nagyon elfoglalt ezekben a napokban, úgyhogy nincs Budapesten.

Eminenciád majd további információkat kaphat erről, amikor Rómában találkozik vele.

Ami Szatmárt illeti, nagyon nehéz lesz választani a két jelenlegi kormányzó, Mons. Székely[293] és Mons. Svoboda[294] között. Mons. Székely levélben már udvariasan értésemre adta, hogy szerinte úgyszólván joga van a most visszatért plébániák kormányzására is, mert már itt, Magyarországon is kormányzó. Mint már írtam Eminenciádnak, azt válaszoltam neki, hogy Róma döntéséig minden változatlanul marad. Nem ismerem Mons. Svobodát, és mostanáig nem lehettek vele kapcsolatos információim.

Ami a keleti szertartású híveket illeti, mellékelten küldöm másolatban az egyik jelentésemet, amelyet erről írtam a keleti egyházak kongregációja eminenciás bíboros titkárának.

Ennyit tartottam kötelességemnek Eminenciád tudomására hozni, hogy legyenek a kezében információk, és eredményesen tárgyalhasson Serédi bíboros őeminenciájával, amikor mindezt a sok problémát megbeszélik.

---

293 Ceruzával írt feljegyzés a név felett: „delle parrocchie in Ungheria".

294 Ceruzával írt feljegyzés a név felett: „delle parrocchie già in Cecoslovacchia".

Melléklet

Angelo Rotta nuncius 1731/38 sz. jelentése[295] Eugenio Tisserant bíborosnak*,
a Keleti Kongregáció titkárának
Budapest, 1938. november 15.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4582/38
Gépelt másolat
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 41rv-43r

Épphogy sikerül ma válaszolnom Eminenciád f. év november 4-én kelt, 653/38. sz. nagyra becsült utasítására.[296]

Elsősorban a közvetlenül hozzám intézett kérdésekre válaszolok. Nem lehet még pontosan kijelölni a határokat, mert az *ad hoc* kinevezett vegyes bizottság még nem fejezte be a munkát.

Amennyire általam biztosnak tartott forrásból tudom, a Magyarországhoz visszatért görög-rutén szertartású plébániák száma a munkácsi egyházmegyében 29, az eperjesi egyházmegyében pedig 5. Az 1930. évi népszámlálás szerint a Magyarországhoz visszatért görögkatolikusok száma 69.610 (az 1910. évi népszámlálás szerint 53.506).

Magyarországon volt már a munkácsi egyházmegyének egy és az eperjesi egyházmegyének 22 plébániája az odatartozó leányegyházakkal; így most 30 plébániája lesz a munkácsi egyházmegyének és 27 az eperjesinek.

Rögtön, időben eljuttattam Serédi bíboros úrnak Eminenciád hozzá intézett levelét. Nem volt módom személyesen átadni neki, sem megkérdezni erről a véleményét. Eminenciás bíboros prímás úr ezekben a napokban nagyon elfoglalt azért is, mert látogatásokat tesz a főegyházmegyéhez visszatért területeken. Csak péntek este fog Budapestre jönni, és a következő hétfőn, 21-én indul Rómába a zarándoklattal, úgyhogy ott Eminenciádnak lehetősége lesz személyesen beszélgetni vele.

Mivel Eminenciád kérte az én szerény véleményemet is az őeminenciájának felvetendő problémákkal kapcsolatban, az alábbiakat mondhatom. Úgy vélem, hogy amit mondani fogok, többé-kevésbé megfelel eminenciás Serédi bíboros úr gondolatainak.

Szerintem a lehető legkisebb mértékben kell változtatni a már meglévő rendszeren, követve ebben a Szentszék példáját, amelyet a latin szertartású katolikusokat érintő kérdésekben Magyarországon láttunk. A magyar nemzet gyanakvására való tekintettel, amely mindig ideiglenesnek tekintette és tekinti most is a trianoni szerződésben foglalt határokat, a Szentszék nem olvasztotta be a Magyarország határain kívül maradó püspöki székhelyeknek a határok által elválasztott csonka részeit a már meglévő [magyarországi] egyházmegyékbe, hanem apostoli kormányzóságokat hozott létre belőlük, ezáltal megtartotta őket mint megkülönböztetett jogi entitásokat: négyet a latin szertartású és egyet a görög-rutén szertartású katolikusok számára. Hogy ez bölcs lépés volt, az a tény bizonyítja, hogy most két kormányzóság meg fog szűnni, mert a kassai és a rozsnyói székhely visszatér Magyarországra, egy másik pedig (a szatmári) egyesül ugyanannak

295 Melléklet az 1739/38 sz. jelentéshez.
296 Kötetünkben nem közöljük.

az egyházmegyének a hasonló maradványával, amelyből Csehszlovákiában apostoli kormányzóságot hoztak létre.[297]

Tehát szerény véleményem szerint vissza kell állítani a munkácsi egyházmegyét Magyarországon, még ha igen kevés plébániával is; a munkácsi püspökre kell bízni – méghozzá azonnal, ha lehetséges, vagy amikor a most Mons. Papp által vezetett apostoli kormányzóság megüresedik – az említett 27 eperjesi plébánia apostoli kormányzóságát, tehát ezeket nem beolvasztva a munkácsi egyházmegyébe, hanem megtartva önállóságukat és különállásukat még az esetben is, ha ugyanaz a személy vezeti az egyházmegyét és a kormányzóságot. Így történt a Magyarországon tavaly létesített új rozsnyói és kassai apostoli kormányzóságok esetében is, amelyeket az eminenciás esztergomi bíboros érsekre bíztak, eredménnyel.

Ha aztán figyelembe vesszük, hogy Kárpátalján folyamatosan agitálnak a Magyarországhoz való visszatérés mellett, amit gazdasági és földrajzi okok szinte szükségessé is tesznek, arra a következtetésre kell jutni, hogy a tények teljes ismerete nélkül nem lehet eljárni.

Igaz, hogy a munkácsi egyházmegye nagyobb része a saját székhelyétől elválasztva marad, tehát intézkedni kell a katolikusok lelki épüléséről; de én jobbnak látom – legalábbis pillanatnyilag –, ha Huszton nem egyházmegye, hanem egy egyszerű apostoli kormányzóság létesül.

Ami a személyeket illeti, az a megoldás, amelyet a szent kongregáció szándékozik alkalmazni, praktikus lenne, vagyis Mons. Sztojka lemondása és Mons. Papp visszatérése eredeti székhelyére az eperjesi plébániák csatolt apostoli kormányzóságával együtt. Így gazdasági szempontból is könnyebb lenne a dolog, mert Mons. Papp most a tapolcai apátság bevételeiből él, amely a munkácsi püspök javadalma, de amelyet a jelenlegi püspök nem élvezhetett, mert az ország határain belül van. Valószínűleg felmerül a munkácsi püspök Magyarországhoz való visszatérésének kérdése.

Ennek a megoldásnak azonban nem kedvez az a tény, hogy Mons. Sztojka őexcellenciája a napokban egyértelműen a *magyarság melletti* vallomást tett; nem tudom, hogy ez nem lesz-e akadálya annak, hogy aztán rábízzák a Csehszlovákiában maradt hívek gondozását. Ráadásul ha nincsenek olyan hibái, amelyek indokolnák a lemondását, nem tudom, hogyan lehetne könnyen rávenni, hogy mégis szánja rá magát. Mons. Papp életkora is nehézséget jelenthet, bár a munka nem volna sok. Ebben az esetben Mons. Papp kinevezése munkácsi püspökké csak az államtitkárságon keresztül történhetne meg, miután meghallgatta a magyar kormány véleményét, hogy van-e valami kifogása a személy ellen, ahogy az a püspöki kinevezések során szokás a Szentszék és Magyarország közötti megállapodás *eljárási rendje* [*modus procedendi*] szerint.

Mons. Papp őexcellenciája tegnap írt nekem, és kérdezte, őt illeti-e meg a Magyarországhoz visszatért munkácsi és eperjesi plébániák kormányzósága. Másolatban csatolom a választ, amelyet küldtem neki (ld. a mellékletet)[298].

Jónak tartanám, ha a szent kongregáció átmenetileg azonnal Mons. Pappra bízná az öt eperjesi plébániát: bármi történne is, azok az ő püspöki gondoskodását fogják élvezni.

---

297 Szatmár egyházmegyéből Trianon után három ország területére jutott, miközben a székhely Romániába került. Az első bécsi döntés után Csehszlovákia (Szlovákia) rovására nagyobbodott a magyarországi rész. Kárpátalja elfoglalása után ismét változott a helyzet, Szatmár javára.

298 Kötetünkben nem közöljük.

Belső feljegyzés
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4582/38
Kézírásos fogalmazvány
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 44r

1938.XI.30. Serédi bíboros megírja majd terveit minden aktuális témával kapcsolatban

Mons. Csárszky kassai apostoli kormányzó kérte a magyarországi nunciustól:
1) hogy a kormány mentse fel a kormányzóságnak magyar területre került részét illetően;
2) hogy nevezzék ki a Csehszlovákiában maradt 119 plébánia apostoli kormányzójává.

Ennek a lépésnek az okait Mons. Csárszky érzelmeiben kell keresni, akit a magyarok a magyar bevonulás során tanúsított magatartása miatt magyarellenesnek tartanak. Mons. Luttor* azt mondta nekem, hogy Csárszky elhibázott magatartása Horthy kormányzóval szemben valószínűleg nem keltett jó benyomást, és hogy a jelenet után Csárszky kegyvesztett lett.[299] Hozzátette, hogy a magyar kormány Mons. Csárszky visszahívását várja a Szentszéktől.

Ez a nuncius véleménye is.

Úgy vélem, ezt kell tenni. Végezetül Serédi bíboros, aki már igazgatja a kassai plébániák egy részét, ki fogja terjeszti a joghatóságát a többire[300] is minden megrázkódtatás nélkül. Csárszky visszavonul Csehszlovákiába, helyesebben Szlovákiába, és minden rendben lesz.

Mint intézkedés, ez nem volna ellentétben a Szentszék jelenlegi gyakorlatával, amely megengedi a kormánynak, hogy az egyházmegyék lelki vezetőinek dolgában nyilatkozzon, ha politikai természetű ellenvetése van. De a nuncius hozzáteszi, hogy Serédi bíboros állítólag beszélt erről őeminenciájával, amikor Rómában volt. Nem tudom, hogy megtette-e.

90
IMRÉDY ÚJ KORMÁNYA

Angelo Rotta nuncius 1741/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. november 17.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4500/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 35rv-36rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 518rv-519rv

1938. XI. 23.
Megköszönni[301]

Egy korábbi jelentésemben már utaltam az Imrédy-kormány tagjai közötti véleménykülönbségekre. Úgyhogy a kormány hirtelen lemondása nem váratlan, jóllehet azt alkot-

299 Az olaszban szokatlan szó: „era edignato”.
300 A lapszélen tollal írva: 'amelyek Magyarországhoz kerültek'.
301 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.

mányos jellegű okokkal palástolják. Az újságok már közölték a hírt, hogy a kormányzó őfőméltósága új kormány alakításával és összeállításával bízta meg Imrédyt.

A politikai hangulat még nem egészen nyugodt: ha Imrédy megerősítette is a pozícióját, a szélsőséges ellenzék fáradhatatlanul folytatja tevékenységét. A szélsőjobboldaliak lapja, a *Magyarság* nagyon rövid életet jósol az új kormánynak, és már azt hirdeti, hogy még az év vége előtt radikális változás fog bekövetkezni a magyar politikai életben. Természetesen ebben sok a túlzás, de tény, hogy bizonytalanság van a levegőben. Magában a kormánypártban is mutatkoznak bizonyos repedések, és az említett párt jobboldali irányzatának legmarkánsabb képviselői, Imrédy első kormányának tagjai lemondtak. Az új kormány tehát, úgy tűnik, középutas orientációt követ, ugyanakkor hű marad a nemzeti és a reformista gondolathoz, valamint a fajvédelem eszméjéhez, de egyfajta ortodox értelemben.[302]

A kormányból kilépett Sztranyavszky mezőgazdasági, Bornemissza ipari, Mikecz* igazságügyi és Rátz* honvédelmi miniszter.

Két katolikus és két protestáns.

Utódaik Teleki Mihály* a mezőgazdasági, Kunder* az ipari, Tasnády Nagy* az igazságügyi és Bartha* tábornok a honvédelmi tárcánál.

Két protestáns, egy katolikus, a negyedikről még nem tudok pontosabbat.

Az új kormányban lesz egy tárca nélküli miniszter, bizonyos Jaross,* aki a visszacsatolt területek ügyeiért felel, egyébként katolikus. A többi miniszter marad.

Programbeszédében Imrédy hitet tett az alkotmány és a parlamentáris kormányzás eszméje mellett, csak azt szeretné, hogy változtassák meg a parlament belső szabályait úgy, hogy a számos formalitás mellőzésével gyorsan lehessen megvizsgálni és jóváhagyni a benyújtott javaslatokat. Beszélt még a hadsereg átszervezésére vonatkozó reformokról, az agrárreform sürgősségéről – erről, úgy tűnt, egy kicsit halkabban, mint máskor szokott – és az új idők által megkövetelt szociális reformokról. A zsidókérdésre visszatérve kérte, hogy vizsgálják felül a zsidók ellen már életbe lépett jogszabályokat, és szigorítsák meg azokat, mert az új területek visszacsatolásával jelentős számú zsidóság kerül Magyarországra, a visszacsatolt területek összlakosságának kb. 7%-a, míg a jelenlegi Magyarországon a létszámuk nem éri el az 5%-ot.

A külpolitikában Magyarország továbbra is kitart a Róma–Berlin tengely mellett, és elutasítja a Magyarországon Hitler ellen folytatott kampányt, akinek elismeri az érdemeit a döntőbírósági ítélet meghozatalában.[303]

A külpolitikával kapcsolatban arra is kell emlékeztetni, hogy néhány nappal ezelőtt Kánya miniszter tájékoztatta a parlamentet az új csehszlovák–magyar határokról folyó tárgyalások menetéről és szerencsés kimeneteléről. Ez a józan és precíz tájékoztató – a hallgató benyomása szerint – Jugoszláviára baráti célzást tett, és Romániáról mélyen hallgatott. Kánya a népek önrendelkezési joga mellett szállt síkra, ami nyilvánvaló célzás Szlovákiára és Kárpátaljára.

Reméljük, hogy Imrédy miniszterelnök biztonságosan hajózhat még azok között a sziklák között is, amelyek próbálják útját állni, és szerencsésen véghez viszi a munkát, amelynek annyi energiával és áldozattal látott neki.[304]

---

302 Nem világos, mire gondolt a jelentés az „ortodox értelemben” kifejezésen.

303 Utalás az első bécsi döntésre.

304 Lásd még az 1938. november 24-én kelt 1773/1938 ikt. sz. jelentést, melynek tárgya: „Az Imrédy-kormány lemondása”. át lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 522rv-523r; 522rv-523r; tisz-

91
POLITIKAI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 1803/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. december 9.[305]

N. Prot. AA.EE.SS. 4885/38
Gépelt fogalmazvány, aláírt
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 530r-531v
Tisztázat: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 76rv-77rv

Az újságok annak idején már hírt adtak a magyarországi kormányválságról, amely úgy oldódott meg, hogy a kormányzó őfőméltósága nem fogadta el az Imrédy-kormány lemondását.

Nem akartam erről rögtön írni Eminenciádnak (a hír különben sem lett volna teljesen váratlan mindazok után, amit korábbi jelentéseimben írtam), mert úgy gondoltam, jobb várni néhány napot, hogy lássuk, milyen irányt vesznek az események.

Elsősorban látni kell, hogy – tekintettel a történések folytán kialakult körülményekre – a válságnak olyan megoldása, amely nem Imrédy kezébe adja a vezetést, nem lehetett volna tartós. Egy ellenzéki szereplő soha nem szerzett volna igazi többséget, és ha a többség soraiból találtak volna is valakit, aki kész elfogadni a megbízást, az csak egy báb lehetett volna. Tehát logikusabb megoldásnak tűnt nem szűk utcákban bolyongani, hanem a főúton haladni. Imrédy mellett állt a parlamentnek kb. a fele, bírta a közvélemény támogatását, 17 felvidéki képviselő készült a parlamentbe, és azzal a támogatással, amelyet a keresztény-szocialisták és jó néhány független képviselő megígért, biztos többségre számíthatott. Ezzel magyarázható, hogy a kormányzó őfőméltósága jobbnak látta nem elfogadni Imrédy lemondását, és hogy a közvélemény kedvezően fogadta az egyébként rosszkor támadt és Magyarország tekintélyének sokat ártó válság megoldását.

A kormány azonban nem teljes létszámban jelent meg a parlamentben. Kánya külügyminiszter egészségi okok miatt lemondott. Az ok valódi, de valaki még arra is célzott, hogy nem túl szívélyes a kapcsolata Imrédyvel. A külügyminiszter Németország iránti ellenszenve nyilván hozzájárult a már hónapok óta fontolgatott lemondási szándék megérlelődéséhez. Sem Kánya, sem Imrédy nem akarnak egyszerűen puszta szócsövei lenni Berlinnek, ami nyilván nem tetszik Németországnak. Németországot itt nem szeretik – főleg azok után, ahogy Kárpátalja ügyében viselkedett, ami miatt a magyar hadsereg sok tisztjének rokonszenvét elveszítette –, hanem félnek tőle, és nem ok nélkül, mert számolni kell vele; olyan szövetséges, aki nyomást gyakorol, különösen a szomszédaira, amikor azok gyengék.

A kormányzó őfőméltósága a külügyminisztériumot Imrédyre bízta, de nyilván csak átmenetileg. Most keresik a kinevezendő személyt. Biztos forrásból és bizalmasan azt az értesülést szereztem, hogy Kánya teljhatalmú helyettesét, Csáky* grófot kérték fel

tázatát in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 71rv-72r. – Lásd még az 1938. november 26-án 1778/1938 ikt. sz. jelentést, melynek tárgya: „kormányválság". AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 524rv-525r; ill. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 74rv-75r.

305 A jelentés vételének igazolása 1938. december 31-én kelt, ikt. sz. 4885/38, tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 534r; in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, f. 78r.

(akit Rómában jól ismernek), de ő személyes okokból visszautasította, mivel túlságosan katolikus, arisztokrata, Mussolini barátja, és Kánya legközvetlenebb munkatársa. Ezek mind olyan okok, amelyek miatt Németország rossz szemmel néz rá, tehát a jelenléte a minisztériumban biztosan nem könnyítené meg Imrédy munkáját. Kár, hogy így van, mert minden szempontból kiváló ember. Úgyhogy minden valószínűség szerint, jobb híján, Magyarország jelenlegi bukaresti követét, Bárdossyt* nevezik ki, aki katolikus, de, sajnos, egy elvált asszonnyal kötött polgári házasságot.[306]

A 17 képviselőt, akik már képviselik a magyarokat Prágában, a magyar parlament tagjaivá nyilvánították; 4-én ünnepélyesen bevonultak a parlamentbe, az ülés elején, és lelkes fogadtatásban részesültek. Nem szándékoznak beolvadni a már meglévő pártokba, hanem önálló csoportot kívánnak alakítani saját programmal, erősen jobboldali irányultsággal, és amennyire kedvelik a reformokat, szívesen fogják támogatni Imrédyt. 4-én, ugyanazon az ülésen a parlament kinevezte az új elnököt, mivel Kornis, az egyik ellenzéki képviselő lemondott. A kormány a volt miniszterelnököt, Darányit jelölte, ő 150 szavazatot kapott Kornis 89 szavazata ellenében, aki az egyesült ellenzék jelöltje volt. Hogy a kormány által megszerzett többség nem véletlen, és nem csupán Darányi személyes tekintélyének és az iránta érzett nagy rokonszenvnek köszönhető, bizonyítja az a tény, hogy miután a parlamenti ülésszak véget ért, és 7-én elkezdődött az új ülésszak, a parlament elnökhelyetteseinek megválasztása során az alábbi eredmények születtek: a 206 szavazóból 154, illetve 133 szavazott a kormány jelöltjeire, míg az ellenzéki jelöltekre 48, illetve 73.

Sok munka vár a parlamentre. Akarja, nem akarja, a helyzet arra kényszeríti, hogy eljárási rendjét egyszerűsítve változtatásokat hajtson végre, amelyek alkalmasak a tervek megvitatásának felgyorsítására. Ezeket a korlátozásokat akarta Imrédy törvényben elrendelni, és ezek miatt lobbant fel a sok harag, illetve az abból fakadó válság.

Vajon sikerül-e Imrédynek tartania magát és révbe juttatnia az általa áhított reformokat? Nem könnyű előre látni. A feladat, amelyet vállalt, nagyon nehéz. Már maga az komoly nehézséget jelent, hogy a Felvidéket visszacsatolták, ez ugyanis arra kötelezi a kormányt, hogy Magyarország két részének törvénykezését azonos szintre hozza, méghozzá gyorsan. Most a Felvidéknek korszerűbb törvényei voltak, mint a csonka Magyarországnak. Csak néhány példa: a Felvidéken már érvényes választójogi törvény sokkal

306 A nuncius négy nappal később egy újabb jelentésben saját magát javította: „Már az újságok bőségesen hozták, hogy éppen CSÁKY ISTVÁN grófot nevezték ki külügyminiszternek, akit folyó hó 9-én kelt 1803/1938 ikt. számú jelentésemben úgy írtam, hogy kinevezése már kizártnak tekinthető. Amint Eminenciád már könnyen meggyőződhetett afelől, az a forrás, amelyre utaltam, ugyanazon Csáky gróf volt, aki folyó hó 7-én eljött hozzám és elmondta azt, amiről beszámoltam: az őfelé irányuló elvárásokról és a felhozott érvek alapján hozott elutasításáról. Nem mulasztottam el, hogy bizalmasan elmondjam neki, hogy bizonyára nem lett volna óhajtott Bárdossy külügyminiszteri kinevezése, hogy családi állapota kellemetlen lett volna a nunciatúra és az Apostoli Szentszék számára, különösen egy elkerülhetetlen római utazás alkalmából. Említettem neki a lengyel Beck miniszter esetét, bár ez az eset nem ugyanaz teljes mértékben. Amint Csáky tegnap nekem elmondta, mind a kormányzó főmagassága, mind Imrédy, nem tudni milyen okból, ejtették Bárdossyt, ismét sürgetni kezdte és a végén engedett és így miniszter lett [...]" [Az említett Józef Beck (1894–1944) 1930–1932 között a lengyel külügyminiszter helyettese, ezt követően 1939-ig külügyminiszter. 1938 márciusában hivatalos olaszországi látogatáson volt, államfőnek kijáró pompával fogadták, tárgyalt III. Viktor Emmánuel királlyal és Mussolinivel egyaránt. XI. Piusz pápa azonban nem fogadta, hivatalosan a pápa megbetegedése miatt, de az igazi indok az volt, hogy Beck elvált ember volt, aki kitért katolikus hitéből, hogy második házasságot köthessen.] – Az 1938. december 13-án kelt 1811/1938 ikt. sz. jelentésből, részlet, lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 532rv; tisztázatát in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 79rv.

nagyvonalúbb (titkos szavazás, 21 éves életkor), mint az, amelyet tavaly nagy nehezen elfogadtak Budapesten (a titkos szavazás megvan, de magasabb az életkor, és sok megszorítás korlátozza a jogosultságot); a visszatért területeken jobbak a fizetések, kivéve a magas beosztású alkalmazottakét, az agrárreform már folyamatban van, a szociális törvények korszerűbbek. Nem véletlenül mondta a 17 képviselő egyike, hogy nekik kovásznak kell lenniük a régi Magyarországon. Nos, látható, hogy milyen nehéz és felelősségteljes munka előtt áll a kormány. Most a belső összetartás hiánya és Németország tagadhatatlan ellenszenve Imrédy iránt súlyos akadályt jelentenek az egészséges, bár merész reformok megvalósításában. Hozzá kell tenni, hogy a szélsőjobboldali mozgalom (nyilaskeresztesek, hungaristák) változatlanul folytatja a propagandát; így aztán el lehet képzelni, hogy Imrédy igazán nincs rózsás körülmények között, és a jövő sem olyan biztató, hogy túl nyugodtan nézhetne elébe.

92
AZ EGYHÁZMEGYÉK HATÁRAINAK RENDEZÉSE

Angelo Rotta 1816/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1938. december 14.[307]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 4936/38
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 2rv-3rv

(melléklet: Serédi őeminenciája memorandumának másolata három példányban)

1938.XII.17.[308]

Ma kaptam meg Serédi bíboros őeminenciája memorandumát három példányban (ezeket mellékelem) a magyarországi egyházmegyék határainak a legutóbbi eseményeket követő átrendezéséről. Ő állította össze az Eminenciáddal legutóbbi római tartózkodása során közösen kialakított álláspont szerint. Arra kért, küldjem el mind a három példányt Eminenciádnak, hogy Eminenciád méltóztasson egy-egy példányt eljuttatni Rossi bíboros úrnak* és Tisserant bíboros úrnak. Serédi bíboros úr azt is kérte, hogy a memorandum mellé legyek szíves jelentést írni, amelyben kifejtem erről az én véleményemet.

Amint Eminenciád majd könnyűszerrel megállapíthatja, Serédi bíboros úr javaslatai lényegében megfelelnek az általam is felvetett javaslatoknak, amelyeket mind Eminenciádnak, mind a keleti egyházak eminenciás titkárának küldött jelentéseimben megfogalmaztam. Úgy vélem, hogy Serédi bíboros úr említett javaslatai, amelyeket meg is vitatott velem még római útja előtt, jók és elfogadásra méltók.

---

307 „Áttanulmányoztam a bíboros prímás őeminenciája terveit, és azonnal elküldtem a Szent Konzisztoriális Kongregációnak és a 'Pro Ecclesia Orientali' Szent Kongregációnak a nekik szánt másolatokat. Köszönöm Önnek a közvetítést, és sietve küldöm Excellenciádnak a két szent dikasztériumtól kapott válaszlevelek másolatát. Várom szíves válaszát." A jelentés érkezésének 1939. január 5-én kelt nyugtázásából, ikt. sz. 4936/38., gépírás, kézírásos javításokkal: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 15r.

308 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén. Lásd fentebb, 201. l. 307. jegyzet.

Ami a szatmári maradvány egyházmegyék két apostoli kormányzóságát illeti, nemcsak az egyesítésüket javasolja, hanem azt is, hogy a kassai püspököt nevezzék ki kormányzójukká. Ez a javaslat számomra nem új, beszélt nekem róla, és én nagyon praktikusnak találtam: így elkerülhető, hogy a két jelenlegi kormányzó egyikének a kinevezése rosszul essen a másiknak. Sőt, én elvből azon a véleményen vagyok, hogy egy apostoli kormányzóságot jobb egy püspökre bízni, mint egy egyszerű prelátusra, mert a püspöki méltóság nagyobb hatalmat és tekintélyt biztosít a papság és a nép körében egyaránt. Továbbá a konkrét esetben a kassai püspök egyházmegyéje nagyon kicsi lesz, úgyhogy lesz ideje komolyan foglalkozni a rábízott kormányzósággal.

Ami a személyeket illeti, Mons. Csárszky őexcellenciája visszalépésével és Mons. Sztojka lemondásával a dolog nagyon leegyszerűsödik. (Serédi őeminenciája nem utalt semmilyen nehézségre, amely Mons. Sztojka lemondásának útjában állna, és ő hamarosan le is mond, ez biztos. Nekem az volt a benyomásom Mons. Sztojka néhány nappal ezelőtt nálam tett látogatása után, hogy időt akar nyerni a Szentatyának küldött feljegyzéssel.) A személyeket illetően én nem látok semmi nehézséget. Természetesen közölni kell a magyar kormánnyal, hogy a Szentszék kit kíván kinevezni a rozsnyói, a kassai és a munkácsi egyházmegyék élére, hogy a kormánynak alkalma legyen kinyilvánítani ezzel kapcsolatos kívánságait az eljárási rendnek megfelelően.

Mivel Serédi bíboros őeminenciája, mint olvasható, már bizalmasan megállapodott a kormánnyal, én is úgy vélem, hogy a rozsnyói és a munkácsi egyházmegyék élére – kivéve, ha jobb döntés születik – Mons. Bubnics őexcellenciáját, aki szlovák, illetve Kassára Mons. Pappot kell kinevezni. A bíboros úr helyesen jegyzi meg, hogy olyan püspökre van szükség, aki ismeri a szlovák nyelvet, mert több mint 20 plébánia szlovák.

Ami annak a dokumentumnak a formáját illeti, amellyel a Szentszék majd bevezeti a magyarországi egyházmegyék határainak szükségessé vált módosításait, nemegyszer beszéltünk róla a prímás őeminenciájával. Megvitattuk, és arra a következtetésre jutottunk, hogy ezt a dokumentumot a bullával összehangolva – nem azzal ellentétben – kellene megszövegezni, mintegy a benne foglalt elveknek a megváltozott körülményekhez illeszkedő alkalmazásaként. Ezért tökéletesen egyetértek azzal, amit őeminenciája a memorandumában kifejt, és azzal is, hogy a fenti dokumentumot nem kell túlzott ünnepélyességgel körülvenni, és minél előbb nyilvánosságra kell hozni.

Az új dokumentum kihirdetésének napjától hatályának maradéktalan érvényesüléséig lesz néhány átmeneti és gyakorlati nehézség. Ami *Kassát* illeti: ha Mons. Csárszky az új püspök kinevezéséig késlelteti a visszalépését, ideiglenesen rá lehetne bízni az egyházmegyének most Serédi bíboros úr által irányított részét, ill. annak kormányzását; ellenkező esetben a bíboros prímás hajlik arra, hogy apostoli kormányzóságát Mons. Csárszky helynökére bízza. Eminenciád majd megítéli, hogy ugyanakkor nem volna-e jobb átmenetileg Serédi bíborosra bízni az egész kassai egyházmegye kormányzását. *Szatmár.* Mivel a két egyesített szatmári csonka egyházmegye apostoli kormányzóját csak a kassai püspök után lehet kinevezni, gondoskodni kell arról, hogy a két jelenlegi kormányzó a közös kormányzó kinevezéséig hivatalban maradjon. Ami *Munkácsot* illeti: Mons. Sztojka őexcellenciájának lemondásával egyidejűleg azonnal Mons. Papp őexcellenciájára mint apostoli kormányzóra kell bízni a munkácsi egyházmegye kormányzását, aztán a Munkácson székelő püspök kinevezése után továbbra is legyen a Magyarországon lévő eperjesi

plébániák kormányzója, és akkor nem kell foglalkozni, legalábbis egyelőre, ezeknek a plébániáknak a a munkácsi egyházmegyébe való belolvasztásával.[309]

MELLÉKLET
SERÉDI JUSZTINIÁN MEMORANDUMA A SZENTSZÉKHEZ

Esztergom, 1938. december 9.

Gépelt tisztázat, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 4r-11r

Jelentés

a magyarországi egyházmegyék határainak a müncheni egyezmény utáni rendezéséről

[…][310]A müncheni egyezmény értelmében a csehszlovák–magyar határ úgy módosul, hogy az alábbi területek visszatérnek Magyarországhoz: a nagyszombati apostoli kormányzóság egy része, a rozsnyói és a kassai egyházmegye egy része a székhellyel együtt, Mons. Svoboda apostoli kormányzóságának egy része, az eperjesi (Prešov) egyházmegye egy része, a munkácsi (Munkačevo) egyházmegye egy része a székhellyel együtt és a hajdúdorogi egyházmegye néhány plébániája.

Most tekintettel arra a szabályra, hogy „*az ok megszűnése megszünteti az okozatot*”,[311] és figyelembe véve az említett apostoli konstitúcióban foglalt elvet is, a magyar királyi kormány beleegyezésével bátorkodom a legalázatosabban javasolni, hogy ünnepélyes megnyilvánulás nélkül, egyszerűen az idézett konstitúció értelmezésével a Szentszék jelentse ki az alábbiakat:

1. a müncheni egyezmény következtében a Magyarországhoz visszatért egyházmegyék és tartományok az 1937. szeptember 2-i *Ad ecclesiastici regiminis* apostoli konstitúció értelmében újra egyesülnek azokkal az egyházmegyékkel és tartományokkal, amelyekhez a fenti bulla kiadása előtt tartoztak. Ennek a nyilatkozatnak megfelelően:

2. a nagyszombati apostoli kormányzóság területének az a része, amely éppen most tért vissza Magyarországhoz, újra egyesül az esztergomi főegyházmegyével, és az esztergomi érsek szokásos joghatósága alá kerül, aki megszűnik főegyházmegyéje e részének apostoli kormányzója lenni. Ugyanennek az apostoli kormányzóságnak a nagyszombati részét pedig, amely továbbra is Csehszlovákiában marad, egy apostoli kormányzó fogja vezetni, ahogy eddig.

3. A rozsnyói egyházmegyének székhelyével együtt Magyarországhoz visszatért része egyesül azzal a résszel, amely eddig Magyarországon apostoli kormányzóság volt Serédi bíboros joghatósága alatt, aki azt rögtön átadja Mons. Bubnicsnak, amint a Szentszék kegyeskedik felmenteni és utasítani őt. A rozsnyói egyházmegyének az a töredéke, amely továbbra is Csehszlovákiában marad, apostoli kormányzósággá válik. – Mivel a rozsnyói

309 A lapszélen tollal írt kérdőjel a bekezdés mellett.

310 A memorandum első része (ff. 4r, 5r, 6r) az 1937-es *Ad ecclesiastici regiminis* bullával kialakult helyzetet ismerteti, amit nem közlünk, csak Serédinek az új egyházkormányzati berendezkedésre vonatkozó javaslatait, azaz a memorandum második részét.

311 Az eredetiben latinul: „cessante causa cessat effectus.” (K. E.)

püspöki szék betöltetlen, ugyanis Mons. Bubnics ott csak apostoli kormányzó, a Szentszék kinevezi őt az egyházmegye püspökévé, miután tudomást szerzett a magyar királyi kormány által javasolt személyek nevéről (köztük Mons. Bubnicséról is).

4. Ugyanígy a kassai egyházmegyének az a része, amely a székhellyel együtt a múlt hónapban tért vissza Magyarországhoz, újra egyesül a Magyarországon eddig Serédi bíboros joghatósága alatt apostoli kormányzóságot alkotó résszel. Serédi bíboros, amint a Szentszék kegyeskedik felmenteni és utasítani őt, azonnal átadja azt Mons. Csárszkynak vagy a helynökének. Mivel Mons. Csárszky vissza kíván vonulni Csehszlovákiába, az alulírott bíboroson keresztül alázatosan kéri a Szentszéket, hogy sürgősen mentse fel a kassai egyházmegye magyar részének kormányzósága alól, de meg kívánja tartani az egyházmegye szlovák részének kormányzóságát. – Mivel a kassai püspöki szék is betöltetlen, ugyanis Mons. Csárszky ott csak apostoli kormányzó, a Szentszék, miután tudomást szerzett a magyar királyi kormány által javasolt személyek nevéről, püspököt nevez ki a kassai egyházmegye élére, akinek azonban jól kell ismernie és beszélnie a szlovák nyelvet, mert az egyházmegye magyar részén is van bizonyos számú szlovák plébánia.

5. A szatmári egyházmegyének egy része, amely eddig Csehszlovákiában volt, visszatért Magyarországhoz, ahol a másik része maradt a trianoni békeszerződés után; úgyhogy most a szatmári egyházmegye eddig elszakított két részének egy-egy apostoli kormányzója van Magyarországon: Mons. Svoboda és Mons. Székely. Természetesen ezt a két részt egyetlen apostoli kormányzóságban kell egyesíteni. Mivel azonban egyikükre és másikukra is bajos volna rábízni az (új) kormányzóságot, tisztelettel szeretném javasolni, hogy amint kinevezik a kassai egyházmegye új püspökét, a két kormányzót (akik egyébként plébánosok) mentsék fel, és az egyesített új szatmári kormányzóságot bízzák a kassai püspökre mint apostoli kormányzóra, annál is inkább, mert a rezidenciája közel van a fenti kormányzósághoz.

6. Az eperjesi egyházmegyének Magyarországhoz visszatért része egyesüljön saját elszakított részével, amelyet eddig Mons. Papp kormányzott.

7. A munkácsi egyházmegye Magyarországon maradt és Mons. Papp által kormányzott két plébániája egyesüljön az egyházmegye Magyarországhoz – székhelyével, Ungvárral – együtt visszatért részével.[312] A munkácsi egyházmegyének abból a számos plébániájából pedig, amelyek továbbra is Csehszlovákiában maradnak, létesüljön egy apostoli kormányzóság. – Mivel Mons. Sztojka, a munkácsi egyházmegye püspöke néhány nap múlva benyújtja a lemondását,[313] bátorkodom a legalázatosabban javasolni, hogy a lemondás elfogadása után a Szentszék nyilvánítsa megüresedettnek a munkácsi püspöki széket, és, miután erről értesítette a magyar királyi kormányt, nevezze ki az utódját. A kormány egyebek között Mons. Pappot is javasolni fogja, aki korábban munkácsi megyéspüspök volt, de a csehszlovák kormány eltávolította a posztjáról. Jó volna kinevezni őt munkácsi püspökké (megtartva érseki címét), és ezzel visszaadni neki régi székét, de meghagyva őt apostoli kormányzónak az eperjesi egyházmegye Magyarországon maradt részén.

8. A hajdúdorogi egyházmegye Magyarországhoz visszatért néhány plébániáját vissza kellene adni az egyházmegyének, amely jelenleg üresedésben van.[314]

---

312 A lapszélen tollal a bekezdés mellé írva: „fatto” ('megtörtént').

313 Végül Sztojka püspök mégsem mondott le.

314 A lapszélen tollal a bekezdés mellé írva: „fatto” ('megtörtént').

9. Az egyházmegyék átrendezésével egyidejűleg – ugyanazokból az okokból – ki kellene jelenteni, hogy a rozsnyói és a kassai egyházmegyék (amennyiben Magyarországon vannak) visszatérnek Eger egyháztartományához, a munkácsi egyházmegye pedig az eperjesi maradványrésszel az esztergomi egyházi tartományhoz, amelyek Eger, illetve Esztergom érsekeinek joghatósága alá kerülnek.

Így nagyon egyszerűen lehetne rendezni mind a területi, mind pedig a személyi kérdéseket, amelyek első pillantásra meglehetősen kuszának tűnnek. A papság és a nép megnyugtatása érdekében nagyon jó lenne, ha az említett apostoli konstitúciót – a fent kifejtettek szerint – hitelesen értelmező és kihirdető legmagasabb dokumentum legalább 1939. január 1-jével hatályba lépne.

Mindezeket a javaslatokat a legmélyebb tisztelettel és a legalázatosabban a Szentszék legmagasabb ítéletére bízom.

Esztergom, 1938. december 9.

Serédi Jusztinián bíboros [s. k.]
Magyarország hercegprímása,
esztergomi érsek

Eugenio Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció titkára 653/38 sz. átirata
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Vatikánváros, 1938. december 28.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 5100/38
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 25r

Eminenciád nagyra becsült levelére válaszolva, amelyben december 24-én (4962/38. sz.)[315] szíveskedett közölni velem Serédi bíboros terveit a Magyarországhoz a közelmúltban visszatért egyházmegyék területi rendezéséről, sietek tudatni Önnel, hogy ennek a szent dikasztériumnak nincs semmi ellenvetése a bizánci szertartású egyházmegyékre vonatkozó résszel kapcsolatban. Ugyanis az említett tervezet 6. és 7. pontja olyan intézkedéseket irányoz elő, amelyeket ez a szent dikasztérium novemberi rendeleteivel már meghozott, a 8. pont pedig logikus intézkedést javasol, amelynek megvalósítása semmilyen akadályba nem ütközik.

Azonban közölnöm kell Eminenciáddal, hogy Mons. Sztojka Sándor még nem nyújtotta be a lemondását a ruténok munkácsi püspöki székéről, és valószínűleg némi késéssel fogja ezt megtenni. Ha tehát az ottani államtitkárság a következő napokban kiadja eminenciás Serédi bíboros úr által javasolt „értelmező és kihirdető dokumentumot", a munkácsi püspöki széket úgy kell feltüntetni, mint amelyet Mons. Sztojka még elfoglal.

315 Kötetünkben nem közöljük.

Raffaele Carlo Rossi bíboros, a Konzisztoriális Kongregáció titkára 829/38 sz. átirata
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Róma, 1938. december 30.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 5101/38
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 26r

[…] A Szent Kongregáció egyetért eminenciás esztergomi érsek úr javaslataival, de, ami a megvalósításukat illeti, úgy gondolja, hogy nem elegendő egy egyszerű dokumentum, amely az 1937. szeptemberi *Ad ecclesiastici regiminis* pápai bullát értelmezi, illetve kihirdeti; szükség van egy új rendelkezésre, ha nem is a bulla ünnepélyes formájában, legalább egyszerű dekrétumban. Továbbá ebben a dekrétumban csak a területi rendezést kell rögzíteni, míg a püspökök és az apostoli kormányzók kinevezéséről később külön dokumentumokban kell gondoskodni.

Várva Eminenciád nagyra becsült véleményét, alázatosan csókolom a kezét és mély tisztelettel maradok

Főtisztelendő Eminenciád
legalázatosabb és legodaadóbb, őszinte szolgája
Fr.[316] *R. C. Rossi bíboros* [s. k.]
titkár

316 Raffaele Carlo Rossi (1876–1948) bíboros használta a: „frater” titulust, mert szerzetes volt: karmelita.

1939

93
Pro memoria

Kézírásos fogalmazvány
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 31rv

Ikt. sz.: 1887. sz., 1939. január 9.

1. A budapesti apostoli nuncius őexcellenciája 1938. december 14-én kelt 1816. sz. jelentésében[317] elküldte és egyetértőleg kommentálta Serédi bíboros őeminenciája javaslatait az új szlovák–magyar határ következtében átrendezendő egyházmegyékkel kapcsolatban.

2. A javaslatokat megkapta a Szent Konzisztoriális Kongregáció és a Keleti Kongregáció (1938. december 22-i, 4963. sz. és december 24-i, 4962. sz. utasítások[318]), és mindkét kongregáció jóváhagyta őket. Ami az eljárás módját illeti, a Konzisztoriális Kongregáció úgy gondolja, hogy rendeletben kell megállapítani az egyházmegyék új határait, és később önálló dokumentumokban kell intézkedni a püspökök és az apostoli kormányzók kinevezéséről.

3. A budapesti nuncius őexcellenciája, akivel közölték a két szent kongregáció válaszát, egyetért a Konzisztoriális Kongregáció megítélésével, amely szerinte lényegében nem különbözik Serédi bíboros úrétól, és kifejezi azt a véleményét, hogy a területi rendezéssel egyidejűleg kellene kinevezni külön dokumentumokban azokat a személyeket is, akikre az új egyházi intézmények joghatóságát bízzák.

4. Nos, az alábbiakat kellene tenni:
a) kiadni az egyházmegyéknek az új politikai határok miatt szükséges területi átrendezéséről szóló dekrétumokat, módosítva az *Ad ecclesiastici regiminis* bullát;
b) kinevezni az új egyházi intézmények püspökeit és apostoli kormányzóit.

Eminenciás Serédi bíboros sürgeti az intézkedéseket, de Mons. Luttor azt mondta nekem (1939. I. 18.), hogy véleménye szerint nem kell sietni. Sokan ugyanis azt gondolják, hogy Magyarország politikai határai még nem véglegesek.

---

317 Lásd fentebb, 201. l.
318 Kötetünkben egyiket sem közöljük.

Feljegyzés
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 33r, N. 199/39.
Kézírásos fogalmazvány
Anonim (Tardini?)

1939. I. 19.

Felteszem magamnak a kérdést: az új intézkedésekkel még nem a Csehszlovákiával kötött *modus vivendi* 1. cikkelyét hajtjuk végre?

És akkor nem közvetlenül a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának kell közbelépnie?

A Konzisztoriális és a Keleti [Kongregáció] javaslatot tehetnek, mert megkérdezik őket, de én úgy gondolom, hogy a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja az illetékes.

94
AZ EGYHÁZMEGYÉK ÚJ HATÁRAI MAGYARORSZÁGON

Angelo Rotta 1887/39 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1939. január 9.[319]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 200/39
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 36rv (Gépelt tisztázat, aláírt)
Gépelt másolat: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 38r-39r

Eminenciád f. hó 5-én kelt, 4936/38. sz. nagyra becsült utasítására[320] válaszolok a Szent Konzisztoriális Kongregáció és a „Pro Ecclesia Orientali" válaszaival kapcsolatban, amelyeket eminenciás Serédi bíborosnak adtak a magyarországi egyházmegyék határainak rendezésére tett javaslataira.

Nem gondoltam, hogy meg kellene erről kérdeznem a bíboros prímás őeminenciáját. Nincs is Budapesten, és csak időt vesztegetnénk, egyébként haszontalanul, mert Serédi bíboros őeminenciája nem olyan ember, aki nehézségeket vagy akadályokat támasztana a szent római kongregáció tekintélyével kinyilvánított akaratnak. Amikor a bíboros úr formai javaslatokat tett, az a vágy vezérelte, hogy elkerülhető legyen az a Szentszékre nézve kedvezőtlen benyomás, amelyet az kelthetett volna, hogy alig egy évvel a bulla hatályba lépése után azt *visszavonja.* Ezért van azon a véleményen, hogy a Szent Konzisztoriális Kongregációnak a tárgyban kiadott dokumentuma ne öltsön túl ünnepélyes formát, és úgy mutassa be a hivatalosan megállapított új területi módosításokat, amelyek mintegy a bulla alapelveit érvényesítik a megváltozott politkai körülmények között, ezért a rendeletnek inkább összhangban, mint ellentétben kellene lennie magával a bullával. Mivel ez kizárja azt a gondolatot, hogy a Szent Konzisztoriális Kongregáció egy új bullát adjon ki,

319 A jelentés vételének nyugtázása 1939. február 5-én kelt, 456/39 ikt. szám alatt, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 41r. Tisztázat: ceruzával a megjegyzés: „sospeso", felfüggesztve, azaz – XI. Pius pápa február 10-én bekövetkezett halála miatt – nem lett postázva. a: i. h. 42rv, 44r.

320 Lásd fentebb, 201. l.

úgy vélem, Serédi őeminenciájának véleménye valójában nem ellentétes a kongregáció megítélésével.

Ami a rendelet tárgyát illeti, értem, hogy csak a területi rendezésre kellene szorítkoznia az esetleges személyi kérdések érintése nélkül. Szükségesnek látom azonban, hogy ezzel egyidejűleg külön dokumentumok intézkedjenek a konkrét személyek megnevezéséről is azért, hogy a rendelet végrehajtásakor lehessen tudni, kit illet a rendelettel létrehozott új jogintézmények fennhatósága. Ez különösen az egyesülő két szatmári apostoli kormányzóságra és azokra vonatkozik, amelyek megszűnnek azáltal, hogy a területük beolvad az eredeti egyházmegyékbe (Rozsnyó, Kassa, Munkács). Az Esztergomhoz csatolandó területek nem okoznak semmilyen gyakorlati nehézséget, mert azoknak már apostoli kormányzója a bíboros érsek őeminenciája.

95
POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 1888/1939 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1939. január 9.[321]
AA.EE.SS. ikt. sz.: 299/39
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 81rv-82rv

1939. I. 15.
Megköszönni...[322]

A karácsonyi és újévi ünnepek alkalmával egy kis nyugalom köszöntött be a magyar politikai életben, amint ez természetes. De nem maradt el néhány tekintélyes személyiség nyilatkozata, cikkek vagy beszédek formájában, amelyek egyre jobban megvilágítják a kormány és az ellenzék gondolatait is a magyar közvéleményt izgalomban tartó különböző kérdésekről.

Az év első napján az újságokban fontos helyzetelemző cikkek jelentek meg a külügyminiszter, Csáky gróf, Bethlen gróf és Eckhardt képviselő tollából. A cikkeket olvasva megállapítható, hogy minden közismert személyiséget lelke mélyén az a kérdés aggaszt a legjobban, hogy Magyarország tényleg meg tudja-e őrizni függetlenségét a Róma–Berlin tengelyhez való csatlakozás ellenére. Csáky gróf csak közvetve érinti a Németország és Magyarország közötti félreértéseket, és azt ajánlja, nem ok nélkül, hogy ugyanolyan szimpátiával tekintsenek Rómára, mint Berlinre, Bethlen gróf ellenben nagyon nyomatékos formában mutat rá a Magyarország és Németország közötti véleménykülönbségek és kellemetlen érzések okaira. Ugyan mindannyian elismerik, hogy Magyarország nem folytathat Németországéval ellentétes politikát, tehát csatlakozása a tengelyhez logikus dolog, de Bethlen és Eckhardt azt is erősen hangsúlyozzák, hogy Magyarország nem hagyhatja, hogy uralkodjanak felette. Eckhardt még azt is kijelenti, hogy nem bízik Imré-

321 A jelentés vételének nyugtázása 1939. január 19-én kelt, ikt. sz. 299/39, lásd át in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, f. 83r.

322 Tollal írt feljegyzés a jelentés felső részén.

dyben, mert bármennyire tehetséges is, a politikában túlságosan új ember ahhoz, hogy az országot egy ilyen nehéz időszakban kormányozza.

Hitelt érdemlő forrásból úgy értesültem, hogy Magyarország már kész aláírni az antikommunista paktumot (főleg Ciano gróf hatására, legutóbbi látogatása során) és egy későbbi időpontban elhagyni a Népszövetséget. Csáky gróf cikke burkoltan céloz ezekre a témákra. Közben mind Csáky grófot, mind Imrédy miniszterelnököt – akik még nem voltak képviselők – egyhangúlag megválasztották két, legutóbb megüresedett választókerület képviselőjének. De ennek nincs nagy jelentősége, mert a szavazás még mindig nyilvános. A titkos szavazást biztosító választójogi törvény a következő parlamenti választások alkalmával lép hatályba, amelyekre valószínűleg jövőre kerül sor. A két jelölt a választókhoz intézett beszédében nem mulasztotta el hangoztatni a már ismert gondolatokat a kormány irányvonaláról és a halaszthatatlan reformokról, amelyek az alábbi sorrendben követik majd egymást a parlamenti vitákban: először a hadsereg újjászervezése, aztán a zsidókérdés, végül az agrárreform.

A honvédelmi törvény nem fog nehézségekbe ütközni, de a másik kettő igen. Ami a zsidókat érintő megszorításokat illeti, kormánykörökben nem mulasztják el hangsúlyozni, hogy Olaszország állásfoglalása után nem lehetett halogatni a további korlátozásokat Magyarországon. Annál is inkább, mert az, hogy a zsidók létszáma Olaszországban viszonylag alacsony és gazdasági befolyásuk is korlátozott, Magyarország számára a *minori ad maius*[323] érv arra, hogy olyan megoldást találjon, amely nagyjából megfelel a közvélemény elvárásainak, és alapul szolgál a szélsőjobboldali agitációnak. Nem hiányoznak az ellenzők, akik a keresztényi érzésre, a magyar alkotmányra és a gazdasági szükségre hivatkoznak, és bizonyosan hallatni fogják a hangjukat az alsóházban, amikor megvitatják a törvényjavaslatot. Egyelőre nem időszerű részletekbe bocsátkozni a kormánynak a zsidókérdést és az agrárreformot érintő terveivel kapcsolatban; ezek nagy vonalakban már ismeretesek Rómában. Most jobb lesz megvárni, mit hagy jóvá véglegesen a parlament, és akkor majd lehet egy-két hasznos észrevételt tenni.

Közben a lakosság körében a bizonytalanság érzése tapasztalható Magyarország jövőjével kapcsolatban: sokakra lidércnyomásként nehezedik Németország, mert attól félnek, hogy túlereje kiszolgáltatottá teszi az országot. Másrészt vannak olyan körök, amelyek nem nagyon bíznak Imrédy személyében, s bár nem vitatják, hogy jó szándékú, hiányolják magatartása világos és pontos irányvonalát. Ő közben fáradhatatlanul dolgozik, és most élére állt egy mozgalomnak, amelyet szeretne elterjeszteni az egész országban. Ez nem annyira pártmozgalom, mint inkább eszmei természetű, amely a közvéleményt kívánja orientálni és alakítani, hogy mindenki megértse az új Magyarországot vezérlő szellemiséget, és belássák, hogy a bevezetni szándékozott radikális reformokra szükség van.

Néhány nap múlva teljes gőzzel újraindul a politikai élet. Nyilván heves viták lesznek a parlamentben, és a valóban két tűz közé szorult kormánynak kemény harcot kell majd vívnia egyrészt a konzervatívokkal (1), másrészt a jobb- (2) és baloldali szélsőségesekkel (3).[324] És a harc még keményebb lesz, mert a *Magyarság* című szélsőjobboldali lap, amelynek megjelenését a kormány három hétre felfüggesztette, és a *Népszava* című szo-

323 Latin kifejezés, a jogban tiltó rendelkezésekkel kapcsolatban használatos: „a kevesebbről a többre következtetés” érve. (K. E.)

324 Ceruzával írt számozás.A lap alján a számokhoz tarozó megjegyzés: „N. B. I *due* fuochi... sono *tre*!” – 'a *két* tűz valójában *három*!'

cialista lap, amelyet szintén felfüggesztettek egy hónapra, néhány nap múlva újra megjelennek, és már csak bosszúból is ágyúval fognak tüzelni a kormányra. Közben a mai lapok arról tudósítanak, hogy Csáky külügyminiszter f. hó 20-án Berlinbe utazik.

Mint azt előre lehetett látni, a gyászos magyar–szlovák határincidensek, különösen a munkácsiak, amelyekről terjedelmesen tudósítottak az újságok, itt óriási hatást váltottak ki. A kormány sikeresen kézben tartotta a közvéleményt, és elérte, hogy az ország nyugalmát ne zavarják meg a tiltakozó megmozdulások. A kormány természetesen erélyesen tiltakozott Prágánál, és remélhetőleg találnak békés megoldást, legalábbis egyelőre. De ez olyasmi, ami a csehszlovák és ukrán agitátorok Magyarország elleni folyamatos izgatásának eredménye, akik állandó feszültséget tartanak fenn, és ezzel veszélyeztetik Európának ezt a kényes övezetét.

96
A MAGYAR PÜSPÖKI KAR ÉS AZ ÚJ REFORMOK

Angelo Rotta nuncius 1913/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1939. január 16.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 412/39
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77 P.O., fasc. 57, ff. 31r-32r

(melléklettel)

1939. I. 21.
Válasz: a szemináriumok számára is meg kell állapítani egy földhányadot[325]

Korábbi jelentéseimben már utaltam a készülő reformokra, amelyeket be akarnak vezetni Magyarországon, nevezetesen a hadsereg újjászervezésével, a zsidókkal és a nagybirtokokkal kapcsolatban.

A bíboros prímás őeminenciája felhívására tegnapelőtt, 14-én a püspöki kar rendkívüli ülést tartott Budapesten, hogy állást foglaljon az új törvényjavaslatoknak az egyházat közelről érintő pontjaiban. A bíboros prímás őeminenciája, aki a maga részéről már alaposan áttanulmányozta a témát, elmondta következtetéseit az összegyűlteknek, akik széles körű vita után azokat elfogadták, és kérték Serédi bíboros urat, hogy tájékoztassa erről a kormányt.

Őeminenciája valóban azonnal kihallgatást kért Imrédy miniszterelnöktől, aki rögtön válaszolt, és azt mondta, hogy a délután folyamán ő maga fog elmenni a bíboros úrhoz megbeszélni a dolgot. El is ment, Serédi bíboros őeminenciája a csanádi[326] és a pécsi[327] püspök társaságában fogadta, és részletes megbeszélést folytattak.

Ami a honvédelem átszervezését illeti, a bíboros úr a püspöki kar nevében ragaszkodott ahhoz, hogy a törvényjavaslat világosan mondja ki, hogy az a törvényi rendelkezés,

325 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.
326 Glattfelder Gyula.
327 Virág Ferenc.

amely megtiltja a fiatalok egyesületi stb. tagságát, nemcsak a szűk értelemben vett vallási egyesületekre nem vonatkozik, hanem egyetlen olyan társaságra sem, amely egyházi hatóságnak van alárendelve.

Ennek megvalósulására lehet számítani.

Ami a zsidótörvényt illeti, a püspöki kar jogosan aggódik azért, hogy a törvény tartsa tiszteletben a keresztséget, tehát annak meghatározásában, hogy kit tekint zsidónak, illetve kit nem, helyezzen nagyobb hangsúlyt a megkeresztelkedésre. Erre nézve Imrédy nem tudott biztosítékot adni, jóllehet ő személyesen támogatja a dolog megkönnyítését. Neki számolnia kell a párttal, amely nem mutat sok hajlandóságot a nagyvonalúságra, és a szélsőjobboldali ellenzék mindig éberen lesi az alkalmat, amelyet kihasználhatna egy veszélyes kampányra.

De úgy gondolom, hogy a püspökök fellépése nem lesz hatástalan[328], és a törvényjavaslat végső szövegének megszerkesztésekor számításba kell majd venni.

Az agrárreformmal kapcsolatban a püspökök elvileg késznek mutatkoztak a folyamat felgyorsítására, de az egyházi tulajdonokra nehezedő terhek figyelembevételével. A püspöki kar kifejezett kívánsága, hogy a javak egy hányadát mint ellátmányt kapják meg azok a különböző jogi személyek – jótékonysági intézmények, iskolák stb. –, amelyek most a püspöki járandóságokhoz vagy a káptalanokhoz tartozó javak bevételeiből élnek. Jó gondolat, egyébként nem új, mert már Mons. Orsenigo felvetette annak idején. Ha megvalósulna, fakulna a gyakran nem túl pozitív benyomás a püspökök és a káptalanok feltételezett nagy gazdagságáról, amelyet a birtok nagyságával mérnek, miközben nem számolnak a rá nehezedő terhekkel.

Ezzel kapcsolatban, mint Eminenciád olvashatja majd a csatolt mellékletben, a bíboros prímás őeminenciája egy jó közleményt jelentetett meg az újságokban, amelynek mértéktartása hozzájárul a püspöki kar álláspontjának megszilárdításához. Először a zsidótörvényt tárgyalja, amelyet korlátozottan és bizonyos feltételekkel helyesel, aztán az agrárreformot, amelyet készségesen és szívesen elfogad, úgy, ahogy a kormány tervezi. A közleményben nincs szó a hadsereg átszervezését tárgyaló törvényről, amelynek megtárgyalására újra megnyílt a parlament, és a légkör tele van feszültséggel, amitől nem sok jó várható a készülő nagy reformok vitájában, valószínűleg nem lesz zavartalan és nyugodt.

Mint korábban már előre jeleztem, a magyar kormány csatlakozott az antikomintern paktumhoz, ez volt az előjátéka Csáky külügyminiszter elutazásának Németországba. Tegnap indult.

328 Ceruzával a lapszélen felkiáltójel van írva a bekezdés mellé.

97
BESZÉLGETÉS A KÜLÜGYMINISZTERREL

Angelo Rotta nuncius 1968/39 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak
Budapest, 1939. február 1.
AA.EE.SS. ikt. sz.: 584/39
Gépelt tisztázat, aláírt
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 50rv-51rv

(melléklettel)

1939. II. 6.[329]

Tegnap a külügyminiszterrel beszélgettem. Legutóbbi berlini útjáról volt szó, és azt mondta, meg van elégedve, mert sikerült eloszlatni apró felhőket, amelyek némi árnyékot vetettek a magyar–német kapcsolatok távlataira. Gyakorlatilag arra jutottak, hogy a magyar külpolitika, megőrizve az ország teljes függetlenségét, egyre jobban igyekszik majd alkalmazkodni a Róma–Berlin tengelyhez.

De aminek lehet valami jelentősége, az az, amit bizalmasan mondott a csehszlovák kérdésről. Ezt még nem lehet teljesen megoldottnak tekinteni; elmagyarázta, hogy Németország bizonyára szakértőket küldött Kárpátaljára vagy a kárpátaljai Ukrajnába, de meggyőződött arról, hogy ott nincsenek általa kiaknázható kincsek, ezért első lelkesedése Kárpátalja függetlensége iránt lehűlt. Most, mivel az ottani lakosság folyamatos agitáció hatása alatt él, Németország azon a véleményen van, hogy legalábbis Kárpátalja kérdésében nem lehet azt mondani, hogy kielégítő megoldásra került sor. Németország most szeretné megoldani a problémát, de Lengyelország és Magyarország egyetértésével. Ezért, mint a miniszter értésemre adta, a következő tavasszal minden valószínűség szerint fontos események várhatók. Okos ember kevés szóból is ért.

Ebből kiindulva Mons. Sztojkára tereltem a szót, azt szerettem volna tudni, mit gondol róla a kormány, hogy pontos választ adhassak a Keleti Kongregáció bíboros titkára őeminenciájának a kérdésére, amellyel a napokban fordult hozzám.

A miniszter, aki láthatólag tisztában van azzal, ami készülődik, azt mondta, hogy a kormány nagyon fontosnak tartja, hogy Mons. Sztojka Munkács püspöke maradjon, és amennyire lehetséges, ezt támogatni fogja. Tudja, hogy a Vatikán ellenzi Mons. Sztojkát, amit ő felettébb sajnál. Egy szavahihető paptól, aki Rómában végezte a tanulmányait, olyan információkat kapott, amelyek alapján úgy gondolja, hogy abban, amit Mons. Sztojka ellen felhoznak, van túlzás és rágalom is, ez pedig az ellenfeleinek a műve. Az emberek kedvelik, az elmozdítását a közvélemény rögtön úgy értelmezné, mintha a kormány akarta volna, tehát olaj lenne a tűzre, különösen abban a hadjáratban, amelyet Kárpátalján folytatnak Magyarország ellen. Aztán beszélt Mons. Nyárády Dénes* pápai vizitátorról, aki Huszton vizitál. Vajmi kevés jóindulattal nyilatkozott őexcellenciájáról, aki – őszerinte – pánszláv eszmékért rajong. Én, természetesen, csak beszámolok erről. Megjegyeztem neki, hogy ha a Szentszék valamilyen elhatározásra jutna Mons. Sztojkával kapcsolatban, annak egyáltalán nem politikai, hanem más természetű okai lennének.

329 Kézírásos feljegyzés a jelentés felső részén.

A miniszter ebben nem kételkedik, de mivel adott esetben az okot nem lehetne nyilvánosságra hozni, a sajnálatos eseményt ismét a kormány ellen használnák fel, és azzal vádolnák, hogy ugyanazokat a módszereket alkalmazza, amelyeket a csehszlovák kormány esetében elítélt, amikor az több magyar püspököt elüldözött.

Úgy gondoltam, nem kell tovább erőltetnem a dolgot, és miután megkaptam a kívánt információkat, elengedtem a témát.

Ezzel kapcsolatban pont tegnap este számoltak be az újságok egy incidensről, amely állítólag a kárpátaljai Szolyván történt: a vizitáló pápai megbízottnak arra az utasítására, hogy használják az ukrán nyelvet, Duliskovics* esperes az ott összehívott több mint 200 pap jelenlétében és nevében azt válaszolta volna, hogy, bár őexcellenciája személyében elismerik és tisztelik a pápa megbízottját, egyáltalán nem hajlandók teljesíteni a kérését, készek inkább elhagyni akár a plébániákat és a családokat is és koncentrációs táborban végezni. Ezen a pápai megbízott állítólag nagyon felháborodott. Másoktól kaptam az értesülést; hogy mi az igazság, nem tudom (ld. a mellékletet)[330].

Mindebből látható, hogy mennyire forró a hangulat, és mennyire nem lehet soha elég óvatosnak lenni; ezért, ha jól meggondoljuk, feltétlenül bölcs dolognak tarthatjuk a Szentszék lassúságát, amellyel a szóban forgó tárgyban eljár.

330 Újságkivágás: *Pester Lloyd,* 1939. január 31, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 52r.

A KÖNYVBEN SZEREPLŐ JELENTŐSEBB SZEMÉLYEK ÉLETÚTJA – BIOGRAFIE

Albert/Albrecht Ferenc József főherceg, Habsburg-Tescheni, (1897–1955), osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, Frigyes főherceg fia, a korabeli magyar dokumentumokban Albrecht főherceg vagy Albrecht királyi herceg néven írtak róla. Polgári házassága miatt kegyvesztett lett a Habsburg-családban. Politikai pályája során a főhatalomra tört, miközben a szélsőjobboldal, a nemzetiszocialista mozgalmak irányába vonzódott. 1933-tól gyakran megfordult Berlinben, összeköttetésben állt a nemzetiszocialista hírszerzéssel a német Birodalmi Biztonsági Főhivatallal.

Anna, szász főhercegnő (1903–1976), József Ferenc főherceg felesége 1924-től.

Apponyi Albert (1846–1933), politikus, miniszter, nagybirtokos, 1921–1933 a Szent István Akadémia elnöke, az 1920. évi párizsi békekonferencián a magyar delegáció vezetője, a kortársak a legnagyobb élő magyar névvel illették.

Apponyi Géraldine (1915–2002), 1938. április 27. – 1939. április 12. között de facto, 1946. január 2-ig de iure I. Zogu albán királlyal kötött házassága alapján Albánia királynője. 1939-től emigrációban élt Franciaországban, Angliában, majd Spanyolországban, 1982-től a Dél-Afrikai Köztársaságban. Halála előtt visszatért Albániába.

Apor Gábor báró (1889–1962), diplomata, nagykövet. 1927-től a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1934-től követ Bécsben, 1935–1939 között a külügyminiszter állandó helyettese. Magyarországnak az Apostoli Szentszékhez delegált nagykövete 1939 januárja és 1944 márciusa között. Magyarország német megszállása után Rómában maradt, 1952-től a Szuverén Máltai Lovagrend nagykancellárja lett, 1958-ig. Testvére Apor Vilmos vértanú győri püspök.

Auguszta Mária Lujza bajor hercegnő (1875–1964) a Wittelsbach-házból származó bajor hercegnő, Ferenc József császár és király unokája, József Ágost főherceg felesége, ennek révén osztrák főhercegné, magyar királyi hercegné.

Baden-Powell, Robert (1857–1941), a brit hadsereg altábornagya, író a cserkészmozgalom megalapítója.

Bangha Béla SJ (1880–1940) Jézus Társaságának tagja, rkat. pap, hithirdető, sajtóapostol. Nevéhez kötődik a magyar nyelvű katolikus sajtó megszervezése, a Mária Kongregáció nemzetközi irányítása. Létrehozta a Központi Sajtóvállalat Rt-t, a Magyar Kultúra folyóiratot, szerkesztette a Mária Kongregáció hazai, illetve nemzetközi lapját, a Katolikus Lexikon főszerkesztője, az Actio Catholica alelnöke, a budapesti Eucharisztikus világkongresszus főszervezője, számos más nemzetközi

kongresszus szervezője és irányítója, valamint több mint 80 könyv szerzője vagy társszerzője.

Barcza György, nagyalásonyi (1882–1961) Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter az Apostoli Szentszéknél 1927–1938, utána az Egyesült Királyságban 1938–1941 között. A brit politikai vezetés 1941. április 7-én szakította meg a Magyarországgal a diplomáciai kapcsolatokat, ekkor diplomáciai jogait elveszítette. 1951-ig Svájcban, majd haláláig Ausztráliában élt, emigrációban.

Bárdossy László (1890–1946), diplomata, politikus, Magyarország miniszterelnöke 1941. április 3. – 1942. március 7. között. 1930-tól a londoni követség tanácsosa, 1934-től bukaresti követ, 1941. február 4-től külügyminiszter. A II. világháború után a Népbíróság halálra ítélte és kivégezték.

Bartha Károly, vitéz dálnokfalvi (1884–1964) magyar katona, Magyarország honvédelmi minisztere 1938. november 15. – 1942. szeptember 24. között, az Imrédy, majd a Bárdossy-kormányban. A háború után a népbírósággal együtt működő Katonai Bíróság lefokozta és kizárta a honvédségből, ugyanis őt tekintették egyik felelősének, hogy Magyarország belépett a II. világháborúba. 1950-ben nyugatra emigrált és Venezuelában telepedett le.

Barthos Pál, lásd: Wéber Pál

Barthou, Louis (1862–1934) történész, irodalomtörténész, bíró, politikus, képviselőházi tag. 1894-től közmunkaügyi, 1896-tól belügy, 1906–1909 között ismételten közmunkaügyi miniszter. 1913-ban Franciaország miniszterelnöke. 1926 után igazságügy, majd külügyminiszter. Az I. Sándor jugoszláv király elleni merényletben veszítette életét.

Beneš, Edvard (1884–1948), cseh politikus, Csehszlovákia külügyminisztere 1918–1935, majd miniszterelnöke 1921–1922 között, majd Csehszlovákia elnöke 1935–1938, illetve 1940–1948 között. Nevéhez kötődik számos magyarellenes intézkedés bevezetése.

Bethlen István gróf (1874–1946), jogász, mezőgazdász, politikus, 1921–1931 között miniszterelnök. 1927-ben magyar–olasz barátsági szerződést kötött, majd közeledett Németországhoz is. 1931 után Horthy tanácsadója, 1935-ben Gömbös Gyulával való nézeteltérése miatt kilépett az Egységes Pártból. 1939-től a felsőház örökös tagja lett. 1945-ben a Szovjetunióba hurcolták, ahol rövidesen elhunyt.

Bitter Illés Béla OCist (1868–1939), magyar ciszterci szerzetes, főigazgató, germanista, a Szent István Akadémia tagja. 1927-től clairvaux-i címzetes apát.

Bornemissza Géza, kecskeméthi (1895–1983), elektrotechnikai mérnök, országgyűlési képviselő, kereskedelemügyi miniszter 1935. március 4 – július 31. között, kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter 1935. augusztus 1. – szeptember 2. között, iparügyi miniszter 1935. szeptember 2. – 1939. november 15. között.

Breyer István (1880–1940) esztergomi egyházmegyés rkat. pap 1903-tól, 1929-től trisipai címzetes püspök, valamint esztergomi segédpüspök, 1933-tól haláláig győri megyéspüspök.

Bubnics Mihály (1877–1945), szlovákul: Michal Bubnič, 1925-től a rozsnyói egyházmegye apostoli kormányzója, 1939-től megyéspüspöke. Tagja volt a Felsőháznak. 1945. január 9-én a püspöki palotát megszálló partizánok megkínozták, és bár később elengedték, a kórházban belehalt sérüléseibe.

Bürckel, Josef (1895–1944), német nemzetiszocialista politikus, a Reichstag képviselője. Korán csatlakozott a náci párthoz. 1938-ban az ausztriai Anschlussról szóló népszavazás egyik szervezője, majd az Ausztriából alakult Ostmark de facto vezetője.

Casari, Giovanni OSM (1879–1949) szervita szerzetes, pap, 1904-tól Magyarországon szolgált, Egerben novíciusmester 1904-től, majd növendékelöljáró és perjel 1908-tól. 1912-től Langeggben (Ausztria) perjel, 1914–1918, majd 1928–1935 között tartományfőnök. 1920-tól generális definitor, 1921–1938 között budapesti perjel. Az apostoli nunciusok 20 éven át napi szinten vették igénybe szolgálatait. 1941-től Rómában élt, több kongregáció konzultátora volt.

Ciano, Galeazzo (1903–1944) olasz fasiszta politikus, külügyminiszter, Benito Mussolini veje, akit az apósa elleni puccsban való részvételéért kivégeztek.

Cremonesi, Carlo (1866–1943) olasz származású rkat. pap., Nicodemia-i címzetes érsek, 1935-től bíboros.

Croy-Dülmeni Izabella főhercegasszony (1856–1931) a Croÿ-ház dülmeni ágából származó német hercegnő, Dülmen grófnője, házassága révén osztrák főhercegné, magyar és cseh királyi hercegné, tescheni hercegné, Frigyes főherceg tábornagynak, a cs. és kir. haderő főparancsnokának felesége. Fia Albert/Albrecht Ferenc József főherceg volt.

Csáky István, gróf körösszeghi és adorjáni (1894–1941) külügyminiszter az Imrédy-, majd a második Teleki-kormányban. 1940-ben ő írta alá Jugoszláviával a barátsági és megnemtámadási szerződést. Halálát mérgezés okozta.

Csárszky József (1886–1962) rkat. pap., 1925-től – rövid ideig – rozsnyói apostoli kormányzó, majd 1938-ig kassai apostoli kormányzó volt. 1939-től a szatmári, kassai és rozsnyói egyházmegyék Szlovákiában maradt részeinek adminisztrátora, 1945-től kassai apostoli kormányzó, 1951-től akadályoztatva.

Cséry Dezső (1905–1969) újságíró a Magyarság című napilapnál 1935–1938 között, majd között a Kis Újságnál 1939–1950, végül a Szabad Földnél dolgozott 1966-os nyugdíjazásáig. 1937-ben könyvet jelentetett meg: Igaz szó a nyilasokról címmel.

Darányi Kálmán, pusztaszentgyörgyi és tetétleni (1886–1939) magyar politikus, földművelésügyi miniszter, 1936 és 1938 között Magyarország miniszterelnöke. 1938-tól haláláig a képviselőház elnöke.

Daruváry Géza (1866–1934) magyar diplomata, politikus, a Bethlen-kormány igazságügy-, illetve külügyminisztere.

Dollfuss, Engelbert (1892–1934) osztrák politikus, Ausztria 14. kancellárja 1932–1934 között, az osztrák nácik 1934-es puccskisérlete során halálosan megsebesítették.

Drahos János (1884–1950) rkat. pap, esztergomi érseki aulista, író, kanonok. 1933–1939 között az Actio Catholica igazgatója. 1934–1938 között a Szatmári Irgalmasnővérek protektora, 1937–1950 között esztergomi általános érsekhelynök. 1945-ben káptalani helynök is. Mindszenty József esztergomi érsek letartóztatása után káptalani, majd érseki helynök. Püspökké való kinevezésének híre már csak halála után érkezett meg.

Dréhr Imre, nagyszentmiklósi (1889–1936) közgazdász, politikus, országgyűlési képviselő, államtitkár, magyar királyi kincstári főtanácsos, szociálpolitikus.

Drozdy Győző (1885–1970) tanító, újságíró, 1920 –1626 között országgyűlési képviselő. 1927-ben emigált az USA-ba, Chicagóban telepedett le, ahol bekapcsolódott az

Amerikai Magyar Revíziós Liga munkájába, illetve újságíróként tevékenykedett. 1933-ban tért haza, ekkor újra országgyűlési képviselői mandátumot szerzett, melyet 1939-ig töltött be. A nyilas hatalomátvétel után le akarták tartóztatni, de ez elől frontszolgálatba vonult. A háború után 1947-es leltartóztatásáig ismét országgyűlési képviselő, majd betanított munkás, illetve könyvelő.

Dudás Miklós OSBM (1902–1972) bazilita szerzetespap, püspök. 1933-tól a bazilita rend magyarországi ágának főnöke. 1939–1972 között hajdúdorogi görög katolikus eparcha (megyéspüspök), közben 1946–1972 között miskolci apostoli kormányzó, valamint 1944-ben a munkácsi görög katolikus egyházmegye kormányzója volt.

Duliskovics Arnold Cirill (1884–1934) magyar földbirtokos, magyar királyi határrendőrségi felügyelő, a ruszin nemzet harcosa, a ruszofil mozgalom leleplezője. Halálát – a korabeli vélemények szerint – mérgezés okozta, melynek oka, a revizióért való szakadatlan küzdelme volt.

Eckhardt Tibor (1888–1972) kisgazdapárti politikus, országgyűlési képviselő, a két világháború közti magyar politika egyik vezető személyisége, a Független Kisgazdapárt elnöke 1932–1940 között. 1940-ben Horthy Miklós és Teleki Pál megbízásából az USA-ba utazott, hogy az országok közötti kapcsolatot normalizálja, innen nem tért haza. 1945 után az antikommunista emigráció egyik vezéralakja, a Magyar Nemzeti Tanács egyik megszervezője volt.

Eden, Robert Anthony (1897–1977) brit diplomata, konzervatív politikus, parlamenti képviselő, 1935-ben a népszövetségi ügyeket vitte, majd 1935–1938 között külügyminiszter, 1955–1957 között az Egyesült Királyság miniszterelnöke.

Ernszt Sándor (1870–1938) rkat. pap 1892-től, nagyváradi kanonok, pápai prelátus, 1901-től országgyűlési képviselő, a Keresztény Nemzeti Egység Pártjának vezetője, 1930–1931 között népjóléti és munkaügyi, majd vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Fabinyi Tihamér (1890–1953) jogász, politikus, képviselő és felsőházi tag, 1932–1935 között kereskedelmi és 1935–1938 között pénzügyminiszter. 1944-ben a német megszállás után Svájcba emigrált, majd az USA-ban telepedett le.

Farkas Tibor, dr. boldogfalvai (1883–1940) jogász, nemzetgyűlési képviselő 1922–1926 között, majd országgyűlési képviselő 1931–1935 között. A legitimizmus egyik kiemelkedőbb képviselője.

Faulhaber, Michael von (1869–1952) német származású rkat. pap, 1910-től Speyer-i püspök, majd 1917-től müncheni érsek, 1921-től bíboros.

Feltin, Maurice (1883–1975) francia származású rkat. pap 1927–1932 között Troyes püspöke, 1932–1935 között Sens érseke, 1935–1949 között Bordeaux érseke, 1949–1966 között Párizs érseke, 1954-től bíboros.

Ferrari, Andrea Carlo (1850–1921) olasz származású rkat. pap, 1890-től Guastalla, 1891-től Como püspöke, 1894-től milánói érsek, bíboros. 1987-ben boldoggá avatták.

Festetics Sándor (1882–1956) politikus, 1918–1919 között hadügyminiszter; hitbizományi nagybirtokos, 1931–1938 között országgyűlési képviselő előbb az Egységes Párt, majd a Magyar Nemzeti Szocialista Párt vezetőjeként. A második világháború után öt év fegyházra ítélték, 1953-ban szabadult.

Fürst Sándor (1903–1932) magyar kommunista politikus, a biatorbágyi merénylet elkövetésével ártatlanul megvádolt és kivégzett kommunisták egyike

Gasparri, Pietro (1852–1934), rkat pap 1877, 1898-től palesztinai Cezarea c. érsek, apostoli delegátus Peru, Ecuador és Bolívia államoknál, 1901: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára, 1907: bíboros, 1914–1930 bíboros államtitkár, 1925–1930 a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának prefektusa is.

Glattfelder Gyula (1874–1943) rkat. pap 1896-tól, 1911-től csanádi püspök, 1942-től haláláig kinevezett kalocsai érsek. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés után a román hatóságok nemkívánatos személynek nyilvánították Temesvárott. 1923-ban el kellett hagynia Romániát és Szegedre tette át székhelyét, ahol papneveldét, székesegyházat és püspöki palotát építetett. 1932-től halálig az Actio Catholica ügyvezető elnöke volt. Az egyházmegyei területek rendezéséért sokat küzdött.

Goga, Octavian (1881–1938) román költő, drámaíró, politikus, a Román Királyság müvelődésügyi minisztere 1919-ben, államminisztere 1920-ban, belügyminisztere 1926–1927 között, miniszterelnöke 1937–1938 között. Nevéhez kötődik az első romániai zsidótörvény elfogadása.

Gömbös Gyula, vitéz jákfai (1886–1936) vezérkari tiszt, magyar királyi szolgálaton kívüli gyalogsági tábornok, politikus, országgyűlési képviselő, titkos tanácsos, 1929–1932 között honvédelmi miniszter, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1932-től haláláig.

Gratz Gusztáv (1875–1946) német származású legitimista felfogású politikus, publicista, gazdasági szakember, történetíró, országgyűlési képviselő, Magyarország pénzügyminisztere 1917-ben, majd külügyminisztere 1921-ben.

Habsburg József Ferenc (1895–1957), Habsburg József fia, százados (Rittmeister) a 7. huszárezredben. Az első világháborúban elnyerte az Ezüst Vitézségi Érmet. A Monarchia széthullása után belépett a Magyar Királyi Honvédség kötelékébe. Felesége Anna, szász főhercegnő volt.

Hanauer Árpád István (1869–1942) rkat. pap 1892., 1919-től haláláig váci püspök. A veszprémi és a budapesti szeminárium spirituálisaként jelentős szerepe volt a magyarországi papnevelés megújításában. Váci püspöksége idején bővítette a szemináriumot, növelte a plébániák számát. Kinevezését, mivel az Apostoli Szentszék a magyar kormány szerint figyelmen kívül hagyta a főkegyúri jogot, vitatták, így felszentelése után több hónappal foglalhatta csak el püspöki székét. 1924-ben és 1926-ban részt vett az amszterdami és a chicagói Eucharisztikus világkongresszusokon; meglátogatta az amerikai és kanadai magyarokat. 1927-től tagja a felsőháznak, 1935-től királyi titkos tanácsos, 1936-tól pápai trónálló.

Hász István (1884–1973) rkat. pap, surai címzetes püspök, valamint tábori ordinárius 1929–1945 között. A háború után Svájcban telepedett le.

Heckenberger Konrád (1871–1945) rkat. pap, plébános a pécsi egyházmegyében. 1934-ben országgyűlési képviselő, majd 1935–1944 között Baranya vármegye képviseletében felsőházi tag.

Heylen, Thomas Louis O.Praem. (1856–1941) rkat. pap, premontrei szerzetes, 1899-től a belgiumi Namur püspöke

Hitler [Schicklgruber], Adolf (1889–1945) Németország kancellárja és Führere 1933–1945 között.

Hóman Bálint (1885–1951) politikus, történész, egyetemi tanár, az MTA levelező majd rendes tagja, 1933–1945 között pedig igazgatósági tagja is. 1932–1945 között országgyűlési képviselő, 1932–1938 illetve 1939–1942 között Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere, 1938-ban a nemzetnevelésügy minisztere. 1946-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, majd a váci fegyházban elhunyt. 2015-ben rehabilitálták.

Horthy Miklós vitéz nagybányai (1868–1957), az Osztrák–Magyar Haditengerészet tisztje, 1909–1914 között Ferenc József szárnysegédje, ellentengernagy, a háború végén altengernagy. 1920. március 1. – 1944. október 16. között a Magyar Királyság kormányzója.

Horthy Miklósné, született Purgly Magdolna, jószáshelyi (1881–1959) 1901-től Horthy Miklós felesége, 1920–1944 között kormányzóné.

Husz Richárd (1885–1941) erdélyi szász származású germanista, filológus, a debreceni egyetem nyilvános rendes tanára.

Huszár Aladár, dr. vitéz baráthi (1885–1945) jogász, több vármegye főispánja, 1932–1934 között Budapest főpolgármestere, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet főigazgatója, főrendházi tag. A dachaui koncentrációs táborban fertőzés következtében halt meg.

Huszár [Schorn] Károly (1882–1941) politikus, a magyarországi keresztényszocialista mozgalom egyik elindítója. 1919. augusztusától novemberéig vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1919. novemberétől 1921. márciusáig Magyarország ügyvezető államfője, valamint miniszterelnöke. 1928–1934 között az Országos Társadalombiztosítási Intézet főigazgatója, egyben felsőházi tag. 1932–1941 között az Actio Catholica alelnöke.

Innitzer, Theodor (1875–1955) rkat. pap, bíboros, érsek, 1932-től haláláig Bécs érseke, 1933-tól bíboros.

Imrédy Béla, vitéz ómoraviczai, magyar politikus, gazdasági szakember, országgyűlési képviselő, 1932–1935 között pénzügyminiszter, majd 1938-ig a Magyar Nemzeti Bank elnöke, később 1938-ban tálca nélküli gazdasági csúcsminiszter. 1938–1939 között miniszterelnök. Nevéhez kötődik az I. zsidótörvény létrehozása. A II. világháború után háborús bűnökért elítélték és kivégezték.

Imrédy Béláné, született Nelky Irén (1892–1980) Imrédy Béla felesége. 1945 után Argentínába emigrált, s ott halt meg.

Ivády Béla (1873–1962) politikus, földművelésügyi miniszter 1931–1932 között, majd a Nemzeti Egység Pártjának ügyvezető elnöke.

János XXIII. pápa (1881–1963) született Angelo Roncalli, a római katolikus egyház 261. pápája 1958-tól haláláig. 2014-ben szentté avatták.

Jaross Andor (1896–1946) felvidéki magyar politikus, 1935–1938 között a csehszlovák képviselőház tagja, 1938-tól a magyar Országgyűlésben képviselő. 1938–1940 között a felvidéki ügyek tálcanélküli minisztere. 1944-ben belügyminiszter. A háború után golyó általi halálra ítélték és kivégezték.

Kaldeway, Umberto, rkat. pap, diplomata. Hollandiában nunciatúrai ügyvivő, majd Magyarországon auditore, később nunciatúrai ügyvivő.

Kállay Miklós, nagykállói dr. (1887–1967) politikus, diplomata, jogász, országgyűlési képviselő. 1932–1935 között földművelésügyi miniszter, 1942–1944 között miniszterelnök. Sikertelen erőfeszítéseket tett arra, hogy Magyarországot kivezesse a háborúból. Élete végét amerikai emigrációban töltötte.

Karafiáth Jenő (1883–1952) politikus, jogász, költő, országgyűlési képviselő, miniszterelnökségi államtitkár, 1931–1932 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1937–1942 között Budapest főpolgármestere.

Kánya [Kánia] Kálmán (1869–1945) diplomata, politikus. 1920–1925 között a külügyminiszter állandó helyettese, 1925-től berlini követ, majd 1933–1938 között külügyminiszter. 1935-től örökös felsőházi tag.

Károly király, IV. teljes nevén Habsburg-Lotharingiai Károly Ferenc József (1887–1922), 1916–1918 között I. Károly néven az Osztrák Császárság utolsó császára és IV. Károly néven az utolsó magyar király. Nem mondott le, ezért 1921-ben két alkalommal is megpróbálta visszatérni a trónra, sikertelenül. 2004-ben boldoggá avatták.

Károlyi Gyula, gróf nagykárolyi (1871–1947) közgazdász, politikus, diplomata, 1919-ben az aradi, majd az első szegedi ellenforradalmi kormányok miniszterelnöke, 1927-től felsőházi tag, 1928-tól koronaőr. 1930–1931 között külügyminiszter, majd 1931–1932 között miniszterelnök. 1939-ben tiltakozásként a második zsidótörvény ellen lemondott felsőházi tagságáról.

Károlyi Imre (1873–1943) gróf, magyar földbirtokos, bankár, felsőházi tag, császári és királyi kamarás, közgazdasági és politikai szakíró.

Károlyi Melinda (1872–1955) 1894-től Gróf Károlyi Gyula felesége, aki egyébként a nagybátyja volt. Gyermeke nem született.

Kelemen Krizosztom OSB (1884–1950) bencés szerzetespap, főapát. 1929-től főapáti koadjutor, 1933–1950 között pannonhalmi főapát. 1947 márciusában hagyta el az országót, 1948-tól az Amerikai Egyesült Államokban élt emigrációban.

Kenéz Béla (1874–1946) politikus, közgazdász, statisztikus, nyilvános rendkívüli, majd rendes egyetemi tanár. 1922-től 1939-ig országgyűlési képviselő. Kereskedelemügyi miniszter 1931–1932 között.

Keresztes-Fischer Ferenc, vitéz (1881–1948) ügyvéd, jogtanácsos, politikus, katonatiszt. 1921-től Baranya és Pécs, 1925-től egyúttal Somogy vármegye főispánja. 1931–1935 és 1938–1944 között belügyminiszter, ideiglenes miniszterelnök Teleki Pál halála, valamint Bárdossy László lemondása után. 1944-ben a Gestapo letartóztatta, és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolta. Élete végét ausztriai emigrációban töltötte.

Kerkai Jenő (1904–1970) a Jézus Társaságának tagja, rkat. pap, a a KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete) létrehozója és fő szervezője.

Klebelsberg Kuno (vagy Kunó) gróf (1875–1932), jogász, országgyűlési képviselő, művelődéspolitikus, 1914–1917 között a VKM államtitkára. 1919 után Bethlen István híveként kormánypárti képviselő, 1921–1922 között belügy-, majd 1922. június 16. – 1931. augusztus 24. között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az MTA tagja, 1917-től a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

Korányi Frigyes, báró tolcsvai, ifjabb (1869–1935) gazdaságpolitikus, diplomata, országgyűlési képviselő, író. 1919–1920 küzött, 1924-ben, valamint 1931–1932 kö-

zött pénzügyminiszter, 1923–1924 között, valamint pénzügyminiszteri tisztségéről lemondása után 1924–1928 között párizsi követ. 1932-től haláláig a felsőház tagja.

Kornis [Kremer] Gyula SP (1885–1958) piarista szerzetespap, 1939-től a Székesfehérvári Egyházmegye papja. Filozófus, egyetemi tanár, kultúrpolitikus, 1940–1944 között a Petőfi Társaság elnöke, 1916-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1927-től rendes tagja, 1945-ben elnöke. 1944-ben a Gestapo, majd az 1950-es években a kommunista hatalom zaklatta.

Kozma Miklós, vitéz leveldi (1884–1941) magyar politikus, katonatiszt, belügyminiszter 1935–1937 között, a Magyar Távirati Iroda elnök-vezérigazgatója 1920–1941 között, közben honvédelmi miniszter 1936-ban. 1940-től haláláig a magyar honvédség által visszafoglalt Kárpátalja kormánybiztosa.

Közi Horváth József (1903–1988) rkat. pap, író, az Actio Catholica magyarországi szervezetének első főtitkára, az 1938-as Szent István év, valamint az eucharisztikus világkongresszus egyik főszervezője. 1939-től országgyűlési képviselő. 1948-ban emigrált, a Magyar Keresztény Népmozgalom szervezője volt.

Kunder Antal (1900–1968) politikus, gépészmérnök, katonatiszt, országgyűlési képviselő. 1938-ban kereskedelem- és közlekedésügyi államtitkár, majd 1939-ig miniszter, közben iparügyi miniszter volt. 1944-ben ismét kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter volt. A világháború után előbb halálra ítélték, majd büntetését kegyelemből életfogytiglanra módosították. 1956 után Brazíliába távozott.

Lázár Andor (1882–1971) politikus, jogász, országgyűlési képviselő, református egyházkerületi főgondnok, 1931-ben honvédelmi minisztériumi államtitkár, 1932–1938 között igazságügyminiszter. Mivel ellenezte a zsidótörvényeket ezért lemondatták. 1946–1948 között a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka volt.

Lendvai István (1888–1945) költő, újságíró. 1923-tól országgyűlési képviselő, fajvédő programmal, melyet a II. világháború alatt megtagadott, 1944-ben a nyilasok letartóztatták, a börtönben hunyt el.

Liénart, Achille (1884–1973) rkat pap, 1928-tól 1968-ig a franciaországi Lille püspöke, közben a Mission de France o Pontigny prelátusa 1954–1964 között. 1930-tól bíboros.

Luttor Ferenc (1886–1953) rkat. pap 1908, apostoli protonitárius, követségi tanácsos. 1929–1944 között a vatikáni magyar nagykövetségen követségi tanácsos, az egyházi ügyek és a kánonjog tanácsosa. 1943-tól nagyváradi kanonok. 1947-tól haláláig Argentínában élt.

Majláth Gusztáv (1864–1940) rkat. pap 1887-től, erdélyi megyéspüspök. Eszergomi egyházmegyés papként Komáromban volt plébános, majd 1897-ben erdélyi koadjutor segédpüspöknek nevezék ki, majd rövid időn belül megyéspüspök lett. 1930-tól az újjáalapított Gyulafehérvári Egyházmegye megyéspüspöke. 1938-ban betegsége miatt lemondott, ekkor XI. Piusz pápa szoteropoliszi címzetes érsek lett. Támogatta a Regnum Marianum mozgalmat, melynek budapesti templomában temették el.

Maniu, Iuliu (1873–1953) erdélyi román politikus, 1928–1930, valamint 1932–1933 között Románia miniszterelnöke. 1947 után börtönben, ahol 1953-ban elhunyt.

Marton Béla, vitéz, berethei (1896–1960) katonatiszt, politikus. országgyűlési képviselő. A Nemzeti Egység Pártjának ügyvezető titkára volt 1932–1936 között. 1948-ban távollétében 15 év fegyházra ítélték.

Matuska Szilveszter (1892–1945 körül) tanító, katona, tüzér, a biatorbágyi merénylet elkövetője. A merénylet után Ausztriában raboskodott, majd kiadták Magyarországnak. Büntetését Vácott töltötte, ahonnan 1945-ben eltűnt, más források szerint magát orvosnak kiadva az orosz hadikórházzal továbbvonult. Utoljára Csantavéren látták, egyes források szerint jugoszláv partizánok kivégezték.

Mayer János (1871–1955) kisgazda politikus, országgyűlési képviselő, 1919-ben államtitkár a közélelmezésügyi minisztériumban, 1919. augusztusában tálca nélküli miniszter. 1921-ben két hónapig közélelmezésügyi miniszter, majd 1921–1922 és 1924–1931 között földművelésügyi miniszter. 1931-ben ismét tálca nélküli miniszter volt. A Bethlen-féle Egységes Párt elnöke volt 1924-ig.

Meskó Zoltán (1883–1959) magyar katona, politikus, az első magyar nyilaskeresztes párt, a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves- és Munkás Párt megalapítója. 1945 után jogerősen életfogytiglani büntetésre ítélték. Büntetése folyamán egy ideig Kádár Jánossal volt egy zárkában, akinek külön engedélyével halála előtt tíz nappal szabadlábra helyezték.

Meszlényi Zoltán (1892–1951) rkat. pap, egyházjogász, püspök. 1937-től Sinope címzetes püspöke, esztergomi segédpüspök. 1950-ben 12 napig esztergomi érseki helynök. Letartóztatása után ítélet nélkül tartották fogva, melynek körülményeibe 1951-ben belehalt. Jeltelen sírba temették, maradványait 1966-ban szállították át az esztergomi bazilikába. 2009-ben avatták boldoggá.

Mezgár Lajos (1891–1970) rkat. pap, író, teológiai doktor, plébános, a székesfehérvári egyházmegyében. 1951-ben Brazíliába emigrált.

Mihalovics Zsigmond (1889–1959) rkat. pap, budapest-herminamezői plébános 1924–1944 között, esztergomi kanonok 1944–1951 között, a budapesti karitász érseki biztosa 1931–1942 között, az Actio Catholica országos igazgatója 1932–1948 között, Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának tagja 1923–1945 között, valamint felsőházi tag 1942–1944 között. 1948-ban emigrált, távollétében tíz év börtönre ítélték. 1949-ben létrehozta Rómában a Külföldi Magyarok Katolikus Akcióját, majd 1950-ben az Egyesült Államokban telepedett le.

Mikes János gróf (1876–1945) rkat. pap, püspök. 1911–1935 között szombathelyi megyéspüspök, majd lemondása 1939-ig helenopolisi (Palesztina) címzetes érsek, ettől kezdve selymbriai címzetes érsek.

Mikecz Ödön (1894–1965) ügyvéd, főispán felsőházi tag. 1936-tól belügyi államtitkár, majd 1938-ban 10 hónapon keresztül igazságügyminiszter. 1945 után az ügyvédi kamarából kizárták, kitelepítették. 1956 után rövid ideig tevékenykedhetett ügyvédként, majd ismételt kizárása után éjjeliőrként dolgozott.

Mindszenty (1942-ig **Pehm) József** (1892–1975) rkat. pap., érsek, bíboros. 1919–1944 között zalaegerszeg plébánosa, 1944/1945-ben veszprémi püspök, 1945–1974 között esztergomi érsek hercegprímás, 1946-tól bíboros. 1948. decemberében letartóztatták, életfogytiglani fegyházra ítélték. 1956-ban kiszabadult, majd a forradalom leverése után a budapesti amerikai követségre menekült. 1971-ben hagyta el az követséget, s egyben az országot, majd Bécsben telepedett le. Az esztergomi érseki széket VI. Pál pápa 1974 februárjában megüresedettnek nyilvánította. Boldoggá avatása folyamatban van.

Mussolini, Benito (1883–1945) politikus, újságíró, Olaszország ducéja (miniszterelnöke) 1922–1943 között, majd az Olasz Szociális Köztársaság kormány- és államfője 1943–1945 között.

Nagy Elek, verseghi (1884–1967) magyar diplomata, író, vatikáni nagykövet és meghatalmazott miniszter 1926–1927 között.

Neurath, Konstantin von (1873–1956) német politikus, diplomata. 1932–1938 között külügyminiszter, majd 1939–1941 között a hitleri Harmadik Birodalom által megszállt Cseh-Morva Protektorátus birodalmi kormányzója volt. A háborús főbűnösök nürnbergi perében 15 év börtönre ítélték. Megromlott egészségére való tekintettel 1954-ben szabadlábra helyezték.

Nyárády Dénes (1874–1940) görög katolikus pap, püspök. 1914-ben kőrösi apostoli kormányzó, majd 1920-ban megyéspüspök lett. 1922–1927 között az eperjesi egyházmegye kormányzója, majd a munkácsi egyházmegye Csehszlovákiában maradt parókiáit is kormányozta apostoli vizitátorként.

Orsenigo, Cesare (1873–1946) rkat. pap 1896, címzetes érsek, apostoli nuncius. 1896–1922 között a milánói egyházmegyében szolgált, vezető szerepet játszott a milánói szegények és munkások szociális és lelki segélyezésének megszervezésében. XI. Piusz pápa 1922-ben ptolemaiszi (Líbia) c. érseknek és hollandiai nunciusnak nevezte ki. 1925–1930 között Magyarországon apostoli nuncius, majd 1930–1945 között Németországban volt nuncius.

Ottó főherceg, Habsburg (1912–2011) teljes nevén Franz Joseph Otto Robert Maria Anton Karl Max Heinrich Sixtus Xavier Felix Renatus Ludwig Gaetan Pius Ignatius von Habsburg-Lothringen, politikus, közíró, az Európai Parlament volt tagja, a Páneurópai Piknik egyik kezdeményezője, az Adenauer-Schuman-De Gasperi-féle Európa-eszménynek képviselője és szorgalmazója. 1961-ben lemondott trónigényéről.

Pacelli, Eugenio, lásd Piusz, XII. pápa.

Papp Antal (1867–1945) görög katolikus pap 1893, püspök, cyzicus-i címzetes érsek. 1912–1924 között munkácsi görög katolikus püspök. 1924-ben megtagadta az államesküt letételét, ezért kiutasították Csehszlovákiából. Ezután az újonnan létrehozott Miskolci Apostoli Exarchátus kormányzója lett, megyéspüspöki jogokkal, valamint címzetes érseki méltóságra emelték. 1940-től felsőházi tag lett.

Pálffy Fidél, gróf erdődi (1895–1946) jogász, politikus, szélsőjobboldali újságíró, rövid ideig országgyűlési képviselő. 1944–1945 között Szálasi Ferenc kormányában földművelésügyi miniszter. A háború után kivégezték.

Pehm József, lásd Mindszenty József

Petrovácz Gyula (1877–1953 körül) magyar mérnök, építész, felső ipariskolai tanár, országgyűlési képviselő, a fővárosi közgyűlés tagja. Nagyjából 50 templom építése, illetve felújítása kötődik nevéhez. 1927–1939 között országgyűlési képviselő, a budapesti eucharisztikus világkongresszus műszaki bizottságának igazgatója. Az 1950-es években kitelepítették Budapestről, ismeretlen helyen hunyt el.

Piusz XI. pápa (1857–1939), született Achille Ratti, a római katolikus egyház 259. pápája 1922-től haláláig.

Piusz XII. pápa (1876–1958), született Eugenio Pacelli, apostoli nuncius Münchenben 1917–1925, Berlinben 1925–1930 között. 1929-től bíboros. 1930-tól pápává választásáig az Apostoli Szentszék államtitkára. A római katolikus egyház 260. pápája 1939–1958 között.

Pizzardo, Giuseppe (1877–1970) rkat. pap, címzetes érsek, bíboros. Több római kongregáció titkára, majd prefektusa volt. 1937-től bíboros.

Polcsik Lénárd SchP (1900–?) piarista szerzetespap, az 1940-es években átlépett egyházmegyei szolgálatba.

Preszly Elemér (1877–1971) ügyvéd, katonatiszt, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja, 1909–1918 és 1935–1939 között országgyűlési képviselő, 1935–1936 között a Belügyminisztérium politikai államtitkára.

Prohászka Ottokár (1858–1927) rkat. pap, egyházi író, a filozófia és a teológia doktora, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, országgyűlési képviselő, 1905-től haláláig székesfehérvári megyéspüspök.

Puky András (Endre), bizáki (1871–1941) író, politikus, cserkészvezető. 1906-tól Abaúj-Torna vármegye alispánja, 1922-től főispánja, egyben Miskolc főispánja. 1920–1933 között a képviselőház tagja, 1926-tól elnöke. 1932–1933 között külügyminiszter.

Raffay Sándor (1866–1947) evangélikus teológiai akadémiai tanár, a Bányai evangélikus egyházkerület püspöke 1918-tól 1945-ig, 1939-tól felsőházi tag, egyházi író, teológus, költő, műfordító, hittudós.

Rassay Károly (1886–1958) ügyvéd, lapszerkesztő, politikus, országgyűlési képviselő. 1914-tól Budapesten törvényszéki jegyző, 1915-től az igazságügy minisztériumban miniszteri titkár. 1919–1920 között igazságügy minisztériumi politikai államtitkár. 1920–1944 között nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. A második világháború idején a németek koncentrációs táborba zárták, majd hazatérése után 1951-ben Füzesgyarmatra, majd Pécelre telepítették ki.

Ráday Gedeon, gróf Rádai (1872–1937) főispán, politikus. 1910–1917 között Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja, 1921-ben belügyminiszter. 1922-től nemzetgyűlési képviselő. A XIV. századig ismert Ráday család utolsó sarja volt.

Ratti, Achille, lásd Piusz, XI. pápa.

Rátz Jenő (1882–1952) katonatiszt, tanár, politikus. 1936-tól honvéd vezérkari főnök volt, majd ugyanebben az évben rövid ideig honvédelmi miniszter. 1938–1944 között országgyűlési képviselő. 1944-ben miniszterelnök-helyettes, valamint tárcanélküli miniszter volt a Sztójay-kormányban. A háború után halálra ítélték, de ítéletét kegyelemből életfogytiglani fegyházra változtatták. A váci börtön rabjaként hunyt el.

Ravasz László (1882–1975) református lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1921–1948 és 1956–1957 között, egyben a Budapest-Kálvin téri református templom lelkésze is volt 1953-ig, valamint az 1956-os forradalom után rövid ideig. A Magyar Tudományos Akadémia tagja 1925-től 1949-ig, amikor az MTA-ból kizárták. Számos református lap alapítója, illetve szerkesztője volt. 1957-től visszavonultan Leányfalun élt.

Reventlow, Ernst Graf zu (1869–1943) német író, újságíró, tengerész, náci politikus. Műveiben erősen támogatta az antiszemitizmus, valamint a nyilt militarizmust.

Ribbentrop, Joachim von (1893–1946) politikus, diplomata, író. 1936–1938 között londoni német követ, 1938–1945 között külügyminiszter. A második világháború után halálra ítélték és kivégezték.

Röder Vilmos (1881–1969) magyar katonatiszt, honvédelmi miniszter 1936–1938 között. Határozottan ellenezte Magyarország hadbalépését a II. világháborúban, részt vett a sikertelen kiugrási kísérlet előkészítésében.

Roncalli, Angelo, lásd János XXIII. pápa.

Rossi, Raffaele Carlo (1876–1946) olasz katolikus pap, címzetes tesszaloniki érsek, bíboros 1930-tól. A Szent Konzisztoriális Kongregáció (ma Püspöki Kongregáció) munkatársa és érsek 1923-tól, a kongregáció titkára 1930-tól haláláig.

Rott Nándor (1869–1939), a római Német-Magyar Kollégium növendéke, rkat. pap 1896-tól, 1917-től veszprémi megyéspüspök. 1923-ban és 1929-ben egyházmegyei zsinatot tartott, fölállította a kisszemináriumot és bővítette a szemináriumot.

Rotta, Angelo (1872–1965) olasz katolikus pap, címzetes thébai érsek, budapesti apostoli nuncius 1930–1945 között.

Rust, Bernhard (1883–1945) német politikus, katonatiszt, kultúráért, tudományért és oktatásért felelős miniszter 1934–1945 között. A háború utolsó napjaiban öngyilkos lett.

Sallai [1916-ig **Hollender**] **Imre** (1897–1932) magyar kommunista politikus, mozgalmi vezető, magántisztviselő. A biatorbágyi merénylet elkövetésével ártatlanul megvádolták, és Fürst Sándorral kivégezték.

Schioppa, Lorenzo (1871–1935) rkat. pap, címzetes püspök, diplomata. 1912-től állt a Szentszék szolgálatában. 1912-től Münchenben nunciatúrai titkár, illetve ügyhallgató. 1920-ban mocissusi címzetes püspökké, valamint magyarországi apostoli nunciussá nevezték ki. 1925-től haláláig Hollandiában internuncius.

Schuster, Alfredo Ildefonso OSB (1880–1954) bencés szerzetes, liturgikus, rendtörténész, író, 1918–1929 között a Falakon Kívüli Szent Pál-bazilika apátja, 1929–1954 között milánói érsek. 1929-től bíboros. 1996-ban boldoggá avatták.

Serédi Jusztinián OSB (1884–1945), bencés szerzetes, egyházjogász, esztergomi érsek, bíboros, hercegprímás 1927 és 1945 között.

Shvoy Lajos (1879–1968) rkat. pap 1901, székesfehérvári megyéspüspök 1927–1968 között. Működése során nagy mértékben épített a világi hívek bevonására, meghonosította a cserkészetet. Nevéhez fűződik a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár és Levéltár rendezése. 1937-ben missziós utat tett az Amerikai Egyesült Államokban, mely útról folyamatosan publikált. 1944-ben Mindszenty József veszprémi püspökkel memorandumban kérte a regnáló kormánytól a Dunántúl megkímélését a harcoktól. 1947-től pápai trónálló. A kommunizmus évei során számos terv született ellehetetlenítésére, de ez meghiúsult.

Sincero, Aloisio (Luigi) (1870–1936) rkat. pap, egyházjogász. 1923-tól bíboros, 1927-től a keleti egyházakkal fogalkozó kongregáció titkára, 1929-től címzetes érsek. Az 1938-as eucharisztikus világkongresszuson a pápa legátusa.

Sigray Antal, gróf alsó- és felsősurányi (1879–1947) magyar legitimista politikus, diplomata, 1904-től főrendiházi tag, tevékenyen részt vett IV. Károly visszatérési kísérleteiben, ezért 10 hétig vizsgálati fogságba került. 1920–1939 között nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. 1939–1944 között a felsőház tagja, majd a német megszállás után koncentrációs táborba zárták. Élete végét emigrációban töltötte.

Schuschnigg, Kurt (1897–1977) osztrák politikus, ügyvéd, egyetemi tanár. 1934–1938 között Ausztria kancellárja. Az Anschluss után koncentrációs táborba került, ahonnan csak 1945-ben szabadult, ezután az Egyesült Államokba emigrált, ahonnan csak 1967-ben tért haza.

Subik Károly, vitéz (1888–1954) rkat. pap, címzetes apát, író, egri főegyházmegyei tanfelügyelő, 1942–1944 között felsőházi tag. 1945 után Ausztriában telepedett le.

Svoboda Ferenc (1881–1968) rkat. pap, pápai protonotárius, kanonok, főesperes. 1934. november 28-ától a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Csehszlovákiába kebelezett részének apostoli kormányzója, majd a háború után az egyesített Szatmár–Nagyváradi római katolikus egyházmegye titkos ordináriusa.

Szálasi Ferenc (1897–1946) hungarista politikus, katonatiszt. Magyarország 1944-es német megszállása után nemzetvezetőként egyesítette a kormányfői és államfői tisztségeket. A háború után, mint háborús főbűnöst halálra ítélték és kivégezték.

Széchényi György, gróf sárvár-felsővidéki (1889–1938) katolikus politikus, újságíró, 1917–1918 között Zemplén vármegye főispánja, 1918-tól a Bangha Béla SJ által kezdeményezett Központi Sajtóvállalat Rt. egyik alapítója és vezérigazgatója, 1931-től a Korunk Szava c. folyóirat szerkesztője, Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának és a megyegyűlések tagja, 1935–1938 között országgyűlési képviselő.

Székely (Stauder) Gyula (1882–1941) rkat. pap, apostoli protonitárius, mérki plébános. 1918-tól a szatmári egyházmegye magyarországi részének (mérki apostoli kormányzóság) püspöki helynöke, 1928–1939 között apostoli kormányzója. 1931-től pápai prelátus.

Széll József, dukai és szentgyörgyvölgyi (1880–1956) politikus, főispán, országgyűlési képviselő. 1907-től Fogaras vármegye főispánja. 1923-tól 23 vármegye, illetve törvényhatósági város kormánybiztosa. 1925–1932 között Abaúj-Torna vármegye főispánja, közben Zempléni főispán is 1933-ig. 1937–1938 között belügyminiszter.

Szontágh Jenő (1873–1939) jogász, legitimista politikus, író, 1910–1917 között Moson vármegye főispánja, ezt a tisztségét a Tanácsköztársaság bukása után egy évig ismét betöltötte. 1932-től haláláig felsőházi tag.

Sztojka Sándor (1890–1943) görög katolikus pap, 1932-től haláláig munkácsi görög katolikus megyéspüspök. Bár nem volt magyar származású, de irodalmi szinten beszélte a magyar nyelvet, s a különböző nyelvű egyházközségek közötti együttműködés szószólója. Halála után a munkácsi püspökség 1991-ig betöltetlen maradt.

Sztranyavszky Sándor (1882–1942) politikus, országgyűlési képviselő, főispán. 1912–1918 között országgyűlési képviselő, majd 1922-ben Nógrád és Hont vármegye főispánja. 1926–1931 között belügyminisztériumi államtitkár, Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején a Nemzeti Egység Pártjának elnöke. 1935–1938 között az Országgyűlés elnöke. 1938-ban néhány hónapig földművelésügyi miniszter.

Tabódy Tibor, vitéz tabódi és fekésházi (1885–1936) politikus, katonatiszt, császári és királyi kamarás, a budapesti Regnum Marianum templom világi képviselőtestületének elnöke. Országgyűlési képviselő 1928–1935 között, Zala vármegye főispánja 1935–1936 között.

Takács Bazil (1879–1948) görög katolikus pap, püspök. Az Amerikába kivándorolt magyar görög katolikus lelkipásztori gondozására létrehozott Pittsburgh-i apostoli exarchátus, majd egyházmegye első püspöke.

Tardini, Domenico (1888–1961) olasz rkat. vatikáni diplomata. 1937-től 1952-ig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára, 1958-tól államtitkára és prefektusa, címzetes püspök, bíboros.

Tasnádi Nagy András (1882–1956) jogász, politikus. református főgondnok. 1933–1935 között az Igazságügyi Minisztérium államtitkára, 1935-től a Vallás- és Köz-

oktatásügyi Minisztérium államtitkára. 1935-től 1945-ig országgyűlési képviselő, 1938–1939 között igazságügyminiszter, 1939–1945 között az Országgyűlés elnöke. A háború után golyó általi halálra ítélték, melyet kegyelemből életfogytiglani börtönre enyhítettek. A börtönben halt meg.

Tătărescu, Gheorghe (1886 – 1957) román politikus, Románia miniszterelnöke 1934 – 1937, valamint 1939 – 1940 között, a Minisztertanács alelnöke 1945 – 1947 között, a koronatanács tagja 1938 – 1940 között, külügyminiszter 1934-ben, 1938-ban, valamint 1945 – 1947 között, belügyminiszter 1937-ben és 1939-ben. 1950-ben letartóztatták, három év fogság után engedték szabadon, a börtönben szerzett tuberkolózis következtében hunyt el.

Teleki Mihály, gróf (1896–1991) politikus, földbírtokos. 1935-től az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke, 1938–1940 között földművelési miniszter. 1944-től a Magyar Élet Pártja elnöke. 1945 után emigrációban élt.

Tiberghien, Jules (1867–1923) francia származású rkat. pap, niceai címzetes érsek 1921-től. Több római kongregációban szolgált.

Tisserant, Eugène (1884–1972) francia származású rkat. pap, címzetes érsek, bíboros. A Vatikáni Könyvtár al-prefekusa 1930-tól, címzetes Iconium-i érsek és bíboros 1937-től. Számos vatikáni hivatalban töltött be vezető szerepet, többek között a Vatikáni Titkos Levéltár vezetője 1957–1971 között. 1951–1972 között a bíborosi kollégium dékánja.

Tóth Tihamér (1889–1939) rkat. pap, egyházi író, egyetemi tanár, címzetes apát, pápai prelátus, püspök. 1918-tól a Központi Papnevelő Intézetben tanulmányi felügyelő, ugyanitt 1931-től rektor. A Budapesti Egyetem magántanára 1924-től. 1938-tól veszprémi koadjutor püspök, majd 1939-től megyéspüspök. Számos hitbuzgalmi, pedagógiai, valláserkölcsi témájú könyv szerzője. Műveit 16 nyelvre fordították le.

Túri [Tillmann] Béla (1875–1936) rkat. pap, kanonok, újságíró, országgyűlési képviselő. Részt vett a Központi Sajtóvállalat Rt. alapításában. 1927-től haláláig országgyűlési képviselő.

Türr Stefánia (1885–1940), Türr István tábornok lánya, életvitelszerűen Rómában élt, gyakran megfordult Budapesten, számos előadást tartott az olasz fasizmusról.

Ulain Ferenc (1881–?) ügyvéd, újságíró, országgyűlési képviselő, fajvédő politikus. 1919-ben megalapította a Szózat c. napilapot. 1922–1926, valamint 1931-től országgyűlési képviselő. 1923-ban államcsíny kísérletet hajtott végre, amiért elítélték.

Vass József (1877–1930), Rómában a Pápai Német-Magyar Kollégium növendéke, székesfehérvári egyházmegyés rkat. pap 1904-től, kereszténypárti politikus. 1920. augusztus 15.–1921. április 14. között közélelmezési, 1920. december 16.–1922. június 16. között vallás- és közoktatásügyi, ezt követően haláláig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1924-től kalocsai nagyprépost.

Vértesy Sándor, vértesaljai dr. (1870–1938) magyar királyi titkos tanácsos, államtitkár, az Országgyűlés felsőházának tagja, a kormányzói kabinetiroda főnöke, a Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa és alelnöke.

Virág Ferenc (1869–1958) rkat pap 1892, 1926-1958 között pécsi megyéspüspök. 1927 és 1944 között a felsőház tagja volt. Az ifjúság és a papnevelés kérdéseivel foglalkozott.

Walko Lajos (1880–1954), magyar kereskedelemügyi miniszter (1922–1926), külügyminiszter (1925–1930).

Wéber [1940-től: **Barthos**] **Pál** (1886–1968) rkat. pap, címzetes apát, kanonok, író. Elsődlegesen a veszprémi püspöki aulában tevékenykedett. 1927-től veszprémi kanonok, 1937-től kapornaki címzetes apát, 1945-től megbízott esperes.

Wolff Károly (1874–1936) jogász, keresztényparti politikus, a két világháború közötti Budapest politikai életének meghatározó szereplője. 1922–1931 között nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő.

Zadravecz (Uzdóczy-Zadravecz) **István** (1884–1965), ferences szerzetes, rkat. pap 1907-től, tábori püspök 1920–1926 között, számos esetben szólalt fel a zsidótörvények ellen. Több lelkipásztori utat tett Amerikába és a Szentföldre.

Zichy János, gróf zicsi és vázsonykői (1868–1944) jogász, császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, legitimista politikus, nagybírtokos, az MTA igazgatósági tagja, országgyűlési képviselő. 1910–1913, valamint 1918-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter. Zichy Nándor unokaöccse.

Zichy Nándor, gróf zicsi és vázsonykői (1829–1911) politikus, alispán, a Katolikus Néppárt alapító elnöke és egyik országgyűlési képviselője.

Zita magyar és cseh királyné, osztrák császárné, született Zita Bourbon–pármai hercegnő (1892–1989) a Bourbon-házból származó pármai hercegnő, IV. Károly királlyal kötött házassága révén 1916–1918 között Ausztria császárnéja, Magyarország és Csehország királynéja. Boldoggá avatása folyamatban van.

Zogu király (Ahmed Zogu) (1895–1961) albán politikus, 1922–1925 között két ízben miniszterelnök, 1925-től 1928-ig köztársasági elnök, majd 1939-ig Albánia királya. A magyar származású Apponyi Géraldine grófnőt vette feleségül. 1939-től emigrációban élt, a trónról 1946-ban mondott le.

Zsitvay Tibor (1884–1969) ügyvéd, politikus. 1920–1926 között a Magyar Államvasutak igazgató-helyettes főügyésze. 1922–1939 között országgyűlési képviselő. 1927–1929 között a képviselőház elnöke, 1929–1932 között igazságügy-miniszter. 1944-ben Svájcban telepedett le, ott halt meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM – BIBLIOGRAFIA

Sajtó

8 órai újság, 1931. január 3.
Az Est, 1932. március 4.
Budapesti Hírlap, 1935. április 24.
Budapesti Hírlap, 1936. október 7.
Frankfurter Zeitung, 1936. május 29-én kelt, N. 272/73 sz.
Friss Újság, 1930. május 9.
Kis Újság, 1933. február 14.
Komárommegyei Hirlap, 1932. március 5; 1932. március 12; 1932. március 19.
L'Avvenire d'Italia, Anno XLII, N. 150, 2 Luglio 1937-XV.
Magyar Hírlap, 1930. május 14.
Magyarország, 1939. január 22.
Nemzeti Újság, 1930. február 13; 1930. május 14; 1930. augusztus 17; 1932. június 8. 2. 1937. február 4.
Pester Lloyd, 1935. április 30. Nr. 97, Jahrgang 82; 1937. November 19. Jahrgang 84. Nr. 19; 1939. január 31.
Pesti Hírlap, 1930. április 1; 1930. június 24; 1930. szeptember 10; 1930. szeptember 14; 1932. július 30; 1932. október 16; 1932. október 18; 1934. november 7; 1934. november 8.
Reggeli Hírlap, 1932. szeptember 22; 1932. szeptember 30.
Új Lap, 1936. december 6.
Újság, Budapest 1936. október 7.

Forráskiadások, kézikönyvek

Acta Apostolicae Sedis, Vatikánváros 1930. - http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-22-1930-ocr.pdf
Annuario Pontificio, Vatikánváros 1930.
A m. kir. belügyminiszternek 1940/1930. B.M. eln. számú körrendelete. Belügyi Közlöny, 1930. június 1. (26.) szám, 467.

Beke Margit: *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között,* I. kötet, Auróra, München–Budapest, 1992.

Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Sajtó alá rendezte: Koltai András, Magyar Piarista Tartományfőnökség – METEM, Budapest 1998. https://pkk.piarista.hu/node/1489

Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930. Szerk. Somorjai Ádám OSB. (Nunciusi jelentések 2.) METEM, Budapest 2021. (Nunciusi jelentések, 2.)

Drozdy Győző: *Elvett illúziók, Drozdy Győző emlékiratai,* szerk. Paksy Zoltán, Budapest, Kossuth Kiadó – Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2007.

Erdő Péter szerk.: *Az Egyházi Törvénykönyv – A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal.* Budapest: Szent István Társulat (1985, 2001, 2015).

Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rendezte, magyarázta és jegyzetelte: Színai Miklós és Szűcs László, Corvina, Budapest 1965. 170–177. Interneten: http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/doku/horthy380403.html

Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925, METEM, Budapest 2020. (Nunciusi jelentések, 1.). Interneten: http://real-eod.mtak.hu/4908

Magyarország tiszti cím- és névtára, 42. évf. 1932. A m. kir. kormánynál akkreditált idegen diplomáciai képviseletek és a Magyarország területén székelő idegen konzuli hivatalok.

Pontificum romanorum diplomata papyracea quae supersunt in tabulariis Hispaniae Italiae Germaniae phototypice expressa, iussu Pii P. P. XI, consilio et opera procuratorum Bybliothecae Apostolicae Vaticanae, szerk. Carlos da Silva Tarouca és Carl Erdmann, Angelo Mercati bíboros prefektus előszavával, Romae, Apud Bybliothecam Vaticanam, 1929.

The Hierarchy of the Catholic Church – Diplomatic Posts of the Holy See, http://www.catholic-hierarchy.org/country/xdip.html

Monográfiák

A kegyesrendiek vezetése alatt álló szegedi városi róm. kat. Dugonics András Gimnázium értesítője, Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Rt. Szeged 1933.

Az országrendezés mérnöki megvilágításban – A nemzeti munkaterv alapján, A Magyar Mérnök- és Építész-egylet, Budapest 1933.

Balogh Margit – Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon, 1790–1992.* Kronológia. História – MTA Történettudományi Kutatóintézete, Budapest 1933.

Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása,* Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte Tóth Krisztina (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Redigit Pál Fodor– Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (Collectanea Studiorum et Textuum, Classis I, vol. 3). MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018.

Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945.* Pannonica Kiadó, Budapest 1999.

Inventarium Vaticanum I. – A Budapesti Apostoli Nunciatúra levéltára (1920–1939), szerk.: Tusor Péter és Tóth Krisztina, Gondolat Kiadó, Budapest 2016.

Magyar Cserkész-jamboree 1933. Budapest-Gödöllő, 1933.

Mrkonjić, Tomislav: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria* („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest"), aa. 1920–1939. Indice 1235. Kézirat 2007.

Mrkonjić, Tomislav: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920–1939). In: *Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20).* In memoriam di Lajos Pásztor. Szerk. Platania, Gaetano – Sanfilippo, Matteo – Tusor, Péter. Budapest–Roma, 2008. (Bibliotheca Historiae ecclesiasticae universitatis catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. Series i. Collectanea Vaticana Hungariae. Classis i. Vol. 4.)

Seres Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok, 1920–1941.* MTA Történelemtudományi Intézete, Budapest 2010.

Shvoy Lajos: *Amerikai levelek,* Székesfehérvár, Vörösmarty Nyomda 1938.

Šmíd, Marek: *Mission: Apostolic Nuncio in Prague Czechoslovakian-Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950,* Karolinum Press, Prága 2020. 17–18.

Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat,* Osiris, Budapest 2001.

Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között,* Teleki László Alapítvány, Budapest 2002.

Tanulmányok

Albrecht Ferenc: A kormányzói jogkör kiterjesztése, in: *Az ország útja* 1 (1937) 3. szám. 17–22.

Az 1935. évi választás és következményei, in: *Magyarország a XX: században,* főszerk: Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd 1996–2000.

Bangha Béla S.J.: Keresztény unió, in: *Magyar Szemle* 28. kötet 1937. 2. sz. 105–115. Interneten: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarSzemle_29_1937_01-04/?pg=104&layout=s

Egység, vagy barátság. Válasz Bangha Béla cikkére. In: *Protestáns Szemle* 1937. 161–166.

Beke Margit: Angelo Rotta apostoli nuncius és hazánk, in: *Vigilia* 79 (2014) 3. szám, 181.

Békés Márton: A legitimisták és a legitimizmus. In: A *magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* Szerk.: Romsics Ignác. Osiris, Bp. 2009. 234–239.

Békés Márton: Apponyi és Sigray, in: *Vasi Szemle* 64 (2010) 5. szám, 542–562.

Borbély István: Rotta Angelo és a magyarországi nunciusok, in: *Magyar Papi Egység,* 1965. 33–34. szám, 26.

Bottari de Castello, Alberto: Ajánlás. in: *Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925*, METEM, Budapest 2020. (Nunciusi jelentések, 1.)

Csíky Balázs: Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai,* szerk.: Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 127–145.

Dudás Róbert Gyula: *Állami beavatkozás a katolikus főpapok kinevezésébe a 20. századi Magyarországon,* sajtó alatt.

Dudás Róbert Gyula – Udvarvölgyi Zsolt: Az önálló Magyarország második nunciusa: Cesare Orsenigo, in: *Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930*. Szerk. Somorjai Ádám OSB (Nunciusi jelentések 2.), Budapest 2021. 15–33.

Földvári Katalin: Sorsfordító bazilita szerzetesek a kommunizmus árnyékában, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 (2019) 1-4. szám, 190–205.

Fülöp Éva Mária: Fejezetek a tihanyi apátság balatonendrédi gazdaságának történetéből (1716–1945), in: Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár Közleményei, 1986–1987. Szerk: Für Lajos, Budapest 1987. 311–340.

FÜLÖP Éva Mária: Gazdatisztek a Tihanyi Apátság uradalmában (1848–1945). In: *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból.* 15. Szerk. Á. VARGA László. Rendi Társadalom – Polgári Társadalom. 1. Társadalomtörténeti Módszerek és Forrástípusok. Salgótarján 1987. 421–426.

FÜLÖP Éva Mária: A bencés birtokok gazdasági irányítása (1848–1949.). In: *Egyházak a változó világban.* (Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia. Esztergom, 1991. május 29–31.) Szerk. Bárdos István ─ Beke Margit. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat - JAMK. Tatabánya-Esztergom 1992. 495–497.

FÜLÖP Éva Mária: Konvenciós alkalmazottak a magyarországi bencés kongregáció birtokain a jobbágyfelszabadítás után. In: *Élet a birtokon.* Discussiones Neogradienses 13. Szerk. Szirácsik Éva. Salgótarján, 2013, 37–55.

GERGELY Jenő: A katolikus egyházi nagybirtok kérdéséhez a Horthy-korszakban. In: *Katolikus Egyháztörténeti Konferencia Keszthely 1987.* Szerk.: HÖLVÉNYI György. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest 1989.

GIANONE András – KLESTENITZ Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon,* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2017. (Magyar történelmi emlékek, értekezések.)

HÁMORI Péter: A Horthy-kor legnagyobb korrupciós pere, in: *HVG* 2011. május 7. Interneten: http://hvg.hu/itthon/201118_a_horthykor_legnagyobb_korrupcios_pere_kis_

Jubileumi esztendők és katolikus megújulás. Csíky Balázs (1978–2016) válogatott írásai. Sajtó alá rendezte: SOMORJAI Ádám OSB. METEM, Budapest 2021.

Katolikus Nagygyűlés, szerk.: GOROVE István, HAÁZ Andrea, TÓTH Judit, et alii, Magyar Katolikus Püspöki Kar Lelkipásztori Intézete, Budapest 2000.

KRIZSÁN Bálint: Serédi Jusztinán esztergomi érsek politikai szerepvállalása a II. világháború éveiben, in: *Újkor.hu,* http://ujkor.hu/content/seredi-jusztinian-esztergomi-ersek-politikai-szerepvallalasa-ii-vilaghaboru-eveiben

MIKLÓS Gábor: Gróf Apponyi Albert halála és temetése, in: *Belvedere meridionale* 2008/XX. 3–4. sz. 4–16.

NAGY Gyula: *A magyar földkérdés megoldása és a katolikus közterhek.* In: *Katolikus Szemle,* 49 (1935) 6. sz. 330–336.

Nagyszombati Apostoli Kormányzóság, in: *Magyar Katolikus Lexikon*, IX (2004) 541.

Nemzeti Mária-kongresszus, in: *Magyar Katolikus Lexikon*, IX (2004) 705.

PAKSY Zoltán: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete 1919–1939,* Millecentenáriumi Közalapítvány, 2011. 101.

RÁDONYI Dénes: „Sponsalia longa?" – avagy az eljegyzés (jegyesség) lehetséges joghatásai a magyar jogban (*Közjegyzők Közlönye,* 2011. 6. szám)

SEBŐK László: A magyarországi zsidók a számok tükrében, in: *Rubicon - OnlinePlusz,* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_magyarorszagi_zsidok_a_szamok_tukreben/ (A letöltés dátuma: 2020. november 16.).

SERES Attila: Orosz levéltári források a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételéről (1934), in: *Világtörténet,* 2008. 1. szám, 69–92.

SOMORJAI Ádám OSB: Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciusok szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai,* szerk: Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 211–226.

Somorjai Ádám OSB: Lendületben a vatikáni kutatások, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 350–355.

Somorjai Ádám OSB: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából:* https://archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol 21. évf (2021) 2. szám, 2021. május 28.

Tóth Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai,* szerk: Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 85–105.

Tóth Krisztina: A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok* 154 (2020) 4. szám, 855–880.

Réti György: Gömbös és a római hármas egyezmény, 1934. in: *Történeti Szemle* XXXVI (1994) 1-2. szám, 135–165.

Várszegi Imre Asztrik: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát (1929–1950),* in: Sólymos László Szilveszter OSB: Kruesz Krizosztom (1865–1885). Várszegi Imre Asztrik OSB: Kelemen Krizosztom (1929–1950), METEM, Budapest 1990. 323–326.

Véghseő Tamás: Az Apostoli Szentszék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata a két világháború között, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai,* szerk: Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 147–172.

RAPPORTI
IN LINGUE ORIGINALI

1930

1
PRESENTAZIONE DELLE LETTERE CREDENZIALI[1]

Rapporto N. 3432 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 14 Maggio 1930[2]
N. Prot. AA.EE.SS. 1842/30
Copia bella, dattiloscritta, firmata[3]
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 50 P.O., fasc. 45, ff. 83rv-84r

(con 2 inserti)

N. 3432
Budapest, lì 14 Maggio 1930[4]

Eminenza Reverendissima,[5]

Come l'Eminenza Vostra Reverendissima già saprà dal mio telegramma inviato a Vostra Eminenza il giorno stesso del mio arrivo, giunsi l'8 corrente felicemente a Budapest. Alla stazione erano ad incontrarmi Mons. Kaldewey Uditore, il R. P. Casari - provinciale dei Serviti, che si presta molto per la Nunziatura - il Vicario Generale, come rappresentante di Sua Eminenza il Cardinal Primate, il Vescovo Castrense ed il presidente delle organizzazioni cattoliche. Non v'era il rappresentante del Governo, perché tale è la regola del Protocollo locale. Per mio conto poi avevo pregato in antecedenza Mons. Uditore, che alla mia venuta si evitasse, per quanto possibile, ogni pubblicità.

Il giorno dopo l'arrivo feci visita al Ministro degli Esteri Sig. Walko, persona molto gentile e a modo, assai deferente verso la Nunziatura, benchè protestante. Gli consegnai le lettere a Lui indirizzate: si combinò per la presentazione delle Credenziali, e fu fissato all'uopo il martedì seguente, 13 corrente. Nel frattempo scrissi una lettera di rispettoso saluto a Sua Eminenza il Cardinal Primate[6] - che mi rispose tosto in forma molto cordiale, - e più tardi comunicai a tutti i Vescovi, pure per lettera, la mia nomina e la mia venuta.

Ieri, a mezzogiorno, ci fu la presentazione delle Credenziali, col solito cerimoniale, che assume qui una forma solenne per le divise vivaci dei vari corpi armati che fanno ala nel palazzo attraverso le varie sale. Un aiutante di campo venne a rilevarmi in automobile, ed in una seconda vettura prese posto Mons. Uditore. Qui alla cerimonia non si dà, a quanto pare, molta importanza perché i giornali non ne diedero notizia se non con un

---

1 Come titolo del Rapporto ripeteremo l'oggetto segnalato dal Nunzio. Così l'oggetto ometteremo all'inizio del Rapporto.

2 Accusa ricevimento del Rapporto in data 6 giugno 1930, del N. Prot. 1842/30. Vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 50 P.O., fasc. 45, f. 88r.

3 Tutti documenti custoditi nell'Archivio Storico della Segreteria di Stato sono originali e firmati, alcuni sono manoscritti.

4 Numero Protocollo della Nunziatura e data si trovano sempre in calce a destra, perciò ometteremo in seguito.

5 I Rapporti indirizzati ai Cardinali s'iniziano sempre in tal modo, perciò ometteremo nel seguito.

6 S. Em. Cardinal Giustiniano Serédi, OSB, Arcivescovo di Esztergom.

breve comunicato del Governo, a cose compiute, senza alcun accenno al contenuto dei discorsi.

Compiego copia dei discorsi d'uso.[7] - L'Ammiraglio Horthy[8] mi ricevette in grande uniforme, alla presenza del Ministro degli Esteri, che mi aveva introdotto nella sala, e del capo del suo Gabinetto. Dopo i discorsi Egli mi trattenne un po' in colloquio. È molto affabile; non tralasciò fra l'altro di battere il chiodo sulla necessità dell'unione dei cattolici coi protestanti, intesa però, a quanto parrebbe, nel senso di unione-confusione.

Feci poi visita alla Signora Horthy: si parlò di parecchie cose, ma ne verbum quidem dell'affare spinoso del matrimonio della figlia.

Compiuta la cerimonia, in giornata ne diedi notizia ai capi delle varie missioni diplomatiche.

Impressioni finora non ne posso manifestare, perché troppo poco conosco l'ambiente e persone. In complesso però mi pare di rilevare che il Rappresentante del Papa è circondato di stima e di affetto.

Fra giorni presenterò al Ministro degli Esteri l'esemplare, inviato dal Santo Padre in dono a questo Governo, dell'opera *"Pontificum Romanorum diplomata papyriacea… phototypice espressa"*.[9] Già gliene feci un cenno ieri, dopo l'udienza, ed Egli ne fu oltremodo lieto.

In settimana spero di poter fare la visita, già annunciata, all'E.mo Cardinal Primate.

Chiudendo questo primo rapporto, mi sento in dovere di pregare l'Eminenza Vostra perché voglia ottenermi una speciale benedizione del Santo Padre, perché possa fare un po' di bene in questo nuovo campo, che l'obbedienza mi ha dischiuso dinnanzi.

[10]Chinato al bacio della Sacra Porpora, con i sensi della più profonda venerazione mi raffermo

dell'Eminenza Vostra Reverendissima
umilissimo, devotissimo ed obbedientissimo servo in G. C.
+Angelo Rotta Arciv.
Nunzio Apostolico

---

7 Vedi nell'allegato: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 50 P.O., fasc. 45, ff. 85r-86r. Il Discorso di risposta di Sua Altezza Serenissima il Reggente del Regno di Ungheria vedi ivi, ff. 87rv.

8 I Rapporti della Nunziatura usano di continuo la scrittura: "Horty".

9 *Pontificum romanorum diplomata papyracea quae supersunt in tabulariis Hispaniae Italiae Germaniae phototypice expressa, iussu Pii P. P. XI, consilio et opera procuratorum Bybliothecae Apostolicae Vaticanae,* a cura di Carlos da Silva Tarouca e Carl Erdmann, Romae, Apud Bybliothecam Vaticanam, 1929. – Vedi ancora la corrispondenza a riguardo: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, ff. 598-603.

10 "Chinato al bacio...". Tale chiusura di cortesia si ripete alla fine di ogni rapporto e differisce solo in sinonimi, così la ometteremo nel seguito.

2
CIRCA PROGRAMMA DEL CARD. SINCERO, LEGATO PONTIFICIO ALLE FESTE DI S. EMERICO

Rapporto N. 3532 del nunzio Angelo Rotta a Mons. Pizzardo,
Segretario della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii
Budapest, 21 Giugno 1930[11]

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49, P.O., fasc. 45, ff. 73rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, ff. 284rv

Eccellenza Reverendissima,

Rispondo alla pregiata lettera in data 16 Giugno Nr. 2019/30,[12] con cui Vostra Eccellenza domanda schiarimenti sulle prossime feste di S. Emerico a nome dell'E.mo Cardinale Sincero, Legato Pontificio.

Io ebbi occasione d'intrattenermi in proposito ieri coll'E.mo Cardinale Serédi:[13] Questi mi disse che prossimamente avrebbe scritto Egli direttamente all'E.mo Cardinale Sincero per dargli notizie complete ed esatte tanto sul programma delle feste quanto sulle ceremonie alle quali l'E.mo Legato Pontificio dovrà intervenire.

Per quanto poi riguarda l'intonazione politica che dovrebbero assumere le Feste secondo qualche diceria abbastanza diffusa, che il Cardinale attribuisce a manovre dirette da parte di elementi anticattolici allo scopo di togliere importanza alle Feste, che si prevedono grandiose, lo stesso Cardinale assicura che non vi è niente di vero, e che da parte del Comitato Organizzatore vi è la massima cura d'impedire qualunque degenerazione del senso unico e naturale che le feste hanno e devono avere, cioè del carattere puramente religioso e cattolico che loro si conviene.

Anche il Presidente del Comitato, discorrendo alcun tempo fa con me, mi parlava nello stesso senso, ed io non mancai allora d'insistere su questo punto tanto importante, e non mancherò, capta occasione, di ribadire il chiodo.

Approfitto dell'occasione per inviare all'Eccellenza Vostra i miei più rispettosi saluti mentre mi dichiaro

di Vostra Eccellenza Rev.ma
dev.mo ed aff.mo servo in G. C.
(firmato) A. Rotta
Nunzio Apostolico

11 Riscontro all'interessamento di Mons. Pizzardo, in data 16 giugno 1930, del N. Prot. 2019/30, di cui Copia bella, dattiloscritta, firmata vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, f. 283r, N. Nunz. 3531.

12 In quel documento Mons. Pizzardo chiese delle informazioni sul programma delle festività in onore di S. Emerico, a nome del Card. Sincero..

13 Card. Giustiniano Serédi, OSB, è conosciuto nella letteratura in lingua italiana come "Seredi", senza accento sul secondo "e". La Nunziatura in Budapest volta scriveva "Seredi", volta "Serédi". Noi, dalla nostra parte, seguendo l'uso del cognome da parte dello stesso "Serédi", usiamo tale ortografia.

3
FESTE DI S. EMERICO

Rapporto N. 3675 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 23 Agosto 1930[14]
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49, P.O., fasc. 45, ff. 73rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, ff. 321r-326r

Ritengo inutile fare la cronaca delle feste in onore di S. Emerico celebratesi con tanta pompa e con tanta solennità. Oltre che i giornali ne riferiscono largamente, so che Sua Eminenza il Cardinal Legato, e più tardi, nel prossimo Ottobre, l'Eminentissimo Cardinal Primate, nella sua venuta a Roma, ne faranno oralmente una relazione ampia. Mi limito quindi ad accennare a quelle note più caratteristiche che hanno dato il tono alle feste.

Sua Eminenza il Cardinal Legato deve essere stato assai soddisfatto delle cordiali e grandiose accoglienze avute. Egli poi colla sua infaticabile attività e collo sforzo compiuto ed apprezzato da tutti per esprimersi in lingua ungherese nelle varie occasioni in cui dovette parlare in pubblico si acquistò molte simpatie. Quindi Sua Eminenza il Cardinal Sincero se ha dovuto in questi giorni affaticarsi, può avere però il conforto di sapere di non aver speso invano l'opera sua.

Le feste riuscirono ottimamente, nessuna nota stonata: esse si mantennero nella loro orbita di feste religiose, e l'E.mo Card. Serédi, che tanto si adoperò sia per la riuscita delle feste come anche per allontanare qualunque tentativo di dare ad esse colore politico, ha tutte le ragioni di sentire la piena soddisfazione dell'esito magnifico di questa celebrazione centenaria.

Ciò che mi ha fatto tanto piacere si fu vedere la manifestazione così cordiale così entusiastica del popolo verso il suo Cardinale Arcivescovo. Nella lunga processione di mercoledì dalla Basilica di S. Stefano alla piazza del Millennio (circa 3 chilometri) le centinaia di migliaia di persone che si ammassavano lungo tutto il percorso salutavano con vero trasporto il Cardinal Primate.

Da queste feste la figura del Cardinal Primate riesce ingrandita, perché senza l'opera sua indefessa o le feste non si sarebbero fatte o non avrebbero avuto un esito così trionfale: il popolo l'ha compreso, e quindi l'influenza morale del Cardinale, sia in basso come in alto, nelle sfere del Governo, si è molto aumentata.

Le feste ebbero un carattere schiettamente cattolico e mostrarono come l'anima nazionale e la sua tradizione storica vada strettamente congiunta coll'idea cattolica. Si era qualche anno fa tentato di dare colore puramente patriottico alla festa di S. Stefano col trasformare così la processione in un corteo civile, anche se a base cristiana, a cui pigliassero parte anche ufficialmente i protestanti: fu sventato allora il tentativo e la magnifica cerimonia di mercoledì è stato come il sigillo definitivo del carattere vero della manifestazione.

---

14 Accusa ricevimento del Rapporto in data 31 agosto 1930, del N. Prot. 2865/30. La copia bella, dattiloscritta, firmata vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, f. 327r, N. Nunz. 3709. La minuta vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49, P.O., fasc. 45, f. 78r. – Ampia documentazione: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 34, fasc. 6/2, ff. 281-357.

Perché realmente il protestantesimo come tale fu assente, e le persone del Reggente e del Presidente del Consiglio e gli altri protestanti addetti al Governo, si sentivano come a disagio in una simile cerimonia, che è l'espressione genuina dell'anima del popolo ungherese.

Queste feste perciò, anche collo splendore assunto per la presenza di Cardinali e Vescovi stranieri che mettevano in così chiara luce l'universalità e la potenza della Chiesa cattolica, sono riuscite altamente utili, non solo come risveglio di coscienze, ma anche come valorizzazione di idee a noi care.

La condotta del Governo e del Municipio di Budapest furono assai lodevoli sotto ogni aspetto: presero parte sempre in modo ufficiale e concorsero efficacemente non solo per mantenere l'ordine, ma anche per dare solennità e splendore alle varie manifestazioni.

E certo fu altamente significativa e da tutti apprezzata nel suo valore simbolico quella Croce illuminata che brillava sulla facciata del Parlamento nella sera della Processione, come pure l'inaugurazione di una lapide in onore di S. Emerico nel magnifico salone centrale del Palazzo del Parlamento ed il grandioso ricevimento ivi dato in onore del Cardinal Legato, degli altri Cardinali e di tutte le personalità accorse a Budapest in occasione delle Feste.

Naturalmente queste Feste non erano ben viste dai Governi della Piccola Intesa. Il Governo rumeno permise che vi si intervenisse, (il Presidente stesso del Consiglio Maniu però sconsigliò per non far nascere *incidenti* il Vescovo di Transilvania, Monsigor Mailath a prendervi parte, pur trovandosi egli in Ungheria per un po' di riposo). Il Governo Ceco-slovacco e credo anche Yugoslavo si mostrarono molto ostili - e quasi nessuno venne da quei due paesi.

Alla Nunziatura diedi il giorno dopo l'arrivo di Sua Eminenza il Cardinal Legato (il dopopranzo del giorno dell'arrivo era già preoccupato da un ricevimento-presentazione indetto, come è qui uso, dal Ministero degli Esteri, nelle sale però della Nunziatura) un tè in onore del Cardinale per mettere il Cardinal Legato a contatto col Corpo Diplomatico. Vi presero parte i membri del Corpo Diplomatico presenti a Budapest, come pure i Ministri, le cariche principali dello Stato, i Cardinali e Vescovi sia ungheresi che stranieri e le principali personalità venute dall'estero - 200 persone circa: riuscì molto bene.

Poi procurai di trovarmi presente là dove il Cardinal Legato andava, compresi i numerosi e noiosi inviti a pranzo e colazione, che furono non una delle minori… fatiche pel Cardinal Legato e gli altri.

Il Governo in proposito si è voluto distinguere: colazione dal Reggente, colazione dal Presidente del Consiglio con brindisi improntati a molta deferenza verso la Santa Sede, colazione dal Ministro degli Esteri, colazione dal Ministro dei Culti con brindisi, Garden-Party dal Reggente. Si aggiungano poi una colazione dall'Arciduchessa Isabella, del Cardinal Primate ad Estergom, pranzi dall'Arciduca Giuseppe e della Legazione di Polonia. Vostra Eminenza vede che anche in questo campo il… lavoro non è mancato.

Le feste, come ho detto, ebbero un carattere religioso: ciò non toglie che indirettamente abbiano avuto ed avranno per l'avvenire una ripercussione sul campo politico.

Furono una magnifica propaganda tacita in favore dell'Ungheria, per l'impressione ottima che i forastieri, anche altolocati riportarono da queste manifestazioni così grandiose: il popolo ungherese ha mostrato di essere religioso, ordinato, amante del suo paese, delle sue tradizioni e capace di fare e di far bene - ed i lamenti, in gran parte giustificati, per l'indegno trattamento fatto all'Ungheria col Trattato del Trianon - lamenti di che gli

Ungheresi non fanno mistero con nessuno - trovarono qui animi ben disposti almeno ad ascoltarli.

Non per niente alcuni giornali ceco-slovacchi di cui ho visto riassunto il pensiero dai giornali di qui, dinnanzi alla grandiosità delle feste qui celebrate, a cui la presenza di un Cardinal Legato diede uno speciale risalto a denti stretti debbono confessare che l'Ungheria ne crescerà nella stima del mondo civile, mentre in Cecoslovacchia, l'anno scorso, alle feste di S. Venceslao non si seppe dare quello splendore, nè fare agli ospiti stranieri quelle accoglienze che avrebbero tanto servito per il prestigio del paese.

In occasione delle feste ci furono anche parecchi convegni e congressi: seguirli tutti era impossibile: m'interessai un po' di quello di pedagogia, e con piacere potei constatare come nei discorsi spesso ritornasse il pensiero sull'Enciclica magnifica del Santo Padre sull'educazione, considerata come la Magna Charta e la base solida dell'elemento dottrinale nel problema così importante dell'educazione cristiana.

Ecco in breve le prime impressioni che le attuali feste mi hanno suscitato nell'animo, e che credo non inutile riferire all'Eminenza Vostra, perché certamente sarà di grande soddisfazione pel cuore del Santo Padre il vedere confermate anche per mio mezzo le belle notizie dell'esito magnifico di queste Feste e di sapere quanto sia stata apprezzata la partecipazione ad esse della Santa Sede coll'invio di una Missione Pontificia.

Prostrato al bacio ...

4
MORTE E FUNERALI DI MGR. VASS

Rapporto N. 3737 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 13 settembre 1930[15]
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 33, fasc. 7, ff. 626rv-629r

Le spoglie mortali di Mgr. Giuseppe Vass riposano ora nella cripta della Chiesa dell'Università di Budapest, cripta destinata a raccogliere i defunti ecclesiastici più illustri dell'Ungheria.

Vi furono trasportate iersera, muovendo dal Parlamento, dove, sotto la grandiosa cupola, il feretro che vi si trovava esposto fin dalla mattina, circondato da centinaia di corone, fu benedetto dal Cardinal Primate, presenti il Reggente, gli Arciduchi, i membri del Governo, del Corpo legislativo e Diplomatico.

Le strade per dove passò il lunghissimo corteo erano letteralmente gremite di gente; tutti i negozi chiusi, le finestre delle case con segni di lutto, dappertutto bandiere nere. Il lutto per questo "grande morto" è stato veramente lutto nazionale, di tutta l'Ungheria. Questa mattina poi, nella Chiesa storica dell'incoronazione, vi è stata una solenne Messa

15 Accusa ricevimento del Rapporto in data 25 settembre 1930, del N. Prot. (Segreteria di Stato) 94411. Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 33, fasc. 7, f. 631r. Ampia documentazione, ivi, ff. 611-634.

di requiem. A tutte queste meste cerimonie ho preso parte anche in rappresentanza del Nunzio, attualmente assente in brevissimo congedo.

La persona e l'opera di Mgr. Vass sono già ben note all'Eminenza Vostra Reverendissima. Certo il merito indiscusso dello scomparso sta principalmente in ciò che egli, come Ministro della Previdenza sociale e del lavoro, ha fatto nel campo della politica sociale-cristiana, sì da esser chiamato il padre della politica sociale moderna in Ungheria.

A lui infatti, che ammirava ed ebbe l'occasione di illustrare più volte l'Enciclica "RERUM NOVARUM", si deve l'erezione di ospedali di dispensari per combattere e prevenire la tubercolosi, asili per bambini e lattanti, l'assistenza agli invalidi di guerra, agli orfani.

Di capitale importanza poi sono le due leggi, lex Vass Iª e lex Vass IIª, così chiamate perché lui ne fu l'autore.

La lex Vass I rende obbligatoria l'assicurazione contro le disgrazie e le malattie dei lavoratori. Di queste leggi così scrive il "Pester Lloyd" giornale che si pubblica in tedesco a Budapest, in mano degli ebrei, molto letto anche all'estero: "Die Lex Vass Iª und Lex Vass IIª sind epochale Schöpfungen. Durch die erstere hat er die Unfall- und Krankenheitsversicherung auf neue Grundlagen gestellt: er gibt keinen in der Industrie, im Handwerk und im Handel beschäftigten Menschen, auf den sich die Segnungen der Sozialversicherung nicht erstrecken." La lex Vass IIª è a favore dei vecchi invalidi e a protezione della maternità.

Mgr. Vass era già da 10 anni Ministro, e, come decano, nell'assenza del Conte Bethlen fungeva lui da Presidente del Consiglio a.i., come proprio in questi giorni che il Presidente del Consiglio si trova a Ginevra. Si è spento improvvisamente, nelle prime ore del lunedì scorso. La domenica l'aveva passata ad Agria per presenziare ad una adunanza di operai cattolici, e nel discorso che rivolse loro vi sono alcune frasi che lasciano intravedere che egli presagiva prossima la sua fine.

Fui il primo, ed i giornali lo rilevarono, ad accorrere ad inginocchiarmi presso il letto dell'estinto. Presentai subito alla famiglia e al Ministero degli Esteri le condoglianze a nome della Santa Sede e del Nunzio assente, e il venerato telegramma inviatomi ier'l'altro dall'Eminenza Vostra Reverendissima mi ha dato occasione di recarmi personalmente dal Presidente del Consiglio ad interim per comunicargli oralmente le condoglianze del SANTO PADRE e dell'EMINENZA VOSTRA. Il Governo ha fatto pubblicare nei giornali locali il testo del suddetto telegramma. Ho creduto pure opportuno inviare una letterina di condoglianze a nome del Nunzio e mio alla veneranda madre dell'estinto, la quale già premurosamente me ne ha ringraziato.

Chi sarà il successore di Mgr. Vass? Per adesso a questa domanda posso rispondere solo notando che il Partito cristiano-sociale di cui il Vass era l'esponente più importante, ha inviato un suo membro, Mgr. Túri Béla, sembra dietro richiesta del Presidente stesso del Consiglio, a Ginevra per conferire col Conte Bethlen che trovasi colà. Il Túri Béla, che è deputato, è molto stimato anche come scrittore, ed ha fama di buon sacerdote. Qualche giornale lo dà come il candidato più adatto a raccogliere la successione di Mgr. Vass.

E poiché siamo nel campo dell'azione politico-sociale credo opportuno notar qui che in occasione della dimostrazione degli operai in questa capitale, il 1º settembre scorso, vi furono è vero dei disordini gravi, però i giornali esteri hanno esagerato: non ci furono tre morti, come io stesso ho potuto leggere in alcuni giornali non ungheresi, ma un solo morto, e il disordine fu domato ben presto dalla polizia che qui è molto rispettata e che

agì con tatto e molta prudenza. La dimostrazione cominciò verso le 11 del mattino e alle tre del dopopranzo la tranquillità era già ristabilita completamente.

Prostrato al bacio ...

5
NOTIZIE POLITICHE E SOCIALI

Rapporto N. 3921/30 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 22 Novembre 1930[16]
N. Prot. AA.EE.SS. 3886/30
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 4rv-5rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 33, fasc. 5, ff. 574rv-574Arv

Il giorno 20 Novembre, in cui l'Arciduca Ottone, figlio del defunto Re Carlo e dell'Arciduchessa Zita, erede presuntivo della Corona ungherese, su cui si appuntano le speranze dei legittimisti, divenne maggiorenne, passò tranquillo, mostrando l'infondatezza di tante chiacchere, diffuse dai giornali della Piccola Intesa, di possibili e catastrofici avvenimenti che dovevano verificarsi in tale data.

All'invito del Comitato legittimista d'inbandierare le case, pochi risposero nella realtà: si celebrò una solenne funzione nella Cattedrale di S. Stefano,[17] alla quale intevenne molta gente, specie della classe aristocratica, e pontificò il Vescovo di Sabaria, Mons. Giovanni De Mikes, fervente - fin troppo - legittimista. Alla sera vi fu una radunanza alla quale tenne dietro un pranzo cui presero parte le personalità legittimiste più spiccate e anche non pochi del clero sia secolare che regolare.

E le cose rimangono allo *statu quo:* le circostanze non permettono assolutamente di mutarlo, stante specialmente gli umori della Piccola Intesa, disposta, pare, a scatenar la guerra, se si venisse ad una ristorazione del Regno nella persona di un Asburgo.

Anche le condizioni economiche assai tristi dell'Ungheria, che risente così fortemente della crisi generale, perché i prodotti agricoli, che sono la sua risorsa principale, ora non possono vendersi che a prezzo inferiori alle spese di produzione, sconsiglierebbero qualunque mutamento: i pericoli infatti che la crisi presenta richiamano tutte le cure non solo del Governo ma di chiunque senta la difficoltà del momento.

Come suole avvenire, un po' dapertutto, il Governo è la tête de Turc, contro la quale si appuntano le doglianze, i rimproveri, le accuse di chi è danneggiato della crisi e delle grosse schiere dei disoccupati.

Purtroppo alla fine dell'anno prossimo ci saranno le elezioni politiche generali, e, se le cose continuano in questo modo, disgraziatamente non si possono fare dei lieti presagi sul loro risultato.

---

16 Accusa ricevimento del Rapporto in data 11 dicembre 1930, N. Prot. AA.EE.SS. 3886/30, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, f. 575r; minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 6r.

17 La Chiesa di Santo Stefano di Budapest fu decorato nel 1931 con il titiolo "basilica minor" e solo nel 1993 divenne Concattedrale della Arcidiocesi di Esztergom-Budapest. Nel periodo di Rotta, il quale usa il termine „Cattedrale", non fu ancora Cattedrale nel senso stretto.

Nel prossimo mese di dicembre devono, o dovrebbero aver luogo, le elezioni municipali in Budapest,[18] ed il Governo ne è assai preoccupato, perché una vittoria od un successo dei socialisti - che lavorano assai e sanno sfruttare a loro vantaggio le difficoltà economiche di tanta parte di popolazione - se per il momento non darebbe in loro mano la città, stante l'ordinamento municipale di Budapest, ove una parte dei Consiglieri non sono di nomina popolare, avrebbe però un contraccolpo funesto in tutto il Paese.

Ho detto *"devono, o dovrebbero aver luogo",* perché secondo la legge esse dovrebbero essere compiute prima della fine dell'anno in corso, ed i partiti già lavorano da tempo, ma il Ministro dell'Interno, mentre afferma che si faranno, ancora però non ha fissato la data, per ragioni, egli dice, … di ordine tecnico.

Al Municipio - da dieci anni - ha la maggioranza il Partito Cristiano; ma il logorio del Potere, qualche errore commesso, le difficoltà economiche, sono arma potente in mano degli avversari.

Il Presidente del Consiglio, Conte Bethlen, tentò di fare un fronte unica borghese contro i Socialisti, ma il Partito così detto democratico di opposizione, dietro il quale sta l'elemento - qui molto numeroso, quasi 200.000 mila, ebraico e massonico - si rifiutò, e quindi la lotta del partito dei cristiani ha un doppio fronte. Certo le previsioni non sono troppo liete.

Ecco in breve le condizioni attuali dell'Ungheria nel campo politico-sociale. Sarebbe desiderabile, pel minor male, che lo *statu quo* potesse durare, perché ogni mutamento, purtroppo, sarebbe in peggio e di danno alla vita religiosa del popolo. Dio voglia che l'Episcopato ed il Clero si rendano conto dei pericoli dell'ora che passa, e sappiano, con una azione più attiva nel campo della *pastorazione* e della beneficenza, fare opera veramente apostolica.

I giornali avevano tempo fa annunziato il ritiro del Ministro degli Esteri - Walko - un protestante, ma persona compitissima, ed assai deferente verso la Santa Sede. La notizia fu smentita, mi pare invece, secondo quanto mi si dice da qualche circolo di solito ben informato, che essa abbia fondamento.

Prostrato al bacio ...

18 Vedi la minuta del Rapporto N. 4022 del 29 dicembre 1930, in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, ff. 577rv-579rv; copia bella in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 7rv-9rv.

6
NUOVO MINISTRO ESTERI

Rapporto N. 4004/30 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 15 Dicembre 1930[19]
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 33, fasc. 5, ff. 584rv

Come si prevedeva (v. mio rispettoso Rapporto Nr. 3921/30)[20] il Ministro degli Esteri, Walko, ha presentate le sue dimissioni, che stavolta furono accettate dal Conte Bethlen. - Dico stavolta, perché da tempo il Signor Walko insisteva per essere esonerato dall'ufficio, che già ricopriva da 5 anni, dopo essere stato tre anni Ministro del Commercio.

La ragione, almeno in foro esterno, è il bisogno di un po' di riposo: ciò può essere in parte vero, ma non è da escludersi che egli, banchiere, e genero del Presidente della Banca più importante di Ungheria, abbia voluto rimettersi un po' nella vita degli affari, per esser pronto ad un'eventuale successione al posto occupato dal suocero.

In ogni modo, come già dissi, il suo ritiro fu accolto con molto dispiacere dal Corpo Diplomatico, per le simpatie ch'egli aveva saputo accapararsi. E per dargli un segno della loro stima ed affetto i Capi Missione del Corpo Diplomatico intendono offrirgli un banchetto in suo onore, che avrà luogo giovedì prossimo.

Il successore è il Conte Giulio Károlyi, che a differenza del Walko è cattolico. - È una brava persona, membro della Camera Alta, ma che ha sempre vissuto fuori della politica; solo si ricorda di lui l'aver capeggiato un moto di reazione al tempo dell'oppressione bolschevica [sic!], costituendo un governo a Szeged, di cui egli fu presidente. - Ma si trattò di una cosa effimera, della durata di una settimana, perché il moto di reazione prese poi altra piega e con altri uomini. - È già sulla sessantina pare un po' impacciato nell'ambiente nuovo in cui deve vivere: è una figura di secondo ordine, forse quello che occorre, - perché così il Conte Bethlen può liberamente dar lui l'indirizzo e l'ispirazione alla politica estera.

Egli, appena nominato, venne subito a farmi visita, per fare così un atto di omaggio al Santo Padre nella persona del Suo Rappresentante.

Fece alla stampa delle dichiarazioni in senso *revisionista* - il che certo non gli procurerà troppe simpatie nei circoli politici della Piccola Intesa.

Prima di chiudere credo conveniente fare un accenno alle prossime elezioni amministrative (Vedi Rapporto Nr. 3921)[21] che finalmente furono fissate per il 21 e 22 di questo mese. Come già accennai si prevede un aumento di voti da parte dei partiti di sinistra, specie socialista, ma non però tale da rovesciare la posizione della coalizione dei partiti attualmente al potere, fra cui primeggia il partito cristiano, al quale fa capo la maggioranza dei cattolici.

Prostrato al bacio ...

---

19 Accusa ricevimento del Rapporto in data 22 gennaio 1931, N. Prot. (Segreteria di Stato) 98377, in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, f. 585r.

20 Vedi sopra, pag. 246.

21 Ibidem.

Nota: Il 18 dicembre alle 8 di sera, all'Hotel Dunapalota (Ritz) fu offerto, per iniziativa del Corpo Diplomatico un pranzo in onore di S. E. Walko che si ritirava da Ministro degli Esteri. Vi intervennero solo i generale Capi-Missione senza le Signore e il Segretario al Ministero degli Esteri: Signor Kuen-Dervary (!)[22]*. Il pranzo costò Pengo 38.30 a persona. Si fece anche una fotografia che costò 4 Pengo a copia.*

U. Kaldewey - Uditore - 26 dicembre 1930

22 Si tratta di Géza Daruváry, di cui cancelleria del nunzio ha potuto confondere con il cognome con quello della famiglia Khuen-Héderváry.

1931

7
DIMISSIONI DEL CONTE BETHLEN

Rapporto N. 5516/31 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 21 Agosto 1931[23]
N. Prot. AA.EE.SS. 2265/31
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 22rv

Ieri è scoppiata come una bomba la notizia, affatto inattesa - anche negli ambienti diplomatici - delle dimissioni del Conte Bethlen e del Ministero.

Si tratta di una crisi ministeriale extra-parlamentare: il Conte Bethlen, - un po' per ragione di stanchezza, dopo più di dieci anni di potere, un po' per calmare l'opposizione nel parlamento e nei giornali, non numerosa, ma assai rumorosa ed aggressiva, che rendeva difficile la vita al Gabinetto in momenti così critici, un po' anche perché così con uomini nuovi, meno compromessi in errori fatti nel passato con spese eccessive, ritiene più facile un'azione energica per ristabilire il pareggio del bilancio statale, - ha dato le dimissioni, che per il momento escludono la possibilità di una reincarnazione Bethlen con altri uomini.

La successione è difficile assai; finora il più quotato che ebbe ed accettò l'incarico di tentare la composizione di un nuovo Gabinetto è il Conte Giulio Károlyi,[24] l'attuale Ministro degli Esteri, che Vostra Eminenza ben conosce, perché quest'anno fece visita ufficiale al Santo Padre e all'Eminenza Vostra. È un buon cattolico, molto modesto, onesto e retto, e che sotto un velo di simplicità simpatica deve aver rivelato, da quanto si puo' arguire, nel disimpegno del suo ufficio molta abilità e tatto per essere designato ad un posto così difficile e così pieno di responsabilità: se egli riuscisse nell'intento ci sarebbe da esserne soddisfatti.

Si parla di Monsignor Ernszt come del probabile Ministro dei Culti e dell'Istruzione: persona anch'essa molto seria e buon sacerdote, che attualmente è il Ministro della Previdenza sociale. Egli fu pure a Roma, il Maggio scorso, col pellegrinaggio ungherese.

Non è intenzione del Conte Bethlen di ritirarsi dalla vita politica, anzi ha dichiarato che lavorerà nel Partito unitario, di cui è capo. È il partito che ha la maggioranza assoluta nel Parlamento e che in unione del partito cristiano-sociale fu il sostegno di Bethlen, e sarà anche domani la forza del nuovo Ministero.

Ad ogni modo si può stare tranquilli perché sta quanto già scrissi nel mio Rapporto in data 17 Agosto, Nr. 5508,[25] perché sul campo religioso politico non c'è da temere, per quanto si puo' prevedere, alcuna brutta sorpresa dalla soluzione di questa crisi, che ha come base la questione economica, qui ora molto grave e difficile.

---

23 Accusa ricevimento del Rapporto in data 28 agosto 1931, N. Prot. 2265/31. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 24r.

24 La cancelleria del nunzio scrive sempre con ortografia errata: "Karoly".

25 Non pubblicato in questo volume.

Questa sera, come già scrissi, parto in regolare congedo, lasciando la Nunziatura affidata alle cure solerti dell'Uditore Mons. Kaldewey.

Prostrato al bacio ...

8
FORMAZIONE DEL NUOVO GABINETTO

Rapporto N. 5522 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli[26]
Budapest, 25 Agosto 1931
N. Prot. AA.EE.SS. 2285/31
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 25r-26r

La crisi ministeriale extra-parlamentare prodotta dalle dimissioni del Conte Bethlen, e di cui questa Nunziatura informava l'Eminenza Vostra Reverendissima col rispettoso Rapporto del 21 corrente, Nr. 5516, è stata felicemente risolta.

Dapprima la soluzione della crisi appariva difficile, sopratutto a cagione delle difficoltà che sorgevano da alcune richieste del Partito unitario e cristiano-sociale, senza il cui appoggio il Gabinetto non potrebbe reggersi. Però queste difficoltà sono state vinte dai buoni uffici subito interposti, e lodati da tutta la stampa, del Conte Bethlen stesso, così che il Conte Károlyi ha potuto formare il nuovo Ministero il quale risulta composto come segue:

Ministro Presidente: Conte Giulio Károlyi.
Ministro degli Esteri: Ludovico Walko.
Ministro degli Interni: Francesco Keresztes-Fischer.
Ministro della Giustizia: Tiburzio Zsitvay.
Ministro della agricoltura: Béla Ivády.
Ministro del Commercio: Béla Kenéz.
Ministro della Difesa nazionale: Giulio Gömbös.
Ministro del Culto e dell'Istruzione: Monsignore Alessandro Ernszt.
Ministro senza portafoglio per i piccoli possidenti agricoltori: Giovanni Mayer.

La gerenza del Ministero delle Finanze resta, finora, affidata al Presidente del Consiglio, Károly, e quella del Ministero del Previdenza sociale a Mgr. Ernszt.

Da notarsi: 1) in questo nuovo Gabinetto due soli sono i Ministri non cattolici, quello della Difesa nazionale, Gömbös, e degli Esteri, Walko. - 2) Del Gabinetto Bethlen resta nel nuovo Gabinetto il Gömbös, per la Difesa, Zsitvay, per la Giustizia, Mgr. Ernszt, che diviene Ministro dei Culti ed Instruzione, e possiamo dire anche il Walko, perché questi solo da circa otto mesi aveva lasciato il posto di Ministro degli Esteri nel Gabinetto Bethlen, posto che riprende ora, con soddisfazione generale, perché stimato per la sua probità ed amato per i suoi modi semplici e sinceramente cordiali: il Walko è protestante ma deferentissimo verso la Santa Sede e tutto ciò che concerne la Chiesa Cattolica.

26 Accusa ricevimento del Rapporto in data 31 agosto 1931, N. Prot. 2285/31. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 27r.

Il nuovo Ministro Presidente ha già tenuto il suo primo discorso programmatico in cui ha assicurato di voler seguire le stesse direttive del Gabinetto Bethlen: in fatto di politica estera egli ha sottolineato di voler conservare e sviluppare ancor più le relazioni di amicizia che corrono tra l'Italia e l'Ungheria; quanto all'interno procurerà con tutte le sue forze, mediante grandi economie, di arrivare al risanamento finanziario del Paese.

Prostrato al bacio ...

9
CONDIZIONI ATTUALI ECONOMICO-POLITICHE DELL'UNGHERIA

Rapporto N. 5713/31 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 27 Novembre 1931[27]
N. Prot. AA.EE.SS. 3055/31
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 28r-30v

Acc. ric. col. N.456/32[28]

Non credo inutile inviare all'Eminenza Vostra Reverendissima un rapporto intorno alle condizioni attuali economico-politiche dell'Ungheria, stante la loro gravità e la ripercussione che possono avere anche fuori dello stretto circuito di questa Nazione.

Il fatto delle dimissioni improvvise, nel luglio scorso, del Presidente del Consiglio Conte Bethlen, dopo aver riportato una vittoria così brillante nelle elezioni politiche, fece comprendere che non le solite ragioni di salute, ma motivi ben più gravi dovevano esserne la causa. Difatti le severe restrizioni imposte per decreto del Reggente sui depositi nelle Banche e sul commercio delle divise estere fecero tosto comprendere che la situazione economica - fino allora presentata sotto colori piuttosto rosei - era invece grave, gravissima; ed il Conte Károlyi, succeduto a Bethlen, si trovò dinnanzi ad una situazione assai difficile.

Il nuovo Ministero domandò alla Società delle Nazioni che degli esperti inviati da essa facessero un esame sulle condizioni economiche dell'Ungheria.

La Società delle Nazioni accedette al desiderio espresso: inviò una Commissione, la quale, dopo uno studio ponderato, pubblicò il suo rapporto in cui faceva amare constatazioni sulla facilità con che si erano contratti prestiti all'estero, senza applicare totalmente il danaro in rinvestimenti fruttiferi dichiarava, che tali debiti ammontavano complessivamente (Stato-Comuni-Banche: lo Stato per circa il 50%) - a 4 miliardi circa di pengő - circa 13 miliardi di lire italiane -, dei quali parecchi a breve scadenza, e tutti con interessi abbastanza alti.

Come suggerimento consigliava, prima il pareggio ad ogni costo del bilancio dello Stato con ulteriori notevoli riduzioni di spese, portandolo complessivamente da 890 milioni, come già il Ministero l'aveva ridotto, a 800 milioni di pengő, e poi diminuzione delle importazioni ed aumento delle esportazioni, mentre si sarebbero dovute allacciare

27 Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 febbraio 1932, del N. Prot. 456/32. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 36r.

28 Nota a penna in calce.

trattative con i creditori per dilazionare il pagamento dei prestiti a breve scadenza, e per ottenere facilitazioni sul pagamento degli interessi.

Sono rimedi di un'evidenza lapalissiana: il guaio si è che ulteriori riduzioni sul bilancio sono difficilissime - il peso delle riparazioni e delle pensioni addossato all'Ungheria nel Trattato di pace (!) è gravissimo - le tasse si sono aumentate ora al limite massimo, ma non rendono quanto se ne potrebbe sperare in condizioni normali - e di più l'annata agricola scorsa è stata scarsissima a causa, prima della prolungata siccità e poi della grandine, e mentre così si riduce il consumo interno per mancanza di danaro, l'esportazione è in diminuzione perché anche gli altri Stati che debbono provvedere ai casi loro, seguono la stessa norma di ridurre le importazioni; s'aggiunga che le severissime restrizioni per l'invio all'estero del danaro costituiscono un grande ostacolo al commercio: quindi fabbriche, negozi che si chiudono con aumento della disoccupazione e del malcontento generale. È un quadro triste ma purtroppo rispondente alla realtà. Conseguenza pratica, credo, che l'Ungheria dovrà per ora sospendere i pagamenti dei debiti all'estero.

Già da tre settimane alla Camera, dove sono in discussione le dichiarazioni e progetti del Governo intorno alla crisi, l'opposizione non numerosa ma battagliera, ha buon giuoco contro il Governo Károlyi, che non ha sconfessato il Governo Bethlen pur non approvandone in tutto la condotta specie sul campo finanziario: contro Bethlen ed i suoi dieci anni di governo la lotta poi dell'opposizione è accanita, e perché sbagli ed abusi ce ne furono, stante l'uso fatto non sempre nè proficuo nè controllato dal Parlamento dei prestiti ottenuti all'estero durante quel tempo, anche la maggioranza si trova un po' a disagio: un vento di fronda comincia ad aleggiarvi e da alcuni deputati dei due partiti di Governo furono tenuti alcuni discorsi in tono agro-dolce; non mancano sintomi di un senso di disorientamento e quasi di ricerca di nuove combinazioni fra gli aderenti ai partiti della maggioranza.

Riuscirà il Conte Károlyi nel suo gravoso ed ingrato incarico? Ecco il problema che tutti si propongono e che, naturalmente, la grande massa di coloro che non sono accecati da passioni politiche desidera e si augura che sia risolto in senso affermativo.

Egli è uomo che ha in suo favore una rettitudine a tutta prova e grande energia di volontà: avrà la necessaria perspicacia ed un tal ascendente da tenere compatta dietro di sé la maggioranza?

Per il momento un ritorno del Conte Bethlen non è possibile, benché in un avvenire non troppo lontano egli ricomparirà sull'orizzonte, perché personalità politiche qui non abbondano, e perciò egli si presenta come l'unica persona che goda all'interno, e più all'estero, quella stima e considerazione che sono un elemento indispensabile per esercitare un'influenza salutare.

Va da se che stante l'importanza assunta dalla questione economica, ogni altra passa come in seconda linea: da qualcuno si accennò alla necessità di combattere il latifondo come una della cause del disagio economico; un certo Conte Emerico Károlyi, cattolico, almeno di nascita, e legato con vincoli di parentela col Presidente del Consiglio, pubblicò due mesi fa un libro su questa questione combattendo il latifondo e quindi le grandi proprietà degli enti ecclesiastici. Il libro naturalmente fu accolto con molto plauso dai giornali ed elementi di sinistra; alcune personalità del campo cattolico pubblicarono un libro in risposta, anche Sua Eminenza il Cardinale Primate in un discorso fece allusione alla cosa con parole energiche: per ora la questione è messa in tacere, tanto più che queste grandi proprietà sono gravate di debiti e di oneri e quindi il vantaggio della loro abolizione sarebbe molto problematica; ma è certo che la questione più tardi ritornerà a

galla fatalmente, specie se al Governo dovessero arrivare uomini della sinistra, il che per il momento però non è probabile.

In tanto in questo periodo difficile e che può riuscire pericolosa per l'ordine pubblico, grazie a Dio, le iniziative caritatevoli si moltiplicano e si organizzano. La moglie di S. A. il Reggente è a capo da anni di un'opera destinata a soccorrere gli indigenti, specie nella stagione invernale, ed in questi due ultimi anni l'opera ha preso sviluppo e fa molto bene. L'On. Mussolini inviò un mese fa Lire 10.000 per quest'opera, ma il suo esempio non ebbe imitatori all'estero: la Nunziatura, come le altre Legazioni, inviò la sua solita offerta (Pengő 100).

La parola del Santo Padre con cui invitava i Vescovi a mettersi a capo di un movimento ispirato alla carità cristiana per alleviare i disagi della crisi economica, non è riuscita vana in Ungheria. Da pertutto si organizza dai cattolici la beneficenza, e qui in Budapest si è formato un centro di azione, (per impulso e volontà di S. E. il Cardinale Primate), che ha le sue ramificazioni in ogni parrocchia, ad esso aderiscono le opere cattoliche destinate al soccorso dei poveri, e così si lavora con azione concorde. Questa iniziativa è destinata a fare molto bene, se non verrà meno la costanza tra coloro che vi si sono dedicati: la Nunziatura, interpretando il pensiero del Santo Padre, vi ha pure concorso con un'offerta (Pengő 275).

Fortunatamente le varie opere di beneficenza sorte nei varii campi non si fanno opposizione vicendevole, ma esplicano la loro attività con mutuo affiatamento.

Dio voglia che la prova dolorosa che più o meno attraversano tutta la nazione, ma in modo speciale le vinte, abbia ad avere presto un termine, perché l'avvenire si presenta qui, come altrove, pieno d'incognite.

Prostrato al bacio ...

10
CONDIZIONI POLITICO-ECONOMICHE
PASTORALE DELL'EPISCOPATO

Rapporto N. 5772/31 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 19 Dicembre 1931[29]
N. Prot. AA.EE.SS. 3227/31
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 32rv-33rv

acc. ric. col. N. 456/32

Le condizioni politico economiche, di che già parlai nel mio rapporto Nr. 5713/31, del 27 scorso,[30] purtroppo non accennano ad un miglioramento, ed in certo senso si sono peggiorate.

29 Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 febbraio 1932, del N. Prot. 456/32. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 36r.

30 Vedi sopra, pag. 252.

La discussione in Parlamento, durata un mese, sulle dichiarazioni del Governo a proposito della crisi economica, ebbe alfine termine con la loro approvazione da parte della maggioranza.

In quell'occasione il Presidente del Consiglio ribadì le stesse idee già esposte all'inizio della discussione, insistendo sulla necessità di ulteriori riduzioni delle spese, sull'impossibilità di dettare un programma economico a lunga scadenza per la mutabilità continua delle circostanze esteriori e sul proposito di mantenere al pengő il suo valore e quindi di evitare un'inflazione monetaria.

Appunto la tenacia del Governo nell'imporre riduzioni al bilancio col diminuire gli stipendi e le pensioni ha portato ad una rottura col Partito Cristiano-sociale, il quale, non approvando tale riduzione nella misura proposta dal Governo, ha ritirato i suoi rappresentati dalla Commissione finanziaria straordinaria, ed ha invitato Monsignor Ernszt, l'esponente del partito in senso al Gabinetto, a dimettersi dalla carica di Ministro dell'Istruzione e dei Culti. Questi ha infatti presentato le sue dimissioni giustificandole non solo con motivi - verissimi del resto - di salute, ma pure per le mutate relazioni tra Governo e Partito.

Anche nel Partito unitario, - che da solo ha la maggioranza assoluta in Parlamento ed alla quale appartiene il Conte Károlyi, Presidente del Consiglio - si manifestano delle crepe: alcuni membri se ne sono dimessi. Questo movimento di disgregazione non è di buon augurio ed è increscioso e pericoloso.

Il Partito cristiano-sociale non farà dell'opposizione sistematica, ma mantenendo libertà di movimento, appoggierà il Ministero in tutte le iniziative che risponderanno ai postulati cristiani e nazionali.

Naturalmente i giornali liberali credono trovare la spiegazione della condotta del Partito cristiano-sociale nella paura di perdere la popolarità con l'approvazione di norme troppo restrittive.

Stamani i giornali danno il nome del successore di Monsignor Ernszt nella carica di Ministro dell'Istruzione e Culti. È un certo onorevole Eugenio Karafiáth, Deputato, che mi dicono essere cattolico e buon uomo - appartiene al Partito Unitario.

Per ciò che riguarda le condizioni economiche non c'è alcun segno di miglioramento. Oramai ritengo che i creditori all'estero concederanno - bon gré mal gré - una moratoria, perché il pagamento dei debiti a *corta* scadenza - più di miliardo di pengő! - è impossibile.

Riuscirà il Governo nell'intento d'impedire la devalorizzazione del pengő? C'è da augurarselo, ma le difficoltà sono gravi. Solo con misure draconiane riguardanti il commercio delle divise estere si riesce a conservare il valore legale al pengő; tanto più che la riserva metallica per i circa quattrocento milioni di pengő in circolazione è di sotto molto al termine legale, essendo ridotta a meno del 30 per cento.

Ormai è impossibile spedire danaro all'estero, se non dietro l'autorizzazione della Banca Nazionale, la quale non la da se non per pagare materie prime importate necessarie all'industria ed agricoltura.

Grandi ostacoli quindi per il commercio e per gli stranieri. Anche la Nunziatura risente nella sua piccola cerchia delle difficoltà del momento.

Nelle attuali circostanze è perciò riuscita oltremodo opportuna una lettera pastorale collettiva dell'Episcopato Ungherese, pubblicata in questi giorni e letta la seconda domenica di Avvento in tutte le chiese, che è un adattamento alle condizioni locali degli insegnamenti della lettera enciclica "Quadragesimo Anno" sulla questione sociale.

Ne avevo preparato un sunto; non l'invio, perché vedo che l'Osservatore Romano, nel numero del 12 dicembre, mi ha prevenuto. Nella lettera si parla dei beni ecclesiastici, e così indirettamente l'Episcopato Ungherese prende posizione netta a proposito della questione sollevata dal libro del Conte Emerico Károlyi, di cui parlai nel mio ultimo rapporto, Nr. 5713/31 del 27 scorso.[31]

Sono tempi qui particolarmente difficili e peroccupanti e l'anno che sta per morire lascia una ben gravosa eredità a quello che sta per sorgere.

Prostrato al bacio ...

31 Vedi sopra, pag. 252.

1932

11
CONDIZIONI POLITICHE ED ECONOMICHE

Rapporto N. 5899/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 9 Febbraio 1932[32]
N. Prot. AA.EE.SS. 456/32
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 34rv

Qui la crisi economica è sempre gravissima: politicamente le cose si sono un po' migliorate, perché fu trovato il Cireneo per il posto di Ministro delle Finanze nella persona del Barone Korányi, cattolico, di molta esperienza e ben quotato nei circoli finanziari; di più la rottura fra Governo e cristiani sociali fu evitata e quindi il moto di disgregamento della maggioranza ha avuto una sosta. Il Conte Károlyi si rivela un uomo di grande energia e finora tiene testa vittoriosamente all'opposizione che non gli dà tregua nella sua lotta accanita contro il Governo. Purtroppo argomenti non mancano all'opposizione, perché l'eredità lasciata dal precedente Ministero e che in blocco il nuovo Ministero ha accettato per un senso di solidarietà, è assai gravosa ed in certi punti veramente pericoloso.

Disgraziatamente la persona del defunto Ministro Prelato Mons. Vass, che fu per parecchi anni Ministro del Benessere Sociale e lo era anche al giorno della morte, ha perduto molto della sua aureola, perché è appunto nel Ministero da lui retto per tanti anni che si riscontrano oggi tante magagne, le quali, se non intaccano la sua onestà personale, mettono però il Ministro in luce non simpatica. Suo Successore nel Ministero fu Mons. Ernszt, uomo rigido ed integro sotto ogni aspetto, ma dovette ritirarsi per ragione di salute e di Partito: ora la successione l'ha pigliata direttamente il Presidente del Consiglio coll'Interim di questo Ministero.

Il futuro si presenta ancora molto oscuro e, da quanto rilevo, nelle alte sfere non è certo l'ottimismo la nota dominante.

L'Opera di Carità organizzata dai cattolici continua e con molto frutto nell'azione sua benefica: anche la Contessa Károlyi, moglie del Presidente del Consiglio vi coopera attivamente.

---

32 Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 febbraio 1932, del N. Prot. 456/32. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 36r.

12
SUCCESSO DEI CATTOLICI IN TRE INCIDENTI

Rapporto N. 6012/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 7 aprile 1932
N. Prot. AA.EE.SS. 1117/32
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 37rv-38r

La vita pubblica in Ungheria è sempre dominata dalla crisi economica, che fa passare in seconda linea qualunque altro oggetto. Cionondimeno per quanto riguarda la vita cattolica tre incidenti vanno rilevati che mostrano come sia duopo essere sempre sull'attenti e quanto sia necessaria l'organizzazione cattolica.

1) In una provincia il giudice distrettuale diede molte noie al clero calunniandolo come antipatriottico: 2) Nella città di Tata un Padre piarista professore nel locale ginnasio retto dagli stessi Padri accusato (a quanto pare dal padre di un alunno calvinista) di avere proferito in iscuola parole offensive contro la Nazione ungherese, fu - cosa inaudita - senz'altro preso dai gendarmi, dietro comando del capo locale della gendarmeria, e fu da loro scortato attraverso le città di Tata e di Győr per essere condotto dal Giudice: 3) nella città di Debrecen, la rocca forte dei calvinisti, che ne costituiscono la maggioranza, fu eretto illegalmente un crematorio, che sarebbe il primo, ed in questi giorni si avrebbe dovuto farne l'inaugurazione.

Questi tre incidenti hanno suscitato una forte reazione in mezzo ai cattolici, che in numerose adunanze non mancarono di protestare: interpellanze furono presentate in Parlamento: il Governo si diportò rettamente e diede soddisfazione alle giuste proteste dei cattolici: l'opposizione alla cremazione suscitò la reazione dei protestanti, almeno nella persona dei loro esponenti ufficiali, i loro così detti vescovi, i quali si sono pronunciati in favore di essa. I vescovi cattolici, sotto la saggia direzione dell'Eminentissimo Cardinale Primate, riuniti nel'ordinaria conferenza di marzo hanno presa posizione netta sopra i tre punti in questione ed hanno indirizzata una protesta motivata al Ministro degli Interni, che certo non fu e non sarà senz'effetto.

Purtroppo, per quanto i cattolici siano i due buoni terzi della popolazione, i protestanti esercitano in Ungheria una grande influenza, relativamente maggiore a quella che il loro numero potrebbe loro concedere: si aggiunga che gli ebrei (il sesto della popolazione) vi sono assai potenti sul campo economico e nella stampa, ed allora si capirà ancor meglio e la difficoltà della lotta e la necessità dell'organizzazione da parte dei cattolici; tanto più che il pericolo socialista è sempre minaccioso e diventa ogni giorno maggiore, data la disoccupazione ed il disagio economico, che offrono un terreno molto propizio alla cultura di tutti i germi di disordine.

Come ho detto se i tre incidenti non hanno avuto cattivo seguito, e se anzi possono essere stati utili per accrescere sempre più la vigilanza dei cattolici e dei Vescovi, sono però dei sintomi che vanno rilevati, tanto più che in un avvenire molto prossimo si giungerà alla mutazione della legge elettorale: così si ridurrà di molto nelle elezioni l'influenza e del Governo e dei grandi proprietarii per l'introduzione del voto segreto anche nelle campagne, acquisteranno quindi maggior forza nella Camera i partiti di sinistra, ciò che renderà la lotta più dura ed insistente.

Grazie a Dio nei cattolici si nota un promettente risveglio, specialmente in mezzo alla gioventù studiosa, ed il clero sia regolare che secolare sente, più che nel passato, il bisogno dell'organizzazione, il dovere del lavoro sul campo religioso ed educativo e la necessità di accostare maggiormente le masse; il che fa sperare che il futuro, anche nell'ipotesi la più disgraziata per quanto la meno probabile, non troverà impreparati i cattolici nella difesa dei sacri diritti della loro coscienza.

13
CONDIZIONI POLITICO-SOCIALI DELL'UNGHERIA

Rapporto N. 6185/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 22 Giugno 1932[33]
N. Prot. AA.EE.SS. 1876/32
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 39rv-40rv

Acc. ric. col N. 1878/32

Non credo inutile dire una parola sulle condizioni politico-sociali dell'Ungheria in questo periodo così difficile che si attraversa.

L'inverno passò, grazie a Dio, senza che si siano verificati disordini di una certa gravità. Lo spirito calmo e religioso del popolo ungherese, le diverse provvidenze attuate per venire in aiuto dei sofferenti - tra le quali ebbe un posto distinto l'opera Charitas organizzata dai Cattolici sotto l'impulso dei Vescovi - permisero che senza gravi scosse passasse il perido così minaccioso dell'inverno; nonostante l'armeggio aperto del Partito socialista e quello più insidioso, perché nascosto, dei Comunisti. Ma le difficoltà sono sempre gravissime, e la disoccupazione anche se diminuta è sempre impressionate; il prossimo raccolto si profila abbondante, ma vi è poi la grave difficoltà dei prezzi bassi e l'incognita dell'esportazione. Come paese produttore l'Ungheria non può artificialmente, come per esempio l'Italia colle dogane, tenere rimunerativo il prezzo interno del grano; questo cade perciò a livello così basso da non bastare nè per le spese nè per le tasse gravose.

Un tale stato critico dell'Economia si riflette anche nella vita politica. Il Governo fu nella necessità di ridurre il bilancio ai minimi termini, falcidiano a destra ed a sinistra; se così, anche con nuove tasse, potè ottenere il pareggio e salvare, almeno per l'interno, il valore della valuta impedendo un'inflazione, ha però creato un grande malcontento nelle diverse classi, sia i per i maggiori oneri imposti, sia colla diminuzione di stipendi o proventi: donde un grande malumore. Nel Partito stesso del Governo - il così detto Partito Unitario - si nota un vento di fronda; gruppi o sottogruppi vi si formano maldiposti verso il Governo, perciò da molti si ritiene prossima una crisi. Il conte Károlyi, Presidente del Consiglio, è seccatissimo di un tale stato di cose: Egli, che non per ambizione ma solo per un sentimento di dovere, si sobbarcò alla croce pesante del potere, orà metterà un aut aut: o lo si sostiene cordialmente od altrimenti si dimetterà; nel qual caso, a quanto si dice,

33 Accusa ricevimento del Rapporto in data 20 luglio 1932, N. Prot. 1878/32: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 1, f. 19r, N. Nunz, 6252/32.

sarebbe destinato a succedergli un certo Ráday Gedeone - un protestante, vecchio uomo politico e persona molto amica di Bethlen. Alla chiusura del Parlamento che avverrà tra breve, la questione a quanto si dice, verrà messa sul tappeto e si verrà ad una decisione.

Il movimento hitleriano quì in Ungheria per il momento non sembra trovare terreno molto favorevole. Vi è già da tempo una corrente nazionalista, che fa capo al Ministro della Guerra Generale Gömbös, con tendenza spiccatamente antisemita, ma finora si mantiene in un certo riserbo: una settimana fa, un Deputato si presentò in Parlamento in camicia nera, colla barba tagliata alla Hitler e proclamò la fondazione del Partito nazionale socialista, parafrasando i punti del programma hitleriano, evitando la nota troppo accentuata di antisemitismo con un giro di parole; dicendo che la proprietà fondiaria doveva essere riservata solo a coloro che provengono da razza turanica od ariana. La cosa non fu pigliata sul serio.

I Partiti di opposizione sopra tutto i Socialisti, durante la sessione parlamentare non diedero tregua al Governo con una lotta acrimoniosa ed ardente, ed il cavallo di battaglia, che come il delenda Carthago tornava sempre in scena in ogni discorso, si era la necessità di modificare radicalmente la legge elettorale ora in vigore, specialmente coll'abolizione del voto palese ancora in uso, con stridente contraddizione, nelle piccole città e villaggi. Veramente la legge, così com'è, è insostenibile, ed anche il Conte Károlyi, Presidente del Consiglio, assicurò che le prossime elezioni non si sarebbero fatte colla legge attuale: ma l'opposizione vorrebbe subito la modificazione per procedere tosto a nuove elezioni, cosa invece che il Governo non vuole, perché majora premunt.

Le gravissime difficoltà economiche come pure il vantaggio che naturalmente offre la qualità di oppositore per la propaganda, danno ai Partiti di opposizione un grande slancio e li rendono baldanzosi: i Socialisti ne approfittano largamente per un grande lavoro di propaganda anche nelle campagne, senza però finora un grande vantaggio: tuttavia è certo che bisogna vigilare, anche perché i Comunisti tentano di insinuarsi in tanti modi: ma su questo punto mi riservo di ritornare quando potrò rispondere al questionario che mi fu inviato intorno a questo oggetto. Dovrò attendere ancora per avere dati sicuri.

Ecco in breve lo stato attuale della vita politico-sociale in questo paese, che sente sempre aperta la ferita inferta col disgraziato Trattato del Trianon, nel quale il popolo ungherese vede una delle cause principali della sua crisi attuale.

14
CRISI UNGHERESE RISOLTA

Rapporto N. 6205/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 1 Luglio 1932[34]
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 43r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 1, f. 18r

Come già aveva riferito nel mio Rapporto N. 6185/32 in data 22 Giugno[35] una crisi nel Governo era in vista. Difatti quattro giorni fa S. Ecc. il Presidente del Consiglio presentò a S. A. il Reggente le dimissioni del Gabinetto. Ma questi le respinse con una lettera molto elogiativa pel Presidente: il Partito Unitario, il Partito del Governo, che colla sua condotta oscillante era stata la prima origine della crisi, in una adunata solenne rinnovò la sua piena fiducia a Károlyi, dopo un discorso del conte Bethlen. Quindi la crisi è sfumata: la migliore soluzione. Nei circoli politici la notizia ha fatto buona impressione, tanto più che la successione sarebbe stata assai difficile, avuto riguardo anche alle così delicate condizioni economiche e politiche non solo dell'Ungheria ma anche delle altre Nazioni in questi tempi tanto minacciosi.

15
DIMISSIONI DEL GABINETTO

Rapporto N. 6358/32 del Segretario di Nunziatura Mons. Giuseppe Sette
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli[36]
Budapest, 23 Settembre 1932
N. Prot. AA.EE.SS. 2836/32
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 46rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, ff. 27r-28r

Facendo seguito al mio rispettoso cifrato N. 16 di ieri,[37] mi reco a premura di comunicare umilmente all'Eminenza Vostra Reverendissima quelle notizie che finora mi è stato possibile procurarmi riguardo alle Dimissioni del Gabinetto.

Il Gabinetto Károlyi diede le dimissioni la sera del 20 corrente: il giorno seguente furono presentate a S. A. S.[38] il Reggente e dal medesimo accettate: furono però pubblicate solamente alla sera a tarda ora. Queste dimissioni non hanno procurato nessuna sorpresa, poiché già da tempo si parlava di crisi ministeriale.

---

34 Accusa ricevimento del Rapporto in data 20 luglio 1932, del N. Prot. 1878/32. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 1, f. 19r, N. Nunz: 6252/32.

35 Vedi sopra, pag. 259.

36 Accusa ricevimento del Rapporto in data 27 settembre 1932, del N. Prot. 2836/32, vedi la copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 29r e la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 48r.

37 Non pubblicato in questo volume.

38 Sua Altezza Serenissima.

Infatti il Governo non sembrava abbastanza energico ed attivo nell'attuazione, resa sempre più urgente, di un solido programma economico popolare per affrontare in qualche modo la crisi economica, che si fa sempre più grave e minacciosa. Le varie questioni riguardanti questo programma suscitarono sempre più acute divergenze nelle ultime sedute del Partito Unitario fra il Governo ed il medesimo Partito. Il Governo non accettò le esigenze proposte dalla maggior parte del Partito, specialmente dal Gruppo Agrario, riguardo: a) all'assesto dei debiti esteri; b) al rilevamento dei crediti interni in seguito alla riforma agraria; c) alla diminuzione dell'interesse; d) al sussidio ai disoccupati senza mutare il bilancio dello Stato.

Il Governo, veduto che non godeva la fiducia da parte del Partito Unitario da cui è sostenuto perché è l'unico che ha la maggioranza, ha dato le dimissioni.

Quanto alla formazione del nuovo Gabinetto non si sa ancora nulla. Nel colloquio avuto col Reggente il Conte Károlyi rifiutò di prestarsi per la ricomposizione del Gabinetto e dichiarò di volersi ritirare dalla vita politica. Si parla di un probabile ritorno del Conte Bethlen, calvinista; altri fanno con insistenza il nome del Sig. Tiburzio Zsitvay, ottimo cattolico; altri del Sig. Giulio Gömbös, calvinista: però di preciso non si sa nulla.

Prostrato al bacio ...

16
FORMAZIONE DEL NUOVO GABINETTO

Rapporto N. 6380/32 del Segretario di Nunziatura Mons. Giuseppe Sette[39]
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 6 Ottobre 1932
N. Prot. AA.EE.SS. 3039/32
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 49rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, ff. 30rv

È stata felicemente risolta la crisi ministeriale prodotta dalle dimissioni del Conte Károlyi, della quale questa Nunziatura informava l'Eminenza Vostra Reverendissima col rispettoso Rapporto del 23 Settembre Nr. 6358.[40]

Il nuovo Gabinetto risulta composto come segue:

Ministro Presidente: Giulio Gömbös.
Ministro degli Esteri: Andrea Puky.
Ministro degli Interni: Francesco Keresztes-Fischer.
Ministro della Giustizia: Andrea Lázár.
Ministro delle Finanze: Béla Imrédy.
Ministro dell'Agricoltura: Nicola Kállay.
Ministro del Commercio: Tihamér Fabinyi.
Ministro della Guerra: Giulio Gömbös.
Ministro dei Culti e dell'Istruzione: Valentino Hóman.

39 Il Sac. Giuseppe Sette, Cameriere Segreto Soprannumerario, fu addetto alla Nunziatura di Budapest nel 1932, e nello stesso anno fu trasferito alla Nunziatura a Berlino.

40 Vedi sopra, pag. 261.

In questo nuovo Gabinetto i Ministri non cattolici sono quattro: Gömbös (evangelico), Lázár (riformato), Puky (riformato), Fabinyi (evangelico).

Del Gabinetto Károlyi restano nel nuovo Gabinetto soltanto Gömbös e Keresztes-Fischer.

Il Nuovo Ministro Presidente ha già tenuto il suo discorso programmatico, in cui, premesso che conterà molto sull'appoggio del Partito Unitario senza però che ci sia Dittatura di Partito ed auspicata la pace fra le confessioni, assicura di voler lasciare immutata la politica estera, facendo risaltare con particolare calore le relazioni politiche e commerciali fra l'Italia e l'Ungheria, esponendo il desiderio di voler migliorare le relazioni con gli Stati vicini e sottolineando che bisogna fare urgenza con mezzi pacifici per la revisione dei Trattati di pace. In fatto di politica interna assicura di voler ottenere l'equilibrio del bilancio dello Stato prescrivendo perciò la massima economia, garantisce la stabilizzazione della moneta ungherese e propone di migliorare la condizione dei disoccupati offrendo lavoro invece che sussidii.

Tanto mi sono creduto in dovere di portare umilmente a conoscenza dell'Eminenza Vostra Rev.ma, mentre, prostrato al bacio ...

17
VISITA AL CAPO DEL GOVERNO

Rapporto N. 6419/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli

Budapest, 29 Ottobre 1932[41]

N. Prot. AA.EE.SS. 3243/32

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 51rv

Al mio ritorno a Budapest dalle vacanze, feci domanda di un'udienza al nuovo Capo del Governo Generale Gömbös, per presentargli i miei rispetti ed anche per farne la personale conoscenza. Egli invece mi fece sapere che desiderava venire prima lui da me; e così il 24 c. m. mi fece visita, che io restituii ieri.

Ci fu molta cordialità, manifestazione di grande ammirazione da parte sua dell'organizzazione della Chiesa Cattolica, grande dispiacere della divisione religiosa che vi è in Ungheria: si disse lieto di aver saputo dal Ministro Ungherese presso la Santa Sede che il suo discorso programmatico era stato accolto bene così per quegli accenni alla necessità di un ritorno ai principii della fede e della morale per risolvere la crisi, che ha una base non soltanto economica. Mi disse pure che in occasione di un suo viaggio a Roma non avrebbe mancato di chiedere udienza al Santo Padre ed a Vostra Eminenza, lieto anche che, ignaro come egli è della lingua francese, possa esprimersi e con Sua Santità e con Vostra Eminenza in lingua tedesca. È un uomo, che fa buona impressione per la sua franchezza e cordialità; è molto energico.

41 Accusa ricevimento del Rapporto in data 11 novembre 1932 del N. Prot. 3243/32, AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 48r, N. Nunz. 6454/32. Cfr. la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 53r.

I giornali nell'annunciare la mia visita fecero rilevare che si trattava da parte mia di una restituzione di visita. Non è escluso che in questo atto di riguardo vi sia anche un'*arrière pensée* politico, il desiderio cioè di dare una piccola soddisfazione ai cattolici, i quali non sono certo entusuasti del troppo favore, di cui godono i protestanti nella vita politica.

18
FACOLTÀ CIRCA CONTRATTI DEI BENI ECCLESIASTICI

Rapporto N. 6428/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 1 Novembre 1932[42]
N. Prot. AA.EE.SS. 3260/32
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 9rv

913 - 17 aug 1927
Pro grazia negli stessi termini
Precedenti[43]

Sua Eminenza Rev.ma il Cardinale Primate, a nome di tutti gli Ordinari del Regno di Ungheria, chiede a questa Nunziatura la rinnovazione e propogazione della facoltà circa la celebrazione dei contratti dei beni ecclesiastici, concessa 'ad quinquennium" con decreto in data 12 Settembre 1927 da S. E. Rev.ma Mons. Cesare Orsenigo, Nunzio Apostolico "ex specialissimo Mandato Apostolico" ottenuto con venerato dispaccio N. 88 di Sua Eminenza Rev.ma Il Cardinale Segretario di Stato, in data 6 Settembre 1927.

Tale facoltà viene chiesta "ad decennium", come, secondo quanto riferisce Sua Eminenza il Cardinale Primate, era stato concesso immediamente dalla Segreteria di Stato agli stessi Ordinari prima della guerra.

Pertanto, perdurando le difficoltà esistenti nel 1927, prego umilmente l'Eminenza Vostra Rev.ma di volermi ottenere, se ed in quanto lo crede opportuno, un nuovo Mandato Apostolico di prorogare "facultatem - come dicesi nel decreto del mio Ecc.mo Predecessore - *ad decennium* omnibus Ordinaris Regni Hungarici permittendi, in ordine ad praescripta Canonis 1530. § 1. n. 3., celebrationem contractum bonorum ecclesiasticorum,

42 Tale facoltà fu prolongata ad quinquennium nel 1937: "Il Santo Padre, perdurando i medesimi motivi che determinarono le precedenti concessioni, Si è degnato di accondiscendere benignamente 'pro gratia' alla richiesta dell'Episcopato Ungherese, negli stessi termini e perciò 'ad quinquennium'. L'Eccellenza Vostra si compiacerà inviarmi a suo tempo copia del documento che Ella redigerà al riguardo, affinchè possa darne notizia alla S. C. del Concilio. Ad evitare poi gl'inconvenienti che Ella teme per il difetto più volte riscontrato costì di non buona amministrazione diocesana, Vostra Eccellenza è autorizzata ad aggiungere nel Decreto con cui proroga la facoltà, tra le condizioni che regolano l'uso della medesima da parte degli Ordinari, anche quella del previo assenso dell'E.mo Signor Cardinale Primate." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 5 giugno 1937, del N. Prot. 2030/37. Tre minute dattiloscritte, non firmate: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 22rv, 24rv, 25r-28r, N. Prot. 2030/37. – Il nunzio ha steso la proroga delle facoltà richieste circa i contratti di beni ecclesiastici per tutti gli Ordinari d'Ungheria, vedi il Rapporto in data 2 luglio 1937, del N. 443/37 (N. Prot. AA.EE.SS. 2770/37), vedi: ASRS AA.EE. SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 29rv, accludendo copia del Decreto: ff. 31rv.

43 Istruzione manoscritta in calce.

sive agatur de rebus alienandis, sive de bonis oppignorandis vel hypotecae nomini obligandis, sive de aere alieno contrahendo, etiam si contractus excedat valorem triginta millium libellarum seu francorum, prout in Can. 1532. § 1. n. 1. et n.2., eisdem conditionibus servatis - et quidem sub poena invaliditatis - quae requiruntur pro contractibus minoribus ad normam Can. 1532. § 3., seu dummodo accesserit pro unoquoque casu consensus tum Capituli cathedralis, tum Consilii administrationis, tum eorum quorum interest; et sine praejudicio ceterarum solemnitatum quae a Jure requiruntur."

19
VISITA A ROMA DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO

Rapporto N. 6460/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 15 Novembre 1932[44]

N. Prot. AA.EE.SS. 3437/32

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 54rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 49r

Il viaggio del Presidente del Consiglio in Italia ebbe naturalmente qui un'ottima stampa. I giornali riferirono largamente tutti i particolari del viaggio, delle visite fatte da Sua Eccellenza Gömbös, ed i commenti sono ispirati ad un certo ottimismo in ordine ai risultati pratici. Riferiscono pure ampiamente dell'Udienza data dal Santo Padre e non mancarono di far rilevare la piena soddisfazione provata da S. E. il Presidente per la squisita bontà del Sommo Pontifice e per l'accoglienza così cordiale ricevuta costì.

Alla sera del suo ritorno nella visita che feci al Ministro degli Esteri, approfittai dell'occasione per raccogliere qualche impressione diretta. Il Ministro degli Esteri mi assicurò che Sua Eccellenza rimase veramente entzückt della sua visita in Vaticano e ne riportò un'impressione profonda. D'altra fonte ebbi conferma della cosa.

Speriamo che la Benedizione del Santo Padre sia auspicio dei divini favori per tutta l'Ungheria.

44 Accusa ricevimento del Rapporto in ata 22 novembre 1932, del N. Prot. 3260/32, vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 58r.

20
VISITA AL SANTO PADRE DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO

Rapporto N. 6584/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 22 Novembre 1932[45]
N. Prot. AA.EE.SS. 3485/32
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 59rv

Facendo seguito al mio rispettoso rapporto N. 6460/32[46] sulle impressioni di S. E. il Presidente del Consiglio Gömbös della sua visita al Santo Padre, mi faccio un dovere di trasmettere all'Eminenza Vostra Rev.ma copia di giornale, che riferisce le dichiarazioni dello stesso Presidente alla Commissione degli Esteri della Camera a proposito del suo recente viaggio in Italia e quindi anche della sua visita a Sua Santità.

Solo credo opportuno notare una inesattezza del Presidente del Consiglio là dove dice che i cattolici dell'Ungheria sono il 64%: ciò è vero se si parla solo dei cattolici di rito latino, ma se si aggiungono, come è di dovere, quelli di rito greco, essi sono più di 67%.

S. E. il Ministro del Commercio - pure protestante - col quale ebbi giorni fa un colloquio, entrando per primo in discorso con parole molto deferenti mi confermò pienamente la profonda impressione riportata da S. E. il Presidente del Consiglio dalla visita al Santo Padre e mi riferì col più vivo compiacimento ciò che Sua Santità aveva detto che faceva uso di pane ungherese e che lo trovava molto buono.

Intanto S. E. Gömbös esplica molta attività e, a quanto pare, va guadagnando terreno.

45 "L'Augusto Pontifice, Cui ho fatto conoscere le notizie ivi contenute, ha appreso con vivo compiacimento che il Signor Presidente ha riportato dall'Udienza una profonda impressione: Si è però degnato di rilevare sorridendo che 'il Santo Padre non ha parlato di - pane ungherese -, bensì dei cavalli ungheresi, che sono di bellissima razza. ' " - Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 28 novembre del N. Prot. 3485/32, copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 40, fasc. 2, f. 51r, N. Nunz. 6606/32; minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 62r.

46 Vedi sopra, pag. 265.

21
BENI ECCLESIASTICI

Rapporto N. 6597/32 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 30 Novembre 1932[47]
N. Prot. AA.EE.SS. 3628/32
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 63rv-64r

acc. ric. col. N. 451/33[48]

Credo opportuno inviare all'Eminenza Vosta Reverendissima l'accluso articolo del "Pester Lloyd", giornale liberale autorevole di ispirazione ebraica, dal titolo "Catholicismus und Liberalismus", che può avere un valore sintomatico.

Tra lodi sospette ed errori evidenti in questo articolo paradossale si arriva, indirettamente, alla conclusione della necessità dello spezzettamento del latifondo, qui largamente diffuso: si comprende come di riflesso sia in giuoco la questione dei beni ecclesiastici. Dico che l'articolo può avere un valore di sintomo: difatti già l'anno scorso fu pubblicato dal Conte Emerico Károlyi un libro in proposito, che fece rumore (Cfr. mio Rapporto N. 5713/31, in data 27 Novembre 1931);[49] di più ora il nuovo Presidente del Consiglio, S. E. Gömbös, nel numero 51 del suo programma così si esprime: "Per favorire una sana divisione della proprietà prenderemo l'iniziativa di una politica di colonizzazione, sforzandoci di attuarla. In questo nostro sforzo, tenendo innanzi agli occhi gli interessi superiori della Nazione, avremo cura che la continuità e la quantità della produzione non soffra diminuzione." E nel numero 52: "A scopo della politica della colonizzazione, coll'uso da parte dello Stato del diritto di precedenza di compera, desideriamo istituire un fondo per la colonizzazione." Parole queste un po' sibilline, che destano negli ambienti interessati degli allarmi, perché non si vede modo di spiegare una tale colonizzazione interna se non col parcellamento delle grandi proprietà terriere. D'altra parte lo stesso Presidente, che personalmente fa delle tournées oratorie nelle campagne, mostra di volere attirare a sè i contadini ed i piccoli proprietarii con un programma, che ne ottenga le simpatie. Da tutte queste varie manifestazioni non è illogico conchiudere che la questione dei beni ecclesiastici dovrà forse fatalmente tra non molto divenire di attualità: speriamo che nel caso essa possa trovare una soluzione, che salvi, quanto alla sostanza, i diritti della Chiesa.

Tanto ho creduto opportuno portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima in via informativa.

---

47 Accusa ricevimento del Rapporto in data 18 febbraio 1933, del N. Prot. 451/33, vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 70r.

48 Nota manoscritta in calce.

49 Vedi sopra, pag. 252.

1933

22
MORTE DEL CONTE APPONYI

Rapporto N. 6796/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 8 Febbraio 1933[50]
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 68rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 7rv

Come già accennavo nel mio rapporto N. 6794/33 in data 7 corrente,[51] ogni speranza di guarigione di S. E. in Conte Alberto Apponyi poteva considerarsi come perduta. Difatti egli morì ieri a Ginevra all 16,20, dopo aver ricevuto in piena conoscenza i Santi Sacramenti richiesti da lui stesso. Io non telegrafai a Vostra Eminenza la notizia, perché certamente i giornali mi avrebbero prevenuto.

Appena saputa la cosa mandai un telegramma di condoglianza in nome mio alla vedova a Ginevra.

Qui la notizia ha fatto grande impressione perché il defunto era una personalità molto stimata, e più che stimata venerata per la sua grande rettitudine e per il suo ardente patriottismo: era come il simbolo vivente e l'araldo instancabile dell'idea magiara. I legittimisti, che lo riconoscevano come il loro Capo - almeno nel campo ideale - subiscono pure con la sua scomparsa una grave perdita.

La salma sarà trasportata a Budapest, dove arriverà sabato mattina 11 corrente. Domenica e lunedì sarà esposta in camera ardente nella grande sala del Parlamento, e martedì là stesso vi sarà l'assoluzione della salma; di poi questa sarà trasportata solennemente alla sepoltura.

Naturalmente il Governo, che considera - ed a ragione - il defunto come una gloria dell'Ungheria, darà alla funebre cerimonia il carattere di un lutto nazionale.

23
FUNERALI DEL CONTE APPONYI

Rapporto N. 6819/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 14 Febbraio 1933
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 73rv-74r
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 14rv-15r

Oggi hanno avuto luogo i funerali solenni del venerato Conte Alberto Apponyi, che riuscirono di una imponenza straordinaria. Alle 10 nella sala della cupola del Parlamento,

---

50 Accusa ricevimento del Rapporto in data 18 febbraio 1933, del N. Prot. 451/33, vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 70r.

51 Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 71rv.

trasformata in camera ardente, alla presenza di S. A. il Reggente, degli Arciduchi, di tutti i Ministri, dei Membri dell'Episcopato, del Corpo Diplomatico, di tutte le più alte cariche dello Stato, e delle Rappresentanze di parecchie Città e di Istituzioni diverse, ci fu l'assoluzione alla salma data dall'Eminentissimo Cardinale Primate ed accompagnata dal canto gregoriano eseguito con perfezione dalla Scuola Cantorum del Seminario centrale. Dopo la cerimonia ci fu un solo discorso commemorativo quello del Presidente del Consiglio S. E. Gömbös, il quale si è espresso in un senso molto cristiano.

Terminata la funzione, riuscita solenne nella sua semplicità ed austerità, la salma fu trasportata con un grandioso corteo dal Parlamento alla Chiesa della Incoronazione - sulla collina di Buda -, dove, dopo una nuova assoluzione data dal Vescovo di Szombathely Mons. Mikes, essa fu seppellita nella cripta di detta chiesa. Domani, mercoledì, ivi si canterà una solenne Messa funebre, pontificata da S. E. il Cardinale Primate, alla presenza di tutte le Autorità, in suffragio dell'anima benedetta del grande scomparso.

Dico del grande scomparso, perché il Conte Alberto Apponyi fu veramente grande nel campo politico internazionale, dove era una delle personalità più spiccate, grande nel campo intelettuale, in cui brillò per vivezza d'ingegno, per abilità oratoria, per larghissima cultura e per freschezza d'intelligenza anche nella sua tarda età, grande nel campo cattolico, per il che la sua morte rappresenta per i cattolici d'Ungheria una grave jattura. Nella vita pubblica, quando fu Ministro, è vero, non lasciò un'impronta duratura della sua attività, il suo spirito che era più portato alla speculazione, allo studio che alla vita pratica ed all'organizzazione e non seppe nemmeno sottrarsi a quell'atmosfera di liberalismo che allora dominava; pur nondimeno seppe imporsi, perché nella sua vita privata fu modello di religiosità profonda, di grande rettitudine e di moralità severa, ed anche nell'azione religiosa pubblica mai mancò colla sua parola e col suo esempio di portare un contributo prezioso: ben volontieri accettò pure ultimamente la presidenza dell'*ACTIO CATHOLICA* e si fece un dovere di assistere in tale qualità all'adunanza di presidenza pochi giorni prima la sua ultima partenza per Ginevra.

La sua scomparsa è quindi un grave lutto per il cattolicismo in Ungheria, perché il Conte Apponyi sapeva col prestigio che gli conferivano le sue preclari doti ed il suo ardente ed insieme dignitoso patriottismo fare onore alla propria fede e tener alta la bandiera cattolica in questo ambiente, in cui purtroppo il protestantesimo esercita un grande influsso e quasi vuol apparire come il difensore più autorevole della civiltà nazionale e della patria ungherese. Dio conceda l'eterna pace all'anima dell'illustre defunto.

La notizia che l'Eminenza Vostra mi affidava l'alto incarico di presentare alla vedova le auguste condoglianze di Sua Santità da me fu resa pubblica e fece ottima impressione.

24
SITUAZIONE POLITICA E RELIGIOSA

Rapporto N. 6906/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 11 Marzo 1933[52]
N. Prot. AA.EE.SS. 1035/33
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 77rv-78rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 21rv-22rv

La vita politica e religiosa in Ungheria non offre in questi primi mesi dell'anno alcun fatto importante che meriti di essere rilevato in modo speciale.

Le difficoltà economiche, che non accennano a migliorare - donde la necessità di far fronte, in quanto è possibile, al deficit del bilancio dello Stato con riduzioni di stipendi agli impiegati e col gravare la mano sui contribuenti - creano imbarazzi al Ministero ed al suo Presidente, che vede diminuire attorno a sè quella fiducia, che inspirava a molti, quando Egli salì al potere. Ma cosa si poteva ragionevolmente sperare da Lui in tempi così difficili di crisi universale? Egli ha ottenuto l'autorizzazione dal Consorzio dei creditori esteri di poter prelevare, in prestito, la somma di 15 milioni di Pengő su quella quì giacente come corrispondente agli interessi *congelati* dei debiti all'Estero; ed ora si sta trattando in Parlamento della domanda di autorizzazione chiesta dal Governo per un prestito interno di 50 milioni di Pengő, da destinarsi per lavori pubblici; il che servirà anche a diminuire la disoccupazione.

L'inverno, grazie a Dio, passò senza notevoli perturbazioni: le provvidenze escogitate dalle pubbliche Autorità ed anche l'opera dei privati - merita di essere segnalata per la sua importanza ed efficacia l'istituzione *Charitas* dei cattolici - hanno permesso di alleviare tante miserie, e la relativa mitezza della stagione contribuì a rendere meno penosa la situazione; di modo che si può dire che l'Ungheria è uno dei paesi più tranquilli del bacino danubiano.

L'opposizione al Ministero, che trova i suoi esponenti nei partiti di sinistra, è sempre acre e sfrutta le difficoltà economiche e le deficienze della legge elettorale per muovere una campagna aspra contro il Governo: specialmente aggressivo nelle campagne si mostra il partito dei piccoli agricoltori, che non ha un programma ben definito e nondimeno si fa strada, appunto perché si fa il portavoce dell'elemento agricolo, su cui pesa specialmente la crisi attuale.

Il partito cristiano sociale si mantiene in una neutralità benevola verso il Governo: si trova però come disorientato per mancanza di uomini di valore e per difetto di spirito d'iniziativa e di organizzazione.

Il Governo ha il suo appoggio nel partito di unità nazionale, che raggruppa quasi due terzi del Parlamento. Vi sono in esso correnti diverse, e la coesione è tenuta solo dall'influsso personale del Presidente del Consiglio, che è anche capo del Partito. Però credo che un eventuale cambiamento della legge elettorale, specie coll'introduzione del voto segreto anche nelle campagne, modificazione reclamata quasi ogni giorno dall'opposizione e

52 Accusa ricevimento del Rapporto in data 15 aprile 1933, del N. Prot. 1035/33, vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 79r.

promessa anche ultimamente dal Governo, porterà degli spostamenti sensibili nei settori della Camera, ma non cambierà la fisionomia generale.

I comunisti non possono esercitare un'azione in grande stile, perché la loro organizzazione è proibita, ma lavorano di sottomano e con molta tenacia; fortunatamente la Polizia li sorveglia da vicino e spesso sorprende le loro cellule, che scioglie, deferendone i membri al Tribunale.

Nel campo politico-religioso nessun avvenimento di speciale importanza. Sua Ecc. Gömbös mostra sempre il desiderio di mantenere cordiali rapporti coi cattolici: giorni sono fu ad Esztergom a fare una visita di omaggio al Cardinale Primate, il quale lo trattenne a colazione; la visita fu improntata a grande cordialità.

Sua Eminenza fu l'8 corrente a Budapest per ripartirne il giorno seguente. In questa occasione amministrò il battesimo al figlio dell'Arciduca Giuseppe Francesco di Asburgo (figlio dell'Arciduca Giuseppe) e dell'Arciduchessa Anna di Sassonia.[53] Si trattava del quartogenito, ma del primo maschio, perciò il battesimo fu celebrato con grande solennità. Nello stesso giorno S. E.ma tenne la prima delle tre lezioni sulla Codificazione del Diritto Canonico per la chiesa latina e per le Chiese Orientali all'Università; le altre due avranno luogo il 16 e 23 corrente. Egli era stato invitato dalla Facoltà giuridica; la lezione fu un avvenimento. Ci fu grande affluenza di professori d'Università, di avvocati e giudici, di studenti e di personalità distinte nel campo della scienza. L'aula era affollata, come affollate erano le gallerie che la circondano. Alle fine uno studente di Diritto, in latino, ringraziò S. E.ma.

Nell'abboccamento che ebbi con lui, si discorse anche del matrimonio dell'Arciduca Alberto. Mi confermò quanto già scrissi nel mio Rapporto 6877/33,[54] che cioè desidera che la causa sia trattata in ultima istanza a Roma, e che perciò suggerirà al difensore del vincolo di appellare, anche se la seconda sentenza sia favorevole alla dichiarazione di nullità.

A proposito della prossima Conferenza primaverile dei Vescovi, che si terrà il 22 corrente, mi disse che vi si sarebbe trattato dell'Azione Cattolica, la quale continua nel suo lavoro di organizzazione nelle varie Diocesi secondo le linee fissate dall'episcopato, e poi di argomenti, diremo così, di ordine pratico interno, sull'applicazione di certe leggi, sulla distribuzione di sussidi alle scuole, ecc.

Tutti i Vescovi parlarono dell'Anno Santo nelle loro Pastorali alle Diocesi; purtroppo le condizioni economiche disagiate generali, e le rigorose misure che presiedono alla concessione di valuta estera, impediranno a molti, che pur ne avrebbero desiderio, di venire a Roma in pellegrinaggio. Ciò non di meno qualche pellegrinaggio si farà.

53 Si tratta di Arciduca József Árpád (1933-2017).

54 Non pubblicato in questo volume.

25
VISITA AD LIMINA DELL'EPISCOPATO UNGHERESE

Rapporto N. 7015/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 20 Aprile 1933[55]
N. Prot. AA.EE.SS. 1720/33
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 80rv-85r

In conformità a quanto l'Eminenza Vostra Reverendissima mi significò con Suo venerato Officio Nr. 880/33, in data 3 Aprile,[56] circa il desiderio del SANTO PADRE che anche i due Amministratori Apostolici in Ungheria, di Gran Varadino[57] e di Szatmár,[58] abbiano a venire costà per la Visita ad Limina, astrazione fatta dalla portata giuridica della loro nomina,[59] mi feci un dovere di comunicare la cosa agli interessati. Entrambi mi risposero ringraziandomi ed assicurandomi che il desiderio del SANTO PADRE sarà fedelmente soddisfatto.

Prendendo lo spunto da questa notizia, mi permetto di assorgere al tema generale della Visita ad Limina, che quest'anno si compierà dai Vescovi Ungheresi, per fare alcune osservazioni, le quali potranno forse essere di qualche utilità.

L'Episcopato Ungherese non brilla per personalità che s'impongano per dottrina e per doti oratorie; se si fa eccezione del Cardinal Primate stimato per la sua scienza giuridica - le tre conferenze da lui tenute all'Università di Budapest nei mesi scorsi sulla Codificazione Canonica hanno servito ottimamente a metterla meglio in luce, ed a procurare all'Eminentissimo Conferenziere il plauso e la stima dell'elemento colto - e per il lato oratorio, di Monsignor Glattfelder, Vescovo di Csanád, che è ritenuto da tutti come un buon oratore, il quale può star bene alla pari con i così detti Vescovi protestanti,[60] che contano fra loro due o tre veramente abili come parlatori, che, come tali, esercitano un certo ascendente in questo Paese, in cui si parla volentieri e molto.

Mi par di rilevare che nei Vescovi Ungheresi non abbonda il senso della paternità: i fedeli ed anche il Clero hanno più rispetto, forse timore, più che amore verso il Vescovo: è uno strascico dello spirito antico, quando i Vescovi, grandi signori e legati alla Corte, non

55 "Circa la visita 'ad limina' dell'Episcopato Ungherese questa Segreteria di Stato, secondo il saggio parere dell'Eccellenza Vostra, si sarebbe volentieri intrattenuta sulle varie questioni prospettate nel Rapporto 7015, ma gli Ecc.mi Vescovi, in genere, hanno mostrato una grande premura di ritornare in patria, sicchè non è stata possibile alcuna proficua conversazione." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 23 giugno 1933, del N. Prot 1720/33. Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 36r.

56 Non pubblicato in questo volume.

57 Nagyvárad (in ungherese), attualmente Oradea (in Romania).

58 Szatmár (in ungherese), attualmente Satu Mare (in Romania).

59 Si tratta degli amministratori apostolici nominati per le parti rimaste in Ungheria delle due diocesi. Sebbene alla visita ad limina fossero tenuti solo i vescovi, la S. Sede in questo caso volle che anche loro partecipassero alla visita (v. can 341. 1§, CIC1907).

60 Occorre considerare 1. che dal punto di vista cattolico, per mancanza della successione apostolica e della conferma o nomina da parte di Roma, i "vescovi" dei protestanti non sono riconosciuti, inoltre che 2. gli stessi protestanti non ritengono "vescovi" gli stessi loro funzionari, solo, per analogia, e seguendo il modello della lingua e tradizione nei paesi tedeschi con cui Ungheria condivideva nella persona dell'Imperatore, ecc.

avevano quel tratto paterno verso gli inferiori, che in altri Paesi invece è così simpaticamente ed efficacemente praticato. Ora le tristi condizioni economiche e l'aria diversa che si respira gioveranno, spero, a cambiare mentalità ed a dare un senso di maggior intimità fra superiori ed inferiori. Bisogna però tener calcolo del carattere ungherese, che non è così espansivo come il latino e che, per effetto di lunga formazione attraverso i secoli, porta quasi spontaneamente ad una certa sostenutezza di fronte agli inferiori e più a marcare che ad attenuare le differenze e le distanze sociali; ciò non toglie però che un senso di Pastorazione più sentito e più largamente praticato dovrebbe vincere anche questo ostacolo e dare un maggior calore di paterna carità nei rapporti dei Vescovi verso i loro sacerdoti e fedeli, come anche fra i Parroci e curatori di anime verso i loro sudditi. Se quindi s'insisterà un po' su questo punto con i Vescovi, quando saranno costì, ritengo si farà cosa molto utile. Giacchè ho toccato questo tasto mi permetto di aggiungere che sarebbe pure di grande vantaggio, a mio parere, che s'insinuasse a Sua Eminenza il Cardinal Primate di venire più spesso da Esztergom a Budapest - che ora costituisce la massima parte della Diocesi - per sorvegliar meglio le cose da vicino, ed anche per avere contatti più frequenti sia col Clero che col Governo. Certo sarebbe desiderabile che egli senz'altro trasferisse la sua dimora abituale a Budapest; ma essendo ciò assai difficile anche per ragioni storiche e tradizionali, almeno Sua Eminenza dovrebbe venirvi più frequentemente di quel che non faccia ora; essendo le sue visite rare e quasi di sfuggita. Qui a Budapest il Cardinal Primate ha una casa, dove vi è un appartamentino discreto, certo un po' in tono minore; capisco quindi anch'io le difficoltà di ordine pratico per lunghe fermate, specie se dovesse tener aperte due case, il che nelle strettezze finanziarie attuali sarebbe un aggravio molto sentito, ma almeno, a mio debole parere, dovrebbe fare in modo di venire un giorno ogni settimana a Budapest, o - d'inverno specialmente - almeno ogni quindici giorni; ma lasciar passare più d'un mese, come qualche volte avvenire, senza venirvi, è troppo, e non favorisce certo la buona Pastorazione dell'Arcidiocesi. La distanza da Esztergom a Budapest è di circa 50 chilometri. Il viaggio per ferrovia è incomodo, comodissimo invece in automobile, perché vi è un'ottima strada.

Mi pare poi che i Vescovi facciano le Visite Pastorali in modo un po' troppo sommario perché si riducono alle abituali loro tournées nei mesi di Maggio e Giugno per le Cresime: domandare quindi ad essi come le facciano, per averne occasione a qualche caritatevole richiamo sarebbe pure, a quanto mi pare, non inutile.

In quanto allo spirito generale che domina nell'Episcopato devo dire che tutti i Vescovi sono informati, grazie a Dio, a spirito romano: naturalmente coloro che costì vissero lungo tempo precedono con l'esempio; va segnalato poi anche a questo riguardo lo zelante Vescovo di Vác, Monsignor Hanauer.

I miei rapporti personali con i Vescovi sono ottimi: solo mi par di notare che verso la Nunziatura da alcuni si nutre come un senso di timore. Le visite alla Nunziatura sono rarissime e quasi solo di stretta convenienza.

Dei Vescovi uno è ormai impotente, cioè il Vescovo di Győr (Vedi Rapporto Nr. 6944/33, in data 25 Marzo 1933)[61] la cui paralisi fa tali progressi che certo non potrà a lungo sopravvivere. Naturalmente egli non potrà venire a Roma, come con tutta probabilità non verrà il buon Arcivescovo di Eger, più che ottantenne e sofferente.

61 Non pubblicato in questo volume.

Da quel che mi consta per informazioni raccolte mi pare che lo spirito che domina nei vari Seminari sia buono: per mia conoscenza diretta posso dire che qui nel Seminario Centrale di Budapest tanto il Rettore come il Direttore spirituale sono ottimi elementi, che esercitano una salutare influenza sugli alunni delle varie Diocesi, che frequentano la Facoltà Teologica dell'Università; anche fra i professori dell'Università vi conosco ottimi Sacerdoti: l'impressione poi che riportai nella mia visita, a Kalocsa e a Vesprimia, ai locali Seminari fu buona. Stante però l'importanza che il Seminario ha per lo sviluppo della vita spirituale in una Diocesi, un'esortazione ai Vescovi perché vi dedichino le loro cure più solerti, anche con frequenti visite, per conoscere cose e persone de visu, sarà sempre di grande vantaggio, tanto più che il numero degli aspiranti al Sacerdozio va aumentando, quindi una maggiore attenzione dei Vescovi sarà assai utile, anzi necessaria, per impedire abusi da parte di chi, sotto gli influssi della crisi economica, volesse dedicarsi alla carriera ecclesiastica per fini troppo umani.

Nel complesso la pratica della vita cristiana nel popolo è confortante, quest'anno specialmente si è notato un grande risveglio della fede: se tutti i Sacerdoti fossero zelanti si potrebbero ottenere risultati veramente splendidi, perché il popolo è nel suo fondo molto religioso e tranquillo.

Come già feci rilevare in parecchi miei Rapporti antecedenti sulle condizioni generali della vita religioso-politica in Ungheria, i Protestanti esercitano un'influenza grande nella vita pubblica e certo superiore a quella a cui il numero darebbe loro diritto; e per quanto molti fra i Protestanti non pratichino affatto, però l'etichetta loro rimane ed anche quel senso di solidarietà per cui si aiutano e sostengano a vicenda, come pure il sentimento di sorda ostilità per tutto ciò che è cattolico. Non è certo salutare l'influsso che dal punto di vista religioso così esercitano nella Nazione e nell'elemento cattolico; stante poi le condizioni economiche in generale, migliori fra i Protestanti che fra i Cattolici, i matrimoni misti diventono più appetibili e sono purtroppo molto numerosi: il che costituisce una delle piaghe della vita cattolica di questo Paese. La maggioranza dei matrimoni misti si compie secondo il rito cattolico, e quindi con le lettere reversali per l'educazione cattolica di tutti i figli; anche parecchie conversioni del coniuge acattolico si verificano come conseguenza, dopo qualche anno di matrimonio, ma ciò non toglie che la piaga sia dolorosa, non foss'altro per quel senso di indifferentismo religioso che ne nasce quasi spontaneamente nelle famiglie. Anche i Vescovi sono impressionati della cosa, ma se una più ampia istruzione religiosa data in proposito ai fedeli potrà circoscrivere un po' il male, non arriverà purtroppo mai a sradicarlo. In complesso però va rilevato che il numero dei Cattolici è in progressivo aumento, non solo in senso assoluto, ma anche in senso relativo: difatti nel 1910, nella parte dell'antica Ungheria rispondente agli attuali confini, i Cattolici erano il 65 % della popolazione, nel 1920, il 66,1 %, nel 1930, il 67%: questo aumento proviene, pur nella relativa generale diminuzione delle nascite, dalla natalità più alta presso i Cattolici che presso i Protestanti e gli Ebrei; questi segnano la natalità più bassa: quindi si rileva per esempio che nelle scuole elementari i bambini cattolici sono non il 67 ma il 71%. Non così vanno le proporzioni nelle scuole medie e superiori, dove i Protestanti, e sopratutto gli Ebrei, segnano relativamente quote superiori a quelle che corrisponderebbero al loro numero; ciò dipende appunto dalle condizioni economiche più elevate di queste due minoranze.

Un'altra piaga, e questa ancor più grave, si è quella della legislazione civile matrimoniale, che si basa su questi due cardini: matrimonio civile unico riconosciuto e divorzio.

Introdotte queste funesti leggi una quarantina d'anni fa, quando il Liberalismo imperversava, purtroppo non furono abolite al momento propizio, al momento cioè della reazione antibolscevicca, ed ora continuano nella loro deleteria azione: come si verifica in altri Paesi, più il tempo passa più difficile riesce l'opera di risanamento, ed intanto si verifica questa strana contradizione che in un Paese che vuole essere a base cristiana la famiglia invece è perfettamente laicizzata. Purtroppo anche nell'elemento cattolico questa dissacrazione della famiglia e l'idea del divorzio hanno contribuito molto a rallentare i vincoli famigliari e nelle famiglie, specialmente della borghesia ed anche dell'aristocrazia, scandali vi sono e numerosi, e tante unioni irregolari vanno così formandosi.

Nelle attuali circostanze politiche, mentre i Protestanti sono così influenti e chi è a capo del Governo è non solo protestante, ma divorziato, ed unito con un secondo vincolo civile con una, divorziata a sua volta, non è sperabile un'azione efficace per l'abolizione delle dette leggi, e nemmeno ad un miglioramento di esse si potrà pensare se non si trova una formola d'accordo con i Protestanti e che non sia in contradizione con la loro condotta.

Io riterrei ad ogni modo, se mi è lecito esprimere un mio sommesso parere, che sarebbe molto opportuno che Vostra Eminenza avesse la bontà di richiamare l'attenzione speciale di Sua Eminenza il Cardinal Primate su questo argomento per interessarlo vivamente al problema. Ad una soluzione radicale, come ho detto, non è pratico pensare per il momento, sarebbe invece utile studiare almeno la possibilità di una modificazione delle leggi, accettabile anche dai Protestanti ed Ebrei; per cui si riconoscesse il matrimonio religioso come valido e che quando fosse così contratto dovesse reggersi secondo le leggi delle rispettive Confessioni religiose: il matrimonio civile ammesso come facoltativo per chi non volesse contrarlo religiosamente: il divorzio non applicabile, trattandosi di matrimonio fatto religiosamente, se non nel caso in cui la rispettiva Confessione religiosa lo dichiarasse come ammissibile in linea di principio. Questi potrebbero essere i punti di massima non di un progetto calfeggiato ufficialmente dai Vescovi - troppo si allontana dalla dottrina vera - ma proposto da qualche gruppo influente ed appoggiato dai cattolici come il minor male ed il massimo ottenibile nelle attuali circostanze. "L'Azione Cattolica" avrebbe nel caso un campo molto vasto di azione per la difesa e la protezione della santità della Famiglia, e per l'indissolubilità, almeno per i Cattolici, del sacro vincolo matrimoniale. Ma solo una parola autorevole di costì rivolta ai Vescovi ed in modo speciale al Cardinal Primate, perché almeno si ponga la questione allo studio nelle Conferenze episcopali, potrebbe riuscire utile allo scopo. Dico allo studio, perché comprendo anch'io, come sopra ho accennato, le difficoltà pratiche ad una azione positiva: le circostanze personali del Presidente del Consiglio, il fatto che il Ministro della Giustizia è protestante, le condizioni attuali economiche così difficili, che assorbono quasi ogni attività e domandano che si metta per il momento da parte ciò che può dividere gli animi, sono tanti ostacoli e gravi dei quali bisogna tener calcolo per non esporsi a delusioni dolorose. Ma studiare il problema, tenerlo sempre presente servirà non fosse altro per esser pronti ad approfittare di qualche buona occasione che nell'avvenire si potesse presentare.

Da quanto ho potuto rilevare sondando il terreno, le circostanze non sono affatto propizie a mettere innanzi l'idea d'un Concordato. La persuasione qui così profondamente radicata che lo stato attuale di cose non è che provvisorio, e che, relativamente presto, con una revisione dei Trattati l'Ungheria potrà riavere almeno parte dell'antico territorio e forse anche il suo Re, fa sì che si escluda la convenienza d'un Concordato che dovreb-

be essere stipulato da un Regime provvisorio, e col dare un assetto stabile ai reliquati di Diocesi ora rimasti in Ungheria, verrebbe ad essere quasi una consacrazione ed una accettazione del disgraziato Trattato del Trianon. Temo che le speranze, pur così legittime, di tutto il popolo Ungherese siano troppo rosee; ad ogni modo conviene evitare tutto ciò che possa sembrare offesa all'idea nazionale: sarà forse anche qui il caso di applicare quel curioso aforisma, che niente v'è di più stabile in politica che… il provvisorio.

Quanto al Legittimismo si nota un certo risveglio in suo favore; ma mentre in generale l'elemento cattolico è favorevole a questa idea, nelle sfere governative e nell'elemento protestante vi è piuttosto della freddezza, quando non vi è della contrarietà. Sull'idea della Monarchia si è generalmente d'accordo, ma intorno alla persona del regnante, se l'Arciduca Ottone, come vorrebbero i legittimisti, o altri di elezione diretta da parte della Nazione, come vorrebbero gli avversati, si aggira la controversia. Vi è poi in merito anche la questione internazionale, che rende più difficile il problema; quindi per ora anche qui il provvisorio trionfa.

Il movimento hitleriano poi qui non ha avuto alcun contracolpo sensibile; le cose camminano tranquille, pur nelle gravi distrette economiche, come per l'avanti.

Queste brevi note lumeggiano alquanto la situazione in Ungheria, e possono tornare forse non inutili per chi deve trattare con i Vescovi dei vari problemi, che interessano la vita religiosa di questo Paese.

Credo conveniente inviare copia in questo Rapporto contemporaneamente alla Sacra Congregazione Concistoriale.

26
LA QUESTIONE MONARCHICA

Rapporto N. 7104/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 23 maggio 1933[62]
N. Prot. AA.EE.SS. 1719/33
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 43rv-46r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 32rv-35r

Acc. ricevim. col N.1720/33[63]

La Questione Monarchica è ritornata a galla in questi giorni alla Camera Ungherese nella discussione del Bilancio preventivo, dando luogo a delle dichiarazioni del Presidente del Consiglio, Sua Eccellenza Gömbös, che furono accolte molto male dai Legittimisti, e su cui credo conveniente riferire all'Eminenza Vostra Reverendissima.

La questione dell'Anschluss dell'Austria alla Germania, divenuta acuta, giorni or sono, e che non manca d'interessare, benchè indirettamente, anche l'Ungheria - la quale

62 Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 giugno 1933, del N. Prot 1720/33. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 36r; minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 87r.

63 Nota manoscritta in calce.

certo non avrebbe piacere di avere ai confini una Nazione così potente e quindi anche minacciosa come la Germania - fece nascere l'idea in alcuni circoli legittimisti ungheresi, che con l'unione dell'Austria all'Ungheria nella persona di un Sovrano comune, - naturalmente l'Arciduca Ottone -, pur conservando ciascuna la propria indipendenza, si potrebbe impedire l'Anschluss ed insieme provvedere ad una conveniente sistemazione delle due Nazioni contro il pericolo del Pangermanismo da un lato e dello Slavismo dall'altro. Appunto contro una tale concezione prese dapprima posizione in Parlamento uno dei Deputati del partito del Governo - si può ben credere dietro suggerimento del Presidente del Consiglio - e poi apertamente lo stesso Presidente Gömbös nel discorso di chiusa alla discussione generale del Bilancio: in esso dalla questione particolare agitata dai Legittimisti risalì alla questione generale della restaurazione Monarchica.

Le dichiarazioni del Presidente del Consiglio, a cui accennerò più sotto, applaudite dal Partito di maggioranza e nei punti più salienti anche dall'opposizione di sinistra, non incontrarono invece il favore del Partito Cristiano-sociale, in cui principalmente - non esclusivamente però - miliatano i Legittimisti. Di quì una risposta piuttosto acre da parte del Deputato Monsignore Túri Béla, appartenente a tale Partito, nella quale fra l'altro contesta al Governo il diritto di opporsi ad una organizzazione dei Legittimisti del Paese.

Ed ora qualche parola di commento.

Come già accennai nel mio precedente Rapporto Nr. 7015/33, in data 20 aprile 1933,[64] si nota un risveglio nel movimento legittimista. La scomparsa del venerato Conte Apponyi, che ne era alla testa, rese possibile col mutamento di persone alla direzione di dare alla corrente legittimista maggiore impulso. Il Conte Apponyi infatti, sia per i suoi stretti rapporti col Governo, sia per la sua età avanzata, come anche per i suoi frequenti contatti col mondo diplomatico all'estero, limitava la sua azione a qualche bel discorso, persuaso come era che la questione non potesse avere per il momento una soluzione pratica: egli si riduceva ad essere solamente un teorico del Legittimismo. Ora invece, dopo la sua morte, si credette di poter dare maggior vita al movimento, anche per la persuasione formatasi in parecchi dell'attualità acquistata dalla Ristorazione.

Nelle sue dichiarazioni alla Camera il Presidente Gömbös, mentre afferma di essere favorevole, per quanto in termini piuttosto freddi, all'idea della Monarchia, - come in generale tutti gli Ungheresi, esclusi i socialisti -, nega però esser la questione di attualità, e dice esser pure pericoloso volerla legare a questioni di carattere internazionale; per giungere poi alla conclusione che nel caso eventuale di una Ristorazione, una Monarchia dovrebbe aversi con Re di nazionalità ungherese; e che dopo aver tanto lottato per separarsi dall'Austria, sarebbe assai curioso che si dovesse ancora ritornare ad una unione politica con essa, ed avere come capo un Imperatore d'Austria. Come si vede, vi è implicitamente come un'esclusiva per un ritorno degli Asburgo, esclusiva che mostra di avere una base di carattere nazionale, ma, non è sospetto temerario l'ammetterlo, ne ha una in fondo in fondo, benchè sottotaciuta, anche di carattere religioso: i Protestanti infatti non hanno nè possono avere buon sangue con una tale Famiglia e l'ordinamento attuale delle cose è a loro assai favorevole; quindi il proposito di rimandare la soluzione alle calende greche è naturale. Col predominio che i Protestanti hanno in Ungheria nella vita politica ritengo sia forse un'illusione l'ammettere oggi possibile una ristorazione degli Asburgo (dico oggi perché nella politica, specie ai nostri tempi, non è facile far profezie) contro la

64 Vedi sopra, pag. 272.

quale poi si possono far valere come argomento anche le antipatie forti e pericolose della Piccola Intesa.

Io non so rendermi conto della base che ha qui il movimento legittimista: certo l'Episcopato, il Clero in gran parte sono in favore, come pure la maggior parte dell'Aristocrazia; ma se il popolo senta o non questa questione non potrei dire; perché le campane danno il suono secondo la tonalità che hanno, e quindi i giudizi in proposito sono contraddittorii secondo gli umori delle persone interrogate.

Sulla questione si ritornò ancora ieri al Parlamento in sede di discussione del Bilancio degli Esteri, ma il Ministro degli Esteri nel suo discorso non disse in merito alcuna parola.

A questo riguardo io credo sia necessario che l'Azione Cattolica abbia a tenersi completamente al di fuori della questione, anche se, come da molti si ritiene, la soluzione di essa in senso favorevole agli Asburgo dovesse essere un vantaggio per la Chiesa Cattolica. Come legare la causa cattolica ad un Partito è pericoloso e può divenir fatale, così legarla alle sorti di una Dinastia: le tristi esperienze del passato debbono far scuola; e perciò, a mi debole parere non sarà mai raccomandata abbastanza in materia così delicata la prudenza all'Episcopato, al Clero ed ai Cattolici militanti.

Ho accennato di sopra al Partito Cristiano-sociale, al quale vanno di preferenza i voti degli elettori cattolici, per quanto Partito a base cristiana, interconfessionale, e non rigidamente cattolica.

Ora si lavora alacremente dal Governo per vedere di eliminarlo dalla vita pubblica.

Il Partito Cristiano-sociale è in una posizione un po' equivoca: non è Partito di Governo, critica il Governo ma vota in suo favore: dice di porre una base cristiana alla sua attività, ma il Governo dice lo stesso del suo Partito: ecco perché il Partito Cristiano-sociale, che non ha un programma ben definito, nemmeno delle personalità politiche di valore nel suo senso, e che difetta, all'infuori della città di Budapest, di una seria organizzazione, presenta dei alti deboli e con difficoltà e solo con molta energia potrà resistere all'opera disgregatrice, che si va compiendo da parte del Partito Unitario-Nazionale del Governo, il quale ha a sua disposizione e le allettative che offre un Partito che gode i favori dell'alto ed il prestigio personale del Presidente del Consiglio Gömbös, il quale ne è anche il Presidente effettivo e propagandista efficace. Nel Partito Unitario-Nazionale, benchè vi militino anche dei buoni cattolici, il segretario generale che ne è l'anima, è un protestante; come pure protestante è il Capo del Partito Comunale borghese che costituisce col Partito Cristiano-sociale (il quale è l'elemento più forte), la maggioranza nel Consiglio Comunale nella Capitale. Ora questo Partito intende trasformarsi in sezione del Partito nazionale di Gömbös; lavorerà perciò ad assodare ed intensificare la sua organizzazione per ottenere il sopravvento in città a scapito del Partito Cristiano-sociale.

La tendenza all'unificazione, che si manifesta in parecchi Paesi, in modo speciale attualmente in Germania, anche qui si va accentuando non all'ombra della croce uncinata - ciò che il Ministro Gömbös ha espressamente escluso - ma della doppia croce ungherese, per conservare al movimento il carattere strettamente nazionale.

Disgraziatamente l'alta direzione di questo movimento è in gran parte nelle mani dei protestanti, che dichiarano sì di voler l'armonia fra le varie confessioni religiose ed un vicendevole rispetto, però praticamente con la loro azione ed influenza tendono a valorizzare sempre più nella vita politica l'elemento protestante, non ostante la maggioranza cattolica del Paese.

Un'azione specificatamente politica dei cattolici, come in Olanda, qui ora non è nè possibile nè conveniente. L'aver dato dopo la rivoluzione bolscevica un fondamento semplicemente cristiano, e quindi interconfessionale al movimento di reazione, ha originato il confusionismo ed ha anche privato i cattolici di un una stampa cotidiana veramente cattolica: il "Nemzeti Újság" il giornale che procura di avvicinarsi al tipo di giornale cattolico e praticamente considerato come il cotidiano dei cattolici, porta come sottotitulo "Giornale politico cristiano". Illuminare e formare coscienze nell'Azione cattolica sarà il miglior mezzo a preparare gli uomini per un domani migliore. Intanto ritengo sia desiderabile che il Partito Cristiano-sociale, non ostante le sue deficienze, abbia a mantenersi in vita ed allargare ed intensificare la sua attività organizzativa anche fuori di Budapest. Per quanto Partito interconfessionale, però i Cattolici ne sono la spina dorsale: esso quindi diventa in caso di bisogno quasi il portavoce naturale nel campo politico del pensiero cattolico.

Ho creduto conveniente portare alla conoscenza dell'Eminenza Vostra, per quel che possono valere, queste considerazioni sullo stato attuale della vita politica in Ungheria.

27
QUESTIONE MONARCHICA

Rapporto N. 7153/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 19 Giugno 1933[65]
N. Prot. AA.EE.SS. 2013/33
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 49rv-50rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 42rv-34rv

Faccio seguito ai miei Rapporti Nr. 7015/33, in data 20 Aprile, e 7104/33, in data 23 Maggio,[66] che spero saranno giunti a destinazione.

La questione Monarchica era andata acuendosi in questi ultimi giorni. Il Presidente del Consiglio, Sue Eccellenza Gömbös, dopo le sue dichiarazioni alla Camera meno misurate, di cui nel Rapporto Nr. 7104, fece votare al Partito dell'Unità Nazionale, nella sua qualità di Presidente, la risoluzione che i suoi membri dovevano astenersi da qualunque agitazione nel Paese in favore della ristorazione monarchica. Ciò naturalmente inacerbì ancora più gli animi dei Legittimisti. Il Partito Cristiano-sociale si radunò per discutere in merito. Vi si delinearono due correnti, una moderata e temporeggiatrice, l'altra di opposizione decisa al Ministero. In occasione della discussione del Bilancio provvisorio al Parlamento il Conte Giovanni Zichy, che figura come il leader del Partito Cristiano-sociale, parlò in nome del gruppo più spinto contro il Presidente Gömbös, tra gli applausi dei membri del Partito più spiccatamente legittimisti ed anche di alcuni di altri partiti di opposizione favorevoli pure all'idea legittimista; mentre i membri del gruppo Cristiano-sociale di tinta meno accentuata non si sbilanciarono con manifestazioni di alcun genere.

65 Accusa ricevimento del Rapporto in data 19 luglio 1933, del N. Prot. 2013/33. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, f. 46r, N. Nunz. 7251/33. Minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, f. 51r.

66 Vedi sopra, pag. 276.

Messa così innanzi la questione Monarchica, anche gli altri Oratori di diversi Partiti non poterono non entrare in merito, naturalmente con intonazioni diverse.

Il Presidente del Consiglio, nella seduta di martedì, 13 corrente, nel discorso di chiusura della discussione sull'autorizzazione del Bilancio provvisorio, dovette ancora ritornare sulla questione del Re. Fu più cauto nelle sue dichiarazioni, riconoscendo indirettamente di aver un po' ecceduto nel suo modo di esprimersi. Egli disse non esser sua la colpa che una questione così scottante fosse stata posta sul tappeto; e pur ribadendo in sostanza gli stessi suoi pensieri, dichiarò più apertamente di essere anche lui favorevole all'idea della Monarchia, non vedere però la questione come di attualità; non ritener egli l'unione dell'Austria e dell'Ungheria, per quanto indipendenti, nella persona di un Sovrano unico, esser tale da salvaguardare veramente l'indipendenza piena dell'Ungheria e da dare una soluzione alla questione dell'Anschluss, che se è principalmente austriaca, è anche di carattere internazionale; esser sua convinzione che fu legale la decadenza pronunziata dal Parlamento Ungherese nel 1921, di Re Carlo e della sua Dinastia, come pure l'abolizione della Prammatica Sanzione, esser quindi libera la scelta a parte della Nazione, a tempo debito, del Re; del resto, se egli fosse legittimista si guarderebbe bene dal caldeggiare la nomina a Re di un ragazzo ventenne in tempi così difficili, quando questioni di tanta gravità ed urgenza domandono una soluzione: sarebbe forse il miglior mezzo per compromettere la stessa Monarchia.

Al discorso, molto applaudito, del Presidente del Consiglio non ci furono repliche, e la legge fu approvata senza appello nominale.

Credo che per il momento ritornerà la calma e di lascerà da parte tale questione, che non mi pare proprio di attualità, perché, purtroppo, maiora premunt.

Intanto il Partito dell'Unità Nazionale, forte dell'appoggio del Governo, si organizza in tutto il Paese; e nel giorno del Corpus-Domini e nella domenica successiva si tennero 3400 adunanze nelle varie città ed in tutti i villaggi appunto per venire all'ufficiale costituzione del Partito in ogni luogo. Ad Eger andò lo stesso Presidente del Consiglio per presiedere alla costituzione della sezione del Partito: per l'occasione fece un grande discorso per proclamare la necessità dell'unione di tutti, senza distinzioni di classi sociali e di professione religiosa, nel Partito dell'Unione Nazionale per salvare l'Ungheria. Non mancò di parlare con molta lode dell'Arcivescovo di Eger, il quale naturalmente non era presente,[67] molto apprezzato e venerato da tutta la popolazione: le sue parole furono accolte da interminabili applausi dall'Assemblea; e finita la conferenza, dopo ricevuta la promessa di collaborazione ed ubbidienza, secondo una formola prescritta, da parte dei dirigenti della nuova sezione, fu ospite dell'Arcivescovo per la cena. La cosa non deve fare troppa meraviglia, perché in Ungheria è in uso il sistema che nelle città di provincia le personalità distinte che vi arrivano siano ospiti del Vescovo locale.

Dovendosi le prossime elezioni generali politiche - non però tanto vicine - fare, almeno a quanto ripetutamente ha assicurato il Presidente Gömbös, dopo la modificazione dell'attuale legge elettorale, e quindi con il voto segreto esteso a tutta l'Ungheria; il Presidente del Consiglio sta preparando l'esercito elettorale, e, rebus sic stantibus, non sarà facile a partiti di opposizione, di organizzarsi e di combattere con molta probabilità di vittoria. Si seguono in parte i metodi dei Partiti nazionalisti dei vari Paesi, per quanto in forma più attenuata e blanda e meglio consona alla mentalità ungherese, senza perciò quelle

67 Queste righe furono inseriti a penna dopo.

asprezze irritanti che vediamo verificarsi altrove. Certo però che se anche non saranno da temere dal trionfo di questo Partito, almeno per quanto si può prevedere, leggi contrarie alla Chiesa - solo la soluzione della questione agraria potrà forse presentare delle difficoltà - tuttavia ex rei natura e quasi fatalmente, avuto riguardo alle circostanze, la vittoria del Partito dell'Unità Nazionale sarà un rafforzamento politico dell'elemento protestante.

Tanto ho creduto mio dovere portare, in via informativa, a cognizione dell'Eminenza Vostra.

28
LA QUESTIONE MONARCHICA ALLA CAMERA ALTA

Rapporto N. 7187/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 28 Giugno 1933[68]
N. Prot. AA.EE.SS. 2012/33
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 47rv-48rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 44rv-45rv

acc. ric. col 2013

Dopo l'agitazione prodottasi in conseguenza delle dichiarazioni poco misurate ed almeno inopportune, anche perché niente affato necessarie, del Presidente Gömbös sulla Questione Monarchica alla Camera dei deputati, di cui già dissi nei precedenti Rapporti Nr. 7104/33, in data 23 Maggio,[69] e Nr. 7153, in data 19 Giugno,[70] le acque si erano acquietate: ma di nuovo s'incresparono, perché la Questione Monarchica ritornò in discussione, benchè in tono molto più tranquillo, alla Camera Alta in occasione della discussione del Bilancio.

Ne parlò in primo luogo il Cardinale Primate, in una forma molto elevata, e, come espressamente dichiarò, non in nome della Chiesa Cattolica, ma per l'autorità che a lui spetta secondo la Costituzione ungherese nella vita della Nazione, a cagione della sua alta dignità. Egli non entrò in polemica, ma dopo aver dato uno sguardo storico al passato del popolo ungherese ed aver accennato che l'Ungheria ha sempre sentito il bisogno di appoggiarsi ad altra Potenza a che da quattro secoli la sua storia era legata cogli Asburgo, disse che non si doveva facilmente fare dei salti nel buio, ma che se un cambio dell'antica Costituzione fosse necessario, ciò si dovrebbe attuare solo col consenso di *tutti* gli elementi che hanno il diritto di interloquire e col *consenso libero* della Nazione.

Tale dichiarazione indirettamente negava valore all'asserzione del Presidente Gömbös, che aveva riconosciuta valida la detronizzazione decretata dal Parlamento ungherese nel 1921, non ostante fosse stata estorta, per così dire, dalla minaccia armata della Piccola

68 Accusa ricevimento del Rapporto in data 19 luglio 1933, del N. Prot. 2013/33. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, f. 46r, N. Nunz. 7251/33. Minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, f. 51r.

69 Vedi sopra, pag. 276.

70 Vedi sopra, pag. 279.

Intesa. Il Cardinale fu molto appaludito: lo stesso Gömbös andò a stringergli la mano, e disse poi ad un Ministro che egli avrebbe potuto sottoscrivere quasi tutto il Cardinale aveva detto.

Altri oratori ritornarono sullo stesso argomento ed in tono favorevole all'idea monarchica, anzi legittimista: nessuno parlò nel senso contrario: evidentemente la Camera Alta per ragione della sua composizione ha una tinta spiccatamente conservatrice.

Il Presidente Gömbös rispondendo, sabato scorso 24 corrente, alla chiusura della discussione, come era da aspettarsi, dovette ritornare sulla Questione Monarchica. In proposito fece delle dichiarazioni molto misurate e prudenti: esser necessaria in primo luogo l'unione degli animi nei momenti così difficili che l'Ungheria attraversa, che questa unione doveva formare un ambiente di calma, in cui solo si sarebbe potuto e dovuto trattare convenientemente - quando la Questione divenisse di attualità - anche il problema del Re, e che solo un argomento così importante si sarebbe dovuto risolvere quando la Nazione avesse potuto dare un giudizio pienamente libero.

Le dichiarazioni del Presidente del Consiglio furono accolte con molti applausi dall'Assemblea. Se egli avesse tenuta la stessa misura nell'esprimersi anche nell'altro ramo del Parlamento, in luogo di fare le prime dichiarazioni, avrebbe evitato di esacerbare gli animi e di approfondire, invece che di appianare, le fossa di divisione tra le varie correnti della vita pubblica; così non avrebbe aumentati gli ostacoli a quell'unione nazionale, cui dice di voler ottenere.

Il Presidente Gömbös è un uomo di carattere un po' impulsivo e che ha il dono della parola: questo dono, che lo porta ad improvvisare i suoi discorsi, alle volte gli giuoca dei brutti tiri.

Altro argomento che fu largamente sfruttato dagli avversari politici del Presidente fu il suo viaggio a Berlino, fatto così all'improvviso e risaputo dalla stampa solo dopo che egli era quasi giunto alla meta. Anche su questo punto fu aspramente attaccato al Parlamento. Egli dichiarò che il motivo che lo spinse a tale viaggio non fu già di fare atto di solidarietà con Hitler per l'atteggiamento ostile della Germania verso l'Austria, nè di trapiantare in Ungheria i metodi hitleriani, bensì di rendersi conto personalmente dello stato degli animi in Germania e sopratutto affrettare le trattative sul campo economico per provvedere ai bisogni dell'Ungheria, ora che la raccolta è prossima, per trovare al Paese un mercato su cui largamente portare i suoi prodotti agricoli.

Presto il Parlamento chiuderà i battenti, ed allora le cose si acquieteranno - le vacanze ed il caldo hanno anch'essi una efficacia sedativa –; per quanto non sia da negare che la posizione di Gömbös se sia uscita un po' scossa, non c'è però da prevedere alcun cambiamento sia nelle persone come nelle direttive generali della politica.

Tanto ho creduto conveniente portare alla conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima a complemento di quanto già scrissi nei miei precedenti Rapporti.

29
IV. JAMBOREE

Rapporto N. 7311/33 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 14 Agosto 1933[71]
N. Prot. AA.EE.SS. 2295/33
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 89rv-90r

Domani si scioglierà il IV. Jamboree, cioè il campeggio mondiale dei Boy-Scouts (esploratori, éclaireurs, Pfadfinder) che si è tenuto quest'anno in Ungheria, nel magnifico parco di Gödöllő, non molto lontano da Budapest, e dove Sua Altezza il Reggente è solito passare i mesi di estate.

Sono circa 22.000 i giovani che vi hanno preso parte, e venuti dalle cinque parti del mondo: perfino dall'Australia e dal Giappone, dall'Irak e dal Siam; anche una squadra di emigrati russi.

Il campeggio fu inaugurato solennemente il 2 scorso, alla presenza pure del Corpo Diplomatico. Le numerose squadre, ognuna con la bandiera della propria Nazione, furono passate in rivista da Sua Altezza Serenissima il Reggente e da Lord Baden-Powell, l'ideatore dello Scout movement, tutti e due a cavallo.

Alla fine della rivista il Reggente rivolse a quella massa imponente brevi parole, in ungherese e inglese: l'Ungheria era lieta di offrire ospitalità a tutta quella gioventù venuta da ogni parte del mondo. Egli era convinto che quell'adunata mondiale avrebbe servito a far sì dass die Völker - zum Heile der Menschheit - einander gleichfalls verstehen, einträchtig und friedlich zusammenwirken. Lord Powell poi esortò i giovani specialmente a valersi dell'occasione di quel campeggio per stringere tra loro nuove e durature amicizie.

Ciò che mi sembra opportuno mettere in rilievo qui si è che gli Scouts ungheresi cattolici, e sono la maggioranza in questa Nazione, sono organizzati separatamente e distintamente dalle altre confessioni religiose, e mentre hanno lavorato molto per prepararsi ad ospitare il IV. Jamboree mondiale, han tenuto a dare al medesimo un carattere decisamente cristiano. Sull'immenso campo si ergeva un'enorme Croce, e sotto un grande padiglione era stato eretto un comodo altare, su cui domenica scorsa il Cardinal Primate celebrò solennemente la Santa Messa per tutti gli scouts cattolici, e Monsignore Tóth Tihamér, Professore all'Università e Rettore del Seminario di Budapest, rivolse loro, in tre lingue, un discorso, di cui compiego copia.[72] Naturalmente durante tutta la durata del campeggio anche i giovani non cattolici hanno avuto l'opportunità di assistere ai loro riti religiosi, ma separatamente e distintamente da cattolici. Questi ultimi accompagnati sempre dai loro Cappellani, che hanno sfilato, essi pure, nella grandiosa rivista: i Cappellani francesi, numerosi, ho notato che eran tutti in abito talare.

---

71 Accusa ricevimento del Rapporto in data 24 agosto 1933, del N. Prot. 2295/33. Minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, f. 91r.

72 Non pubblicato in questo volume.

Alla vigilia dell'apertura del Jamboree gli Scouts cattolici hanno assistito a un solenne "Veni-Creator" cantato nella Basilica di San Stefano, mentre nella sinagoga e nei tempii protestanti si tenevano funzioni per i giovani di quelle confessioni.

Stasera al campo vi sarà l'Adorazione Eucaristica a cui prenderanno parte tutti gli scouts cattolici, e finirà dimani, festa dell'Assunta, e ultimo giorno del campeggio, con Comunione generale e Messa celebrata dal Vescovo di Vác, S. E. Monsignore Hanauer.

Il Jamboree è stato visitato pure dal numeroso gruppo di balilla e avanguardisti, accompagnati dal loro Cappellano, e arrivati nei giorni scorsi dall'Italia in questa Capitale, ospiti graditissimi.

Prostrato al bacio ...

30
ATTUALE MOMENTO POLITICO ED I CATTOLICI

Rapporto N. 7454/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 31 Ottobre 1933
N. Prot. AA.EE.SS. 3233/33
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 3rv-6rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 56rv-59rv

Nella vita politica ungherese continua l'incertezza sugli atteggiamenti che prenderà Gömbös. Intanto i protestanti si fanno sempre più baldanzosi e possono registrare un fatto a loro vantaggio.

Il Ministro della Pubblica Istruzione, che pure è un buon cattolico,[73] concesse vacanza alle scuole dal 29 Ottobre al 2 Novembre, sotto il pretesto della festa della vendemmia ma in realtà per palliare così la concessione della vacanza per il 31 Ottobre, grande festa per i protestanti, la festa della Riforma. Però l'Eminentissimo Cardinale Primate, con atteggiamento degno di lode, ordinò subito che nelle scuole confessionali cattoliche - per le quali le decisioni del Ministro a proposito di vacanze hanno solo un valore d'invito alla concessione, non di obbligo di concederla - si facesse scuola il 30 ed il 31 Ottobre; il suo esempio fu seguito da altri Vescovi. È un fatto significativo, perché mostra sempre meglio il lavorio dei protestanti per ottenere di essere equiparati ai Cattolici sul campo religioso.

Nelle attuali circostanze politiche quale atteggiamento debbono assumere i Cattolici?

Il primo quesito, pare, che deve presentarsi spontaneo alla mente di chi ha la responsabilità della vita cattolica del Paese si è: sono i Cattolici forti abbastanza politicamente e così uniti da potersi nutrire seria speranza che essi riescano con un'opposizione saggia e tenace ad imporre al Governo una linea propria di condotta?

Certo sarebbe desiderabile che una buona volta i Cattolici facessero energicamente valere nella vita pubblica e la loro dottrina ed il loro numero (più del 67%). Ma purtroppo una lunga acquiescenza, durata dei decenni, al predominio che i protestanti seppero conquistarsi con molta abilità, ha indebolito i caratteri; ed ora col pretesto, che si mette innanzi ad ogni tentativo dei Cattolici di mostrare un po' di energia, che non si deve turbare la pace confessionale, i protestanti seppero e sanno mantenere e fortificare la loro

73 Bálint Hóman.

posizione, relativamente di privilegio, atteso il loro numero (circa il 28%). Il fatto di 17 anni di presidenza del Consiglio del calvinista Tisza, dei 10 anni del calvinista Bethlen e, dopo la parentesi di un anno del Cattolico Károlyi, il ritorno in mani protestanti nella persona di Gömbös, luterano, della presidenza del Consiglio, et quidem sotto la Reggenza che dura da 13 anni di Sua Altezza Horthy, pure calvinista, spiegano ancor meglio come i protestanti si siano assicurati un potere ed un prestigio, per cui riesce assai arduo lavorare per distruggerlo.

Orbene vi sono nel campo cattolico persone che ad uno spirito profondamente religioso uniscano ingegno, energia, integrità morale e combattività da volersi assumere il difficile incarico di dare battaglia? Nelle attuali circostanze e possibile e conveniente condurre una lotta simile, che assumerebbe un carattere confessionale? In ogni caso non credo si potrebbe far calcolo per una tale campagna dell'appoggio della stampa cattolica quotidiana, perché disgraziatamente tale stampa, a carattere cattolico nel senso pieno della parola, qui non esiste, e nemmeno si potrebbe far troppo assegnamento sul Partito Cristiano-sociale. In esso - almeno nelle persone dei suoi dirigenti - non vedo soggetti ad hoc: sono gente avanti negli anni, già logori, che vissero in buon accordo col Governo Bethlen, quindi in qualche modo compromessi; poi se domani si facessero le elezioni, a giudizio di persone serie che vivono nel Partito, il Partito Cristiano vedrebbe diminuiti i suoi deputati. Si assicura che il popolo è contrario a Gömbös, sarà vero; ma troppi mezzi ha nelle sue mani un Governo in Ungheria per fare trionfare la sua volontà ed i suoi candidati.

Io ritengo anche sia un errore tattico dare, come si fa ora, forse per spirito di reazione alle dichiarazioni anti-legittimiste di Gömbös, troppa importanza alla questione Legittimista, pur ammesso che la grande maggioranza dei Cattolici sia ad essa favorevole. Dal suo trionfo si spera la rivalorizzazione dell'elemento cattolico; però l'esperienza degli altri Paesi dovrebbe mettere in guardia, perché essa insegna che il Legittimismo è quasi fatalmente destinato dapertutto ad insucessi: è una catena ai piedi, che rende difficoltoso fare dei passi, mentre il mondo all'intorno cammina, e come!

Ora se si dovesse escludere l'atteggiamento di lotta aperta, due vie rimangono: o continuare nell'attuale metodo di passività fredda con le conseguenze poche liete che ne risultano, oppure studiare se non sia possibile e decoroso trovare una via d'intesa con Gömbös.

Ma anche difficoltà per una tale intesa non mancano. Come già altrove dissi, Gömbös non è uomo da lasciare il potere, una volta raggiuntolo: ha ingegno, ha parola pronta, ha energia ed ama, credo, sinceramente il suo Paese: purtroppo, per quanto non fanatico protestante, ha una mentalità protestante, e gli amici ed i sosteniori li trova principalmente nel campo dei correligionari. Egli vuole unificare tutti i Partiti e quindi tende alla distruzione dei Partiti opposti al suo; per ora fa opera di disgregazione per attirare a sè quanti più può dei loro aderenti, cosa farà dipoi non lo si sa. A tale opera di sgretolamento non sfugge anche il Partito Cristiano-sociale: chi ora vuole assicurarsi un avvenire volge lo sguardo alla stella che sorge. Insomma egli arieggia ad imitare gli esempi d'altrove ed a stabilire sotto larvate forme costituzionali una specie di dittatura. Per mettere le cose in chiaro è però necessario anche aggiungere che non è solo tra i protestanti che Gömbös recluta aderenti: vi sono pure dei Cattolici, ed anche dei sacerdoti, con lui, specialmente coloro che già aderivano all'antico Partito di Bethlen, il quale ora si è allargato ad essere il nuovo Partito Nazionale.

Il Programma di Gömbös, come Vostra Eminenza sa, non ha carattere anticlericale: ha una base cristiana ed in esso non vi sono accenni di ostilità ai Cattolici; la spinosa questione dei latifondi e della colonizzazione interna, se sarà messa in discussione, potrà forse far nascere qualche conflitto per le proprietà ecclesiastiche.

Ma i Cattolici più qualificati, la maggioranza del clero, e l'elemento che si appoggia sul Partito Cristiano-sociale non sono favorevoli al Governo di Gömbös, sia per la poca fiducia che la sua persona loro ispira, sia per la questione del Legittimismo, come anche perché questi Cattolici non vogliono irregimentarsi nel Partito Nazionale, per il timore si riduca quindi quasi a zero l'efficacia specificatamente cattolica nella vita pubblica, avendo ora il Partito nei suoi più alti esponenti una coloritura protestante, tanto più che per esercitare in esso funzione bisogna fare una promessa

[Nota dattiloscritta nel testo del Rapporto:] Promessa di ubbidienza dei vice-presidenti, segretari e consiglieri del Partito Nazionale: "Io… prometto sull'onore della mia anima onesta ungherese che nel mio ufficio seguirò il mio duce, il duce del movimento politico-sociale dell'unità nazionale, Giulio Gömbös e che nell'applicazione del progetto del lavoro nazionale eseguirò sempre con fedeltà incondizionata, coscienziosamente e disciplinatamente i suoi ordini datimi direttamente od indirettamente."

[continua il testo] che non sembra a tutti accettabile; si aggiunga infine il timore che si voglia così arrivare ad una dittatura, contro la quale lo spirito nazionale ungherese mostra avversione.

Ecco quindi come si presenta il problema arduo ed insieme importante per l'avvenire dei cattolici in Ungheria. Ho detto arduo, perché è difficile, in subiecta materia, dire una parola decisiva per chi, essendo straniero, vive in margine alla vita ungherese, ne vede le manifestazioni esteriori, ma non può penetrare l'anima della Nazione. Ad ogni modo se si giudicasse prudente tentare la via di un'intesa con Gömbös, nessuno a mio debole parere sarebbe più adatto a studiare il modo pratico di raggiungerlo del Cardinale Primate, sia per la grande influenza che esercita sull'Episcopato e sul clero, sia per l'alta autorità di che gode nella sua qualità di Primate e che tutti, non solo nel campo cattolico, Gli riconoscono.

Son queste le idee, che riflettendo sulla situazione attuale dell'Ungheria mi si sono affacciate alla mente: non so quanto valgono; ad ogni modo profittando della libertà di scrivere che mi è permessa dal fatto che questo Rapporto sarà portato a Roma da persona di fiducia mi son creduto in dovere si esprimere il mio pensiero all'Eminenza Vostra. Vostra Eminenza, nei contatti che certamente avrà costì con l'Eminentissimo Cardinale Serédi, potrà nella Sua ben nota prudenza, tastando il terreno, vedere se ed in che misura esse siano fondate e degne di essere prese in considerazione.

Chinato al bacio ...

Poscritto. Mentre sto per spedire questo Rapporto leggo sui giornali la relazione della festa protestante tenuta il 31 ottobre sera nelle grande sala del Vigadó.

Fra le personalità intervenute, oltre i due Ministri protestanti, membri del Gabinetto (al Congresso Cattolico erano intervenuti i Ministri Cattolici) si notò anche il Reggente Sua Altezza Horthy. Come fece rilevare, non senza un senso di compiacenza, il presidente dell'adunanza, era la *prima volta* che il Capo dello Stato Ungherese interveniva ad una tale festa.

Senza esagerare la portata di questo atto è però fuori di dubbio che esso è sintomatico e concorre a corroborare quanto dico nel Rapporto sullo sforzo dei protestanti per equipararsi pubblicamente nel campo religioso ai Cattolici.

Il Presidente del Consigli, Gömbös, non intervenne: in questi giorni egli è assente da Budapest. Al ritorno dal suo viaggio in Turchia e Bulgaria disse che aveva bisogno di un po' di riposo e si recò quindi in campagna. Se poi sia stata questa la vera ragione della sua lontananza non lo saprei dire.

+Angelo Rotta Arciv.
Nunzio Apostolico

31
SITUAZIONE POLITICA

Rapporto N. 7474/33 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 14 Novembre 1933[74]
N. Prot. AA.EE.SS. 3372/33
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 7rv-9rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, ff. 62rv-64rv

Fare richiamo per Mons. Zadravecz[75]

(1 allegato)[76]

Profittando dell'occasione che mi si presenta d'inviare costà questo Rapporto a mano, credo utile aggiungere ulteriori notizie intorno alla vita politica in Ungheria. Annetto copia degli ampi sunti pubblicati dal "Pester Lloyd" di tre discorsi pronunziati dal Presidente del Consiglio, Gömbös, domenica 12 corrente, nei quali espone il suo programma.

Il primo fu tenuto al mattino all'apertura della così detta settimana nazionale del lavoro; ma non presenta speciale importanza: il secondo fu tenuto nel pomeriggio al Tattersaal[77] in occasione della costituzione del Partito Unitario in Budapest, principalmente avuto riguardo all'amministrazione del Comune di questa Capitale; il terzo fu pronunziato la sera stessa al banchetto di 1200 coperti offertogli dal Presidente del Comitato della Settimana nazionale.

Come si rileva dal secondo e terzo discorso, egli insiste sull'idea di abolire i Partiti per raccogliere tutti gli Ungheresi sotto la bandiera del Partito Nazionale nel quale, a qualunque religione essi appartengono, essi possono entrare tranquillamente, perché il Partito Nazionale vuol trovare la sua base ed il campo del suo lavoro non in ciò che separa, ma in ciò che unisce gli animi.

---

74 "Avendo subito, per venerato ordine dell'E.mo Superiore, messo a corrente della cosa il Rev.mo Padre Generale dei Frati Minori, affinchè prendesse i provvedimenti opportuni, questi ha inviato alla Segreteria di Stato la lettera ..." Dall'accusa ricevimento in data 13 dicembre 1933, del N. Prot. 3372/33. La copia bella vedi in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 43, fasc. 1, f. 66r, N. Nunz. 7566/33; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 12r.

75 Con penna in calce. Si trovano altri documenti su Mons. Zadravecz sia nel fondo Arch. Nunz. Ungheria, sia nella serie "Ungheria" del Fondo AA.EE.SS.

76 Non pubblicato in questo volume.

77 Tattersall, Maneggio Cavalli, Maneggio Nazionale.

Una grande folla accorse alle varie maifestazioni della giornata: molti verranno dalla provincia, donde si organizzarono numerosi treni speciali per Budapest; ma si dice anche che molti dovettere prender parte alla dimostrazione sponte coacti.

Il Partito Cristiano-sociale, che in città è assai forte (Vedi Rapporto 4022 in data 29 dicembre 1930)[78] e la colonna principale su cui si basa l'amministrazione comunale, si mantiene nella sua linea di condotta contraria a qualunque fusione. Una settimana prima, in occasione dell'onomastico di Carlo Wolff, che è il capo del Partito Cristiano-sociale al Comune, si tenne al Vigadó una grandiosa adunata di aderenti al Partito, la quale riuscì numerosissima e vivacemente entusiasta, essa ebbe naturalmente il carattere di opposizione all'idea del… suicidio. Gömbös, a quanto mi si dice da persona che pare autorevole, ne rimase un po' scosso: avrebbe fatto chiamare Wolff per trovare una via di intesa: questi avrebbe proposto cinque punti come base, Gömbös si sarebbe riservato di rispondere. Ma si vede che, se la cosa narratami è vera, non si è giunti ad alcun pratico risultato, perché ieri (13 corrente) nella discussione al Consiglio Comune tre membri del Partito Cristiano, compreso lo stesso Wolff, polemizzarono contro certe asserzioni di Gömbös nei suoi discorsi, ed in una adunanza del gruppo parlamentare dei Cristiano-sociali Monsignore Túri Béla disapprovò tra gli applausi dei presenti, quanto Gömbös, in uno dei suoi discorsi, aveva detto sulla condotta politica dei Cristiano-sociali e dei Cattolici. Così stanno le cose: dove si arriverà non lo si può prevedere: rispondendo ad una domanda rivoltagli durante il secondo discorso, Gömbös fece allusione alla universalità e segretezza del voto come a questioni già sorpassate, il che farebbe supporre che egli abbia delle intenzioni poco favorevoli all'elezionismo. Specialmente per questa sua dichiarazione, il Deputato Rassay, capo del Partito liberale-nazionale (Vedi Rapporto sopra indicato) si scagliò fortemente contro Gömbös, assai applaudito dai suoi, in un'adunanza di Partito tenuta ieri.

Molti pensano e dicono che Gömbös, il quale personalmente non gode molte simpatie, difetti dell'ingegno sufficiente per trasformarsi in un Mussolini od in un Hitler, e che quindi non potrà nè divenire dittatore, nè trovare un ambiente ad hoc favorevole nell'anima del popolo ungherese, insistono quindi nell'idea dell'opposizione a qualunque assorbimento. Come già dissi nel mio ultimo Rapporto, è difficile a chi è straniero dare un giudizio in merito, tanto più che ormai si è avvezzi a veder nel campo politico l'incredibile divenire realtà: non ci sarebbe quindi da meravigliarsi se un bel giorno Gömbös procedendo con metodi nuovi ed energici, i quali hanno mostrato di far buona prova in altri paesi, abbia a creare una situazione nuova da far svanire tutte le speranze od illusioni ottimistiche formatesi in contrario: non è da dimenticare ciò che Gömbös disse nel suo terzo discorso: essere egli contrario alla dittatura, ma non mancare in lui la stoffa del dittatore.

Se io dovessi esprimere non un'opinione, ma più che altro una mia impressione, confesso che non sottosriverei facilmente ad idee intonate a troppo ottimismo. Gli esempi sono fatalmente contagiosi: ciò che avvenne in Italia, e più recentemente in Germania ed anche in Austria dà da pensare.

In quanto alle persone a cui è affidato il compito di organizzare il Partito Unitario in città, sta in prima linea l'Oberburgermeister, Aladár Huszár.[79] Questi fu già membro del Partito Cristiano-sociale, è cattolico ma di manica larga. È unito validamente con

78 Non pubblicato in questo volume. Vedi la copia bella: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 46, ff. 7rv-9rv; la minuta in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 33, fasc. 5, ff. 577rv-579rv.

79 Sottolineato a penna.

una protestante (il matrimonio avvenne prima della promulgazione del Codice di Diritto Canonico) ma fece educare tutta la prole protestanticamente, per accedere alla volontà della moglie, protestante fanatica: personalmente non è una cattiva persona. Figura poi anche un certo Tabódy[80], che è un buon cattolico, facente parte, fino a qualche mese fa, del Partito Cristiano-sociale, uomo però che non pare di grande levatura.

Mi si dice che per l'organizzazione del Partito Unitario-nazionale, nel settore di Buda, sia stato designato l'ex-Vescovo da campo, Monsignore Zadravecz[81] dei Minori, ben noto costì per le dolorose vicende giudiziarie nel processo dei falsi monetari, per il che fu obbligato a dare le dimissioni. Se la cosa è vera, egli certo avrebbe mostrato di difettare completamente di criterio, gettandosi così ancora nel campo della politica dopo aver promesso che se ne sarebbe per sempre astenuto.

Quanto sarebbe bene che il Generale dell'Ordine, d'intesa con la Concistoriale, trovasse modo di toglierlo una buona volta dall'Ungheria; il che del resto corrisponderebbe ad un desiderio espresso da tempo dallo stesso Vescovo (Vedi Rapporto Nr. 3966 in data 5 dicembre 1930).[82]

Tanto ho creduto bene di portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima in via informativa.

Chinato al bacio ...

15 Novembre. *Post-Scriptum.* Il Pester Lloyd di ieri sera dava una conferma della notizia contenuta nel Rapporto di trattative intercorse tra Gömbös e Wolff. Secondo il giornale si sarebbe venuti all'accordo che il Partito Cristiano-sociale continuerebbe in città il suo lavoro e sarebbe - come fino ad ora - parte della Maggioranza, e dal Partito Unitario-nazionale si sarebbe dato in città, come capo, l'Oberbürgermeister, perché persona conciliante ed in buoni rapporti con i Cristiano-sociali.

Però, come si rileva dai giornali di stamane, continua in seno alla frazione del Partito-sociale comunale la polemica contro Gömbös, e lo stesso Wolff, pur mostrando maggior riservatezza nel suo modo di esprimersi, disse che bisognava rispondere all'azione di organizzazione del Partito del Presidente del Consiglio, con l'organizzare, come nel passato, le masse cristiane, e che si doveva continuare come prima nel lavoro. Espressione ambigua questa, che non esclude la possibilità di una tacita intesa.

+Angelo Rotta Arciv.
Nunzio Apostolico

80 Sottolineato a penna.
81 Sottolineato a con rosso. Questo paragrafo e il paragrafo seguente segnato con blu al margine.
82 Non pubblicato in questo volume.

32
LETTERA DELLA SIGNORA TÜRR

Rapporto N. 7606/33 del nunzio Angelo Rotta a Mons. Pizzardo,
Segretario della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii
Budapest, 1933. december 29.
N. Prot. AA.EE.SS. 23/34
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 13rv-14r[83]

Ho letto la lettera della Signora Türr, che Vostra Eccellenza Reverendissima ha avuto la gentilezza di farmi avere. In essa si deplorano mali non sconosciuti, perché già di essi scrisse a suo tempo a codesta Segreteria il mio venerato Antecessore, ed anch'io non mancai di farli rilevare in parecchie occasioni: per limitarmi a quest'anno si possono leggere i Rapporti N. 7015/33 in data 20 Aprile,[84] N. 7104/33 in data 23 Maggio,[85] N. 7153/33 in data 19 Giugno,[86] N. 7187/33 in data 28 Giugno,[87] N. 7454/33 in data 31 Ottobre,[88] N. 7445/33 in data 28 Ottobre, N. 7474/33 in data 14 Novembre.[89]

È vero purtroppo che Protestanti politicamente hanno il sopravvento, vero che i Cattolici non hanno una stampa cattolica quotidiana nel senso pieno della parola, è vero che si dà troppa importanza alla questione legittimista: aggiungerò poi che è vero che la famiglia è minata nella sua base colle leggi inique del matrimonio civile e del divorzio. Nei miei Rapporti ho anche indicato il perché di questo stato di cose e le difficoltà gravi che si oppongono, nelle attuali circostanze, ad una azione pubblica cattolicamente intesa.

V. E. parlando costì coi Vescovi ungheresi, ed in modo speciale con S. E. il Cardinale Primate in occasione della loro visita ad limina avrà avuto modo di conoscere ancor meglio lo stato delle cose.

Può essere che alcune associazioni protestanti, sfruttando la crisi economica, in alcuni ambienti, sotto il manto della carità esercitino un'influenza religiosamente dannosa: è ciò che in questi tristi tempi succede un po' dapertutto; però anche bisogna dire che i cattolici lavorano molto e con frutto colla loro opera "Charitas" ed esercitano un'azione veramente benefica su larga scala.

L'intonazione generale della lettera è tuttavia di un pessimismo esagerato: si direbbe che sia imminente un Kulturkampf o la distruzione del cattolicismo in Ungheria. Ci sono dei guai e serii, è vero, ma nonostante tutto, c'è ancora da ringraziare il Signore, in confronto di ciò che si verifica in altri paesi: anche il Governo, malgrado le sue velleità didattoriali a base nazionalista, le quali però pare siano ora un po' in ribasso, non ha affatto intenzione di fare una lotta a base religiosa. Per dare un'idea dello spirito che anima il

83 Nell'allegato la lettera in parola della Sig.ra Türr, a penna blue, manoscritta in lingua italiana, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 15rv-16rv.
84 Vedi sopra, pag. 272.
85 Vedi sopra, pag. 276.
86 Vedi sopra, pag. 279.
87 Vedi sopra, pag. 281.
88 Non pubblicato in questo volume.
89 Vedi sopra, pag. 287.

Governo annetto il testo dei telegrammi spediti da S.Ecc. Gömbös e dal Ministro dei culti al neo Vescovo di Giavarino.[90]

Quindi i mali ci sono e gravi, pericoli pure, bisogna stare sul qui vive e lavorare; non sarà quindi mai raccomandata abbastanza la vigilanza e l'Azione Cattolica, ma non bisogna andare all'eccesso di colorire le cose a tinte troppo oscure, che non rispondono alla verità e che possono creare idee false sulla situazione reale.

Per sua norma quì al Ministero degli Esteri la Signora Stefania Türr, per quanto ho potuto rilevare, non è molto quotata.

Coi miei più rispettosi saluti godo raffermarmi, ecc.

90 Non pubblicato in questo volume.

1934

33
SITUAZIONE POLITICA

Rapporto N. 7705/34 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 31 Gennaio 1934[91]
N. Prot. AA.EE.SS. 597/34
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 24rv

Nella vita politica ungherese non vi è gran che di nuovo.

I discorsi tenuti dal Conte Bethlen, nel dicembre scorso, in Inghilterra, sulla questione della revisione dei Trattati e che pare abbiano avuto una buona accoglienza, ebbero pure larga risonanza qui in Ungheria, ed il prestigio del Conte Bethlen, che si era illanguidito, ha ripreso nuovo vigore: in molti ambienti, che pure non gli erano molto favorevoli, lo si vedrebbe di nuovo volentieri al potere: ciò forse anche per reazione contro il Governo di Gömbös, per il quale le simpatie, piuttosto che aumentare, sembrano diminuire.

Qualche sua intemperanza oratoria, e la proposta ultimamente fatta di limitare - per non dire proprio annullare - l'autonomia dell'Amministrazione di Budapest, hanno rinfocolato le ire degli avversari. - Anche parecchi del suo Partito si mostrarono contrari a questi propositi. - Egli corse ai ripari, e dopo un lungo colloquio col Conte Bethlen, decise di togliere dal progetto di legge due articoli che più avevano eccitato l'opinione pubblica. Il progetto, anche così ridotto, sarà combattuto ad oltranza, ma, credo, passerà: ad ogni modo l'autorità morale di Gömbös ha subìto una scossa, e l'idea d'una dittatura pare ormai tramontata.

Il Conte Bethlen poi domenica scorsa a Debrecen, suo Collegio elettorale, pronunziò un discorso politico di grande portata, che specialmente riguardò la politica estera. In esso egli si dichiarò amico e fautore di Gömbös, ed alieno dal voler ritornare nell'agone della politica interna. - Si permise di fare alcune critiche al programma del Governo sul campo economico.

Per ora non c'è alcun cambiamento in vista; non è però esclusa la possibilità che in un avvenire più o meno lontano il Conte Bethlen ritorni sulla scena e riprenda le redini del potere. Gömbös, ritengo, come ora si son messe le cose, starà al Governo finchè piacerà a S. A. il Reggente e al Conte Bethlen.

---

91 Accusa ricevimento del Rapporto in data 24 febbraio 1934, N. Prot. AA.EE.SS. 573/34. Vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 26r.

34
RELAZIONI DIPLOMATICHE TRA L'UNGHERIA E LA RUSSIA

Rapporto N. 7741/34 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 8 Febbraio 1934[92]
N. Prot. AA.EE.SS. 640/34
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 27rv-28r

acc. ric. col N. 573/34
ringr[azi]are ricev[imento] dei 7625, 7574[93]

Come Vostra Eminenza Reverendissima già saprà, è stata firmata a Roma la Convenzione tra l'Ungheria e la Russia per allacciare relazioni diplomatiche.

La notizia, data ieri mattina dai giornali di qui, è riuscita per tutti affatto inaspettata. Le trattative furono condotte sotto il più rigoroso segreto. E si comprende la ragione: già nel 1924 si erano svolti dei pourparlers tra il Governo ungherese e quello sovietico appunto per lo scopo sopra indicato, e precisamente a Berlino, dall'allora Ministro plenipotenziario, Kánya, l'attuale Ministro degli Esteri: ma al Parlamento ungherese, nonostante la difesa calorosa fatta dal Conte Bethlen dell'accordo, l'opposizione fu così forte che si credette conveniente soprassedere. Erano ancora troppo vive nella memoria le tragiche giornate del governo bolschevico in Ungheria; il Reggente era pure fortemente contrario, ed il Partito Cristiano-sociale, allora parte della maggioranza parlamentare, fece valere la sua influenza in senso contrario.

Forse per impedire un'opposizione che certo non sarebbe mancata, come non mancherà se la cosa verrà dinnanzi al Parlamento, si è ora ricorso alla teoria del fatto compiuto.

10 anni sono trascorsi da allora: quindi negli animi la memoria del passato si illanguidisce; d'altra parte il triste esempio delle Nazioni principali, che passando sopra ogni considerazione di ordine morale, per ragioni di ordine economico e politico hanno riconosciuto ufficialmente i Sovieti, ha trascinato quasi fatalmente nel vortice le Nazioni minori.

Non certo l'amore per il Bolschevismo, ma ragioni di carattere economico - si spera specialmente di riattivare con la Russia l'esportazione di cavalli - ed anche di carattere politico, in favore del Revisionismo, sono i motivi portati dai giornali ufficiosi per spiegare la condotta del Governo.

Il giornale "Nemzeti Újság", organo dei Cristiano-sociali, ha scritto un forte articolo in contrario, ma credo che stavolta ciò che è stato deciso, sarà, e d'ora innanzi anche l'Ungheria entrerà in rapporti diretti con la Russia.

I Colleghi del Corpo diplomatico di qui, con i quali parlai, trovano la cosa ineluttabile. Il Ministro delle Finanze - il Ministro degli Esteri in questi giorni è occupatissimo

92 Accusa del ricevimento del Rapporto in data 24 febbraio 1934, N. Prot. AA.EE.SS. 573/34. Vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 26r.

93 Note a matita in calce. Il Rapporto N. 7625/34 del 2 gennaio 1934 tratta il "Discorso di auguri per il nuovo anno", che si trova in copia bella: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 17rv. Nell'Allegato i discorsi in parola, vedi ivi, ff. 19rv, 20.

per la venuta del Cancelliere austriaco, Dollfuss - col quale entrai in discorso, mi disse che nessun Ungherese, in cuor suo, approvava un tale accordo, ma che era un tentativo per vedere di migliorare, se possibile, le condizioni dell'esportazione; dato il riconoscimento da parte ormai di tutte le Nazioni importanti la cosa s'imponeva, a cagione pure dell'importanza che la Russia va acquistando ogni giorno più anche in Occidente. Alla mia domanda se non ne vedevano i pericoli che potevano nascere per la propaganda bolschevica, mi rispose che da questo lato il Governo si sentiva abbastanza tranquillo, perché il popolo ungherese è piuttosto refrattario ad una simile propaganda, e di più la Polizia ungherese politica è così bene organizzata che non era tanto facile sfuggisse ad essa qualsiasi tentativo del genere.

Purtroppo, come in tanti altri casi, considerazioni di ordine politico ed economico hanno avuto il sopravvento sopra quelle di carattere sentimentale e morale.

Dell'ulteriore sviluppo della questione, se lo vedrò utile, non mancherò di informare l'Eminenza Vostra Reverendissima.

35
VENUTA DEL CANCELLIERE AUSTRIACO A BUDAPEST

Rapporto N. 7747/34 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli

Budapest, 9 Febbraio 1934[94]

N. Prot. AA.EE.SS. 453/34

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 21r

Come è a cognizione dell'Eminenza Vostra, il Cancelliere Dollfuss, venne il 7 corrente a Budapest per restituire la visita al Presidente del Consiglio, Gömbös. Egli fu accolto con molta cordialità dal Governo e dalla popolazione. Qui si è trattenuto due giorni.

Già i giornali hanno riferito sui risultati di questa visita, che si riassumano: a) in un ulteriore riavvicinamento tra le due Nazioni, b) in una più intesa cooperazione economica.

Il Cancelliere passò alla Nunziatura lascandomi il suo biglietto da visita, come a Decano del Corpo diplomatico, e fece una visita personale al Cardinale Primate. Egli seppe conciliarsi molte simpatie con la sua semplicità e gentilezza di modi. Io ebbi occasione d'incontrarmi con lui due volte, e ne riportai ottima impressione.

Tanto ho creduto mio dovere portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima.

Chinato al bacio...

94 Accusa ricevimento del Rapporto in data 18 febbraio 1934, N. Prot. AA.EE.SS. 453/34. Vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 23r.

36
CONDIZIONI POLITICO-RELIGIOSE DELL'UNGHERIA

Rapporto N. 7985/34 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 27 Aprile 1934
N. Prot. AA.EE.SS. 1675/34
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 36rv-37rv

Nulla d'importante da segnalare nella vita ungherese per ciò che si riferisce alla politica religiosa del Governo.

Ritornato da Roma, il Presidente del Consiglio, Gömbös, fece visita a Sua Eminenza Reverendissima il Cardinale Primate, e con lui si espresse in termini di viva compiacenza per l'accoglienza avuta in Vaticano e per la bontà dimostratagli da Sua Santità e dall'Eminenza Vostra. Disse anche a Sua Eminenza il Cardinale Serédi che aveva dichiarato al Santo Padre che egli voleva agire d'accordo col Cardinale Primate.

La posizione di Gömbös, specie dopo l'accordo italo-austro-ungherese, si è rafforzata, al che ha anche contribuito la maggior moderazione di espressioni, a cui ora si attiene nelle dichiarazioni che di tanto in tanto deve fare. Però il Partito dei Cristiano-sociali è sempre all'opposizione ed ha deciso di votare contro il bilancio, che ora è in discussione alla Camera: la questione della Ristorazione monarchica ha sempre in fondo una grande parte in questo atteggiamento.

Ultimamente fu approvata una nuova legge sull'insegnamento secondario: il Ministro dell'Istruzione, Hóman, che è un buon cattolico, prima di presentarla al Parlamento domandò il parere del Cardinale Primate in proposito. La nuova legge è molto più favorevole alle scuole cattoliche che non la precedente, seconda la quale praticamente si verifica questa anomalia che le scuole cattoliche erano in condizione d'inferiorità rispetto alle protestanti, le quali godevano di maggior autonomia; ora invece questa stridente contradizione è stata tolta.

Avendo, giorni sono, qualche giornale accennato al fatto che S. E. il Cardinale Serédi compiva, il 23 aprile, il 50º anno di età, si è voluto qui celebrare questa data con manifestazioni, non organizzate da alcun comitato, e nemmeno desiderate da Sua Eminenza. Il Presidente del Consiglio, Gömbös, per l'occasione inviò a Sua Eminenza il Cardinale Primate un telegramma, di cui credo conveniente riferire il tenore: "Mi permetta Vostra Eminenza che in occasione del Suo 50º di età in nome mio come anche in nome del regio Governo ungherese, che è sotto la mia presidenza, con sincera venerazione La saluti, e di tutto cuore Le presenti i miei più sinceri auguri. Conceda Iddio onnipotente che Vostra Eminenza come Cardinale Primate possa ancora per lunghi anni spendere una attività ricca di benedizioni per il bene della Sua Chiesa e della Sua Patria." Al quale telegramma così rispose il Cardinale: "Accetti Vostra Eccellenza i miei più sinceri e fervidi ringraziamenti per i cordiali auguri inviatimi a nome Suo e del Regio Governo ungherese in occasione del mio 50º anno di età. Io mi sforzerò con l'appoggio di Vostra Eccellenza e del regio Governo ungherese e con l'aiuto di Dio di svolgere in ogni tempo un'attività che sia di vantaggio alla mia Chiesa ed alla nostra Patria."

Trattandosi di festa improvvisata e che ebbe un'origine per così dire casuale, tanto più che una tale data non si suole in genere festeggiarla, non ebbi la possibilità di richiamare

a tempo su ciò l'attenzione dell'Eminenza Vostra: io stesso mi limitai - post factum -, dovendo scrivere a Sua Eminenza il Cardinale Serédi per altri motivi, a profittare dell'occasione per inviargli i miei auguri.

Queste brevi notizie che riferisco, mentre manifestano che il Presidente del Consiglio non è male disposto verso la Chiesa, non devono però far credere che le cose qui vadano nel miglior modo possibile. Purtroppo vi è anche qui - come un po' dapertutto - quell'onda di neo-paganesimo che minaccia la vita morale del popolo; di più continua nella sua azione distruttiva quel cancro roditore della famiglia che è la legge del divorzio e che fa tanta strage. Mi si dice che quest'anno il tema del Congresso cattolico, nel prossimo ottobre, sarà "la famiglia". Se la cosa si verificherà, sarà una scelta ottima, che speriamo riesca efficace per richiamare l'attenzione di tutti sopra questo problema di capitale importanza per la vita religiosa e sociale dell'Ungheria. Così pure il predominio dell'elemento protestante nelle sfere dirigenti è un altro dei mali che affligge questa Nazione, ma un male purtroppo di lunga data, che però le circostanze attuali della vita pubblica portano quasi fatalmente ad aggravare.

In quanto all'Azione Cattolica, le persone che ne sono a capo non sono malcontente dello sviluppo che essa prende, e, per quanto io posso rilevare, il lavoro di organizzazione continua in tutto il Paese.

Del resto Vostra Eminenza potrà avere la possibilità d'intrattanersi presto sugli affari dell'Ungheria con Sua Eccellenza Mons. Stefano Breyer, il nuovo Vescovo di Győr (Giavarino), nominato a quella sede il dicembre scorso. Difatti, se non avviene niente in contrario, un pellegrinaggio ungherese verrà a Roma nella metà del Maggio prossimo, e sarà, nel caso, presieduto appunto da Mons. Breyer, il quale profitta dell'occasione per ringraziare Sua Santità della nomina e presentarGli i suoi filiali ossequi. Mons. Breyer, come già dissi in altra circostanza, è persona molto pia e stimata da tutti; è di carattere piuttosto timido e riservato, però attende seriamente all'adempimento dei suoi doveri come Vescovo. Per norma dell'Eminenza Vostra Mons. Breyer parla il latino ed il tedesco.

37
NOTIZIE VARIE[95]

Rapporto N. 8167/34 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 23 Giugno 1934
N. Prot. AA.EE.SS. 2297/34
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 38rv-39r

Acc. ricev. col N. 2287/34[96]

Credo utile portare alla conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima alcune notizie, che riguardono l'Ungheria per quel qualunque interesse che possono avere.

95 Sull'originale a matita: *Situazione politico-religiosa.*
96 Nota manoscritta in calce.

Vita politica. Nella vita politica ungherese, coll'inizio delle ferie parlamentari, è subentrato un periodo di calma. Anche l'opposizione al Governo nella Camera dei Deputati in questi ultimi tempi aveva perduto della sua primitiva vivacità, così nè è in corso nè si profila per il futuro, almeno ora, alcuna novità degna di rilievo.

Discorso Barthou. Le asserzioni così brutalmente recise del Ministro degli Esteri francese, in occasione della sua permanenza in Romania, contro la Revisione fecero quì, come era naturale, pessima impressione. Alla Camera Alta, ancora aperta, l'Arciduca Giuseppe si è fatto il portavoce dell'opinione pubblica ungherese manifestando, tra l'approvazione generale, il sentimento di dolore e di sdegno per affermazioni, che anche storicamente difettano di solido fondamento. Il Governo ha procurato di calmare l'opinione pubblica ed anche la stampa ha mantenuto un contegno dignitoso.

Processo Dréhr. In questi giorni si svolge al Tribunale di Budapest un processo contro l'ex-Segretario al Ministero del Benessere sociale, Dréhr,[97] che occupo' tale carica quando vi era Ministro Mons. Vass, di cui il Dréhr era il braccio destro. È accusato di malversazioni, e lo svolgimento del processo non è edificante. Parrebbe doversi dedurre che delle somme siano state spese per pagare debiti contratti dal defunto Ministro sia per aiutare la sua famiglia sia per speculazioni bancarie andate male. Cosa ci sia di vero non lo si può sapere con certezza, il povero Mons. Vass non può difendersi; comunque però vada il processo, un'ombra triste, purtroppo, si proietta sulla tomba del defunto Prelato, il che certo non giova al prestigio della Chiesa Cattolica in Ungheria.

Inaugurazione della statua in onore di Mons. Prohászka[98]. Domenica scorsa, 17 corrente, fu inaugurata in una piazza vicina all'Università in Budapest una bella statua in onore del defunto Vescovo Mons. Prohászka, morto il 2 Aprile 1927, colpito da insulto apoplettico mentre predicava nella Chiesa dell'Università di Budapest. Mons. Ottocaro Prohászka era vescovo di Albareale, che per i suoi meriti letterarii, per le sue doti di oratore e di apologeta, per la sua pietà ed attività nel campo caritativo lasciò una traccia luminosa in Ungheria. Egli esercitò grande influenza sull'elemento colto, e certo contribuì in larga misura al rifiorire dell'idea cristiana appunto nelle classi elevate. Delle inesattezze, se non forse anche degli errori dottrinali, ed il suo modo piuttosto involuto di esprimersi non mancarono di attirare l'attenzione della Sacra Congregazione dell'Indice, specie in quegli anni in cui il Modernismo infieriva, e nel 1911 furono condannate tre sue opere. È inutile aggiungere che il Prohászka si sottomise prontamente al giudizio della Santa Sede, e continuò fino alla morte il suo lavoro tanto proficuo per la cultura cattolica in Ungheria. Fu però più abile come oratore ed uomo di carità che come Vescovo, perché nella parte direttrice ed amministrativa lasciò a desiderare.

All'inaugurazione del monumento assistette Sua Eminenza il Cardinale Serédi, parecchi Vescovi, notabilità della vita intellettuale e sociale. La Nunziatura era rappresentata da Mons. Uditore, essendo io impedito in quel giorno. Tanto il Governo come pure il Municipio avevano inviato i loro rappresentanti.

---

97 Imre Dréhr (1889-1936). Segretario di Stato del Ministro Mons. Vass, che fu condannato nel 1936 per abusi finanziari.

98 I Rapporti della Nunziatura usano conseguentemente la scrittura: "Prohaska".

38
CIRCA LEGGE DEL MATRIMONIO

Rapporto N. 8350/34 del nunzio Angelo Rotta al Mons. Pizzardo
Budapest, 15 Ottobre 1934
N. Prot. AA.EE.SS. 3434/34
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 64 P.O., fasc. 52, ff. 27rv-29rv

Parlato con Mons. Sostituto per quel che si riferisce all'onorificenza[99]

Eccellenza Reverendissima,

Essendo venuto in questi giorni il Cardinale-Primate a Budapest, ne approfittai per sollecitare un'udienza. Mi ricevette sabato sera e si discorse alquanto su varie questioni pendenti.

A me premeva in modo speciale conoscere autorevolmente a qual punto si trovasse l'azione per il miglioramento delle leggi attuali intorno al matrimonio.

Come ho potuto rilevare il Cardinale ha preso la questione molto a cuore, perché ne sente tutta l'importanza. Già ne parlò col Ministro dei Culti[100], che è favorevole e che appoggia il movimento, e sabato stesso poi il Cardinale aveva conferito direttamente con Gömbös[101].

Lo trovò ben disposto, per quanto un po' riservato, trattandosi di materia che non è di sua diretta competenza. - Gömbös disse di aver fatto la personale esperienza del male del divorzio, lieto di aver potuto ora mettersi in regola.

Si venne alla conclusione che il Cardinale preparerà un abbozzo di progetto di legge in merito, che verrà sottoposto all'esame collettivo del Cardinale, o di qualche suo delegato, del Ministro dei Culti e di quello della Giustizia (che è protestante) perché nel caso Gömbös desidera che il progetto sia presentato alla Camera non da qualche Deputato ma dal Governo stesso.

Il Cardinale, il quale sentì con piacere che io avevo inviato a Roma la traduzione esatta del suo discorso di chiusura del Congresso[102], con le spiegazioni da me aggiunte sul significato e sulla portata della sua proposta, mi disse che egli naturalmente avrebbe costì spiegato ancor meglio il suo pensiero e vi si sarebbe consigliato appunto sul tenore dell'abbozzo di progetto, che avrebbe proposto all'esame del Governo.

Sapendo poi io che due anni or sono il Cardinale non era favorevole alla concessione di una eventuale Onorificenza per Gömbös, volli sondare il terreno, e stavolta invece è anche egli del parere che, cessati i motivi i quali prima vi si opponevano, si possa dare l'Onorificenza desiderata, e ritiene anzi che tale concessione, specie se sarà possibile accompagnarla con una buona parola per meglio disporre l'animo di Gömbös ad accettare e propugnare la riforma della legge matrimoniale, riuscirà vantaggiosa per lo scopo

99 Note a matita in calce.
100 Bálint Hóman.
101 Presidente del Consiglio dei Ministri, Gyula Gömbös.
102 Si tratta del Congresso cattolico del 1934.

a cui tende e tenderà per tutto quest'anno l'Azione Cattolica, cioè il risanamento della Famiglia.

Ad ogni modo è intenzione ferma del Cardinale di tenere sempre desta l'attenzione dei Cattolici su questo problema tanto importante.

Egli, a tempo debito, chiamerà a sé tutti i Deputati cattolici, a qualunque Partito appartengano, per domandarne l'appoggio. Come io proposi, ed il Cardinale approvò, caso mai la cosa dovesse andare per le lunghe, così che questa Camera non venisse ad una conclusione pratica, allora si farebbe una Lettera pastorale collettiva dell'Episcopato sull'argomento prima delle nuove elezioni, dando in essa come norma ai Cattolici di appoggiare solo quei candidati, qualunque sia il Partito a cui appartengono, che si obbligano a propugnare la riforma della legge nel senso desiderato.[103]

In complesso il Cardinale mi pare piuttosto ottimista sull'esito finale: però bisogna, come egli stesso mi disse, pregare e lavorare. Vi è l'incognita dei protestanti, e poi è specialmente nell'elemento dominante che il divorzio è purtroppo... in onore.

Il momento psicologico, per così dire, per una tale riforma ora mi sembra propizio. Infatti Sua Altezza il Reggente è lieto di aver visto terminata felicemente la questione dell'annullamento del matrimonio della sua figlia[104], lietissimo poi dell'atto di omaggio prestatogli ultimamente dall'Episcopato in corpo in occasione del decimoquinto anno della sua Reggenza, per cui quasi abbracciò il Ministro dei Culti dicendogli, commosso, che gli aveva fatto passare un quarto d'ora indimenticabile. Da parte di Gömbös, il fatto di aver sistemato la sua posizione famigliare[105] non lo mette in imbarazzo nel presentare ed appoggiare una proposta di legge che va contro il divorzio. La moltiplicazione poi assai preoccupante dei divorzi e la denatalità crescente, stigmatizzata dallo stesso Gömbös in parecchie occasioni, danno alla questione un senso di attualità e la mettono sotto una luce favorevole.

La stampa liberale continua a tacere, i protestanti pure non si pronunziano: ciò che torna ad essi ostico è la doverosa intransigenza della Chiesa nei matrimoni misti riguardo all'educazione cattolica di tutti i figli; sopra questo punto essi vorrebbero un addolcimento ed un ritorno alla tolleranza, secondo l'Istruzione del Cardinale Lambruschini del 1841[106]. Anche Gömbös, nel suo colloquio col Cardinale, toccò questo punto ma il Cardinale gli fece comprendere che non bisogna confondere le questioni. La modificazione delle leggi che si propone riguarda il matrimonio nei suoi rapporti col Governo; mentre le norme per i matrimoni misti sono regole che riguardono la Chiesa cattolica in confronto con le altre Confessioni. La tolleranza poi della Chiesa cattolica, secondo l'Istruzione Lambruschini così come disse il Cardinale a Gömbös, allora fu amessa, perché senza di essa non si sarebbe potuto ottenere il riconoscimento giuridico dinnanzi all'Autorità civile a tanti matrimoni con le conseguenze tristissime che ne sarebbero derivate per i figli, ma ora che tale riconoscimento si può avere indipendemente da essa cessa qualunque ragione di una simile tolleranza.

---

103 La primavera del 1935 vi furono le elezioni straordinarie.

104 Si tratta del matrimonio di Paulette Horthy e László Fáy.

105 Gömbös divorziò dalla prima moglie ma dopo la morte della seconda moglie, risposò la prima nel 1934.

106 Si tratta dell'istruzione del Card. Segretario di Stato Luigi Lambruschini, della Lettera apostolica "Quas vestro" di Papa Gregorio XVI, con la quale, per risolvere la situazione in Ungheria, la Santa Sede riconosce la validità dei matrimoni contratti secondo la forma prima del Concilio di Trento.

Ecco come ora si presenta la questione: se la logica dovesse sempre trionfare la vittoria sarebbe assicurata; perché l'Ungheria, che ci tiene ad essere uno Stato cristiano, - e ripetutamente ciò fu affermato dallo stesso Gömbös - e lo è nell'istruzione, nello svolgersi della vita publica ecc., ha poi la famiglia, che è la base ed il nucleo vitale delle Nazioni, completamente laicizzata. Del resto lo stesso Gömbös, parlando col Cardinale, riconobbe che le attuali leggi matrimoniali erano opera della massoneria a quei tempi imperante.

Nel mio colloquio col Cardinale toccammo pure la questione circa Monsignore Shvoy ed il Legittimismo, ma di ciò ho riferito nel mio Rapporto Nr. 8349/34 in data 13 corrente.[107] A proposito di Mons. Shvoy mi aggiunse poi che questi è in condizioni economiche molto difficili per debiti lasciati dall'antecessore. Della questione si riservava Sua Eminenza di parlarne costì in occasione della sua prossima venuta, ed allora Sua Eminenza riferirà pure sull'esito dell'inchiesta affidatagli dalla Sacra Congregazione Concistoriale intorno alle condizioni finanziarie della mensa vescovile di Sabaria.

Il Cardinale partirà dall'Ungheria verso il 7 Novembre e, credo, si tratterà costì una diecina di giorni.

Con i sensi della più profonda stima ...[108]

107 La copia bella vedi in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 10 P.O., fasc. 17, ff. 55rv-56r.

108 Vedi anche altre pratiche circa la questione del matrimonio misto in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 64 P.O., fasc. 52, ff. 27-40.

1935

39
SITUAZIONE POLITICA

Rapporto N. 8690/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 31 Gennaio 1935
N. Prot. AA.EE.SS. 677/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 42rv-43rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 2rv-3r

In questi ultimi tempi nella vita politica ungherese si nota un po' di agitazione, e nel seno del Partito unitario-nazionale su cui il Governo si appoggia si è segnalato ultimamente un movimento di fronda contro il Presidente del Consiglio Gömbös.

Che la politica estera nelle sue recenti manifestazioni abbia portato un senso di letizia alla Nazione ungherese non lo si può certo asserire. La soluzione - per quanto non ancora definitiva - del conflitto con la Yugoslavia a proposito del regicidio di Marsiglia, fu accettata più con un sentimento di rassegnazione che con la persuasione della sua giustizia e bontà. Gli accordi franco-italiani di Roma non sono stati accolti con grande entusiasmo, perché in essi, benchè non sia esclusa, sembra tuttavia all'Ungheria sia un po' troppo attenuata l'idea della revisione dei Trattati, che è l'aspirazione sempre viva e costante della nazione: per il che il Governo non mancherà di prendere in considerazione l'invito - per quanto non con troppo slancio e con certe riserve - che gli è stato rivolto di aderire agli accordi presi a Roma. Intorno al Governo, in materia di politica estera, si può dire che si stringe tutta quanta la Nazione, anche se non mancano persone che vorrebbero un'intesa più stretta con la Germania, la quale è pure un mercato per i prodotti agricoli dell'Ungheria più importante che non l'Italia e l'Austria, et quidem con la bilancia commerciale attiva in favore dell'Ungheria.

Ma le ragioni di opposizione più o meno larvata contro Gömbös nel seno stesso del suo Partito riguardano il tema di politica interna: le varie riforme che sono sul tappeto, la riforma elettorale col voto segreto, e come contrapeso l'allargamento della competenza della Camera Alta e dell'autorità del Reggente, la riforma agraria, sono i punti su cui non riesce facile a Gömbös di trovare il modo di accordare le varie tendenze della maggioranza; ed il malumore che da tempo serpeggia nel Partito nazionale-unitario ha avuto giorni sono occasione propizia di manifestarsi. Simpatie reciproche, quasi ostentate, corrono tra il Presidente del Consiglio ed il Deputato Eckhardt: pure essendo questi capo del Partito di opposizione, dei piccoli agricoltori, fu nominato da Gömbös primo membro della Delegazione a Ginevra. Due discorsi tenuti ultimamente da questo Eckhardt in favore di Gömbös e delle sue riforme, ma contro il Partito unitario, come quello che intenderebbe silurare le riforme volute dal Presidente del Consiglio, hanno eccitato gli animi dei membri di questo Partito, sospettando questi che Gömbös intenda dare una base più sicura al suo governo, allargandola anche ai Partiti di opposizione: inde irae, che occasionarono discorsi agro-dolci contro Gömbös nell'adunanza generale del Partito tenutasi giorni or sono. Il Presidente del Consiglio rispose che egli intendeva, come per il passato, così per

l'avvenire trovare il suo appoggio unicamente nel Partito nazionale-unitario, e senz'altro pose la questione di fiducia. L'assemblea, dietro l'esempio del Conte Bethlen, l'Eminenza grigia del Partito (al quale i maligni attribuiscono la ragione prima della sorda opposizione del Partito a Gömbös) votò all'unanimità la fiducia. Eckhardt poi, a sua volta, in una lettera resa di pubblica ragione dichiarò che l'intesa passata tra lui e Gömbös riguardava solo la questione del voto segreto nella nuova legge elettorale; non era quindi un accordo sopra un intero programma di governo; vista poi l'animosità manifestatasi contro di lui in seno al Partito unitario, egli presentava le sue dimissioni da capo della Delegazione ungherese a Ginevra. Il contegno di Eckhardt ha servito a calmare gli animi eccitati del Partito nazionale; quindi, per ora, Gömbös potrà continuare nel suo lavoro: dico per ora, perché sono per lui ancora Sua Altezza il Reggente ed, almeno apparentemente, il Conte Bethlen; ma quel giorno che l'uno o l'altro di questi appoggi dovesse venir meno egli sarebbe costretto a dimettersi.

Profitto dell'occasione per portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima, in via puramente informativa, che per ragioni di salute, dietro consiglio dei medici, Sua Eccellenza Monsignor Giovanni de Mikes, Vescovo di Sabaria, in Ungheria, è partito, una settimana fa, per Taormina, dove conta di restare fin verso la fine di Marzo. Io ho potuto constatare de visu che veramente è malato di affezione cardiaca.

40
NUOVO MINISTERO ED ELEZIONI POLITICHE

Rapporto N. 8792/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 6 Marzo 1935[109]
N. Prot. AA.EE.SS. 1175/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 47rv-49rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 4rv-6rv

Abbiamo assistito in questi due giorni si può dire ad una vera film cinematografica nella politica interna dell'Ungheria. Credetti perfettamente inutile dare notizia telegrafica all'Eminenza Vostra Reverendissima dei vari avvenimenti, perché certamente sarei stato prevenuto dai giornali e dalla Radio, che potevano permettersi ricchezza di particolari che non valeva la spesa trasmettere per cifrato.

Come già dal mio rapporto del 31 Gennaio 1935, N. 8690/35,[110] si poteva rilevare, le acque erano piuttosto mosse anche nel campo del partito unitario su sui il Governo s'appoggiava. Dalla fine di Gennaio in avanti la lotta sordamente continuò fra le due correnti, quella più conservatrice che fa, o meglio faceva, capo al Conte Bethlen, e quella più progressista, che si orienta invece verso Gömbös. Si aggiunga i rinnovati attacchi del Deputato Eckhardt contro Bethlen, le risposte di questi ed il malumore serpeggiante in mezzo ai partigiani di Bethlen per le non celate simpatie, non sconfessate, correnti tra

109 Accusa ricevimento del Rapporto in data 12 aprile 1935, del N. Prot. 1179/35, a firma di Mons. Pizzardo, vedi la copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 21r.

110 Vedi sopra, pag. 301.

Gömbös ed Eckhardt. Perciò sotto un'apparenza di calma vi era un dissidio in seno al partito, e le riforme che Gömbös proponeva venivano gentilmente silurate. Le cose giunsero ad un punto che Gömbös credette conveniente rendersi indipendente da Bethlen, ed, assicuratosi l'appoggio di S. A. il Reggente, tentò il colpo.

Avendo il Ministro degli Interni, Keresztes-Fischer, mostrato il desiderio di dimettersi, Gömbös, sabato 4 corrente, propose nel Consiglio dei Ministri le dimissioni dell'intero Gabinetto, che furono approvate. Subito Gömbös va dal Reggente, questi accetta le dimissioni ed incarica nello stesso tempo Gömbös formare il nuovo Gabinetto: mezz'ora dopo tutto è fatto, ed il Reggente dà la sua approvazione. In meno di due ora la crisi era scoppiata ed aveva avuta la sua soluzione.

Al posto del dimissionario Keresztes-Fischer, cattolico, all'acqua di rose, ma deferentissimo al Cardinale Primate, fu nominato un certo Dr. Nicola Kozma, che è pure cattolico, come cattolico è il nuovo Ministro del Commercio, Géza Bornemisza: in che misura poi lo siano non lo so; solo conosco il nuovo sotto-segretario agli Interni, Elemero Preszly, che è un buon cattolico sul tipo del Ministro Hóman, fino ad oggi Prefetto dell'importante Provincia di Pest.

La crisi e la sua soluzione, come è naturale, produsse viva impressione, tanto più che non si sapeva spiegare perché mai non si fosse ricorso ad un semplice rimpasto, restando gli altri Ministri in carica.

La spiegazione più naturale si era che Gömbös volesse così rafforzare la sua posizione nell'opinione pubblica con questo nuovo attestato di fiducia del Reggente. Ma si capì meglio la mossa il giorno dopo, quando, non ostante che il Ministro Gömbös avesse ottenuto voto unanime di solidarietà dal Partito Unitario, qualche ora dopo, ieri sera, alla Camera dei Deputati, senz'altro fece leggere il Decreto di scioglimento con l'indizione di nuove elezioni da farsi subito: i giorni non sono ancora fissati, però il 27 aprile vi sarà l'apertura del nuovo Parlamento. Dal tutto si rileva che l'incarico di formare il nuovo Gabinetto accettato da Gömbös era legato alla condizione di avere mani libere col Decreto di scioglimento del Parlamento in tasca.

Fu come lo scoppio di una bomba, tanto la cosa riuscì inattesa, per quanto già si sussurrasse che questa Camera non avrebbe finito di morte naturale, la cui data sarebbe caduta nel giugno dell'anno prossimo.

Lo scioglimento della Camera è un gran colpo inferto a Bethlen: egli infatti dominava in seno al Partito Unitario, perché a lui Presidente del Consiglio nel 1931, ed quidem essendo allora Ministro degli Interni Keresztes-Fischer ora dimissionario, i membri del Partito dovevano la loro elezione. Ora colla sostituzione al Ministero degli Interni di una creatura di Gömbös e con le nuove elezioni, vien dato a questi il mezzo di far valere la sua autorità sia nella scelta dei candidati come nell'esclusione dei membri infidi e di sottrarsi così alla tutela di Bethlen.

Questi sa sentito il colpo; si è dimesso da membro del Partito Unitario e intende costituire un Partito di opposizione, al quale, pare, hanno aderito 36 membri del Partito Unitario.

Quale sarà l'esito della lotta elettorale? Quando si considera che col voto pubblico nelle campage e nelle piccole città il Governo ha in mano un'arma molto potente, si può prevedere che Gömbös avrà la maggioranza, per quanto, specie nelle grandi città dove vige il voto segreto, l'opposizione avrà modo di manifestarsi in modo più vivace.

Quanto al programma elettorale del Governo niente di nuovo ci sarà nei suoi postulati: base cristiana e spirito di riforme. Il punto più serio e più delicata sarà la questione

agraria: non si conoscono in merito i progetti di Gömbös: solo egli ha detto che si fatto problema, che tende alla colonizzazione interna ed alla diminuzione del proletariato agricolo, deve risolversi sulla base del riconoscimento del diritto di proprietà e non con ostilità preconcetta al principio della grande proprietà. Se entrerà anche nel programma del Governo la riforma delle leggi matrimoniali, finora non lo si può sapere: solamente Gömbös ha dichiarato ripetute volte che si prenderanno misure contro il deplorevole sistema di un unico figlio e si procurerà di rafforzare l'istituto famigliare.

In merito a tale punto dirò che Sua Eminenza il Cardinale Primate, pochi giorni or sono presentò personalmente a Gömbös l'abbozzo del progetto di legge da lui preparato. Domandai a Sua Eminenza, in occasione di una sua fugace comparsa a Budapest, quale era stata l'impressione che egli aveva riportato dal colloquio. Mi disse che gli aveva rilevato la solita confusione (con la volontà di unirle) tra le questioni del riconoscimento del matrimonio religioso da parte dello Stato e della mitigazione della disciplina della Chiesa intorno ai matrimonii misti. Sua Eminenza gli dichiarò pure che egli era pronto in colloqui privati coi rappresentati delle altre confessioni a spiegar bene la portata del suo progetto. Intanto il Cardinale si occupa seriamente della cosa, e nella prossima adunanza primaverile dei Vescovi, il 20 Marzo, si discuterà insieme dell'argomento. Bisogna lavorare e pregare, perché certo difficoltà ed opposizioni non mancano, e l'impressione riportata da Vostra Eminenza Reverendissima nel Suo colloquio in merito col Ministro della Pubblica Istruzione Bálint Hóman mostra anche la resistenza che si deve vincere per superare le titubanze di elementi pure buoni, ma un po' deboli e troppo conciliativi. Non mancai di riferire, in via confidenziale, la cosa a S. E. il Cardinale Primate per Sua norma.

Cosa farà il Partito Cristiano-Sociale nelle prossime elezioni? Ha già iniziato il suo lavoro, ma, dato il suo atteggiamento di aperta opposizione a Gömbös, e data la mancanza di una vera organizzazione propria nelle campagne, non si possono fare pronostici molto lusighieri sul risultato.

Si presenterà di nuovo la questione delle candidature di Sacerdoti per le nuove elezioni.[111]

In linea di massima io sono ad esse ben poco favorevole, tanto più che non ho visto durante questi anno che l'opera dei Sacerdoti Deputati sia stata efficace per la causa della Chiesa. Ritengo che anche S. E. il Cardinale Primate non le veda di buon occhio: ad ogni modo se la questione verrà portata costì, mi parrebbe conveniente che si mostrasse più rigore che condiscendenza; se pure la Santa Sede non creda conveniente - stante l'urgenza della cosa - dare in merito direttamente a Sua Eminenza delle istruzioni, se non in senso assolutamente proibitivo, almeno in senso molto ristrettivo.[112]

Se sarà il caso, non mancherò d'informare l'Eminenza Vostra sull'andamento delle cose in questo periodo un po' movimentato della vita ungherese.

111 Le ultime parole sottolineate a matita.

112 Il paragrafo fu segnalato con matita blu sul margine.

41
LOTTA ELETTORALE

Rapporto N. 8820/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 15 Marzo 1935[113]
N. Prot. AA.EE.SS. 1174/35
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 44rv-45rv

acc. ric. col N. 1179/35

(2 allegati)[114]

Ora che la campagna elettorale si è iniziata relativamente calma, non è inutile, in via informativa, dire una parola su questa prima fase della lotta.

È indubitato che lo scioglimento della Camera, affatto inatteso, ha colti tutti i partiti alla sprovvista: ha destato prima stupore e poi un senso di confusione, tanto più che le elezioni dovranno avvenire al più presto tra il 31 Marzo ed il 7 Aprile, secondo le località diverse.

Ed ora nei primi sviluppi della campagna elettorale la nota predominante è la confusione. Il Presidente Gömbös aprì la lotta con un discorso alla Radio (di cui ad abundantiam annetto copia), ma niente di nuovo, le solite affermazioni generiche sulla necessità di riforme, senza però entrare troppo in merito. Ora su questa necessità più o meno sono tutti d'accordo, manca quindi pel momento una base di differenziazione netta tra partiti.

Il Presidente Gömbös, per meglio sottrarsi alla tutela del Conte Bethlen, ha anche fatto appello alla gioventù ansiosa per sua natura di riforme: perciò mentre il numero dei Deputati del Partito Unitario alla Camera era di 143 (la Camera conta 245 Deputati), dalle liste dei Candidati una buona metà di questi è stata esclusa (gli elementi più legati a Bethlen) ed in loro luogo si è fatto posto ad elementi nuovi a la vita politica, giovani, appartenenti a la così detta "generazione delle riforme" che ha il suo esponente nel nuovo Ministro dell'Industria Bornemisza. Se questa mossa ha potuto tirare delle simpatie a Gömbös da un lato, dall'altro gli ha creato delle opposizioni fra i politici più in vista, per l'incognita che rappresenta questo nuovo elemento, il quale non ha precedenti politici. Parecchi degli esclusi si presentano come Candidati indipendenti, e, per la natura stessa delle cose, alla Camera formeranno un gruppetto, che si stringerà intorno a Bethlen, anche se questi ha dichiarato che non intende formare un partito nuovo. Egli si è ritirato dalla lotta nella città di Debrecen, suo antico collegio elettorale, dove avrebbe avuto come oppositore il Deputato Eckhardt: si poterà invece in un collegio rurale a Nagykanizsa dove non avrà oppositori.

Il programma dei vari partiti di opposizione si può riassumere nella formola: fedeltà alla Costituzione, e niente dittatura più o meno larvata.

---

113 Accusa ricevimento del Rapporto in data 12 aprile 1935, del N. Prot. 1179/35, a firma di Mons. Pizzardo, vedi la copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 21r; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 51r.

114 Gli allegati non vengono pubblicati in questo volume.

L'attaggiamento del Clero nelle elezioni di adatta alle circostanze diverse dei vari collegi elettorali: le sue preferenze vanno verso il Partito cristiano sociale nelle poche circosrizioni dove questo si presenta. Candidature del Clero non mancano: sono forse più numerose che nelle elezioni passate; mi consta però di parecchi rifiuti opposti da Vescovi a Sacerdoti, dei quali ritenevano inguistificata la domanda.

Anche il Cardinale Primate si oppose ad alcune di tali richieste. Egli, che personalmente è poco favorevole a candidature di Ecclesiastici se ha dimandato all'Eminenza Vostra - come so che ha fatto ed anche ottenuto - la dispensa, come già nel 1931, alle norme restrittive in merito del 1927 date dalla Santa Sede per i Sacerdoti in cura d'anime, si deve ritenere che ne abbia vista la necessità, tanto più che stante l'inaspettato scioglimento della Camera con l'indizione a brevissima scadenza delle nuove elezioni ed avuto riguardo anche alle norme complicate per la presentazione di candidature, difettava il tempo per preparare certe negative che, anche di per se giustificabili, forse avrebbero eccitato troppo l'ambiente.

Intanto Sua Eminenza non ha mancato di pubblicare una bella lettera (di cui allego copia)[115] diretta al Clero, in cui richiama fra l'altro il dovere dei cattolici di far cadere i loro voti su candidati che promettono di essere favorevoli alle modificazioni delle leggi sul matrimonio.

Quale sarà la sorte dell'iniziativa coraggiosamente presa da Sua Eminenza e vigorosamente sostenuta dall'Azione Cattolica, per far riconoscere il valore che spetta al matrimonio cristiano, ora non si può prevedere. Certamente le elezioni così inaspettate hanno tolto la possibilità all'Azione Cattolica di lavorare e di preparare l'ambiente in prossimità di esse.

Da tali elezioni verrà anche forse del nocumento al buon esito della Missioni che in occasione dell'Anno Santo si terranno a Budapest dal 23 al 31 Marzo per le donne e dal 31 Marzo al 7 Aprile per gli uomini in 54 chiese contemporaneamente: l'agitazione elettorale, che allora raggiungerà il punto culminante, toglierà quella tranquillità di spirito che sarebbe stata di grande giovamento.

Quale l'esito delle elezioni? Se esse dovessero svolgersi dapertutto col voto segreto, allora uno potrebbe permettersi il lusso di fare pronostici in un senso o nell'altro, ma col voto pubblico nella grande maggioranza dei collegi non vi è dubbio che il così detto responso delle urne sarà favorevole al Governo.

115 Non pubblicato in questo volume.

42
ELEZIONI POLITICHE[116]

Rapporto N. 8893/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 13 Aprile 1935[117]
N. Prot. AA.EE.SS. 1547/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 54rv-57r
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 22rv-24rv

acc. ric. col N. 1548/35

Solo ieri si è conosciuto il risultato definitivo delle elezioni generale politiche svoltesi in Ungheria.

Ecco il risultato: tra parentesi sono indicati il numero dei seggi ottenuti dai vari Partiti nelle elezioni del 1931.

Unitario-Nazionale	170 (156)
Piccoli Agricoltori	24 (10)
Cristiano-sociali	14 (31)
Socialisti	11 (14)
Liberali-democratici	7 (9)

Seguono poi i deputati ed i Partiti minori a completare il numero di 245.

Ora qualche commento.

Partito Unitario-Nazionale. Come si vede la vittoria del Governo è schiacciante. Più di due terzi dei mandati; esclusi dal Partito gli elementi infidi; novanta di essi affatto nuovi alla vita politica, in maggioranza giovani e molti ufficiali appartenenti all'Esercito anche se non in servizio attivo: una massa quindi di gente che a Gömbös è debitrice della propria fortuna politica. Non mancano nel Partito Unitario alcuni sacerdoti (4). L'Aristocrazia vi è pure rappresentata, benchè in misura minore che nella Legislazione passata. Gömbös ha così una base sicura; può quindi ora iniziare, senza temere imboscate, il periodo delle riforme promesse, ma di cui non si sa ancora entro quali limiti saranno contenute. Perché la nuova Camera inizierà i suoi lavori in Maggio, ed avrà in primo luogo da discutere i Bilanci, si può ritenere che solo dopo le vacanze, in Ottobre o Novembre potranno essere portati alla discussione i nuovi progetti di riforme.

Piccoli Agricoltori. Il guadagno di seggi che il Partito ha avuto, per quanto notevole, non è però in proporzione dei voti raccolti e dell'intesa opera di propaganda sviluppata. Con la legge proporzionale mentre il Partito Unitario avrebbe visto diminuire la sua maggioranza di una cinquantina di Deputati, il Partito degli Agricoltori avrebbe visto salire i suoi a più di cinquanta. Il capo del Partito è Eckhardt, uomo di ingegno, ancora giovane, cattolico ma purtroppo divorziato ed unito civilmente con un'altra. Egli sperava di ottenere dai cinquanta ai sessanta seggi, per poter così dettare legge a Gömbös, col quale del

116 Cfr. il Rapporto N. 8847/35 del 27 marzo 1935, copia bella in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 52rv-53rv; Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 19rv-20rv.

117 Accusa ricevimento del Rapporto in data 14 maggio 1935, del N. Prot. 1548/35, a firma di Mons. Pizzardo, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 33r.

resto è in buon rapporti personali. Ma ora Gömbös non ha più bisogno di lui, e quindi Eckhardt si trova in una posizione disagiata. Il suo luogotenente è Ulain, calvinista. Il Partito non è tale da destare dal punto di vista cattolico molte simpatie.

Cristiano-Sociali. Come si rileva dallo specchietto sopra indicato, è il Partito che esce più malconcio dalla lotta. I due suoi principali esponenti - Mons. Ernszt ed il Conte Giovanni Zichy - salvatisi a stento dal naufragio, sono persone ormai logore, che non credo siano all'altezza della situazione. Il Partito dovrebbe aprire un po' le finestre, far entrare un po' d'aria fresca, con elementi giovani, se non vuol morire d'inedia: di più non ha alcuna organizzazione seria - all'infuori di Budapest - quindi nessuna meraviglia che stavolta, senza l'appoggio del Governo, anzi essendogli questo contrario, non sia riuscito a spuntarla nella maggioranza dei Collegi di campagna a votazione pubblica in cui si presentò.

La città di Budapest però si diportò bene. Ecco gli specchietti dei voti dei Partiti principali (Tra parentesi i voti raccolti nel 1931).

Partito Unitario	64812 (60666)
Partito Cristiano	64177 (54208)
Partito Socialista	56134 (67452)
Partito Lib. Democratico	47050 (49421)

Quindi agli 8 Deputati dei Collegi di campagna del Partito cristiano sociale si aggiungono ora i 6 Deputati delle Città, e si ha così il numero complessivo di 14.

Però che vi sia unità d'indirizzo nel Partito non si può dire: perché gli eletti di città, che riconoscono come loro capo il Deputato Wolff (buon cattolico) rappresentano una tendenza più conciliativa, e non farebbe meraviglia che Wolff, in un giorno più o meno lontano, avesse ad unirsi a Gömbös. È certo sintomatico il fatto che a Budapest il Partito si è presentato non sotto il titolo di Partito cristiano sociale, ma semplicemente di Partito cristiano.

Il Partito cristiano o cristiano sociale, come già dissi in altra circostanza, è interconfessionale, per quanto la grande maggioranza degli eletti ed elettori sia cattolica. Tra i suoi eletti conta tre Sacerdoti.

Partito Socialista. Questo Partito ha anch'egli subito delle sconfitte, con la diminuzione di voti e di eletti. È sempre però temibile per lo spirito anticristiano che lo anima e per la influenza che esercita sulle masse dei lavoratori, e lo sarà specialmente quando col voto segreto, esteso a tutta l'Ungheria, potrà da per tutto portare la sua nefasta propaganda.

Partito Liberale Democratico. È il Partito a cui gli Ebrei in grande maggioranza aderiscono e che vuol essere il difensore dei puri principi liberali e democratici. Egli non conta aderenti che nelle città. Anche egli segna un regresso nel numero dei suoi eletti.

Non parlo dei Partiti minori - Legittimista - 1 eletto; Nazionale-Socialisti, 2 eletti, ecc. Il risultato meschino dei Legittimista conferma quanto già dissi, che non fu una buona mossa politica presentare come bandiera di un Partito il Legittimismo.

Del resto dei Legittimisti ben noti sono stati eletti nei vari partiti, nel Partito Cristiano Sociale, negli Indipendenti, e non ne mancano anche nel Partito Unitario e Liberale Democratico.

Concludendo si può dire che il Governo ha certo trionfato, però se ben si considera un po' da vicino la cosa, il suo trionfo non è così grande, come potrebbe sembrare a prima vista.

Di fatti l'indice od il polso, per così dire, del vero pensiero della Nazione non può essere il numero dei 150 e più Deputati della maggioranza eletti col voto pubblico: si sa

che troppi elettori *sponte coacti* debbono così dare il voto, ed è appunto questo metodo elettorale il fondamento della Dittatura che in forma più o meno larvata sempre si è esercitata in Ungheria dal Conte Bethlen prima ed ora da Gömbös.

Se consideriamo invece i voti raccolti dal Partito del Governo a scrutinio segreto dobbiamo conchiudere che i voti complessivi dei Partiti di opposizione, come il numero dei loro eletti, è molto maggiore di quelli del Partito Unitario. Solo si può considerare come vittoria del Governo il fatto che in queste elezioni i voti per il Partito Unitario sono nei vari Collegi elettorali a scrutinio segreto aumentati in confronto del 1931. Ma naturalmente perché il numero è nel Parlamento quello che conta, il Governo ora ha a sua disposizione una massa di manovra che supera i due terzi del numero complessivo dei Deputati, ora egli ha una grande libertà e possibilità di movimento.

Quale sarà l'atteggiamento della Camera nuova verso la Chiesa?

Così come stanno le cose, la risposta dipende dall'atteggiamento che prenderà Gömbös vero arbitro - almeno oggi - della situazione.

Siamo dinanzi ad un punto interrogativo.

Vi è chi vede nero l'avvenire, altri meno pessimisti si limitano ad esprimere qualche riserva. In parecchi ambienti regna della diffidenza a suo riguardo. Le sue dichiarazioni fatte due anni fa contro il Legittimismo, benchè più tardi mitigate, gli hanno nuociuto, come pure quell'atteggiarsi a "DUCE", che indispone molti, i quali ci tengono mordicus alla Costituzione politica secolare dell'Ungheria. Però bisogna dire, in realtà anche Bethlen era ed è per niente favorevole al Legittimismo, pur mostrandosi più cauto nel suo modo di esprimersi, e, salvando di più le apparenze, in pratica esercitò anche lui una larvata dittatura.

Credo che senza lasciarsi andare ad esagerazioni e fare dell'apriorismo bisognerà stare a vedere e misurare la portata delle riforme che intende fare, quando si conosceranno i progetti completi: perché, che delle riforme si richiedano è ammesso un po' da tutti, il tutto dipende dalla qualità e dal modo. Quando alla riforma delle leggi sul matrimonio, anche qui siamo dinnanzi ad una incognita: per il momento Gömbös solo è l'arbitro, il quale poi non sarà troppo incoraggiato a proporle anche dal fatto che parecchi dei suoi più fedeli, compresovi il nuovo Ministro degli Interni, che è cattolico, sono irregolarmente uniti col semplice vincolo civile, per il divorzio precedente da una parte o dall'altra.

È innegabile e vivamente da deplorarsi che praticamente l'elemento protestante si rinvigorisce e sempre più larga influenza esercita nella vita pubblica.

Il Parlamento si riunirà il 30 corrente per la seduta inaugurale. Al mattino dello stesso giorno vi saranno funzioni religiose per le varie confessioni. Il Cardinale Serédi celebrerà solennemente la Messa per i Cattolici. A questa assisterà ufficialmente per il Governo il Ministro della Pubblica Istruzione e Culti. Gömbös prenderà parte a quella dei luterani.

Profitto dell'occasione per presentare all'Eminenza Vostra Reverendissima, anche a nome di Mons. Uditore, i più devoti auguri per le prossime sante Feste Pasquali, mentre chinato al bacio ...

43
APERTURA DELLA NUOVA SESSIONE LEGISLATIVA

Rapporto N. 8928/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 1 maggio 1935[118]
N. Prot. AA.EE.SS. 1549/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 60rv-61r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 32rv

acc. ric. col N. 1548/38

(con allegato)

Ieri ha avuto luogo la seduta inaugurale della nuova Camera. Essa si svolse col cerimoniale fastoso, ricordo nostalgico di altri tempi, ma che oggi suona un po' come una stonatura.

Alla seduta di apertura della Camera, tenutasi nel grandioso salone centrale del magnifico palazzo del Parlamento, con l'assistenza dei membri delle due Camere, delle più alte Autorità religiose, civili, militari dello Stato, nonchè degli Arciduchi e di tutto il Corpo Diplomatico, Sua Altezza il Reggente lesse il discorso di rito. È stato, mi pare, un discorso più da Presidente del Consiglio che da Capo dello Stato: durò infatti una mezzora ed in esso si ripetono le idee già tante volte espresse da Gömbös. Ne acchiudo copia.[119] Il tono generale di esso mentre è forte quando vi si parla di questioni di politica estera, è invece più smorzato nell'accenno alle varie riforme promesse, il che fa comprendere che si vogliono evitare degli estremismi pericolosi.

Vi si parla della necessità di dare alla pace tra i popoli la base della giustizia e della volontà dell'Ungheria di lavorare su tale fondamento a questo scopo, s'indicano le varie riforme interne da attuarsi nei vari campi: per quanto riguarda la questione agraria vi si dice che mentre si vuol sostenere la grande e media proprietà, purchè sane, insieme si vuol dare la possibilità di aumento del numero di piccoli proprietari della terra, si accenna pure, in modo generico, alla necessità di difendere la famiglia e di lottare contro il sistema di avere un figlio solo, infine si raccomanda l'unione di tutti, così che la diversità di confessione religiosa non debba costituire ragione di divisioni e vi si condannano come colpevoli contro il bene della Nazione coloro che su base religiosa volessero provocare nel campo politico o sociale dissensi e lotte; frasi queste un po' sibilline, che del resto non sono nuove. Il discorso è terminato con l'invocazione delle benedizione di Dio sui lavori della nuova Assemblea. Ha prodotto una certa impressione il fatto che per quanto riguarda riforme di natura costituzionale - aumento del potere del Reggente, trasformazione della Camera Alta, voto segreto ecc., - non vi sia stato alcun accenno diretto.

---

118 Accusa ricevimento del Rapporto in data 14 maggio 1935, del N. Prot. 1548/35, a firma di Mons. Pizzardo, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 33r; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 59r.

119 Nell'allegato ritaglo stampa dal Pester Lloyd, Nr. 97, Jahrgang 82, del 30 aprile 1935, pagg. 1-2: Die Ansprache des Reichsverwesers zur feierlichen Reichtagseröffnung, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, f. 61r.

Ed ora il Parlamento comincerà il suo lavoro. Lo vedremo all'opera ed auguriamoci che abbia a fare bene e del bene.

Mentre si inizia la vita del nuovo Parlamento s'inizia pure la lotta elettorale in Budapest per le nuove elezioni generali del Consiglio Comunale, che avranno luogo il 2–3 Giugno. Il Governo ha proceduto allo scioglimento dell'antico Consiglio affinchè il Partito Unitario possa nel nuovo avere una rappresentanza adeguata al suo numero ed alla sua importanza, e gli sia dato di introdurre così elementi nuovi che meglio rispecchino le idee del Governo. Però per quanto questo Partito possa vedere cresciuto il numero dei suoi eletti non potrà governare da solo e sentirà il bisogno di appoggiarsi al Partito del Cristiano-sociali, che in città dispongono di una forza numerica rispettabile.

44
MESSA DI REQUIEM IN SUFFRAGIO DI S. E. MGR. SCHIOPPA

Rapporto N. 8931/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 2 Maggio 1935[120]
N. Prot. AA.EE.SS. 1548/35
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 58rv

Come già comunicavo a Vostra Eminenza Reverendissima col mio Rapporto Nr. 8913/35 del 24 scorso[121] questa mattina ha avuto luogo nella chiesa dell'Università di Budapest una funzione di suffragio per l'anima del compianto Monsignor Schioppa.

Tale funzione se fu voluta da questa Nunziatura, lo fu però in modo che davanti al pubblico e nei giornali ne figurasse come promotore il Vicario Generale di Budapest, che del resto subito e molto volentieri aveva fatto sua l'idea, e ciò per ragione di evidente opportunità: non si è voluto dare un carattere diplomatico ad una manifestazione, che doveva mantenersi entro i limiti naturali di un atto di doveroso omaggio da parte del Clero e del popolo verso colui che fu il primo Nunzio Apostolico in Ungheria.

La cerimonia è riuscita veramente bene e per concorso di fedeli e per il raccoglimento e la divozione con cui fu accompagnata. Io, pregato dal Vicario Generale, celebrai solennemente la Messa di Requiem. Assistevano, oltre l'Uditore dell Nunziatura, rappresentanti della Presidenza del Consiglio, del Ministero degli esteri, dell'Università, molti Parroci e Superiori di Ordini religiosi, nonchè rappresentanze dei principali Istituti femminili della Capitale. In un coretto speciale speciale [sic!] assisteva pure l'Arciduchessa Augusta.

Superiori ed alunni del Seminario centrale si prestarono per il servizio all'altare e per il canto con la loro abituale diligenza e premura.

Il compianto Monsignore Schioppa, che molto amava l'Ungheria, meritava questo atto di gratitudine e di affetto da parte di questa Nazione.

---

120 Accusa ricevimento del Rapporto in data 14 maggio 1935, del N. Prot. 1548/35, a firma di Mons. Pizzardo, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, f. 33r.

121 Non pubblicato in questo volume.

45
IL CONTE FIDELIO PÁLFFY COMMENDATORE SEGRETO DI SPADA E CAPPA

Rapporto N. 8950/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 7 Maggio 1935[122]
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, ff. 141rv

(Con allegato)

Credo utile, in via informativa, dare notizia all'Eminenza Vostra Reverendissima di un processo svoltosi qui ultimamente, nel quale ha fatto una figura tutt'altro che simpatica il Conte Fidelio Pálffy, Cameriere di cappa e spada di Sua Santità, che nel 1930 fece parte della rappresentenza pontificia inviata a Budapest in occasione delle feste centenarie di Sant'Emerico.

Il Conte Pálffy è uno dei Capi del Partito Nazional-socialista detto della "Croce-saetta", copia più o meno brutta del Nazismo, naturalmente su base ungherese. Tale movimento da alcuni anni cerca affermarsi, ma non ostante la sua attività non è riuscito a grandi risultati, anche per l'opposizione molto serie cha fa il Governo alla sua propaganda. Il Governo infatti l'anno scorso sciolse le organizzazioni militarizzate proprie del partito. In queste ultime elezioni chi era il capo del partito il deputato Meskó - cattolico ed amico del Pálffy - non fu rieletto, però il conte Festetics - che credo sia cattolico - membro influente di esso fu non solo rieletto, ma ebbe anche una doppia elezione. Il conte Pálffy si propose pure come candidato ed ottene una votazione molto cospicua - 8700 voti - ma rimase soccombente in balottaggio per 500 voti di fronte al suo avversario del Partito del Governo. Mi dicono che il Pálffy è un buon giovine, ben intenzionato, ma un po' ingenuo in questa sua infatuazione nazionalistica.

Orbene il Pálffy ebbe due anni fà l'infelicissima idea di fare e di pubblicare la traduzione ungherese di un libro sul Nazional-Socialismo del Conte Reventlow, pur introducendovi alcune note per confutare gli spunti anticristiani ed anticattolici che vi si contengono. Un sacerdote professore di Teologia di Alba-Reale pubblicò in un giornale di quella città una critica severa di detto libro. Il conte Pálffy si credette offeso da quanto nella critica si diceva, e mosse causa di diffamazione contro detto dacerdote al Tribunale Civile. Ma in prima ed in seconda istanza il sacerdote fi dichiaratto innocente. Nel brano del Pester Lloyd che qui accludo appunto[123] si dà il resoconto di questa vertenza.

---

122 "Ringrazio V. E. delle diffuse informazioni sopra l'adesione di questa persona alla ideologia nazional-socialista. Vista la tendenza anticristiana di tale corrente, V. E. si darà cortese premura di ammonirlo che cessi da tale propaganda: che se non vorrà secondare l'ammonizione, sarà senz'altro radiato dal numero dei Camerieri Segreti di Spada e Cappa." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 15 maggio 1935, del N. Prot. Segreteria di Stato 144550. La copia bella, dattiloscritta, firmata vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, f. 143r, N. Nunz. 8984/35. – Nota a matita: il 28 Maggio 1935 il Nunzio fece leggere questa lettera a S. E. il Card. Serédi con preghiera che ne voleva lui far conoscere il contenuto al Conte Pálffy: e promette di farlo. U. K. 28-V-35 [Mons. Umberto Kaldewey].

123 Non pubblicato in questo volume.

Tanto ho creduto conveniente commuincare all'Eminenza Vostra Revma, data la posizione che occupa il Pálffy nella Corte Pontificia.

46
CIRCA IL CONTE F. PÁLFFY

Rapporto N. 9123/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 2 Luglio 1935
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, ff. 146rv

(con allegato[124])

Come già portai a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima col mio Rapporto in data 29 Maggio 1935, Nr. 9007/35,[125] per ragioni di opportunità non credetti conveniente di trattare direttamente l'affare Pálffy Fidelio, ma pregai Sua Eminenza il Cardinale Serédi di chiamare a sè il detto Conte, che vive fuori di Budapest, ed esporgli il pensiero della Santa Sede a suo riguardo.

Il Cardinale compì la missione affidatagli ed ora mi invia l'acclusa lettera, che il Pálffy chiede sia fatta pervenire a Vostra Eminenza Reverendissima e nella quale spiega la sua condotta. In essa dichiara che il Nazionalsocialismo ungherese non ha la stessa base che quello tedesco, è più che altro un movimento antisemita, per liberare l'Ungheria dall'oppressione giudaica: riconosce la sua colpa di avere, per ignoranza del Diritto Canonico, chiamato un Sacerdote in tribunale senza la debita autorizzazione, aggiunge poi di avere ora ritirato l'appello che ancora pendeva contro l'assoluzione data dal tribunale al Sacerdote suddetto.

Nella sua lettera però il Pálffy passa sotto silenzio la gaffe commessa con la traduzione ungherese, anche se munita di note, del libro del Reventlow.

Quid faciendum? Come risulta dalla lettera e come mi consta da altre fonti il Pálffy è buono, ben intenzionato: la lezione datagli gli sarà salutare, d'altra parte il movimento nazionalsocialista qui in Ungheria mi pare che non desti preoccuopazioni e non sia preso sul serio. Quindi tutto considerato crederei opportuno non dare ulteriore corse alla cosa, non rispondendo e lasciando sempre pendente la minaccia fattagli come una spada di Damocle.

Nella sua lettera il Pálffy parla della sua venuta in Nunziatura: venne difatti molto tempo fa: avendo io fatto delle rimostranze all'Abbate di Zirc perché un Cisterciense si era prestato ad aiutare il Pálffy nella traduzione del libro del Reventlow, il Pálffy appunto si presentò a me per scagionare quel Religioso da ogni responsabilità, perché il suo tenue concorse era stato accidentale e di ordine puramente letterario per la traduzione ungherese. In quell'occasione, mi ricordo, egli fece pur cenno delle critiche severe, che egli credeva ingiustificate, mossegli dal Sac. Professore Mezgár: ma su questo punto io non

124 L'allegato non si trova tra le carte.

125 Non pubblicato in questo volume. La minuta vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 3, ff. 144rv.

potei dichiararmi che incompetente, perché il giudice non poteva essere che il Vescovo rispettivo.

47
SULLA SITUAZIONE ECCLESIALE IN UNGHERIA

Pro Memoria anonimo al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 5 Maggio 1935[126]
Copia bella, dattiloscritta
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, ff. 593rv-595r

Euer Eminenz Hochwürdigster Herr Kardinal!

Im Namen einer grösseren Katholischen Gesellschaft, ich darf aber sagen: im Namen der grossen Mehrzahl aller einsichtigen und Kirchentreuen Katholiken Ungarnes ergeht an Eure Eminenz die Bitte: Helfen Sie dem ungarländischen Katholizismus! Denn worunter wir leiden und beinahe zugrunde gehen, das sind unsere Bischöfe, vor allen der Kardinal Serédi. Es ist ein Jammer, dass gerade jene der Kirche zur Ruine gereichen, die sie hüten sollten und besonders die durch den heiligen Stuhl selbst ernannt worden sind.

Fragen Sie Eminenz die besten Katholiken Ungarns, warum wir nicht vorwärts kommen, warum wir trotz unserer Majorität und der grossen Rechte, die wir von Staats wegen besitzen, doch so schmählich zurückgesetzt werden: 90 unter 100 werden Ihnen antworten: weil wir keine rechten Bischöfe und vornehmlich keinen rechten Primas haben. Hierzulande hängt alles vom Primas ab, ist er eine starke, agile Persönlichkeit, kann er alles erreichen; ist er eine Puppe, so geht alles drunter und drüber. Das ist nun bei uns der Fall.

Welche Untätigkeit! Welche Saumseligkeit! Welche Unklugheiten auf Schritt und Tritt! Man müsste da Bände zusammenschreiben. Aber nur ein Beispiel. Das grosse Übel im Lande sind die Ehegesetze. Als ein guter Katholik, Zsitvay, Justizminister war, regte dieser selbst an, man möge kirchlicherseits verlangen, dass die Scheidungsgesetze geändert würden. Er hätte dann das übrige getan. Nein, der Primas wies das Ansinnen von sich. Jetzt, als Zsitvay seine Stelle einem wilden Reformierten übergeben hat, fällt dem Kardinal plötzlich ein, die Änderung der Ehegesetze zu verlangen. Aber statt sich erst mit der Regierung darüber zu einigen, oder womöglich sich hinter Laien und sogar gutgesinnten Protestanten zu verbergen, kommt er mit seiner Vorlage beim Katholikentag selbst heraus. Damit war seine Niederlage besiegelt und die Katholiken haben jetzt die Schande und den demoralisierenden Eindruck, dass eine Handvoll Protestanten stärker sind als der Kardinal und der gesamte Katholizismus. Ungeschickter und unvernünftiger hätte man diese Sache gar nicht in die Hand nehmen können.

Er hat auch die Katholische Aktion tödlich kompromittiert. Mit Leichtigkeit hätte daraus eine imposante Organisation aller auch der ansehnlichen Katoliken gemacht werden können. Nein, das verdarb wieder der Kardinal gründlich. Zur Spitze stellte er zwei vornehme Herren, die aber im Lande wegen ihrer absoluten Trägheit und Untätigkeit

126 Trasmesso con Dispaccio in data 11 maggio 1935, Copia bella, dattiloscritta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, f. 592r, N. Nunz. 8976.

geradezu gehasst und verachtet sind; der eine lebte dazu noch lange Zeit im Ehebruch mit einer Jüdin, was ziemlich allgemein bekannt war. Zudem ist dieser, der Graf Zichy, ein Führer der Opposition im Parlament, was die Regierung zu Feindseligkeit gegen die Kath. Aktion reizt. Ebenso verhasst ist einer der Vizepräsidenten der K. Aktion, Karl Huszár, der Regierung ebenso wie den Katholiken. Auch andere Führer der Kath. Aktion sind unbedeutende Köpfe, mit Ausnahme von 1 oder 2 Geistlichen.

Man hatte gehofft, dass wenigstens die übrigen, vom Heiligen Stuhl direkt ernannten Bischöfe besser sein werden. Täuschung! Der Feldbischof Hász gab öffentliches Ärgernis dadurch, dass er die geschiedene und vom Ministerpräsidenten geheiratete Katholikin nicht nur feierlich begrub, sondern auch ein feierliches Requiem für sie hielt und noch mehr: in einer eigenen Predigt diese Ehebrecherin verhimmelte. Der neue Bischof Breyer von Győr ist und war von jeher die Unbeholfenheit und Untätigkeit selbst, schwach und bedeutungslos, wie eben der Primas. So sind fast alle unsere Bischöfe. Man verlacht sie, sie rechnen einfach nicht. Dagegen nehmen die protestantischen Bischöfe, lauter talentierte und aktive Leute, immer mehr zu an Bedeutung und Einfluss. Man könnte nicht einwenden, dass es keine besseren Bischofskandidaten im Lande gibt; das wäre unrichtig. Aber von energischen, bedeutenden und kraftvollen Persönlichkeiten scheinen sich die schwächeren unwillkürlich zu fürchten.

In Veszprém sitzt ein Bischof, den man nicht ohne Grund spöttisch "die Tante Rott" nennt. Mgr. Rott ist in der Tat ein frommes, aber gänzlich unfähiges altes Weib. Er ist wie verliebt in seinen Kanzleidirektor, Paul Weber, den er zum Kanonikus gemacht hat und der nur der erbärmlichsten Schmeichelei seine Karriere verdankt. Sein Haus gilt in Veszprém als eine Art öffentliches Haus. Ganz offen unterhält er Verhältnisse mit Frauen und lässt sich durch seine Diener Kondome kaufen. Die ganze Diözese ist wütend auf ihn, die ganze Stadt spricht von seinen Liebesabenteuern, der Bischof wurde unzählige Male gewarnt. Es nützt nichts, er behalt seinen Schmeichler und will ihn jetzt gar zum Bischof konsekrieren.

Man fragt sich bestürzt: ist das in einem katholischen Land möglich? Aber wo der Kopf krank ist, wird der ganze Leib krank.

Da sitzt der Apostolische Nuntius, ein lieber, braver Mann. Sieht er nichts? Berichtet er nichts nach Rom? Oder ist man in Rom nicht in der Lage einzugreifen?

Eine richtige Lösung wäre allerdings nur diese, dass man den Kardinal Serédi unter einem Vorwand nach Rom beruft zum Kurialkardinal, oder sonstwie ihn entfernt. Sonst wird der ungarische Katholizismus vielleicht noch 30 Jahre lang kopflos bleiben. Ruinen auf Ruinen, bloss weil sich Seine Eminenz der selige Kardinal Gasparri geirrt hat und seinen treuen Famulus und Kartothekar auf eine recht unpassende Weise "belohnt" hat. Ein ganzes Land muss nun die traurigen Früchte dieser "Belohnung", dieses geistigen Nepotismus tragen!

Möge Gott Euer Eminenz, die Hoffnung der Kirche, erleuchten und Sie dazu treiben, dem tödlich verwundeten ungarischen Katholizismus irgendwie zu helfen!

Eminenz möge die Wahrheit der obigen Informationen beliebig prüfen lassen. Diesen Brief bitte ich aber den Interessierten nicht zeigen zu wollen, da man den Schreiber leicht erraten könnte.

Eurer Eminenz in tiefster Ehrfurcht ergebenster

48
SULLA SITUAZIONE ECCLESIALE IN UNGHERIA

Rapporto N. 8991/35 del Nunzio Angelo Rotta a Mons. Pizzardo,
Segretario della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii
Budapest, 23 Maggio 1935
Minuta dattiloscritta, non firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, ff. 596rv-599r

Profitto della comodità che mi si offre di far portare questa lettera da mio fratello in Italia per manifestare più liberamente alcuni pensieri suggeritimi dal memorandum che Vostra Eccellenza "ad informationem" gentilmente mi spedì in data 11 Maggio.

Anche ad una lettera superficiale di esso uno si rende subito conto che chi l'ha steso non mostra di essere uno spirito molto calmo, perché l'esagerazione su certi punti è evidente nondimeno delle cose vere vi si dicono e che meritano formar l'oggetto di qualche utile riflessione.

Vi si parla del pericolo del Cattolicismo in Ungheria, quasi la sua ruina fosse qui imminente. Distinguiamo nel Cattolicismo la professione pratica di vita religiosa ed il suo influsso nella vita pubblica. Sotto il primo punto di vista io non vedo che tal pericolo esista e vi siano serie minaccie: quanto al secondo punto purtroppo è vero che la proclamazione dell'idea nazionale come suprema norma di governo, patrocinata da Gömbös, precisione fatta dalle diverse Confessioni religiose dei cittadini ed in funzione della pace confessionale nuoce più al Cattolicismo che al protestantesimo o giudaismo. Per favorire la pace confessionale si e così portati a largheggiare con le minoranze, perché praticamente abbiano ad essere poste quasi ad uno stesso piano che i Cattolici mentre col pretesto di non turbarla si mette a tacere qualunque reclamo da parte dei Cattolici come infetto, per così dire, da pace confessionale. E ritengo che con questa tattica si metterà pure a dormire il progetto di riforme delle leggi matrimoniali proposto dal Cardinale Primate: i così detti Vescovi protestanti si sono recentemente dichiarati contrari, ed allora il Governo avrà buon giuoco… pro bono pacis di mandare con tutta probabilità il progetto agli archivi.

Ma perché i Cattolici non sanno farsi valere? La risposta non è così facile come la domanda. I Cattolici, perché maggioranza, con un Re cattolico, si appoggiavano molto su di lui, tutto da lui aspettavano (compresi i Benefici, in virtù del Patronato regio) mentre ligi all'Autorità non avevano gran che di spirito di lotta; i protestanti invece erano sempre più attivi per ottenere favori e migliorare la loro sorte, aiutati dallo spirito liberale dominante che li fortificava, mentre indeboliva i Cattolici: quindi più organizzati, più battaglieri. La cessazione della Monarchia ha trovato i Cattolici numerosi, ma dispersi e disorientati; si sa che nella lotta non è tanto il numero quanto la disciplina e lo spirito animatore che vale: si aggiunga poi che i protestanti sono - ed erano anche in passato - più numerosi proporzionalmente nelle classi medie, negli uffici pubblici, nell'insegnamento, specie nei grandi più elevati, quindi possibilità per loro di esercitare maggiore influenza nello svolgersi della vita pubblica.

Naturalmente il fatto ora di un Reggente calvinista, di un Presidente del Consiglio sempre protestante dal 1920 in avanti (esclusa la breve parentesi del governo del Conte Giulio Károlyi) spiega chiaramente il fatale progredire dell'influsso protestante. L'idea poi del Leggitimismo, ostica alla maggioranza dei protestanti, che tuttavia a troppi cat-

tolici si presenta come la panacea universale, come l'unica via per essi del riacquistare influenza nella vita pubblica, mentre aliena molti animi dal Governo, e li rende facile preda di quella lotta di squalifica contro Gömbös, che si muove alla sordina ma senza tregua, culla tanti elementi pure buoni in una fatale illusione che solo il ristabilimento della Monarchia asburgica, che essi immaginano sicuro e pronto, darà ai Cattolici quel prestigio che ora politicamente non hanno, ed intanto mentre si spera, si chiacchera si mormora e… si dorme.

Non è la prima volta che denuncio questo stato di cose, tanto più triste, perché è notorio che Vescovi e personalità spiccate del mondo cattolico di qui sono, almeno nel loro cuore, legittimisti il che contribuisce a dare ai loro rapporti col Governo, che si sa per niente favorevole al Legittimismo un carattere non solo riservato ma anche privo di cordialità. Quindi si spiega come non si sia vista dall'Episcopato l'imprudenza della nomina del Conte Giovanni Zichy (anche prescindendo da altri motivi) uno dei principali esponenti del Legittimismo, a presidente, sia pure più che altro ad honorem, dell'Azione Cattolica. Il memorandum ha ragione, fu una mossa sbagliata: ma su questo punto già richiamai, e non una volta sola, l'attenzione della Santa Sede, non mancando di pregare che si facesse rilevare costì a Sua Eminenza il Cardinal Serédi, in occasione delle sue frequenti visite a Roma, la sconvenienza della cosa.

E giacché parlo di Sua Eminenza il Cardinal Primate, mi sia permesso aggiungere un'altra parola. Il Memorandum è molto severo contro il Primate e l'Episcopato ungherese: in quanto vi si dice vi è del vero, ma anche molto di esagerato. Che l'Episcopato ungherese non conti delle personalità spiccate, lo si può ammettere, qualcuno è vecchio, altri malaticcio, qui dove specialmente all'Oratoria si dà grande, troppa importanza, si trova deficente l'Episcopato perché in Esso non vi è che Monsignor Glattfelder, Vescovo di Csanád, che possa dirsi vero oratore, metre gli altri sono de communi Sanctorum, compreso l'Eminentissimo Cardinal Primate: questi dice bene e cose belle, ma con monotonia e tono professorale, senza il lenocinio dell'arte; non è quindi uomo che faccia presa sul pubblico. È vero anche purtroppo che i così detti Vescovi protestanti a questo riguardo fanno miglior figura; ma bisogna anche aggiungere che per i protestanti è assai più facile accapararsi gli applausi, perché generalmente toccano argomenti a base patriottica o di attualità politica, ma per i Vescovi cattolici altri argomenti ben più seri e meno simpatici debbono formare l'oggetto abituale dei loro discorsi.

Corrisponde a verità quanto si dice nel Memoriale che il Cardinal Primate ha qui una posizione, anche ecclesiasticamente, di grande importanza, perché in genere i Vescovi qui non si muovono o non si decidono nelle azione esterna, se non dietro l'esempio e la mossa del Primate. In Ungheria quindi dal Cardinal Primate dipende molto lo svolgersi della vita della Chiesa in tutta l'Ungheria. Ora è certo che il Cardinal Serédi non è nè un Cardinal Ferrari nè un Cardinal Schuster. Lo zelo sotto quella forma pastorale così intensa, propria di quei due Arcivescovi qui non si pratica. Non è effetto di cattiva volontà, ma ciò dipende dai temperamenti diversi e sopratutto da una tradizione plurisecolare qui formatasi, che ha fatto dei Vescovi dei grandi signori, senza un continuo, cordiale e paterno contatto col Clero e con i fedeli. Questa caratteristica di riflesso si rileva anche nel modo di agire dei Parroci e del Clero inferiore, specie di quelli di età più avanzata: si direbbe che da molti si concepisce il ministero ecclesiastico più con la mentalità di un impiegato che con quella di pastore. È certo desiderabile che un cambiamento avvenga: già si osserva un miglioramento; la miglior formazione del Clero, il tempo, le circostanze, forse anche

la crisi economica contribueranno poi ad accentuarla. Però descrivere il Cardinale Serédi come un uomo nullo che lascia andar tutto in rovina è una falsità evidente. Prescindendo dal fatto che per la sua scienza giuridica è meritamente apprezzato negli ambienti colti, il che gli concilia stima e rispetto, è fuor di dubbio che per la sua integrità di vita, per il suo desiderio sincero e fattivo di bene e per la superiorità che mantiene nelle lotte di partito sa tenere il posto con onore, anche se deficienze si notino: ma io mi domando dove non si trovano difetti quando si tratta di uomini?

Una cosa sarebbe di certo da augurarsi che il Cardinal Serédi venisse più spesso a Budapest e vi si fermasse più a lungo. Sopra questo punto importante ho insistito ripetutamente nei miei Rapporti, ed insisto ancora esprimendo il desiderio che si suggerisca autorevolmente al Cardinale tale idea, facendogliene rilevare l'utilità, per non dire la necessità. È qui che pulsa il cuore dell'Ungheria, è qui che risiede il Governo, qui si trova la maggior parte dei fedeli dell'Arcidiocesi: se il Cardinale vi facesse più spesso dimora, meglio potrebbe egli vigilare sulla condotta del Clero ed anche prendere provvedimenti più celeri e più appropriati sia per il Clero come per il popolo, più frequenti contatti avrebbe col Governo e con le personalità più in vista della vita pubblica, il che servirebbe a rendere più cordiali e più proficui i rapporti col Governo, non senza vantaggio dell'andamento generale delle cose.

Quanto agli altri Vescovi di cui si parla nel Memorandum, dirò che per Monsignor Hasz, Vescovo da campo, già ampiamente a suo tempo informai la Santa Sede a proposito del triste incidente di cui vi parla; quanto a Monsignor Breyer è falso quanto vi si asserisce: da informazioni a me giunte mi risulta che egli non fa chiasso ma lavora, compie il suo dovere di buon Vescovo e sa mostrare a tempo e luogo energia, specie per la disciplina del Clero.

Circa Monsignor Rott è certo che egli non brilla per energia. Se quanto nel Memorandum si asserisce di Monsignor Weber, Cancelliere della Curia di Vesprimia, sia vero non mi consta; però ciò che a me giunsero, tra settimane fa, accuse gravi a suo carico, ed anche a carico di un altro Canonico di Vesprimia. Ho detto al sacerdote che venne in Nunziatura a farmi tale denunzia, di mettere, s'intende sub secreto, la cosa in scritto; mi ha promesso di far ciò alla fine di questo mese, e appena avrò in mano un documento scritto attendibile, scriverò subito d'ufficio, sub secreto, ed in termini energici, a Monsignor Rott perché proceda ad un'inchiesta sollecita e severa ed applichi provvedimenti seri qualora le accuse risultino fondate, sotto la velata minaccia di una denunzia fatta direttamente alla Santa Sede.

Così mi pare di aver toccato i punti più salienti del Memorandum. Vi è qui putroppo del male, però dal lato puramente religioso per quanto riguarda la formazione del Clero le cose vanno molto meglio ora che prima della guerra: non bisogna quindi lasciarsi fuorviare nè da troppo ottimismo nè da troppo pessimismo, entrambi fuori di luogo.

Certamente il Governo di Gömbös è un po' una x incognita non però bisogna facilmente credere alle voci che si fanno correre di propositi di Kulturkampf, o quasi. Con queste, che io ritengo esagerazioni, si fa del male, si esasperano gli animi e qualche volta si può appunto provocare misure dolorose. Ritornando sull'accusa che si muove a Gömbös di favorire i protestanti nelle distribuzioni dei posti e della cariche, accusa che purtroppo non è infondata, ci si può domandare se la colpa, in qualche misura, non risalga ai Cattolici, i quali, in buona parte, col loro contegno di ostilità più o meno larvata, che sa vedere solo i lati difettosi di Gömbös, mentre rifuggano da lui, accusandolo di doppiezza

e negandogli dottrina e capacità sufficiente per l'alta carica che occupa, se ne alienano l'animo. Io non voglio discutere sull'abilità e doti di Gömbös; non è certo un genio politico: io considero la cosa praticamente, Gömbös è al potere, ora è più forte di prima, nè per quanto si può provedere sarà così facile oggi sbalzarnelo: egli andrà innanzi per il suo cammino e naturalmente cercherà e troverà i suoi collaboratori là dove non gli si fa opposizione e non si nutre diffidenza contro di lui.

49
SULLA SITUAZIONE ECCLESIALE IN UNGHERIA

Dispaccio N. Prot. 2012/35 di Mons. Pizzardo,
Segretario della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii
al nunzio Angelo Rotta
Vaticano, 18 Giugno 1935
Copia bella, dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 48, fasc. 3, ff. 600rv-601r, N. Nunz. 9092/35

Innanzi tutto ringrazio l'Eccellenza Vostra Rev.ma del Rapporto n. 8991,[127] col quale Ella si è data cortese premura di inviarmi alcuni utili schiarimenti che mi aiutassero a mettere nella sua vera luce la situazione religiosa dell'Ungheria, non esattamente prospettata nel "memorandum" inviatoLe il maggio scorso. Poiché l'Eccellenza Vostra ha così bene individuato le cause che rendono meno sentito l'influsso della religione cattolica nella vita pubblica ungherese, non v'è dubbio che Ella, con lo zelo apostolico dal quale è animata, non cesserà d'insistere "opportune et importune" presso cotesto Episcopato affinchè con un'assistenza pastorale più attiva e più aderente alle necessità del momento, si sforzi di opporre alle dette cause i rimedi appropriati. È infatti l'azione diretta e che si svolge sul luogo quella che generalmente riesce più efficace per arginare il male e talvolta anzi lo previene del tutto. A questo proposito l'Eccellenza Vostra nella sua grande bontà, mi permetterà di farLe rilevare che la Segreteria di Stato eseguì puntualmente quanto Ella suggeriva circa la nomina del Conte Zichy; cioè ne fu fatta parola all'E.mo Sig. Cardinale Serédi e gli furono esposte le apprensioni che tale nomina aveva destate. - Ma trattandosi d'un provvedimento già effettuato, reso pubblico ed in atto, la Segreteria di Stato dovette limitarsi a fare dei rilievi di opportunità i quali certo non mutarono la condizione delle cose.

L'Eccellenza Vostra in un altro punto del Suo Rapporto torna ad insistere affinchè la Segreteria di Stato suggerisca autorevolmente al Cardinale Primate di venire più spesso a Budapest e di trattenervisi più a lungo. Anche a questo riguardo l'Eccellenza Vostra mi permetterà di farLe considerare che un avviso di siffatta natura rivolto dalla Santa Sede all'E.mo Sig. Cardinale Primate non solo assumerebbe una importanza troppo grande, ma farebbe indubbiamente pensare che la Nunziatura Apostolica ne è stata l'ispiratrice. Ciò che Ella certo non desidera. A me sembra invece che all'Eccellenza Vostra, che risiede sul luogo, ed è in grado di constatare coi propri occhi l'inconveniente lamentato, non debba

127 Vedi sopra, pag. 316.

riuscire molto difficile di attirarvi, direttamente o indirettamente, l'attenzione dell'E.mo sicchè Egli si persuada dell'opportunità di un suo soggiorno più prolungato a Budapest.

Pregando l'Eccellenza Vostra di voler accogliere benevolmente i rilievi che mi sono permesso di prospettarLe con l'unico scopo di facilitare la Sua tanto delicata missione, profitto ...

50
ELEZIONI COMUNALI A BUDAPEST

Rapporto N. 9021/35 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 5 Giugno 1935
N. Prot. AA.EE.SS. N 2294/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 63rv-64r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 35rv-36r

acc. ric. col N. 2293/35

Come già riferii altra volta, hanno avuto luogo le elezioni comunali a Budapest il 2 e 3 corrente mese: del risultato si può essere soddisfatti. In linea generale si è notata una tendenza marcata verso Destra da parte degli elettori. Le elezioni vennero fatte con le liste elettorali vecchie del 1930, nelle quali figurano ancora più di 20000, già morti, e 30000 circa che abbandonarono la città e risiedono altrove. Ciò fa comprendere come, non ostante l'obbligatorietà del voto, il numero dei votanti sia stato solo del 70% circa, mentre nel 1930 fu più del 90%. Questa circostanza spiega pure, in parte almeno, la diminuzione dei voti raccolti da ogni partito in lotta rispetto al 1930, eccezione fatta per il Partito Unitario del Governo che segna un bel passo innanzi.

I Cristiani Sociali, che nel 1930 erano al secondo posto - i Socialisti allora ebbero il maggior numero dei voti - ora sono al primo posto, superando anche i voti del Partito del Governo, che nelle ultime elezioni politiche dell'aprile scorso, qui in città aveva segnato una leggiera prevalenza su i Cristiani Sociali.

Il numero dei Consiglieri da eleggersi era ridotto da 150 (nel 1930) a 108: numero quindi proporzionalmente minore di seggi attribuiti ai singoli Partiti.

Ora dò lo specchietto dei risultati, ponendo tra parentesi i risultati del 1930.

ELETTORI ISCRITTI

292946

VOTANTI

Anno 1935	Anno 1930
216613	(265930)

	VOTI RIPORTATI	SEGGI OTTENUTI
Partito Cristiano Sociale –	58326 (72334)	33 (45)
Partito Unitario –	54887 (41893)	29 (26)
Liberali di opposizione –	42682 (57044)	18 (32)
Socialisti –	48649 (73427)	21 (36)
Partiti Minori - circa	12000	7 (11)

I sette eletti dei Partiti Minori appartengono alla Destra.

Come ho detto si può essere lieti del risultato, nel quale è caratteristica la diminuzione rilevante, non solo relativa ma anche assoluta, dei voti dei Socialisti e dei Liberali di opposizione: questi voti andarono a profitto della lista del Partito Governativo; i Cristiani Sociali, dato il minor numero dei votanti, hanno conservato bene le loro posizioni.

Ora si prevede che la Città di Budapest sarà, come per il passato, governata dalla coalizione del Partito Unitario e del Partito Cristiano Sociale, solo che oggo eserciterà maggiore influenza il Partito del Governo. Dal lato religioso quindi, grazie a Dio, nulla di cambiato.

51
NUOVE ELEZIONI POLITICHE
DISCORSI DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO

Rapporto N. 9305/35 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 15 Ottobre 1935
N. Prot. AA.EE.SS. 3706/35
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 71rv-72rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 49, fasc. 1, ff. 44rv-45rv

Come è noto all'Eminenza Vostra Reverendissima le elezioni politiche generali svoltesi qui nello scorso aprile segnarono una importante vittoria del Partito *Unitario-Nazionale,* il Partito del Governo. Numerose furono però le proteste per illegalità commesse nel decorso delle elezioni a danno specialmente del Partito cristiano-sociale, dei Legittimisti, e dei piccoli agricoltori, il cui capo è Eckhardt, l'acerrimo oppositore, insieme all'ex-presidente del Consiglio Bethlen, di Gömbös.

Il tribunale competente ha riconosciuto come veramente avvenute tali irregolarità ed ha dichiarato nulla l'elezione di dieci deputati nel distretto sud di Budapest, di tre deputati nella grande città di Debrecen, e del deputato di Nyirbátor.

Si è perciò riaccesa la lotta, a base di comizi e discorsi, tra i vari Partiti intorno a questi quattrodici seggi. Le nuove elezioni parziali avranno luogo verso la fine di questo mese: si vedrà se il risultato sarà a favore del Partito del Governo ovvero dei Partiti di opposizione. Il Parlamento si è riaperto ieri con una seduta di formalità: certo la vita parlamentare di questa sessione autunnale si annunzia ricca non solo di nuovi, numerosi - anche troppi, dicono i giornali di opposizione - progetti di legge, ma anche di sedute burrascose, come nota il Pester Lloyd di questa mattina.

Il segno della ripresa dell'attività politica, finite ormai le vacanze estive, è stato dato da due discorsi del Presidente del Consiglio. Nel primo di questi discorsi, pronunziato giovedì passato in seno alla riunione del Consiglio del Partito dell'Unione Nazionale, parlando di politica interna, Gömbös, dopo aver affermato che il suo Partito ha scelto la base cristiana e sociale, constata con tristezza che l'altro Partito che si fonda pure su la base cristiana, e che egli aveva sempre considerato come Partito fratello, (evidentemente il Presidente del Consiglio allude al Partito Cristiano-sociale) si tiene lontano dalla comune opera di costruzione. "Dimentichiamo una buona volta che esistono capi-partito, non è questo lo scopo: quello cioè di creare una massa di capi-partito della vita pubblica ungherese, ma quello di realizzare con opera armonica tutto ciò che finora l'opinione pubblica cristiana ha inutilmente richiesto in sterili comizi."

Il Deputato Wolff, il capo riconosciuto a Budapest del Partito cristiano-sociale, in un discorso tenuto domenica scorsa in vista delle prossime elezioni politiche parziali, ha detto di registrare con gioia il fatto che il Presidente del Consiglio ha dichiarato che deve essere seguito il programma cristiano-nazionale. "Se il Presidente del Consiglio vuole realmente contribuire alla realizzazione dell'idea cristiana-nazionale, aderisca al Partito cristiano-nazional-sociale il quale ben volentieri lo realizzerà insieme con lui."

Venendo poi a parlare di politica estera Gömbös ha detto: "Nella politica estera l'Ungheria giudica opportunamente la propria situazione, allorchè si pone al servizio dell'opera della pace. Noi effettivamente desideriamo seguire questa politica di pace. Noi, purtroppo, non possiamo avere delle iniziative nella politica europea, perché numericamente siamo deboli ed il nostro paese è piccolo. Dobbiamo adattarci alle condizioni che sono date intorno a noi. Possiamo essere soltanto diligenti lavoratori dell'esigenza internazionale che in Europa ci sia pace, pace sincera. Anche ieri sera (riferendosi alla posizione presa in favore dell'Italia dal Delegato ungherese a Ginevra nella questione delle sanzioni) abbiamo preso posizione per il sincero servizio della pace a Ginevra, nella riunione della SDN, la quale ha preso decisioni nella questione delle sanzioni contro l'Italia. Noi cioè riteniamo di vedere nelle sanzioni non un servizio alla pace, ma la possibilità di sollevare conflitti bellici. Allorchè, si tratta di due parti che si trovano di fronte: della questione di uno Stato africano e della questione della nostra amica Italia è naturale che in forza della fedeltà ungherese e dell'onore ungherese non abbiamo potuto votare contro l'Italia. Molti dicono che nella politica non esistono sentimentalismi. Gli ungheresi per tutto un millennio della vita pubblica si sono schierati al servizio della realizzazione dei principii etici e se noi abbiamo fiducia nella giustizia divina - e tale fiducia la nutriamo - non possiamo agrire in maniera che non possa essere armonizzata col sacro concetto dell'amicizia. Neppure gli interessi economici dell'Ungheria possono permettere che noi ci dichiariamo favorevoli a sanzioni contro l'Italia. È facile fissare tali principii, ma un piccolo Paese, in cui la valorizzazione di ogni quintale di grano è questione vitale, non può far altro che mantenere anche per interessi economici intatta l'amicizia."

In relazione al suo recentissimo viaggio in Germania, dove egli si è recato per prender parte ad una partita di caccia, dietro invito di Göring, viaggio che ha dato ansa a tante supposizioni e chiacchere, Gömbös nel suo discorso ha osservato che non è contrario a nessuna disposizione del trattato di pace che egli partecipi ad una partita di caccia a

Rominten;[128] parimenti nessuna disposizione proibisce che il Presidente del Consiglio di Ungheria abbia degli scambi di veduta con gli uomini di Stato di Nazioni amiche estere. "Dal punto di vista della politica realistica affermo la necessità che noi curiamo l'amicizia col grande e forte Impero germanico tanto vicino all'Ungheria. Proclamo questo fatto già da tempo insieme ai miei amici. Constato che il Terzo Reich si è rinforzato e che svolge le sue forze al servizio della pace. L'atteggiamento del popolo tedesco di 68 milioni non è indifferen[te] nella Media Europa per la Nazione che ha il suo posto nel bacino carpatico. Secondo i dettami della politica realistica l'Ungheria svolge una politica di amicizia verso l'Italia e la Germania, in relazione all'amicizia per la Polonia e l'Austria."[129]

128 Rominten (Krasnyj Les [russo]) una volta castello reale di caccia, neli anni 1935-1944 appartenne a Göring in Prussia orientale, oggi appartiene a Russia, del territorio di Kaliningrad (Königsberg, capitale di Prussia di una volta).

129 Vedi ancora il Rapporto N. 9342/35, del 2 novembre 1935 con oggetto: "Elezioni politiche suppletive", copia bella in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 47, ff. 73rv-74r.

1936

52
NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 9820/36 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 10 Giugno 1936[130]

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 69, fasc. 53, 41rv-41arv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 3rv-4rv

In questi ultimi tempi niente si è verificato nella vita politica ungherese degno di speciale menzione.

Nessun cambiamento per ciò che riguarda l'indirizzo del Governo nella politica internazionale: la ragione principale che rende sempre tese le relazioni con gli Stati della Piccola Intesa e per cui è impossibile un accordo duraturo, è quella della revisione del Trattato del Trianon, sulla quale ha insistito ancora ultimamente il Ministro degli Esteri, Kánya, al Parlamento Ungherese in sede di bilancio. Naturalmente al Piccola Intesa non ne vuole sapere: quindi in Cecoslovacchia in Rumenia ed in Yugoslavia continua la lotta contro le minoranze ungheresi per snazionalizzarle, e ciò acuisce sempre più, di riflesso, il disaccordo tra l'Ungheria e quegli Stati. La questione invece della ristorazione degli Absburgo non interessa troppo l'attuale Governo Ungherese, e perciò da questo lato l'opposizione della Piccola Intesa non crederebbe seri imbrazzi per un accordo.

A rendere meno agitata la vita politica ungherese, ha contribuito la malattia del Presidente del Consiglio Gömbös.

Come Vostra Eminenza Reverendissima certamente saprà, Gömbös ha dovuto dimandare, perché malato, alcune settimane di congedo, circa un mese fa, per ristabilirsi in salute, lontano dagli affari, nella quiete del lago Balaton dove egli attualmente si trova, sottoposto ad una cura severa. Vi è quindi ora, per un senso di cavalleria, come un tacito armistizio; non è detto però che questo stato di cose abbia a durare qualora egli ritorni a prendere la direzione effettiva degli affari. Il popolo ungherese è un po', come il francese, individualista, e all'idea di una dittatura, o quasi, si ribella, ciò che spiega come gli atteggiamenti arieggianti ad una dittatura da parte di Gömbös, agli inizi del suo Governo, gli abbiano create serie opposizioni, che ancora perdurano.

È vero che presto il Parlamento - approvato ormai il bilancio preventivo per il 1936–37 - andrà in vacanza per circa quattro mesi, e ciò renderà le acque più tranquille e più mansueta l'opposizione.

Le condizioni di salute di Gömbös, a quanto si dice, sono migliorate, ed i suoi amici parlano di un suo pronto ritorno, pienamente ristabilito, al Governo. Non mancano però parecchi i quali ritengono che la cosa non sia tanto facile, data la gravità della malattia - ai reni - onde egli è afflitto, che, anche nella migliore delle ipotesi, richie[de]rà una vita tranquilla, quale non può essere quella di un Presidente di Consiglio in Ungheria. Anzi costoro vanno già vociferando di una prossima crisi, ed indicano come probabile succes-

130 L'accusa ricevimento del Rapporto vedi il documento seguente.

sore alla Presidenza del Consiglio l'attuale Ministro degli Interni, Kozma. Naturalmente tali voci vanno prese con riserva.

Anche nel campo politico religioso nulla di veramente notevole v'è da segnalare.

La legge agraria della colonizzazione, di cui già parlai nei miei precedenti rapporti, è stata approvata con alcune modificazioni - in senso piuttosto conservatore - anche dalla Camera Alta. Dovrà quindi ritornare al Parlamento per l'approvazione delle modifiche introdotte, il che avverrà ben presto prima dell'inizio delle vacanze parlamentari.

Il Ministro della Pubblica Istruzione e dei Culti, Hóman, è rientrato alcuni giorni fa a Budapest reduce dal suo viaggio a Berlino dove si è recato per restituire la visita fatta a questa Capitale qualche anno fa dal Ministro della Pubblica Istruzione di Germania.

Hóman è stato accolto colà molto bene; è stato nominato Dottore honoris causa dall'Università di Berlino, ed ebbe udienza da Hitler.

Il Ministro Hóman di ritorno, in interviste concessa ai giornali, si è dichiarato molto soddisfatto, per non dire entusiasta, sia pure con qualche leggiera riserva, di ciò che aveva osservato nel campo culturale e nell'organizzazione del Reich: - l'orientamento politico attuale dell'Ungheria c'entra forse per qualche cosa in queste manifestazioni di grande simpatia. - Esito del viaggio fu la firma di un accordo ungaro tedesco nel campo culturale, con relativo scambio di Professori, Alunni ecc. Sul che qualche giornale non ha mancato di manifestare le sue preoccupazioni - che non ritengo del tutto infondate - che si sia con ciò aperta la via in modo per così dire ufficiale ad una più intensa propaganda nazista in Ungheria.

53
PERICOLO DI PROPAGANDA RAZZISTA DEL NAZIONALSOCIALISMO IN UNGHERIA

Dispaccio N. 2077/36 del Segretario di Stato Eugenio Pacelli al nunzio Angelo Rotta
Vaticano, 20 Giugno 1936
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 5rv, N. Nunz. 9848/36
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 69, fasc. 53, 42r-43r

Come l'Eccellenza Vostra Rev.ma sa, cotesto Signor Ministro del Culto, Sig. Dr. Balint Hóman, si è recato recentemente a Berlino per restituire la visita fattagli qualche tempo fa dal Dott. Rust, Ministro dell'Educazione e della Cultura Popolare di Germania. L'Eccellenza Vostra ebbe la premura d'informarmi di ciò col pregiato Rapporto N. 9820.[131]

Poiché la visita si è conclusa con un *Accordo culturale* tra le due Nazioni, vien fatto di pensare che uno degli scopi sia stato l'avvicinamento dei due popoli sul terreno intellettuale o, in altri termini, la propaganda della cultura razzista del nazionalsocialismo nell'Ungheria cattolica.[132]

131 Vedi il documento precedente.

132 Base di questo Dispaccio sarà il Rapporto di Mons. Orsenigo, Nunzio apostolico in Germania, in data 30 maggio 1936, del N. Prot. 17170, vedi la copia bella in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 69, fasc. 63,

Quantunque l'Eccellenza Vostra abbia scorto questo pericolo, ho tuttavia creduto opportuno attirare di nuovo su ciò la Sua attenzione, affinchè ne faccia oggetto delle conversazioni che avrà con l'E.mo Signor Cardinale Primate in vista di un'eventuale azione da svolgere presso la Autorità governative e si studi di mantenere desta la vigilanza dell'Ecc. mo Episcopato in proposito.

Profitto...

54
FUNERALI DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO GIULIO GÖMBÖS

Rapporto N. 10028/36 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey a Mons. Pizzardo, Segretario della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii

Budapest, 10 Ottobre 1936[133]

N. AA.EE.SS. 3976/36

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 27rv-28rv

(Copia bella, dattiloscritta, firmata)

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 45rv-46rv

Letta al S. Padre per intero[134]

Appena ricevuto il telegramma di S. E. Monsignor Sostituto, chiesi ed ottenni udineza da questo Ministro degli Esteri, cui rinnovai a viva voce le condoglianze di Sua Santità, dell'Eminentissimo Cardinal Pacelli, e di tutta la Segreteria di Stato; vi aggiunsi pure le condoglianze del Nunzio, che quella mattina stessa era partito per l'Italia, in congedo, e le mie. Il Ministro ascoltò in piedi questa comunicazione, e mi disse che anche Vostra Eccellenza Reverendissima aveva già inviato direttamente un telegramma esprimendo le condoglianze del Santo Padre.

Tutti i giornali hanno riferito, ed è il Ministero stesso degli Esteri che lo ha fatto pubblicare, la mia visita e la mia comunicazione al Ministro: anzi il giornale cattolico "Nemzeti Újság" ne ha dato notizia in caratteri grassetti (Vedi allegato)[135].

Ho fatto esporre subito la bandiera pontificia a mezz'asta alla Nunziatura, dove vi è restata fino ad oggi, giorno della sepoltura, e mi sono quotato anch'io per una corona di fiori che questo Corpo Diplomatico ha deposto sulla bara.

Come tutte le Legazioni Diplomatiche anche la Nunziatura ha ricevuto l'invito, diramato dal Ministero degli Esteri, d'intervenire au service funèbre, che ha avuto luogo

44rv-45r. Allegato a questo Rapporto: ritaglio stampa del "Frankfurter Zeitung" del 29 maggio 1936, N. 272/73, con titolo: "Das deutsch-ungarische Kulturabkommen. Am Donnerstag in Berlin unterzeichnet." Vedi: ivi, f. 46r.

133 Accusa ricevimento del Rapporto in data 18 ottobre 1936, del N. Prot. 3976/36, la copia bella vedi in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 48r; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 30r.

134 Note a matita in calce.

135 Ritaglio stampa dal "Nemzeti Újság", dell'8 ottobre 1936: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 29r.

questa mattina, nella gran sala della cupola del Parlamento, dove la salma era stata portata fin dal suo arrivo a Budapest da Monaco di Baviera.

Il servizio religioso è stato tenuto dal così detto Vescovo luterano Raffay, attorniato da numerosi ministri luterani. L'E.mo Cardinal Serédi, che come Primate dell'Ungheria ha pure una grande importanza politica nel Paese, tanto che avvenuta la morte di Gömbös fu il primo ad esser chiamato in udienza da S. A. il Reggente, era presente alla cerimonia, senza però alcun segno esterno della sua dignità cardinalazia, vestito da semplice prete, e mi consta che lo ha fatto basandosi sul canone 1258, § 2, del C.J.C.

Io, come rappresentante, in questa circostanza, della Santa Sede, non sono intervenuto a tale servizio religioso acattolico, e al Ministero degli Esteri, dove conto amici, buon cattolici, è stata subito riconosciuta pienamente la giustezza della mia assenza, anzi colà mi è stato fatto notare che la Santa Sede e la Nunziatura avevano già in tante e pubbliche maniere espresso il loro cordoglio. (Del resto, a dir vero, anche se, per ipotesi, ci fossi andato, la mia presenza sarebbe stata ben poco, se non affatto, notata, perché non avrei preso posto con i Capo-missione, e tutti sanno che il Nunzio trovasi in congedo in Italia.)

Trascrivo qualche giudizio della stampa ungherese sul defunto Presidente. Il governativo "Függetlenség" nell'editoriale scrive: "Ha vissuto 50 anni, ma il ricordo della sua fede, delle sue realizzazioni rimarrà eterno finchè esisteranno ungheresi sulla terra.", ed il governativo "Budapesti Hírlap" scrive: "L'eroe, il soldato, il quale era convinto con sacra fede che la patria ed il popolo avevano bisogno di lui e della sua attività, ha mantenuto veramente con sacro eroismo il posto affidatogli dalla fiducia della Nazione e del Reggente. È caduto sul campo del dovere onestamente compiuto." Il giornale legittimista cattolico "Nemzeti Újság": "Siamo stati sempre pronti a collaborare con lui verso le mete della tendenza cristiana e nazionale, per gli interessi più alti della nazione, perché sapevamo che egli era sincero fautore di tale indirizzo. Non è dipeso da noi cattolici e dalle nostre masse se di fronte a questa buona volontà, egli e coloro che gli stavano intorno esercitarono il potere in maniera che non si giunse all'auspicata unità nazionale. Il programma di Gömbös per questa ragione divenne monco prima ancora che il morbo attaccasse il suo organismo. La sincerità che abbiamo dimostrato verso di lui ci impone di pronunziare queste parole anche nel momento del lutto. Per l'uomo tutto il cordiglio. Il giudizio ed il perdono sono nelle mani di Dio." Il liberale d'opposizione "Újság" così si esprime: "Gömbös si sentiva Mussolini: anch'egli sarebbe stato capace di creare un'opera simile a quella del suo modello italiano. Ma nel medesimo tempo sentiva che ciò che in Italia si dovette fare perché era possibile farlo, in Ungheria non era possibile perché non si poteva farlo. L'ha detto: che l'albero di aranci non può essere trapiantato in terra ungherese. Ma ciò malgrado rimase ideale per lui l'albero di aranci italiano e la quercia germanica. Aveva riveduto la sua concezione, ma non era riuscito a vincere se stesso. Se avesse saputo avere questa vittoria, sarebbe diventato non solo degno capo della Nazione, ma anche ora vivrebbe, forse."

Si prevede che l'incarico di formare il nuovo Gabinetto sarà affidato all'attuale Presidente ad interim del Consiglio, Darányi, il quale lo formerà prestissimo, forse già per lunedì prossimo, e con pochi mutamenti. Ad ogni modo anche su ciò terrò informata l'Eccellenza Vostra Reverendissima.

Se è detto che anche questa volta il Capo del Governo non sia cattolico, tuttavia col Darányi Presidente del Consiglio c'è da sperare che i cattolici riescano, se non m'inganno, a veder coronati i loro sforzi per ottenere la riforma della legislazione matrimoniale, riforma tanto vitale.

Ho avuto più volte occasione di avvicinare il Darányi, e più volte ho seduto vicino a lui a pranzo alla Presidenza del Consiglio: è un uomo calmo e sereno, semplice nei suoi modi di fare e cortese, senza pregiudizi verso i cattolici, che anzi è imparentato con cattolici. È ottimo padre di famiglia.

Con i sensi ...

55
NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 10095/36 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 17 Novembre 1936[136]
N. Prot. AA.EE.SS. 4645/36
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 34rv-35rv

Il Ministro degli Esteri d'Italia, Conte Ciano, e la sua Consorte, hanno lasciato Budapest iersera. Essi sono stati festeggiatissimi durante il loro soggiorno in questa Capitale. Ad una gran piazza di Budapest è stato dato il nome di "Piazza Mussolini".

Il Presidente del Consiglio e questa Legazione d'Italia hanno offerto in onore degli illustri ospiti solenni ricevimenti. Vi erano invitati tutti i Membri del Corpo Diplomatico, perciò vi ha preso parte anch'io.

„Új Magyarság" - giornale nazionalista germanofilo - a proposito della Conferenza tripartita di Vienna dice tra l'altro: "Sarebbero premature le previsioni circa gli sviluppi dell'asse Roma-Berlino, ma è certo che l'Italia intende continuare ad operare perché siano eliminati gli ostacoli nel campo della comprensione austro-tedesca ed a far sì che i popoli danubiani cattolici possano cooperare con una Germania in piena amicizia col Vaticano. Gli Italiani rilevano anche ora innanzi ai Tedeschi che il regime fascista è venuto a trovarsi su basi veramente salde quando Mussolini si è accordato col Vaticano ed ha posto in armonia con la Chiesa, anche nelle questioni dell'educazione nazionale, il nazionalismo italiano, che fino all'avvento del fascismo era fondato su basi liberali e massoniche. Anche i Tedeschi riuniti a Vienna dichiarano che per una organica sistemazione del bacino danubiano è necessario che anche la Germania regoli organicamente i proprii rapporti col Vaticano."

Il Ministro degli Esteri ungherese, Kánya, accompagnerà S. A. Serenissima il Reggente nel suo viaggio a Roma. Però, in uno primo tempo, si era deciso che non Kánya bensì il Segretario Generale degli Esteri, Barone Apor, sarebbe venuto a Roma per questa occasione.

Il nuovo Presidente del Consiglio, Darányi, nel suo discorso-programma tenuto alla Camera dei Deputati, aveva sottolineato la necesità che non venisse turbata la pace tra

136 Accusa ricevimento del Rapporto in data 9 dicembre 1936 del N. Prot. 4645/36, copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 76r, N. Nunz. 10154/36; minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 36r.

le confessioni religiose e che qualsiasi intenzione di turbare tale pace avrebbe trovato di fronte a se tutto il Governo.

Ora è stato proprio il Presidente della Camera dei Deputati, e deputato lui stesso, Sztranyavszky, protestante, che in un suo discorso tenuto pochi giorni fa in una assemblea della chiesa luterana, della quale il detto Sztranyavszky è ispettore generale, ha attaccato aspramente la Chiesa cattolica che richiede nei matrimoni misti le *reversali:* avanzo dell'inquisizione medioevale.[137]

Ciò naturalmente ha sollevato il giusto risentimento dei cattolici: il Vescovo di Csanád, S. E. Monsignor Glattfelder, oratore apprezzatissimo, e il Presidente del Partito cristiano-nazionale-sociale-cattolico, il Conte Giovanni Zichy, in pubblici discorsi hanno espresso l'indignazione di tutti i cattolici per questo attacco così offensivo alla Chiesa cattolica, attacco tanto più da deplorarsi in quanto viene da una personalità che ricopre un'alta carica pubblica.[138]

Anche la stampa liberale è unanime nel biasimare l'operato dello Sztranyavszky. Il "Pestre Lloyd", per esempio, giornale ebreo, se ne occupa in un articolo editorale, dove dice fra l'altro: "Dr. Sztranyavszky hat in dessen nicht bloss einen der wichtigsten Grundsätze der Regierungspolitik duchbrochen, er hat gleichzeitig auch die katholische Kirche provoziert und eine Abwehraktion ins Rollen gebracht, die Trübung des harmonischen Zusammenlebens der Konfessionen und im unglüglichsten Falle sogar die Störung der inneren Ruhe und Ordnung im Lande zur Folge haben könnte. Vielleicht ungewollt hat Dr. Sztanyavszky der Regierung Schwierigkeiten bereitet, die in der Erfüllung ihrer wichtigsten Aufgabe gestört, obwohl er nicht bloss der Regierungspartei angehört, sondern jahrelang auch ihr Präsident gewesen ist."

È intenzione dei Deputati cattolici di presentare alla Camera dei Deputati delle interpellanze in proposito. Mi consta che alla Persidenza del Consiglio arrivano numerosissimi telegrammi di Associazioni cattoliche che chiedono le dimissioni dello Sztranyavszky dall'importante carica di Presidente del Parlamento.

Chinato al bacio...

137 Il paragrafo fu segnalato con matita blu al margine.

138 Nota manoscritta al margine: "scheda", che significa che l'archivista della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii deve preparare una scheda per un eventuale miglior ritrovamento nel futuro.

56
INCIDENTE SZTRANYAVSZKY

Rapporto N. 10100/36 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 23 Novembre 1936[139]
N. Prot. AA.EE.SS. 4686/36
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 37rv-40rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 77r-80r

acc. ris. col. 4645/36.[140]

Quest'oggi è partito per Roma S. A. S. il Reggente. Mi sono recato anch'io alla stazione ad ossequiarlo, scopo del suo viaggio essendo anche una sua visita al Sovrano Sommo Pontifice.

Nel mio rapporto N. 10095/36, del 17 corrente,[141] davo notizia a Vostra Eminenza Reverendissima dell'unanime giusto risentimento di tutti questi cattolici per l'aspro attacco contro la chiesa cattolica fatto in un'assemblea luterana dal protestante Presidente di questo Parlamento, Sztranyavszky, che ha detto essere la richiesta delle *reversali* nei matrimoni misti un *avanzo dell'inquisizione medioevale.*

Dura intensa l'agitazione dei cattolici: le proteste si moltiplicano, nei discorsi pubblici, nei telegrammi numerosi inviati al Presidente del Consiglio e che esigono le dimissioni dell Sztanyavszky dalla sua alta carica, nei giornali. Sono dieci anni che mi trovo in Ungheria e questa è la prima volta che ho veduto tutti i cattolici ungheresi scattare unanimi a rintuzzare un affronto fatto alla loro Religione da una persona che ricopre un'alta carica pubblica; questi cattolici sembra che abbiano ritrovato finalmente la loro forza: frutto consolante del lavoro dell'Azione Cattolica.

Lo Sztranyavszky ha fatto una dichiarazione in cui ha detto: "invito l'opinione pubblica ungherese a non dare alle mie parole un'interpretazione che non corrisponde ai fatti e alle mie intenzioni. Io ho voluto criticare soltanto i sistemi adottati da alcune persone e non ho voluto offendere in nessuna maniera la Chiesa Cattolica. Non ho avuto nè potevo avere simile proposito."

L'opinione pubblica cattolica però non è per niente sodisfatta di questa dichiarazione.

Da parte mio ho avuto occasione di parlare sia col Segretario Generale del Ministro Esteri come pure con un Segretario di Stato della Presidenza del Consiglio, persona molto vicina al Capo del Governo, e nell'un caso e nell'altro ho fatto loro rilevare la giusta eccitazione dei cattolici per le parole offensive dello Sztranyavszky contro la dottrina della Chiesa; mi hanno detto che il Ministro degli Esteri è oltremodo inquieto per l'accaduto, e che lo Sztranyavszky non emerge per ingegno.

---

139 Accusa ricevimento del Rapporto in data 9 dicembre 1936 del N. Prot. 4645/36, copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 76r, N. Nunz. 10154/36; minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 36r.

140 Nota manoscritta in calce.

141 Vedi sopra, p. 328.

Iersera, Domenica, sul tardi è arrivato a Budapest da Strigonia[142] l'Eminentissimo Cardinale Serédi. Questa mattina alle ore otto mi ha pregato di andare da lui e mi ha detto che nel pomeriggio avrebben parlato del caso Sztranyavszky col Presidente del Consiglio.

Infatti quest'oggi, dopo pranzo, l'Eminentissimo Cardinale Primate mi ha chiamato per riferirmi il colloquio avuto col Capo del Governo. Il Cardinale gli ha fatto rilevare che ai cattolici, tanto giustamente indignati, non poteva bastare quella semplice dichiarazione dello Sztranyavszky: che impressione si poteva avere in Vaticano per questo affronto fatto alla Chiesa da una persona che riveste un'alta carica pubblica proprio quando il Santo Padre stava per ricevere in solenne visita il Capo della Nazione ungherese e del suo Governo? Impressione dolorosa nel constatare che mentre il Santo Padre aveva perfino rimandato la data dei suoi esercizi spirituali per ricevere, insieme a S. A. S. il Reggente, anche il Presidente del Consiglio, questi non prendeva misura alcuna per dare una giusta riparazione ai cattolici offesi.

L'unica riparazione, e che i cattolici si aspettavano, era la promessa almeno che il Presidente del Consiglio, al suo ritorno da Roma, avrebbe fatto dimettere lo Sztranyavszky dalla sua carica. Il Capo del Governo, pur deplorando lui stesso vivamente l'accaduto e pur assicurando che avrebbe cercato di far dimettere lo Sztranyavszky dalla sua carica, tuttavia faceva rilevare al Cardinale che non poteva promettere con assoluta certezza di poterci riuscire: la nomina del Presidente della Camera vien fatta non da lui ma dai Deputati; benchè lui sia il Capo del Partito governativo, tuttavia in seno al Partito ci sono numerose frazioni che non accetterebbero certo tale proposta. Il Presidente del Consiglio ha detto che da parte sua si sbarazzerebbe ben volentieri dello Sztranyavszky, il quale durante il Governo del defunto Gömbös faceva molto parlare di sè per il suo estremismo di destra. Voleva diventar lui Capo del Governo: contro una tale probabilità insorse però unanime la stampa cattolica: da qui forse uno dei motivi di questa sua nuova invettiva contro la Chiesa.

Una cosa prometteva di certo il Darányi: durante il suo viaggio a Roma la Camera dei Deputati è chiusa; al suo ritorno avrebbe lui stesso insieme ad altri Deputati studiato e preparata una nuova più esplicita dichiarazione da farsi in pubblico Parlamento dallo Sztranyavszky: prima però questa dichiarazione sarebbe stata sottoposta al giudizio del Cardinale Primate.

A Roma S. E. il Nunzio di Ungheria s'incontrerà certamente con questo Presidente del Consiglio come col Ministro degli Esteri. Secondo il mio umile, sommesso parere non sarà difficile anche a Monsignor Nunzio trovare il modo di far rilevare al Ministro degli Esteri tutto il vivo dispiacere per l'accaduto.

142 Strigonia (latino), Esztergom (ungherese), Ostrihom (slovacco).

57
INCIDENTE "SZTRANYAVSZKY"

Rapporto N. 10110/36 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 5 Dicembre 1936[143]
N. Prot. AA.EE.SS. 4687/36
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 41rv-42rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 84rv-85rv

acc. ris. col 4645/36[144]

Con il mio rispettoso Rapporto del 23 scorso, Nr. 10100/36,[145] mi affrettai a dar notizia all'Eminenza Vostra Reverendissima del colloquio svoltosi tra l'E.mo Serédi ed il Presidente del Consiglio poche ora prima che questi partisse per Roma.

Risultato del colloquio fu la promessa da parte del Capo del Governo di fare tutto il possibile per ottenere dallo Sztranyavszky una dichiarazione pubblica più sodisfacente della prima, la quale più che calmare non era riuscita che ad aumentare la giusta indignazione di tutti i cattolici per le sue ormai ben note parole a proposito delle "reversali" da costui definite "avanzo dell'inquisizione medioevale".

Infatti il mattino stesso in cui il Presidente del Consiglio rientrava a Budapest, reduce dal suo viaggio a Roma, il Ministro della P[ubblica] I[struzione] e dei Culti, Hóman, dava lettura al Cardinal Primate di una dichiarazione fattagli per iscritto dall'on. Sztranyavszky, il quale chiedeva che le parole da lui pronunziate all'adunanza della chiesa protestante fossero considerate come "non pronunziate". Il Cardinal Primate ne prendeva atto, esprimendo in pari tempo il voto che in futuro non si avessero più a ripetere simili dolorosi fatti. Di detta dichiarazione accludo qui una fedele traduzione in italiano (Allegato 1).[146] Per espresso volere dell'E.mo Primate la dichiarazione dello Sztranyavszky è stata subito pubblicata integralmente in tutti i giornali, almeno su tutti quei giornali su i quali il Governo ha influenza.

La Camera dei Deputati, rimasta chiusa durante il viaggio in Italia del Presidente del Consiglio, si è riaperta il giorno stesso del ritorno a Budapest del Darányi, che vi ha preso la parola per far sapere che la *questione Sztranyavszky,* circa la quale alcuni Deputati si proponevano di presentare delle interpellanze, *era stata già regolata,* d'accordo con tutte le personalità competenti. Accludo la traduzione italiana anche di questa dichiarazione governativa (Allegato 2).[147]

---

143 Accusa ricevimento del Rapporto in data 9 dicembre 1936 del N. Prot. 4645/36, copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 76r, N. Nunz. 10154/36; minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 36r.

144 Nota manoscritta in calce.

145 Vedi sopra, p. 330.

146 L'allegato si trova in copie dattilografate: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 44r. Vedi ancora: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 86r, 87r (due copie).

147 L'allegato si trova in copie dattilografate: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 43r. Vedi ancora: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 88r, 89r (due copie).

Le progettate interpellanze da parte cattolica non hanno avuto più luogo, ed i giornali non hanno più parlato del doloroso incidente, che giustamente ha tenuto molto agitati per parecchie settimane i cattolici e la loro stampa.

Lo Sztranyavszky la dichiarazione non l'ha fatta spontaneamente: gli è stata imposta, ed essa è il risultato dei lunghi colloqui svoltisi tra il Cardinale Primate ed il Ministro dei Culti, Hóman, a cui il Darányi prima di partire per Roma aveva dato l'incarico di studiare e trovare insieme con l'E.mo Serédi il modo di dare ai Cattolici la giusta, richiesta soddisfazione per la grave offesa recata alla loro Chiesa sa una persone che ricopriva una così importante carica pubblica.

In questa occasione i Cattolici si sono mostrati molto energici e sono scattati tutti uniti: di ciò va dato merito in modo speciale all'Azione Cattolica, che, si deve pur riconoscere, anche qui in Ungheria lavora.

Il Cardinale Primate, in un secondo lungo colloquio al quale ebbe l'amabilità di chiamarmi per mettermi al corrente del come tra lui ed il Ministro dei Culti si era giunti a trovare un modo per definire convenientemente la dolorosa questione, mi disse che lo Sztranyavszky in quei giorni aveva pianto più volte: - è un uomo finito - e pensare che voleva esser lui Presidente del Consiglio…

Nel chiudere il Rapporto su questa bella battaglia vinta dai buoni Cattolici ungheresi, credo doveroso un rilievo: cioè, non fu una buona idea quella messa avanti in un primo momento dai Cattolici nelle pubbliche proteste e nella stampa, idea che mi espresse pure l'E.mo Primate nel primo colloquio al quale mi chiamò, di esigere ad ogni costo che il Capo del Governo obbligasse lo Sztranyavszky a dare le dimissioni da Presidente della Camera: nel secondo colloquio con me l'E.mo Serédi osservò che veramente quella non era stata una buona idea. - Il Darányi non poteva obbligare lo Sztranyavszky a dimettersi: non è il Capo del Governo che elegge il Presidente della Camera, bensì è *tutto* il Parlamento, e questo gode delle prerogative che non possono essere intaccate dal Presidente del Consiglio. È vero: Darányi è anche il Capo del Partito dell'Unità-nazionale, che in Parlamento ha la grande maggioranza; è anche però vero che in seno al Partito governativo vi sono delle frazioni che non sono disposte ad appoggiar sempre in ogni caso il Presidente del Consiglio.

58
NOTA SUL CASO SZTRANYAVSZKY

Senza data

Minuta dattiloscritta interna, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 45rv

Mons. Segretario disse che il S. Padre e il Cardinale ore anno parlato ai personaggi ungheresi il 27-XI-1936[148]

Il Sig. Straniosky (Sztranyavzky)[149] Presidente della Camera dei Deputati di Ungheria, di religione luterana, e, sembra, uno dei capi religiosi (ispettore) protestanti un-

148 Nota manoscritta in calce.

149 Corrige: Sztranyavszky.

gheresi, in un discorso tenuti pochi giorni innanzi la partenza del Reggente ha attaccato aspramente la Chiesa Cattolica che esige per i matrimoni misti le *reversali* "avanzo dell'Inquisizione" (Rapp. 10093).

I discorso ga (!) suscitato grande reazione tra i cattolici, dato il posto occupato dall'oratore, l'asprezza del linguaggio e la circostanza della viista del Reggente al Santo Padre.

Lo Straniosky ha dichiarato che "non ha voluto criticare la Chiesa Cattolica ma i metodi usati da alcune persone" (sic).

L'agitazione è continuata: l'Uditore ha fatto passi presso il Ministero degli Esteri: gli si è risposto che il Sig. Darányi era inquietissimo.

Il Cardinale Primate avanti la partenza del Darányi lo ha intrattenuto sull'argomento rilevando che non era sufficiente la dichiarazione dello Stranioski: che il fatto avrebbe suscitato in Vaticano un'impressione sfavorevole ecc. che la riparazione che i cattolici aspettavano era che il Presidente ha deporato il fatto ed ha detto che "avrebbe procurato" di fare dimettere il colpevole ma… c'era di mezzo la Camera dei Deputati. Quello che prometteva il Darányi era che tornato a Budapest avrebbe fatto fare in pubblico Parlamento una più esplicata dichiarazione approvata in antecedenza dal Cardinale. (Rapp. 10100)

Sua Eccellenza Monsignor Rotta domanda come si debba regolare.

È il caso che l'E.mo Superiore ne faccia un cenno al Presidente del Consiglio o al Ministro degli Esteri Kánya che è cattolico?

Monsignor Nunzio si permette di far rilevare alla Segreteria di Stato che essendo stati diretti i Rapporti della Nunziatura di Budapest direttamente alla Santa Sede e d'altra parte trovandosi egli a Roma in qualità non ufficiale, ma per una circostanza causale [sic! - casuale], non gli sembra di potersi far l'interprete del pensiero della Santa Sede. Dovrebbe quindi parlarne solo amichevolmente e come di notizie desunte dalla stampa: il che toglierebbe importanza all'accenno.

59
RITORNO DI S. A. S. IL REGGENTE IN UNGHERIA

Rapporto N. 10109/36 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Segretario di Stato Eugenio Pacelli,
4 Dicembre 1936[150]

Minuta dattiloscritta, firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 81rv

(con allegato)

Mi trovai anch'io alla stazione per ossequiare S. A. S. il Reggente al ritorno dal suo viaggio a Roma. Budapest per l'occasione era tutta imbandierata: anche al palazzo della

150 Cfr. il Rapporto con oggetto: "Viaggio di S. A. S. il Reggente d'Ungheria", in data 4 novembre 1936, del N. Prot. 10.072/36, copia bella in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 31rv-32r; la minuta in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 70rv. – L'accusa ricevimento del Rapporto in data 20 dicembre 1396, del N. Prot. (Segreteria di Stato) 159151, vedi la copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 90r.

Nunziatura quel giorno feci esporre la bandiera pontificia. Mi sia lecito far umilmente rilevare che questi due atti - la mia presenza cioè alla stazione e la bandiera alla Nunziatura - furono apprezzati da questo Ministero degli Esteri, dove dicevano: "È il Capo della Nazione ungherese che ritorna dall'aver fatto visita ufficiale pura al Sovrano Sommo Pontefice."

Il Presidente del Consiglio, Darányi, in un suo radiodiscorso, subito al suo ritorno, parlando dei grandiosi avvenimenti di Roma, a proposito della visita al SANTO PADRE e a VOSTRA EMINENZA disse: "Ha destato in noi profonda e durevole impressione l'accoglienza che con cerimoniale della più antica tradizione è stata fatta alle LL.AA. SS.[151] ed a noi in Vaticano da Sua Santità il Pontefice e dal Segretario di Stato Cardinale Pacelli. Sono felice che Sua Santità, con tanto calorose parole a noi rivolte, e, per il nostro tramite, alla Nazione calorosamente amata per adoperare i suoi termini - abbia voluto benignamente concederci la Sua Benedizione."

Ha destato qui gioia grandissima la notizia che il Congresso Eucaristico internazionale del 1938 si terrà in questa Capitale: tale notizia è stata pubblicata in grandi caratteri da tutti i giornali.

Ho letto proprio con grande piacere il bell'articolo dell'Osservatore Romano del 30 Novembre - 1 dicembre, dal titolo "Disarmo" dove si parlava S. A. S. Horthy e della sua Consorte che a Roma aveva dato tante prove di profonda pietà. Ho pensato che tanto S. A. S. il Reggente come Madama Horthy avrebbero letto volentieri quell'articolo, ed ho trovato modo di farlo loro pervenire per il tramite di questo Ministero degli Esteri, dove conto dei buoni amici cattolici. Vedo che l'articolo è stato tradotto fedelmente in ungherese, come dalla qui acclusa copia[152] del numero di questa mattina del "Nemzeti Újság".

60
NOTIZIE RELIGIOSE E POLITICHE

Rapporto N. 10170/36 del nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 27 Dicembre 1936
N. Prot. AA.EE.SS. 178/37
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 59rv-60rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, ff. 93rv-95r

acc. Ric. col N. 179/37

Continua sempre vivo in Ungheria l'interesse per la preziosa salute del Santo Padre. La prima domanda che mi si rivolge da coloro con cui ho occasione di intrattenermi è

151 Loro Altezze Serenissime.

152 Ritaglio stampa: dal "Új Lap", 6 dicembre 1936, pag. 3. – vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 52, fasc. 1, f. 83. – Vedi ancora: ritaglio dall'Osservatore Romano, del 28 novembre 1936, p. 1: "Sua Santità il Papa Pio XI ha riceuto in solenne udienza Sua Altezza Serenissima l'Ammiraglio Horthy Reggente di Ungheria", ivi, f. 82.

sempre sulla salute di Sua Santità. Si prega e si fanno voti che presto giunga la sospirata notizia che il Santo Padre - cessati i gravi dolori che Lo affliggono - possa riprendere col consueto fervore la Sua vita così meravigliosamente attiva per il bene della Chiesa. Faxit Deus!

Il Suo Messaggio alla vigilia di Natale fu raccolto dalla Radio di Budapest per fissarlo in un disco, che poi riprodusse alle ore 20 di sera insieme ad una traduzione ungherese. È inutile aggiungere che, pur attraverso la non perfetta e completa riproduzione a cagione di difficoltà tecniche, esso fu ascoltato con un senso di divozione [sic!] dai fedeli, ai quali non sfuggì nei punti salienti la commozione di animo del Santo Padre. I giornali riportarono, alcuni integralmante, altri nei punti più importanti, il Messaggio Papale.

La notizia che Budapest sarà la sede del Congresso internazionale Eucaristico nel 1938, come già è stato riferito, fu accolta con grande soddisfazione. Già si è iniziato il lavoro di preparazione. Anima del Comitato ordinatore è Sua Eccellenza Nagy Elek, che fu già Ministro di Ungheria presso la Santa Sede, il quale si è accinto al lavoro con grande entusiasmo. Non è uomo di molto ingegno, però di sentimenti cattolici profondi; ha accettato l'incarico affidatogli da Sua Eminenza il Cardinale Primate con grande spirito di zelo e col desiderio di compiere così un santo apostolato.

Nella vita politica interna ungherese si nota una détente: le lotte di partito così acri durante il governo di Gömbös ora hanno perduto molto della loro intensità: si respira un'altra aria, effetto della politica più accorta, più prudente e più basata sul rispetto delle tradizioni seguìta dal nuovo Presidente Darányi. Segno ed effetto di questa pacificazione si è il cangiamento avvenuto nella direzione del Partito Unitario-nazionale, dalla quale sono stati eliminati gli elementi estremisti di destra, come Marton, Sztranyavszky[153] (quest'ultimo resosi famoso per la nota gaffe di cui si riferì nei precedenti Rapporti) che tendevano ad una dittatura del Partito. Di poi anche l'annosa questione della riforma elettorale, che tanto divideva gli animi, sembra ormai incamminata sulla via della definitiva risoluzione con l'introduzione che si farà del voto segreto anche nei distretti rurali e con la modificazione radicale del sistema delle così dette "raccomandazioni" per la presentazione delle candidature, fonte di tante soperchierie.

Si rileva un avvicinamento abbastanza sensibile tra il Deputato Eckhardt, capo del Partito dei piccoli proprietari, focoso oppositore di Gömbös, ed il Presidente del Consiglio Darányi; mentre Monsignor Ernszt, membro influente del Partito cristiano-sociale (per quanto a mio parere, di non troppo valore nel campo politico anche per la sua tendenza innata al pessimismo), si è mostrato molto più riservato in un discorso ultimamente tenuto, dove non mancò di rimproverare il Darányi di procedere troppo lentamente nella sua opera di riforma.

Il Presidente del Consiglio Darányi fu ultimamente da me per farmi visita nella mia qualità dei Decano del Corpo diplomatico. Egli come al solito fu molto gentile, mi ricordò ancora le sue impressioni indimenticabili della sua visita a Roma ed al SANTO PADRE, espresse i suoi voti per la sollecita guarigione di Sua Santità, si dichiarò poi lieto che l'incidente Sztranyavszky avesse avuto una onorevole soluzione ed aggiunse pure che appena ritornato da Roma era andato a far visita al Cardinal Primate (come questi già mi aveva detto in antecedenza) per ringraziarlo del concorso da lui prestato in unione col Ministro dei Culti per trovare la formola di ritrattazione come chiusura dell'incidente.

153 Nome sottolineato con rossetto.

Così in complesso nella vita interna del Paese si nota maggior tranquillità, anche se le condizioni disagiate di tanta parte della popolazione non mancano di creare preoccupazioni.

Nella vita politica esterna unica nota speciale si è un'animosità più vivace contro la Romania per l'intensificazione delle angherie con cui questa opprime l'elemento ungherese in Transilvania. Pretesto per la Romania pare sia il discorso di Mussolini a Milano nel quale egli si pronunciava esplicitamente per la revisione dei Trattati in favore dell'Ungheria "la grande mutilata". Inde irae.

La presentazione degli auguri a Sua Altezza Serenissima il Reggente da parte del Corpo Diplomatico, che doveva aver luogo, secondo la consuetudine, il primo gennaio, è quest'anno trasferita al 7 dello stesso mese, dietra preghiera di alcuni membri del Corpo Diplomatico, desiderosi di passare le feste natalizie in patria.

1937

61
ARTICOLO DEL P. BANGHA, S.J[154] (UNIONE CRISTIANA)

Rapporto N. 188/1937 del nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 13 Marzo 1937
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 71 P.O., fasc. 54, ff. 3rv-4rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 54, fasc. 3, ff. 535rv-536rv

acc. ric. col N. 960/37

Qualche mese fa il Padre Bangha, S.J., noto ed apprezzato scrittore ed oratore, pubblicò sul Periodo "Magyar Szemle" diretto dall'ex-Presidente del Consiglio, Conte Bethlen, un articolo dal titolo "Unione Cristiana".[155]

In esso rileva il bisogno che si sente da molti che tutte le Confessioni a base cristiana si uniscano per la comune difesa contro il bolscevismo. Ma come arrivare a tale unione? Dopo accennato ai danni gravissimi che le divisioni della Cristianità cagionarono sia in Oriente con lo Scisma, in Occidente col Protestantesimo, là nella lotta contro la Mezzaluna, qui contro il Razionalismo ed i principi della Rivoluzione francese, e mostrata l'inanità dei tentativi fatti finora per arrivare ad una unione o federativa o sulla base di alcuna verità fondamentali, ed esclusa poi ai nostri tempi la probabilità di conversioni in massa, viene più in concreto a studiare quali siano le difficoltà ad una vera unione. Secondo il Padre Bangha queste difficoltà, e molto gravi, sono di triplice ordine: dommatico, storico e sentimentale o politico. Parla pure delle speranze di un possibile avvicinamento per il futuro, che egli fonda sull'orientamento degli studi in parecchi ambienti protestanti con tendenza più obbiettiva nella valutazione delle differenze dommatiche, su una volontà meno schiava di pregiudizi, nell'ordine filosofico, storico e nazionale, come pure su una atmosfera che si va formando più irenica fra i due campi. Per l'autore però, come ho già detto, l'ostacolo maggiore è e sarà la fermezza, del tutto giustificata e doverosa, da parte della Chiesa Cattolica per ciò che riguarda il Domma e la morale, per cui è da escludersi la possibilità di una soluzione di compromesso, che potrebbe lusingare l'amor proprio dei protestanti: quindi per ora si ha da procurare come avviamento ad una futura auspicata unione la formazione di una atmosfera meno ostile, più caritativa e più libera da pregiudizi, come pure un sentimento negli animi di più profondo e sentito spirito cristiano, ciò che renderà possibile comprendere più intimamente il desiderio e l'orazione di Nostro Signore: "Ut unum sint".

L'articolo riprodotto anche dal "Nemzeti Újság"[156] per il suo tono irenico non ha fatto, a quanto pare, cattiva impressione negli ambienti protestanti, ed ha avuto qualche ripercussione anche se, naturalmente, senza alcun risultato pratico e tangibile.

---

154 Nota a matita: *schedare.*

155 Béla Bangha, S.J.: Keresztény unió, in: "Magyar Szemle", vol. 28, 1937. N. 2. pp. 105–115. Sull'internet: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarSzemle_29_1937_01-04/?pg=104&layout=s

156 "P. Bangha Béla S. J. a keresztény unióról", in: Nemzeti Újság, 4 febbraio 1937, pag. 5-6. Vedi il ritaglio stampa in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 54, fasc. 3, ff. 542rv – ed altri ritagli stampa.

I protestanti sono qui, come un po' dapertutto, così saldi nei loro pregiudizi ed anche così tenacemente attaccati ad un Cristianesimo comodo e poco ingombrante, che non è certo da sperare che un articolo di un periodico possa convertirli. Così per esempio, qualche settimana fa, il Presidente del Consiglio, Darányi, in un banchetto offertogli dal presbiterium della chiesa calvinista, in occasione della sua nomina a capo laico di detta chiesa per il distretto della città, così si esprimeva: "…io credo che i nostri antenati che nel passato qui sui margini di questa città eressero la prima chiesa riformata ora sarebbero ripieni di ammirazione vedendo in quante chiese i calvinisti possono qui in città innalzare le loro preghiere." Continuava poi deplorando che molte migliaia vi siano che non le frequentano, e tra i quali si dovrebbe esercitare un'azione missionaria. Terminava poi eprimendo la speranza che anche in tempi così tristi si possa efficacemente combattere il bolscevismo, e così conchiudeva: "Il mio venerato amico (Kelemen) ha fatto qui menzione della pace tra le confessioni.[157] Il numero dei nemici comuni è così rilevante che ogni Confessione deve persuadersi che il tempo delle lotte vicendevoli è definitivamente passato, e che bisogna concentrare tutte le forze contro il nemico comune. Così si presenta la possibilità con forze unite di accettare la lotta contro coloro di cui sopra ho parlato."

So che il Ministro Darányi aveva invitato il Padre Bangha ad un colloquio, ma questi allora non poté accettare perché malato, di poi credette più prudente lasciar cader la cosa.

Nella stessa occasione il cosìdetto Vescovo Ravasz, uno dei pezzi grossi del protestantesimo locale, prese la parola dopo il Ministro Darányi per far rilevare l'importanza dell'articolo del Padre Bangha, anche perché era la maggioranza che offriva la mano alla minoranza, et quidem per mezzo di un Gesuita; ricordava le difficoltà che si oppongono all'unione, già accennate dal Padre Bangha, soggiungendo che se quattro secoli avevano resa profonda la fossa di divisione, non era da meravigliarsi se un tempo lungo fosse necessario per colmarla; ad ogni modo visto ciò che succede in Russia, nel Messico e nella Spagna si augurava la pace tra le confessioni religiose per combattere unite contro il nemico comune per la difesa di quelle verità che tutti professano: Dio, la Trinità, il Regno di Cristo. Lo stesso Ravasz ha pubblicato poi un articolo nella "Rassegna delle chiese protestanti",[158] nel quale sostiene la necessità di un'intesa tra le Chiese Cristiane dell'Ungheria basandosi anche sull'articolo del Padre Bangha. L'articolo del Ravasz fu riportato dal "Budapesti Hirlap" e da altri giornali.

Il 7 Marzo poi corrente il governativo "Függetlenség" nell'editoriale rievocando i vari articoli, polemiche e dichiarazioni svoltesi negli ultimi tempi per un accordo tra le Chiese Cristiane di Ungheria, sostiene la necessità che, specie nel momento attuale, al di là degli aspetti dommatici del problema, protestanti e cattolici che da Dio hanno avuto la grazia di esser posti alla direzione del Paese, trovino il modo di mantenere tra loro le più cordiali relazioni: oggi che il modo è minacciato da forze sataniche più che mai vi è bisogno di una azione tra tutti coloro che credono in Dio e vogliono difendere il patrimonio morale e spirituale rappresentato dalla fede religiosa.

Ho voluto riferire tutto ciò in via semplicemente informativa, senza dare un importanza che non hanno nè l'articolo nè le sue ripercussioni: solo può servire per formarsi un idea più esatta della realtà. Purtroppo la pace confessionale, che tanto s'invoca dai

157 Si tratta probabilmente di Crisostomo Kelemen, Arciabate di Pannonhalma.

158 Si tratta dell'articolo: "Egység, vagy barátság. Válasz Bangha Béla cikkére" [Unità o amicizia. Risposta all'articolo di Béla Bangha], in: *Protestáns Szemle* 1937. pp. 161-166.

protestanti e che è sì spesso sulle loro labbra, si riduce in pratica ad una misura di prudenza per non avere noie e molestie e continuare nell'opera tranquilla e molto proficua di accaparrarsi i posti migliori. E questo almeno nella maggior parte dei casi.

62
NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 288/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 23 Aprile 1937[159]
N. Prot. AA.EE.SS. 1653/37
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 68rv-70rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 21rv-23r

Nella vita politica ungherese continua quello stato di relativa calma, a cui già accennava nei miei rapporti antecedenti, e che vien rafforzandosi specialmente per l'azione prudente ed equilibrata, che il Presidente Darányi va esplicando, la quale gli concilia simpatie, od almeno rispetto, anche fuori del suo partito. Si rileva in modo sensibile la differenza tra la sua linea di condotta e quella del suo antecessore Gömbös. Mentre questi non nascondeva una certa tendenza estremista ispirata ad una imitazione del fascismo o nazionalsocialismo - anche se negli ultimi tempi aveva messo dell'aqua nel vino - ciò che gli creava un'opposizione forte ed irriducibile; Darányi invece apertamente si dichiara niente affatto tenero nè di dittature nè di führer, alieno da ogni estremismo, saldamente poggiato sulla millenaria costituzione ungherese ed alieno anche da forme di antisemitismo banale e violento, pur riconoscendo espressamente l'esistenza di una questione ebraica in Ungheria coi suoi danni e pericoli. Il grande discorso politico tenuto domenica scorsa, 18 corrente, da Darányi a Szeged riassume in modo chiaro il suo pensiero: è appunto questa sua presa di posizione così rispondente alle tradizioni ed all'anima del popolo ungherese, il quale ha vivo il senso della libertà personale e l'attaccamento alla sua costituzione millenaria, che lo rende simpatico e gli permette di avere contatti cordiali coi partiti di opposizione e di preparare con il loro appoggio i progetti di riforma costituzionale sull'aumento dei poteri del Reggente, sulle nuove attribuzioni della Camera Alta ed in fine sulla legge elettorale a base del voto segreto.

Anche la discussione del Preventivo del 1937-38 nella Commissione del Bilancio del Parlamento avvenuta in questi giorni è riuscita animata sì, ma molto corretta e deferente, prova anche questa della détente degli spiriti subentrata allo stato di tensione del periodo antecedente.

Il nuovo Ministro degli Interni, Giuseppe Széll,[160] /buon cattolico/ incontra pure simpatie appunto perché contrario a qualunque estremismo, non solo di sinistra, ma anche

159 Accusa ricevimento del Rapporto in data 4 maggio 1937, del N. Prot. 1653/37, copia bella, vedi in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 24r; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 72r.

160 Il nome fu sottolineato con matita blu al margine: "scheda".

di destra, e quindi per niente affatto favorevole al moviemento ultranazionalista dei Croce-frecciati,[161] brutta copia dei croce-gammati germanici.

Per ragione delle tendenze, diremo così di centro, del ministero Darányi, i rapporti dell'Ungheria con la Germania in realtà non sono troppo cordiali, anche se in foro esterno le cose possono mostrare altro carattere. La Germania quì perde ora un po' delle simpatie, di cui ha sempre goduto, perché con la propaganda razzista che esercita in questa minoranza tedesca (che ammonta circa a mezzo milione) viene a creare del malcontento e delle agitazioni: perciò è da ritinersi che l'Enciclica del Santo Padre "Mit brennender Sorge" sia per niente affatto dispiaciuta al Governo ungherese, tanto più che la grande parte della minoranza tedesca di qui è di religione cattolica; l'Enciclica quindi diffusa tra loro per mezzo dell'Azione Cattolica servirà a metterli in guardia contro una propaganda subdola e pericolosa. Che se poi l'entusiasmo, non dico per Mussolini, ma per il fascismo qui non è molto vivo, però tutti riconoscono una differenza tra questo ed il nazionalsocialismo. Oltrechè per altri motivi anche perché non offre qui materie a lagnanze, in quanto che gli esponenti del fascismo in Ungheria sono molto corretti e mantengono la loro attività nei giusti limiti.[162]

Appunto per questo, la venuta delle Loro Maestà il Re e la Regina d'Italia, qui sarà festeggiata con vera cordialità e con entusiasmo; l'Italia in fatti mentre ha aiutato e aiuta l'Ungheria, non fa alcun opera di disgregazione nel paese, nè tende a far prevalere forma di governo che non sono conformi nè alla mentalità nè alle ispirazioni del popolo ungherese.[163]

Nel campo religioso il Governo mantiene un contegno corretto e rispettoso. Basando il suo programma di azione sull'idea cristiana e nazionale, sente l'importanza dell'apporto delle forze spirituali allo svolgersi della vita della Nazione e dal suo pacifico progresso. Il grande guaio della mancanza di unità religiosa è purtroppo occasione di dispersione di forze e di minore resistenza alla diffusione delle idee sovversive, che pure qui si insinuano, anche se arginate, sorvegliate ed all'uopo anche represse.

Certamente il Governo darà il suo appoggio cordiale al Congresso Eucaristico Internazionale dell'anno prossimo.[164]

Intesa ne è già l'opera dell'organizzazione: in questi ultimi giorni è venuto a Budapest Monsignore Heylen, Vescovo di Namur, appunto per prendere contatto col Comitato organizzatore. Egli è stato ricevuto con molta cordialità: accompagnato da Sua Eminenza Il Cardinale Primate, ha fatto visita alla Nunziatura, a Sua Altezza Serenissima il Reggente ed alla sua Signora, la quale ha accettato ben volontieri il Patronato del Congresso, a S. E. Darányi, ai principali Ministri e dal Borgomastro dell Città: dapertutto le migliori accoglienze.

L'altro ieri S. E. il Cardinale ha dato una colazione in onore di Monsignore Heylen, a cui erano presenti, oltre che il Nunzio Apostolico, S. E. Darányi, tutti i Ministri Membri del Gabinetto, residenti in Budapest attualmente, il Borgomastro ecc.

S. E. Monsignore Heylen si è dichiarato, prima di partire sodisfattissimo delle accoglienze avute, come pure del lavoro di preparazione già iniziatosi sotto i migliori auspici.

---

161 Il nome fu sottolineato con matita blu al margine: "scheda".
162 Nota a matita accanto al paragrafo sul margine: "scheda".
163 Nota a matita accanto al paragrafo sul margine: "scheda".
164 Nota a matita accanto al paragrafo sul margine: "scheda".

Il Ministro della Difesa Nazionale Röder,[165] un buon cattolico, ha messo a disposizione del Comitato la organizzazione militare per preparare gli alloggi. Il Borgomastro poi ha pubblicato un manifesto, parallelo ad uno di S. E. il Cardinale Primate, per inviare i cittadini a dar nota degli alloggi disponibili per il prossimo Congresso Eucaristico; già si è iniziato dal Comune questo lavoro di censimento. Tutto ciò dimostra la bella armonia esistente tra le varie Autorità per favorire la buona riuscita del Congresso.

Intanto il 23 Maggio di quest'anno si inizierà solennemente l'Anno Eucaristico per tutta l'Ungheria, con funzioni speciali, novene, tridui, comunioni generali per preparare gli animi alla grande manifestazione di fede. L'apertura dell'Anno Eucaristico sarà compiuta a Budapest solennemente dal Cardinale Primate nella Basilica di S. Stefano.

Sua Eminenza il Cardinale Serédi, dopo l'ottava di Pentecoste, verrà a Roma per trattare personalmente di questioni che si riferiscono al Congresso.

Per il momento non mi pare che vi siano qui altri avvenimenti che meritono un rilievo speciale.

63
RICHIESTA INFORMAZIONE CIRCA "SOLIDARIETÀ UNGHERESE PER I CATTOLICI TEDESCHI PERSEGUITATI"

Dispaccio N. Prot. 2576/37 di Mons. Pizzardo,
Segretario della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii
al nunzio Angelo Rotta
Vaticano, 6 Luglio 1937
Copia bella, dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 57r, N. Nunz. 466/37

Eccellenza Reverendissima,

"L'Avvenire d'Italia" del 2 Luglio corrente ha pubblicato un articolo su "La solidarietà ungherese per i cattolici tedeschi perseguitati".[166]

Sua Eminenza gradirebbe che cotesta Nunziatura Apostolica inviasse un Rapporto al riguardo e si tenesse eventualmente al corrente su simili questioni.

Profitto volentieri dell'incontro per raffermarmi con sensi di distinto ossequio

di Vostra Eccellenza Rev.ma
Dev.mo Servitore
+ G. Pizzardo
Arc. t. Nicea

165 Il nome fu sottolineato con matita blu al margine: "scheda".

166 La solidarietà ungherese per i cattolici tedeschi perseguitati. Le ripercussioni nel campo politico - Testimonianze non sospette - Echi al Parlamento. In: L'Avvenire d'Italia, Anno XLII, N. 150, 2 Luglio 1937-XV, 1. p.

64
LETTERA DI REV. ZSIGMOND MIHALOVICS AL NUNZIO ANGELO ROTTA

Budapest, 1937. július 10.

Copia bella, dattiloscritta, firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 63r-64r

Főtisztelendő Atyám!

Közi-Horváth éppen szabadságra ment, ezért én adok választ a hozzánk juttatott bizalmas kérdésekre vonatkozólag. De talán jobb is, ha én adom meg a választ, mert ebben a kérdésben három hónappal ezelőtt bizalmas kérdőívet intéztem azon vidékek plébánosaihoz, ahol tudomásunk szerint erős gyökeret vert az ún. Nyilaskeresztes Mozgalom. A beérkezett több mint 150 válaszból a következőket vontam le tanulságképpen.

Olyan nemzeti szocialista mozgalom, mely vallásos szempontból veszedelmet involválna hála Istennek még nincs Magyarországon. A Nyilas keresztes vezetők kifejezetten a kereszténység alapelvén állanak. Pálffy Fidél például kastélyában házi lelkészt tart most is, mindennap hallgat szentmisét és évenként többször is járul a szentségekhez. A magyar nemzeti szocialista mozgalom lényegében politikai mozgalom, pontosabban fogalmazva, kifejezetten antiszemita mozgalom. Belejátszik még az a körülmény is, hogy az elhagyott néppel eddig még nem törődött elég intenzíve a vezető osztály. A falu népe elhagyatva érzi magát, azért hallgat szívesen azokra, akik nagyokat ígérnek. A nemzeti szocialisták pedig fűt fát ígérnek: a zsidó kapitalizmustól való szabadulást, földet és más ilyen, a szegény földműves fülének kellemes dolgokat. Némely helyen ugyan a mozgalom papellenes is volt. Maguk temettek egy pár helyen, nem kellett nekik a pap. Ennek a magyarázata azonban a helyi viszonyokban keresendő. Nem szeretik a papot és így akarnak az orra alá borsot törni. Ezzel szemben viszont például Tapolcán és más zalamegyei helységben, továbbá Heves megyében és a Hajdúságban a nemzeti szocialisták most húsvétkor korporatíve végezték el a húsvéti gyónásukat. - Lelkiismeretem szerint állíthatom tehát, hogy a magyar nemzeti szocializmus nem involvál még most ellenségeskedést az egyházzal szemben.

Meg kell azonban emlékeznem a Turáni egyistenhívő mozgalomról, mely kifejezetten pogány mozgalom. Az ős magyar pogány vallást akarják feltámasztani. Lapjuk is van "Turáni roham" a címe. Ez a mozgalom kifejezetten keresztényellenes, ideológiája egészen olyan mint a német nemzeti szocializmusé, bár magyar ruhába öltöztetik. A hatóság egyelőre keményen üldözi őket, mert nem tartoznak a bevett vallási felekezet közé. A mozgalom néhány fanatikus embernek a műve, eddig a nagyközönség mosolyogva, némelykor bosszankodva figyeli őket. Hogy mennyi taguk van, nem tudjuk, de nagyon kevés. Ettől a mozgalomtól nem kell félnünk.

ad 2) A magyarországi németek között a nemzeti szocializmus nagyon el van terjedve, ezt a jelenséget azonban nagy német mozgalomnak minősítem. Régóta küzdenek a németek iskolai jogaikért. A papság egy része a fennálló rendelkezések értelmében kénytelen volt ezen törekvéssel szembehelyezkedni és ezen mozzanat folytán a németajkú helységekben mutatkozik némi szakadás a pap és a nemzeti szocialista érzelmű német lakosság között. Van egy jóindulatú szervezkedésük is, az "Ungarländisch-deutscher

Volksbildungsverein", vezetője Gratz Gusztáv volt miniszter; de van egy disszidens mozgalom is, melynek vezetője Husz Richárd, debreceni egyetemi tanár. Ezek azt hirdetik, hogy hiába lojálisak a németek az egyházzal és az állammal szemben, nem kapnak jogokat. Ez a disszidens ág meglehetős erőre vergődött, újabban azonban kedvezőtlen helyzetbe jutott, mert a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki a németajkú vidékeken levő iskolákban német parallel osztályok nyitására. Úgy látom tehát, hogy a magyarországi németek között elterjedt nemzeti szocializmus sem vette át azt az egyházellenes irányzatot, mely Németországban tapasztalható.

ad 3) A magyar katolikusok egyöntetűen elutasító álláspontot foglalnak el a Németországban folyó vallásüldözésekkel szemben. Nemcsak a zsidóktól szuszpendált lapok, de a jobboldali lapok általában és kifejezetten a katolikus lapok pontosan tájékoztatják olvasóközönségüket a német egyházüldözésről és egyöntetűen és határozottan állást foglalnak ellene. Gyűléseiken, nyomdáikban, cikkeikben gyakran jelenik meg a magyar katolicizmus, sőt mondhatom az egész magyar társadalom, averziója a német jelenségekkel szemben. Nincs ember és nincs lap, aki mentegetni próbálná nálunk a német manővereket.

ad 4) Sajnos, nincs arra időm, hogy Közi-Horváth röpiratát röviden összefoglaljam. A röpirat azonban a pápai encyklika alapján világítja meg ezt a nemzetiszínű pogányságot. A magyar katolicizmus hangulatára jellemző, hogy e füzetecske két hét alatt 200.000 példányban nyert elterjedést. A Lendvay tollából megjelent iratokat én magam sem igen ismerem. Lendvayn kívül még Cséry Rezső nevezetű fiatal pap[167] tollából is jelent meg egy nyolcoldalas röpirat a magyar nemzeti szocializmusról egészen népies hangon, nem annyira meggyőzésre, mint inkább lehengerlésre törekedve tárgyalja Festetichéket [sic!] és a magyar nemzeti szocialistákat. A Mária Kongregáció és a Szív újság mellékletben adták ki a Szent Atya levelének teljes fordítását.

ad 5) Széchényi György parlamenti felszólalása zavarba fúlt, ennek az volt az oka, hogy kifejezetten a magyar kormányt interpellálta meg. Az út eme kiválasztása szerencsétlen, mert hiszen Magyarország, úgy mint Olaszország is, külpolitikailag együtt halad Németországgal. Széchényi György felszólalása bármily határozott is volt, azáltal, hogy a magyar kormányt kérdezte meg a tennivalókat illetőleg, nem mondható szerencsésnek. Sokkal szerencsésebb felszólalást tett Petrovácz Gyula a költségvetéssel kapcsolatban, aki kifejezte a magyar katolicizmus és a magyar társadalom elítélő felfogását a német egyházüldözésekkel szemben. Nem kért a kormánytól intézkedést, ellenben hangot adott annak a felfogásnak, mely általánosan betölti a magyar társadalmat. Éppen azért felszólalásának igen nagy volt a visszhangja. Szép, nyugodt, okos és még hozzá teljesen katolikus felszólalás volt.

ad 6) A főrendi házban nem csak Papp szólalt fel, hanem nálánál sokkal szerencsésebben Heckenberger Konrád. Heckenberger és Petrovácz felszólalása a legtöbbet ért a parlamenti megnyilatkozások között. Ugyancsak igen talpraesetten tette szóvá a német eltévelyedést Szontágh Jenő nyugalmazott főispán is.

ad 7) Az egyházi hatóság részéről nem történt kifejezett intézkedés. Ennek magyarázata az első pontokban adott információmban keresendő: vagyis a mozgalom nem megy abban az irányban, mely szükségessé tenné az egyházi hatóság intézkedését. A fajra és vérre való hivatkozás nálunk - mint fentebb említettem - antiszemitizmust jelent csupán és nem többet. Kár is volna, ha az egyházi hatóság intézkedéseket léptetne már most élet-

167 Correttamente Dezső. Non fu sacerdote, ma giornalista.

be, mert ezáltal fellobbantanánk a mozgalmat. Így pedig remélhető, hogy elterelhetjük az egyházellenes célkitűzésétől és marad a magyar politikai élet egy jelensége, mely most van és holnap már el is fog múlni.

Mindezeket közölve, maradok

Budapest, 1937. július 10.

mély tisztelettel
Mihalovics Zsigmond [m. p.]
tb. kanonok, országos igazgató

65

RIPERCUSSIONI DELLA LOTTA RELIGIOSA TEDESCA IN UNGHERIA

Rapporto N. 483/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli

Budapest, 16 Luglio 1937

Minuta dattiloscritta, non firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 59r-62r

Ben volentieri soddisfo al desiderio dell'Eminenza Vostra Reverendissima di avere notizie sulla reazione suscitarsi in Ungheria contro la condotta del Governo tedesco in materia religiosa. Non mi è però possibile dare notizie che accennino ad un movimento grandioso di reazione, dato che le condizioni politiche dell'Ungheria le impongono un certo riserbo, il che se direttamente riguarda le sfere governative, di riflesso però anche le supreme autorità religiose. L'orientamento dell'Ungheria - bon gré mal gré - secondo l'asse Roma-Berlino, se le dà un senso di sicurezza contro le aspirazioni antimagiare della Piccola Intesa, l'obbliga però a non inimicarsi nè l'una nè l'altra delle potenze che stanno ai capi dell'asse; bisogna poi aggiungere che la Germania qui non è amata, ma piuttosto temuta. L'Ungheria che non ha troppa fiducia nella resistenza dell'Austria al movimento dell'Anschluss, non vorrebbe avere ai suoi confini reala potente Germania a lei nemica, ed il fatto poi di avere insieme combattuta la grande guerra, se ha causata un certo qual cameratismo, specie nelle sfere militari, ha anche servito a radicare sempre più nell'animo ungherese il sentimento della forza molto pericolosa della Germania. Non va poi dimenticato che la Germania offre un largo campo all'esportazioni agricole dell'Ungheria: alle ragioni quindi di ordine politico si aggiungono quelle di ordine economico per imporre alla Ungheria una linea di condotta molto riservata. Del resto Vostra Eminenza è troppo al corrente della situazione politica in questo scacchiere europeo, perché sia necessario indugiarsi in ulteriori spiegazioni.

Ciò può render ragione come non vi siano state quì manifestazioni di protesta diremo così ufficiali e solenni nè da parte delle sfere governative nè dalle Camere ed anche nemmeno da parte dell'Episcopato.

Se poi si domanda quale impressione abbiano fatto e facciano i dolorosi casi della Germania in Ungheria, allora la risposta è facile e pronta: tristissima. Intanto nel campo dottrinale si può escludere qualunque ripercussione favorevole in Ungheria delle stolte dottrine del razzismo.

Il razzismo nella sua forma brutale in cui è patrocinata nel Reich e la tendenza così spiccamente anticristiana, che ne è la conseguenza, non trovano quì fortuna. Nessuna voce, che io sappia, si è alzata per la loro difesa; parecchie invece per oppugnarla: naturalmente nella stampa governativa si nota piuttosto la tendenza al silenzio e pour cause. Quando poi il Governo ungherese insiste nelle sue dichiarazioni di volersi basare sull'idea nazionale e cristiana, se vuole in prima linea indicare la sua opposizione al comunismo ed anche al semitismo invadente, in via però indiretta vuole escludere qualunque approvazione alle idee ora di moda in Germania. Dai colloqui in parecchie occasioni avuti coi dirigenti quì della politica, ho potuto rilevare con sicurezza un senso vivo di avversione alle pazze dottrine del razzismo. Anche in occasione degli scandalosi processi contro il Clero in Germania, quì si è mantenuta dalla stampa in generale un grande e lodevole riserbo, alla quale linea di condotta non deve considerarsi estranea l'opera del Governo.

Dei partiti politici quì riconosciuti l'unico, che potrebbe più facilmente far buon viso alle dottrine ed ai metodi di lotta della Germania, dovrebbe essere il partito nazionale socialista della croce frecciata, partito però di marca ungherese e che contra fra i suoi esponenti principali dei cattolici come il Conte Festetics ed il Conte Pálffy; ma se questo partito può destare preoccupazioni nel campo sociale per la sua forma di propaganda estremista, nel campo religioso però si mantiene corretto: esso ci tiene a dichiarare di voler svolgere la sua attività su terreno cristiano, e se indulge nella pratica un po' al razzismo si è per la nota molto accesa di antisemitismo che è nel suo programma.

Vi sarebbe pure non un partito, ma un movimento, così detto turanico, che volendo far risorgere l'antico culto pagano degli ungheresi, dovrebbe considerarsi come un alleato del neopaganesimo razzista; ma non è un movimento serio, tanto più poi che tale neoculto non è considerato come ammesso dalle leggi civili, ne viene quindi impedito dalla polizia qualunque tentativo di propaganda.

Quindi le dottrine neopagane della Germania non solo non trovano qui buona accoglienza, ma opposi[zi]one e seria: è inutile aggiungere che i Vescovi non hanno mancato di mettere sull'avviso i fedeli contro queste dottrine sovvertitrici dell'ordine religioso e morale. Da parte dell'Episcopato però non si è avuto un'azione collettiva di solidarietà coi cattolici perseguitati in Germania: bisogna pensare che non abbiano voluto creare difficoltà ed imbarazzo al Governo, come non è anche da escludersi che non si siano voluti creare ostacoli al Congresso Eucaristico dell'anno prossimo. Si spera infatti che la Germania cattolica possa prendervi parte e larga parte e che il Governo tedesco conceda inoltre facilitazioni ferroviarie ai congressisti che la debbono traversare: già si sono avviate pratiche in questo senso e pare che abbiano preso una buona piega: forse con atti troppo energici si teme di compromettere il buon esito delle pratiche in corso o rendere nulle le facilitazioni già ottenute.

Quello però che ufficialmente ed in forma solenne non crede conveniente fare l'Episcopato, lo fa invece la stampa cattolica, la quale non ha mancato di mettere in luce l'opera deleteria ed anticristiana che si svolge in Germania, e l'Azione Cattolica per sua parte con la larga diffusione data all'Enciclica del Santo Padre e con la stampa di opuscoli, quali "Nemzetiszínű pogányság" Paganesimo di colore nazionale - ed "Proletárok megváltása" Redenzione dei Proletari - pur esso largamente diffuso -, procura d'illuminare l'opinione pubblica e mettere in guarda i cattolici. Lavoro questo non solo utile ma necessario, specialmente fra gli ungheresi di origine tedesca (circa mezzo milione, in grande

maggioranza cattolici), in mezzo ai quali il nazional socialismo - quello germanico dalla croce gammata - svolge una grande propaganda.

Anche nella Camera dei Deputati e del Senato si sono alzate voci di protesta contro la persecuzione dei cattolici in Germania, senza però che le manifestazioni avessero un seguito od assumessero diremo così un carattere ufficiale, come già avvenne per esempio nella persecuzione dei cattolici del Messico, e ciò per evidenti ragioni politiche.

Alla Camera dei Deputati parlarono il Conte Széchényi ed il deputato Petrovácz; alla Camera alta gli onorevoli Papp, Heckenberger[168] e Szontágh.

„L'Avvenire d'Italia" del 2 Luglio mette molto in risalto l'interpellanza del Conte Széchényi. Questi è una brava persona, ottimo cattolico, ma un po' originale e non molto stimato come uomo politico nemmeno dai membri del partito cristiano a cui appartiene. Nessuno farà un rimprovero al giornale se, per uso polemico, ha esagerato un po' nelle tinte, sia generalizzando troppo in casi sporadici, sia dando un valore eccessivo all'interpellanza del Conte Széchényi, che qui fu piuttosto considerata come una gaffe e passò quasi sotto silenzio, per l'impostazione falsa data all'interpellanza. Domandava egli cos intendesse fare il Governo di fronte alle persecuzioni in Germania: il Governo lo prego di ritirarla, e poi all'atto pratico il Governo fu latitante e non venne alcuna risposta. Gli altri invece che parlarono solo si accontentarono in sede di bilancio di esprimere la disapprovazione dei cattolici ungheresi, anzi di tutta la nazione contro le persecuzioni tedesche, senza niente domandare al Governo, e perciò le loro dichiarazioni ottennero migliore accoglienza.

Anche in qualche Consiglio Provinciale, come in quello di Heves, si alzarono voci di protesta, e nel Consiglio di Heves si decise d'inviare all'Arcivescovo di Eger, la città Principale della Prefettura un telegramma di disapprovazione della persecuzione di Germania. Così in occasione di riuniti cattoliche non mancarono quà e là voci di protesta; ma siamo dinanzi a casi isolati.

Concludendo: se non ci furono finora per ragioni locali manifestazioni di carattere ufficiale o di una certa grandiosità, contro la persecuzione in Germania, da meritare una speciale menzione, non sono però mancate chiare dimostrazioni dell'opposizione netta nell'anima ungherese contro teorie che sono in antitesi con la dottrina cristiana e contro metodi ogni senso di giustizia, di verità, di civiltà.

Credo di avere così risposto al desiderio espressomi da Sua Eccellenza Monsignor Pizzardo con il suo pregiato dispaccio N. 2576/37 in data 6 Luglio corrente.[169]

Profitto dell'occasione per felicitarmi vivamente con l'Eminenza Vostra Reverendissima del magnifico esito della Sua Legazione a Lisieux.[170] Qui in Ungheria, nelle sfere politiche, tale viaggio è stato considerato come un atto di protesta contro la Germania persecutrice e come una vittoria diplomatica della Francia. In questi tempi così nervosi, dov'è che non si vede la politica!

---

168 Il Rapporto scrive sbagliatamente: „Eckkenberger".

169 Vedi sopra, p. 342.

170 Papa Pio XI ha inviato il suo Cardinale Segretario di Stato, Eugenio Pacelli, a Lisieux, alla consacrazione della basilica di Santa Teresa, luglio 1937.

66
CIRCA IL MODUS VIVENDI CECOSLOVACCO

Dispaccio N. Prot. 3211/37 del Segretario di Stato Eugenio Pacelli al nunzio Angelo Rotta
Vaticano, 16 Agosto 1937
Copia bella, dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 71rv, N. Nunz. 551/37

Eccellenza Reverendissima,

Come è noto all'Eccellenza Vostra Rev.ma il "Modus Vivendi" del 2 Febbraio 1928 tra la Santa Sede e la Cecoslovacchia stabilisce che i confini ecclesiastici delle Diocesi di quella Repubblica debbano coincidere con quelli politici.

Dovendosi ora pubblicare la Bolla per dare esecuzione a questo punto del "Modus Vivendi", le circoscrizioni delle Diocesi Ungheresi, confinanti con la Cecoslovacchia, verranno a subire qualche modificazione.

Di tanto la Santa Sede ritiene opportuno di dare comunicazione, a titolo di cortesia, al Governo Ungherese, facendo anche rilevare che nello svolgimento delle trattative riguardanti l'applicazione del "Modus Vivendi", si è avuta cura di difendere nel miglior modo gli interessi delle Diocesi e degli Enti religiosi ungheresi.

Prego, pertanto, l'E.V. di voler compiere, nel tempo e nel modo che riterrà più conveniente, tale comunicazione al Sig. Ministro degli Esteri, ed a tal fine Le rimetto il qui accluso "pro memoria"[171] confidenziale e riservato di cui Ella potrà valersi nel Suo colloquio col medesimo Sig. Ministro.

Profitto volentieri dell'occasione per confermarmi con sensi di sincera e distinta stima

di Vostra Eccellenza Rev.ma
servitore
E. Card. Pacelli[172]

171 Un Pro memoria in lingua francese (ff. 72r-73v, 74r-75r), che non viene pubblicato in questo volume.

172 Il 22 agosto 1937 fu inviato la cifra N. 11 con il testo: "Facendo seguito dispaccio 3211 prevengo Vostra Eccellenza che pubblicazione nota Bolla circoscrizioni ecclesiastiche avrà luogo lunedì 6 Settembre." Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 76r, N. Nunz. 558/37. Cfr. Dispaccio in data 4 settembre 1937 N. Prot. 3525/37, indirizzato al nunzio Rotta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 101r, N. Nunz. 601/37.

67
PUBBLICAZIONE DELLA BOLLA PER I LIMITI DELLE DIOCESI IN CECOSLOVACCHIA

Rapporto N. 560/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 23 Agosto 1937
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 77rv-78rv

Ho ricevuto il venerato Dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima in data 16 Agosto 1937, N. 3211/37[173] circa la Bolla per le circoscrizione ecclesiastiche in Cecoslovacchia ed ieri sera il telegramma che ne fissa la data della pubblicazione.

Appena ricevuto il dispaccio N. 3211/37 sopra indicato, per ogni eventualità, mi ero affrettato a recarmi al Ministero degli Esteri per la communicazione in merito.

Il Ministro degli Esteri ora è in congedo, ho parlato della cosa col Sottosegretario S. E. il Barone Apor. Gli ho dato la notizia accompagnandola con le spiegazioni contenute nel pro-memoria. Egli è un buon cattolico e si rende conto della posizione difficile della Santa sede: solo riteneva che la pubblicazione della Bolla, a quanto gli era stato riferito, sarebbe avvenuta solo dopo esaurita la questione pendente tra il Cardinale Serédi ed il Governo cecoslovacco. Io non ho mancato di fargli rilevare come la Santa Sede da parte sua abbia fatto tutto il possibile per salvaguardare gli interessi degli Enti ungheresi. Egli è ritornato ancora una volta sull'argomento della *pastorazione* dei cattolici ungheresi in territorio cecoslovacco, insistendo perché la Santa Sede abbia a pigliare a cuore tale questione. Ho risposto che il maggior bene delle anime è lo scopo a cui tende l'opera della Santa Sede: nel caso è certo che l'assistenza religiosa nella propria lingua è di grande vantaggio per non dire di necessità per la formazione spirituale dei fedeli: quindi il desiderio del Governo e quello della Santa Sede s'incontrano, ma purtroppo la dura realtà frustra alle volte anche i migliori propositi.

Come conseguenza della pubblicazione della Bolla rimarranno staccati dalle loro rispettive Diocesi i tronconi di Cassovia[174] e di Rosnavia[175] in Ungheria e che si reggono oggi con dei Vicari Generali, uno a Putnok per Rosnavia, l'altro a Sátoraljaújhely, per Cassovia. Per la sistemazione di detti Reliquati io non ho che a riferirmi a quanto già scrissi in merito nel 1935 coi miei rapporti: 13 Giugno, N. 9049/35 diretto a Vostra Eminenza; 14 Giugno N. 9058/35, 19 Giugno N. 9081/35, 29 Giugno N. 9110/35, diretti a Sua Eccellenza Monsignore Pizzardo.[176]

Le conclusioni alle quali io era giunto, erano:

1. Che per un doveroso riguardo per il Governo Ungherese, i due tronconi continuassero ad avere vita autonoma come due Amministrature Apostoliche.

2. Per non moltiplicare Amministratori Apostolici che non sono Vescovi (già ve ne sono Amministratori del genere, quello Szatmár e di Debrecen - Gran Varadino –) si

173 Vedi il documento precedente.
174 Cassovia (latino), Kosice (slovacco), Kassa (ungherese).
175 Rosnavia (italiano), Rosnaviensis (latino), Roznava (slovacco), Rozsnyó (ungherese).
176 Non vengono pubblicati in questo volume.

nominasse Amministratore Apostolico dei due Reliquati l'Eminentissimo Cardinale Primate.

3. Prima di procedere all'esecuzione bisognerebbe mettersi d'accordo col Governo Ungherese.

4. Se prima della pubblicazione della Bolla non si fosse venuto in merito ad una conlusione, autorizzare la Nunziatura a nominare in via provvisoria dal giorno della entrata in vigore della Bolla fino alla nomina del nuovo Amministratore, gli attuali Vicari Generali col titolo di Delegato Apostolico ad interim o con altro più conveniente, che l'Eminenza Vostra potesse suggerire, confermando loro ad tempus le facoltà che attualmente posseggono.

Attendo quindi istruzioni sia per eventuali provvedimenti di urgenza per un primissimo tempo, sia per la successiva sistemazione provvisoria permanente, di cui si parla nei sopra detti rapporti.

Farò in modo di parlare in merito prima del giorno 6 settembre con Sua Eminenza il Cardinale Primate, che ora ha iniziato gli esercizi spirituali a Strigonia.

Profitto dell'occasione per accusare ricevuta della Circolare *riservata* in data 18 Agosto 1937, N. 3169/37.[177]

68
PUBBLICAZIONE DELLA BOLLA PER I LIMITI DELLA DIOCESI IN CECOSLOVACCHIA

Rapporto N. 580/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 28 Agosto 1937[178]
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 79rv-82r

Faccio seguito al mio rapporto N. 560/37 in data 23 Agosto 1937,[179] circa la prossima pubblicazione (6 Settembre) della Bolla per la nuova delimitazione delle Diocesi in Cecoslovacchia. Nel rapporto sopra indicato dicevo che, appena mi fosse stato possibile, avrei fatto una visita all'Eminentissimo Cardinale Primate per conferire con lui su questa spinosa questione. Ieri infatti, terminati gli spirituali esercizi da Sua Eminenza, sono andato da lui ad Esztergom.

Per maggior chiarezza e brevità riassumo in forma schematica il pensiero del Cardinale Primate.

177 Non pubblicato in questo volume.

178 Accusa ricevimento del Rapporto in data 1 settembre 1937, Cifra N. 12. Il testo: "Santo Padre approva proposte rapporto 580/37. V. E. è autorizzata agire in conformità medesime. Bolla sarà pubblicata Acta Apostolicae Sedis 6 Settembre. Sacra Congregazione Concistoriale emetterà stessa data decreto nomina Cardinale Serédi Amministratore due reliquati; quindi Egli potrà quando crederà prenderne possesso. V. E. è autorizzata communicare Governo tale nomina." Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 83r, N. Nunz. 583/37. - Rotta ha telegrafato al Card. Serédi a Esztergom (minuta: ivi, f. 84r, 584/37/IVa), poi scrisse una lettera in lingua francese in data 2 settembre al Ministro degli Esteri Kálmán Kánya (minuta: ivi, f. 85r, 585/37, di cui rimase solo la prima pagine tra le carte della Nunziatura). (B. Cs.)

179 Vedi il documento precedente.

1. Sua Eminenza, come ungherese e come Arcivescovo di Strigonia, non ha potuto nascondere un senso di amarezza per l'imminente pubblicazione della Bolla, tanto più che personalmente non nutre alcuna fiducia nel valore della parole del Governo Cecoslovacco.

2. Sua Eminenza si attende, come parte interessata, di ricevere ufficialmente notizia della pubblicazione della Bolla.

3. Egli accetta la nomina ad Amministratore Apostolico dei due Reliquati in Ungheria di Cassovia e di Rosnavia.

4. Egli è dell'idea che la sua Amministratura debba iniziarsi subito al cessare della giurisdizione dei Vescovi di Cassovia e di Rosnavia, evitandosi così il periodo interinale, anche per tagliar corto a tutte le chiacchere.

5. All'uopo ritiene necessario, perché anch'egli possa prendere le misure opportune, che un tre giorni prima dell'inizio dell'Amministrazione riceva notizia ufficiale della sua nomina.

6. Il decreto di nomina potrebbe essere fatto in forma sommaria sia dalla Segreteria di Stato, sia dalla Concistoriale. Importante si è che si comunichi a questa Nunziatura dalla Segreteria di Stato la relativa notizia, al più presto e telegraficamente, press'a poco in questi termini.

Avvenuta nota nomina comunichi notizia Cardinale Primate, segue decreto, inizio valore Bolla giorno…

Allora communicherei subito la notizia al Cardinale, il quale, dopo una fuggevole comparsa che farà il 31 corrente a Budapest, si ritirerà per alcuni giorni nella sua casetta di campagna fra i boschi: così di là egli potrà scrivere a tempo ai due Vicari Generali attuali della parte ungherese delle Diocesi di Cassovia e di Rosnavia, dando loro le necessarie facoltà.

Quanto al Governo il Cardinale ritiene:

1. che si debba abbondare piuttosto nei riguardi per addolcire un po' la ferita.

2. la Nunziatura quindi comunichi direttamente al Governo la notizia dell'erezione dei due Reliquati ad Amministrature, indicando anche il giorno della pubblicazione della Bolla e della sua entrata in vigore.

3. egli ritiene pure che dalla Nunziatura contemporaneamente sia notificato ufficialmente il nome dell'Amministratore Apostolico, anche se il summum jus non lo esigerebbe. Dopo che si è trattato lungamente dalla Santa Sede col Governo ceco (che è lo spogliatore), gli sembra conveniente che non si metta il Governo ungherese (lo spogliato) sic et simpliciter dinanzi ai fatti compiuti, senza una parola previa che manifesto un senso di riguardo verso di lui.

Ciò che ho manifesto è il pensiero un po' crudo di Sua Eminenza, che come si rileva dai miei rapporti del 1935, nella parte pratica, sostanzialmente si conforma alle norme che io proponeva allora. Credo anch'io meglio schivare il periodo d'interregno, e la procedura proposta dal Cardinale Primate non mi pare abbia a trovare difficoltà nella sua pratica esecuzione.

Quanto al Governo sono anche oggi, come nel 1935, del parere di mostrarsi piuttosto condiscedenti: dopo tutto non si tratta di domandare assensi, ma di semplici communicazioni. Quanto poi alle Amministrature si tratta di due entità giuridiche nuove, che si costituiscono, sia pu[r]e in forma provvisoria in Ungheria, le quali dovranno avere necessariamente relazione col Governo. Una comunicazione fatta quindi ufficialmente della loro

costituzione mi pare doverosa. Quanto al nome dell'Amministratore, il nominato stesso potrebbe assolutamante parlando portarlo a cognizione del Governo prima che sia reso di pubblica ragione: ho visto però che Sua Eminenza, stante tutte le circostanze speciali del caso, è di parere diverso. Forse anche, aggiungo io, trattandosi di un Cardinale che è nominato Amministratore, può sembrare più dignitoso che non sia egli personalmente obbligato ad una comunicazione di tal genere.

Ad ogni modo Vostra Eminenza nel Suo illuminato giudizio saprà indicare la via migliore da seguire.

Vorrei permettermi di raccomandare che, sia riguardo al primo punto (Nomina si Sua Eminenza Il Cardinale Serédi ad Amministratore) coma anche riguardo al secondo (comunicazioni al Governo) mi si diano sollecitamente per via telegrafica le istruzioni necessarie. Per primo punto le ragioni di ciò sono state indicate sopra, tanto più che Sua Eminenza vive là in un eremo, isolato, di non facili comunicazioni stradali e postali; pel secondo mi piace far rilevare che, essendo ora il Ministro Kánya di ritorno dal suo congedo, è conveniente che io conferisca con lui in merito: ho bisogno quindi di qualche giorno per procurarmi l'udienza: del resto più sollecita è la comunicazione, più riguardosa, a mio debole giudizio, potrà sembrare verso il Governo.

69
PROMULGAZIONE DELLA BOLLA PER I LIMITI DELLE DIOCESI IN CECOSLOVACCHIA

Rapporto N. 591/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 2 Settembre 1937
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 87rv

Ho ricevuto il cifrato N. 12 e mi sono regolato a norma delle istrizioni ivi datemi.

Ho telegrafato subito il contenuto a S. E. il Cardinale Primate, ieri stesso poi ha conferito col Ministro degli Esteri. Ho fatto le comunicazioni nel senso inicatomi, che sono state accolte con deferenza. Quì si fa molto affidamento - forse esagerato - sull'opera della Santa Sede per una soluzione favorevole all'Ungheria nella questione dei beni.

Ho avuto occasione di vedere Sua Eminenza martedì scorso. Ha fatto una fugace comparsa a Budapest per ricevervi il Cardinale Liénart e S. E. Monsignore Feltin venutivi a capo di un gruppo numeroso di ex-combattenti francesi.

S. E. il Cardinale Serédi, che se può sentire dell'amarezza per la pubblicazione della Bolla, sa però rendersi conto della realtà delle cose e che mai non smentisce il senso di venerazione e di amore per la Santa Sede, mi ha detto che preparava una specie di comunicato per la stampa da pubblicarsi dopo la promulgazione della Bolla per mettere in giusta luce l'opera della Santa Sede e prevenire possibili accuse degli avversari, illuminando così l'opinione pubblica ungherese. Come è naturale, io non ho potuto che incoraggiarlo ad attuare questa idea veramente pratica.

Si può oramai ritenere che la pubblicazione della Bolla, preparato come è il terreno, sarà accolta con un senso di traquilla rassegnazione.

70
DECRETO NOMINA CARDINAL SERÉDI AMMINISTRATORE APOSTOLICO IN KOSICE E ROZNAVA, PARTI IN UNGHERIA

Cifra N. 13 della Segreteria di Stato alla Nunziatura di Budapest
Vaticano, 6 Settembre 1937
Dattiloscritto
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 89r, N. Nunz. 603/37

Cifrato Nr. 13, arrivato in Nunziatura alle ore 4 ½ p. m. del giorno 6 Settembre 1937

Cifrato Nr. 13. Faccio seguito cifrato Nr. 12. V.S.R.[180] prego comunicare Cardinal Serédi che Concistoriale ha già preparato Decreto[181] con cui gli sono affidate due Amministrazioni Apostoliche ma ritiene necessario che presa possesso non abbia luogo prima della esecuzione della Bolla Pontificia. Nunzio Apostolico Cecoslovacchia è stato interessato eseguire immediatamente Bolla e notificare V.E.R.[182] la data esecuzione.

Cardinale Pacelli

71
PROMULGAZIONE DELLA BOLLA PER I LIMITI DELLE DIOCESI IN CECOSLOVACCHIA

Rapporto N. 608/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 8 Settembre 1937
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 92rv

Con allegato.[183]

Ricevuto l'altro ieri in serata il cifrato N. 13,[184] mi sono fatto un dovere di comunicarne tosto, per espresso, il contenuto a Sua Eminenza Reverendissima il Cardinale Serédi.

Intanto ieri mattina (7 corrente) già i giornali di qui pubblicarono un Comunicato - evidentemente proveniente da S. E. il Cardinale - in cui si data notizia della Bolla pubblicata, delle due Amministrazioni create in Ungheria e della nomina di S. E. il Cardinale

180 Vostra Signoria Reverendissima.

181 La S. Congregazione Concistoriale ha emanato il Decreto in data 6 settembre 1937 con cui il Card. Serédi fu nominato Amministratore Apostolico alle rispettive sedi si Kosice e Roznava, sul territorio ungherese (in copia: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 105r, N. 621/37, N. Prot. Concist.: 298/35, vedi: f. 105r). Il Decreto fu inviato in data 14 settembre al nunzio Rotta (f. 106r, N. 620/37, N. Prot. Concist.: N. 298/35), che fu inoltrato dall'Incaricato d'affari Kaldewey al Card. Serédi in data 16 ottobre (!) (f. 114r). (B. Cs.)

182 Vostra Eccellenza Reverendissima.

183 L'allegato, che è una comunicazione (ff. 93r-94r), non viene pubblicato in questo volume.

184 Vedi il documento precedente.

Primate ad Amministratore, aggiuntavi la nomina subordinata a Vicario Generale per le due Amministrazioni di Monsignore Meszlényi Zoltano, proposto già costi da S. E. il Cardinale Serédi a suo Vescovo Ausiliare.

Accludo copia del comunicato,[185] che serve appunto, come già io ne aveva scritto, a giustificare la condotta della Santa Sede in questa contingenza dinnanzi all'opinione pubblica ungherese. Tutti i giornali più o meno ampiamente lo hanno riportato. Veramente questa pubblicazione è stata un po' prematura: forse si è voluto così tagliar corto a tutte le chiacchiere e prevenire l'opinione pubblica: S. E. ieri sera mi faceva esprimere il suo dispiacere per la pubblicazione intempestiva avvenuta: bisogna però tener calcolo che essa si è verificata prima che Sua Eminenza conoscesse il contenuto del cifrato N. 13. Ad ogni modo la presa di possesso non avverrà che dopo dell'esecuzione della Bolla in Cecoslovacchia; ecco infatti quanto mi scrive Sua Eminenza: "Relate ad aestimatissimas litteras sub 603/37 datas[186] honori mihi duco nuntiare Excellentiae Tuae me Vicarios Administratorum Apostolicorum Cassoviensis et Rosnaviensis certiores quidem de nominatione mea fecisse, post receptas vero Excellentiae Tuae litteras supra memoratas (il mio espresso) eisdem dilationem capiendae possessionis novae Administraturae Apostolicae notificasse."[187]

Questa Nunziatura aspetta quindi la notizia dalla Nunziatura di Praga dell'avvenuta esecuzione della Bolla, avuta la quale, tosto ne informerà S. E. il Cardinale Serédi, perché proceda al possesso.

72
ESTREMISMO E LEGITTIMISMO NELL'ADUNATA DI KÖRMEND

Rapporto N. 681/37 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 30 Ottobre 1937
N. Prot. AA.EE.SS. 4399/37
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 70rv-71rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 146rv-147rv

Il Parlamento è ancora chiuso, si riaprirà tra breve: intanto, pochi giorni or sono, a Körmend, nell'Ungheria occidentale, nell'ampia corte del Castello del Principe Batthyany-Strattmann, alla presenza di cinque mila persone hanno parlato i Deputati dei Partiti dell'opposizione di destra, presenti pure membri della Camera Alta e della Nobiltà. Tale riunione è riuscita una solenne dimostrazione di protesta contro le correnti estremiste non solo di sinistra ma anche di destra che si vanno accentuando in Ungheria come pure una imponente adunata *legittimista.*

185 Vedi: ivi, ff. 93rv-94r.
186 Cui testo vedi in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 88rv.
187 Lettera di Card. Serédi in data 7 settembre 1937 ivi, f. 91r, N. Nunz. 607/37, copia bella. (Cs. B).

Deputato di Körmend è il Conte Antonio Sigray, il quale a preso per primo la parola ed ha detto: "Nego che le disuguaglianze e le ingiustizie sociali oggi esistenti in Ungheria potrebbero essere risolte con le *dittature!* Se esiste una via d'uscita dalle condizioni attuali, essa non può essere che la restaurazione della Monarchia legittima. Noi che ci diciamo fautori della Monarchia legittima non temiamo l'introduzione del suffragio segreto e le manifestazioni della volontà della Nazione ungherese perché sappiamo che i poteri e l'autorità del Re rappresenta un fattore che è il più adatto a costituire un contrappeso degli elementi perturbatori e della propaganda svolta con intenzioni sovvertitrici. Questa è la ragione per cui esigiamo che il Governo faccia il possibile perché la Nazione possa decidere liberamente intorno alla restaurazione del trono."

Il secondo oratore è stato l'Onorevole Eckhardt, l'attivo e battagliero Capo dell'importante Partito dei Piccoli Possidenti: "Noi siamo fautori del principio della monarchia costituzionale - ha egli affermato - e saremo fautori di tale principio incrollabilmente in mezzo a qualsiasi mutamento della storia, non soltanto per rispetto alle più belle tradizioni ungheresi, ma anche nella preoccupazione costante per un migliore avvenire del Paese. Riesco ad immaginare infatti per questo Paese un Governo onesto, stabile, costante, munito di incrollabile autorità solo sulla base della Monarchia costituzionale ed attraverso la possibilità di *evitare qualsiasi elezione.* La nostra piccola Nazione, che ha una vera e propria posizione di chiave sulla carta geografica dell'Europa, deve escludere nella misura più completa qualsiasi possibilità di interventi stranieri e nella soluzione del problema del Capo dello Stato deve badare anzitutto a che in tale frangente non possano farsi valere in nessuna circostanza interessi stranieri. Nessun ungherese di buon senso ed onesto può immaginare la Monarchia costituzionale in altra forma che non sia quella della restaurazione del Regno di Santo Stefano. Nel vedere in paese ogni sorta di prodotti mostruosi di ideologie campate in aria sento anche con maggior intensità che cosa significhi il *Regno di Santo Stefano.* L'odierna generazione politica non ha compito e dovere più urgente di quello di far sì che tutti gli ungheresi si uniscano al di sopra dei Partiti nell'idea del Regno di Santo Stefano. Noi tutti abbiamo un senso di massima lealtà per il Capo dello Stato provvisorio, per la persona del Reggente, e per tutte le istituzioni pubbliche, mantenere intatta l'autorità ed i poteri delle quali è dovere di noi tutti, ma d'altra parte non bisogna perdere di vista la possibilità di un passaggio dalle condizioni attuali a condizioni definitive. Le violenze che cercano crearsi una possibilità nel segno delle dittature hanno indubbiamente rinforzato l'idea della restaurazione. Gli avvenimenti internazionali intensificano attualità della politica fautrice della restaurazione, perché l'autonomia dei popoli danubiani non ha mai avuto un'importanza internazionale come l'ha oggi allorquando appaiono all'orizzonte da una parte aspirazioni panslaviste, dall'altra aspirazioni pangermaniste. L'attualità della restaurazione è stata aumentata dal fatto che l'uomo, cui sono collegate le aspirazioni in favore della restaurazione, ha raggiunto la sua maggiore età. Io l'estate scorsa ho avuto la fortuna di poter conoscere personalmente la sua concezione e la sua personalità e mi sono convinto che la sua persona è una garanzia in qualsiasi circostanza che questo Paese, quando giungerà il momento, su di una base cristiana e popolare sarà rigenerato e che su questa base si potrà tranquillamente costruire un più bello e migliore avvenire."

Il Presidente del Partito Cristiano-unito, Conte Giovanni Zichy, ha dichiarato che "il discorso di Eckhardt dal punto di vista del legittimismo ha una importanza straordinaria. Vogliamo il suffraggio segreto e siamo fautori della restaurazione perché essa rappresenta il culmine e la conclusione della nostra vita costituzionale."

L'ultimo oratore è stato l'on. Carlo Rassay, il quale ha constatato che: "nel Paese ci sono degli elementi la cultura complessiva dei quali consiste nel volume di Hitler »Mein Kampf« e per i quali nessuno è sufficientemente cristiano nè il Papa di Roma nè il Principe-Primate. È giunto ormai il tempo di affrontare tali elementi che osano gettare nel fango la bandiera che porta l'emblema di Maria Vergine ed il motto: Dio, Re, Patria, mentre se attraversa l'Ungheria in automobile un agitatore germanico e fa sventolare la bandiera croceuncinata si pongono sull'attenti, salutando."

La stampa ungherese si è occupata diffusamente di questa adunata di Körmend. I giornali però governativi, quali il "Függetlenség" e l' "Esti Újság" se ne occupano solo in una nota chiedendosi se: "gli oratori di Körmend hanno pensato che eventualmenti tali dichiarazioni potrebbero irritare la politica estera ungherese proprio in uno dei periodi più importanti e più delicati della politica europea." I medesimi giornali poi, a proposito del discorso di Eckhardt, scrivono: "Prendiamo atto con gioia della dichiarazione di Eckhardt secondo la quale egli manifesta sentimenti di lealtà di fronte al »Capo di Stato provvisorio«, ma dobbiamo constatare che anche se la soluzione della Reggenza ha un'importanza provvisoria, l'attuale Capo di Stato non è un Capo di Stato provvisorio, perché è stato eletto vita natural[e] durante ed inoltre della sua successione dispone una legge approvata e regolare."

73
I PROTESTANTI ED IL CARDINALE PRIMATE

Rapporto N. 757/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 19 Novembre 1937
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 157rv-158r
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)[188]
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 154rv-155r[189]

Con allegato

Lo sbaglio (credo non si possa chiamare altrimenti, anche tenuto calcolo delle attenuati che si possono addurre) per me inspiegabile della presenza dell'Eminentissimo Cardinale Serédi alla cerimonia funebre nel tempio calvinista del settembre scorso, in occasione della morte del fratello di S. A. il Reggente, di cui riferì Monsignor Kaldewey nel suo rapporto in data 27 settembre 1937, N. 647/37,[190] come è naturale, ha fatto molto piacere ai protestanti, i quali di tale presenza danno una interpretazione, che è poco lusinghiera per l'Emo Cardinale Primate, come risulta dall'accluso brano del Pester Lloyd, in data d'oggi.[191]

Ora, se il passato non si può però provvedere perché almeno per il futuro non si verifichi altro fatto simile, che non potrebbe che riuscire dannoso per il nerbo della disciplina ecclesiastica.

188 La copia bella rimase in Nunziatura!
189 Con matita rossa, m. s.: "annullato, non inviato".
190 Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 67rv.
191 Nell'allegato: fol. 156r Reformierter Distriktskonvent. In: "Pester Lloyd", 84. Jahrgang, 19. November 1937, 2. p.

Mi permetto quindi di esprimere il sommesso parere se non fosse il caso che da costì si facesse comprendere all'Eminentissimo Cardinale Serédi, che (pur tenuto calcolo della rettitudine delle sue intenzioni e delle circostanze che poterono avere indotto una falsa persuasione della convenienza di un'assistenza passiva alla cerimonia in questione) per dei casi analoghi sarebbe però da usarsi pel futuro maggior riserbo, attesa anche la sua dignità primaziale e cardinalazia; oppure provvedere altrimenti con qualche dichiarazione, p[er] e[esempio] del Sant'Officio,[192] di carattere generale ad hoc, come, se ben mi appongo, si è fatto in qualche altro caso.

Profitto dell'occasione per richiamare l'attenzione dell'Eminenza Vostra sopra un altro punto. Dallo stesso brano di giornale accluso, Vostra Eminenza potrà rilevare che i protestanti continuano la loro campagna per l'abolizione da parte del Governo della legge riguardante *le reversali* in favore di una confessione religiosa in occasione dei matrimoni misti, auspicandosi almeno il ritorno alla legge del 1868, secondo la quale i matrimoni misti seguono la regola per la religione dei figli: *religio sequitur sexum,* regola del resto che si applica anche attualmente, quando non vi sono lettere reversali in favore di una confessione religiosa.

È come una parola d'ordine che in ogni adunanza di pastori protestanti ritorna con insistenza in questi ultimi tempi: come si vede, si vuol preparare l'opinione pubblica per esercitare pressione sul Governo.

Non credo che riusciranno, è un movimento sintomatico che non va trascurato. La vera ragione di questo movimento si è che nei matrimoni misti è maggiore; a percentuale delle reversali in favore del cattolicismo.

74
NOZITIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 837/37 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 24 Dicembre 1937[193]
N. Prot. AA.EE.SS. 32/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 75rv-78rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, ff. 161rv-164v

I-I-38
Ringraziare e buone parole...[194]

Se diamo uno sguardo retrospettivo alla vita politica dell'Ungheria dello scorcio di quest'anno, si rileva come nota caratteristica generale un senso di relativa tranquillità e di calma non interrotta che sporadicamente da manifestazioni più verbali che reali.

192 Dal 1908: Sacra Congregazione del Sant'Uffizio, dal 1965: Sacra Congregazione per la Dottrina della Fede, dal 1988 Congregazione per la Dottrina della Fede.

193 Accusa ricevimento del Rapporto in data 7 gennaio 1938, N. Prot. 32/38. Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 55, fasc. 1, f. 166r; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 79r.

194 Nota manoscritta in calce.

Gli avvenimenti più salienti di quest'ultimo periodo sono stati: l'approvazione della legge che estende i poteri della Camera Alta, il Convegno di Berlino e qualche agitazione un po' più accentuata di elementi estremisti di destra.

In virtù della nuova legge approvata, la Camera Alta si può dire parificata alla Camera dei Deputati, perché ora la sua approvazione a dar valore alle leggi è assolutamente necessaria. Nota speciale della nuova legge si è che in caso di conflitto tra Camera Bassa e Camera Alta, dopo ripetuti tentativi di accordo riusciti vani, i membri delle due Camere si riuniranno insieme in una seduta comune dove, senza discussione, si procederà a scrutinio segreto alla votazione del progetto di legge causa di disaccordo, il risultato di essa darà la risoluzione definitiva della questione.

Come si può facilmente rilevare, dopo approvazione delle legge che allarga le contribuzioni del Reggente, di cui riferii col mio rapporto N. 444/37 in data 2 Luglio,[195] questa nuova legge è un altro colpo di timone verso destra. La Camera Alta è per sua natura conservatrice, stante la sua composizione. Vi sono in essa infatti ex jure, oltre gli Arciduchi, tutti i Vescovi di Diocesi, i Prevosti dei tre Capitoli Arcivescovili, i Superiori Maggiori dei quatro Ordini Insegnanti, i rappresentati delle varie Confessioni religiose, compreso il Gran Rabbino, ed i più alti impiegati dello Stato. Vi sono pure i rappresentanti dell'Aristocrazia, una quarantina circa, eletti per dieci anni, dai membri delle famiglie aristocratiche (circa 170 elettori), un bel numero di membri nominati direttamente da S. A. il Reggente, i rappresentanti eletti dalle Università, dai Consigli Provinciali, dai Consigli Comunali delle principali città, dalle Camere di Commercio e di Agricoltura, dai vari Sindacati professionali, come medici, avocati ecc. Il numero complessivo è di circa 250, presso a poco lo stesso di quello della Camera dei Deputati, il numero però dei membri della Camera Alta non potrà mai sorpassare quello dell'altra Camera.

La cresciuta autorità della Camera Alta è quindi un altro freno contro eventuali esorbitanze da parte della Camera dei Deputati; ora quindi il Governo si sente più tranquillo e perciò tra poco presenterà un progetto per il voto segreto nelle elezioni politiche, l'ultimo dei progetti di carattere costituzionale: non vi è dubbio che il Presidente del Consiglio Darányi, uomo molto abile e accorto, saprà condurlo in porto felicemente dentro l'anno prossimo.

Riguardo alla visita a Berlino del Presidente del Consiglio Darányi e del Ministro degli Esteri Kánya, avvenuta recentemente, poco vi è da aggiungere a quanto largamente ne hanno detto i giornali. Da un colloquio da me avuto pochi giorni sono col Ministro Kánya ho potuto rilevare che la visita ha servito per cementare l'unione, più che l'amicizia, tradizionale tra l'Ungheria e la Germania e per regolare la questione della minoranza tedesca in Ungheria. Niente di più e nessun speciale vincolo nuovo. L'Ungheria si trova in posizione delicata, mentre aderisce all'asse Roma-Berlino, non vuole però allontanarsi - e questo specialmente per ragioni economiche - dall'asse Parigi-Londra; deve quindi fare un giuoco di equilibrio.

Ho domandato al Ministro quali le sue impressioni raccolte ultimamente in Germania sul campo religioso. Mi a detto che aveva avuto modo di avvicinare due suoi amici cattolici, uno ex-deputato del Centro, l'altro un giornalista della "Germania".[196] Il primo, mi disse, vedeva tutto nero, l'altro sotto una luce meno oscura.

---

195 Non pubblicato in questo volume. Vedi la minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 1, ff. 51rv-52r.

196 Si tratta del giornale "Germania - Zeitung für das Deutsche Volk" che uscì negli anni 1871-1938, giornale della "Deutsche Zentrumpartei", cioè del "Zentrum".

Gli ho pure chiesto se la Germania avrebbe permesso ai suoi sudditi di venire a Budapest per il Congresso Eucaristico. Mi ha risposto che Darányi si era personalmente interessato della cosa con il Ministro degli Esteri Neurath, il quale, da uomo intelligente, era favorevole all'idea della partecipazione, ed in questo senso Neurath ha voluto parlarne con Hitler prevenendolo prima della visita dei due Ministri ungheresi. Darányi poi parlò direttamente con Hitler: questi ripetè la solita canzone, di non aver nulla contro i cattolici, ma voleva che il cattolicismo cessare di fare della politica: riguardo alla partecipazione lasciò la cosa in sospeso, non disse nè sì nè no. Vedremo se la Germania avrà il triste vanto di essere compagnia della Russia nel negare ai sudditi la partecipazione al congresso.[197]

Nella vita interna del Paese si è notata una accresciuta attivita degli elementi estremisti di destra, che fanno capo al Partito dei Croce-Frecciati (Nazionali, socialisti ungheresi) ed alla punta estrema di detto Partito, la frazione della "Volontà nazionale" capeggiata da un certo ex-maggiore Szálasy.[198] Se questi estremisti sono ferocemente antisemiti, non risparmiato però qualche volta anche la Chiesa, specialmente per la questione dei latifondi che formano la dotazione delle mense vescovili e capitolari. Si dichiarano anche antileggistimisti, ed in una adunanza tenuta non molto tempo fa a Debrecen, fecero voto per la proclamazione a re di S. A. il Reggente col nome di Nicolò I., ed anche a Budapest distribuirono cartellini e pubblicarono affissi in questo senso.

Gli elementi croce-frecciati fanno credere di godere segretamente dell'appoggio e delle simpatie di S. A. il Reggente ed anche del Ministro Hóman; così procurano di allargare le loro file svolgendo una propaganda assai vivace.

Gli altri Partiti, specialmente quelli dell'oposizione, sono molto inquieti e non mancano di tuonare continuamente contro tale propaganda e contro il pericolo della Dittatura, che si delineerebbe all'orizzonte. In proposito ci fu un incidente grave tra il Ministro della Pubblica Istruzione Hóman ed il Deputato Eckhardt.[199] Tutto poi si appianò dopo che il Ministro ebbe a dichiarare alla Camera che mai non avrebbe permesso nelle scuole, specialmente nelle Università, una propaganda degli estremisti professandosi difensore della millenaria Costituzione ungherese.

A S. A. il Reggente dispiacque molto che si fosse fatto il suo nome di un possibile Re. In un discorso da lui tenuto quattro giorni fa a Szolnok - discorso che aveva valore di messaggio al popolo ungherese, di cui si è occupata anche la stampa estera - egli fece aperta professione di pieno attaccamento alla Costituzione, alla Monarchia, ai diritti della Sacra Corona, dichiarò non doversi assolutamente fare il suo nome in rapporto alla Monarchia; l'idea della Monarchia non dovere essere sfruttata da partiti politici, solo i fattori responsabili avrebbere potuto a suo tempo risolvere la questione Monarchica, non doversi avere alcun timore di possibili dittature, contra il quale pericolo vigilano attenti i Poteri legali, compresavi la Camera Alta che è fedele custode della Costituzione.

Il discorso del Reggente è accolto molto bene da tutti ed è considerato come una buona strenna di Natale. Così, almeno per ora, le acque si sono aquietate.

Fianziariamente le cose camminano un po' meglio di prima: l'esportazione è superiore all'importazione, il Bilancio dell Stato è in pareggio, ed una parte dei debiti contratti all'estero nel dopoguerra sono stati pagati. Ciò non toglie però che difficoltà economiche

197 Nota manoscritta al margine: "scheda".

198 Il nunzio scrive coerentemente: "Szálasy". Il cognome è correttamente: "Szálasi", con "i" finale.

199 Il Rapporto scrive di "Ecckard".

e gravi esistano ancora, e che questioni difficili e delicate, come quella dei latifondi siano sempre all'ordine del giorno, questioni che dovranno un giorno o l'altro avere una soluzione adeguata, se si vuole veramente fare opera di pacificazione di giustizia sociale.

Quest'anno, come già l'anno scorso, la presentazione degli auguri del Corpo Diplomatico a S. A. il Reggente non avrà luogo il 1. Gennaio, ma l'8 dello stesso mese.

Sul campo religioso si rileva da parte dei cattolici un fervido lavoro di preparazione der il Congresso Eucaristico, preparazione anche nel campo spirituale, perché si moltiplicano le sacre missioni nei paesi per predisporre gli animi al grande avvenimento. Sotto Pasqua anche a Budapest si terranno missioni in tutte le parocchie. Naturalmente tutte le forze sono concentrate su tale oggetto così imposante. La stampa è giornalmente, anche all'estero, informata dei lavori del Comitato organizzatore. Anche il Governo, è giusto rilevarlo, aiuta l'opera del Comitato organizzatore.

Che il Congresso prossimo abbia a far piacere ai protestanti non lo si può certo dire: temono l'impressione che esso farà sulle masse, e già non mancano ai alcuni luoghi di mettere sull'avviso i loro fedeli, perché non si lascino ingannare, e hanno diffuso qualche opuscolo in questo senso.[200]

Nei loro convegni parlano sempre di pace interconfessionale, però parlano anche e con speciale insistenza, del proposito d'intensificare la loro campagna contro il diritto delle *riversali*[201] in favore di una confessione in occasione di matrimoni misti, suspicando il ritorno puro e semplice alla legge 1868, che con giudizio salomonico, secondo il principio: religio sequitur sexum, obbligava i maschi a seguire la religione del padre, le femmine quella della madre. Tutto perché, non ostante il loro lavorio per indurre la parte protestante a dar le reversali in favore della setta, nella maggioranza dei matrimoni misti le riversali sono in favore della Chiesa cattolica. Il che importa una diminuzione di fedeli per la loro confessione, diminuzione anche accentuata del fatto della minore natalità presso i protestanti che presso i cattolici. Naturalmente non mancano di accusare d'intransigenza e di smania di soverchiare la Chiesa cattolica per la sua aperta opposizione ad una legge, come quella del 1868, che è una delle manifestazioni più evidenti dell'indifferentismo religioso.

Speriamo che il 1938 abbia a segnare per l'Ungheria un rinvigorimento della vita religiosa ed un rifiorimento dello spirito veramente cattolico.

Chinato al ...

200 Nota manoscritta al margine: "scheda. Congress Euc. e Protestanti."

201 Nota manoscritta al margine: "scheda".

1938

75
NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 857/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 2 Gennaio 1938[202]
N. Prot. AA.EE.SS. 162/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 80rv-81rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 381rv-381Arv

8-I-38
S. E. Mons. Rotta si è svegliato...
Ringraziare e compiacere[203]

La fine del 1937 e l'inizo dell'anno nuovo sono stati contrassegnati da tre fatti che, nella vita ungherese rivestono una certa importanza.

Il primo si è la presentazione al Parlamento del progetto di legge per l'introduzione del voto segreto nelle elezioni. Su questo argomento non è il caso che mi ci intrattenga, perché mi riservo a parlarne, quando avrà assunto questo progetto un carattere definitivo attraverso la discussione nelle Commissioni e nel Parlamento, discussioni che saranno lunghe e vivaci. Il progetto infatti è redatto in senso molto conservatore: la concessione è circondata da tante cautele e restrizioni da ridurre praticamente il numero attuale degli elettori del 25%; si eleva l'età per il diritto elettorale a 26 anni, si escludono gli elementi meno istruiti e coloro che non abbiano sede stabile in un determinato luogo da almeno 6 anni, con che molto contadini ed operai non potranno godere del diritto di voto. Per ora può bastare questo cenno.

Il secondo fatto è un messaggio al popolo ungherese direttogli, per radio, le sera di S. Silvestro, dal Presidente del Consiglio Darányi. È come un bilancio consuntivo dell'attività del Governo nel 1937 e preventivo di quella che intende svolgere nel 1938.

È un messaggio in senso conservatore ed a base cristiana. Il Darányi parla del Centenario di S. Stefano e della grande figura di questo primo Re, egli si esprime in un modo molto rispettoso sì da non urtare la giusta suscittibilità dei cattolici. Nel campo sociale

---

202 "Tra gli avvenimenti da Lei diligentemente riferiti rilevo con vera compiacenza il messaggio governativo e la pastorale collettiva dell'Episcopato ungherese: infatti questi due documenti prendono occasione dal IX centenario del Santo Re Stefano di Ungheria, gloria della Chiesa Cattolica, e si propongono per scopo, benchè con diversa efficacia, il miglioramento spirituale e morale in senso cristiano del popolo ungherese. Ho anche letto con piacere la notizia che Ella mi dà della menzione di biasimo e di condanna inflitta da cotesto Episcopato alle teorie razziste, nonché il lodevole contegno dimostrato dalla stampa ungherese in generale per quel che si riferisce all'allocuzione natalizia del Santo Padre." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 16 gennaio 1938, del N. Prot. 162/38, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 387rv; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 82r.

203 Note a matita in calce.

pure si colloca su base cristiana, dichiarando che l'etica cristiana è per il Governo norma anche per la vita sociale e politica, è quindi contrario ad ogni estremismo da qualunque parte provenga. Nel campo politico si dichiara fedele alle amicizie già in atto, senza escludere la volontà di stringere, più che è possibile, relazioni cordiali pure con le altre Nazioni. I due postulati pratici della politica estera ungherese sono il diritto di parità con le altre Nazioni - e quindi il diritto di riarmo - e poi il riconoscimento pratico e reale per le minoranze ungheresi ora facenti parte di altre Nazioni di quei diritti e garanzie loro assicurati nei trattati di pace.

È un messaggio che rispecchia sinceramente la mentalità di Darányi, uomo conservatore per istinto, che senza essere un grande ingegno, è però dotato di senso pratico e di grande conoscenza delle persone e dell'ambiente: personalmente poi è cristiano credente.

Il terzo fatto infine è una pastorale collettiva dell'Episcopato ungherese letta in tutte le chiese l'ultimo giorno dell'anno in occasione della funzione di ringraziamento solita a tenersi. Mesi sono l'Episcopato aveva pubblicato una pastorale collettiva sul futuro Congresso Eucaristico, quest'ultima invece, all'inizio dell'anno nuovo, riguarda il IX. Centenario di S. Stefano. In essa viene messa in rilievo la grande figura, l'opera gigantesca e la profonda fede religiosa del Santo, per esortare tutti a rimanere fedeli agli esempi ed insegnamenti suoi nel campo individuale, familiare, sociale e politico. L'Epsicopato prende da qui l'occasione per condannare il neopaganesimo e la teoria del razzismo, terminando con l'invito a celebrare condegnamente quest'anno giubilare.

In connessione con questa pastorale, che mette in guardia i fedeli contro le perniciose teorie che provengono dalla Germania, sono lieto di aver rilevato che le parole accorate pronunciate dal Santo Padre nel suo importante discorso alla Vigilia di Natale, in risposta all'indirizzo di augurio del Sacro Collegio, non passaron qui sotto silenzio, ma hanno trovato una buona stampa.

Il "Nemzeti Újság", importante giornale cattolico di Budapest, pubblicò il discorso per intero in carattere grassetto; l'altra stampa, non solo quella cattolica, ma anche di diverso colore, ne hanno rilevati i punti più importanti.

In proposito del contegno della stampa ungherese nelle questioni che riguardano la Germania, questo Ministro degli Esteri mi diceva, tempo fa, confidenzialmente, che il Governo del Reich gli aveva fatto comprendere che non era soddisfatto del modo di diportarsi della stampa ungherese in merito, ma il Ministro rispose che in Ungheria vi è libertà di stampa e che se poi si fosse trattato solo di far tacere gli ebrei, che sono una minoranza, la cosa ancora potrebbe anche essere possibile, ma non potere il Governo ungherese far tacere i cattolici che sono i due terzi della popolazione.[204]

Dio voglia che il 1938 abbia a portare sollievo al mondo travagliato e consolazioni al cuore afflitto del Santo Padre.

204 Il paragrafo fu segnalato al margine a matita.

76
CIRCA IL CONGRESSO EUCARISTICO

Rapporto N. 944/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 30 Gennaio 1938[205]
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, ff. 74rv

Già Vostra Eminenza Reverendissima è al corrente della risposta negativa che sarebbe stata data dal Governo germanico circa la partecipazione dei Cattolici del Reich al prossimo Congresso Eucaristico internazionale, anche se una dichiarazione proprio ufficiale non mi pare sia stata pubblicata.

La notizia dapprima data sotto forma interrogativa dai giornali cattolici di qui è stata raccolta e confermata da tutta la stampa locale. La notizia ha prodotto in Ungheria cattiva impressione e la stampa non ha mancato di rilevarne il carattere poco simpatico che essa assume per l'Ungheria, Paese amico. Il giorno stesso della pubblicazione della prima notizia, avendo avuto io occasione d'incontrarmi con questo Ministro degli Esteri, gli domandai se essa (+avesse?) o no fondamento, ed egli mi rispose che temeva purtroppo di sì, e mi soggiungeva che si portava come pretesto per tale atteggiamento l'irritazione di Hitler per un recente discorso del Vescovo, pare, di Treviri.[206] La solita storia.

Stamane i giornali riferiscono una nota ufficiosa, di provenienza germanica, nella quale si conferma la notizia della non partecipazione dei cattolici tedeschi, motivata, si dice, non da ragioni di carattere religioso o confessionale, ma solo al desiderio di non esporre le coscienze dei partecipanti tedeschi a sentire cose meno favorevoli al nazionalsocialismo, ma più che per altro per ragione di risparmio delle divise estere.

Vi è però chi dubita se sia stato conveniente, ancora a troppa distanza dal Congresso, dare in pascolo al pubblico queste notizie, o se non forse sarebbe stato meglio tacerne per il momento onde avere agio di esperire ulteriori tentativi e per non irritare di più il Governo tedesco e confermarlo ancor più nel suo proposito, anche solo politicamente, tanto biasimevole.

Anche al Governo ungherese tale atteggiamento del Governo germanico non fa piacere, e certo non servirà a stringere di più i vincoli di amicizia, più o meno sentita, tra le due Nazioni.

Il prossimo viaggio di Sua Altezza il Reggente il Polonia, dove si reca accompagnato dal Ministro degli Esteri, Kánya, è anche un altro segno che il Governo ungherese non vuol legarsi troppo alla Germania, ed intende fare una politica sui iuris, incoraggiato a

---

205 "Ho appreso con interesse ciò che Ella scrive sull'impressione sgradita anzi sul disgusto che ha costì cagionato la misura deplorevole che intende prendere il Governo Germanico. Purtroppo tale misura è contraria ad uno degli scopi precipui dei Congressi Eucaristici, i quali, come l'Eccellenza Vostra sa benissimo, oltre a favorire la vita religiosa dei popoli, servono mirabilmente la causa della pace, stringendo tra loro le Nazioni nella pubblica e solenne professione dei comuni sentimenti religiosi." Dall'accusa ricevimento in data 8 febbraio 1938, del N. Prot. 451/38. Copia bella, dattiloscritta, firmata: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, f. 77r, N. Nunz. 990/38. – Sul Congresso Eucaristico vedi tutto il fascicolo 2 della busta 58.

206 La notizia sembra non riferirsi a Franz Rudolf Bornewasser (1866-1951), Vescovo di Treviri in Germania (1922-1951), Arcivescovo ad personam dal 1944, ma piuttosto a Conte Clemens August von Galen (1878-1946), dal 1933 Vescovo di Münster, dal 1946 Cardinale, il quale fu beatificato a Papa Benedetto XVI nel 2005.

ciò pure dalla recente decisione della commissione finanziaria della Lega della Nazioni che toglie, col 31 Marzo prossimo, il controllo sulle finanze dell'Ungheria, decisione qui accolta, come è naturale, con speciale soddisfazione.

77
NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 1041/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 28 febbraio 1938[207]
N. Prot. AA.EE.SS. 879/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, ff. 72rv-75rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 403rv-407r

5-3-38
Ringraziare... buona parola. S. E. Mons. Rotta sta inviando ogni tanto dei brevi rapporti sulla situazione politica. È una buone idea.[208]

Attesa l'ampiezza e celerità delle notizie diffuse in ogni luogo dalla Radio e dalla stampa, a me non resta che di segnalare le impressioni che i grandi avvenimenti politici del giorno hanno qui suscitato.

Non è da negarsi che in Ungheria la notizia del Convegno di Berchtesgaden con tutto quel contorno di mistero che lo circondava, suscitò un po' d'inquietudine, perché si temeva che equivalesse ad una resa a discrezione dell'Austria. I cambiamenti avvenuti poi nell'elemento direttivo dello Stato Austriaco erano tali sa confermare piuttoso tale idea. Si comprende come all'Ungheria non dovesse sorridere il pensiero di avere ai proprii confini la Germania, anche se sotto la maschera di uno Stato-giocattolo; ciò non poteva che suscitare un senso di timore non tanto per l'indipendenza formale dell'Ungheria quanto per la sua indipendenza reale: l'Ungheria infatti non avrebbe potuto diventare nel caso che un umile vassallo della Germania, e per chi conosce lo spirito l'indipendenza innato negli Ungheresi, può rendersi conto quanto ciò urterebbe il loro sentimento nazionale. Anche il discorso di Hitler non fu tale da allontanare sospetti e timori: la stampa di qui si è mostrata molto riservata nel giudicarlo sul punto vitale delle relazioni tra il Reich e l'Austria. Il discorso invece di Schuschnigg è stato qui accolto con un senso di viva soddisfazione, specialmente dalla stampa di sinistra: lodi non si sono risparmiate al suo coraggio ed al suo patriottismo, ed i giornali non hanno mancato di dare risalto alle vibranti dichiarazioni circa l'indipendenza dell'Austria come anche al grande entusiasmo con cui esse furono accolte dalle masse popolari austriache. Ciò ha portato un senso di sollievo, per quanto anche qui non si nasconda che il pericolo sempre esiste, perché non si sa se e

207 "Mi compiaccio con l'Eccellenza Vostra per la lodevole diligenza con la quale informa la Santa Sede non solo degli avvenimenti ungheresi, ma anche degli echi che hanno costì i principali avvenimenti politici del giorno [...]." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 12 marzo 1938, del N. Prot. 879/38, minuta manoscritta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 51 P.O., fasc. 48, f. 76r. Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 408.

208 Nota manoscritta di Mons. Tardini in calce.

quanto l'Austria potrà resistere alla pressione del colosso germanico, specialmente se la Francia e l'Inghilterra non penseranno ad aiutarla non tanto con le parole, ma coi fatti.

Nelle alte sfere qui si loda Schuschnigg, solo si sarebbe desiderato - per ragioni tattiche - nel discorso qualche parola di lode per Hitler.

***

Gli avvenimenti della Romania, che si sono svolti e susseguiti come una scena cinematografica, qui formano oggetto di preoccupazioni specialmente per il contraccolpo che possono esercitare sulla numerosa minoranza ungherese della Transilvania.[209]

Goga pareva avesse dato degli affidamenti, e già si diceva che la minoranza ungherese fosse disposta ad entrare nella lotta elettorale come un alleato del Governo; quando tutto l'edificio di un tratto crollò.

Come si comporterà in merito il nuovo regime? Solo mi consta che Tatarescu ha ufficialmente domandato al Governo Ungherese che si diano istruzioni al Ministro ungherese a Bucarest per autorizzarlo a trattative: le istruzioni sono state date, e quale ne sarà l'esito lo dirà il futuro.

***

Le dimissioni di Eden sono state nelle sfere dirigenti accolte con un senso di riserbo, perché l'Ungheria vuol mostrarsi riguardosa verso l'Ingiltherra, tanto più che direttamente Eden non manifestò mai del malanimo verso l'Ungheria, anzi piuttosto, si direbbe, un senso di aliquale comprensione dell'iniquo trattamento ad essa fatto dai Trattati: i commenti quindi della stampa furono ampi ma oggettivi e senza apprezzamenti di carattere personale. Il suo al[l]ontanamento però dal Governo realmente lo si considera come un bene, come si considera un bene tutto ciò che riesce a migliorare i vincoli tra l'Inghilterra e l'Italia e quindi a togliere l'Ungheria dalla posizione imbarazzante di chi vuol essere amico di due potenti avversarsi tra loro.

***

Per ora tutto è tornato in tacere circa il matrimonio di Re Zogu con la Contessina Apponyi. Nei primi giorni, come è naturale, se ne parlò nella stampa largamente, ma più per soddisfare la curiosità del pubblico che per un senso di intimo compiacimento. La coscienza cristiana - specie la cattolica - prova una specie di ripugnanza ad un'unione siffatta, per l'opposizione che sente viva tra cristianesmo ed islamismo; di più non si considera come un grande onore per l'Ungheria che una discendente di una nobile famiglia ungherese antica venga elevata alla dignità di regina ma … di operetta. Che in quest'ultima considerazione non entri forse un po' d'invidia e di gelosia, non è da escludersi.

Quanto alla fretta manifestatasi nel concludere il fidanzamento qui si assegnano due ragioni. Prima la volontà di Re Zogu di sottrarsi alle pressioni di una grande Potenza, che avrebbe desiderato di legare a se maggiormente l'Albania con un matrimonio; la secon-

209 Nota al margine del paragrafo a matita: "scheda: Romania. Nuovo governo 1938 e minoranza ungherese di Transilvania".

da, per tagliar corto a tante profferte di matrimonio che si erano moltiplicate negli ultimi tempi: se pure la vera ragione non è stata di applicare a proprio vantaggio la teoria dei fatti compiuti. In questo momento sento a dire che un Lazzarista di Budapest si recherebbe in Albania appunto per questa questione del matrimonio.

***

Se dalla politica estera si passa alla politica interna, tre cose sono da rilevarsi.

1.) Il procedere abbastanza tranquillo della discussione sulla legge elettorale, che durerà però ancora a lungo per il complesso delle questioni che vi sono legate; ma si prevede che la legge guingerà in porto non gran che modificata nelle linee principali, a cui già accennai nel mio rapporto N. 857/38[210] in data 2 Gennaio. Del resto è inutile dilungarsi ora sull'argomento, allora solo sarà il caso di ritornarvi sopra, quando, approvata la legge, si potrà fissarne con esattezza le sue speciali caratteristiche.

2.) Lo scioglimento imposto dal Governo dell'ala estrema dei partiti de destra, il così detto "partito della volontà nazionale" capeggiato dall'ex-Maggiore Szálasi[211] a cui pure accennai nel mio rapporto 837/37 del 24 dicembre 1837[212].

Questo Szálasi, a quanto mi si dice, è una brutta copia più che di Mussolini di Hitler, per l'aria un po' esaltata e un po' profetica che assume. Tra i suoi fautori - circa 8.000 sparsi in tutta l'Ungheria, – s'incontrano anche figure poco rassicuranti di persone che bazzicarono nel 1918 col comunismo.

Con questo però non è detto che il movimento di destra sia colpito nella radice. Se non sotto la forma esagerata del Szálasy, esso vive e si fortifica, specialmente fra l'elemento giovanile e trova appoggi anche da parte di parecchi esponenti della vita politica. Così, per esempio, il Presidente della Camera il famoso Sztranyavszky, pochi giorni fa in un banchetto assai numeroso pronunciando un discorso si dichiarò senz'altro fautore di questa tendenza.

Certo si è che gli elementi temperati, che vogliono essere fedeli alle tradizioni politiche ed alla Costituzione dell'Ungheria non mancano le inquitudini, ed io stesso ho sentito da persone di Governo invocare un po' più di energia dal Presidente del Consiglio Darányi per mettere freno ad una propaganda, che non si sa dove potrà condurre.

Già qualcuno profetizza che dopo il Congresso Eucaristico vi sarà un mutamento essenziale nella vita pubblica ungherese col trionfo della tendenza di destra. Sarà vero?

3.) Ho accennato al Congresso Eucaristico e sono lieto di constatare che la preparazione non solo materiale, ma anche spirituale, s'intensifica sempre più, specialmente con tridui eucaristici che in tutto il paese si moltiplicano, distintamente per le varie classi di persone e per le professioni diverse. Per l'occasione si raccolgono adesioni in numero veramente consolantissimo, adesioni date in antecedenza in iscritto dai professionisti, dagli impiegati dei Ministeri, degli Uffici delle città, dagli addetti ai vari servizi pubblici ed anche dagli operai delle diverse fabbriche, e tutto ciò col previo consenso dei Ministri, de Borgomastri, dei Padroni delle Aziende.

Io stesso andrò, e ben volontieri, il 13 Marzo in una parrocchia della periferia a distribuire la Comunione, come chiusura di un triduo che si terrà per gli operai (più di 1500)

210 Vedi sopra, pag. 361.

211 Il cognome "Szálasi" sottolineato e al margine a matita: "scheda".

212 Vedi sopra, pag. 357. Accanto all'anno l'osservazione: "un secolo fa".

di un grande stabilimento e che diedero la loro adesione, ed il 20 Marzo nella Chiesa dell'Università chiuderò con la S. Comunione il triduo per i Professori, per gli studenti, per gli impiegati dell'Università stessa.

Il Congresso assumerà anche il carattere di un avvenimento nazionale per l'interesse che suscita in tutti. Già il Municipio di Budapest e quelli delle altre città, i Ministeri hanno stabilito di lasciare liberi durante il tempo del Congresso gli impiegati cattolici perché vi possano prender parte, le scuole saranno chiuse, e l'Autorità giudiziaria superiore ha pure deciso che per quei giorni i tribunali siano chiusi e siano da considerarsi come giorni festivi.

È un movimento consolante che si estende a tutta l'Ungheria e che fa sperare i migliori frutti e abbodanti le benedizioni divine per il Congresso Eucaristico.

Il popolo ungherese è buono, religioso, e qui si conosce meno che altrove il rispetto umano, perché la Religione fu sempre considerata e rispettata come un elemento indispensabile per la vita individuale e sociale.

Purtroppo le nefaste leggi del matrimonio civile e del divorzio hanno arrecato danni enormi alla compagine famigliare, ciò che costituisce un ostacolo gravissimo per tante anime ad una vita veramente cristiana e, nell'occasione del Congresso, ad una partecipazione ad esso sentita e spiritualmente fruttuosa.

78
DISCORSO DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO DARÁNYI

Rapporto N. 1065/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 9 Marzo 1938[213]

N. Prot. AA.EE.SS. 986/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 86rv-88r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 412rv-413rv-414r

16-3-38
Ringraziare[214]

Ancora non sono spenti gli echi del grande discorso programmatico del Presidente del Consiglio Darányi pronunciato sabato scorso, 5 corrente, a Győr, di cui anche i giornali esteri hanno riferito per l'importanza che esso assume nei confronti della vita interna non che della politica estera dell'Ungheria. Basterà quindi qualche considerazione sui punti principali toccati dal Darányi.

Questi si riducono alla questione del riarmo, alla questione ebraica, allo sviluppo della vitza economico-sociale.

---

213 "Ho letto con interesse il largo sunto del discorso in parola che Ella ha diligentemente preparato e mi compiaccio della moderazione che il Sig. Darányi ha mostrato relativamente alla risoluzione della questione ebraica e del progettato piano di ricostruzione economica. Disgraziatamente il programma delle spese di riarmo che anche cotesta Nazione deve imporsi renderà in gran parte effimero il miglioramento che, com'Ella avverte, già si delinea nel campo economico-sociale." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 23 marzo 1938, del N. Prot. 986/38. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 415r; minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, f. 90r.

214 Nota a penna in calce.

Linea generale è un senso di equilibrio lontano dagli estremismi di destra e di sinistra, che sono vigorosamente riprovati, ma con tendenza accentuata verso destra per la ricostruzione dell'Ungheria su base nazionale e cristiana. Il Darányi dichiara la sua fede nella vitalità dell Costituzione millenaria della Nazione e di cui S. A. il Reggente è vindice e garante.

Il riarmo viene considerato come indispensabile, specialmente dopo gli armamaneti così potenti delle Nazioni confinanti, per cui è ancora più marcata la debolezza dell'Ungheria: oramai non si muove più alcun dubbio, esso s'impone.

Riguardo alla questione ebraica il Darányi ammette che essa esiste, che deve essere sciolta, non già ricorrendo a mezzi violenti, ma in via metodica e dentro i confini della legalità. L'ammassamento di ebrei nelle grandi città, specialmente a Budapest, l'influsso esorbitante che essi esercitano qui nella vita economica, commerciale e anche culturale, costituiscono pericoli: bisogna che la gioventù cristiana ungherese si prepari adequatamente per poter occupare man mano posti di maggiore responsabilità nelle branche della vita sociale.

Passando al campo economico-sociale dopo avere egli dichiarato che la questione agraria ha ormai sorpassata la crisi terribile, onde era stata colpita, continua dicendo che l'economia generale si presenta sotto buoni auspici, dopo che con grandi sacrifizi da parte della Nazione si è potuto ristabilire su base solida il Bilancio dello Stato; ora è necessario fare passi in avanti per dare sviluppo alla vita economica del Paese e portare, specie nei villaggi e nelle campagne, un soffio di vita nuova rispondente alle esigenze della civiltà.

Come pel riarmo così per questo lavoro di costruzione occorrono mezzi: dopo studi profondi si è venuto alla conclusione che un piano di lavoro, dai cinque ai dieci anni, richiederà la somma di un miliardo di pengő. Come ottenerli? Niente inflazione, niente prestito all'estero, niente prelevamento sui depositi nella Banche: seicento milioni si otterranno con un prelevamento sulle fortune al di sopra di 50.000 pengő mediante una imposta straodrinaria dal 5 al 10%, da pagarsi ratealmente in un certo numero di anni; gli altri quattrocento milioni con operazioni ordinarie di credito, cioè con un prestito all'interno. E giacchè i lavori bisogna iniziarli subito, così prima si otterranno i mezzi mediante il prestito, mentre a poco a poco, compiuti i necessari accertamenti, si potranno avere i redditi dell'imposta sopra indicata.

Questo è il punto principale del discorso, sul quale ora tanto si discute e che ne costituisce la parte veramente essenziale; perché per quanto riguarda la politica estera il discorso si limita alle solite constatazioni di amicizia verso l'Italia, l'Austria e la Germania e dal desiderio di pace colle Nazioni confinanti sotto la condizione imprescindibile dell'equo trattamento delle minoranze ungheresi; per quanto poi si riferisce alla politica interna il Darányi ancora una volta invita gli elementi dell'opposizione borghese alla collaborazione col Governo per il bene della Nazione.

È inutile dire che il discorso ha suscitato un interesse vivo ed ha avuto, quel che si dice, una buona stampa. Tutti i giornali, tranne l'organo socialista, sono sostanzialmente favorevoli: come è naturale, ognuno abbonda in sensu suo. Gli organi di destra specialmente battono sul punto contro gli ebrei, quei di sinistra sulla fedeltà alla Costituzione ed alla sua inviolabilità solennemente proclamate dal Darányi; gli organi filosemiti muovono un rimprovero al Presidente del Consiglio di non avere messo sotto una giusta luce il grande contributo dato dagli ebrei allo sviluppo dell'industria, senza il quale ora l'Ungheria sarebbe molto in arretrato.

Come si può ben credere vi è grande aspettativa per le misure politiche che il Governo intende adottare allo scopo di attuare e presto il suo programma. Come al lavoro di prepa-

razione di esso, così anche nel suo futuro sviluppo si assegna grande parte al Presidente della Banca Nazionale di Ungheria Signor Adalberto Imrédy, ex-Ministro delle Finanze, persona molto capace, il quale, secondo le ultime notizie, sarà con tutta probabilità nominato Ministro senza portafoglio coll'incarico di presiedere al complesso lavoro direttivo dell'esecuzione del piano proposto dal Governo. Nel caso, sarà certamente un'ottima scelta, perché egli non solo è molto abile ma anche di riconosciuta onestà. È un buon cattolico, uno degli oratori designati per il Congresso Eucaristico come rappresentante del laicato.

Il passo un po' ardito del Presidente del Consiglio - ma che non è una novità, perché preceduto altrove da misure simili - ritengo sia stato utile, anche per impedire lo sfruttamento della povertà delle popolazioni rurali e delle misere condizioni in cui si trovano i villaggi sotto il punto di vista igienico ecc., da parte di elementi estremisti per una campagna pericolosa per l'ordine sociale.

È quindi da augurarsi che il programma di Darányi abbia a trovare la possibilità di attuazione in un'atmosfera di pace e di ben compresa necessità di sacrifici da parte delle classi abbienti.[215]

79
SITUAZIONE POLITICA

Rapporto N. 1146/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 4 Aprile 1938[216]

N. Prot. AA.EE.SS. 1465/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 94rv-95rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 426rv-427rv

(con due allegati)[217]

10-4-38
Ringraziare[218]

Faccio seguito al mio Rapporto Nr. 1124/38, del 29 Marzo 1938,[219] per ulteriori notizie circa la situazione politica dell'Ungheria.

Quello stato di inquietudine e di incertezza nella vita ungherese fatto rilevare nei precedenti Rapporti come conseguenza degli avvenimenti austriaci, non accennava a diminuire; il Governo quindi ha creduto suo dovere di dire una parola autorevole per ricondurre la cal-

215 Vedi ancora il Rapporto di Rotta in data 18 marzo 1938, N. Prot. Nunz. 1090/38, Oggetto: Notizie politiche, ca. il nuovo Ministero Darányi, minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 416rv-417rv; copia bella in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 70 P.O., fasc. 53, ff. 91rv-92rv.

216 "Ho letto con interesse le notizie che Ella ha diligentemente trasmesso e mi sono compiaciuto in particolare della fermezza che dimostra cotesto Governo di fronte ai disturbatori dell'ordine e della pace i quali tentano di profittare del presente delicato momento per l'attuazione dei loro piani." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 22 aprile 1938, del N. Prot. 1465/38. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 429.

217 L'allegato non viene pubblicato in questo volume.

218 Nota a penna in calce.

219 Non pubblicato in questo volume. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 422rv-423rv-424r.

ma e per combattere quella forma di isterismo, che si era diffusa specialmente in Budapest. Perciò il Presidente del Consiglio, Darányi, con poche ma energiche parole, nella seduta della camera di venerdì scorso, 1 corrente, ha assicurato che non vi era nessuna ragione per una eccitazione degli animi, quale si manifestava in parecchi ambienti, che il Governo vigilava per impedire che si intorbidassero le acque per pescarvi poi dentro, che l'8 corrente avrebbe presentato i primi progetti per l'attuazione sollecita del piano di lavori preannunziato nel discorso di Győr, e che si doveva guardar l'avvenire con un senso di sicurezza.

Le parole del Governo hanno avuto una grande efficacia sedativa. Sua Altezza il Reggente poi ha voluto aggiungere forza alle dichiarazioni del Governo con un Messaggio rivolto al popolo ungherese, mediante la Radio, domenica sera 3 corrente. In esso, fatto un accenno all'Anschluss, considerato come fatale e come rispondente ad una aspirazione secolare dell'anima tedesca, viene a parlare della ripercussione degli avvenimenti austriaci in Ungheria: ha deplorato che si volesse cavarne motivo per turbare la pace e la tranquillità del Paese. Nessuno che osasse minacciar l'ordine sfuggirebbe alla giusta pena. Vi è un programma di lavoro per rafforzare l'esercito e per provvidenze sociali, il piano quinquennale, che verrà attuato. Garanzia della libertà è la Costituzione: non basta che uno si proclami salvatore del mondo per esserlo, accontentandosi poi di eccitare il popolo con frasi a sensazione: condizione essenziale dell'ordine è l'esercito, che deve stare al di sopra dei Partiti, per essere solo al servizio della Nazione. Lavoro positivo occorre, e la gioventù dovrebbe dedicarsi maggiormente all'industria e al commercio. La situazione politica estera va rischiarandosi, e bisogna aver fiducia nel Governo, come Egli stesso ne dà esempio: commettono grave colpa coloro che seminano discordie, ed Egli si sente capace di liberare la Patria dagli elementi sobillatori.

Il Messaggio, atteso con viva ansia dalla Nazione ed ascoltato dapertutto con grande interesse, è stato accolto ovunque con un senso di sollievo: la stampa unanime - forse più i giornali di sinistra che quelli di destra - lo loda senza restrizioni: certo non mancherà di esercitare una grande influenza per ridare calma e fiducia alla Nazione, così necessarie in questi tempi difficili. Per quanto così il Messaggio sia certamente già conosciuto, ad abundantiam, ne compiego copia. (All. 1º)[220]

È evidente che il Governo ungherese, come risulta da alcuni provvedimenti e da qualche nomina, tende sempre più verso destra, ma vuol dirigere lui il movimento e non permettere che elementi irresponsabili abbiano a prendere il sopravvento, gettando il Paese in braccio ad inconsulte e pericolose agitazioni. L'attuazione sollecita del piano quinquennale servirà molto, non fosse altro col dare lavoro a tanta gente, per assicurare la pace. Intanto il Partito del Governo ha nominato una commissione per lo studio della spinosa questione ebraica, ed alla Camera continua la discussione circa la nuova legge elettorale, ma in forma abbastanza calma, in modo che si prevede che essa raggiungerà presto il porto.

Quindi l'atmosfera si va rischiarando, così si può essere sicuri dello svolgimento tranquillo e solenne del prossimo Congresso Eucaristico.

Come già ho accennato nei miei Rapporti anteriori qui poco o nulla si sa di ciò che avviene in Austria, s'intende nel campo religioso. La stampa nulla dice in merito. I giornali di qui hanno riferito che l'Osservatore Romano dichiarava essere il Vaticano completamente estraneo alla nota *Dichiarazione* dei Vescovi austriaci: il Pester Llyod dell'altro

220 Non pubblicato in questo volume.

giorno ha accennato ad una lettera diretta dal Cardinal Innitzer al Gauleiter Bürckel[221] nel quale smentisce la notizia dell'Agenzia Havas che la mossa dei Vescovi austriaci fosse in connessione con la visita del Nunzio di Berlino a Ribbentrop. Il Pester Lloyd in un telegramma da Vienna smentiva pure la notizia di fonte inglese che il Cardinale Innitzer, caduto in disgrazia del Vaticano, volesse ritirarsi in un Convento.

Parecchi giornali, sabato 2 corrente e domenica 3 corrente, hanno riportato con telegramma da Roma, il sunto della trasmissione radiofonica della Radio Vaticana di venerdì sera sul "Cattolicismo politico". Il "Nemzeti Újság" fa seguire il sunto dalle parole accompagnatorie del suo corrispondente romano (Mgr. Pucci), con le quali si attenua il valore della trasmissione stessa. Stamane poi i giornali pubblicano la nota dell'Osservatore Romano in cui si nega qualunque carattere ufficiale od ufficioso o detta trasmissione radiofonica. Acchiudo, ad abundantiam, il ritaglio del Pester Lloyd di oggi in merito. (All. 2º)[222]

Profitto dell'occasione per portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima che essendomi intrattenuto in colloquio l'altro giorno con Sua Eminenza il Cardinal Serédi ho creduto conveniente metterlo al corrente di quanto Vostra Eminenza mi scrive nel Suo venerato Dispaccio del 29 marzo scorso, Nr. 1180/38,[223] a proposito del matrimonio del Re Zogu. Anche l'E.mo Serédi non sa nulla di nuovo riguardo a questo matrimonio: l'ho pregato perché incontrandosi eventualmente, o in altro modo, potesse richiamare su ciò l'attenzione della Contessa Károlyi.

80
NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 1168/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 12 Aprile 1938[224]
N. Prot. AA.EE.SS. 1476/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77 P.O., fasc. 57, ff. 6rv-9r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)[225]
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 430-433r

19-4-38
Ringraziare[226]

Nel mio precedente rapporto in data 5 Aprile N. 1146/1938[227] accennavo alla prossima presentazione da parte del Presidente del Consiglio Darányi dei progetti di legge per

221 Il nunzio scrive di „Gauleiter". Josef Bürckel invece fu „Reichstatthalter".
222 Non pubblicato in questo volume.
223 Non pubblicato in questo volume.
224 "Mi sono soffermato sulla *questione ebraica* ed ho letto quanto Ella diligentemente espone in proposito, tanto più che qualche eco ne è qui giunta indipendentemente dal di Lei Rapporto. In modo particolare il giudizio troppo generale che si vorrebbe dare sull'insincerità delle conversioni dal giudaismo al cristianesimo avvenute dopo il 1919 sembra strano e arbitrario e in contrasto con lo spirito di generosità del popolo ungherese. È da augurarsi che, pur tutelando i giusti interessi della Nazione magiara, cotesto Governo non scenda a misure di eccessiva severità contro gli ebrei, e che i cattolici ungheresi facciano in questa circostanza opera di sana moderazione." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 8 maggio 1938, N. Prot. 1476/38. La copia bella vedi in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 435rv, N. Nunz. 1268; minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77 P.O., fasc. 57, f. 10r.
225 Nel fascicolo lettere degli ebrei ungheresi al Vaticano, ff. 11r-28r.
226 Nota manoscritta in calce.
227 Vedi sopra, pag. 170.

l'attuazione del programma di Győr. Difatti il 7 corrente in seno al Partito del Governo, l'8 corrente, ufficialmente alla Camera, detti progetti furono presentati.[228]

L'attenzione pubblica più che ai progetti di ordine finanziario, si è rivolta a quello che riguarda la soluzione della *questione ebraica,* che ha certo qui una grande importanza.

La sostanza del progetto consiste nel fissare il 20% come massimo di partecipazione degli Ebrei nelle istituende Camere della Stampa e dell'Arte teatrale; l'appartenenza alle quali è conditio sine qua non per l'esercizio di qualunque attività nel campo giornalistico come nel campo del teatro, arte cinematografica ecc.:[229] la stessa proporzione vige per l'appartenenza alle Camere, già esistenti, dei medici, degli avvocati, ingenieri ecc. Analoghe misure saranno applicate anche per le imprese che occupano personale intellettuale, come pure per quelle di ordine economico e finanziario. Misure severe sono prospettate per impedire evasioni alle leggi e che gli stipendi della quota degli addetti ebraici alle varie imprese superi il 20% degli stipendi globalmente presi.

Mentre per l'istituzione della nuove Camere è fissato un periodo di tre mesi e per l'entrata in vigore delle relative norme è stabilito come termine massimo la fine del 1939; per le imprese di ordine commerciale e finanziarie è fissato un periodo di cinque anni, ed in via eccezionale di 10 anni per la completa applicazione delle norme stabilite; per le Camere già esistenti (medici ecc.) si prescrive che i vuoti che si formano per morte, siano riempiti per ora al massimo con la proporzione solo del 5% di elementi ebraici, sino a che sia ridotto il numero degli ebrei ivi inclusi alla proporzione del 20%.

Contemporaneamente è stato presentato un progetto di legge che disciplina e modera la stampa con misure restrittive sia per il loro funzionamento come per l'elemento di direzione e redazione, che non può contenere più del 20% di ebrei per ogni giornale o periodico.

Intanto il Presidente del Consiglio Darányi ha dichiarato che il Governo si propone di sistemare in breve lo stesso problema anche in relazione alla proprietà fondiaria.

Ora una parola di commento.

Questi progetti di legge in generale furono accolti bene, perché qui il movimento antisemita trova una profonda corrispondenza nella mentalità attuale degli Ungheresi. Ancora gli ebrei convertiti qui sono molto in sospetto e si considerano come elementi difficilmente amalgabili con la razza ungherese. Ecco perché anche i nuovi progetti di legge non considerano più come ebrei coloro che solo si convertirono al cristianesimo prima del 1 Agosto 1919 ed i loro figli (cioè prima della vittoria sopra il comunismo): gli altri convertitisi dopo, in ordine alla applicazione di queste leggi, sono considerati come ebrei: evidentemente è un senso di diffidenza che di loro si ha, quasi si tratti di pseudoconversioni, ed in tale apprezzamento convengono anche molti cattolici.[230]

Sarebbe certo desiderabile che almeno i figli nati da ebrei già fatti cristiani anche dopo il 1919, cresciuti cristianamente sin dalla prima infanzia fossero - in ordine alla applicazione di queste leggi - considerati come cristiani, anche perché altrimenti sarebbe ostacolata la conversione al cristianesimo, nella quale, dal tetto in giù, gli ebrei risentirebbero piuttosto danni che vantaggi.[231]

---

228 Nota a matita al margine accanto al paragrafo: "fare richiamo alla questione ebraica".

229 Nota a matita al margine accanto al paragrafo: "Scheda. Questione ebraica".

230 Nota a matita al margine accanto al paragrafo.

231 Nota a matita al margine accanto al paragrafo.

Come ho detto anche nell'elemento cattolico è largamento diffuso questo sentimento di diffidenza verso gli ebrei anche convertiti: così per esempio l'Americana - l'Associazione Universitaria più numerosa e che raccogli attorno a se la maggioranza degli studenti cattolici dell'Ungheria - ha pubblicato ultimamente una dichiarazione che consta di dieci punti: in essa si legge "che l'Americana a norma del paragrafo 5 delle sue regole non si occupa di politica, permette però ai suoi membri prendano parte ad ogni movimento che non mette in pericolo[232] gli interessi della Religione cattolica e della Patria." e più sotto nel N. 2 vi si dice "l'Americana non ritiene incondizionatamente ungheresi l'ebreo battezzato ed i suoi discendenti." È l'espressione, come si è detto, di un sentimento largamente diffuso, che trova poi oggi nella propaganda dell'estremismo di destra nuovo alimento.

La stampa liberale e democratica, in maggioranza dominata dagli ebrei, ha fatto il viso d'armi a tali progetti, che trova non conformi allo spirito della Costituzione ungherese ed allo stesso spirito cristiano e che sono anche un atto d'ingratitudine verso l'elemento ebraico, al quale si deve lo sviluppo ed il fiorire dell'industria e del commercio in Ungheria: detta stampa riconosce pure, per quanto a malincuore, che le circostanze rendono d'attualità il problema ebraico, ma ne reclamano una soluzione che dovrebbe essere più umana. La stampa di destra invece si mostra soddisfattissima ed incoraggia Darányi a portare presto in porto le leggi relative e ad applicarle con energia.

Potrebbe sembrare che dopo tutto gli ebrei non avrebbero motivo di legnarsi per il trattamento che loro verrà fatto dalla legge, perché vi si parla della proporzione del 20%, mentre gli ebrei sono solo circa il 5% della popolazione. Bisogna però osservare che in certe branche dell'industria, del commercio, delle finanze, come in certe professioni come l'avvocatura, la medicina ecc. gli ebrei vi sono rappresentati in proporzioni molto più elevate, il 50 e 60%; posseggono poi anche stabili e fondi, comperati specialmente nel tempo difficile del dopoguerra, in misura sproporzionata al loro numero.

Ciò spiega come il quoziente 20% mentre sembra insufficiente agli ebrei è d'altra parte considerato come fin troppo largo dagli altri: il Governo ha dovuto adottare una misura di mezzo per non compremettere con salti troppo bruschi l'economia generale. Per amore della verità però bisogna dire che nell'esercito e negli impieghi pubblici la quota degli ebrei è molto bassa, al di sotto del 5%.

Il Presidente del Consiglio aveva già annunziata la prossima regolamentazione della questione ebraica fin dal 5 Marzo a Győr, quindi in un tempo in cui non si poteva prevedere il rapido e sconvolgente sviluppo degli avvenimenti in Austria; ciò non di meno non mancano coloro che dicono che alla pronta ed affrettata presentazione del progetto intorno alla questione ebraica non siano stati estranei eccitamenti - qualcuno parla perfino di minaccie - venuti dal di là del confine. Cosa ci sia di vero non si può chiarirlo: in questi giorni, specialmente a Budapest, tante sono le chiacchere messe in circolazione, che bisogna procedere con molto cautela nel dar loro qualche credito. È certo però che la ripercussione, diremo così ideologica, tra questa gioventù sopratutto, dei fatti di Austria ed il conseguente rifiorimento del movimento di destra in Ungheria, non ha mancato di esercitare il suo conflusso per indurre il Governo a rompere gli indugi e dare una soddisfazione all'opinione pubblica, che dopo tutto ha dei validi esponenti nel senso stesso del Gabinetto, come in Ministri Hóman e Bornemisza, ed anche nel Partito di Governo; tanto che il Presidente Darányi si trovò nella necessità di dichiarare apertamente il 7 corrente,

232 Nota a matita al margine accanto al paragrafo: "è troppo poco questa posizione negativa!"

nell'assemblea del Partito, che bisognava sostenere il Governo senza tentare dei colpi mancini alle sue spalle.

Con questa presa di posizione il Governo di Darányi si è certamente rafforzato, e non si nutrono, almeno per ora, preoccupazioni, tanto che per queste feste pasquali quai tutti i Ministri vanno in congedo allontanandosi da Budapest.

Per quanto riguarda gli avvenimenti di Austria qui i giornali hanno riferito sull'esito del plebiscito, come è naturale, senza però abbandonarsi a lirismi esagerati. La stampa qui ha riferito della visita S. E. il Cardinale Innitzer a Roma, come anche tutti i giornali hanno riportata la dichiarazione esplicativa dell'Eminentissimo Cardinale di Vienna comparsa sull'Osservatore romano.

Nell'atmosfera nuova in cui qui si vive non è, purtroppo, da aspettarsi che la stampa cattolica possa seguire in subjecta materia una linea di condotta un po' battagliera: essa si trova in una posizione molto delicata: ad ogni modo non mancherà la Nunziatura, capta occasione, e qualora ne appaia la necessità, di dire una buona parola in merito.

Profitto dell'occasione per presentare all'Eminenza Vostra Reverendissima, anche a nome di Monsignore Consigiliere,[233] nella ricorrenza delle Sante Feste Pasquali, in nostri più sinceri auguri, mentre, chinato al bacio ...

Poscritto. Al momento di spedire questo Rapporto credo opportuno di aggiungere quanto rilevo dai giornali di stamane in merito alla dichiarazione della "Americana" di cui è parola nel Rapporto circa gli ebrei convertiti, e che, giustamente, suscitò commenti non certo benevoli verso detta Associazione.

Il Molto Rev. Padre Bitter, dei Cisterciensi, magna pars in detta Società, in una intervista concessa al "Új Nemzedék" e riportata da altri giornali, spiega il valore della presa di posizione della "Americana" riguardo agli ebrei.

Ecco il sunto della spiegazione data: "Non è per far atto di adesione a teorie mitiche, ma per un senso veramente cristiano che si è messa quella restrizione; perché per essere incorporati nella Famiglia ungherese non basta il semplice fatto del battesimo, ma bisogna dare prova di aver assorbito lo spirito cristiano-cattolico dell'anima ungherese sia nella sua dottrina che nella sua morale, e mediante la pratica della vita dimostrare che la conversione non è stata dettata da interesse, ma da vera convinzione."

Budapest, 13 Aprile 1938
+Angelo Rotta Arciv.
Nunzio Apostolico

233 Cioè di Mons. Umberto Kaldewey, consigliere di Nunziatura.

81
CONGRESSO EUCARISTICO

Rapporto N. 1242/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 2 Maggio 1938
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, ff. 100rv

Come era da aspettarsi la nomina dell'Eminenza Vostra Reverendissima a Legato Pontificio per il prossimo Congresso Eucaristico, per quanto non del tutto inattesa, ha suscitato qui viva soddisfazione, sia perché essa significa un tratto di benevolenza del tutto speciale verso l'Ungheria da parte del SANTO PADRE che ha voluto affidare sì augusta rappresentanza a Chi Gli è Collaboratore così vicino e così autorevole sia anche perché la persona di Vostra Eminenza, ben nota qui attraverso l'opera instancabile ed illuminata che presta da lunghi anni a servigio della SANTA SEDE, aggiunge nuovo lustro a tale sovrana designazione.

I giornali hanno riferito la notizia con commenti intonati a viva simpatia, e dando pure cenni biografici dell'Eminenza Vostra.

Alla gioia comune si aggiunge, in modo speciale, la mia e quella di Monsignor Consigliere de questa Nunziatura; saremo lietissimi di poter presentare in questa nobile Terra ungherese al nostro venerato Superiore i sensi dell'ossequio più devoto, e ci sarà sommamente gradito se in qualche modo potremo essere utili all'Eminenza Vostra durante la Sua permanenza a Budapest.

Per il Congresso motus in fine velocior: i preparativi, sia nell'ordine spirituale come in quello strettamente organizzativo, procedono con ritmo accelerato, e tutto fa sperare in un successo trionfale, anche se i recenti avvenimenti politici abbiano portato un po' di sconcerto.

Intanto l'atmosfera politica in Ungheria va migliorando. In seno alle commissioni parlamentari riunite è stata approvata con leggere modificazioni la così detta legge degli ebrei, di cui parlai nel mio precedente rapporto Nr. 1168/38 del 12 aprile scorso,[234] pur non senza una fiera opposizione da parte degli elementi ebraici e liberali, ma senza che si portassero argomenti nuovi sia pro sia contra oltre quelli già accennati nel suddetto mio rapporto: nè vi è stato luogo ad incidenti disgustosi. La legge sarà ben presto sottoposta al Parlamento in plenum ed ivi sarà senza dubbio accettata ormai senza grande discussione: è stato poi già approvata dal Parlamento la legge circa i provvedimenti straordinari per il rafforzamento dell'Esercito e per provvidenze di ordine sociale, di cui già scrissi nel mio citato rapporto: un po' di calma è quindi subentrata: pareva che gli ebrei avessero intenzione di iniziare una specie di resistenza passiva conforme larvate di boicottaggio ma ora, almeno in foro esterno, pare intendano mostrarsi… leali collaboratori del governo per la miglior riuscita del piano quinquennale.

Così per il tempo del Congresso le acque saranno acquetate, e le passioni politiche un po' attenuate: è sperabile che il Congresso stesso porti della serenità anche agli animi mossi ed agitati dal succedersi di avvenimenti destinati per loro natura non certo a por-

234 Vedi sopra, pag. 371.

tare la calma agli spiriti, ma piuttosto a farvi nascere e sviluppare tendenze estremiste e pericole.

82
VALUTAZIONE DEL CONGRESSO EUCARISTICO

Rapporto N. 1338/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 3 Giugno 1938[235]
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, ff. 188rv

Mentre do all'Eminenza Vostra Reverendissima il bentornato a Roma dopo la Missione così felicemente e con tanto consolante frutto compiuta a Budapest, mi sento in dovere di ringraziare ancora una volta l'Eminenza Vostra per la squisita bontà usatami durante il Suo soggiorno in Ungheria e per il graditissimo ricordo che mi ha voluto lasciare; esso mi sarà un continuo richiamo di Persona e di cose, che non tanto facilmente si cancelleranno dalla mia memoria.

Ancora si vive qui in una atmosfera che risente delle grandi emozioni dei giorni del Congresso: tutta la stampa, anche quella di sinistra, ha parlato con senso di ammirazione: sul magnifico esito del Congresso si sono espressi alla Camera il relatore del Bilancio degli esteri e parecchi Deputati. Anche il Presidente del Consiglio, Imrédy, come dall'accluso brano del giornale, vi ha accennato con commosse parole.

Non è a dubitare che i frutti di giorni così santi, con la benedizione di Dio, saranno duraturi e fecondi di bene.

235 Accusa ricevimento del Rapporto in data 15 giugno 1938 del N. Prot. Segreteria di Stato 169568. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 58, fasc. 2, f. 190r, N. Nunz. 1392/38.

83
NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 1573/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 22 Agosto 1938[236]

N. Prot. AA.EE.SS. 3323/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 54rv-57rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 457rv-460rv

Con allegato.[237]

Feste in onore di S. Stefano. - Le feste di quest'anno in onore di S. Stefano sono riuscite più solenni dell'ordinario in occasione del nono Centenario della sua morte. Non credo necessario riferirne la cronaca minuta perché, i giornali già mi hanno preceduto, e l'Osservatore Romano ne ha dato una larga relazione. Solo quindi qualche accenno.

Il 15 corrente ci fu l'inaugurazione degli scavi dell'antico Palazzo degli Arpadi ad Esztergom, scavi iniziatisi 5 anni or sono. La cerimonia si svolse alla presenza di S. A.S il Reggente, di tutti i Ministri e delle principali autorità ungheresi. Il Corpo Diplomatico non era invitato, ma S. E. Il Cardinale Serédi fece un'eccezione per me: io vi assistetti come pure presi parte al déjeuner offerto da S. E. Il Cardinale alle Loro Altezze SS. Il Reggente e la Sua Signora ed a tutte le Notabilità presenti. Questa colazione non era in programma: fu il Cardinale a volerla perché così fosse data la possibilità al Reggente di essere ospite nel Palazzo Primaziale.

Il 18 Agosto poi, in ricordo delle prime Assemblee raccolte da S. Stefano a Székesfehérvár, in detta Città vi fu una riunione comune e straordinaria delle due Camere per l'approvazione del disegno di Legge che stabilisce Festa Nazionale da celebrarsi annualmente in onore di S. Stefano la data del 20 Agosto. La legge fu subito promulgata per la firma appostavi seduta stante da S. A. Il Reggente pure presente. Fu una seduta suggestiva per l'ambiente, per lo sfoggio dei ricchi costumi ungheresi e delle antiche mode nazionali per le Signore, come per il significato della cerimonia. Ho notato con piacere che tanto S. A. La Signora Horthy come la Signora Imrédy portavano la decorazione "Pro Ecclesia et Pontifice"[238]. La seduta fu iniziata dal Presidente della Camera Alta e conchiusa dal Presidente del Parlamento: quattro oratori vi interloquirono oltre il Presidente del Consi-

236 "Il Santo Padre, informato con ogni sollecitudine al riguardo, ha appreso tali notizie col più vivo interesse, rilevando con soddisfazione la particolare solennità assunta quest'anno da dette feste, nonchè il nobile impegno con cui si cerca costì di porre un argine al dilagare di certe idee tanto nefaste per la Chiesa. Sua Santità Si è poi compiaciuta di sentire confermare dall'Eccellenza Vostra che S.A.S. il Reggente 'disapprova apertamente la politica paneggiante ed anticristiana del Terzo Reich', e che la visita in Germania sia stata 'più subita che desiderata'. Non si vede però come tali sentimenti possano esser messi d'accordo con alcune frasi da lui pronunciate nel noto brindisi di Berlino, tra cu questa: 'Dieses Deutsche Reich hat sich nach den Zeiten der Not und der schweren Erschütterungen unter der tatkräftigen und zielbewussten Führung Eurer Exzellenz aus abgründigen Tiefen und sonnigem Licht emporgeschwungen', frasi le quali, andando ben al di là delle consuete formula di cortesia, non hanno potuto non destare qualche sorpresa." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 3 settembre 1938 del N. Prot. 3323/38. Copia bella vedi in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 4, ff. 461rv; la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 70rv.

237 L'allegato è un articolo pubblicato nel "Nemzeti Újság", che descrive il Rapporto, non viene pubblicato in questo volume.

238 Una distinzione Pontificia.

glio: due per la Camera Alta e due per il Parlamento: due cattolici e due protestanti: per i cattolici il Cardinale Primate come membro della Camera Alta, e l'Ex-Ministro Hóman, membro del Parlamento. Di poi ci fu l'inaugurazione di un momento equestre a S. Stefano seguita da un ricevimento alla Prefettura. Il Corpo Diplomatico, che era stato invitato, era largamente rappresentato: naturalmente anche io era presente.

In occasione poi dell'Anno Giubilare fu ammesso il pubblico a vedere la Sacra Corona gelosamente custodita al Palazzo Reale. Fu un avvenimento: per ter giorni una folla immensa sfilò nel grande salone del Palazzo ove era esposta, per vedere questa Corona che, per gli Ungheresi ha un significato assai alto, direi quasi mistico, per quei diritti, di cui essa è, nel loro pensiero, simbolo ed espressione.

Il 20 Agosto poi, giorno della Festa di S. Stefano, che qui si celebra in tale data, ci fu, come ogni anno, la solenne processione per la traslazione della S. Mano di S. Stefano dalla Chiesa del Palazzo Reale alla Chiesa della Incoronazione. Si era ventilata l'idea, per dare maggiore sviluppo e solennità alla processione, di assegnarle lo stesso percorso, come nel maggio scorso, dal Parlamento alla Piazza degli Eroi; ma poi, sia per ragione della stagione molto calda, sia per altre considerazioni di ordine interno, si credette conveniente di non allontanarsi dalla tradizione.

La processione riuscì ancor più solenne che gli anni scorsi per la più larga partecipazione delle Autorità e Rappresentanze e per la presenza di tutto l'Episcopato Ungherese espressamente invitato in occasione dell'anno guibilare. S. A. Il Reggente vi prese parte come il Presidente del Consiglio Imrédy e la maggior parte dei Ministri.

Alla Messa Pontificale celebrata da Sua Eminenza assistevano, con S. A. Il Reggente, gli Arciduchi, i Rappresentati del Governo, della Magistratura, dell'Università e dell'Esercito, che avevano pure preso parte alla processione. Il Corpo Diplomatico, si può dire al completo, assistette alla Messa, come anche le due Rappresentanze speciali dei Governi d'Italia e Germania inviate a Budapest per l'occasione. Il discorso di circostanza lo tenne quest'anno, infra Missarum sollemnia, lo stesso Eminentissimo Cardinale Serédi.

Così si sono chiuse ufficialmente per parte del Governo le Feste Centenarie di S. Stefano.

Alla fine di Settembre ancora per una volta, nel così detto treno d'oro, sarà solennemente portata la Reliquia della S. Mano a Vesprimia ed a Pannonhalma per venerazione dei fedeli: non è dubbio che questo viaggio trionfale della Reliquia darà come i precedenti, occasione a manifestazioni di fede viva per tutto il percorso. L'Eminentissimo Cardinale Serédi, quasi per mettere il suggello all'Anno Giubilare, accompagnerà la Reliquia nel suo trasporto.

Situazione politica. Nella vita politica durante tutto questo mese si è avuto una grande calma. Non solo le ferie estive, ma anche un tacito consenso tra i vari partiti vi anno contribuito per non turbare in alcun modo le feste centenarie che vi si sono svolte. Ora col viaggio di S. A. il Reggente in Germania, la vita politica in prima linea.

Questa visita, dopo quella fatta da S. A. all'Italia, all'Austria ed alla Polonia, era una necessità politica, anche se, mi pare di rilevare, essa sia stata più subita che desiderata. Si sa che Sua Altezza disapprova apertamente la politica paganeggiante ed anticristiana del Terzo Reich, il Presidente poi del Consiglio Imrédy ed il Ministro Kánya, persone molto equilibrate, sono di spirito ungherese al cento per cento e quindi attaccati alle tradizioni: tutto ciò lascia fondatamente sperare che non vi saranno ripercussioni sul campo ideologico, ma solo probabilmente sul campo economico e su quello strettamente politico.

Ciò non toglie che il *crocefreccismo,* che è il Nazionalsocialismo ungherese, non lascierà sfuggire l'occasione per tirar acqua al suo mulino.

Questo movimento continua sempre e non senza frutto specialmente in mezzo alla gioventù (non mancano anche alcuni sacerdoti simpatizzanti), per quanto l'energia mostrato dal Presidente Imrédy e dal Ministro degli Interni[239] abbiano servito di freno, e per conseguenza qualche incrinatura si va già manifestando nella compagine nazionalsocialista.

Questi crocifrecciati dispongono di danaro - donde viene? - e non manca in parecchi di essi una specie di fanatismo che accresce le energie e valorizza quasi spontaneamente in mezzo alle folle un tale movimento.

Durante le feste ora ultimate la polizia era un po' preoccupata, perché i crocifrecciati, approfittando della venuta a Budapest di molti dei loro aderenti dalla provincia, intendevano fare dimostrazioni di partito, specialmente per ottenere la liberazione del loro capo, il Maggiore Szálasy, ora in prigione condannato a tre anni. Ci furono di fatti alcune dimostrazioncelle, subito però represse dalla Polizia, che fece un centinaio di arresti fra i giovani dimostrati.

Il movimento socialnazionalista, anche se oggi viene più energicamente a più efficacemente combattuto, costituisce sempre un pericolo. Già manifesta delle idee programmatiche nel campo religioso, che non sono conciliabili con la professione e pratica della dottrina cattolica, che parecchi dei capi, cominciando dallo stesso Szálasi, dicono di seguire, dichiarandosi cattolici. Su questo argomento il "Nemzeti Újság" del 14 corrente, organo dei cattolici, pubblica un articolo dal titolo "Essi e il cattolicismo" contro il programma religioso dei crocicrociati [sic!].[240] Invio qui annessa la traduzione italiana[241] gentilmente favoritami dalla Direzione del Giornale stesso, di detto articolo: esso serve per conoscere le idee di questi sociali nazionalisti presentate al pubblico da due dei più quotati pubblicisti del partito.

Come dalla lettura dell'articolo appare, vi si parla dei rapporti tra il cristianesimo, e più direttamente il cattolicismo, el il *crocefreccismo.*

Subito si rileva che in fondo in fondo è la stessa mentalità nazista tedesca che ne è l'idea fondamentale. Si fa dell'Ungarismo una specie di divinità, e l'azione del cristianesimo la si considera quasi esclusivamente in funzione dell'idea nazionale. Il Regio Patronato deve essere esercitato senza condizione, l'istruzione e l'educazione - anche se non lo si dice espressamente - sottratta alla direzione della Chiesa, la proprietà ecclesiastica deve essere frazionata, e dalle porzioni resultanti formare la dotazione delle parrocchie, come unica base per il sostentamento del basso clero poi deve prestare giuramento di fedeltà all'idea della communità popolare ungherese ed astenersi da qualunque opera di propaganda per la conversione di appartenenti ad altre confessioni.

Domenica scorsa in una grande adunata de rappresentanti dei Gesellenvereine cattolici di Ungheria (400 sezioni con 40.000 membri) il Prelato Subik dell'archidiocesi di Agria,[242] ha preso fortemente posizione contro il programma religioso dei crocifrecciati, asserendo che il Clero non deve essere relegato nella sagrestia, ma ha il diritto ed il dovere d'interes-

239 Ferenc Keresztes-Fischer.

240 Articolo: "Ők és a katolicizmus. Mit hirdet a nyilasok hivatalos egyházpolitikája?" [Loro e il cattolicesimo. Che cosa divulga la politica ecclesiastica ufficiale dei crocifrecciati?], in: "Nemzeti Újság", del 14 agosto 1938, pp. 5-6. (B. Cs.)

241 Non pubblicato in questo volume.

242 Károly Subik.

sarsi della cosa pubblica per promuovere la ricostruzione sociale ed il bene morale e religioso del popolo. Il Ministro del Commercio, Bornemisza, presente all'adunanza, in un bel discorso disse che nel suo lavoro egli s'ispira agli insegnamenti delle Encicliche Pontificie, concludendo che c'è ancora molto da fare nel campo sociale per le classi lavoratrici.

Ed è appunto con riforme sociali serie e con un'equa soluzione della questione agraria che si riuscirà a combattere con efficacia il *crocefreccismo.*

Non manca certo la buona volontà all'uopo del Governo. Per parecchi giorni di seguito con adunanze durate dal mattino alla sera, il Consiglio dei Ministri si è raccolto appunto per studiare i pricipali progetti da presentare al Parlamento; ma non essendosi ancora esaurito l'argomento, dopo il ritorno dalla Germania del Presidente Imrédy e dei suoi due Colleghi, per due o tre giorni ancora si riunirà il Consiglio dei Ministri. Si è tenuto sinora un assoluto riserbo sulle decisioni prese: solo alla fine delle adunanze si pubblicherà un communicato ufficiale circa gli oggetti trattati, e che è atteso con giusta curiosità dal pubblico.

È da sperarsi che, con l'aiuto di Dio, sia dato al Presidente Imrédy di attuare quella vasta riforma che egli si è proposta e di cui per il primo sente l'ineluttabile necessità, affinchè l'Ungheria possa nello spirito di S. Stefano armonicamente unire al culto delle sue gloriose tradizioni lo sviluppo delle istituzioni conformemente ai bisogni dei tempi.

84
DISCORSO-PROGRAMMA DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO

Rapporto N. 1608/38 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 9 Settembre 1938[243]

N. Prot. AA.EE.SS. 3511/38ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, ff. 34rv-36rv
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 462rv-465r

13-9-38
Ringraziare[244]

Il Parlamento si riaprirà, ai primi di Ottobre, intanto il Presidente del Consiglio, Imrédy ha tenuto, domenica scorsa, a Kaposvár, il suo già annunziato discorso program-

243 "Dal largo sunto del discorso che Ella mi ha inviato risulta che il Sig. Imrédy ha toccato due punti che, in modo particolare, hanno relazione con gl'interessi della Chiesa Cattolica in Ungheria, cioè: l'obbligatorietà della visita medica pre-matrimoniale e la proposta distribuzione tra i contadini di una parte delle proprietà terriere della Chiesa. Conoscerò, pertanto, con interesse l'autorevole pensiero dell'E.mo Sig. Cardinale Serédi in proposito. Sul secondo punto è stata già attirata l'attenzione della Santa Sede con il 'Memoriale' in lingua tedesca che, in data 11 corrente, è stato trasmesso a cotesta Nunziatura Apostolica col Dispaccio N. 3426/38. Si tratta d'una questione la cui soluzione, affacciatasi più volte nel periodo del dopoguerra, è stata sempre rimandata, ma che oggi s'impone per evitare alla Chiesa più gravi danni spirituali e materiali." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 16 settembre 1938, del N. Prot. 3311/38, copia bella vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 481rv. Cfr. la minuta in: ASRS AA.EE. SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, ff. 38rv.

244 Nota manoscritta in calce.

matico, che è stato subito riportato dai giornali esteri: anche l'Osservatore Romano, ho visto, ne ha dato un accurato riassunto.

Parlando dell politica estera il Presidente del Consiglio ha notato che i recenti viaggi fatti dal Reggente, da lui stesso, e dal Ministro degli Esteri in Italia, e in Germania, hanno servito a consolidare di più le amicizie che legano l'Ungheria a queste due grandi Nazioni: amicizie, però, che non sono dirette contro alcuno, ma rientrato nell'opera comune che le Nazioni svolgono per il benessere generale.

Prova di ciò sono state le trattative di Bled, dovi gli Stati successori hanno finalmente riconosciuto all'Ungheria il diritto alla *parità militare.*[245] A Bled, però, la Ungheria si è interessata sopra tutto di ciò che è sempre stato al primo piano della sua politica estera, la sistemazione cioè delle condizioni degli ungheresi che vivono negli Stati successori. Riguardo poi agli Ungheresi che vivono nello Stato confinante a Nord (cioè nella Cecoslovacchia) la questione è di una attualità speciale. È noto, ha osservato Imrédy, che la struttura di questo paese vicino è del tutto singolare, essendo il totale delle diverse nazionalità che lo compongono più numeroso della nazionalità ceca. Perciò si tratta di uno Stato di nazionalità entro l'ambito del quale la situazione giuridica e le condizioni di vita delle singole nazionalità richiedono una sistemazione del tutto speciale. (Io penso che se qualche anno fa uno del Governo ungherese avesse osato fare tali dichiarazioni in pubblico avrebbe sollevato una colluvie di proteste da parte della Cecoslovacchia. e adesso invece… come cambiano le cose!)

Per quanto poi si riferisce al programma di politica interna il Presidente del Consiglio ha annunziato che verrà presentata al Parlamento, subito dopo la sua convocazione, una legge per la *difesa nazionale,* che contiene la coscrizione militare obbligatoria, fisserà la durata del servizio militare, la trasformazione dell'attuale associazione giovanile "Levante"[246] in organizzazione il preparazione premilitare, e tutti i militari in congedo verranno inquadrati in una società di tiro a segno, che servirà di collegamento tra la società civile e l'esercito, e contribuirà, così, alla fusione della Nazione.

Numerosi inoltre i provvedimenti che saranno presi nel campo sociale e economico, provvedimenti che, si può ben dire, sono la messa in pratica degli insegnamenti della Chiesa Cattolica, riaffermati, opportunamente, dal SANTO PADRE PIO XI nella Sua Enciclica "Casti connubii" - Imrédy è intelligente, studioso e cattolico davvero praticante: "…qui curam rei publicae et boni communis habent, coniugum familarumque necessitates negligare non possunt, quin grave civitati et bono communi nocumentum afferant; in legibus igitur ferendis et in publici expensis statuendis egenarum familiarum inopiae sublevandae sic prospiciant, ut eiusmodi curam *inter praecipuas suae potestatis partes habeant."* Costituzione d'un fondo per l'assistenza della famiglie numerose, che sarà alimentato dalle eredità e dai lasciti di coloro che muoiono senza figli, o lasciando pochi figli, verranno distribuiti assegni famigliari e sussidi per l'educazione dell'infanza, per promuovere lo sviluppo sano dell'infanzia saranno organizzate, in tutta l'Ungheria, iniziative per la distribuzione del latte e dello zucchero. Sarà pure resa obbligatoria la *visita medica pre-matrimoniale.*[247] Su quest'ultimo punto è da credere che il Presidente del

245 Bled (una volta Veldes ossia Feldes in Craina, cioè nell'antica Austria) si trova oggi in Slovenia, l'accordo di Bled fu firmato il 29 agosto 1938.

246 Corrige: Levente.

247 Nota manoscritta al margine a matita: "scheda".

Consiglio non abbia l'intenzione che si vada più in la di quanto è chiaramente detto nella già ricordata Enciclica "Casti connubii": "…fas profecto non est homines, matrimonii ceteroqui capaces, quos, adhibita etiam omni cura et diligentia, nonnisi mancam genituros esse prolem conicitur, ob eam causam gravi culpa onerare si coniugium contrahant, *quamquam saepe matrimonium iis dissuadendum est."*

Passando poi a parlare dei problemi che sono in stretta relazione con la vita degli agricoltori, problemi che per molti riguardati divengono problemi nazionali, ha notato che attualmente manifesta la tendenza[248] verso il frazionamento delle grandi proprietà e l'ingradimento invece delle piccole proprietà. Un terzo delle proprietà del demanio, *della Chiesa,* e dei fideicommessi, superiori ai 300 jugeri, ed un quarto delle proprietà private, superiori ai 500 jugeri, verranno destinati alla formazione di piccole aziende agrarie, che saranno assegnate, per una lunga durata, ai piccoli fittaiuoli.

Perciò anche una parte dei beni della Chiesa dovranno esser dati in affitto a lunga scadenza. Il male però si è, mi osservava ier l'altro, sorridendo, il Vicario generale di Budapest, che specialmente i *cristiani* che prendono in affitto i terreni della Chiesa spesso e volentieri si dimenticano poi di pagare…

Tempo fa un prete di Budapest, mio conoscente, mi diceva, in confidenza, che oggi tra parecchi contadini ungheresi la figura di Santo Stefano, primo Re, è poco simpatica, perché a dato troppe terre ai Vescovi, ed alcuni di questi contadini arrivano perfino a strappare dai loro libretti di pietà le pagine che contengono le preghiere a Santo Stefano. Io gli osservai che al tempo, ed anche dopo, in cui il Santo Re assegnava le terre di Ungheria ai Vescovi, o, per meglio dire, alle Diocesi, il Clero era il più adatto a bene amministrarle, e lungo i secoli tanti oneri hanno sempre gravato sulla Chiesa: erezione e mantimento di chiese, di scuole, e sulle sue terre migliaia e migliaia di famiglie hanno sempre trovato un'esistenza decorosa e tranquilla.

Due o tre anni or sono qui a Budapest, ad un pranzo diplomatico, mi trovavo vicino all'Addetto militare della Legazione rumena, uomo serio ed equilibrato. Questi, entrato in discorso lui stesso, mi disse che nella sua patria già parecchi anni si era addivenuti allo spezzettamento delle grandi proprietà, e che se in Ungheria non si faceva lo stesso, ora, pacificamente, ci si sarebbe poi arrivati, un giorno, con la violenza.

Proprio questa mattina ho inteso dire che il Presidente del Consiglio avrebbe dato assicurazione che riguardo ai beni della Chiesa si useranno i massimi riguardi.

Su questo punto dei beni della Chiesa, come sull'altro della visita medica pre-matrimoniale obbligatoria, punti di speciale importanza per la Chiesa, mi propongo di intrattenermi di nuovo in un ulteriore mio Rapporto, quando avrò avuto occasione d'incontrarmi e parlare con l'Eminentissimo Serédi, sempre tanto deferente verso questa Nunziatura. Ora però l'Eminentissimo Primate è a Strigonia.

Per quel che riguarda l'intricato problema cecoslovacco: tutta la stampa di qui ne riferisce minutamente ogni giorno, com'è naturale, però con calma, oggettivamente, senza soffiare nel fuoco, ubbidendo in ciò certo a direttive superiori.

Si deve riconoscere che in questi venti anni dal dopo guerra, anni pieni di momenti difficili ed umilianti per l'Ungheria, che ho potuto constatare io stesso de visu, essendo undici anni che mi trovo a Budapest, questa Nazione ha saputo fare sempre una politica estera saggia, paziente, dignitosa; essa può quindi adesso, con calma, attendere il risol-

248 Nota manoscritta al margine a matita: "scheda".

versi di questo problema, che ora è assunto a problema internazionale. Si dovrà venire ad un plebiscito, ovvero, anche senza un plebiscito, i cechi dovranno rassegnarsi a che le altre nazionalità si distacchino di modo che la Cecoslovacchia resti composta di una massa omogenea? Vedremo.

Chinato a bacio

85
ALCUNE NOTE PER LA SANTA SEDE SULLA QUESTIONE AGRARIA

Dispaccio N. Prot. 3426/38 del Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
al nunzio Angelo Rotta
Vaticano, 11 Settembre 1938

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 2, ff. 326rv, N. Nunz. 1613
(Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, ff. 39rv

Eccellenza Reverendissima,

In ossequio agli Augusti ordini[249] mi reco a premura di rimettere all'Eccellenza Vostra Rev.ma la qui unita copia di un Appunto concernente i latifondi appartenenti alla Chiesa in Ungheria, affinchè Ella "ne prenda visione e - sono le parole stesse del Santo Padre - si occupi seriamente della grave questione".

In tale Appunto testè pervenuto alla Santa Sede sono segnalati vari e non lievi inconvenienti cui i medesimi latifondi darebbero luogo, ed è prospettata al tempo stesso l'opportunità che la Chiesa preceda con l'esempio, per ciò che la riguarda, la riforma agraria progettata da codesto Governo.

Com'è noto all'Eccellenza Vostra, la stessa questione, benchè sotto un'altro aspetto, (si mirava allora sopratutto a conseguire una più equa distribuzione dei proventi dei beni ecclesiastici nella Chiesa medesima) è stata ampiamente trattata dagli Ecc.mi Suoi Predecessori in codesta Nunziatura Apostolica con vari e particolareggiati Rapporti a questa Segreteria di Stato, la quale non mancò a sua volta di interessarsi della cosa senza che per altro si sia potuto addivenire in proposito a risultati concreti.

Atteso l'incalzare di avvenimenti che i nuovi tempi favoriscono, sembrerebbe giunto il momento opportuno di sottoporre l'intera questione ad un ulteriore ed attento esame per dare a sì delicato problema una soluzione che, salvaguardando i diritti della Chiesa, corrisponda, nel limite del possibile, anche alle esigenze sociali dei nostri giorni.

Nel pregarLa di volere tenermi informato su quanto Le sarà dato di fare al riguardo, profitto dell'occasione ...

249 "Il S. Padre dispone che sia inviato il foglio al Nunzio di Budapest perché ne prenda visione e si occupi seriamente della grave questione." Nota interna manoscritta del 5 settembre 1938 sul documento seguente: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 39r, 41rv.

Allegato N. Prot. 3426/38 al Dispaccio
Alcune note per la Santa Sede sulla questione agraria
Senza data
Copia bella, dattiloscritta, firmata, in lingua tedesca
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. f. 42r

Die Katholische Kirche Ungarns besitzt mehr als eine Million Morgen Grossgrundbesitz. Ein Teil dieses Vermögen wird gut verwaltet, ein anderer Teil aber kämpft andaurend mit grossen Schwierigkeiten, und der Staat muss, auf Wunsch der Bischöfe, oft staatliche Verwalter einsetzen. Viele Bischöfe sind stark verschuldet. Obzwar dieses Vermögen der Kirche, kirchlichen Zwecken dient, und die Bischöfe auch Institutionen davon erhalten, übt das System auf die gesamte Bevölkerung des Landes eine ungünstige Wirkung aus. Im Grunde genommen gibt es in Ungarn keine antikirchliche Bewegung, das Volk is fromm und duldet die grosse [sic!] soziale Ungerechtigkeiten. Mehr und mehr hört man aber die neue Parole, dass die Kirche in Ungarn "eine feudale Kirche" sei, ein Überbleibsel aus den alten Zeiten. Man spricht und schreibt sehr viel davon, dass die Bischöfe sich an die Seite der armen Leute stellen könnten. Als einziger Vorwurf wird dann immer "der Reichtum der Kirche" hervorgeholt. Man hat schon mehrere Entwürfe gemacht, das kirchliche Vermögen von einer Sekularisation retten zu können, man hat Vorschläge gemacht, damit das kirchliche Vermögen besser verwaltet werde, man wollte eine Kommission einsetzen, die die Güter überwacht, um auch Missbräuche von kirchlicher Seite zu vermeiden. Man wollte den Anschein eines tatsächlich vorhandengebliebenes "persönlichen bischöflichen Vermögens" vermeiden. Bisher aber hat jeder Entwurf an den Bischöfen gescheitert. Nun, vor einigen Jahren und auch jetzt, hat man zuständigen kirchlichen Stellen das geraten: sie sollen einen *kleinen* Teil der kirchlichen Güter in *Erbpacht* geben. Damit wollte man folgendes meinen: Das Eigentum der Güter bleibt der Kirche, die Bauern können es aber in der Familie vererben. Wenn der [sic!] jetzt im Herbst kommender Bischofkonferenz so einen Plan verkündet, das mildert wesentlich nicht nur die ungeheuer grossen sozialen Gegensätze, sondern stellt die Bauern entscheiden ad die Seite derjenigen, die die extremen Bewegungen mit positiven Mitteln bekämpfen. Die ungarische Regierung plant jetzt auch landwirtschaftliche Reformen. Es wäre zu erwarten, dass bei einer sozialen Gesetzgebung die Ungarische Katholische Kirche den [sic!] ersten und den besten Beispiel geben wird.

86
RESTITUZIONE DELL'ANTICA GIURISDIZIONE DEL CARD. SERÉDI

Rapporto N. 1660/38 dell'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 10 Ottobre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 3887/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 3rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 493rv

In forza della Costituzione Apostolica "Ad Ecclesiastici regiminis" del 2 settembre 1937[250] venne a cessare la giurisdizione di questi Ordinari sui territori dell'Ungheria che si trovavano politicamente, dentro i confini della Cecoslovacchia.

Con la qui acclusa lettera, di cui ho fatto debita copia per questo Archivio, l'Eminentissimo Cardinale Serédi chiede, d'urgenza, che la Santa Sede, derogando alla suddetta Costituzione Apostolica,[251] gli dia facoltà di poter far uso *automaticamente* della sua antica giurisdizione sui territori che man mano verranno restituiti e riuniti all'Archidiocesi di Strigonia, alla quale del resto essi sono contigui.

La stessa cosa l'Eminentissimo Primate chiede per gli alti Ordinari (Amministratori Apostolici) dell'Ungheria per i territori che dalle rispettive Diocesi rimaste in Cecoslovacchia ritorneranno politicamente all'Ungheria.

D'accordo con l'Eminentissimo Serédi unisco un abbozzo della risposta che la Santa Sede potrebbe dare alla lettera del Cardinale Arcivescovo di Strigonia.

Allegato al Rapporto N. 1660/1938
N. 1

Lettera del Card. Giustiniano Serédi
all'Incaricato d'Affari Umberto Kaldewey
del 9 Ottobre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 3887/38
Originale, manoscritto
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 5r-6r

Illustrissimo e Reverendissimo Monsignore,

Tenendo presente che conformemente al trattato di Monaco (di Baviera) la frontiera cecoslovacco-ungherese tracciata a Trianon forse fra giorni sarà spostata e certi territori dalla Cecoslovacchia verranno restituiti all'Ungheria, il sottoscritto Cardinale Arcivesco-

250 Acta Apostolicae Sedis: 29 (1937) 366-369. Viene anche citato come "Ad Ecclesiastici regiminis incrementum".
251 Ad Ecclesiastici regiminis (1937).

vo di Strigonia - aspettando sovrana risposta telegrafica - per tramite di cotesta Nunziatura Apostolica presenta al Santo Padre l'umilissima ed urgentissima preghiera che alla bolla pontificia con cui ai 2 Settembre 1937 *unicamente* a cagione della suddetta frontiera politica, che tagliò la sua Archidiocesi, fu dismembrata dalla medesima quella parte che, pochi anni fa, cadde sotto il regime cecoslovacco: *cessante causa* venga immediatamente derogato, e man-mano che i millenari territori dell'Archidiocesi politicamente ritorneranno all'Ungheria - come dalla Santa Sede più volte gli fu promesso - *automaticamente* vengano restituiti e riuniti alla medesima Archidiocesi di Strigonia, a cui del resto sono contigui, affinchè l'Arcivescovo di Strigonia senza indugio possa far uso della sua antica e piena giurisdizione indispensabile a quei territori appena saranno ritornati alla sua Archidiocesi.

Lo stesso si domanda anche agli Ordinari ungheresi a cui territori ritorneranno quelle parti che parimenti a cagione della frontiera cecoslovacco-ungherese negli ultimi anni stettero sotto il regime cecoslovacco e furono dismembrate dai medesimi per la suddetta bolla pontificia.

Gradisca, Monsignore, l'espressione di mia particolare stima e gratitudine con cui godo ri raffermarmi della S.V. Illma e Revma devmo

Giustiniano Card. Serédi
Principe Primate di Ungheria,
Arcivescovo di Strigonia

Allegato N. 2

Nota

Copia dattiloscritta, con il timbro della Nunziatura
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 7r
Manoscritto: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 494r, N. Nunz. 3887/38
Dattiloscritto: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 495r, N. Nunz. 3887/38

Risposta: "Comunichi Cardinal Serédi ed Amministratori Apostolici interessati che parti Diocesi Strigonia rimaste in Cecoslovacchia ipso facto che politicamente saranno riunite Ungheria, automaticamente ritornano all'Arcidiocesi.

Amministratori Apostolici Ungheresi potranno far uso giurisdizione nei territori che dalle rispettive Diocesi rimaste in Cecoslovacchia, politicamente ritorneranno all'Ungheria.

Cifra N. 20 della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii
alla Nunziatura di Budapest
spedita dal Vaticano il 13 Ottobre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 3888/38
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 9r

Cifra N. 20. Emo Serédi ha chiesto S. Sede facoltà poter fare uso *automaticamente* sua antica giurisdizione territori restituiti Archidiocesi Strigonia.

È stato risposto Sua Eminenza che Santa Sede studia modo pratico risolvere questione; - intanto rispettivi Ordinari s'intendono, affinchè non manchi assistanza spirituale fedeli attuali straordinarie circostanze. - V.E. si regoli conformemente quanto procede.

Tardini

87
NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 1705/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 1 Novembre 1938
Minuta dattiloscritta, firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 505rv-506rv

Al mio ritorno in Ungheria ho trovato l'atmosfera politica alquanto turbata. Mi riferisco specialmente alla vita interna del Paese.

Poteva credersi che i grandi avvenimenti delle ultime settimane avessero raccolto compatto tutto il popolo e tutti i partiti attorno al Governo: ciò non è avvenuto se non per brevissimo tempo. Ci fu dell'entusiasmo nei primi giorni, quando la parola che più faceva mostra di se nei manifesti e risuonava nelle riunioni patriottiche era: "tutto indietro", e già s'illudevano molti che gli antichi confini con l'incorporazione della Slovacchia e della Rutenia sarebbero stati raggiunti, ma di poi dinnanzi alla realtà dei fatti ed alle barriere subito elevatesi alla attuazione di un tal disegno, è subentranto un po' di depressione un nervosismo acuitosi anche dalla stasi succeduta per la rottura delle trattative dirette; di qui accuse al Governo di debolezza, perché gli estremisti volevano la guerra, e, come mi consta da fonte sicura, nel seno stesso del Gabinetto due Ministri patrocinavano tale idea, e contro di essi il Ministro Kánya ha dovuto pigliar posizione per far trionfare l'idea del ricorso alle vie diplomatiche.

Ho rilevato poi che il Presidente del Consiglio Imrédy è preso tra due fuochi: dai liberali e democratici è sospettato di tendenze dittatoriali, da parte degli estremisti di destra, che egli osteggia, di poca simpatia verso la Germania e di anglofilia: gli si rende quindi la vita difficile, e pur non contestandosi il suo valore come finanziere, non gli si vuol riconoscere molta competenza nel campo politico, e, per la sua facilità - forse troppa - a parlare od a scrivere, lo si chiama, da taluni, il finanziere lirico. Degli stessi suoi Ministri non si sente del tutto sicuro, perché due o tre ciurlano nel manico, si aggiunga poi che Imrédy

non è simpatico ad Hitler; la cosa è notoria. Un po' l'anglofilia che gli si attribuisce, un po' anche la parte da lui presa in modo così esplicito al Congresso Eucharistico, avrebbero indisposto a suo riguardo il Führer: donde poco manca di voler attribuire indirettamente ad Imrédy il poco entusiasmo che Hitler mostra per le rivendicazioni ungheresi con le relative conseguenze!

Ecco perché si teme in parecchi ambienti che Imrédy non possa durare a lungo nella direzione degli affari, il che certo sarebbe veramente da deplorarsi: perché egli possiede tanti numeri che lo rendono una delle persone più in vista nella cerchia della vita politica ungherese e fra i cattolici una delle personalità più distinte.

Intanto il Partito dei Crocefrecciati continua sempre nel suo lavoro di propaganda: tra i contadini, tra la gioventù, fra gli ufficiali dell'esercito raccoglie molte simpatie: anche nel Clero specialmente giovane e quello della campagna tenta di farsi strada, così che non mancano preoccupazioni per l'avvenire. Per quanto i capi principali di questa corrente di destra, un Conte Festetics, un Conte Pálffy, un Szálasi, un Meskó, siano cattolici, il fatto però, come già accennai in rapporti antecedenti, le dottrine professate quasi fatalmente poterebbero a seguire nelle pratica i tristi esempi del Nazismo.

Ho domandato al Ministro degli Esteri se non fossero preoccupati per la propaganda di questo Partito, egli mi ha detto che si attribuisce ad esso troppa importanza, ad ogni modo il Ministro degli Interni lo aveva assicurato di poter tener fronte senz'altro a qualunque tentativo di sovversione. Auguriamoci che ciò sia vero e siano evitate ulteriori scosse dolorose all'Ungheria.

Quale sia per essere il verdetto degli arbitri - Italia e Germania - nella questione dei confini con la Cecoslovacchia, oramai lo si prevede nelle sue linee generali, stante il principio posto che solo l'elemento etnografico deve essere la norma direttrice nel giudizio. Alla Slovacchia quindi non si pensa più (almeno per il momento) ed anche la Rutenia pare debba sfuggire: si spera che la città di Kassa (Cassovia) sarà accordata all'Ungheria, città questa assai cara agli ungheresi, perché a Kassa vi è la tomba dell'eroe nazionale Rákóczy, fiero oppositore degli Absburgo per la difesa del Paese.

Dio voglia che il verdetto, che si attende con impazienza per mercoledì sera, abbia a riuscire soddisfacente all'opinione pubblica ungherese, portando calma ed unità agli spiriti, così che si possa ricominciare presto quell'opera di ricostruzione sociale tanto necessaria per un avvenire tranquillo di questa Nazione.

A quanto si assicura il Parlamento sarà convocato la settimana prossima, ed il Presidente Imrédy domanderà pieni poteri per regolare le questioni delle regioni annesse.

RESTITUZIONE DELL'ANTICA GIURISDIZIONE DEL CARD. SERÉDI
Cifra N. 21. del nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato di Sua Santità
Ricevuto lì 3 Novembre 1938[252]
N. Prot. AA.EE.SS. 4212/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 10r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Copia dattiloscritta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 499r

A Secretis Città Vaticano

Cardinale Primate urge concessione giurisdizione per territori già appartenenti Strigonia, che da sabato saranno rioccupati, finora amministrati da Amministratore Apostolico Tirnava che resta in Cecoslovacchia.

Rotta

Restituzione dell'antica giurisdizione del Card. Serédi
Cifra N. 21 del Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
alla Nunziatura a Budapest[253]
spedita dal Vaticano il 5 Novembre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 4212/38
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 11r

Telegramma per Budapest, Spedito il 5/11/1938 Nº 21
Nunziatura Apostolica Budapest

Santo Padre constituisce Cardinale Primate Amministratore Apostolico territori di cui cifrato V.E.R. N. 21, riservandosi poi procedere regolare sistemazione dei medesimi.

Cardinale Pacelli

252 Copia anche all'Archivio Primaziale di Esztergom: Cat. D/c, 4670/1938. (N. Prot. 4818/1938) (B. Cs.)
253 Copia anche all'Archivio Primaziale di Esztergom: Cat. D/c, 4670/1938. (N. Prot. 4818/1938) (B. Cs.)

88
CECOSLOVACCHIA ED UNGHERIA

Rapporto N. 1718/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 8 Novembre 1938[254]
N. Prot. AA.EE.SS. 4418/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 29rv-32r (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 511rv-514r

13-XI-38
Barbetta *studiare bene i* confini *d'accordo con i minutanti…*
Confinanti…[255]

Nel mio ultimo Rapporto N. 1695/38 in data 28 Ottobre p. p.[256] auspicavo che un lodo arbitrario soddisfaciente per l'Ungheria avesse a riportare la calma e l'unità negli animi, rafforzando così il prestigio e l'azione del Governo.

Grazie a Dio, esso è riuscito favorevole ed è stato accolto bene. Come Vostra Eminenza Reverendissima già saprà le domande ungheresi furono riconosciute quasi al 90%. Dei poco più dei 14.000 chilometri quadrati di territorio domandati dall'Ungheria, 12.400 furono concessi con una popolazione complessiva di 1,060.000 abitanti, tra i quali però una minoranza sensibile slovacca e tedesca.

Naturalmente l'esclusione di Bratislava (Pozsony), città importante e per ragioni storiche molto cara agli Ungheresi, è stata molto sentita, anche se nei circoli competenti nessuna speranza vi era che potesse esservi inclusa: sta di fatto che la popolazione ungherese arriva sì e no, al massimo, al 40%, di più essa costituisce l'unico sbocco sul Danubio, che sarebbe rimasto alla Cecoslovacchia; non si esclude poi d'altra parte che Hitler vi abbia posto gli occhi sopra. L'esclusione pure di Nyitra fu sentita, che fu concessa alla Cecoslovacchia, a quanto pare, per non staccarla dal suo retroterra.

Queste esclusioni, come pure il mancato plebiscito per la Slovacchia e la Rutenia - plebisciti che l'Ungheria poteva desiderare e desiderava, ma non poteva esse proporre all'arbitrato - hanno fornito argomento ai crocefrecciati per continuare la loro agitazione; anche il fatto che disgraziatamente a capo della Slovacchia e della Rutenia ora figurano due sacerdoti ha servito ai maleintenzionati per presentare i preti cattolici come dei politicanti e dei nemici dell'Ungheria.

A questo proposito parlando giorni sono familiarmente col Cardinale Primate, questi mi diceva che i due sacerdoti suddetti non lasciano nulla a dire sulla loro condotta morale, sono però ambiziosi, erano la longa manus di Benes ed ora sono asserviti alla

254 Accusa ricevimento del Rapporto in data 7 dicembre 1938, del N. Prot. 4582/38. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 516rv; Minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 45rv.

255 Nota manoscritta in calce.

256 Il testo della minuta si trova in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 497rv; la copia bella in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 13rv. Vedi ancora il Rapporto N. 1697/1938 del 29 ottobre 1938, in: ivi, ff. 15rv.

Germania,[257] mentre le relative popolazioni slovacca e rutena graviterebbero di più verso l'Ungheria che verso la Boemia; e ciò anche per ragioni economiche, perché il bacino slovacco ruteno è separato dalla Boemia, mentre le loro valli sboccano nella pianura ungherese ed ora tutti i nodi ferroviari importanti sono in mano dell'Ungheria in detto bacino

Il Cardinale Primate ritiene che l'attuale ordine di cose non è un assestamento definitivo. Tanto ho creduto conveniente riferire, non per farmi garante della verità di quanto si afferma, ma solo perché il pensiero del Cardinale rappresenta più o meno il pensiero degli ungheresi; può quindi contribuire come uno degli elementi per la valutazione della situazione, ed in momenti così delicati tutto può servire per formarsi un criterio pratico. Aggiungo poi io che la stampa di guida, riportando specialmente dalla stampa polacca, notizie di disordini in Rutenia e di movimenti contro Praga (a mantenere i quali non è estranea l'opera di estremisti ungheresi): le cose quindi pare che non siano troppo chiare e che forse l'ultima parola in merito alla futura sistemazione non sia stata ancora detta.

Ho detto che la sentenza arbitrale fu accolta bene. Grande aspettativa la sera dei morti, appena conosciuto il lodo, entusiastiche dimostrazioni alla Legazione d'Italia, alla Presidenza del Consiglio, al Palazzo di Sua Altezza il Reggente, alle Legazioni Germanica e Polacca. La città imbandierata, concessione da parte di S. A. il Reggente al Presidente Imrédy, al Ministro Kánya e dal Ministro Teleki della più alta Onorificenza ungherese.[258] Intanto si è iniziato fra il giubilo delle popolazioni l'occupazione dei nuovi territori; domenica 6 corrente S. A. il Reggente con grande entusiasmo da parte dei cittadini, è entrato a Komárom alla testa dell'Esercito; in questi giorni il Parlamento conferirà senza dubbio al Governo i pieni poteri da lui richiesti per tutte le misure da adottarsi all'uopo di sistemare i nuovi territori.

La posizione di Imrédy si è rafforzata, benchè continui contro di lui la campagna della solita stampa, il prestigio di Mussolini ne esce molto aumentato, ma, mentre ufficialmente, si esalta anche Hitler, però nell'opinione pubblica - ed anche in altissimo luogo - si è raffreddata assai la stima e l'ammirazione per lui, perché gli si attribuisce, e credo non a torto, che per i suoi disegni politici abbia impedito l'annessione almeno della Rutenia all'Ungheria e quindi tolta la possibilità di confini comuni con la Polonia ai quali qui ci si teneva molto.

L'annessione dei nuovi territori sarà vantaggiosa alla Ungheria anche economicamente: la pianura che ne costituisce la maggior parte, è molto fertile; vi sono poi anche molti boschi (quasi 300.000 Ettari), che forniranno legna da ardere di cui si doveva fare importazione. Parecchie città ritornano, ma, se si esclude Kassa che ha 70.000 abitanti, le altre giungano al massimo ai 25.000.

L'agricultura nei nuovi territori è molto sviluppata, relativamente ancor più che nell'Ungheria, mentre l'industria di meno. I Cechi vi ostacolavano lo sviluppo dell'industria per non creare concorrenza a quella della Boemia; formeranno così i nuovi territori anche uno sbocco per l'industria ungherese, mentre prenderà ancor più sviluppo l'esportazione dei generi agricoli e del bestiame.

Intanto tutto fa prevedere che riforme di grande stile dovranno subito introdursi in Ungheria, perché abbia a porsi almeno allo stesso livello nel campo sociale con le parti

257 Nota manoscritta al margine: "Non così Rev. M. Rotta". Il Nunzio, invece, riporta il parere del Card. Serédi. Così tale critica è indirizzata nei confronti del Cardinale, cioè alla posizione degli ungheresi.

258 Gran Croce del "Magyar Érdemrend". (B. Cs.)

che si riconiungono alla Patria. La questione agraria dovrà trovare quindi una sollecita ed adequata soluzione: molte voci in questi giorni si elevano anche qui in Ungheria per richiederla con insistenza.

Sabato scorso comunicai subito a S. E. il Cardinale Primate il contenuto del cifrato N. 21[259] riguardo alla giurisdizione.

Ecco come si delinea ora la nuova sistemazione delle circoscrizioni ecclesiastica in conseguenza dell'ampiamento dei confini.

1. Allargamento dell'Archidiocesi di Strigonia con un ritorno ad essa di buona parte dei territori perduti.

2. Ritorno in Ungheria delle Sedi Vescovili di Rosnavia e di Kassa per il rito latino e di Munkács per il rito ruteno.

3. Trasferimento dalla Cecoslovacchia all'Ungheria della Sede dell'Amministrazione Apostolica di Ungvár[260] (con circa 18 parrocchie), eretta in Cecoslovacchia per le parrocchie latine di Szatmár dismembrate.

4. Necessità quindi di abolire le due Amministrazioni di Cassovia e di Rosnavia erette l'anno scorso ed affidate all'Eminentissimo Cardinale Serédi, per riunite i rispettivi fedeli a ricomporre le antiche Diocesi.

5. Necessità pure di unificare le due Amministrazioni Apostoliche per i fedeli dell'ex-diocesi di Szatmár, tranne che si trasferisca la Sede dell'Amministrazione di Ungvár ad altra città in Slovacchia per gli eventuali fedeli che siamo rimasti.[261]

6. Riduzione dell'ambito dell'Amministrazione Apostolica di Miskolc di rito greco-ruteno alle parrocchie già appartenenti alla Diocesi di rito greco-ruteno di Eperjes,[262] dovendo passare evidentemente le parrocchie (o parrocchia) del ex-diocesi di Munkács[263] alla giurisdizione del proprio Vescovo.

Qualche altra misura sarà forse da adottarsi specialmente se alcune parrocchie della Diocesi di Nyitra[264] passeranno in Ungheria.

Ci sarà poi la questione dei nomi dei titolari: en passant ne ho parlato con l'Eminentissimo Cardinale Serédi e credo utile riferirene il pensiero a Vostra Eminenza. Egli ritiene che per l'Amministratore Apostolico di Rosnavia S. E. Monsignor Bubnič e per il Vescovo di rito greco-ruteno di Munkács Monsignor Stojka, non sorgeranno difficoltà nè da parte del Governo ungherese nè da parte del popolo, perché si mostrarono corretti nel loro modo di agire con gli ungheresi: difficoltà però probabilmente ci saranno per l'Amministratore Apostolico di Cassovia S. E. Monsignor Čarsky, perché di spirito antimagiaro, così che, ancora studente, fu allontanto dal Collegio ungherese, il Pazmaneum di Vienna, per i suoi sentimenti panslavisti, ed ancora ultimamente in una intervista concessa a giornalisti avrebbe espresso sentimenti della stessa natura. Venerdì 11 corrente S. A. il Reggente farà solenne ingresso a capo delle truppe a Cassovia: sarà interessante vedere quale atteggiamento prenderà Monsignore Čarsky. Dei tre prelati S. E. il Cardinale Serédi da buone informazioni per quello che riguarda la loro condotta.

---

259 Vedi sopra, pag. 389.

260 Ungvár (ungherese), attualmente Užhorod (Ucraina).

261 Interrogativo manoscritto al margine a matita.

262 Eperjes (ungherese), Presov (slovacco), Prjasiv (ucraino), attualmente in Slovacchia.

263 Munkács (ungherese), attualmente Mukačevo (Ucraina).

264 Nyitra (ungherese), Nitra (slovacco), in Slovacchia.

Non ho notizie di Monsignor Svoboda, Amministratore Apostolico di Ungvár (Užhorod) e in che concetto sia presso il Governo. Non so se rimarrà in Slovacchia a continuare la sua missione per coloro che là restano o se passerà all'Ungheria. In questo caso bisognerà scegliere fra lui e Monsignor Székely, l'attuale Amministratore Apostolico in Mérk. Questo mi ha già scritto in merito sul modo di regolarsi; gli ho risposto che per ora le due Amministrazioni continuano, che se sorgerà qualche difficoltà speciale si rivolga alla Nunziatura.

Ecco per summa capita la situazione non ben definita e che forse subirà ulteriori modificazioni, specialmente se verrà messa sul tappeto la questione delle minoranze ungheresi in Romania ed in Jugoslavia. Per ora il Governo ungherese, e pour cause, tace. Vi sono però alcune anomalie stridenti che meriterebbero, almeno in via provvisoria, un pronto provvedimento.

89
CECOSLOVACCHIA ED UNGHERIA

Rapporto N. 1739/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 17 Novembre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 4882/38
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 39rv-40rv

(Con allegato)

23-XI-38
Il minutante stia attento alla preparazione e allo studio dei nuovi confini ...[265]

Faccio seguito al mio rapporto N. 1718/38 dell'8 corrente,[266] dando ulteriori notizie.

Credo conveniente prima di tutto fornire alcuni dati statistici: non sono però definitivi, ma si avvicinano molto alla realtà. Quanto alla popolazione dei territori annessi all'Ungheria, secondo il censimento del 1910 sarebbe di 862.000 circa; secondo invece quello del 1930, 1.030.000.

Avuto riguardo alla Religione, mentre, secondo le statistiche del 1910 i cattolici erano circa il 60% della popolazione, invece, secondo il censimento del 1930, essi sono il 70%. Mentre Calvinisti e Luterani sono quasi stazionari, i cattolici fanno un salto innanzi. Ciò si spiega in parte dai molti elementi cechi - cattolici almeno per matricola - che erano venuti nel frattempo ad installarvisi. Molti di questi sono già ritornati alla loro patria.

Archidiocesi di Strigonia. Ad essa ritornano 152 parrocchie, con quasi mezzo milione di abitanti, rimangono in Cecoslovacchia 243 parrocchie.

Diocesi di Cassovia. Ritornano con la città sede vescovile 42 parrocchie; rimangono in Slovacchia 119.

265 Nota manoscritta in calce.
266 Vedi sopra, pag. ...

Diocesi di Rosnavia. Ritornano con la città vescovile parrocchie 43; rimangono in Slovacchie parrocchie 36.

Diocesi di Munkács. (Greco-rutena) Ritornano con la città sede vescovile 29 parrocchie di rito ruteno e, pare 4 di rito greco; rimangono in Rutenia 294 parrocchie.

Diocesi di Eperjes. (Greco-rutena) Ritornano parrocchie 5; rimangono in Rutenia con la sede vescovile parrocchie 155 all'incirca.

Amministrazione Apostolica di Ungvár (Uzhorod) (Pei latini della ex Diocesi di Szatmár). Ritornano parrocchie 18 con la sede dell'Amministrazione: rimangono in Rutenia parrocchie 33.

Per quanto riguarda le persone costituite in dignità:

L'Amministratore Apostolico, di Rosnavia, S. E. Monsignore Michele Bubnič, ha fatto un'ampia dichiarazione di lealismo ungherese: già mi inviò un telegramma di omaggio alla Santa Sede a nome suo, del Capitolo e dei Fedeli.

L'Amministratore Apostolico di Ungvár (Szatmár) Monsignor Svoboda mi ha pure inviato un telegramma di ossequio.

All'uno e all'altro ho risposto ringraziando semplicemente.

L'Amministratore Apostolico di Cassovia S. E. Monsignor Giuseppe Čarsky, noto per i suoi sentimenti un po' antimagiari, nel giorno dell'entrata solenne di Sua Altezza il Reggente a Cassovia Gli rivolse un saluto con un discorso misurato intonato a sentimenti di lealtà; ma da quanto ho potuto rilevare dai giornali non è poi comparso a manifestazioni di carattere civile tenutesi per la circostanza.

Oggi egli è venuto da me: mi ha esposte le difficoltà incontrare sin qui e la delicatezza della sua posizione: nelle attuali circostanze non potrebbe esercitare in modo fruttuoso il suo ministero. Mi ha quindi pregato di presentare a suo nome al Santo Padre il suo vivo desiderio di essere esonerato dal governo dell'attuale Amministrazione. Egli però è disposto, se corrisponde al desiderio della Santa Sede il suo pensiero, di accettare il Governo della nuova Amministrazione Apostolica che dovrà erigersi per le 119 parrocchie di Cassovia ora rimaste in Slovacchia. Ritengo che sia necessario accogliere la domanda di Monsignor Čarsky e provvisoriamente, pur unificando le due Amministrazioni attuali, affidarne il governo all'Eminentissimo Cardinale Serédi sino alla nomina del Vescovo.

Non ho potuto conferire col Cardinale Serédi sull'argomento occupatissimo come è in questi giorni per le visite ai nuovi diocesani, restando così assente da Budapest.

Vostra Eminenza potrà conferendo con Lui a Roma avere ulteriori informazioni in merito.

Per Szatmár la grande difficoltà starà nella scelta tra i due Amministratori attuali Monsignor Székely[267] e Monsignor Svoboda.[268] Monsignor Székely già mi ha fatto gentilmente capire per lettera che gli sembrava di avere quasi un diritto, essendo già Amministratore qui in Ungheria, di assumere anche l'Amministrazione delle parrocchie che ora sono ritornate. Come già scrissi all'Eminenza Vostra io Gli risposi che sino ad una decisione di Roma nihil immutetur. Non conosco Monsignor Svoboda e fin ora non ho potuto avere informazioni a suo riguardo.

267 Nota a matita sopra il nome: "delle parrocchie in Ungheria".

268 Nota a matita sopra il nome: "delle parrocchie già in Cecoslovacchia".

Pert quanto riguarda i fedeli di rito orientale invio qui annesse copia di un mio Rapporto mandato in merito all'Eminentissimo Cardinale Segretario della S. Congregazione per la Chiesa Orientale.

Tanto ho creduto mio dovere portare alla conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima, perché abbia così elementi in mano per una fruttuosa trattazione dell'insieme di tutti questi problemi con l'Eminentissimo Cardinale Serédi.

Allegato

Rapporto N. 1731/38[269] del nunzio Angelo Rotta
al Segretario della S. Congregazione Orientale, Card. Eugenio Tisserant
Budapest, 15 Novembre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 4582/38
Copia dattiloscritta
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 41rv-43r

Appena oggi mi è dato rispondere al Venerato Dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima N. 653/38 in data 4 Novembre c. a.[270]

Rispondo in primo luogo alla domande che mi si rivolgono direttamente. Non è ancora possibile indicare una delimitazione precisa dei confini, perché la comissione mista nominata ad hoc non ha ancora termitato i suoi lavori.

Il numero delle parrocchie di rito greco-rutene, che sono ritornate all'Ungheria, secondo quanto mi consta da fonte che ritengo sicura - sono N. 29 parroccie della Diocesi Munkács, N. 5 della Diocesi di Eperjes. Il numero dei cattolici di rito greco tornati all'Ungheria, secondo il censimento del 1930 sono 69.610 (nel censimento 1910 figuravano 53.506).

In Ungheria vi era già una parrocchia della Diocesi di Munkács e 22 della Diocesi di Eperjes, con le rispettive succursali; così che ora vi saranno 30 parrocchie della Diocesi di Munkács e 27 della Diocesi di Eperjes.

Feci pervenire subito, a suo tempo, all'Eminentissimo Cardinale Serédi la lettera dell'Eminenza Vostra Reverendissima a lui indirizzata. Non mi fu possibile consegnargliela personalmente nè interrogarLo in merito. L'Eminentissimo Cardinale Primate in questi giorni è occupatissimo, anche per alcune sue visite nei territori ritornati all'Archidiocesi. Verrà a Budapest solo venerdì sera, ed il lunedì seguente, 21 corrente, partirà col pellegrinaggio per Roma: costi quindi sarà possibile all'Eminenza Vostra d'intrattenersi personalmente con lui.

Giacchè l'Eminenza Vostra chiede anche il mio debole parere intorno ai quesiti proposti a Sua Eminenza, ecco quanto mi pare di poter rispondere. Ritengo che quanto dirò corrispondente più o meno al pensiero dell'Eminentissimo Cardinale Serédi.

Penso che si debba modificare il meno possibile l'ordinamento preesistente, seguendo in ciò l'esempio della Santa Sede nelle questioni riguardanti i cattolici di rito latino in Ungheria. Per un riguardo alle suscettibilità della Nazione ungherese, che considerò e

269 Allegato al Rapporto N. 1739/38.
270 Non pubblicato in questo volume.

considera sempre come provvisorie le frontiere del Trattato del Trianon, essa non fece alcuna incorporazione dei tronconi rimasti in Ungheria di Diocesi fuori in gran parte dei suoi confini, in Diocesi preesistenti, ma ne costituì delle Amministrazioni Apostoliche, conservandoli così come entità giuridiche distinte: 4 per i cattolici di rito latio ed 1 pei cattolici di rito greco-ruteno. Che ciò sia stato prudente lo dimostra il fatto che ora due Amministrazioni cesseranno col ritorno in Ungheria, delle Sedi di Cassovia e di Rosnavia, ed un'altra (Szatmár) s'incorporerà con il troncone similare della stessa Diocesi, che era stato eretto in Cecoslovacchia come Amministrazione Apostolica.

Quindi a mio debole parere si ricostituisca la Diocesi di Munkács in Ungheria, anche se con un numero molto limitato di parrocchie; al Vescovo di Munkács si affidi, e subito, se è possibile, o avvenuta la vacanza dell'Amministrazione Apostolica tenuta ora da Monsignor Papp, detta Amministrazione Apostolica delle 27 parrocchie di Eperjes, non incorporando quindi queste nella Diocesi di Munkács, ma conservando ad esse un essere autonomo e distinto, anche se la stessa persona regga la Diocesi e l'Amministrazione. Così si è fatto con frutto per le nuove Amministrazioni Apostoliche di Rosnavia e di Cassovia erette l'anno scorso in Ungheria e che furono affidate all'Eminentissimo Cardinale Arcivescovo di Strigonia.

Se poi si considera che l'agitazione continua nella Rutenia per un ritorno all'Ungheria, cui ragioni economiche e geografiche pare che rendano necessario, si deve concludere che bisogna procedere con piena conoscenza dei fatti.

È vero che la maggior parte della Diocesi di Munkács rimane tagliata fuori dalla propria Sede, s'impone quindi un provvenimento per il bene spirituale dei cattolici; ma io preferirei - almeno per il momento - non l'erezione di una Diocesi a Hust, ma di una semplice Amministrazione Apostolica.

Quanto ai nomi, la soluzione che la S. Congregazione avrebbe intenzione di adottare sarebbe pratica, cioè le dimissioni di Monsignor Stojka ed il ritorno di Monsignor Papp alla sua primitiva Sede con l'annessa Amministrazione Apostolica per le parrocchie di Eperjes. Così sarebbe facilitata la cosa anche dal lato economico, perché ora Monsignor Papp vive coi frutti dell'Abbazia di Tapolca che è dotazione del Vescovo di Munkács, e che, essendo dentro i confini dell'Ungheria, non poteva essere goduta dal Vescovo attuale. Probabilmente sorgerebbe ora la questione per il ritorno del Vescovo di Munkács all'Ungheria.

Però contro questa soluzione sta il fatto che Sua Eccellenza Monsignor Stojka fece in questi giorni professione ampia di *ungarismo,* e perciò no so se questo non costituirà una difficoltà per affidargli poi la cura delle anime rimaste in Cecoslovacchia; di più se non ha demeriti che giustifichino le dimissioni, non so come si potrà facilmente indurlo a darle. Ci sarebbe anche la difficoltà dell'età da parte di Monsignor Papp; però il lavoro non sarebbe molto. In tale caso la nomina di Monsignor Papp a Vescovo di Munkács non potrebbe avvenire che per il tramite della Segreteria di Stato, udito quindi il parere del Governo ungherese, se nulla abbia ad opporre alla persona, come si suole fare per la nomina dei Vescovi secondo il *modus procedendi* conchiuso tra la Santa Sede e l'Ungheria.

Sua Eccellenza Monsignor Papp mi ha scritto l'altro giorno domandandomi se a lui spettava l'Amministrazione delle parrocchie di Munkács e di Eperjes ritornate all'Ungheria. Invio copia della risposta inviatagli (Vedi Allegato)[271].

271 Non pubblicato in questo volume.

Crederei conveniente che codesta Sacra Congregazione affidasse subito in via provvisoria a Monsignor Papp le 5 parrocchie di Eperjes: qualunque ipotesi si verificasse sempre rimarranno soggette alla sua cura pastorale.

Minuta interna

N. Prot. AA.EE.SS. 4582/38

Minuta manoscritta anonima

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, f. 44r

30-XI-38 Il Card. Serédi scriverà facendo progetti su tutti di argomenti attuali

L'Amministratore apostolico di Cassovia Mons. Čarsky ha chiesto al Nunzio di Ungheria:

1) di esser esonerato dal Governo della parte dell'Amministrazione passato in territorio ungherese;

2) di esser nominato Amm. Apco delle 119 parrocchie rimaste in Cecoslovacchia.

I motivi di questo passo sono da ricercarsi nel sentimenti all'Mons. Čarsky, conosciuto dagli ungheresi per antimagiaro e per il suo contegno nel momenti dell'occupazione ungherese. Mons. Luttor mi disse che il dipasso [faux pas? - NdR] fatto dal Čarsky al Regg. Horthy non avrà bene impressionato: inoltre dopo questo atto il Čarsky si era edignato [sic!]: aggiunse che il Governo ungherese attendera dalle S. Sede il ritiro di Mons. Čarsky.

Questo è anche il parere del Nunzio.

A me sembra che debba seguirsi. In conclusione il Card. Serédi, che già amministra una parte delle parrocchie di Cassovia, estenderà la sua giurisdizione sulle altre[272] e ciò avverrà senza scosse. Il Čarsky si ritirerà in Cecoslovacchia, o meglio in Slovacchia, e tutto sarà quieto. Questo provvedimento non sarebbe in contrasto con la prassi attuale della S. Sede la quale permette al Governo di manifestare, in ordine ai capi spirituali delle diocesi, se hanno in contrario delle ascrizioni di ordine politico. Il Nunzio, però, aggiunge che il Card. Serédi venendo a Roma ne avrebbe parlato con S. Eminenza. Non so l'abbia fatto.

272 Sul margine anche a penna: "ora passate all'Ungheria".

90
NUOVO MINISTERO IMRÉDY

Rapporto N. 1741/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 17 Novembre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 4500/38
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 59, ff. 35rv-36rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 518rv-519rv

23-XI-38
Ringraziare[273]

Già avevo accennato in un mio Rapporto antecedente a discrepanze esistenti fra i Membri del Ministero Imrédy. Non inaspettate quindi sono sopravvenute le dimissioni del Gabinetto, anche se palliate da ragioni di carattere costituzionale. Già i giornali hanno dato la notizia dell'incarico conferito da S. A. il Reggente ad Imrédy per la formazione del nuovo Ministero e della costituzione del medesimo.

L'atmosfera politica qui non è ancora perfettamente calma: se Imrédy ha rafforzato la sua posizione il lavoro tuttavia dell'opposizione estremista continua instancabile. Il giornale "Magyarság", l'organo degli estremisti di destra profetizza una vita assai breve al nuovo Ministero e già proclama che prima della fine dell'anno un mutamento radicale avverrà nella vita politica ungherese. Vi è naturalmente in ciò dell'esagerazione e molta, ma è un fatto che vi è nell'aria un certo senso d'incertezza. Nel Partito stesso del Governo si è manifestata qualche incrinatura, e gli elementi più rappresentativi della tendenza di destra di detto Partito, Membri del primo Gabinetto Imrédy si sono dimessi. Il nuovo Ministero quindi pare abbia piuttosto un'orientazione di centro, pur restando sempre fedele all'idea nazionalista e riformatrice ed a quella della difesa della razza, in un senso però ortodosso.

Sono usciti dal Gabinetto i Ministri Sztranyavszky, dell'Agricoltura; Bornemisza, dell'Industria; Mikecz, della Giustizia e Rácz, della Difesa Nazionale.

Due cattolici e due protestanti.

Sono stati sostituiti da Teleki Michele, per l'Agricoltura; da Kunder per l'Industria; da Tasnády-Nagy per la Giustizia e dal Generale Bartha per la Difesa Nazionale.

Due protestanti, uno cattolico del quarto non so ancora con precisione.

Nel nuovo Ministero entra un Ministro senza Portafoglio per le Ragioni annesse, un certo Jaross, che è cattolico. Gli altri Ministri sono stati riconfermati.

Nel suo discorso programma Imrédy si dichiara fedele alla Costituzione ed alla idea parlamentale: solo vuole che il regolamento interno della Camera sia cambiato, così che sia reso possibile, senza tante formalità, l'esame e l'approvazione pronta dei progetti proposti. Egli ancora ha parlato delle riforme per la riorganizzazione dell'Esercito, della necessità impellente della riforma agraria - su questo punto con un tono pare un po' più dimesso che le altre volte - e di quelle di ordine sociale richieste dai tempi nuovi. È ritornato sulla questione ebraica per domandare una revisione delle norme già promulgate contro gli ebrei in un senso ancor più restrittivo, perché con l'annessione dei nuovi

273 Nota manoscritta in calce.

territori un numero notevole di ebrei entra in Ungheria, cioè circa 70.000, il 7% della popolazione collettiva della Regioni annesse, mentre nell'Ungheria attuale erano qualche cosa di meno del 5%.

Nelle questioni di politica estera fedeltà all'Asse Roma-Berlino, protestando contro la campagna che si svolge in Ungheria in senso di opposizione ad Hitler, del quale riconosce i meriti per l'avvenuta sentenza arbitrale.[274]

In proposito di politica estera bisogna anche ricordare l'esposto fatto al Parlamento giorni sono dal Ministro de Kánya sull'andamento delle trattative e del loro esito felice nella questione dei nuovi confini con la Cecoslovacchia. Nel quale esposto, sobrio e preciso, ha fatta una certa impressione un'accenno cordiale alla Jugoslavia ed un silenzio assoluta alla Romania. Il de Kánya ha insistito nel proclamare il diritto dei popoli all'autodecisione, evidente accenno alla Slovacchia ed alla Rutenia.

È da augurarsi che il Ministro Imrédy possa navigare sicuro pur in mezzo agli scogli che tentano di parargli la strada, e così portare felicemente a termine l'opera a cui si è accinto con tanta energia e con tanto sacrificio.[275]

91
SITUAZIONE POLITICA

Rapporto N. 1803/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 9 Dicembre 1938[276]

N. Prot. AA.EE.SS. 4885/38
Minuta dattiloscritta, non firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 530r-531v
Copia bella: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 76rv-77rv

Già i giornali, a suo tempo, hanno dato la notizia della soluzione della crisi ministeriale in Ungheria con la decisione di S. A. il Reggente di non accettare le dimissioni del Gabinetto Imrédy.

Non ho voluto scriverne subito all'Eminenza Vostra, (tanto la notizia non poteva giungere del tutto inaspettata, dopo quanto io avevo scritto nei miei precedenti Rapporti,) perché ho creduto meglio lasciar trascorrere qualche giorno per vedere quale sviluppo avrebbero preso gli eventi.

In primo luogo si comprende come, date le circostanze di fatto che si erano create, una soluzione della crisi che non avesse fatto capo ad Imrédy non avrebbe potuto reggersi. Un membro dell'opposizione non avrebbe mai avuto una vera maggioranza, un membro

274 Si tratta del (primo) arbitrio di Vienna, in data 2 novembre 1938.

275 Vedi ancora il Rapporto in data 24 novembre 1938, del N. Prot. 1773/1938, con l'oggetto: "Dimissioni Ministero Imrédy". Vedi la minuta in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 522rv-523r; copia bella in ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 71rv-72r. – Inoltre vedi il Rapporto in data 26 novembre 1938, del N. Prot. 1778/1938, con l'oggetto: Crisi ministeriale. AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3,, ff. 524rv-525r, ill. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 74rv-75r.

276 Accusa ricevimento del Rapporto in data 31 dicembre 1938, del N. Prot. 4885/38, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, f. 534r; minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, f. 78r.

della maggioranza - se pure si fosse trovato uno disposto ad accettare l'incarico - non poteva essere che un uomo di paglia. Allora parve soluzione più logica non perdersi nei vicoli, ma camminare per la via maestra. Imrédy aveva con sè la metà circa del Parlamento, aveva l'appoggio dell'opinione pubblica, con i 17 Deputati dell'Alta Ungheria che dovevano entrare in Parlamento, e con l'appoggio promesso dei Cristiani-sociali e di parecchi indipendenti, poteva formarsi una maggioranza sicura. Ciò spiega come Sua Altezza il Reggente abbia creduto bene di non accettare le dimissioni di Imrédy e come l'opinione pubblica abbia accolto favorevolmente la soluzione della crisi: crisi del resto intempestiva e grandemente dannosa al prestigio dell'Ungheria.

Però il Ministero non si è presentato completo al Parlamento: il Ministro degli Esteri, De Kánya, aveva dato le sue dimissioni, motivate da ragioni di salute. Ragione vera, qualcuno accenna anche a rapporti non troppo cordiali con Imrédy: certo ha influito a maturare il proposito di dimettersi, proposito che il Ministro Kánya già da mesi nutriva, l'antipatia a suo riguardo della Germania. Kánya, come Imrédy, non vogliono essere dei portavoci puri e semplici di Berlino, e ciò alla Germania evidentemente non piace. Questa qui non è amata, specialmente dopo il suo modo di comportarsi nella questione della Rutenia, per cui ha perduto molte simpatie tra gli ufficiali dell'Esercito ungherese, ma è temuta - et pour cause - bisogna fare i calcoli con essa, è un blocco che preme, specialmente sui vicini, quando questi sono deboli.

Sua Altezza il Reggente ha affidato l'incarico del Ministero degli Esteri ad Imrédy; ma ciò, evidentemente, in via transitoria. Si sta ora cercando un titolare. Come mi consta da fonte certa ed in via riservata era stato ufficiato il Conte Csáky, costì ben conosciuto, l'alter ego di Kánya: ma questi ha rifiutato per ragioni personali: cioè egli è troppo cattolico, è aristocratico, amico di Mussolini, il più stretto collaboratore di Kánya; motivi tutti che lo rendono inviso alla Germania: la sua presenza quindi al Ministero non faciliterebbe di certo l'opera di Imrédy. È un peccato, perché è un ottimo elemento sotto ogni riguardo. Con tutta probabilità allora, faute de mieux, si farà capo all'attuale Ministro di Ungheria a Bucarest, Bárdossy, cattolico, ma disgraziatamente unito civilmente con una divorziata.[277]

I 17 Deputati, già rappresentanti dell'elemento ungherese a Praga, sono stati qui dichiarati come membri del Parlamento ungherese: il 4 corrente hanno fatto solenne ingresso alla Camera, all'inizio della seduta accoltivi entusiasticamente. Essi non intendono fondersi con Partiti preesistenti, ma vogliono formare un gruppo a sè, con programma

277 "Già i giornali hanno largamente riferito che proprio il Conte STEFANO CSÁKY è stato nominato Ministero degli Esteri, mentre secondo il mio Rapporto Nr. 1803/1938 in data 9 corrente, pareva ormai esclusa tale nomina. Come Vostra Eminenza avrà saputo facilmente comprendere, quella fonte certa a cui io alludevo, era lo stesso Conte Csáky, che venuto da me il gorno 7 corrente, mi disse appunto quanto riferii sulle insistenze fatte con lui e del suo rifiuto per le ragioni indicate. Io intanto non aveva mancato di osservargli, in via confidenziale, che non sarebbe stato certo da desiderarsi la nomina di Bárdossy a Ministro degli Esteri, che per il suo stato civile avrebbe messo in imbarazzo e Nunziatura e Santa Sede specialmente in occasione di qualche suo immancabile viaggio a Roma. Gli citai pure l'esempio del Ministro Beck di Polonia, per quanto il caso non fosse perfettamente identico. Il fatto si è che come lo stesso Csáky mi ha ieri detto, tanto Sua Altezza il Reggente come Imrédy, avendo messo da parte, non so per quale motivo, il Bárdossy, aveva rinnovato le più vive istanza presso di lui: alla fine egli cedette e così ora è Ministro. [...]" Dal Rapporto in data 13 dicembre 1938, del N. Prot. 1811/1938, vedi la minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 57, fasc. 3, ff. 532rv; minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 79rv.

proprio, di tendenza molto accentuata a destra, ed, amanti come sono delle riforme, appoggeranno cordialmente Imrédy. Nella stessa seduta del 4 corrente si è proceduto alla Camera alla nomina del nuovo Presidente, essendosi dimesso Kornis, uno dei dissidenti. Il candidato del Governo era l'ex-presidente del Consiglio, Darányi, il quale ottenne 150 voti contro 89 dati a Kornis, il candidato delle opposizioni riunite. Che la maggioranza così ottenuta dal Governo non sia occasionale, effetto solo dell'ascendente personale e delle molte simpatie di che gode Darányi, lo si rileva dal fatto che chiusasi la sessione parlamentare, ed iniziatasi il 7 corrente la sessione nuova - nella nomina dei vicepresidenti della Camera si è avuto come risultato che su 206 votanti i candidati del Governo hanno avuto rispetivamente 154 e 133 voti, quelli dell'opposizione 73 e 48 voti.

Molto lavoro incombe al Parlamento: questa dovrà, volens nolens, per necessità di cose, imporsi quelle modificazioni nella sua procedura atte ad isveltirla per accelerare le discussioni dei progetti, limitazioni che Imrédy voleva imporre per legge e che furono occasione di tante ire e della crisi che ne conseguì.

Riuscirà Imrédy a sostenersi ed a condurre in porto le riforme da lui vagheggiate? Non è facile fare previsioni: il compito che si è assunto è assai grave: il fatto stesso dell'incorporazione dell'Alta Ungheria costituisce una difficoltà seria: ciò obbliga infatti ad introdurre, e presto, un livellamento nella legislazione delle due parti dell'Ungheria. Ora l'Alta Ungheria aveva una legislazione più progredita dell'Ungheria mutilata. Per portare qualche esempio: la legge elettorale già in uso in Alta Ungheria è molto più larga (voto segreto, età 21 anni) di quella approvata l'anno scorso, e con tanta fatica, a Budapest (voto segreto si, ma età più elevata, e molte restrizioni per essere elettore): gli stipendi nei nuovi territori più elevati, tranne che per gli alti impiegati, la riforma agraria già in atto, e legislazione sociale più avanzata. Non per nulla parlando uno dei 17 Deputati ha detto che essi dovevano essere il lievito per la vecchia Ungheria. Si comprende quindi come sia grave e pieno di responsabilità il lavoro a cui deve attendere il Governo. Ora la mancanza di compattezza all'interno, unita all'innegabile antipatia dello Germania contro Imrédy, costituiscono un grave ostacolo ad una azione sanamente anche se arditamente riformatrice. Si aggiunga poi che il movimento estremista di destra (Croce-frecciati, Ungaristi) continua sempre il suo lavoro di propaganda; si può quindi rendersi ragione come Imrédy non sia su un letto di rose, e che l'avvenire non gli si presenti allo sguardo troppo sereno e lusinghiero.

92
SISTEMAZIONE DELLE CIRCOSCRIZIONI TERRITORIALI ECCLESIASTICHE IN UNGHERIA

Rapporto N. 1816/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 14 Dicembre 1938[278]
N. Prot. AA.EE.SS. 4936/38
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 2rv-3rv

(allegato: 3 copie del Pro-Memoria dell'E.mo Serédi)

17-XII-38[279]

Sua Eminenza Reverendissima il Signor Cardinal Serédi m'invia oggi le tre copie, che qui accludo, di un suo Memorandum sul riordinamento delle circoscrizioni ecclesiastiche in Ungheria dopo le ultime vicende. È stato da lui compilato secondo un'intesa presa con l'Eminenza Vostra Reverendissima durante il suo ultimo soggiorno a Roma. Egli mi prega d'inviare tutte e tre le copie all'Eminenza Vostra perché Vostra Eminenza si degni far rimettere una copia rispettivamente all'Eminentissimo Signor Cardinal Rossi ed all'Eminentissimo Signor Cardinal Tisserant. Sua Eminenza il Cardinal Serédi m'invita anche a voler accompagnare il suo Memorandum con un mio Rapporto, in cui spieghi in merito il mio pensiero.

Come potrà Vostra Eminenza Reverendissima facilmente rilevare le proposte dell'E.mo Cardinal Serédi corrispondo in sostanza alle proposte pure da me avanzate nei miei Rapporti spediti sia all'Eminenza Vostra Reverendissima che all'Eminenza Segretario per la Chiesa Orientale. Dette proposte del Cardinal Serédi, chu furono da lui anche discusse con me, ancor prima del suo viaggio a Roma, ritengo siano opportune e degne di essere accolte.

Per quanto riguarda le due Amministrazioni Apostoliche dei reliquati di Szatmár non solo ne propone l'unificazione, ma anche che Amministratore ne sia nominato il Vescovo di Cassovia. Questa proposta non mi riesce nuova: quando me ne parlò io la trovai molto pratica: si evita così con la nomina di uno dei due Amministratori attuali di dare un dispiacere all'altro. Di più io sono, per principio, del parere che sia meglio affidare ad un Vescovo piuttosto che ad un semplice Prelato un'Amministratore Apostolica, perché la dignità vescovile dà maggiore autorità e prestigio e sul clero e sul popolo. Nel caso concreto poi il Vescovi di Cassovia avrà una Diocesi molto ridotta; potrà quindi trovare il tempo di attendere seriamente all'Amministrazione che gli sarà affidata.

---

278 "Ho esaminato il Progetto dell'Emo Sig. Cardinale Primate ed ho subito inviato alla S. Congr. Concistoriale e alla S. Congr. "Pro Ecclesia Orientali" le copie del Progetto loro riservate. La ringrazio delle trasmittero e mi affretto, intanto, le rimettere all'Ecc.V., in copia, le risposte che ho ricevuto dai due S. Dicasteri. In altesa di uno Suo cortese riscontro." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 5 gennaio 1939, del N. Prot. 4936/38. Minuta dattiloscritta, non firmata con note manoscritte: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 15r.

279 Nota manoscritta in calce.

Quanto ai nomi, dopo il ritiro spontaneo di S. E. Monsignor Čarsky e dopo le dimissioni che darà Monsignore Stojka la cosa è molto semplificata (L'E.mo Serédi non accenna ad alcuna difficoltà da parte di Mgr. Stojka, e dà le sue dimissioni tra breve come cosa certa. La mia impressione, riportata da una visita fattami alcuni giorni sono da Mgr. Stojka, è stata piuttosto nel senso che intenda temporeggiare, inviando al Santo Padre un memoriale.) Nessuna difficoltà da parte mia per quanto riguarda i nomi. Naturalmente bisognerà dichiarare al Governo ungherese che la Santa Sede intende procedere alla nomina dei titolari per Rosnavia, Cassovia e Munkács, perché il Governo possa eventualmente manifestare i suoi desideri in merito, in virtù del modus procedendi.

Essendo che Sua Eminenza il Cardinal Serédi, come si rileva, già si è messo d'accordo in via confidenziale col Governo, ritengo anch'io che per Rosnavia e per Munkács converrà nominare, salvo meliori iudicio, rispettivamente S. E. Mgr. Bubnič, che è slovacco, e Mgr. Papp per Cassovia, osserva giustamente il Cardinale, che sarà necessario un Vescovo che conosca la lingua slovacca, perché più di 20 parrocchie sono slovacche.

Riguardo alla forma del Documento della Santa Sede con cui introdurrà le necessarie mutazioni nelle circoscrizioni ecclesiastiche in Ungheria, non una volta ne parlai con l'E. mo Primate. Si discusse e di venne alla conclusione che tale Documento dovesse apparire in coordinazione alla Bolla, non in opposizione ad essa; quasi un'applicazione dei principi in essa contenuti, ma adattati alle mutate circostanze. Perciò convengo perfettamente con quanto Sua Eminenza dice nel suo Memorandum in merito, ed anche della necessità di non dare a tale Documento troppa solennità, come pure di accelerare la pubblicazione.

Per *l'interim,* dal giorno della pubblicazione del nuovo Documento fino alla sua piena andata in vigore, ci saranno alcune difficoltà pratiche. Per *Cassovia.* Se Mons. Čarsky ritarda il suo ritiro fino alla nomina del nuovo Vescovo si potrà a lui affidare ad tempus l'Amministrazione della parte di Diocesi ora governata dal Cardinal Serédi; nel caso contrario il Cardinal Primate propende per affidare la sua Amministrazione Apostolica al Vicario Generale di Mgr. Čarsky. Vostra Eminenza vedrà se non sia invece il caso di affidare al Cardinale Serédi l'Amministrazione di tutta la Diocesi di Cassovia interinalmente. *Szatmár.* Essendo che l'Amministratore Apostolico dei due reliquati di Szatmár unificati potrà nominarsi solo quando sarà nominato il Vescovo di Cassovia, si dovrà provvedere perché i due attuali Amministratori continuino fino alla nomina dell'unico Amministratore. Per *Munkács.* Avvenendo le dimissioni di S. E. Mgr. Stojka si dovrà subito affidare il governo della Diocesi di Munkács a S. E. Mgr. Papp, nella qualità di Amministratore Apostolico. Di poi quando sarà nominato Vescovo residenziale del luogo, egli dovrà continuare ad essere Amministratore delle parrocchie di Eperjes, che sono in Ungheria, e non si dovrà, almeno per ora, parlare di un incorporamento di tali parrocchie nella Diocesi di Munkács.[280]

280 Sul margine a penna un interrogativo.

Allegato
Pro memoria del Card. Giustiniano Serédi alla Santa Sede
del 9 Dicembre 1938
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 4r-11r

Rapporto
sul modo di sistemare le circoscrizioni territoriali ecclesiastiche in Ungheria
dopo il trattato di Monaco (di Baviera)

[…][281] Col trattato di Monaco (di Baviera) la frontiera cecoslovacco-ungherese fu spostata di modo che ritornarono all'Ungheria: una parte dell'Amministratura Ap. di Tirnavia, una parte con la sede della Diocesi di Rosnavia e di Cassovia, una parte dell'Amministratura Ap. di Mons. Svoboda, una parte della Diocesi di Presov (Eperjes), una parte con la sede della Diovesi di Munkačevo (Munkács) e le poche Parrocchie della Diocesi di Hajdúdorog.

Ora tenendo presente la regola: *cessante causa cessat effectus,* come pure il principio espresso nella suddetta costituzione apostolica, d'accordo anche col Reg. Governo Ungherese mi permetto di suggerire umilissimamente che senza un atto solenne, ma con una semplice interpretazione della citata costituzione la S. Sede faccia le sequenti dichiarazioni:

1. I territori delle Diocesi e delle Provincie ecclesistiche in conseguenza del trattato di Monaco ritornati all'Ungheria *vi ipsius constitutionis apostolicae: Ad ecclesiastici regiminis,* 2 Settembre 1937 vengono riuniti a quelle Diocesi o Provincie ecclesistiche, a cui appartenevano prima della medesima costituzione. Conformemente a cotale dichiarazione:

2. Quella parte del territorio dell'Amministratura Ap. di Tirnavia che testè ritornò all'Ungheria, viene riunita all'Archidiocesi di Strigonia e sottomessa alla giurisdizione ordinaria propria dell'Arcivescovo di Strigonia, il quale cesserà di essere Amministratore Ap. di questa parte dell'Archidiocesi sua. La parte invece della medesima Amministratura Ap. di Tirnavia che tuttora rimane nella Ceco-Slovacchia, sarà - come finora - governata d'un Amministratore Apostolico.

3. Alla parte della Diocesi di Rosnavia che assieme con la Sede ritornò all'Ungheria, viene riunita quella parte che finora in Ungheria formò un'Amministratura Ap. sotto la giurisdizione del Card. Serédi, il quale le restituirà subito a Mons. Bubnič, appena sarà benignamente dispensato ed avrà ricevuto gli ordini della S. Sede. Il reliquato poi della stessa Diocesi di Rosnavia che ancora rimane nella Ceco-Slovacchia, formerà un'Amministratura Ap. - Siccome la Sede di Rosnavia è vacante (poiché Mons. Bubnič ne è soltanto Amministratore Ap), la S. Sede dopo aver sentito i nomi (tra cui anche quello di Mons. Bubnič) suggeriti dal Reg. Governo Ungherese, procederà alla nomina di Mons. Bubnič Vescovo diocesano di Rosnavia.

281 Omettiamo la prima parte del Pro memoria (ff. 4r, 5r, 6r) tratta la situazione dopo la Bolla "Ad ecclesiastici regiminis" del 1937. Qui riportiamo la seconda parte del Pro memoria del Card. Serédi. (B. Cs.)

4. Parimente alla parte della Diocesi di Cassovia che assieme con la Sede nel mese passato ritornò all'Ungheria, viene riunita quella parte chi finora in Ungheria formò un'Amministratura Ap. sotto la giurisdizione del Card. Serédi, il quale, appena dispensato ed avuto gli ordini della S. Sede, la restituirà a Mons. Čarsky, oppure al suo Vicario Generale, poiché Mons. Čarsky, volendo ritirarsi nella Ceco-Slovacchia, per il sottoscritto Cardinale umilia alla S. Sede l'istantissima preghiera che venga dispensato dall'amministrazione della parte ungherese della Diocesi di Cassovia; desiderebbe invece conservare l'amministrazione della parte slovacca della medesima Diocesi. - Essendo anche la Sede di Cassovia vacante (poiché Mons. Čarsky ne è soltanto Amministratore Ap.), la S. Sede dopo aver sentito i nomi suggeriti dal Reg. Governo Ungherese, procederà alla nomina del Vescovo diocesano di Cassovia che però dovrà conoscere e parlare bene anche la lingua slovacca, perché pure nella parte ungherese della Diocesi vi è un certo numero di Parrocchie slovacche.

5. Una parte della Diocesi di Szatmár che finora si trovò nella Ceco-Slovacchia, ritornò all'Ungheria, ove dopo la pace di Trianon ne era rimasta l'altra parte; cosìcchè adesso per i reliquati di Szatmár abbiamo due Amministratori Ap. in Ungheria: Mons. Svoboda e Mons. Székely. È naturale che queste due parti dovranno unirsi in una sola Amministratura Ap. Siccome però sarebbe difficile di affidare la medesima sia all'uno sia all'altro di questi Amministratori: riverentemente vorrei suggerire che appena sarà nominato il nuovo Vescovo diocesano di Cassovia, i due Amministratori (che del resto sono Parroci) vengano dispensati e la nuova ed unica Amministratura di Szatmár venga affidata al Vescovo di Cassovia, come Amministratore Ap., tanto più perché la sua residenza è vicina alla medesima Amministratura.

6. La parte della Diocesi di Eperjes ritornata all'Ungheria venga unita col reliquato della medesima Diocesi che finora era amministrato da Mons. Papp.

7. Alla parte della Diocesi di Munkács che assieme con la Sede (in Ungvár) ritornò all'Ungheria, vengano riunite le 2 Parrocchie della stessa Diocesi rimaste in Ungheria ed amministrate da Mons. Papp.[282] Dalle numerose Parrocchie invece della Diocesi di Munkács tuttora rimaste nella Ceco-Slovacchia, venga erette un'Amministratura Ap. - Siccome Mons. Stojka, Vescovo diocesano di Munkács fra giorni presenterà le sue dimissioni:[283] mi permetto di proporre umilissimamente che dopo aver accettate le di lui dimissioni, la S. Sede dichiari vacante la Diocesi di Munkács ed, avvisatone la vacanza al Reg. Governo Ungherese, proceda alla nomina del successore. Il Reg. Governo tra altri nomi suggerirà pure quello di Mons. Papp, che prima era Vescovo diocesano di Munkács, ma ne fu espulso dal Governo Cecoslovacco. Sarebbe conveniente di nominarlo Vescovo di Munkács (conservandogli il titolo d'Arcivescovo) e restituirlo così alla sua antica Sede, lasciandolo però Amministratore Ap. del reliquato della Diocesi di Eperjes rimasto in Ungheria.

8. Le poche Parrocchie della Diocesi di Hajdúdorog ritornate all'Ungheria bisognerebbe restituire alla medesima Diocesi ora vacante.[284]

9. Contemporaneamente colla sistemazione delle Diocesi - per le medesime ragioni - bisognerebbe dichiarare che le Diocesi di Rosnavia e di Cassovia (in quanto si trovano

282 Al margine con penna: "fatto".

283 Il Vescovo Stojka, infine, non faceva delle dimissioni.

284 Al margine con penna: "fatto".

in Ungheria) ritornano alla Provincia ecclesiastica di Agria, quella invece di Munkács col reliquato di Eperjes alla Provincia ecclesiastica di Strigonia e che staranno sotto la giurisdizione metropolitica dei rispettivi Arcivescovi di Agria e Strigonia.

In questo modo potrebbero sistemarsi molto semplicemente tanto le questioni territoriali, quanto quelle personali che a prima vista paiono molto imbrogliate. Per calmare il Clero ed i popolo sarebbe molto conveniente, se l'atto sovrano dell'autentica interpretazione e dichiarazione della suddetta costituzione ap. nell'esposto senso potrebbe entrare in vigore almeno per il 1 Gennaio 1939.

Tutti questi suggerimenti con profondissimi ossequi umilissimamente sottometto al sovrano giudizio della Santa Sede.

Strigonia, 9 Dicembre 1938
Giustiniano Card. Serédi [m. p.]
Principe Primate di Ungheria,
Arcivescovo di Strigonia

Foglio N. 653/38 del Card. Segretario della S. Congregazione Orientale
Eugenio Tisserant, al Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Vaticano, 28 Dicembre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 5100/38
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 25r

In risposta al venerato officio di V.Emza Rev.ma con cui, in data 24 dicembre corrente (n. 4962/38),[285] l'Em.za V. mi ha cortesemente communicato il Progetto del Cardinale Serédi per la sistemazione ecclesiastica dei territori testè tornati all'Ungheria, mi affretto a significarLe che questo S. Dicastero nulla ha da obbiettare per la parte che si riferisce alle diocesi di rito bizantino. Infatti, i n.ri 6 e 7 di detto "Progetto" contemplano provvedimenti già adottati da questo S. D. con Decreti dello scorso novembre, e il n.ro 8 propone un provvedimento logico e che non presenta alcuna difficoltà ad attuarsi.

Debbo, però, rilevare all'Em.za V. che le dimissioni di Mons. Alessandro Stoyka dalla Sede di Munkacs de' Ruteni non sono state ancora date e, probabilmente, verranno offerte con un certo ritardo. Se, quindi, cotesta Segreteria di Stato procederà, nei prossimi giorni, all' "interpretazione e dichiarazione" proposta dall'Em.mo Card. Serédi, la Sede di Munkacs dovrà ancora essere indicata come occupata da Mons. Stoyka.

285 Non pubblicato in questo volume.

Foglio N. 829/38 del Card. Raffaele Carlo Rossi,
Segretario della S. Congregazione Concistoriale
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Vaticano, 30 Dicembre 1938
N. Prot. AA.EE.SS. 5101/38
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 26r

[…] La stessa S. Congregazione conviene nelle proposte fatte dall'Emo Arcivescovo di Strigonia, ma per quanto riguarda l'esecuzione delle medesime, ritiene che non sia sufficiente un semplice atto di interpretazione o dichiarazione della Costituzione Pontificia "Ad ecclesiastici regiminis" del settembre 1937, ed occorra quindi una nuova disposizione, sia pure non nella forma solenne della Bolla, ma in quella di semplice Decreto. In detto Decreto converrà inoltre stabilire la sola sistemazione territoriale, mentre le provviste delle sedi ed Amministrazioni Apostoliche potrà farsi con atti successivi e separati.

In attesa di conoscere il pensiero autorevole di Vostra Eminenza, Le bacio umilissimamente le mani, e con sensi di profonda venerazione mi professo

di Vostra Eminenza Rev.ma
U[milissi]mo Dev[otissi]mo Serv[o] vero
Fr.[286] *R. C. Card. Rossi* [m. p.]
Segr[etario]

286 Card. Raffaele Carlo Rossi (1876-1948) usava il titolo: „frate", perché fu religioso, cioè dell'Ordine dei Carmelitani.

1939

93
Pro memoria

Minuta manoscritta
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 31rv

Col. R. N. 1887 del 9 Genn. 1939

1º Con Rapp. N. 1816, del 14 dicembre 1938,[287] l'Eccmo Mons. Nunzio Apostolico di Budapest inviava e commentava, approvandole, le proposte dell'Emo Card. Serédi circa la sistemazione delle Diocesi in seguito ai nuovi confini slovacco-ungheresi.

2º Communicate tale proposte alle SS. CC. Concistoriale e Orientale (Dispacci 22. Dic. 1938 N. 4963 e 24. Dic. 4962[288]), furano approvate da entrambe le Congregazioni. Sul modo di procedere la S. C. Concist. espresse il pensiero che con un Decreto si debbano stabilire i nuovi confini diecesani e con atti successivi e reparati provvedere le Sedi e le Amministrazioni Apostoliche.

3º L'Eccmo Mons. Nunz. Ap. di Budapest, a cui furano comunicate le risposte delle due SS. Congregazioni, approva il modo di vedere della S. C. Concist. che ritiene sostanzialmente non difforme da quello dell'Emo Card. Serédi, ed esprime l'opinione che, contemporaneamente con la sistemazione territoriale, con atti separati si debbe provvedere anche alla nomina delle persone, alle quali affidare la giurisdizione sui nuovi Enti Eccl[esiasti]ci.

4º Ora dunque si dovrebbe:

a) Emanare i Decreti di sistemazione territoriale eccl[esiasti]ca in rapporto ai nuovi confini politici, modificando così la Costit. "Ad Eccl[esiasti]ci Regiminis".

b) Nominare i Vescovi e gli Amm[inistrato]ri Ap[ostoli]ci dei nuovi Enti Eccl[esiasti]ci.

L'Emo Card. Serédi ho manifestato una certa fretta, ma Mons. Luttor mi disse (18-I-39) che ora è del parere che non c'è fretta. Si pensa infatti da non pochi che i confini politici dell'Ungheria non sono ancora definitivi.

Nota interna

Minuta manoscritta
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 33r, N. 199/39
Anonimo (Tardini?)

19–I–39

Io mi domando: non stiamo ancora con i nuovi provvedimenti, esiguendo l'art. 1. del *modus vivendi* con la Cecoslovacchia?

---

287 Vedi sopra, pag. 402.
288 Non pubblicati in questo volume.

E allora non deve intervenire direttamente la S. C. degli AA.EE.SS.?

La Concistoriale e l'Orientale potranno suggerire, come interrogate m. [?]; ma la competenza mi pare della S. C. degli AA.EE.SS.

94
CIRCA LE NUOVE CIRCOSCRIZIONI ECCLESIASTICHE IN UNGHERIA

Rapporto N. 1887/39 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 9 Gennaio 1939[289]

N. Prot. AA.EE.SS. 200/39

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 36rv (Copia bella, dattiloscritta, firmata)
Copia dattiloscritta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 38r-39r

Rispondo al venerato dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima in data 5 corrente N. 4936/38[290] circa le risposte date dalle Sacre Congregazioni Concistoriale e "pro Ecclesia Orientali" a riguardo del Progetto dell'Eminentissimo Cardinale Serédi circa le sistemazione delle circoscrizioni territoriali ecclesiastiche in Ungheria.

Non ho creduto del caso interrogare in merito Sua Eminenza il Cardinale Primate. Egli è assente da Budapest; si perderebbe del tempo, del resto senza alcun vantaggio; perché l'Eminentissimo Cardinale Serédi non è persona che voglia opporre difficoltà ed ostacoli alla volontà autorevolemente e espressa di una Sacra Congregazione Romana. Il Cardinale facendo la sua proposta circa la forma era anche animato dal desiderio di evitare l'impressione poco favorevole per la Santa Sede, che avrebbe prodotto lo *sbollare,* dopo appena un anno circa dall'entrate in vigore della Bolla. È perciò che, secondo il suo parere, un Documento in proposito della S. C. Concistoriale non dovrebbe assumere una forma troppo solenne e dovrebbe presentare le nuove modificazioni territoriali, autorevolmente fissate, quasi un'applicazione, alle mutate condizioni politiche, dei principi, su cui si fonda la Bolla, perciò il Decreto dovrebbe apparire piuttosto in armonia che in opposizione alla Bolla stessa. Esclusa quindi l'idea di una nuova Bolla da parte della Sacra Congregazione Concistoriale, non mi pare esista un vero contrasto tra il pensiero della S. Congregazione e quello dell'Eminentissimo Serédi.

Quanto all'oggetto del Decreto comprendo come esso si debba restingere alla sola sistemazione territoriale e non allargarsi alla questione contingente delle Persone. Ritengo però necessario che con atti separati si provveda contemporaneamente anche alle determinazioni pratiche riguardo alle persone, perché all'esecuzione del Decreto si sappia a chi spetta la giurisdizione nei nuovi enti giuridici che ne risultano. Ciò si riferisce specialmente alle due Amministrazioni Apostoliche di Szatmár, che si fondono in sua sola, ed a quelle che cessano, per essere incorporati i relativi territori nelle primitive diocesi (Rosnavia, Cassovia, Munkács). Per i territori da attribuirsi a Strigonia, non vi è alcuna

289 Accusa ricevimento del Rapporto in data 5 febbraio 1939, N. Prot. 456/39, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 41r. Sulla copia bella che fu ritenuta e non spedita, per la morte del Pontefice, avvenuta il 10 febbraio. Osservazione a matita: "sospeso". La minuta ivi, f. 42rv, 44r.

290 Vedi sopra, pag. 402. nota 278.

difficoltà pratica stante che ne è già Amministratore Apostolico l'Eminentissimo Cardinale Arcivescovo.

95
NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 1888/1939 del nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 9 Gennaio 1939[291]
N. Prot. AA.EE.SS. 299/39
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, ff. 81rv-82rv

15-1-39
Ringraziare...[292]

In occasione delle Feste Natalizie e di Capodanno, com'è naturale, un po' di calma è subentrata nella vita politica ungherese; non sono però mancate alcune dichiarazioni, sotto forma di articoli o discorsi, da parte di personalità autorevoli, che mettono sempre meglio in luce il pensiero del Governo, come pure quello dell'Opposizione, sulle diverse questioni, che agitano l'opinione pubblica ungherese.

I giornali del primo d'anno hanno pubblicato articoli importanti del Ministro degli Esteri, Conte Csáky, del Conte Bethlen e del Deputato Eckhardt sulla situazione. Dalla lettura di detti articoli si rileva che in fondo la preoccupazione più seria di tutte le personalità maggiormente in vista si è che si conservi veramente l'indipendenza dell'Ungheria, non ostante la sua inserzione nell'asse Roma-Berlino. Se il Conte Csáky solo indirettamente tocca dei malintesi tra Germania ed Ungheria e, pour cause, raccomanda che si debba guardare con la stessa simpatia sia a Roma che a Berlino, il Conte Bethlen invece, in forma molto accentuata, mette innanzi le ragioni di malessere e di dissidio tra l'Ungheria e Germania. E se tutti convengono nel riconoscere che l'Ungheria non può fare politica che sia in contrasto con la Germania, e che quindi la sua inserzione nell'Asse è cosa logica, però Bethlen ed Eckhardt insistono fortemente pure sulla necessità di non lasciarsi asservire; quest'ultimo poi dichiara di non aver fiducia in Imrédy, che, per quanto dotato di molta capacità, è uomo troppo nuovo nella politica in un momento così difficile per la vita del Paese.

L'Ungheria è ormai disposta, a quanto mi consta da fonte autorevole, a sottoscrivere il Patto anticomunista (ciò specialmente dietro insistenza del Conte Ciano, in occasione della sua ultima visita) ed, in un secondo tempo, ad uscire dalla Società delle Nazioni. Nell'articolo del Conte Csáky vi è una velata allusione a questi propositi. Frattanto sia il Conte Csáky come il Presidente Imrédy - che non erano ancora Deputati - sono stati eletti ad unanimità in due Collegi rimasti ultimamente vacanti. Queste elezioni però, dato

291 Accusa ricevimento del Rapporto in data 19 gennaio 1939, del N. Prot. 299/39, vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 P.O., fasc. 58, f. 83r.

292 Nota a penna in calce.

ancora il metodo tuttora in uso del voto pubblico, non hanno un grande significato. La nuova legge elettorale a base di voto segreto entrerà in vigore per le elezioni generali che avranno luogo probabilmente l'anno prossimo. Nell'occasione non hanno mancato i due Candidati, in discorsi agli elettori, di ribadire le idee già note sull'indirizzo del Governo e sulle inderogabili riforme, che si succederanno nelle discussioni parlamentari, con questo ordine: prima quella che riguarda la nuova organizzazione dell'esercito, poi quella sugli ebrei, ed infine quella sulla riforma agraria.

La legge militare non incontrerà difficoltà, non così le altre due. Per quanto riguarda la legge restrittiva circa gli ebrei, non si manca di far rilevare nei circoli governativi che dopo la posizione presa dall'Italia in merito, non si poteva indugiare a stringere ancora più i freni quì; tanto più che il numero relativamente scarso degli ebrei ed anche la loro limitata influenza nella vita economica in Italia servono qui come argomento a minori ad maius per imporre una soluzione, che risponde in linea di massima alle esigenze dell'opinione pubblica e che forma il caposaldo dell'agitazione estremistra di destra. Non fanno difetto degli oppositori che si appellano al senso cristiano, alla Costituzione ungherese ed alle necessità economiche, i quali non mancheranno di farsi sentire alla Camera dei Deputati, quando il Progetto di legge verrà in discussione. Ora non è il caso di discendere a particolari sui progetti del Governo per quanto riguarda gli ebrei e la questione agraria: già le linee generali si conoscono costì; sarà meglio ora attendere come saranno definitivamente approvati dal Parlamento per potervi fare qualche utile commento.

Intanto nella popolazione si rileva come un senso d'incertezza sul futuro dell'Ungheria: la Germania è come un incubo per molti, perché si teme che troppo faccia pesare la sua mano; mentre d'altra parte in parecchi ambienti non vi è troppa fiducia nella persona di Imrédy, a cui non si contestano le buone intenzioni, ma gli si attribuisce una mancanza di una linea netta e precisa di condotta. Egli intanto lavora indefessamente, ed ora si è messo a capo d'un movimento, che vuole si diffonda in tutto il Paese, movimento non tanto di Partito, quanto piuttosto ideale, destinato ad orientare e formare l'opiniome pubblica, perché tutti comprendano lo spirito che deve animare la nuova Ungheria, e sentano così la necessità delle riforme radicali che si vogliono introdurre.

Tra pochi giorni riprenderà in pieno la vita politica, e certo non mancheranno dibattiti ardenti alla Camera, e dura sarà la lotta che il Governo dovrà sostenere, preso, com'è, fra due fuochi: del conservatorismo *(1)*[293], da una parte, e dell'estremismo *(2)*[294] di destra *(2)*[295] e di sinistra, dall'altra *(3)*[296]; e più dura sarà la lotta, perché il giornale estremista di destra, Magyarság, la cui pubblicazione fu sospesa dal Governo per tre settimane, ed il giornale socialista, Népszava, sospeso pure per un mese, riprenderanno fra giorni la pubblicazione, ed anche per un senso di rappresaglia non mancheranno di tirare a palle infuocate contro il Governo. Intanto i giornali di oggi annunziano il viaggio del Ministro degli Esteri, Csáky, per Berlino, il 20 corrente.

Come era da prevedersi i luttuosi incidenti di frontiera tra l'Ungheria e la Slovacchia, specialmente quelli di Munkács, di cui largamente hanno riferito i giornali, qui hanno destato un'enorme impressione. Il Governo ha saputo efficacemente dominare l'opinione

293 Numerazione a matita.
294 Numerazione a matita.
295 Numerazione a matita.
296 Numerazione a matita. Nota in basso: "N.B. I due fuochi… sono tre!"

pubblica ed ottenere che la calma nel Paese non fosse turbata da dimostrazioni di protesta. Naturalmente il Governo ha protestato energicamente a Praga, e si spera che almeno per il momento si troverà una soluzione pacifica. Ma è un fatto che è continua l'azione di agitatori cecoslovacchi e ucraini contro l'Ungheria, e quindi si viene a creare uno stato di tensione che può riuscire un pericolo in questo settore così delicato dell'Europa.

96
L'EPISCOPATO UNGHERESE E LE NUOVE RIFORME

Rapporto N. 1913/38 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 16 Gennaio 1939
N. Prot. AA.EE.SS. 412/39
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77 P.O., fasc. 57, ff. 31r-32r

Con allegato

21-1-39
Rispondere che anche ai seminari
dovrà assegnarsi quota parte di terri[297]

Già accennai nei miei precedenti Rapporti alle importanti riforme che si vogliono introdurre in Ungheria e più precisamente per quanto riguarda la nuova organizzazione dell'esercito, gli Ebrei ed i latifondi.

Ora l'Episcopato, dietro invito dell'Eminentissimo Cardinale Primate, si è radunato l'altro ieri 14 corrente qui a Budapest in sessione straordinaria, per prendere posizione circa i nuovi progetti su quei punti che toccano da vicino la Chiesa. L'Eminentissimo Cardinale Primate, che aveva fatto per suo conto uno studio in merito, ne riferì le conclusioni agli adunati, i quali, dopo una larga discussione, le approvano, pregando Sua Eminenza il Cardinale Serédi a portarle a conoscenza del Governo.

L'Eminentissimo di fatti dimandò subito udienza al Presidente del Consiglio Imrédy: questi rispose tosto che sarebbe andato lui stesso dal Cardinale nel pomeriggio per trattare della cosa. Andò, e l'Eminentissimo Cardinale Serédi, assistito dai Vescovi di Csanád[298] e di Pécs[299], lo ricevette e si discusse ampiamente.

Per quanto riguarda il progetto dell'organizzazione militare, il Cardinale, a nome dell'Episcopato insistette che si chiarisse bene come la proibizione, che vi si contiene, fatta alla gioventù di appartenere ad associazioni ecc., non si estenda non solo a quelle strettamente pie, ma a tutte quelle che dipendono dall'Autorità ecclesiastica. In merito si sono avuti buoni affidamenti.

Per ciò che concerne la legge degli Ebrei, la giusta preoccupazione dell'Episcopato si è che sia tenuto in onore il battesimo, e che quindi nel determinare chi secondo la legge

297 Nota manoscritta in calce.
298 Gyula Glattfelder.
299 Ferenc Virág.

debba considerarsi ebreo o meno, si tenga maggior calcolo del battesimo ricevuto. Qui Imrédy non ha potuto dare troppe assicurazioni, anche se personalmente è favorevole a facilitare la cosa: il Partito con cui deve fare i calcoli non è troppo inclinato a largheggiare, e l'opposizione dell'estremismo di destra è sempre attento per sfruttare qualunque occasione per una campagna pericolosa.

Ritengo però che il passo compiuto dai Vescovi non sarà inefficace,[300] e che se ne dovrà tenere calcolo nella redazione definitiva del progetto.

Per ciò che si riferisce alla riforma agraria, i Vescovi si sono dichiarati pronti ad accettarla in linea di massima, salvati sempre gli oneri che gravano sopra le proprietà ecclesiastiche. Sarebbe anzi desiderio dell'Episcopato che si assegnasse una quota parte di beni come dotazione ai vari enti giuridici - parrocchie di patronato, scuole ecc. - che vivono dei proventi di detti beni che ora figurano come appartenenti alle mense episcopali o dai Capitoli. È una buona idea, non nuova del resto, perché già Monsignor Orsenigo ai suoi tempi l'aveva messa inanzi; se attuata, diminuirebbe l'impressione spesso poco simpatica di supposte grandi ricchezze dei Vescovi e dei Capitoli, calcolate sull'ampiezza delle proprietà, ma non tenuto calcolo degli oneri che vi gravano sopra.

In proposito, come l'Eminenza Vostra potrà rilevare dall'Allegato che compiego,[301] l'Eminentissimo Cardinale Primate fece pubblicare sui giornali un opportuno Comunicato, che, per quanto sobrio, serve a stabilire la posizione che prende l'Episcopato, prima circa la legge degli Ebrei, che è di approvazione limitata e condizionata e poi, per quanto riguarda la Riforma Agraria, che è di pronta e benevola accettazione della medesima, come è prospettata dal Governo. Nel Comunicato non si è parlato della legge che riguarda l'ordinamento dell'esercito, essendo questa di per sè riaperto il Parlamento, e l'atmosfera è piena di elettricità, il che non promette molto per una discussione calma e tranquilla delle grandi riforme che si preparano.

Come già avevo preannunziato il Governo Ungherese se si è associato al Patto anticominterno è stato questo come il preludio al viaggio del Ministro degli Esteri Csáky in Germania iniziatosi ieri.

300 Punto esclamativo al margine a matita accanto al paragrafo.

301 Non pubblicato in questo volume.

97
COLLOQUIO CON MINISTRO DEGLI ESTERI

Rapporto N. 1968/39 del nunzio Angelo Rotta al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 1 Febbraio 1939
N. Prot. AA.EE.SS. 584/39
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, ff. 50rv-51rv

Con allegato

6-2-39[302]

Ieri ho avuto un colloquio col Ministro degli Esteri. I discorso si è aggirato sul suo recente viaggio a Berlino, di cui si è dichiarato contento, perché ha servito a dissipare piccole nubi che intorbidavano un po' l'orizzonte nelle relazioni tra l'Ungheria e Germania. La conclusione pratica fu che l'Ungheria, salvata la sua piena indipendenza, procurerà di adeguare sempre meglio la sua politica estera all'asse Roma Berlino.

Ma ciò che può avere qualche importanza si è quanto egli mi ha confidato in merito della questione Cecoslovacca. Questa non può dirsi ancora pienamente risolta: mi ha fatto comprendere che la Germania deve aver mandato degli esperti nella Rutenia o Ucraina sub Carpatica, ma deve essersi persuasa che là non esistono ricchezze per lei sfruttabili, perciò il suo primitivo fervore per l'indipendenza della Rutenia si è raffreddato: ora, stante la continua agitazione in cui vivono quelle popolazioni, la Germania è del parere che almeno la questione della Rutenia non possa dirsi abbia avuto una soluzione soddisfacente. La Germania desidera ora risolverla, ma d'accordo con la Polonia e l'Ungheria. Il conseguenza il Ministro mi ha fatto capire che non tutta probabilità nella primavera prossima potranno avvenire dei fatti importanti. A buon intenditore poche parole.

Pigliato lo spunto da ciò ho fatto cadere il discorso sopra Monsignor Stojka: m'interessava sapere in proposito il pensiero del Governo per rispondere appunto ad una domanda di Sua Eminenza il Cardinale Segretario della Sacra Congregazione Orientale rivoltami proprio in questi giorni.

Il Ministro, che si vede non è al buio di ciò che bolle in pentola, mi ha detto che il Governo ci tiene moltissimo che Mons. Stojka, rimanga Vescovo di Munkács e lo sosterrà per quanto gli è possibile. Sa che il Vaticano è contrario a Mons. Stojka, il che gli dispiace: ritiene da informazione avute da un degno sacerdote, che ha compiuti i suoi studi a Roma, che quanto si dice contro Mons. Stojka contenga dell'esagerato ed anche del calunnioso, e ciò per opera dei suoi avversari, egli è ben visto dalla popolazione: una sua rimozione sarebbe subito interpretata dall'opinione pubblica come voluta dal Governo: sarebbe gettare olio sul fuoco, spaecialmente nella lotta che in Rutenia si muove contro l'Ungheria. Egli poi si è espresso in termini molto poco benevoli verso il Visitatore Apostolico di Huszt S. E. Monsignor Dionisio Nyárády, che egli dice panslavista ardente. Naturalmente io non faccio che referire; non ho mancato di dirgli che se la Santa Sede venisse a qualche determinazione a riguardo di Mons. Stojka, ciò sarebbe affatto per ragioni politiche, ma per

302 Nota manoscritta in calce.

motivi di altro genere. Di ciò il Ministro non dubita; ma perché la ragione nel caso non si potrebbe mettere in pubblico, rimarrebbe sempre lo sfruttamento dell'incidente doloroso contro il Governo, che verrebbe accusato di seguire gli stessi metodi che egli riprovava in confronto del Governo Cecoslovacco, quando questi cacciò parecchi Vescovi ungheresi.

Non ho creduto del caso di insistere ulteriormente, ma avute le informazioni desiderate ho lasciato cadere il discorso.

In proposito proprio ieri sera i giornali hanno riferito un incidente che si sarebbe verificato a Szolyva in Rutenia dove alle istruzione date dal Visitatore Apostolico per l'uso della lingua ukraina il Decano Duliskovics a nome del Clero ivi convocato, più di 200 sacerdoti presenti, avrebbe risposto che pur riconoscendo e rispettando in Sua Eccellenza il Visitatore Apostolico, assolutamente non si sentivano di accogliere la sua domanda, disposti piuttosto ad abbandonare parrocchie e famiglie per finire in un campo di concentrazione. Del che il Visitatore si sarebbe altamente indignato. Relata refero: come stiano veramente le cose non lo so. (Vedi allegato)[303]

Da tutto ciò si rileva come l'atmosfera sia arroventata e come la prudenza non sia mai troppa; perciò, si ben si riflette, non si può che giudicare molto sapiente la lentezza con cui la Santa Sede procede in subjecta materia.

303 Ritaglio stampa dal *Pester Lloyd,* del 31 gennaio 1939, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 80 P.O., fasc. 60, f. 52r.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK – FONTI CONSULTATE

Archivio della Sezione per i Rapporti con gli Stati
(della Segreteria di Stato di Sua Santità) (ASRS)
S. Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinarii) (AA.EE.SS.)

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 10 P.O., fasc. 17
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 27 P.O., fasc. 30
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 49 P.O., fasc. 45
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 50 P.O., fasc. 45
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 51 P.O., fasc. 46
	pos. 51 P.O., fasc. 47
	pos. 51 P.O., fasc. 48
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 64 P.O., fasc. 52
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 69 P.O., fasc. 53
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 70 P.O., fasc. 53
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 71 P.O., fasc. 54
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 77 P.O., fasc. 57
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 79 P.O., fasc. 58
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV.	pos. 80 P.O., fasc. 59
	pos. 80 P.O., fasc. 60

Archivio Apostolico Vaticano (già Archivio Segreto Vaticano)

AAV, Arch. Nunz. Ungheria

AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 33, fasc. 5
	busta 33, fasc. 7
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 34, fasc. 6/2
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 40, fasc. 1
	busta 40, fasc. 2
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 43, fasc. 1

AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 48, fasc. 3
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 49, fasc. 1
	busta 49, fasc. 3
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 52, fasc. 1
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 55, fasc. 1
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 57, fasc. 2
	busta 57, fasc. 3
AAV, Arch. Nunz. Ungheria,	busta 58, fasc. 2

NÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI

Nem tüntetjük fel az Angelo Rotta nevéhez tartozó oldalszámokat, mert 468-szor fordul elő

Albert/Albrecht Ferenc József 76, 215, 217, 271
Andaházi-Kasnya Béla 15j
Anna, szász főhercegnő 75, 271
Apponyi Albert 22, 23, 32, 33j, 73, 74, 74j, 81, 215, 277
Apponyi Géraldine 166, 215, 229, 233, 234, 268, 269, 365
Apor Gábor báró 131, 150, 215, 328, 349
Apor Vilmos báró, 215
Auguszta Mária Lujza bajor hercegnő 114, 215, 311
Á. Varga László 31j, 234

Baden-Powell, Robert 87, 283
Balogh Margit 19j, 232
Bangha Béla SJ 139, 139j, 140, 140j, 215, 233, 338, 338j, 339, 339j
Barcza György, nagyalásonyi 13, 216
Bartha Károly 198, 216, 398
Barthou, Luois 100, 216, 297
Batthyány-Strattmann László 155, 354
Bárdos István 31j, 234
Bárdossy László 200, 200j, 216, 221, 400, 400j
Beck, Józef 200j
Beke Margit 13j, 17, 17j, 29j, 31j, 39j, 232, 233, 234
Beneš, Edvard 191, 216, 390
Bethlen István 13, 15, 24, 40, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 67, 88, 89, 95, 96, 104, 105, 106, 108, 112, 124, 139, 209, 216, 217, 221, 223, 245, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 260, 261, 262, 285, 292, 293, 302, 303, 305, 309, 321, 338, 410
Békés Gellért OSB 139j
Békés Márton 33, 33j, 233
Bitter Illés Béla OCist 175, 216, 374
Borbély István 13j, 233
Bornemisza Géza 303, 305, 373, 380, 398
Bornewasser, Franz Rudolf 164j, 363j
Breyer István / Stefano 99, 118, 121, 216, 296, 315, 318
Bubnics Mihály/ Michal Bubnič 192, 194, 202, 203, 204, 216, 392, 394, 403, 404
Bürckel, Josef 171, 171j, 216, 371, 371j

Casari, Giovanni OSM 45, 217, 239
Castello, Alberto Bottari de 11j, 233
Ciano, Galeazzo 130, 210, 217, 328, 410
Cirénei Simon / Cireneo 62, 258
Cremonesi, Carlo 12, 217
Croy-Dülmeni Izabella/Isabella 50, 217, 243
Csárszky/Čarsky, József/Jozef 192, 194, 197, 202, 204, 217, 392, 394, 397, 403, 405
Csáky István / Stefano 199, 200j, 209, 210, 211, 212, 217, 400, 400j, 410, 411, 413
Cséry Rezső/Dezső 145, 217, 344
Csíky Balázs 7, 7j, 30j, 31j, 32j, 34j, 36j, 37j, 131j, 232, 233; (Cs. B.) 7, 151j, 154j, 155j, 178j, 179j, 189j, 354j; (B. Cs.) 350j, 353j, 379j, 389j, 391j, 404

Dalos Patrik 139j
Damoklész/Damocle 116, 313
Darányi Kálmán 15, 24, 37, 41, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 159, 162, 163, 167, 168, 168j, 169, 170, 170j, 172, 173, 174, 175, 200,

217, 327, 328, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 339, 340, 341, 358, 359, 361, 362, 366, 367, 368, 369, 369j, 370, 371, 372, 373, 374, 401
Daruváry Géza 21j, 217, 249, 249j
Dollfuß, Engelbert 97, 217, 294
Drahos János 31, 217
Dréhr Imre 100, 100j, 217, 297
Drozdy Győző 35, 35j, 217, 232
Dudás Miklós OSBM 36, 218
Dudás Róbert Gyula 9, 24j, 34j, 233
Duliskovics Arnold Cirill 214, 218, 415

Eckhardt Tibor 104, 105, 108, 110, 111, 124, 138, 156, 157, 160, 209, 218, 301, 302, 303, 305, 307, 308, 321, 336, 355, 356, 359, 410
Eden, Robert Anthony 166, 218, 365
Erdő Péter 11j, 232
Erdmann, Carl 46j, 232, 240j
Ernszt Sándor 35, 56, 57, 61, 62, 111, 138, 218, 250, 251, 255, 257, 308, 336

Fabinyi Tihamér 67, 218, 262, 263
Farkas Tibor, boldogfai 32, 218
Faulhaber, Michael von 21, 218
Fáy László 102j, 299j
Fejérdy András 16j, 18j, 34j, 36j, 37j, 233, 234, 235
Feltin, Maurice 153, 218, 352
Ferrari, Andrea Carlo 120, 218, 317
Festetics Sándor, gróf 115,115j, 147, 188, 218, 312, 346, 388
Fetser Antal 78j
Fodor Pál 7j, 30j, 131j, 232
Földvári Katalin 36, 233
Fülöp Éva Mária 30j, 31j, 234
Für Lajos 30j, 233
Fürst Sándor 14, 14j, 218, 226

Galen, Clemens August von 164j, 363j
Gasparri, Pietro 9, 12, 12j, 36, 36j, 37j, 118, 118j, 219, 315
Gáspár János 22j
Gergely Jenő 19j, 21j, 22j, 26j, 27j, 30j, 31j, 36, 41j, 233, 234
Gergely/Gregorio pápa, XVI. 102j, 299j
Gianone András 18j, 234
Glattfelder Gyula 31, 37, 77, 120, 131, 211j, 219, 272, 317, 329, 412j
Goga, Octavian 166, 219, 365
Gorove István 19j, 234
Gömbös Gyula 14, 14j, 15, 20, 22, 23, 24, 29, 31, 32, 33, 39, 57, 65, 67, 68, 70, 71, 74, 75, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 101j, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 119, 121, 122, 124, 124j, 125, 126, 128, 128j, 129, 133, 138, 141, 216, 219, 227, 235, 251, 260, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 271, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 294, 295, 298, 298j, 299, 299j, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 316, 317, 318, 319, 321, 321, 324, 327, 331, 336, 340
Gratz Gusztáv 145, 219, 344

Haáz Andrea 19j, 234
Habsburg-ház, Habsburgok, Habsburg-család 33, 35, 53, 82, 86, 120, 126, 178, 188, 215
Habsburg József 219
Habsburg József Ferenc 75, 219
Habsburg-Lotharingiai Károly Ferenc József 221
Habsburg Ottó főherceg 224
Habsburg-Tescheni, 215
Hanauer Árpád István 78, 88, 219, 273, 284
Havas 172, 371
Hász István 118, 121, 219, 315, 318
Heckenberger Konrád 146, 148, 219, 344, 347,
Heylen, Thomas Louis O.Praem 142, 143, 219, 341
Hitler, Adolf 14, 29, 40, 65, 80, 86, 92, 127, 156, 159, 164, 165, 167, 188, 190, 191, 198, 219, 224, 260, 276, 282, 288, 325, 356, 359, 363, 364, 365, 366, 388, 390, 391, 399
Horthy István tábornok 24
Horthy István 34j
Horthy Miklós 14j, 15, 17, 18j, 20, 24, 29, 30j, 33, 34, 34j, 35, 35j, 37, 40j, 46, 46j, 89, 90, 100j, 137, 171j, 197, 216, 218, 220, 232, 234, 240, 285, 286, 335, 335j, 377, 397
Horthy Miklósné Purgly Magdolna 46j, 137, 178, 220, 240, 335
Horthy Paulette 46j,102j, 299j
Hóman Bálint / Valentino 67, 88j, 98, 101j, 106, 107, 127, 134, 135, 160, 174, 178, 220, 262, 284j, 304, 325, 332, 333, 359, 373, 378
Hölvényi György 30j, 234
Hunyadi János 35, 37

Husz Richárd 145, 220, 344,
Huszár Aladár 92, 220, 289
Huszár Károly / Karl 35, 117, 220, 315

Imre / Emerico Szent 17, 21, 21j, 47, 48, 49, 115, 241, 242, 243, 312
Imrédy Béla / Adalberto 15, 24, 67, 170, 177, 178, 178j, 179, 180, 181, 181j, 182, 188, 191, 197, 198, 198j, 199, 199j, 201, 210, 211, 212, 216, 220, 262, 369, 376, 377, 378, 379, 380, 380j, 381, 387, 388, 391, 398, 399, 399j, 400, 400j, 401, 410, 411, 412, 413
Imrédy Béláné, Nelky Irén 178j, 220
Innitzer, Theodor 171, 172, 175, 220, 371, 374
Ivády Béla 57, 220, 251

Jaross Andor 198, 220, 398
János pápa XXIII., Roncalli, Angelo 21, 220, 226

Kaldewey, Umberto 17, 21j, 23, 45, 52, 55, 57, 87, 115j, 124, 128, 129j, 130, 132, 134, 136, 136j, 154j, 155, 157, 175j, 181, 185, 186, 239, 244, 249, 251, 283, 312j, 321, 326, 328, 330, 332, 334, 353j, 354, 356, 374j, 380, 385
Karafiáth Jenő 61, 221, 255
Kádár János 223
Kállay Miklós / Nicola 67, 220, 262
Kánya Kálmán 96, 96j, 126, 131, 136, 151j, 153, 159, 164, 179, 179j, 188, 191, 198, 199, 200, 221, 293, 324, 328, 334, 350j, 352, 358, 363, 378, 387, 391, 399, 400
Károly király IV. 52, 221, 226, 229
Károlyi Gyula / Giulio gróf / conte 13, 14, 14j, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 84, 89, 119, 221, 248, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 267, 285, 316, 371
Károlyi Imre / Emerico, gróf / conte 61, 71, 221, 253, 256, 267
Károlyi Melinda grófnő / contessa 62, 172, 257
Kelemen Krizosztom OSB 2, 140, 140j, 221, 235, 339, 339j
Kenéz Béla 57, 221, 251
Keresztes-Fischer Ferenc 57, 67, 68, 106, 179j, 221, 251, 262, 263, 303, 343, 379j
Kerkai Jenő SJ 32, 221
Khuen-Héderváry család 55, 249j
Kunder Antal 198, 222, 398
Klebelsberg Kuno 36, 221
Klestenitz Tibor 18j, 234
Kollega Tarsoly István 15j, 233
Korányi Frigyes, báró, ifj. 62, 221, 257
Kornis Gyula 200, 222, 401
Kozma Miklós / Nicola 106, 126, 222, 303, 325
Közi Horváth József 144, 145, 222, 343, 344
Krizsán Bálint 35j, 234
Kruesz Krizosztom OSB 140j, 235
Kühár Flóris OSB 2

Lambruschini, Luigi 102, 102j, 299, 299j
Lázár Andor / Andrea 67, 222, 262, 263
Lendvai/Lendvay István 145, 222, 344
Leó pápa XIII. 18
Liénart, Achille 152, 222, 352
Luttor Ferenc 197, 207, 222, 397, 408

Majláth Gusztáv 49, 23
Maniu, Iuliu 49, 222, 243
Marton Béla 138, 222, 336
Matuska Szilveszter 13, 13j, 14, 222
Mayer János / Giovanni 57, 222, 251
Mercati, Angelo 46, 232
Meskó Zoltán 115, 115j, 188, 223, 312, 338
Meszlényi Zoltano 154, 223, 354
Mezgár Lajos 116, 223, 313
Mihalovics Zsigmond 19, 25, 144, 146, 223, 343, 345
Mikecz Ödön 198, 223, 398
Mikes János / Giovanni De 32, 52, 74, 105, 223, 246, 269, 302
Miklós király (Re Nicolò) I. 160, 359
Miklós Gábor 74j, 234
Mussolini, Benito 12j, 14, 14j, 60, 92, 129, 130, 138, 142, 167, 191, 200, 200j, 217, 223, 254, 288, 327, 328, 337, 341, 366, 391, 400

Nagy Elek, verseghi 36j, 138, 224, 336
Nagy Gyula 31j, 234
Neurath, Konstantin von 159, 224, 359
Nyárády Dénes 213, 224, 414

Orsenigo, Cesare 8j, 16, 18, 18j, 24j, 37j, 69, 127j, 212, 224, 232, 233, 234, 264, 325j, 413
Ottaviani, Alfredo 101j
Ottó /Ottone, Habsburg főherceg / arciduca 32, 34, 35, 52, 80, 81, 224, 246, 276, 277

Papp Antal 146, 148, 196, 202, 204, 224, 344, 347, 396, 397, 403, 405
Paksy Zoltán 32j, 35, 232, 234
Pálffy Fidél / Fidelio gróf / conte 115, 115j, 116, 144, 147, 188, 224, 312, 312j, 313, 343, 346, 388
Pehm (Mindszenty) József 33, 223, 224
Petrovácz Gyula 145, 146, 148, 224, 344, 347
Pius-rend 14
Piusz pápa XI., Achille Ratti 11, 12j, 14, 15, 18, 18j, 21, 22, 41, 148j, 182, 182j, 200j, 208j, 223, 224, 225
Piusz pápa XII., Pacelli, Eugenio 41, 185, 224
Pizzardo, Giuseppe 36, 47, 93, 101, 105j, 108j, 110j, 113j, 114j, 117j, 119, 122, 128, 143, 144, 148, 150, 225, 241, 241j, 290, 298, 302j, 305j, 307j, 310j, 311j, 316j, 319j, 326, 342, 347, 349
Polcsik Lénárd SP 29, 63j, 225
Preszly Elemér 106, 225, 303
Prohászka Ottokár / Ottocaro 100, 225, 297
Pucci Mons. 172, 371
Puky András 67, 225, 262, 263

Radnai Farkas 26j
Rádonyi Dénes 38j, 234
Raffay Sándor 23, 128, 225, 327
Rassay Károly / Carlo 92, 156, 225, 288, 356
Ravasz László 140, 225, 339
Ráday Gedeon 65, 225, 260
Rádonyi Dénes 38j, 234
Rákóczi Ferenc II. 188, 388
Rátz / Rácz Jenő 198, 225
Reventlow, Ernst Graf zu 115, 116, 225, 312, 313
Ribbentrop, Joachim von 172, 225, 371
Réti György 14j, 235
Romsics Ignác 33j, 233
Rossi, Raffaele Carlo 201, 206, 206j, 226, 402, 407, 407j
Rott Nándor 226
[Rotta, Angelo 468x]
Röder Vilmos 143, 226, 342
Rust, Bernhard 127, 127j, 226, 325

Sallai [-Hollender] Imre 14, 14j, 226
Schioppa, Lorenzo 8j, 11j, 16j, 24, 24j, 114, 226, 232, 233, 235, 311
Schuschnigg, Kurt 165, 226, 364, 365
Schuster, Alfredo Ildefonso OSB 120, 226, 317
Sebes Ferenc SchP 31
Sebők László 40j, 234
Seres Attila 14j, 233, 234
Serédi / Seredi, Jusztinián / Giustiniano, OSB 7, 7j, 16, 17, 24, 25, 26, 27, 30j, 31j, 32, 34j, 35, 35j, 36, 36j, 37, 37j, 39, 41, 45j, 47, 48, 90, 98, 100, 102j, 112, 115j, 116, 117, 118, 118j, 120, 121, 122, 128, 131j, 132, 134, 135, 143, 150, 151j, 153, 154, 154j, 155, 155j, 157, 172, 177, 178, 181j, 183, 185, 186, 187, 189, 191j, 192, 194, 195, 197, 201, 202, 203, 203j, 204, 205, 207, 208, 209, 211, 226, 232, 233, 234, 239j, 241, 241j, 242, 286, 295, 296, 297, 309, 312j, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 327, 331, 332, 333, 342, 349, 350j, 352, 353, 353j, 354, 354j, 356, 357, 371, 377, 378, 380, 382, 385, 386, 387, 389, 391j, 392, 394, 395, 397, 402, 403, 404, 404j, 405, 406, 408, 409, 412
Sette, Giuseppe 66, 66j, 67, 261, 262, 262j
Shvoy Lajos 22, 65j, 103, 226, 233, 300
Sigray Antal / Antonio, gróf 32, 33j, 155, 226, 233, 355
Sincero, Aloisio 21, 47, 48, 226, 241, 242
Šmíd, Marek 11j, 13j, 233
Somorjai Ádám OSB 7j, 8j, 9, 9j, 18j, 24j, 37j, 232, 233, 234, 235
Sólymos László Szilveszter OSB 140j, 235
Subik Károly 180, 180j, 227, 379j
Svoboda Ferenc 192, 194, 203, 204, 227, 393, 394, 404, 405

Szálasi Ferenc 160, 167, 167j, 179, 188, 224, 227, 359j, 366, 366j, 379, 388
Szent Gellért 17
Szent István / Stefano király 11j, 15, 17, 48, 49, 52, 52j, 88, 143, 156, 162, 162j, 163, 177, 178, 180, 182, 215, 216, 222, 232, 242, 246, 246j, 284, 342, 355, 361, 361j, 362, 377, 378, 380, 382,
Széchényi György 145, 148, 227, 344, 347
Székely (Stauder) Gyula 193, 194, 204, 227, 393, 394, 405
Széll József / Giuseppe 142, 227, 340
Színai Miklós 171j, 232
Szirácsik Éva 30j, 234
Szmrecsányi Lajos 37j
Szontágh Jenő 146, 148, 227, 344, 347

Sztojka / Stojka Sándor 193, 196, 202, 204, 204j, 205, 213, 227, 392, 396, 403, 405, 405j, 414
Sztranyavszky Sándor 131, 131j, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 167, 198, 227, 329, 330, 331, 332, 333, 336, 366, 398
Szűcs László 171j, 232

Tabódy Tibor 92, 227, 89
Takács Bazil 36, 227
Tasnádi Nagy András 198, 228, 399
Tardini, Domenico 165, 187, 208, 227, 364j, 387, 408
Tarouca, Carlos da Silva 46, 232, 240
Tătărescu, Gheorghe 166, 228, 365
Teleki László 16j, 233
Teleki Mihály gróf 191, 198, 228, 391, 398
Teleki Pál gróf 217, 218, 221
Tiberghien, Jules 12, 228
Tisserant, Eugène 195, 201, 205, 228, 395, 402, 406
Tisza Kálmán 88, 285
Tóth Judit 19, 234
Tóth Krisztina 7j, 8j, 9j, 16j, 30j, 36j, 131j, 233, 235
Tóth Tihamér 87, 228, 283
Tusor Péter 8j, 9j, 16j, 232, 233
Túri [Tillmann] Béla 52, 81, 92, 228, 246, 277, 288
Türr István 229
Türr Stefánia 93, 93j, 94, 229, 290, 290j, 291

Udvarvölgyi Zsolt 24j, 233
Ulain Ferenc 111, 228, 308
Uzdóczy-Zadravecz István, lásd Zadravecz István
Vass József / Giuseppe 22, 23, 23j, 50, 51, 52, 62, 100, 100j, 228, 244, 245, 257, 297, 297j
Várszegi Imre Asztrik OSB 140j, 235
Véghseő Tamás 36j, 235
Vértesy Sándor 17, 228
Virág Ferenc 36, 211j, 228, 412j

Walko Lajos / Ludovico 17, 45, 53, 54, 57, 229, 239, 247, 248, 249, 251
Wéber [1940-től: Barthos] Pál / Paul 118, 121, 216, 229, 315, 318
Wolff Károly / Carlo 91, 92, 93, 111, 124, 229, 288, 289, 308, 322

Zadravecz István, Uzdóczy 91, 91j, 92, 229, 287j, 289
Zeidler Miklós 16j, 233
Zichy János / Giovanni 33, 84, 111, 117, 120, 122, 131, 156, 229, 279, 308, 315, 317, 319, 329, 355
Zichy Nándor 18, 229
Zita főhercegnő 52, 229, 246
Zogu király (Ahmed Zogu) 166, 172, 215, 229, 365, 371
Zsitvay Tibor / Tiburzio 57, 67, 117, 229, 251, 262, 314

FÖLDRAJZI NÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI GEOGRAFICI

Melléknévi alakban is.
Nem tüntetjük fel az oldalszámokat a következő esetekben:
– „Budapest”, mert 518-szor fordul elő
– „Magyarország” 409-szer,
– „Ungheria”: 103-szor

Abaúj-Torna 225, 227
Adorján 217
Afrika 125
Albareale, Alba-Reale 297, 312, lásd még: Székesfehérvár
Albánia 166, 215, 229, 365, 366
Amerika 11, 22, 22j, 36, 217, 219, 221, 223, 226, 227, 229, 233
Amszterdam 219
Anglia 95, 165, 166, 215
Ankara 12
Arad 221
Argentína 220, 222
Ausztrália, Australia 87, 216, 283
Ausztria, Austria 14, 33, 81, 82, 84, 86, 92, 104, 125, 146, 165, 169, 171, 174, 175, 216, 217, 221, 222, 226, 227, 229, 276, 277, 280, 282, 288, 294, 301, 323, 345, 364, 365, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 378, 381

Balaton 30, 126, 324
Balatonendréd 30j, 233
Baranya 219, 221
Baráth 220
Batthyány tér 11
Berethe 222
Berlin, Berlino 16, 66j, 86, 96, 127, 127j, 130, 146, 158, 159, 172, 198, 199, 209, 211, 213, 215, 221, 224, 262j, 282, 293, 325, 326j, 328, 345, 358, 371, 377j, 399, 400, 410, 411, 414
Besztercebánya 26, 27
Bécs, Vienna 16, 27, 47, 62, 130, 172, 175, 196j, 198j, 215, 220, 223, 328, 371, 374, 392, 399j
Biatorbágy 13, 13j, 218, 222, 226
Bled [Veldes, Feldes] 181, 381, 381j, 381j
Boldogfa 32
Boldogfalva 218
Bolívia 219
Bordeaux 218
Bratislava, Pozsony 27j, 190, 390
Budai hegy 74
Budai körzet 92
Budai rakpart 11
[Budapest 518×]
Budapest-Kálvin tér 225
Bulgária 21, 90, 287

Cassovia 349, 349j, 351, 388, 392, 393, 394, 396, 397, 402, 403, 404, 405, 409, lásd még: Kassa, Košice
Cezarea 219
Cecoslovacchia, Ceco-Slovacchia, lásd még Csehszlovákia, Czechoslovakia 194j, 243, 244, 324, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 381, 383, 385, 386, 388, 389, 390, 392, 393, 394j, 396, 397, 399, 404, 405, 408
Chicago 217, 219
Clairvaux 216
Como 218
Costa Rica 12
Craina 391
Csehország 191, 229

Cyzicus 224
Czechoslovakia, lásd még: Csehszlovákia, Cecoslovacchia 11j, 233

Csanád 31, 37, 77, 120, 131, 211, 219, 272, 317, 329, 412
Csantavér 222
Cseh-Morva Protektorátus 224
Csehszlovákia, lásd még: Czechoslovakia, Cecoslovacchia 25, 26, 27, 50, 126, 149, 150, 151, 154, 155, 181, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 196, 196j, 197, 203, 204, 208, 216, 224, 227
Csorna 26j

Dachau 220
Danubio 390, danubiano 270, 328, 355, lásd még: Duna
Debrecen 29, 63, 95, 108, 124, 140j, 145, 150, 160, 220, 258, 292, 305, 321, 344, 349, 359
Dél-Afrika 215
Dél-Amerika 16
Duka 227
Duna, Duna-medence, Dunamelléki, dunamenti 22, 33, 75, 130, 156, 190, 222, 225, 226

Ecuador 219
Eger 26, 27, 30j, 37j, 78, 51, 84, 148, 180, 205, 217, 227, 273, 280, 347
Egyesült Államok 221, 223, 226, 227
Egyesült Királyság 216, 218
Endrőd 15
Eperjes, 27, 192, 195, 196, 202, 203, 204, 205, 224, 392, 392j, 394, 395, 396, 397, 403, 404, 405, 406, lásd még: Prešov
Erdély 26, 38, 49, 138, 166, 166j, 220, 222, 223, lásd még: Transilvania
Esztergom 7, 16, 19, 24, 25, 26, 26j, 27, 31, 31j, 32, 35, 36, 37, 50, 52, 75, 77, 132, 151, 155j, 177, 183, 185, 186, 187, 189, 189j, 192, 193, 196, 203, 205, 206, 209, 216, 217, 223, 226, 234, 239j, 246, 271, 273, 331j, 350, 350j, 377, 389j, lásd még: Ostrihom, Strigonia

Fekésháza 227
Felvidék 16, 25, 26, 199, 200, 220,
Fogaras 26, 227
France 222, lásd még: Francia
Francia 365, Franciaország 149, 149j, 165, 215, 216, 222, 347
Freising 21
Füzesgyarmat 225

Genf 23, 51, 52, 73, 74, 104, 105, 125, lásd még: Ginevra
Germania 46j, 159j, 232, 240j, 276, 277, 278, 282, 288, 301, 322, 323, 325, 325j, 328, 341, 345, 346, 347, 358, 358j, 359, 362, 363, 363j, 364, 368, 377, 378, 380, 381, 387, 388, 391, 400, 401, 410, 411, 413, 414
Giappone 283, lásd még: Japán
Giavarino 291, 296, lásd még: Győr
Ginevra 245, 268, 269, 301, 302, 322
Gödöllő 21, 21j, 87, 232, 283
Gran Varadino, Oradea, Nagyvárad 76, 150, 218, 222, 227, 227j, 349
Guastalla 218
Győr 26j, 36, 63, 78, 94, 99, 118, 168, 171, 172, 215, 216, 224, 273, 296, 315, 367, 370, 372, 373, lásd még: Giavarino
Gyulafehérvár 26, 223

Hajdúdorog 36, 203, 204, 218, 404, 405
Hajdúság 144, 343
Helenopolis 223
Heves megye 144, 148, 343, 347
Hispania 46j, 232, 240j
Hollandia 224, 226, lásd még: Olanda
Honduras 12
Hont 227
Hősök tere 48, 178
Huszt 196, 213, 414

Iconium 228
Inghilterra 292, 365
Irak 87, 283
Italia 46j, 144, 144j, 148, 231, 232, 240j, 252, 259, 263, 265, 266, 284, 288, 301, 316, 322, 323, 326, 327, 328, 332, 341, 342, 342j, 347, 365, 368, 378, 388, 391, 411, lásd még: Olaszország

Japán 87, lásd még: Giappone
Jákfa 219
Jószáshely 220
Jugoszlávia 26, 104, 126, 193, 198, 217

Kalocsa 18, 26, 30j, 78, 219, 228, 274

Kalinyingrád, Kaliningrad / Königsberg 125, 323j
Kanada 219
Kaposvár 181, 380
Karthágó 65
Kassa 27, 150, 152, 154, 154j, 155, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 202, 203, 204, 205, 209, 217, 349, 388, 391, 392, lásd még: Cassovia, Košice
Kárpátalja 16, 187, 188, 190, 191, 193, 194, 196, 198, 199, 213, 214, 222
Kárpát-medence 125
Kelet-Poroszország 139
Komárom 29, 31, 63j, 191, 223, 231, 234, 391
Konstantinápoly 16
Košice 349, 353j, lásd még: Cassovia, Kassa
Körmend 157, 354, 355, 356
Körösszeg 217

Langegg 217
Laterán 12, 12j
Leányfalu 226
Lengyelország 125, 164, 179, 191, 213, lásd még: Polonia
Levante 182j, 381
Lille 222
Lisieux 148, 148j, 347, 347j
Líbia 224
London 159, 216, 225

[**M**agyarország 409×]
Mantova 11
Margit híd 11
Marseille 104
Mauthausen 221
Mexiko 140, 148, Messico: 339, 347
Mérk 193, 227, 393
Milánó 11, 138, 218, 224, 226, 337
Miskolc 192, 218, 224, 225, 392
Moson vármegye 227
Munkács, Munkačevo 26, 27, 192, 193, 195, 196, 202, 203, 204, 205, 209, 211, 213, 218, 224, 227, 392, 392j, 394, 395, 396, 403, 404, 405, 406, 409, 411, 414
München 16, 21, 29j, 128, 186, 203, 218, 224, 226, 232

Nagyalásony 216
Nagykanizsa 108, 305
Nagykálló 20
Nagykároly 221
Nagyszentmiklós 217
Nagyszombat, 26, 26j, 189, 203, 234, lásd még: Tirnavia
Nagyvárad, Gran Varadino, Oradea 76, 150, 218, 222, 227, 227j, 349
Namur 142, 219, 341
New York 13
Németország 15, 81, 83, 86, 92, 104, 125, 127, 130, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 159, 163, 164, 165, 169, 179, 180, 188, 191, 199, 200, 201, 209, 210, 212, 213, 216, 219, 224, 344
Nicaragua 12
Nicodemia 217
Nógrád 26, 31j, 227, 234
Nürnberg 224
Nyitra, Nitra 26, 27, 190, 192, 390, 392, 264j

Olanda 279, lásd még: Hollandia
Olaszország 12j, 17j, 23, 25, 64, 70, 71, 88, 92, 104, 119, 125, 128, 129, 130, 134, 142, 145, 166, 169, 179, 188, 200j, 210, 223, 344, lásd még: Italia
Oradea, Nagyvárad, Gran Varadino 76, 150, 218, 222, 227, 227j, 349
Oroszország 96, 97, 125j, 140, 159
Ómoravicza 220

Palesztina 223
Panama 12
Pannonhalma 9, 140j, 178, 339j, 378,
Passaic (New Jersey) 22
Párizs 159, 215, 218, 221
Párma 229
Peru 219
Pest 106, 303
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 225
Pécel 225
Pécs 36, 36j, 211, 219, 221, 228, 235, 412
Pittsburgh 227
Pok 224
Polonia 243, 323, 363, 378, 391, 400j, 414, lásd még: Lengyelország
Pontigny 222
Poroszország, Prussia 125, 323j
Pozsony, Bratislava, 27j, 190, 390
Prága 11j, 155, 191, 200, 211, 233, 354, 391, 400, 412
Prešov 203, 392, 404

Ptolemaiszi 224
Pusztaszentgyörgy 217
Putnok 150, 349

Ráda 225
Roma, Róma 7j, 8j, 11, 11j, 12j, 14j, 16, 16j, 25, 26, 30j, 33, 35, 36, 46j, 48, 56, 68, 71, 75, 76, 76j, 77, 77j, 78, 90, 96, 98, 99, 100, 101, 104, 118, 118j, 120, 130, 131, 131j, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 137j, 138, 143, 146, 156, 157j, 159, 172, 175, 176, 194, 195, 197, 198, 200, 200j, 201, 206, 208, 209, 210, 213, 215, 217, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 235, 242, 250, 263, 265, 271, 272j, 273, 286, 293, 295, 296, 297, 298, 301, 317, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 342, 345, 356, 358, 365j, 371, 374, 376, 394, 395, 397, 399, 400j, 402, 410, 414
Románia, Romania 26, 100, 126, 138, 166, 166j, 193, 196j, 198, 219, 222, 228, 272j, 297, 337, 365, 393, 399
Rominten (Krasznüj Lesz / Krasnyj Les) 125, 125j, 323, 323j
Rosnavia, Rosnaviensis, 349, 349j, 351, 354, 392, 394, 396, 403, 404, 405, 409, lásd még: Rozsnyó, Rožnava
Rožnava 349j, 353j, lásd még: Rozsnyó, Rosnavia, Rosnaviensis,
Rozsnyó 27, 150, 152, 154j, 155, 192, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 205, 209, 216, 217, 349j, lásd még: Rosnavia, Rosnaviensis, Rožnava
Röjtök 224
Rutenia 387, 388, 390, 391, 394, 396, 399, 400, 406, 414

Salgótarján 30j, 31j, 234
San Salvador 12
Sárvár-felsővidék 227
Sátoraljaújhely 150, 349
Selymbria 223
Sens 218
Sinope 223
Somogy 221
Sopron 224
Spanyolország 140, 215
Speyer 218
Sura 219
Svájc 216, 218, 219, 229
Szatmár 76, 150, 192, 194, 195, 196j, 202, 204, 209, 217, 227, 272, 272j, 392, 394, 396, 402, 403, 405, 409
Satu Mare 272j,
Szeged 17, 29j,54, 141, 171j, 219, 221, 232, 248, 340
Szentgyörgyvölgy 227
Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 26
Székesfehérvár 22, 22j, 26, 100, 115, 177, 222, 223, 225, 226, 228, 233, 377, lásd még: Albareale, Alba-Reale
Sziám, Siam 87, 293
Szigetköz 26
Szlovákia 187, 188, 190, 192, 193, 196, 197, 198, 217
Szolnok 34, 160, 359
Szolyva 214, 415
Szombathely 30j, 32, 52, 74, 103, 105, 223, 269

Tabód 227
Tapolca 144, 196, 343, 396
Tata 63, 258
Tatabánya 31j, 234
Temesvár 219
Teschen 215, 217
Tesszaloniki 226
Tetétlen 217
Théba 11, 226
Tihany 30j, 31j, 233, 234
Tolcsva 221
Törökország 12, 13, 90
Transilvania, 166j, 243, 337, 365, 365j, lásd még: Erdély
Trianon 13, 15, 16, 22, 26, 30, 33, 50, 65, 80, 126, 186, 195, 196j, 204, 219, 243, 260, 276, 324, 385, 396, 405
Trieszt 17
Tirnava, Tirnavia 389, 404, lásd még: Nagyszombat
Troyes 218

Ukrajna, Ucraina 213, 392j, 414
[Ungheria 103×]
Ungvár 192, 194, 204, 392, 392j, 393, 394, 405, lásd még: Užhorod
USA 217, 218,
Užhorod, 392j, 393, 394, lásd még: Ungvár

Vas 33j, 233

Vaticano, Vatican, Vaticanam, Vaticanum 7, 9, 9j, 11j, 16, 46j, 231, 232, 233, 240j, 265, 295, 319, 329, 328, 331, 334, 335, 342, 348, 353, 370, 371j, 383, 387, 389, 406, 407, 414, 417, lásd még: Vatikán
Vatikán 7, 7j, 8, 9, 12, 12j, 13, 13j, 16, 18j, 20, 21, 22, 26, 27, 30, 36, 37, 39, 41, 46j, 47, 47j, 70, 91j, 98, 101j, 117, 118, 127, 130, 133, 136, 136j, 137, 143, 149, 154, 171, 172, 183, 205, 213, 222, 224, 227, 228, 231, 234, lásd még Vaticano
Vác 26, 78, 88, 219, 220, 222, 225, 273, 284
Vázsonykő 229
Verseg 224
Veszprém 26, 78, 118, 121, 178, 219, 223, 226, 228, 229, 315
Vienna, Bécs 16, 27, 47, 62, 130, 172, 175, 196j, 198j, 215, 220, 223, 328, 371, 374, 392, 399j

Zalaegerszeg 32j, 33, 35, 223, 232, 234
Zala vármegye 35j, 227, 232
Zágráb 26
Zemplén vármegye 227
Zics 229
Zirc 26, 31, 116, 313

Collana
Dai Rapporti dei Nunzii Apostolici in Ungheria
Nunciusi jelentések
1920–1945

Vol. 1. *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2020. 382 lap.

Vol. 2. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Cesare Orsenigo 1925-1930 – Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2021. 252 lap.

Vol. 3/1. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939* Szerk. Csíky Balázs. Sajtó alá rendezte Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2022. 429 lap. Questo volume.

Vol. 3/2. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte II: 1938-1945 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, II. rész: 1938–1945.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2022. In preparazione.